

Stanislav K. Neumann

DĚJINY ŽENY

Populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly

Autorka doplňku Dr. Evženie Kloučková

Část první

ŽENA PŘÍRODNÍ

O ŽENĚ VŠEOBECNĚ

Ve světle antropologicko-etnologického, sociologického a kulturně historického bádání je úloha muže ve vztahu k ženě *tragikomická*. Když si ji násilím podmanil jako první předmět vlastnictví, veden svou násilnickou a krutou povahou, zocelenou v boji s pravěkou přírodou, jejími živly a nebezpečnými tvory, udělal z ní ve své bujně a kazící se obrazotvornosti div ne strašidlo, mravní obludu s neodolatelným tělem – a to do té míry, do jaké za vydatné pomoci náboženských bludů ztrácel přirozený názor na sexuální záležitosti. V úpadkových kulturách se stával obětí moralismu, jakési nervózy, která se často považuje za ctnost. A dnes se v této své v podstatě otrocké a otrokářské úloze dostal tak daleko, že se ptá s patosem člověka postiženého stihomamem: „Kdo jsi, ženo?“

Rod *homo sapiens* zabloudil zřejmě tak hluboko v umělém pralese subjektivismu a originálních ideologií, že v něm samec už nepoznává svou samici. Úloha muže z obou hledisek – tedy hmotného a duchovního, nejednou dosáhla vrcholu zvrácenosti, která neponechává jedinou skutečnost tohoto světa na svém místě a libovolně ji karikuje starými zrcadly neurasteniků, hysteriků a hypochondrů, nemluvě o těch, co jsou za to placeni v zájmu vládnoucích tříd.

Spolu s láskou se stala žena také předmětem nespoutaného obdivu i nespoutaného opovržení a její skutečnost (v podstatě o nic složitější než skutečnost muže), byla zahalená zvláštními náboženskými, ideologickými a mystickými mračny, přes která lidé nevyzbrojení vědou nemohou proniknout.

Jen co se dnes začne hovořit o ženě, vidíme, že ze světáckých salonů a kaváren, koketujících se všemi zvrácenostmi a fantazírováním filozofů a básníků, proniká ironie, skepse, uštěpačnost i mezi pracující vrstvy; fyziologické a psychologické poznání a pochopení se nahrazuje duchaplností a na hloupé aforismy a pedantské výklady není nikdy dost papíru.

Výchova – i v zemích západní civilizace stále ještě prodchnutá náboženskými křesťanskými pověrami, s jejichž úlohou, stejně jako s úlohou ostatních náboženských pověr v dějinách ženy se podrobněji seznámíme v příslušných kapitolách tohoto díla – nebyla dosud schopná a ani se neodvážila správně dořešit těžký problém zasvěcení mládeže do biologické existence ženy a jejího fyziologického vývoje. Zakrývá pohádkami, tajemstvím nebo rozpačitým mlčením o pohlavní funkci ženy spolu s ostatními sexuálními problémy jako něco hanebného nebo alespoň neslušného. Lidé tak často celý život zůstávají obětmi neblahých dojmů ze své mladosti, fyzických a psychických poruch, které v nich vyvolala nepřirozená výchova v tomto nejchoulostivějším směru a které jsou půdou pro nejfantastičtější představy a nejnesmyslnější názory.

Jsmo ještě velmi vzdáleni době, kdy se duchaplné sentence a aforismy o ženě budou pokládat za plané řeči blouznících duchů, kdy žena přestane být pro jedny ďáblovým nástrojem, pro druhé předmětem slepého zbožňování, pro jedny jen představitelkou pohlavní funkce, pro jiné „věčně zranitelnou“ nebo obětí „biologické tragédie“, kdy se konečně přestanou vést nesmyslné spory o domnělé ženské méněcennosti a z pracoven objektivních vědců přejde do zákonů i mravů

prostá antropologická pravda: Muž a žena se od sebe sice liší, ale navzájem mají poměrně stejné oprávnění. Každé pohlaví má své osobité dobré i zlé stránky, které však nejsou vyhrazené jen jednomu pohlaví, ale každé pohlaví může mít více či méně dobrých i zlých vlastností pohlaví druhého. Muž a žena se doplňují v jeden celek.

Pokusme se stručně shrnout podle nejnovějšího výzkumu tělesné i povahové znaky ženského typu v porovnání s mužským typem.

Pohlavní diference začínají už dávno před porodem, na začátku vývoje lidského vajíčka, dříve než to dokáže zatím i vědecky vyzbrojené oko postřehnout. O tom, jak a za jakých podmínek vzniká z vajíčka mužský či ženský tvor, existují jen dohady. Snad je pohlaví ve vajíčku už předurčené, ale jistě je určeno nejpozději ve chvíli oplodnění; pozdější vliv v tomto směru je podle všeho vyloučený. Z anatomického hlediska se však lidské embryo vyvíjí stejně tak jako zvířecí – pokud jde o pohlavní orgány – dvojpoohlavně, a až v dalším vývoji nabývá převahu jedno nebo druhé pohlaví, v podstatě už určené. Tím si je možno vysvětlit pohlavní mezistupně.

Věda rozeznává zhruba dvě skupiny pohlavních znaků: I. prvotní nebo podstatné, vlastní, vnější i vnitřní pohlavní orgány, sloužící přímo k rozmnožování, tedy vnější genitálie, pohlavní žlázy a příslušné žlázy s vnitřní sekrecí; II. druhotné nebo lépe řečeno průvodní, které nemají vlastní význam pro rozmnožování a představují v tomto směru spíše jen lákadla pro druhé pohlaví: jsou to rozličné vnější rozdíly v postavách (kosti, svaly, kůže atd.), tvar a velikost chrupu, štítné žlázy, plic, srdce a jiných vnitřních orgánů, krev, tep, tělesná teplota, stejně tak jako rozdílná citlivost a mentalita. Tyto *průvodní pohlavní znaky* se při narození dítěte ještě nevyskytují nebo jsou pouze nepatrně naznačené. Vyvíjejí se až v době pohlavního dospívání, tedy asi na začátku druhého desetiletí věku. Celkově se projevují tím, že tělesná stavba chlapců nabývá hranatějších tvarů, které svědčí o přibývající síle a rostoucí energii, zatímco tvary dívčího těla se stávají měkčími a zaoblenějšími, charakterizujícími jejich dolé linie a pružnost.

Nejdůležitější uvedené pohlavní rozdíly mezi mužem a ženou (pokud jde o průvodní pohlavní znaky), se vztahují na dnešní příslušníky bílé rasy, převážně Středoevropany, kteří byli v tomto směru nejvíce prozkoumaní a jako nejvyspělejší se i pohlavně nejvíce rozlišují.

Začneme *vnějšími tělesnými tvary*.

Žena je průměrně nižší než muž stejného věku. Jen v době puberty roste po určitou dobu rychleji. I její tělesná váha je poměrně malá. Za průměrnou váhu ve střední Evropě je možno pro ženské pohlaví považovat 54 kg, pro mužské 66 kg. Menší tělesná váha ženy souvisí hlavně s její slabší kostí. Její jednotlivé kosti jsou menší, jemnější, tenčí a hladší. Ženská kostra váží průměrně 2928 g, kostra muže 4264 g, což je poměr 100:146. Ženská postava tedy vypadá štíhlejší. I svalstvo se v ženském těle vyvíjí slabší a váží méně. Jedinou výjimku tvoří jazyk. Mužské svalstvo váží asi 24,5 kg, ženské jen 14,75 kg. Ani u žen, které trénováním maximálně rozvinuly svou sílu, nedosahuje jejich svalstvo síly a vývinu mužského svalstva, při kterém jsou rozhodující svaly ramen, zatímco svaly nohou tvoří u obou pohlaví vcelku stejné procento všeho svalstva. Tlak obou mužských rukou představuje průměrně 70 kg, tlak ženských rukou o třetinu méně. Ženské svalstvo má i větší obsah vody, asi o půl procenta. Proto je měkčí a ženské pohyby lehčí, rychlejší, působnější, chůze vznešenější a pružnější. I když naproti tomu ženské tělo vypadá plnější, způsobuje to především o mnoho silnější ukládání tuku, které

vyrovnává na povrchu výškové rozdíly mezi svaly, dělá tvary okrouhlejší a dodává ženskému tělu půvabné, vláčné linie. I silačky mají měkčí a obléjší tvary než muži. Podkožní tuk se usazuje u ženy na krku, na hrudi, na nadrech, na zadku, bocích a lýtkách. Při stejné váze se zjistilo u muže 6,16 kg, u ženy 15,67 kg tukové hmoty. Hlavně na dolní části zadku se vytváří tukový polštář u obou pohlaví velmi rozdílně: u ženy přitom vznikají v příznivém případě dvě jamky v kříži, které se považují za typický půvab ženského těla.

Pokud jde o *jednotlivé části těla*, má žena především trup o něco delší než muž, zato však kratší ruce a nohy. U ženy tvoří délka trupu průměrně 37,8 % celkové tělesné délky, zatímco u muže jen 35,9 %. Příčinou větší délky ženského trupu je delší břicho, fyziologicky opodstatněné mateřskou funkcí ženy. Tělesný střed krátkonohé ženy je na horním okraji ohanbí, u muže ještě níže. Ženské ruce jsou absolutně i relativně (s ohledem na délku těla) kratší než ruce muže, palec bývá kratší než u muže, prsteník zpravidla delší než prostřední prst, což u muže bývá naopak. Také dolní ženské končetiny jsou kratší absolutně i relativně, ale při stejné tělesné výšce obou pohlaví je délkový poměr trupu a noh u obou stejný.

Ženská lebka je kratší než mužská (96,1:100), ale delší v poměru k tělesné výšce; žena má tedy vzhledem ke své postavě delší hlavu než muž. Stejně je to se šířkou ženské hlavy a jejím objemem. Hrudník je kratší a užší, směrem dolů se nerozšiřuje jako u muže. Ženské břicho je klenutější a protože je i delší, žena má delší příslušnou část páteře, který zde vystupuje silněji než u muže. Protože dolní okraj hrudníku a horní okraj pánve mají u muže téměř stejný průměr, i u svalnatých mužů trochu zapadá postranní břišní stěna, takže u něho vzniká takzvaný pás (taille). U ženy je však objem dolní části hrudníku menší než vstup do velké pánve, takže v normálních případech zde vůbec nevzniká stáhnutí nebo jen v nepatrné míře: ženský pás je zpravidla zjev umělý, vyvolaný šněrováním a jinými manipulacemi. Muž překonává ženu šířkou ramen, žena muže šířkou boků. U obou pohlaví je sice šířka ramen větší než šířka boků, u muže asi o 9 až 10 cm, u ženy jen asi o 3 cm. I když mnoho žen vypadá značně širší v bocích než v ramenou, je to jednak pouhé zdání a jednak důsledek tuku, který se ukládá převážně na ženských bocích. Příčinou větší šířky ženských boků je ovšem silně vyvinutá pánev. Žena široká v bocích má naději na silné děti a lehčí porody. Ženská nádra vytvořená silně vyvinutými prsními žlázami a tukovým pletivem, které je obklopuje, vyrovnávají nepoměr mezi hrudí a břichem a při pravidelném tvaru působí na oko i na cit.

Na ženské pánvi – na její stavbě i všech podrobnostech – se nejsilněji a nejvýrazněji projevují pohlavní znaky lidské kostry. Částečně to lze pozorovat u novorozeného dítěte, ba snad už uprostřed těhotenství. Pánev, tj. kostěná kolébka lidského plodu v těle, která má poskytovat dostatek místa pro jeho vývoj v mateřském lůně a průměrně široký východ pro jeho vstup na svět, je tedy celkově nižší a širší než u muže a má větší sklon k vodorovné poloze. S tím souvisí silnější prohnutí ženské páteře dopředu, takže z boku působí ženské kříže prohloubenější a delší, zadek více vyniká, a ohanbí, jak žena stojí, je ukryté mezi stehny. S větší šířkou pánve a většími odstávajícími klouby souvisí tvar a postoj stehen, které také přispívají k nápadné šířce v bocích; kromě toho se ženská stehna sbíhají ke kolenům a holeně se naopak trochu rozbíhají, aby se udržela rovnováha. Ženské nohy mají tedy tendenci mírně do „x“.

Ženská hlava se kromě rozměru liší od hlavy muže i lehčí a útlejší stavbou, zaokrouhlenějším a půvabnějším zevnějškem, hladším povrchem. Tvrdé oblouky

obočí ženám zpravidla chybí, takže oko je umístěné volněji a pohled se zdá upřímnější. Protože je ženská lebka ve všech směrech menší, má i menší dutinu: lebka Středoevropana měří průměrně 1420 ccm, lebka ženy 1200 ccm, a protože jsou všechny její kosti tenčí, váží méně. I na tvaru lebky se projevují značné rozdíly mezi oběma pohlavími, nejsou však rozhodující, takže podle jednoho či druhého znaku na lebce není ještě možné určit, kterému pohlaví patří. To je možné s větší pravděpodobností udělat jen tehdy, když se na celkem typické lebce projeví větší počet těchto charakteristických znaků. Záhlaví ženské hlavy s mozkem má nad přední částí s obličejem, hlavně v jeho čelistních partiích, větší převahu než u muže, takže ženský obličej vypadá v poměru k záhlaví menší. Je nižší a užší než příslušná část mužské hlavy, kde je měkké svalstvo silněji vyvinuté a dělá tvář širší. Ženská lebka je méně klenutá, má tedy plošší temeno, vzadu je velmi nízká, zato však široká, čelo je kolmé a rovné, takže přechod do temena tvoří spíše úhel nežli klenbu, zatímco mužské čelo je šikmější, klenutější a do temena přechází pozvolna. Oční důlky u ženy jsou prostomější a v průměru větší. Spodní čelist je nižší, menší, lehčí absolutně i relativně, brada špičatější, čelistní oblouky méně vyvinuté, což podle Henryho Havelocka Ellisa škodlivě působí na vývin zubů. Horní řezáky má žena širší než muž a má i větší sklony k šikmému (vzhledem k čelisti) růstu zubů.

Ženská kůže je jemnější, tenčí a také světlejší, a to nejen u příslušnic bílé rasy, ale i u žen barevných. Krev ze spodních vrstev prosvítá u žen bílé rasy pokožkou a dodává jí růžového zabarvení. U muže se pravidelně usazuje stále stejné množství kožního barviva (pigmentu), zatímco u ženy se hromadí ve větším množství zejména v době těhotenství, někdy i při menstruaci. Muž je chlupatější než žena, u které se však zachovalo hojné ochmýření těla: konečná (terminální) chlupatost, která vzniká později než u muže, omezuje se u ženy na ruce a ohanbí, kdežto muž má ještě vousy a chlupatost ohanbí u něho vystupuje v úzkém trojúhelníku směrem nahoru k břichu, kde se často setkává s chlupatostí prsou. U ženy končí nahoře na ohanbí v přímé lince. Ženský vlas má menší průměr. U většiny ras se mohou vlasy na hlavě vyvinout u muže nejdále na ramena, zatímco u ženy minimálně k pasu; děvčata i chlapci mají vlasy zhruba stejně dlouhé. Barva vlasů u ženy je asi o sedm procent tmavší, barva očí o tři procenta. Nehty má žena užší.

Pokud jde o *vnitřní orgány*, je to především ohryzek, na kterém se projevují pohlavní rozdíly velmi zřetelně, i když až po pubertě. Vyvinutý ženský ohryzek je asi o čtvrtinu menší, váží méně a má tenčí a kratší hlasivky, takže ženský hlas je o oktávu vyšší. Zřetelně vystupující mužský ohryzek se lidově nazývá Adamovým jablkem podle báje, že Eva v ráji svou část jablka ze stromu poznání spolkla, zatímco Adamovi uvázla jeho část v krku. Srdce dospělé ženy váží absolutně i relativně méně a má slabší stěny než srdce mužské. Asi do dvacátého roku věku je srdce u obou pohlaví přibližně stejně velké, potom srdce muže roste rovnoměrně až do sedmdesátého roku, zatímco srdce ženy se od dvacátého do čtyřicátého roku značně opožděje ve vzrůstu a až potom roste stejně jako srdce mužské. Toto opoždění v plodném období ženského života je důsledkem těhotenství, které vystavuje srdce zvýšené námaze: srdce na to zpravidla reaguje prudkým dočasným vzrůstem, hlavně v mladších letech, méně ke konci třicátých let, a to průměrným zvýšením váhy o 25 gramů; tento přírůstek se však části ztrácí v šestinedělí. Játra jsou poměrně větší než u muže a ledviny také. Močový měchýř ženy má větší obsah, a proto žena nepotřebuje tak často močit jako muž, nemluvě o tom, že u mužů bývá častější močení důsledkem hojnějšího pití.

Jak v moderním fyziologickém výzkumu, tak i v sexuologii nabyly mimořádnou důležitost takzvané žlázy s vnitřní sekrecí; látky, které vylučují a které nazýváme hormony. Dnes už nemohou být pochybnosti o tom, že průvodní pohlavní znaky a pohlavní pud jsou závislé od látek, které vycházejí z pohlavních žláz, a že se tyto žlázy od sebe liší vylučovanými látkami, takže mužské pohlavní žlázy působí na vývin průvodních pohlavních znaků v mužském smyslu a usměrňují pohlavní pud k ženě, a ženské pohlavní žlázy se projevují opačně. Žlázy s vnitřní sekrecí tvoří v lidském těle složitý systém, ve kterém jsou jednotlivé žlázy sice velmi samostatné, celkově jsou však s krevním oběhem a vegetativním systémem ve velmi úzkém vzájemném vztahu. Jakmile je jedna žláza porušena, má zvýšený nebo snížený účinek, trpí tím celý systém a narušuje se jeho harmonická souhra. Všechny tyto žlázy nelze ovšem považovat za rozhodující pohlavní znaky, většina z nich má však vliv na pohlavní vývoj; jedny jej brzdí, jiné podporují. Pohlavní žlázy mají vnitřní i vnější sekreci.

Velmi důležitou úlohu ve fyziologickém životě ženy má štítná žláza (tyreoida), umístěná pod ohryzkem po obou stranách krku. Ovládá téměř všechny důležité funkce látkové výměny, pohlavní vývoj, vzrůst a ve skupině tzv. synergických žláz i vývoj psychický. Pokud je narušená, vznikají těžké choroby, při kterých může nastat i smrt. Štítná žláza nepochybně vylučuje několik druhů hormonů a zneškodňuje určité jedy, které vznikají při látkové výměně. U ženy je menší než u muže, ale je relativně větší. Kdosi řekl, že je „druhou dělohou na krku“; jasně se to projevuje na objemu dívčího krku. U mnohých žen se stejnoměrně zvětšuje při každé menstruaci i při první souloži, a proto se u různých národů už odedávna zjišťovala pohlavní neporušenost měřením krku. Zvětšuje se i po dobu těhotenství, ale ne vždy jen přechodně: u žen, které překonali několik porodů, je zvětšená štítná žláza (vole) běžným zjevem. Totéž se zjistilo u dívek uchylujících se k pravidelné masturbaci. I v době klimakteria se často zvětšuje. Toto fyziologické zvětšení je důsledkem její zvýšené činnosti při uváděných stavech. K synergickým (spolupůsobícím) žlázám patří i důležitá podmozková žláza (hypofýza) na dolní straně mozku, která v době těhotenství mění svoje buňky a její přední chlopeč svůj objem; když původně vážila asi 61 gramů, ke konci těhotenství váží 106-165 gramů, a proto je její průměrná váha u žen, které několikrát porodily, cca 71,6-73 gramů, zatímco u mužů jen 66,7 gramů.

Ženský mozek je v průměru lehčí než mužský, u dospělých Středoevropanů stejného věku je to asi poměr 1220:1360 gramů; rozdíl ve váze se projevuje už při porodu. Ženský mozek váží méně i v poměru k tělesné velikosti, ale ne v poměru k tělesné váze. Na 50 kg tělesné váhy muže připadá průměrně 1126,6 g mozku, na 50 kg tělesné váhy ženy 1176,9 g. Pokud jde o vnější tvar a stavbu mozku, má ženský mozek, jak se zdá, větší sklon k jednoduchosti závitů a menší sklon k odchylkám od průměrného typu. Malý mozek bývá snad u ženy silněji vyvinutý než u muže, u chlopní je tomu naopak.

Ze všech průvodních pohlavních rozdílů se největší pozornost, pochopitelně, věnovala rozdílům, které je možné na mozku pozorovat, protože podle větší či menší vyvinutosti tohoto orgánu se předpokládala větší nebo menší duševní schopnost. Příslušná čísla z tohoto oboru antropometrického bádání však velmi nekriticky šířila populární literatura.

Když je průměrný mužský typ nejen těžší a větší než průměrný ženský typ, ale má i větší hlavu a mozek, příčinou mohou být tři věci: mužský mozek je větší buď

proto, že k němu patří větší tělesná hmota (tělesná váha), nebo proto, že patří většímu tělu (tělesné výšce), a konečně – a to by bylo nejzajímavější – je větší, protože z jiných, dosud neznámých příčin má muž průměrně více mozku než žena. Samozřejmě nejsou vyloučeny ani rozličné kombinace těchto třech možností. Dosud nebylo možné dát na to jednoznačnou odpověď. Především bezpečně nevíme, jestli k těžšímu tělu patří i úměrně těžší mozek, málo víme o závislosti váhy mozku na tělesné výšce. Problém nelze vyřešit měřením a přepočítáváním průměrných čísel, a mimo to se podle takovýchto výpočtů nedá určit míra inteligence, protože mozková hmota zde nemůže být měřítkem. Dalším problémem je rozsah a smysl rozdílů ve formě a stavbě mozku. Ani zde není snadná odpověď, protože proměnlivost je značná. Výrazné rozdíly, které by na první pohled dovolovaly stanovit, zda ten který mozek patří muži nebo ženě, jsou na mozku tak málo zřetelné jako na leboce. Výpočty s tzv. cefalickým činitelem jako přibližným měřítkem inteligence dokázaly jen to, že obě pohlaví se k němu chovala stejně, což by tedy znamenalo, že v duševní vyspělosti není mezi nimi rozdíl. Ale všechny dosavadní metody a pokusy byly nedostatečné, protože pracovaly jen s mozkem. Dnes však víme, že nervový systém trvale a nerozlučně souvisí s vnitřní sekrecí, která jistě není bezvýznamná pro intelekt, když například porušení štítné žlázy vyvolává kreténství. Dokud se o vlivu vnitřní sekrece na centrální nervový systém nebude vědět více než dnes, všechny uvedené pokusy budou velmi málo průkazné. *Průměrná velikost, váha, tvar a stavba ženského mozku nehovoří dosud celkem nic o tom, zda má žena průměrně větší nebo menší duševní schopnosti než muž.* Pokud jde o ostatní nervstvo, je pravděpodobné, že žena má poměrně více nervové hmoty, což asi způsobuje především její absolutně i relativně větší a těžší mícha.

Z fyziologických rozdílů je třeba uvést krevní tlak, který je u ženy nižší; zato je u ní silnější dráždivost cévohybných nervů (vazomotorická). Tep je u ženy rychlejší v průměru o 7–10 úderů za minutu. Krev ženy obsahuje o něco více vody, váží méně, má více plazmy a méně červených krvinek: čtyři a půl milionu v kubickém centimetru, muž pět milionů. Krev se v ženském těle tvoří rychleji, a proto větší ztrátu krve žena snáší lépe a rychleji ji nahrazuje. Tělesná teplota ženy je průměrně o 0,3 nižší. Žena dýchá rychleji než muž a u vyspělých národů hrudním svalstvem, zatímco muž dýchá především pohrudnicí a břišními svaly.

Podrobněji bychom se mohli zabývat *pohlavními rozdíly v psychické oblasti.*

Tyto rozdíly, hluboce opodstatněné biologicky i fyziologicky, nelze popírat, nelze je však přeceňovat a dělat si z nich zbraň proti rovnoprávnosti a rovnocennosti obou pohlaví a stavět na nich mezipohlavní dělbu práce v patriarchálních typech společnosti. O zásadních rozdílech mezi oběma pohlavími v pravém slova smyslu lze vlastně těžko hovořit; zjišťujeme jen jisté psychické vlastnosti, které se u jednoho či u druhého pohlaví projevují silněji nebo celkově chybějí. Stále však vidíme, že tak jako se ten či onen tělesný pohlavní rozdíl vyskytuje u mužů i žen, tak se i u mužů mohou vyskytovat převážně ženské psychické rysy a u ženy psychické mužské rysy. Dokonce se zdá, že psychické vlastnosti typické pro jedno pohlaví se vyskytují u zástupců druhého pohlaví častěji než příslušné znaky tělesné. Otázka psychických pohlavních rozdílů není tedy tak jednoduchá ani tak jasná, jak by se zdálo podle energického tónu některých vědců, kteří vědomě či podvědomě zastávají mužské stanovisko, tj. v podstatě patriarchální, které chce dnes zachránit svůj násilnický princip alespoň tím, že ženu odsuzuje výhradě do její pohlavní funkce a ideologicky udržuje buržoazní rodinu.

Dosavadní výsledky v tomto oboru výzkumu, vycházející ze statistických údajů shromážděných hlavně ve školách, si navzájem značně odporují. Je to důsledek jednak chybných metod použitých při hromadném vyšetřování a jednak i toho, že muži, kteří dosud tuto práci vykonávali především, se buď nedokázali dobře vžít do mentality druhého pohlaví nebo posuzovali věc ze svého pohlavního stanoviska. Přesto však existují mezi oběma pohlavími psychické rozdíly, na které mají vědci shodný názor.

Nyní jde o důležitou otázku, zda jsou tyto rozdíly skutečně příznačné pro jedno či druhé pohlaví, neoddělitelné od jeho duševního stavu, nebo zda vznikly působením vnějších okolností, tj. například vlivem sociálních poměrů, nebo zda se obě pohlaví rodí se svými odlišnými psychickými schopnostmi či se odlišují až v dalším vývoji podle svých životních podmínek. Ani tyto otázky nelze zodpovědět prostým přijetím jedné či druhé eventuality. Běžná odpověď, snažící se o nestranost, bývá stručně asi tato: Ženu v jejím psychickém vývoji brzdí jednak její pohlavní funkce a mateřství, ale i tisícileté poddanství, do kterého ji muž uvrhl. Nemohla tedy dosáhnout vyššího stupně duchovního vývoje a tak dnes vypadá vedle muže méněcenná. Na druhé straně však musíme vzít v úvahu, že i když v matriarchálním období, jehož poslední stopy se v mnohých národech zachovaly až do dnešních dob, měla žena vyšší sociální postavení než muž, že v určitých dobách (například v renesanci v Itálii) a za jistých poměrů (například po dlouhá staletí v klášterech) měla příležitost se duchovně povznést, v jistých oborech (například v malířství, poezii, hudbě) se mohla uplatnit stejně dobře jako muž, že po staletí pracovala například v oblasti náboženství, porodnictví, kuchařství, výchově, které zdánlivě či fakticky odpovídají její povaze, nicméně vynikla při těchto příležitostech jen celkem výjimečně.

Je to tedy odpověď v každém případě nedostatečná.

Dnešní průměrný psychický stav a život civilizované bělošky, podle kterého se zjišťují psychické pohlavní rozdíly, je jistě výsledkem všech činitelů, které na ni působily jednak od začátku a jednak postupně za statisíciletého vývoje. Takovými hlavními činiteli jsou: ženská fyziologie vůbec a hlavně její pohlavní funkce, poddanství, domestikace, civilizace. Protože je toto dílo do jisté míry vlastně věnováno historickému rozboru těchto činitelů, omezíme se na tomto místě jen na některé poznámky k dané otázce.

Fyziologický činitel je jistě podstatný a psychické pohlavní rozdíly z něj vyplývající jsou vrozené a neoddělitelné od psychického stavu jednoho nebo druhého pohlaví. Určitá odlišnost fyziologických procesů v ženském těle, jinak společných oběma pohlavím, rozdílnost vnitřních pohlavních orgánů a rozdílná vnitřní sekrece, ovulace, menstruace, mateřský pud, klimakterium, to vše nutně muselo ovlivnit psychický stav ženy a dodával mu zvláštní charakter. Je tu však otázka, zda tento vliv bude stále stejný a nezměnitelný. Říkali jsme, že nejvyspělejší bílá rasa se i pohlavně nejvíce rozlišuje. Pohlavní rozdíly mezi mužem a ženou u různých lidských ras značně kolísají, pokud jde o jejich sílu a rozvoj; pouze menší rozměry příslušnic ženského pohlaví a světlejší pleti byly snad zjištěny všude. Nápadná a hluboká pohlavní odlišnost u nejvyspělejších Evropanů se projevuje i tím, že u nich déle trvá pohlavní dospívání – od začátku puberty do úplné zralosti – než u barvených ras. Čím je nižší rasa, tím dříve skončí její pohlavní vývoj a tím méně jsou viditelné pohlavní rozdíly.

U trpasličích kmenů ve středoafrických pralesích, které se považují za nejnížší známou lidskou rasu, se liší žena od muže celkem nepatrně. Černošská žena rozhodně nemá pánev tak širokou jako běloška, šířkou pánve nepředstihuje ani svého muže, který ji jen nepatrně překonává šířkou ramen. Její tělo nemá žensky oblé tvary, protože tuk se na ní usazuje minimálně. U některých ras mají muž i žena stejné dlouhé vlasy, u Indiánů a Eskymáků chybí terminální ochlupení na tváři u obou pohlaví. U indiánských, černošských a trpasličích kmenů jsou pohlavní rozdíly v rysech tváře mnohem méně zřetelné nebo téměř chybějí, takže podle tvaru lze jen velmi těžko rozpoznat pohlaví; i průvodní znaky na lebce jsou u jiných ras méně vyjádřené. Když má například Angličanka objem lebky průměrně o 193 cm menší než Angličan, je tento rozdíl u černochů asi 80 cm a u Australců jen 37 cm.

Vyšší stupeň pohlavních rozdílů u pokročilejších ras je důsledkem domestikace a civilizace; pohlavní vliv vzrostl pod těmito vlivy, domestikace člověka změnila původní periodickou lidskou říji na pud, který se projevuje nepřetržitě a o jehož dobrodiní lze pochybovat. Dodejme ještě, že přírodní žena konala svou přírodní funkci lehce a nijak se nepovažovala za „věčně raněnou“.

Z uvedených skutečností nesporně vyplývá jedno: Jak s lidskou civilizací vzrůstá vnější pohlavní odlišnost, vzrůstá jistě i její vnitřní příčina, svým způsobem se mění příslušné fyziologické procesy, jejich průvodním znakem jsou druhotné pohlavní znaky. Ovulace a menstruace u ženy se neopakovaly původně tak často. I u zvířat byly pozorovány fyziologické změny vyvolané v tomto směru domestikací, tedy vnějšími vlivy. Když se původně nelišila žena od muže zevnějškem tak výrazně, jako je tomu dnes u nejvyspělejších ras, ani speciální fyziologické procesy v jejím těle jistě neměly tak silný vliv na psychický stav, protože byly jednak méně časté a jednak se odehrávaly v organismech sobě zcela přiměřených. Přírodní žena lehce snášela jak menstruaci, tak porody. Ani pohlavní psychické rozdíly nebyly tedy původně natolik vyhraněné, ženské vlastnosti, které se dnes pokládají za slabosti ženského pohlaví, nemohly být ještě tak vyvinuté, protože nebyly do takové míry jako dnes fyziologicky opodstatněné a vypěstované vnějšími vlivy. Vynálezky zemědělství a zakladatelka matriarchálních řádů se ještě nepovažovala za nižší bytost než muž-lovec.

Další úvahu můžeme navázat na dnes velmi zdůrazňovanou skutečnost, že v dnešním stadiu vývoje nejpokročilejších ras je skutečně jistý rozpor mezi celkovým organismem ženy a její pohlavní funkcí. I když nejsme biologickými pesimisty, je třeba přiznat, že dnešní civilizovaná žena fyzicky i psychicky *trpí* biologickými i fyziologickými pohlavními procesy, trpí menstruacemi, porody a nepřetržitostí pohlavního pudu (především, pravda, mužova). A není to jen dočasný důsledek nějaké špatné životosprávy dnešních pokolení, hospodářských a sociálních rozdílů dneška, bezuzdné hyřivosti a nekonečné bídy, ale má to kořeny mnohem starší, vzniklo to postupně jako důsledek domestikace a poddanství ženy za patriarchálních a soukromovlastnických řádů.

První krok k biologickému a fyziologickému porobení ženy udělal muž, když se loupeží zmocnil ženy jako svého vlastnictví a podrobil ji své pohlavní libovůli. Když je dnes žena celkově a ve značné míře mučednicí své pohlavní funkce, na vině jsou především tisícileté vnější vlivy, které ji stále znovu odsuzovaly k tomu, aby se pohlavními prostředky a pohlavními zbraněmi snažila vymanit z postavení mezka.

Když se žena liší od muže tělesně a fyziologicky, jistě se od něho liší i psychicky; brzy uvidíme jak. Jestliže však tisícileté vnější vlivy (domestikace a kultura) mohly

změnit lidský pohlavní pud kvantitativně a kvalitativně, jestliže mohly udělat ze ženské ovulace a menstruace, původně zřejmě půlroční, fyziologický proces, který se normálně opakuje každých dvacet osm dní, nelze pochybovat o tom, že ty samé vlivy spolu se změnami fyziologickými podmínkami do jisté míry změnily u člověka i průvodní psychické pohlavní rozdíly. Prvotní psychické pohlavní vlastnosti se mohly stát a také se staly podle okolností složitějšími, silnějšími nebo slabšími, výraznějšími či jemnějšími, zlé lepšími nebo horšími, dobré horšími či lepšími. U mužského pohlaví, dlouhý čas všeobecně nadřazeného, se tak dělo jistě s menšími překážkami než u pohlaví ženského, po celou dobu všeobecně přímo či nepřímo zotročeného. Muž mohl po dlouhá tisíciletí rozvíjet svou osobnost o mnoho lépe a hlavně všestranně než žena. Nebrzdila ho přitom ani pohlavní funkce, ani celkové a hluboké poddanství. I když na otázku, zda je ženské pohlaví jako takové schopné soutěžit s pohlavím mužským ve všech oborech lidské činnosti, odpovíme záporně – čímž se však nijak nestavíme proti rovnocennosti a rovnoprávnosti ženy – nelze jistě připustit, že právě charakteristické psychické vlastnosti ženy byly tisíciletým poddanstvím a jejím pohlavním zneužíváním všeobecně tak či onak znetvořeny.

Z hlediska rovnocennosti a rovnoprávnosti ženy je celkem lhostejné, ve kterých oborech lidské činnosti může s mužem soutěžit, tím spíše, že mužské a ženské vlastnosti a schopnosti nejsou přísně vázané na příslušné pohlaví a navzájem vytvářejí velmi pestrý směr. Když se lidské tlupy živily pouze nasbíranou potravou, neexistovala mezipohlavní dělba práce a obě pohlaví přispívala rovnocenně k obživě. Přírozená mezipohlavní dělba práce nastala s vynálezem dálkových zbraní (prak, luk, oštěp), které z tělesně silnějšího muže udělaly lovců; tělesně slabší žena zůstala věrná sbírání potravy. Ale když vynalezla zemědělství, vyrovnala se muži; v matriarchálních řádech se stala základem sociální organizace.

Protože tato zřízení známe jen podle víceméně zkomolených přežitků, nemůžeme určit, zda a čím žena v těchto dobách vynikla nad mužem. Poddanství ženy začalo pohlavním zotročením uloupené ženy, která se stala mužovým soukromým vlastnictvím: ze ženy pohlavně porobené se stala nevolnická pracovní síla. Mezipohlavní dělba práce se vyvíjela celkem přirozeně do té doby, kdy obě pohlaví byla stejně svobodná; ve výrobním procesu měla obě pohlaví částečně rozdílné, ale stále stejně hodnotné místo. V divoké přírodě však byl pro člověka život těžký: obě dvě pohlaví musela velmi pracovat, aby se užívala a udržela při životě; hospodářské zotročení ženy začíná až tehdy, když se její pracovní výkon v porovnání s pracovním výkonem muže nepoměrně a z donucení zvýšil. To však mohlo nastat až tehdy, když se žena stala mužovým vlastnictvím – unesená z jiné tlupy, pohlavně zneužitá a potom proměněná na mezka. To byl začátek všeobecného zotročení ženy, a to byl i začátek násilí, které porušilo přirozený vývoj mezipohlavní dělby práce a postupně udělalo ze ženy na jedné straně erotickou hračku, často, pravda, panovačnou a pomstychtivou, na druhé straně bezprávného mezka, otrokyni otrokáře nebo otroka.

Když byla žena v některých historických obdobích a v určitých zemích poměrně svobodná, nebo když měla za zvláštních okolností delší příležitost vyniknout v oborech své povaze nejpřiměřenějších, musíme přitom přihlížet na celkový charakter takové doby nebo takových okolností a neztrácet ze zřetele, že i v těchto dobách a za těchto okolností měly na ženu přímý či nepřímý vliv alespoň některé důsledky jejího přetrvávajícího všeobecného zotročení. Nebyla například právě

renesance, „jedinečný věk smyslnosti“, dobou, kdy nejvyhledávanější ženou byla nejzdatnější samice, kdy podle všeobecného mínění se stávala žena méněcennou po ztrátě panenství, kdy ráz manželství jako takového byl přísně patriarchální a konvenční, kdy byl vynalezen „pás cudnosti“ (samozřejmě, i druhý klíček k němu), kdy hluboké zerotizování panského a venkovského života dělalo víc než kdykoliv předtím z pohlaví hlavní nástroj ženina úspěchu a stalo se hlavní zbraní v jejím zápase o svobodu? Když vzdor tomu došlo v 15. a 16. století k jistému zápasu hospodářsky privilegovaných a nezávislých žen s muži ve vědě a všeobecném vzdělání, omezilo se na společnost šlechtickou, jejíž majetkové poměry, zbavující ženu starostí o domácnost, poskytovaly dostatek času, aby mohla rozšířit svůj obzor a udělat *první krok* k uvědomělé osobnosti. V dějinách zotročení ženy jsou sice takovéto epizody poučné, protože naznačují souvislosti mezi vyššími potřebami ženy a její pohlavní i hospodářskou svobodou, ale z hlediska naší problematiky nejsou rozhodující.

Bez ohledu na dlouhá staletí, když žena byla jako člen společnosti celkem rovnocenná s mužem, zrodily i doby ženského zotročení dost žen vynikajících v kladném smyslu, abychom nepochybovali o schopnosti ženského pohlaví pro vyšší duchovní život.

Až doby neoddělitelné svobody žen v mezích rozumné a spravedlivé společenské organizace vydají svědectví o skutečné hodnotě příslušnic ženského pohlaví pro výrobní proces, intelektuální tvorbu i mravní život, zároveň se přirozeným výběrem ustálí zdravá dělba práce mezi pohlavími. Tyto doby budou, doufejme, spravedlivé vůči ženě i v tom směru, že hodnoty mozku se nebudou přeceňovat na úkor hodnot srdce. Tak jako dnešní průměrné tělesné a fyziologické ženské vlastnosti, i její průměrné psychické vlastnosti od nich závislé jsou do značné míry výsledkem vývoje, který rozhodně není ve všech směrech tak přirozený, příznivý a svobodný, jako byl vývoj muže. Když s vývojem hospodářství zanikla prvotní rovnost pohlaví, nesvědčí to proti pohlaví ženskému, ale především proti onomu hospodářství. Staletí zotročení ženy mnoho pokazila, staletí ženské svobody budou moci mnoho napravit nebo změnit k lepšímu. Z hlediska vývoje lidského rodu dnešní stav vyspělé bělošky trvá pouze okamžik. Nové hospodářské zřízení a nové sociální organizace rozhodnou, co bude dál.

Pokud se nyní vrátíme k otázce, zda se pohlaví rodí se svými odlišnými psychickými vlastnostmi nebo se psychicky rozlišují až v dalším vývoji podle svých životních podmínek, můžeme odpovědět takto: Pohlaví se rodí se svými odlišnými psychickými vlastnostmi, jako se rodí s odlišným tělem a odlišnými fyziologickými procesy, ale stejně jako tělesné a fyziologické rozdíly, i rozdíly psychické jsou po stránce kvantitativní i kvalitativní schopné změn, vznikajících dlouhodobými vlivy životních podmínek. Když tedy uvažujeme o psychických pohlavních rozdílech ženy, pamatujme nejen na to, že tyto vlastnosti nejsou přísně vyhrazené jen jednomu pohlaví, ale i na to, že jejich kvantita i kvalita byla jiná u ženy primitivní a přírodní a jednou určitě bude jiná u ženy, která za sebou bude mít staletou svobodu svého pohlaví.

Podívejme se nyní na to, v čem především spočívá pohlavní psychická odlišnost, zjištěná u žen nepokročilejší a pohlavně nejrozšířenější rasy. Nejdůležitějším a nejsměrodatnějším činitelem po této stránce je v psychickém životě ženy její hluboká citovost, *emotivnost*. To neznamená, že jsou její city všeobecné a absolutně silnější než city muže, ale že citová reakce je u ženy častější, bezprostřednější,

méně podmíněná a vzniká snadněji už při slabších podnětech. Žena se ve svém konání řídí spíše city než rozumovými důvody a praktickými hledisky: koná méně rozvážně a impulzivně. Ženu mohou vyvést z duševní rovnováhy věci, které muž považuje za malicherné a bezvýznamné, ale takto z míry vyvedenou ženu, například malým nepořádkem v domácnosti, může stejně podružná věc, například pověstný nový klobouk, vzápětí přivést do nejružovější nálady. Je podrážděnější, snadno je možné ji dojmout, nálady se u ní střídají častěji než u muže, a tak není lehké předvídat její chování. Její názory, touhy i náklonnosti se rychle mění, je nádobou odporujících si pocitů a sklonů, v krátkém čase se u ní může vystřídat radost i žal, veselost i zármutek, naděje i obava, láska i nenávisť, soucit i krutost, nadšení i odpor.

Větší emotivnost u ženy je vyjádřena také anatomicko-fyziologicky, neboť její nervový systém je senzibilnější, tep, jak už víme, rychlejší, výraz ve tváři živější a dokáže hůře potlačovat pocity přicházející do vědomí. Z tohoto důvodu je žena též citlivější na senzorická podráždění: intenzivněji pociťuje tlak, změny teploty a elektrické dráždění. Má jemnější chuť, a to především na slané a hořké, čich, smysl pro barvy, zatímco muž má lepší schopnost úsudku, větší smysl pro tvary, ostřejší sluch. Duševní poruchy z emotivních příčin jsou u ženy častější než u muže, u kterého je šílenství častěji podbarveno intelektuálně. Větší ženské emocionalitě odpovídá i její živější a dynamičtější fantazie. Ženy si dokáží jasněji a názorněji představit předmět nebo událost, vymyslet si příběh, častěji mívají neopodstatněné halucinace a uvažují „intuitivně“, silněji se u nich projevuje vliv psychického obsahu podvědomí na jejich myšlení, konání a instinktivní uvažování. Citově podbarvené představy, zážitky a zkušenosti mají na duševní stav ženy silnější a trvalejší vliv než představy ostatní.

Dnešní ženy dokáží pílí získat značné vědomosti, ale málokdy jsou schopny využít je pro mimořádně pozoruhodné výkony, hlavně v různých vědeckých, technických a uměleckých oborech. Důležitou příčinou tohoto stavu je, že ženská povaha má spíše smysl pro konkrétnost, pro představy smyslově názorné a citově podbarvené, než pro abstrakci myšlení, kterému se rád oddává muž. Ženská mysl nemá zálibu v rozbořích a abstrakcích. Už chlapci ve škole více uvažují, jsou kritičtější, věcněji odpovídají než děvčata, u kterých převládají osobní a citové zážitky. V chlapeckých literárních pracích najdeme více logiky a rozumování se sklonem k ironii, satirě, kritice, pesimismu, bývají též originálnější, zatímco děvčata se v nich projevují spíše citově, romanticky, optimisticky a konvenčně. Forma je u chlapců méně příjemná, ale bohatší, mnohotvárnější, u dívek však úhlednější, méně přežitá, jednotvárnější a tradičtější.

Pro dnešní ženské pohlaví bývá vědecké studium stále ještě zřídka skutečným cílem, žena se mu nevěnuje natolik ze záliby a zájmu jako spíše z povinnosti, aby si zabezpečila budoucnost a samostatnost. Pokud má pak možnost se vdát či jinak zaopatřit, vědy zanechává.

Ve škole projevují dívky větší a trvalejší pílí než chlapci, kteří jsou snaživí jen v oborech, které je zajímají. Děvčata mají větší smysl pro pořádek, čistotu, povinnost. Učí se snadněji a lépe nazpaměť, pamatují si především věci, které je zajímají, ostatní lehce zapomínají. Ženy nemají paměť ani horší ani lepší než muži, ale když se zajímají jen o určité věci, pamatují si především ty. Děvčata jsou pozornější, zdaleka ne tak roztržitá jako chlapci a samozřejmě se celkově chovají slušněji, zdvořileji, jsou ústupnější, ochotnější a skromější.

Pokud jde o jednotlivé vědní obory, nemají dívky přílišný zájem o matematiku, lépe řečeno o její problémy; počítat dovedou lépe. Ani zeměpis a dějepis je zvláště nezajímá. Předstihují však chlapce v zájmu o jazyky: především se dokáží lépe a pohotověji vyjadřovat a mají zálibu v jazykových cvičeních. V oblasti přírodních věd mají ženy větší smysl pro fyziku a chemii, chlapci pro obory biologické, s výjimkou botaniky, ve které jsou děvčata horlivější. V technických oborech vynikají ženy pílí a spolehlivostí, ale nemají mužův zájem o řešení technických problémů a o vynálezy. V oborech uměleckých známe především vynikající herečky, spisovatelky a malířky. Ženy dokáží přesně kreslit podle předloh a mají větší zálibu v ornamentálních pracích. Ženy vynikly i ve filantropii, což zřejmě souvisí s jejich větší citlivostí. Nezákonností a trestných činů se dopouštějí především z důvodů citových, zatímco u mužů jsou zde rozhodující hlavně sobecké důvody, chamtivost, panovačnost, surovost.

Tento velmi stručný a střízlivý náčrt duševních schopností typu civilizované ženy našich časů sám dost jasně prozrazuje vliv obou hlavních činitelů, které rozhodly o jejich osudech: její zneužívané přírodní funkce a její dlouholetého poddanství. Velká emocionálnost ženy, zdroj jejích nejvíce velebných ctností a nejvíce odsuzovaných nectností, je v podstatě sice nevyhnutelným důsledkem biologických a fyziologických procesů probíhajících v ženském těle, za dlouhá tisíciletá pohlavního zneužívání a zotročení ženy v nejrůznějších směrech se však stala chorobnou stránkou ženské povahy, nejednou vyúsťující do hysterie. I ve značně jednostranném a kvalitami jistě neoplyvajícímu obraze, který nám stále ještě poskytuje i dnešní ženské pohlaví, pokud jde o jeho účast v lidské tvorbě a výrobě, vzor tomu, že dnes je už celá jedna třetina civilizovaných žen diferencována (podle povolání), jasně vidíme všechny důsledky tisíciletého porobení ženy, které ji nutilo jednostranně rozvíjet svůj intelekt v oblasti sexuálního a rodinného života, dělalo z ní sexuální panenku anebo služku, mužskými mravy, zákony, požadavky a předsudky ji stále znovu odsuzovalo k existenci, která dělala ženské vlastnosti ještě ženštějšími a neumožňovala jí všestranněji rozvinout svou inteligenci.

I v tom je kus tragikomedie, že právě muži, kteří nejvíce pomlouvají ženu pro její schopnosti a povahu, nejvíce zavrhují a zesměšňují ženské slabosti, jsou zároveň největšími odpůrci její emancipace a žádají od ženy, aby byla co „nejženštější“. Z pohodlí a panovačnosti chtějí pokračovat ve svém tisíciletém zločinu, který si v ničem nezadá se zločinem páchaným bělochy na barevných rasách a národech ve jméno civilizace.

V buržoazní a kapitalistické epoše dosáhla pohlavní diferenciace u nejvyspělejších národů svého vrcholu: žena se skutečně už stala ženštější. Najednou si však uvědomila, že je obětí „biologické tragédie“, že zchoulolistivěla. Uvědomila si to tím více, že doba liberalismu nemohla zabránit tomu, aby i žena neopovrhla svým poddanstvím, nezatožila stát se osobností. Stalo se to nejprve v třídách materiálně zabezpečených, ale postupně k tomu došlo i v třídách pracujících a vykořisťovaných, když žena jako aktivní účastnice dělnického hnutí dospěla k vyššímu uvědomění. Dnes stojí v čele skutečného emancipačního ženského hnutí vědomě i bezděčně ženský proletariát.

Zženštilost není ctnost ani u muže, ani u ženy. Ale takzvaná mužatka je jen karikaturou svobodné ženy. V posledních kapitolách tohoto díla uvidíme, o jaké zákony a směrnice lidského vývoje se může opřít emancipace ženy a jednou se o ně opře i její neoddělitelná svoboda. A není třeba se obávat, že v převratech, které

ženu jednak osvobodí, jednak budou důsledkem jejího osvobození, ztratí se bytostný půvab ženského pohlaví, to věčně ženské, čeho si ceníme právě tak jako toho, co považujeme za bytostný půvab správného muže.

Jen povrchní lidé nedbhlýchout za vnější gesta žen, lépe či hůře bojujících za svou svobodu. To věčně ženské je nerozlučně spjato s biologickou funkcí a fyziologickou osobností ženy, a zůstane i u ženy svobodné, u ženy-kamaráda, který si přátelství, lásku, milostné soužití, ale i své místo ve výrobním procesu a veřejném životě bude svobodněji volit podle svou povahy v rámci dokonalejších hospodářských a sociálních zřízení.

Dnešní průměrný typ civilizované ženy je důsledkem tisíciletého poddanství žen, které v nich – jako každé otroctví – podporovalo i mnohé protisociální vlastnosti, a tisícileté zvrácení výchovy i tělesného zneužívání, které se snažilo udělat z ní poddajnou souložnici, poslušnou rodičku a služku anebo duchaplnou hetěru, v ní nepodporovalo nic, co by vedlo ke vzniku osobnosti. Ale dnešní průměrný typ civilizované ženy není posledním slovem ve vývinu ženského pohlaví, tak jako ani současný průměrný mužský typ není možno považovat ve vývinu mužského pohlaví za ukončený, hlavně pokud jde o inteligenci.

PŘÍRODNÍ ŽENA

I ŽENA V PRAVĚKU

Pravěk lidstva trval statisíce let. V této době sestoupil pračlověk ze stromu, po kterém šplhal, a stal se pozemským tvorem, který se učil vzpřímeně chodit a používat uvolněné přední končetiny jako ruce.

Zpočátku žil neorganizovaným, celkem živočišným životem v tlupách, postupně se vyvíjel v typ, který – pokud jde o vrozené vlastnosti, přetrvává v podstatě dodnes, a uprostřed velkolepé přírody kladl základy kultury: vynalezl řeč, první hrubé nástroje, první „náboženské“ představy (kult předků), první pojmy a organizace v tlupách (třídy podle věků) a nakonec oheň. Pravěk lidstva spadá z větší části do takzvané doby třetihorní, i když je pravděpodobné, že v některých oblastech se vyskytovaly pralidské rasy už v době diluviální. A zřejmě trval déle než všechna další období lidského vývoje. Pokud si kvůli znázornění časových poměrů vezmeme metrovou míru představující dobu, lze prvních 70 centimetrů přirovnat k pravěku, dalších 20 cm takzvanému divošství, 6 nebo 7 cm tzv. barbarství a jen asi poslední 2 nebo 3 cm civilizaci.¹

To znamená, že bylo třeba statisíce let, aby se z živočišné říše oddělil tvor zcela schopný odlišit se od svého opičího příbuzenstva, nastoupit cestu k člověku a vytvořit základy lidské kultury, vyřešit nejtěžší a nejdůležitější úkoly: řeč, nástroj a oheň; dlouhá tisíciletí poté žil tento člověk podle zákonů příbuzenských soustav, než poznal trpké dobrodruží patriarchální rodiny a soukromého vlastnictví v jejich klasické podobě, a nakonec bylo třeba dlouhých století k tomu, než vznikl a upevnil se dnešní názor na lidskou osobnost mužskou a ženskou a než se vyvinuly názory na lidská práva a sociální spravedlivost. To však také znamená, že jsou před námi v zaměření budoucnosti nová staletí a tisíciletí, ve kterých bude vývoj lidské společnosti pokračovat, že tedy ani zřízení a morálka dnešního civilizovaného lidstva nejsou trvalé a nezměnitelné, nejsou se svými pověrami a tísnivými stránkami posledním slovem lidského vývoje.

Pravěk lidstva nám však zanechal přímé důkazy o pohlavních a sociálních vztazích primitivního člověka. Podle rozličných zachovaných nálezů, zkamenělin, kostí, ba i celých živočichů si můžeme udělat velmi pravděpodobnou představu vegetace a přírody, která tvořila pohádkové kulisy života primitivních lidí. Můžeme si dost jasně představit některé velmi rané lidské typy (většinou diluviální), například tzv. neandrtálského člověka, tělesně i duševně ještě celkem nemotorného a živícího se zvěří, kterou chytal do jam a zabíjel kameny nebo kyjem, či takzvaného kromaňonského (cromagnonského) lovce z mladší doby kamenné, kterému sousedili mamuti, obrovští jeskynní medvědi, nosorožci, kanci a strašné kočkovité šelmy, ale nemůžeme se přímo nic dozvědět o tom, jakými mravy nebo

pořádky se řídil v těchto primitivních dobách vztah člověka k člověku, především vzájemný vztah muže a ženy. Ale i když nemáme přímé důkazy o charakteru a organizaci primitivního spoluzití lidí, přece jen si o něm můžeme udělat mnoho pravděpodobných představ podle nepřímých důkazů, vyplývajících z moderního biologického, fyziologického, antropologicko-etnologického a sociologického výzkumu.

Výsledky tohoto různého bádání je však třeba využívat s největší objektivitou, bez jakýchkoliv náboženských, politických a sociálních předsudků.

V pravěké kultuře se setkáváme s takovým odlišným a pro nás zvláštním světem, že se do něj můžeme jen velmi těžko vmyslit a vcítit, a pokud mu chceme porozumět, musíme zapomenout na vše, čím nás mezitím v dobrém i zlém smyslu obšťastnila kultura. Jako si nemůžeme lidský vývoj představit jinak než v mezích přírodního celku, a tedy ne jako nějaké „stvoření“ v biblickém smyslu, stejně tak nesmíme vzhledem k morálce dnešních vládnoucích tříd stavět pravěkého a přírodního člověka do jiného světla, než v jakém žil. Když naše poznání lidského pravěku neodpovídá dnešním morálním kategoriím, může to nanejvýš znamenat, že lidstvo vyrostlo z dětských střevíčků, nehledě už na to, že určitá morálka je vždy spjatá jen s určitou dobou a třídou, která v ní vládla, ne však se všobecným zájmem lidstva.

Je pochopitelné, že při nedostatku přímých důkazů o rodotvorných pravěkých poměrech vznikly velmi rozdílné názory na původ člověka. Na nižších stupních kultury se všeobecně setkáváme s představou, že lidé pocházejí z jediného páru, stvořeného nadpřirozeným způsobem. Tuto představu najdeme i v pověstech mnoha přírodních národů. Ale myšlenka, že je člověk sociálního původu, se objevila už u nejlepších starověkých učenců. Je třeba tak porozumět například velmi duchaplnému Aristotelovu výroku: „Stát je nutno si podle jeho povahy představovat dříve než rodinu a každého jednotlivce.“ Po zániku antické kultury však panovala znovu po staletí pověst o původu lidstva z jednoho páru. Biblická pohádka je dokonce tak naivní, že Adamovi připisuje schopnost řeči dříve, než tu byla druhá osoba, se kterou bylo možno hovořit: „I dal Adam všem jména, každému hovadu a nebeskému ptáku a každému polnímu zvířeti...“ Ještě Fridrich Schiller ve své stati „O první lidské společnosti“ říká: „Protože člověk pochází z jednoho páru, je nutně monogamický (jednosnubný) a příklad prvního páru měl pro další pár už moc zákona.“ Velký Darwin a po něm učenci Bachofen a Morgan² z hlediska sociologického však obnovili názor na sociální původ člověka a podložili ho mnohými vynikajícími objevy. Většina nejslavnějších antropologů a sociologů je následovala a částečně obohatila vědu v tom smyslu, že pralidé nemohli znát manželský a rodinný život a nutně žili v takzvané promiskuitě, tj. ve volném pohlavním styku, v pohlavní pospolitosti. Reakce proti tomuto směru vedená především Westernmarkem v jeho „Dějích lidského manželství“, obnovuje tvrzení, že člověk žil původně v páru, takže je od přírody tvor jednosnubný a jednosnubné manželství trvá od začátku, bez ohledu na početné mnohosnubné (polygamické) úchytky, které jsou pouhými zvrácenostmi. Tento názor je však spíše zbožným přáním a přes veškerou vědeckou vážnost jeho dnešních několika zastánců, patří k tomu druhu názorů, které stavějí vědu do služeb reakčních myšlenek anebo náboženských, politických či sociálních předsudků. Rozhořčený zápas mezi přívrženci těchto dvou směrů měl však tu velmi kladnou stránku, že vynesl na povrch mnoho

důležitých skutečností a vědě poskytl skvělý materiál.

Jsou dvě zásadní otázky, bez jejichž zodpovězení není možné podat ucelený obraz pravěkého lidstva a utvořit si jasnou představu o primitivní ženě. Za prvé: člověk je původu rodinného anebo sociálního, žili tedy první lidé v párech, jedno-
snubném manželství a v oddělených rodinách, nebo jako družná zvířata ve smeč-
kách, stádech, tlupách? Neméně závažná je druhá otázka, zda se už v původní
hordě – připustíme-li družnou povahu pravěkého lidského života – vyskytovaly
jednosnubné manželské poměry a oddělené rodiny nebo tu vládla volnosnubná
„promiskuita“.

Sociální původ člověka. Když nebereme v úvahu mytologické nebo nábo-
ženské legendy, nebylo proti sociálnímu původu člověka mnoho závažných ná-
mitek. Poukazovalo se hlavně na to, že antropomorfní opice – zvířata člověku
nejbližší – nežijí družně, ale v oddělených rodinách, že tedy v pravěku, když
z těchto nejvyšších opic vznikali nejnižší lidé, byl člověk monogamického půvo-
du a od přírody má monogamickou povahu. Proti tomu je třeba namítat, že
antropomorfní opice, jako je gorila³ či orangutan, tím spíše už žádné jiné dnes
žijící druhy opic, není možné považovat za předky lidí v přímé linii, ale jen
za vedlejší příbuzenstvo člověka. Člověk vznikl ze savce žijícího na stromech už
v době třetihorní, a opičí druhy od těch dob prošly takovými změnami, že lze
přijmout pouze společný původ opic a člověka, ne však jejich přímou návaznost.
Je pravda, že společný původ byl nesporně prokázán sérovou reakcí⁴. Mimoto
většina opičích druhů žije družně a solidárně, často ve stádech a tlupách skláda-
jících se z několika stovek opic, ve společenství na obranu i útoky. Silnější chrání
samičky a mláďata, ukrývají raněné, tvoří zadní voj při ústupu. Pomáhají si na-
vzájem, společnými silami například odvalují velké kameny, pod kterými
se ukrývají červi, brouci i jiná potrava. Zkrátka nápadně připomínají přírodní
národy žijící na nejnižším stupni kultury. Naskýtá se též závěr, že antropomorfní
opice jako nejvyšší opičí druh zůstaly právě proto opicemi, že jim chyběl družný
život a sociální pudy, takže už předem nebyly schopné kulturního vývinu. Do-
konce sám Darwin se přikláněl k názoru, že člověk vznikl nejdříve z poměrně
slabých, ale společenských opičích druhů, jako je šimpanz⁵, a teprve potom
z druhů silnějších, ale nespolečenských, jako je např. gorila.

Druhá námitka proti sociálnímu původu člověka vychází z toho, že lidé,
kteří dosud žijí na nejnižším stupni kulturní vyspělosti, tzv. nižší lovci, jako
jsou Křováci, domorodci z Ohňové země atd., nežijí v tlupách, ale v jednotlivých
rodinách. Jenže to není tak jednoznačné, neboť etnologie nezná národy, které
by žily pouze v oddělených rodinách; všude žijí lidé ve společenstvích, přesahujících
rámec rodiny; i v poměrech nejméně příznivých, kde zápas o potravu
vyvolává roztržitost, jsou jen dočasně rozptýlení, aby se posléze znovu se-
šli a žili společně.

Argumentů hovořících pro sociální původ člověka je mnohem více a jsou dale-
ko závažnější. Už porovnání s opicemi mluví vlastně, jak jsme viděli, pro tento
původ, který do jisté míry potvrzuje i prehistorický výzkum. Ke skupině nazýva-
jící se neandrtálsko-spyskou a ve starší době diluviální patrně rozšířené po celé
Evropě (např. nálezy z Podbaby u Prahy), patří i kostra z Le Moustiersu, u které
se našly důkazy, že byla velmi pečlivě pohřbená. Lze si ostatně těžko představit, že
„předčlověk“, který už sestoupil na zem a učil se vzpřímeně chodit, by se byl udr-

žel v boji s velkými dravci bez pořádných zbraní a nástrojů, nebýt jeho stádného života, pospolitosti v tlupě. Jednotlivá rodina by nebyla dostatečnou ochranou pro nemotorné samičky a jejich mláďata, která velmi dlouho dospívají a jako tomu bylo u přírodních národů, léta se živí mateřským mlékem.

Ještě výmluvnější jsou však lidské sociální pudy, o jejichž vrozenosti se můžeme denně přesvědčovat: dokazuje to už chování dětí. Ješitnost se u nich probouzí velmi brzy, stejně jako napodobovací pud, o který se ve velké míře opírá jejich schopnost dát se vychovávat a umět mluvit. Dětské opičení se je skutečným stádovým pudem. Děti mají též velmi organizované centrum pro řeč, a ta je také výrazem sociálního pudu. Sociální pudy mají vrozeny i ty nejdivočejší národy, neboť pospolitost tlupy je pevná. I když u mužů bývá často smysl pro rodinu vyvinut celkem nepatrně, nalezneme i na nižších stupních kultury silně rozvinutý činorodý altruismus mezi kmenovými druhy. Vždyť pro normálního člověka je dlouhá samota trestem a sklon k družnosti patří k základním pudům lidské povahy. Nejen ze samoty, ale i od „rodinného krbu“ rád unikne do společnosti i ten nejlepší muž, žena není výjimkou, pokud jí to dovolují poměry a pokládá se za osobnost. Na nejnižších stupních kultury je tento sklon dokonce silnější než v kultuře novodobé, kde společnost člověku často nahrazují časopisy, knihy, rozhlas apod. Komunikativní typ u přírodních národů má charakter živelného instinktu, ustavičné mumlání černochů je dostatečně známé a připomíná vrískot a hašteření opic nebo křik hejna papoušků. Když u indiánů z Guyany v Jižní Americe skončil den a ženy na noc nanosily dostatek dřeva, lehli si muži do svých visutých lůžek a pustili se do všeobecného rozhovoru. Dlouho do noci si vyprávěli nekonečné historky, které někdy zněly jako jednotvárné bzučení, jindy je provázela živá gestikulace.

Ostatně z celkového pohledu na lidskou společnost vyplývá, že se kultura vytváří pouze pospolitou lidskou činností a že mohla vzniknout pouze z družné rasy. Člověk nezískal převahu nad zvířetem osobní silou a mocí, ale zespolečenštěním mnohých dovedností, díky kterým jej jeho vlastní moc učinila pánem na zemi⁶. Ale předchůdce člověka se stal člověkem až tehdy, když si osvojil a začal používat řeč; je tedy zřejmé, že nejen pračlověk, ale i jeho předchůdce byl nevyhnutelně družný tvor: vznik řeči sám o sobě dokazuje sociální původ člověka, je především komunikativním prostředkem. U nedružných druhů se tedy nemůže vyvinout k vyšším formám.

Volnosnubná lidská povaha. Z toho, že je člověk sociálního původu, ještě nemusí vyplývat, že už v původních tlupách neexistovaly monogamické manželské svazky a oddělené rodiny; se sociálním životem se nemusí nutně spojovat volný pohlavní styk. Jak už víme, o tuto „promiskuitu“ se vedly velmi těžké boje, jelikož šlo o boje mezi vědeckou pravicí a levicí, které se dlouho neuměly zbavit falešné představy, že jde o „choulostivou“ otázku, vzbuzující „pohoršení“. Ani nejhorlivější zastánci „promiskuity“ pro ni nedokázali nalézt objektivní název; Lubbock ji pojmenoval zcela falešně hetérismem. Němci dodnes používají slovo *Weibergemeinschaft*, které má však výlučně mužský charakter, či *Kommunalehe*, které je zase velmi nepřesné, protože ještě nemohlo jít o manželství ani ve smyslu přírodovědeckém.

Von Reitzenstein, berlínský antropolog, bojovně a liberálně zaměřený, hlavně pokud jde o náboženské a morální předsudky, a energický přívrženec „promisku-

ity" používá název freier Verkehr, který odpovídá našemu volnému pohlavnímu styku a je jistě nejsprávnější; i když i u něho někdy nalezneme výraz Weibergemeinschaft – protože je současně i odpůrcem ženské emancipace. Vědecký název „promiskuita“, který se dnes všeobecně používá, byť často v uvozovkách, není však příliš výstižný. Naše generace, které za sebou mají do jisté míry boje o moderní „volnou lásku“, mohou tento fakt původní „promiskuity“ přijímat už celkem poklidně.

Otázku „promiskuity“ bychom však nemohli zodpovědět, pokud nemáme přímé důkazy pro ani proti, kdybychom ji nepřeměnili na otázku celkem dobře zodpověditelnou: má člověk od přírody povahu jednosnubnou nebo mnohosnubnou? Nad touto otázkou se však znalci současnosti i minulosti pouze pousmějí: vždyť je „veřejným tajemstvím“, že lidský pohlavní pud je mnohosnubný a má rád změny (je filoneistický), a pouze z takzvané slušnosti se o něm nesmí hovořit příliš nahlas. Jenže vědě je zakázána pouze nepravda a svatého jí není nic kromě faktů. Naproti tomu se však našli novodobí učenci, kteří tvrdí, že člověk je od přírody jednosnubný a pro tento poznatek mají několik argumentů. Všimněme si nejprve těch.

Jelikož je na světě stejný počet mužů i žen, monogamie je prý záměrem přírody. Nehledě však na to, že počet mužů a žen není téměř nikde na světě stejný, že ve skutečnosti se všeobecně rodí více chlapců, ale naživu zůstává převážně v civilizovaných zemích více žen, mohla by rovnost počtu obou pohlaví znamenat nanejvýše to, že v úmyslu přírody není mnohoženství (polygamie) či mnohomužství (polyandrie), neboť určitý počet mužů může přece žít se stejným počtem žen stejně v „promiskuitě“ jako ve skupinovém manželství nebo v manželstvích oddělených.

Neobstojí zde ani argument, že nebyl objeven národ, u kterého by se vyskytovala úplná promiskuita, a že už lovecké národy na nejnižším známém stupni kultury znají manželství a oddělené rodiny. Nemluvě o tom, že u všech přírodních a u mnohých kulturních národů se vyskytovaly, jak uvidíme, určité sexuální mravy, pochopitelně jen jako ohlasy původní volnosnubnosti, je tento závěr už formálně chybný, protože kultura nižších loveckých národů stojí nad pravěkem jako civilizace nad barbarstvím; všechny tyto národy už měly oheň, ale z toho přece nebudeme vyvozovat, že člověk dokázal rozdělovat oheň už ve svém pravěku a „odjakživa“. Pokud se u nejnižších známých národů, jako jsou například trpasličí kmeny ze středoafričských pralesů, vyskytuje pouze monogamie, je jisté, že tyto kmeny jsou hluboko pod úrovní evropského člověka starší doby kamenné a je možno je považovat za degenerované, neboť poklesly z vyššího stupně kultury. Monogamické manželství je projev vyspělé společnosti a podle základního biogenetického zákona tedy nemohlo dosáhnout tohoto stupně za primitivních kulturních poměrů, ale muselo jako všechna ostatní sociální zřízení projít svým vývojem, postoupit z nižších forem k vyšším.

Pokud je tedy člověk od přírody volnosnubný, proč potom nežijí přírodní národy ve volném pohlavním styku, ale v rodinách? na tuto otázku podrobněji odpovíme v kapitole o vzniku a příčinách manželství, na tomto místě zatím jen tolik: Přírodní člověk si nebral ženu z nějaké lásky – tehdy ji ještě neznal – ale jako služku, otroka a „oslici“. Byla to hospodářská nutnost. Jeho touha po pohlavní změně se naplňovala při pohlavní nevázanosti na slavnostech se ženami, které půjčoval hostitel, častým střídáním žen, jejich výměnou atd. Manželství nebylo pro přírodního člověka v žádném případě především milostnou záležitostí, ale hospodářskou

instituci, kterou dokázal využít. Proto býval mezi svobodnými běžný volný pohlavní styk. Neprovdaná dívka byla pohlavně svobodná, protože ještě nebyl hospodářský důvod pro její zotročení, ještě nebyla soukromým vlastnictvím. Jen co si však muž založil domácnost, přísně si hlídal své vlastnické právo na „oslici“, což mu však nijak nebránilo v tom, aby ji půjčoval hostům pro pohlavní styk. Tedy vůbec nešlo o monogamickou povahu, ba ani o žádný pohlavní důvod, neboť až tento hospodářský účel přivedl přírodního člověka k manželství.

Další námitka zní: Proč tedy velká většina z prozkoumaných přírodních národů žila monogamicky? Odpověď je lehká. Protože šlo o takzvanou monogamii z nouze. Ve skutečnosti vládlo mezi přírodními národy v dobách, kdy jsme je poznali, nejčastěji mnohoženství, i když větší počet žen si mohli dovolit pouze zámožní, zástupci chudých se musely spokojit s jednou ženou.

Protože je prý člověk od přírody také žárlivý, neznemožňovala odkaziva tato žárlivost volný pohlavní styk? Vůbec ne. Dochází zde totiž k omylu v tom, že živočišná vlastnická žárlivost se zaměřuje za pohlavní žárlivost, která stejně tak jako pohlavní stud, pohlavní odpor a tzv. romantická láska je druhotným milostným citem, který se vyvíjel až s kulturou a primitivní a přírodní člověk jej nemohl znát, ale o tom si ještě pohovoříme podrobněji.

Nyní nám zůstává poslední argument zastánců monogamické lidské povahy: zdánlivá neplodnost žen, které se pohlavně stýkají s mnohými muži. Toto tvrzení se opírá o sterilitu prostitutek, není však nijak dokázané. Prostitutku, která zneužívá své pohlavní orgány pro účel výdělku a poté se stává obětí nepřírozeného, pro oplodnění nepříznivého předráždění, nelze porovnávat s přírodní ženou v tlupě, kde se určitý počet mužů pohlavně stýkal s určitým počtem žen v mezích přirozené potřeby, samozřejmě zmírňované těžkým zápasem o existenci a navíc omezené na období říje, takže byl v „promiskuitě“ počet souloží přibližně stejný jako v oddělených párech.

Tvrdilo se však i to, že oplodnění brání nejen předrážděnost, ale i pohlavní styk ženy s několika muži. To však z hlediska fyziologického jednak není dokázáno a jednak to zcela vyvrací skutečnost, že mezi národy, kde odpradávná vládla polyandrie nebo skupinové manželství, se nevyskytovala ani neplodnost, ani degenerace. Když se ožení Tod, příslušník národa, který patří k indickým praobyvatelům (Todové) a vyniká nad jinými drávidskými národy urostlými, silnými a krásnými lidmi, stane se jeho žena zároveň manželkou všech jeho bratrů; když má sestry, i ty se bez zvláštních ceremonií stanou ženami všech bratrů, jen co pohlavně dospějí. A přece se napačítalo u 36 žen 167 dětí; jednotlivé ženy jich měly 8 až 10⁷. U indických Naimarů jsou ženy plodné až do čtyřicátého pátého roku, matky s deseti dětmi nejsou výjimkou, v Kalkatě prý ženy žily se šestnácti, dokonce i s dvaeti dětmi, a přitom také Naimarové žijí ve skupinovém manželství. Ploss⁸ k tomu dodává: „Volný pohlavní styk, jaký panuje hlavně u naimarských kmenů v Indii, nepůsobil na rasu nepříznivě, jak je vidět podle výsledků plemenného výběru působícího celá staletí. Jagor vykresluje ženy jako neobyčejně půvabné, něžné, čistotné, milé a svůdné. Navzdory horkému podnebí mají nápadně světlou pleť. Jagor přitom poukazuje na to, že i ve Spartě viděl plemenný výběr spojující nejkrásnější páry k lidskému výkvětu, který mužskou silou a statečností, jakož i ženskou krásou předstihoval všechny ostatní řecké kmeny.“

Nyní si podrobně rozeberme fakta hovořící pro polygamickou lidskou povahu. Jak už víme, nelze pochybovat o tom, že člověk – ve svých začátcích jednotná

puďová bytost – měl se zvrátat společnou i periodickou říjí, vŭbec nekomplikovanou duševními vlivy. Tato říje zanechala zřetelně stopy na některých primitivních, např. australských národech, které jsou dřívějšímu přírodnímu člověku nejbližší a ve kterých ženy menstruovaly jednou za pŭl roku; u všech přírodních národŭ se její ozvěna projevovala v posilnění pohlavního pudu ženy i muže v určitých ročních obdobích. Ostatně i u civilizovaných národŭ lze do dnes na jaře a na podzim pozorovat zintenzivnění erotických citŭ. Jaro je vŭbec „čas lásky“. Takověto periodické říjí v lidské tlupě by sotva odpovídal stálý snubní svazek, jelikož by postrádal sexuální motiv. Zastánci monogamické lidské povahy, převážně lidé po-božní a zpátečníčtí, se někdy dovolávají jednosnubnosti v živočišné říši, přičemž zapomínají na svůj obvyklý odpor k vývojové teorii. Lze říci, že se u zvířat sice vyskytují všemožné formy pohlavního soužití – například domácí pes žije celkem volnosnubně, odvykl si starat se o potomstvo, o které se příliš nestrachovali ani jeho divocí předci, nicméně je musíme považovat za stádná zvířata; slepičí národ žije v mnohoženství, zatímco zpěvní ptáci, alespoň po dobu sezení na vejcích, žijí většinou v monogamii; pštros žije družně v mnohoženství a běžně má dvě až šest samic atd. Právě u savcŭ nejvyšších i nejnižších je ale trvalá monogamie výjimkou na rozdíl od mnohých ptákŭ, kteří tvoří pár po celý život, u savcŭ je takověto poměr vzácný a zpravidla netrvá děle než rok. A právě u těch savcŭ, kteří žijí ve skutečných pospolitostech, se dosud nenašel ani jediný druh, u kterého by se zjistily monogamické vztahy a rodiny uvnitř stáda. Zájmy oddělené rodiny jsou proto v rozporu se zájmy pospolitosti; solidaritě stáda či tlupy se přiči rodinný individualismus.

Velmi důležitým svědectvím původní pohlavní pospolitosti je příbuzenský systém podle věkových tříd, který panoval převážně mezi tichomořskými národy a mezi mnohými americkými kmeny a který představuje jeden z nejúčtyhodnějších a nejstarších dokumentŭ o lidstvu. O tomto zřícení můžeme zatím v krátkosti říci, že v rozporu s našimi představami o příbuzenstvu, opírajícími se o bližší či vzdálenější pokrevní spříceněnost, spočívalo v tom, že příbuznost se zde určovala podle věkových tříd a z nich vyplývajících možností utvořit svazek. Otcem se nazývá nejen skutečný otec, ale každý muž přibližně stejného věku, takže oslovení otec patřilo celé generaci či třídě mužŭ. Stejně to bylo s oslovením matka, bratr nebo sestra. Ke stejné generaci nebo třídě patřili tedy všichni otcovi bratři, všichni bratřanci prvního i druhého stupně a vŭbec všichni muži stejného věku, i když nebyli v žádném příbuzenském vztahu podle našich současných zvyklostí.

Na ostrově Pentecost na Nových Hebridách (nynější název Vanuatu, v Melanésii) nazývali domorodě děti i své strýce a tety otcem a matkou, své bratrance a sestřenice bratrem a sestrou, takže zde člověk mohl mít několik otcŭ i matek, kteří mohli být dokonce mladší než on. Jazyk Vodákŭ (finského plemene z některých ruských gubernií), nemá výrazy na označení určité pokrevní příbuznosti mezi chlapci nebo děvčaty a dospělými, ani na označení příbuzenských svazkŭ dvou osob z těch samých rodičŭ, což umožňuje třídít členy rodiny pouze podle věku bez ohledu na pohlaví. Traduje se to ještě z pradávných dob, kdy rodiče neznali své děti a děti své rodiče, neboť v důsledku pohlavní pospolitosti nemohli otcově vědět, kterěmu z mnohých dětí dali život. O této původní „promiskuitě“ svědčí i slova označující celkové vztahy mezi mužem a ženou. Slovo *kart* znamená zároveň manžel, milenec i ženich, *kyšno* je žena i manželka, *peras* – milenka, manželka i slučka. Ani na cizoložství nemají Vodákové (viz výše) název. Podobně je to u Permákŭ (Perm-

jaků). S rozdělením příbuzenského systému, jak jej nazývá věda, souvisí i velmi rozšířená exogamie (svatba se ženou cizího kmene), o které se ještě zmíníme. Děla kmene se rozděluje na dvě hlavní skupiny, které se dělí na podskupiny, jejichž příslušníci se nemohou navzájem oddávat, ale zasnubují se do určité podskupiny. Příslušníci obou hlavních skupin stejného pohlaví a té samé generace se označují jedním slovem, z čehož lze usoudit, že celá generace kdysi žila v pohlavní pospolitosti.

Za nejjednodušší formu třídícího příbuzenského systému je možno považovat takzvaný havajský systém, který existoval až do poloviny minulého století na Havaji, dále na ostrovech Tonga, Tahiti, Novém Zélandu a jinde. Tento systém znal jen tři vrstvy: staré otce a staré matky, otce a matky dětí, alespoň v Polynésii a Austrálii nešel dále, prastaré otce a prastaré matky neznal. Příslušníci nejstarší vrstvy nazývali příslušníky druhé vrstvy svými dětmi a příslušníky třetí vrstvy svými vnuky, druhá vrstva nazývala příslušníky první vrstvy rodiči a příslušníky třetí vrstvy svými dětmi a třetí vrstva druhou vrstvu svými rodiči a příslušníci první vrstvy pro ně byli dědy a bábami. Příslušníci třetí věkové vrstvy, tedy druhé podle věku, se mezi sebou nazývali bratry a sestrami, a to staršími nebo mladšími bratry a staršími nebo mladšími sestrami, takže mezi nejstarším členem první vrstvy a nejmladším členem poslední vrstvy bylo systémem přesně určené místo každého příbuzného podle věku. Základem tohoto systému mohl být jen skupinový pohlavní poměr, čímž se všechno vysvětluje: všichni příslušníci jedné vrstvy žili v pohlavní pospolitosti, a tak celé příbuzenstvo tvořilo jednu pokrevně spřízněnou rodinu. Každý měl několik otců a matek z toho prostého důvodu, že jeho rodiče nežili v páru, ale ve skupinovém manželství.

U pohlavní pospolitosti nemohl být samozřejmě otec známý, matka však mohla vědět, které děti porodila; kam se tedy v tomto systému poděl úzký pokrevní vztah mezi matkou a dětmi, když se nedělal rozdíl mezi vlastními a nevlastními dětmi? Základem mateřské lásky je živočišný pud, který, jak ještě uvidíme, nemusí nutno souviset s faktem zplodění, nemusí být individuální a sobecký; vztah matky k dítěti byl v těchto dobách vztahem stádným, a proto dával dětem kolektivní matku v ženách předcházející vrstvy a kolektivní babičku v ženách vrstvy, která zase předcházela této vrstvě. Původ podle zplodění nehrál v tomto systému žádnou roli.

Když v australských kmenech určitý počet mladých lidí pohlavně dospěl, byli s velkou slávou přeřazeni do střední vrstvy otců a matek, přičemž se měnilo jejich příbuzenské označení. Ti, co zůstali v nejmladší vrstvě a byli předtím jejich bratry a sestry, se nyní stali jejich syny a doerami, příslušníci střední vrstvy, kteří byli předtím jejich otci a matkami, stali se nyní jejich staršími bratry a sestrami a jejich dřívější dědečkové a babičky jejich otci a matkami. Pokud ten samý mladík mohl být dnes synem a zítra bratrem staršího muže, nelze pochybovat o tom, že systém věkových tříd vůbec nepřihlížel k individuálnímu vztahu podle zplodění a že zde rozhodoval pouze sociální poměr. Pojmenování dědové, otcové, děti znamenal to samé jako starci, muži, mladíci, chlapci. V havajštině se otec nazývá *makua kana* nebo starší muž, a matka *makua wahina* či starší žena.

Jenže takovýto systém prvotní solidarity a disciplíny nemohla vytvořit společnost roztržštěná na oddělené rodiny. Šlo o jednu velkou rodinu, která neznala vztahy vyplývající z individuálního plození. Platon, který zcela jistě nic netušil o havajském systému, předepisuje v páté knize své „Ústavy“ občanům, když už předtím

zavřel oddělené manželství, aby spolu žili společně bez soukromého vlastnictví a v pohlavní pospolitosti. Všichni muži a ženy mají tvořit jednu rodinu. Nejstarší mají být otci a matkami mladším, mladší syny a dcerami starším. Všichni lidé stejného věku se mají pokládat za bratry a sestry a jen co dosáhnou určitého věku, za manžele a manželky. Platon logicky dospěl k tomu samému systému.

Proti názorům v podstatě moralistickým, tedy tendenčním, že všechny tyto hojné případy volnosnubných a mnohosnubných mravů a obyčejů, které zaznamenala historie a etnologie, jsou pouhými výjimkami z monogamického pravidla, zvrácenostmi či důsledky jakéhosi „uvolnění mravů“, přesto jasně hovoří už samotné názory těch početných kmenů a národů, ve kterých se oddělené manželství pokládalo za nepřirozenou novotu, za hřích proti odvěkým zájmům kmene nebo proti božstvu. Chevšurové na Kavkaze, staří Jihoslované, ba i Řekové a Kypřané považovali svazek muže se ženou za cosi hanebného, nečistého, protože muž, který se takto oženil, se dopouštěl zločinu vůči kmenu, když odňal ženu pohlavní pospolitosti a ponechal si ji jen pro sebe. Australské kmeny někdy přechodně holdovaly volnosnubnosti, pokud chtěly odvrátit nějaké neštěstí nebo nemoci, podobně u starořeckých Lokrů prostituovaly ženy v chrámu Afrodity, když hrozilo všeobecné nebezpečí. U Kurmisů v Manthumu ženich před manželstvím vstoupil do zdánlivého manželství se stromem, aby od sebe odvrátil kletbu, kterou se trestala monogamie.

U jiných národů vládl názor, že děvče sňatkem vstupuje nejen k ženichovi, ale i do kmene, takže všichni příslušníci kmene na ni získávají právo. Na malajském souostroví se nevěsta přijímala dříve do kmene než do rodiny. Staroindické právníkové knihy považovaly za potřebné výslovně odmítnout názor, že nevěsta patří všem ženichovým mužským příbuzným, a přidělily ji pouze jemu. Herodot vypráví o Masamonech, Pomponius Mela o obyvatelích oázy Andžila v Kyrenaiku, Diodor o obyvatelích Baleár a Oviedo o Guanabatabeyech na Kubě, že v jejich době souložili všichni mužští svatečtané po svatební hostině s nevěstou (na Baleárách počínaje jejím nejstarším přítelem) dříve, než se manžel ujal svých práv. Takovýto zvyk býval i u Srbů a Chorvatů. V Bosně se místy udržel alespoň v obrazné formě – každý svatečtan má právo přitlačit nevěstu ke zdi a tím dát najevo dřívější nárok na pohlavní styk s ní.

Zvyk, že nevěsta, dříve než vstoupí do individuálního manželství, je povinna oddat se na svatbě příslušníkům kmene nebo alespoň kmenovým kněžím či náčelníkům, nebo že svatební slavnost skončí všeobecnou „promiskuitou“ či volnosnubným stykem všech svatečtanů, byl velmi rozšířený. V jednom kmeni na novoguinejském pobřeží viděl dánský cestovatel Monrad⁹ na začátku minulého století toto: „Nevěsta přijde s mnohými ženami na mořský břeh. Stejně tak sem přijde mnoho mladíků, vtáhnou přítomné a okoljdoucí ženy do vody, ponoří je a jak jsem se dozvěděl, dovolují si ty největší neslušnosti. Přitomprý největší zálsk mají na nevěstu.“ Ostatně, názor, že monogamie je novotou, vyplýval i z toho, že mnohé národy pokládaly manželství za dílo určitého zákonodárce: Menese u Egyptanů, Fu-sia u Číňanů, Kekropa u Řeků apod.

Přírodní člověk nemohl vidět v pohlavním styku nic nečistého, nic „hříšného“, ale jakousi přirozenou věc, kterou je jídlo a pití, a proto ho pokládal za potřebný a později, když vznikly představy o kmenových anebo přírodních božstvech i za bohulibý. Volnosnubný stav tedy mohl pokládat za morálnější než monogamii, která vnikla do kmenové pospolitosti jako sobecké znásilnění kmenové solidarity

či božského řádu. Neomezené ukájení pohlavního pudu na počest bohů bylo u mnohých národů osobitou výsadou šlechty, například nejstarší královské dcery u Drávidů v Jižní Indii, žen z královské krve kmenů Twi na Zlatonosném pobřeží v Africe, žen vládnoucích rodin v západní Africe, vznešených děvčat na Marshallových ostrovech atd. Mnoho vědců tedy nachází jeden argument hovořící pro původní promiskuitu i v takzvané náboženské prostituci – prostituci posvátné, která byla v Malé Asii, v Řecku a jinde spjatá s kultem bohyně lásky, Astarty, Mylitty, Afrodity. V Babylonii si musela každá, i ta nejvznešenější žena jednou za život sednout před Mylittinu svatyni a souložit s prvním mužem, který jí hodil do klína peníz. V mnohých chrámech bohyně lásky byly kněžky, které se oddávaly mužům na počest bohyně. Tyto chrámové dívky s gloriolou svatosti se hebrejsky nazývaly *kedešen*, v Indii, kde měly mnohé výsady a titul *bégum* (vznešených dam), se nazývaly *dévacásí*. V Korintu bylo více než tisíc takovýchto kněží v chrámu bohyně a mnozí bohatí muži si pokládali za čest, když mohli korintské Venuši věnovat své nejkrásnější otrokyně. Podobné svatyně byly v Aténách, kde je založil Solon, na hoře Eryx na Sicílii, na Kypru a na ostrově Samos.

Ještě větší význam z našeho hlediska mají však volnosnubné slavnosti mnohých přírodních i kulturních národů, ve kterých vládla úplná „promiskuita“ a které byly provázené hodováním, tanci, naturalistickými, ale naivně erotickými zpěvy. Protože se tyto slavnosti konaly především na jaře, mnozí vědci je pokládají za dozvuky původní periodické lidské říje. Vačandové na řece Murchison v západní Austrálii mívali letní slavnost *kaa-ro*, při které muži velmi divoce a necudně tancovali okolo zarostlé jámy, přičemž mávali oštěpy a s vášnivými posunků, prozrazujícími vydrážděnou smyslnost, je vrážely do jámy se zpěvem:

Pulli nira, pulli nira,
pulli nira, wataka.

Tento zpěv znamenal, že si nepředstavují ani jámu ani oštěp, ale cosi jiného. Slavnost končila volnosnubnou orgií. Podobné orgie pořádaly i kmeny ve střední a jižní Austrálii a v Tasmanii. Hotentoti, kteří byli jinak velmi důstojní, pořádali slavnost „hromcového tance“: děti zplozené pravděpodobně při této slavnosti prý odstraňovali. Při slavnostech *manga* na ostrovech Fidži vládla pospolitost v každém směru. Nejblíže příbuznost ani příbuznost mezi bratrem a sestrou zde zřejmě nebyla na překážku všeobecné nevázanosti. U indických Santálů se konávaly svatby většinou jednou do roka – v lednu: týden volně souložili všichni ženiši a nevěsty, a od toho okamžiku pak byli považováni za manželské páry. O bengálských Hoocích plukovník Dalton¹⁰ napsal, že jsou celkem pokojným a zdrženlivým národem, který má málo slavností. Ale v měsíci *mágh* (v lednu), když jsou sýpky plné a jak říká, lidmi šíjí všichni čerti a myslí na samé neřesti, je potřebné „pustit páru“, a proto se koná slavnost nazvaná *mágh parab*. „Tato slavnost se mění na saturnálie; dokud trvá, zapomínají sluhové na své povinnosti vůči svým pánům, děti na uctivost vůči rodičům, muži na úctu vůči ženám, ženy na veškerou skromnost, zdrženlivost a slušnost a stávají se zuřivými bakchantkami.“ O starých Peruáncích vypráví von Tschudi¹¹: „V prosinci, v době, kdy dozrává ovoce *palta*, se připravovali účastníci na slavnost pětidenního půstu, to znamená, že se zdrželi používat soli, pít víno, jíst boby a souložit. První den slavnosti se však muži a ženy shromáždili na určitém místě v ovocné zahradě, všichni celkem nazí. Na znamení začali běžet jako o závod na dosti vzdálený pahorek. Muž, který doběhl některou ženu, s ní na místě souložil. Tato slavnost trvala šest dní a šest nocí.“

U Burjatů (mongolského sibiřského národa), panuje před svatbou úplná volnosnubnost mužů i děvčat. Hlavně jejich slavnosti, které se konaly pravidelně pozdě večer, lze právem nazvat nocemi lásky. Nedaleko vesnice zapálili hranice, okolo kterých muži a ženy tancovali jednotvárný tanec, při němž tu a tam zmizel některý pár do trnavé noci. Zanedlouho se vrátil, pustil se znovu do tance, ale po chvíli se opět ztratil v temnotě. Nebyly to však ty samé páry, protože osoby se pokaždé vyměnily. I starověké národy poznaly tyto volnosnubné slavnosti. Při Isidiných slavnostech v egyptské Pubastě nosily ženy falické obrazy a sedmkrát sto tisíc poutníků neuvěřitelně hýřilo. V Babylonii byla něčím podobným pětidenní Mylittina slavnost v měsíci loos (v červnu), Řekové a Římané měli své dionysie a afrodisie, o kterých si pohovoříme později. Moderní karnevaly je možné považovat za poslední slabou ozvěnu volnosnubných přírodních slavností; ve velkoměstech přitom nebývá nouze o pohlavní bezuzdnost.

Volnosnubné slavnosti prozrazovaly, jaká je ve skutečnosti lidská povaha, co může dělat, co se jí líbí a jak může projevit svou nejhlubší podstatu, již kulturní vývoj dal hrubý, ale křehký povrch. Jen co se konvenční uzdy zpřetrhají, propukne v člověku nezastřený živočišný pud volnosnubnosti. Ostatně téměř u všech přírodních národů existovala volnosnubnost mládeže před svatbou, a kde byla potlačena, okamžitě se objevila prostituce. U mládeže se původní pudy projevují mnohem silněji než u lidí dospělých či starých.

Jak jsme už řekli, okolnost, že velká většina národů v dobách, kdy jsme je poznali, žila v párech, v monogamii z nouze, nesvědčí proti volnosnubné lidské povaře, protože primitivní manželství nebylo důsledkem monogamického pudu, ale hospodářské nutnosti a z hospodářských důvodů se stávalo stále pevnějším a trvalejším. Manželství, pro které se žena získávala koupí, zvýšilo trvanlivost monogamie, protože muž by přišel o kupní cenu, kdyby byl ženu vyhnal. Žena pro něho znamenala kapitál, děti úroky. Když se se vzrůstající kulturou zvýšil zájem o děti a o jejich výchovu, nabyla monogamie dalšího významu. Poté v nejvyšším stadiu „barbarské“ doby přišel stát, který měl zájem na přísné úpravě manželského života a svými zákony upevňoval monogamii, protože byl výrazem a nástrojem mužské nadvlády a vládnoucí třídy. Připojila se k němu i církev a absolutně monogamii posvětila.

S uvědoměním osobnosti mezitím vznikala takzvaná romantická láska, ve které se výlučně fyzická vášeň mění na komplex složitých kulturních citů, které upřednostňují jeden předmět lásky před všemi ostatními, mravní citění se zkultivovalo, monogamický milostný vztah zapouštěl do lidských myslí stále hlubší kořeny, ale přes veškerý hospodářský, státní, náboženský a morální nátlak se nikdy a nikde zcela nepodařilo vykořenit chuť po změně při uskutečňování pohlavního pudu. Goetheho výrok, že „posvátnost manželství je kulturní vymožeností nesmírné hodnoty, i když je manželství čímsi nepřírozeným“, potvrzují, pokud jde o jeho druhou polovinu, nejen všechny přírodní národy, ale i všichni staří bohové a hrdinové, které si člověk vytvořil dle svého obrazu. Potvrzuje ho stejně antická jako středověká a renesanční společnost, nejlepší společnost 18. století, avšak i moderní život a současná literatura.

Po staletí trvajících zákonech nutících k monogamii, volnosnubný lidský pud stále znovu rozbíjí pouta mravů a zákonů, a moralizující Mantegazza se právem ptá: „Kolik je mužů, kteří měli pouze jednu ženu, a kolik žen, které nikdy neměly v lásce či v náruči jiného muže kromě svého jediného legitimního manžela?“

Žena, i když se všeobecně považuje za monogamickou, touží stejně po sexuální změně a volnosti jako muž, ačkoliv často vědomě či bezděčně předstírá opak: žije pod větším sociálním i morálním tlakem a od mládí bývá vedena k tomu, aby všechny přirozené pohlavní city skrývala a potlačovala. Tam, kde vládne mužské pohlaví, se objevují sklony k mnohoženství; tam, kde má převahu žena, kloní se k mnohomužství. V Akkré (dnes hlavní město Ghany) na pobřeží Guinejského zálivu směla děvčata z *bohatých* rodin milovat, koho chtěla, bez toho, že by jim hrozila nějaká hanba. U indiánských Tsonotuanů-Irokézů muži nesměli mít více žen, zato ženy se mohly vdát za několik legitimních manželů. Na Markézských ostrovech (Markézách, v Tichém oceánu) měly hlavně vznešené ženy několik mužů, kteří se mezi sebou dobře snášeli; cizoložství se však přísně trestalo. Podle Tacita prý takto odpověděla sesazená kaledonská královna císařovně Julii, Severově manželce, když jí císařovna vyčítala mnohomužství: „Ukájíme své přirozené pudy mnohem přirozeněji než vy, Římanky. Veřejně udržujeme styky s nejlepšími, vy však žijete v tajném cizoložství s nejhoršími.“

Exogamnost. Viděli jsme tedy, že touha po změně je vlastností přírodního pohlavního pudu a volnosnubná lidská povaha se projevuje ve všech národech a ve všech dobách a nemůže ji zcela potlačit žádná moc ani kultura, o čemž se ostatně dokonale přesvědčíme v této knize. Musíme si však povšimnout ještě jedné důležité vlastnosti pohlavního pudu, jeho exogamie (exo=zevně, gamie = snoubení, sňatek, manželství), související s jeho polygamickou povahou. Nejde tu vlastně o nic jiného než o určitou stránku té samé touhy po pohlavní změně i když spory o původu a smyslu exogamie nabyly samozřejmě značné ostrosti.

Exogamií nazývá věda morálku a zákony, které dovolují příslušníkům určitého kmene svatbu jen pod podmínkou, že manžel a manželka patří do *různých* kmenů či podkmenů nebo jiných podobných etnických útvarů. Tento zvyk vznikl velmi dávno u mnohých přírodních národů; velmi jasně se to projevilo u australských kmenů. Každý kmen tvořily dvě hlavní skupiny, takzvané *fratrie*, které se dělily na dvě, čtyři nebo osm „snubních“ tříd. Hlavní skupiny a snubní třídy měly vždy rozdílné názvy. Příslušníci té samé hlavní nebo snubní skupiny se nesměli manželsky spojit, zatímco členové určité snubní třídy jedné hlavní skupiny se mohli manželsky spojit pouze s příslušníky určité snubní třídy druhé hlavní skupiny. Děti zrozené z takového svazku příslušné hlavní skupiny byly přidělovány jiné snubní třídě podle toho, zda vládla matriarchální nebo patriarchální forma.

Podle Morganova názoru vznikl tento zvyk v období „promiskuity“, aby se zabránilo pohlavnímu styku mezi pokrevními příbuznými. I když se nám dnes takový fyziologicky-hygienický důvod zdá velmi přijatelný, protože zkušenost by snad mohla přesvědčit přírodní národy o škodlivosti pohlavního styku mezi pokrevním příbuzenstvem pro potomstvo, je třeba ho odmítnout, jelikož tato škodlivost jednak není zkušeností zcela ověřenou¹² (hlavně ne u přírodních národů), ale také nelze u primitivního lidstva předpokládat takové mravní vědomí, aby se sňatky zakazovaly ze strachu, že se z takového manželství mezi příbuznými narodí špatné potomstvo.

O mnoho více pravdy v této věci mají vědci, kteří, počínaje Hellwaldem, pokládají pohlavní žádost za instinktivně exogamní. „Trvalé soužití“, píše Hellwald,¹³ „má, jak učí zkušenost, otupující vliv na dráždivost smyslů: co má člověk od raného dětství denně a stále před očima, po tom vášnivě netouží. Tento každodenní zvyk

ze společného soužití... je vždy a všeobecně nejsilnějším krotitelem fantazie a smyslné nárůživosti. Proto vůbec nevzniká sexuální náklonnost mezi sourozenci a pokud se přece jen vyskytne, tak pouze tam, kde chybí jakákoliv jiná příležitost na ukojení sexuálního pudu. Jen nové, cizí a vzdálené dráždí fantazii a vzbuzuje žádostivost." Podobně se vyslovil i Westermarck: „Názor, že neexistuje vrozený odpor proti manželství s blízkými příbuznými, přijímám pouze s rezervou. (Jde o takzvaný hlas krve, který hrával velkou roli ve starých románech.) Domnívám se, že existuje vrozený odpor proti pohlavnímu styku mezi lidmi, kteří spolu od raného mládí žijí a že se tento pocit, protože jsou to většinou pokrevní příbuzní, projevuje především jako odpor proti pohlavnímu styku s blízkým příbuzenstvem." Už Platon hlásal: „Nepsaný zákon omezuje, jak se jen dá, pohlavní styk mezi otcem a dcerami a chrání krásné sestry před objetím a dotykem jejich bratrů. Člověk po takovém styku ani netouží." Takzvané krvesmilstvo je skutečně poměrně vzácné; kdyby zde neexistoval jakýsi vrozený odpor, žádný zákon ani trest by nezabránil tomu, aby se stalo nejrozšířenějším zjevem; protože by mu napomáhalo blízké soužití obou pohlaví a první prudké vzplanutí pohlavního pudu. „Jinak si skutečně nelze vysvětlit pocit, který zbavuje vztah mezi rodiči a dětmi, bratry a sestrami jakéhokoli sexuálního původu," dodává Westermarck. Ostatně, trvalé soužití nepůsobí otupujícím způsobem jen na vztahy s lidmi, se kterými jsme vyrostli: kouzlo nového, jak můžeme běžně pozorovat, působí na změnilovný pohlavní pud silněji, než na kterýkoliv jiný smysl, cizí ženy a muži celkově působí silnějším erotickým dojmem než ženy a muži dávno známí, a víme z obecné zkušenosti, že i v manželském životě oslabuje exogamní pud erotickou touhu.

Sexuální lhostejnost vůči lidem, se kterými jsme vyrostli, a instinktivní touha po cizích osobách jako vlastnost pohlavního lidského pudu nabývá zvláštní význam ze všeobecného biologického hlediska. Müller-Lyer zřejmě právem vidí v exogamnosti velmi všeobecný biologický zákon organického světa. Křížení rostlin a zvířat a tím vznikající proměnlivost dostává tímto biologickým zákonem smysl, který přesahuje sexuální oblast. U jednodušných rostlin, které jsou většinou oboupohlavní, vidíme velmi složité a důmyslné zařízení, kterým příroda dosahuje křížení s jinými rostlinami toho samého druhu. U velkého množství květů působí pyl vlastních prašníků na blízku jako jed, u jiných nemá žádný účinek. Oploďňovací křížení u nich tedy provádí hmyz a nejneobvyklejší tvary květů je možno vysvětlit si přizpůsobováním určitému hmyzu, který mimovolně uskutečňuje křížení, přilákán medovou šťávou.

Stejný exogamní pud se zjistil i v živočišné říši například u mravenců¹⁴. Jak je známe, mezi jednotlivými mravenčími koloniemi vládne zuřivé nepřátelství. Když některý mravenec zabloudí do cizího mraveniště, nemilosrdně ho tam zabijí a roztrhají. Nenávist nevládne jen mezi rozličnými druhy nebo rasami, ale i mezi příslušníky různých kolonií toho samého druhu. Boje mezi jednotlivými mraveništi se vedou nesmírně rozhořčeně. Avšak tento bojový duch se najednou změní, když nastává doba „rojení". Tehdy se samečci a samičky vnesou do vzduchu na svatební let. Setkávají se zde s různými jinými svatebními letkami. Tyto roje mohou nabývat ohromných rozměrů a zakrýt oblohu jako těžká mračna, když se velký počet mravenců najednou vznese z jednoho místa. „V milostném opojení, které všechny přemohlo, se ztrácí rasová i druhová nenávist a dcery i synové rodin, které mezi sebou na zemi ustavičně bojují, se v nekonečném panenském prostoru nahoře spojují, aby společně užívali největší slasti života. Vzduch nad

zemí je naplněn láskou, není zde místo pro nepřátelské city a pro nenávist.“ Křídla, která mravencům rostou v době rojení, neslouží jen k rozmnožování, ale podobně jako podivuhodné tvary květů mají exogamní cíl.

Také u savců, kteří žijí ve stádech, překonává exogamnost v určitých obdobích jakékoliv nepřátelství. Podle Brehma panuje mezi domácím psem a dingem věčné nepřátelství, takže se navzájem zuřivě pronásledují. Když několik domácích psů spatří dinga, přepadnou ho a roztrhají na kusy; podobně pochodí zatoulaný pes, když ho najdou dingové. V období říje se však běžně stává, že fena dinga se přidruží k domácím psům a celkem dobře se s nimi snáší.

Takovému chápání exogamie jako biologického zákona zdánlivě odporují mnohé etnografické a kulturně-historické skutečnosti, které dokazují, že mezi nejbližšími pokrevními příbuznými se bez rozpaků uzavírala manželství, dokonce se za jistých okolností přímo doporučovala. Například mytologie je v tomto směru velmi štedrá. Podle japonské kosmogonie vstoupili nejstarší a nejvznešenější bohové, předkové císařské rodiny Izanagi a Izanami, bratr a sestra, do manželství a zplodili mnoho dětí – samé bohy a bohyň. Stejně tak v řecké mytologii vstoupili obě hlavní božstva Zeus a Héra do manželství jako sourozenci a plodili děti. Podle hrdinské germánské pověsti se zrodil Siegfried z manželství sourozenců Sigmunda a Siegelindy.

I v tradicích některých přírodních národů se jejich původ odvozuje z rodičů pokrevně příbuzných. Například Alfurové (Alafurové, malajské označení řady kmenů z Moluk) z Minahassy, Kalangové na Jávě a Niase tvrdili, že jejich kmeny vznikly ze soulože matky se synem, Kamčadalové (Itelmeni, viz níže) a guamští domorodci (z ostrova Guam v Mikronésii) i další národy vzešli podle jejich názoru ze svazku bratra a sestry, Batávci a Arabové ze spojení se strýcovou dcerou. U různých národů se příbuzenský sňatek nejen povoloval, ale i nařizoval, a to např. u starých Feničanů, Židů, Egyptanů, Peršanů, Médů, Indů, Peruánců a dokonce i u Řeků a Římanů. U Feničanů si směl otec vzít dceru a matka syna. Abrahám si vzal za ženu Sárú, svou nevlastní sestru, Amram, otec Mojžíšův a Áronův, sestru svého otce. U Peršanů se otec směl oženit se svou dcerou; Artaxerxes se oženil s oběma svými dcerami atd. Je mnoho známých případů sňatků u egyptských Ptolemaiovců; ze třinácti vládařů tohoto kmene jich jedenáct uzavřelo pokrevně příbuzenská manželství: osm s vlastními sestrami, jeden s nevlastní a dva s neteřemi. Kleopatara, která se zrodila z manželství sourozenců a také byla vnučkou manželů-sourozenců, se vdala postupně za své dva bratry Ptolemaia XII. a Ptolemaia XIII. Starým Peruáncům se dovoľovalo oženit se s vlastní matkou, dcerou i sestrou a za vlády Inků bylo domácím zákonem těchto králů, že se mají oženit s vlastními sestrami, aby krev vládařského kmene zůstala čistá. Podle tradice se tyto sňatky uzavíraly čtrnáct generací a přesto se prý u posledního zástupce tohoto panovnického rodu, Atahualpy, neprojevovaly žádné příznaky degenerace.

Ani v Thajsku, Barmě, Baglimě a na Havaji nebyly sourozenecké sňatky ve vládařských rodinách vzácné. Podle Solonova zákona se starým Řekům dovoľovalo, aby mohl bratr se sestrou uzavřít právoplatné manželství, ale pouze tehdy, pokud měli různé matky; společný otec nebyl na překážku. Přesto si Kimon vzal nevlastní sestru z matčiny strany. Za Periklových dob se manželství mezi strýcem a neteří doporučovalo, pokud tomu byly nakloněny rodinné důvody. V Římě se manželství mezi pokrevními příbuznými posuzovala přísněji, hlavně v pozdějších obdobích. Claudius vzbudil veřejné pohoršení sňatkem s vlastní neteří.

Tyto nepopíratelné skutečnosti však nesvědčí proti pudovému jádru exogamie, o kterou nám zde jde a která se vzdor všem výjimkám dnes projevuje, když ne pohlavním odporem, tedy alespoň běžnou pohlavní lhostejností vůči lidem, se kterými člověk od dětství vyrůstá, a zvýšenou pohlavní přitažlivostí lidí z cizího prostředí, tedy fakty, která potvrzuje denní zkušenost. Mytologická sourozenecká a pokrevní příbuzenská manželství lehce pochopíme jako nutnou logickou ozvěnu endogamické (tj. „vnitrosnubné“, opak exogamie) „promiskuity“ v původních tlupách, jejíž přirozeným důsledkem byly pohlavní styky mezi pokrevně příbuznými všech stupňů tak dlouho, dokud se tlupa nesetkala s jinou tlupou – teprve pak se mohl projevat exogamní pud, a jak uvidíme, také se hojně projevoval. Pokud jde o pokrevně příbuzenská víceméně historická manželství, snadno zjistíme, že jde především o rody vladařské nebo o zákonná opatření: kde byly zcela jistě rozhodujícím faktem různé vyšší i „vyšší“ rodinné, třídní a státní, hospodářské, politické a náboženské zájmy, před kterými exogamní pud ustupoval do pozadí, jako dnes láska ustupuje před hospodářskými zájmy bohatších rodin nebo před politickými zájmy vladařských rodů. Stejně jako dnes i tehdy ustupoval o to snáze, že členové vladařských, vznešených a bohatých rodů mohli ukojit svůj exogamní pud jinak než v oficiálním manželství, ve kterém hraje sexuální stránka vedlejší roli.

Jak však vznikly exogamní tradice? Jejich začátek je třeba hledat právě v prvních setkáních tlupy s tlupou. Byla to setkání poklidná nebo se měnila na bojové srážky? O tom dnes nevíme už nic určitého. Pokud si však představíme, že tlupa opouštěla své území jistě až tehdy, když bylo jako nalezíště potravy vyčerpáno, a vstoupila do země, která byla cizím zásobovacím územím, je pravděpodobné, že setkání s jinou tlupou skončilo bojem, při kterém nejlákavější kořisti byly samozřejmě ženy. Exogamní pud se projevil: tyto uloupené ženy v plné míře ukájely smyslnost mužů, samozřejmě více než ženy vlastní tlupy, se kterými se denně stýkali; ženy byly také spokojeny se změnou a tato zkušenost podněcovala muže k tomu, aby si zaopatřovali cizí ženy při každé příležitosti buď loupeží, nebo výměnou. K těmto zkušenostem mohli ostatně dospět i poklidnou cestou: nebylo přece vyloučeno, že se jednotlivci ze sousedních tlup náhodou nesetkají v lese, a tato střetnutí nemusela nutně skončit bojem – například v tom případě, když se obě skupiny sešly na cestě za novými nalezíšti potravin a mohly se tedy dohodnout na společném postupu nebo na tom, jakým směrem se rozejdou, i o ženách, které si navzájem vymění. Rozhodně si však umíme představit, že exogamní pud působil na obě pohlaví v obou tlupách asi tak, jako když dnes přijde cizí vojsko do okupovaného území a k oboustranné spokojenosti naváže pohlavní styky s domácími ženami.

Tato výměna žen, které se zpočátku dosahovalo loupeží, se později uskutěčňovala dohodou, a z této výměny se pomalu vyvinulo pravidelné křížení dvou kmenů. Když se potom rozrůstající se kmeny začaly dělit na podskupiny či rody, pomalu se mezi nimi na tomto základu vyvinuly i exogamní instituce a staly se zákonem.

U přírodních národů se velmi často setkáváme se zvykem, že jednotlivé podskupiny, rody nebo klany si zvolí nějaký přednět v přírodě, nejčastěji nějaké zvíře, za svůj společný znak, *totem*. Slovo totem je převzaté z jazyka severoamerických indiánů a označuje několik metrů vysokou dřevěnou tyč, vyřezanou do podoby mytického předka příslušného rodu. Protože původně jednotlivé tlupy totemis-

mus neznaly a totemy se objevily až tehdy, když se kmen začal dělit na podskupiny nebo několik tlup vytvořilo svazek, zřejmě vznikla potřeba rozlišovat jednotlivé podskupiny podle osobitých jmen. Taková jména nejčastěji našel lovec v živočišné říši: medvěd, sokol, želva atd. Po delším čase se stalo vyvolené zvíře předmětem legendy, jako je tomu dodnes u mnohých rodinných jmen, a považovalo se za skutečného zakladatele rodu hodného úcty a ochrany. Jak se domnívá i Wundt, souvisí to zřejmě s původním animismem přírodních národů, o kterém si ještě povíme, s představou, že duše předků vstupuje do tohoto totemového zvířete. Protože je tedy totem znakem určité podskupiny kmene, vznikl podle toho, o čemž jsme už hovořili, u národů s tímto zvykem i zákaz, že lidé shodného totému nesmějí mezi sebou vstupovat do manželského vztahu. Tento zákaz není tedy důsledkem snahy, aby se zabránilo pokrevně příbuzenským svázkům, ale souvisí s nejstaršími exogamními pohnutkami. Z prostých exogamních primitivních zvyklostí se potom v dalším kulturním rozvoji vyvinuly nejrozmanitější zákazy manželství z různých hospodářských, politických a náboženských důvodů; s nejpodstatnějšími se setkáme později.

Podle toho, co jsme si dosud řekli, si nyní v nejhrubších obrysech nastíníme obraz pravěkého lidstva.

Člověk je svým původem skupinový či jinak řečeno stádný živočich. Nejprve žil v nevelkých tlupách, jejichž početnost závisela od výnosnosti okupovaného nalezliště potravin, nebo mohl být pouze „sběratelem“, tzn. že v hranicích svého území hledal vše, co potřeboval pro svou obživu, sbíral plody a chytal zvěř. Lovcem ještě být nemohl, protože neměl zbraně, kterými by mohl lovit na dálku. Muž i žena se tehdy stejným dílem starali o obživu a neznali pojem „soukromého vlastnictví“. V tlupách se provozoval volnosnubný pohlavní styk bez jakýchkoliv formalit, pravděpodobně regulovaný půlroční říjí. Děti, jejichž otec byl neznámý, patřily tlupě. Žena nebyla méněcennější než muž a také se chovala volnosnubně. Uživít tlupu nebylo jednoduché: lidé museli zápasit se silnými zvířaty i s nedostatečnou úrodností některých zemí, a to nazí, chráněni pouze hustou srstí, museli čelit klimatickým změnám. Když byla tlupa nucena opustit území, které už vyjedla, před odchodem zabila a snědla staré lidi a slabé děti, jež ničím nepřispívaly k obživě nebo nebyly schopné pochodu.

Tlupa žila nejprve endogamicky (vnitrosnubně), tzn. že pohlavní styk existoval pouze mezi jejími příslušníky bez zřetele na stupeň pokrevní příbuznosti; před oslabujícími účinky trvalé endogamie ji zpočátku chránily náhodné, poté stále více organizované exogamní styky s příslušníky sousedních tlup nebo těch, které se k nim přiblížily. Při sbírání obživy se jistě stávalo, že bloudící muž nebo žena v lese naráželi na opačné pohlaví ze sousední tlupy a dobrovolně či nedobrovolně došlo k souloži. Tato „divoká láska“ přinášející do endogamické tlupy čerstvou krev, byla předehrou k pozdějším únosům žen a k manželství. Jak lze usuzovat podle běžné praxe v živočišné říši u všech druhů zvířat žijících v družinách, počínaje mravenci a konče slony, opicemi, psy, ale i podle toho, že ve starých jazycích se původně používalo to samé slovo pro pojem „cizí“ i „nepřátelský“, lze se s velkou pravděpodobností domnívat, že tlupy se často střetávaly v boji o život, především o nalezliště potravin. Zabité a těžce raněné snědly, ženy unesly. I tak tedy pravěký člověk poznával výhody exogamie.

Avšak i lidský pravěk měl svůj vývoj a pokrok.

Jako pravěký člověk vynalezl, i když velmi pomalu, první zbraně a nástroje a

osvojit si techniku jejich výroby, tak také začal v rozrůstající se tlupě zdokonalovat svou organizaci. Nejprve samozřejmě podle přirozené (biologické) rozdílnosti, vyplývající z různého věku příslušníků tlupy. Mezi dítětem a dospělým člověkem je větší rozdíl než mezi dvěma dospělými. Tak se tedy první členění tlupy uskutečnilo podle věku a vedlo k systému věkových tříd. Když se pak zdokonalily první zbraně a nástroje, převážně když muž vynalezl kyj a oštěp s kamenným hrotem, projevil se i přirozený rozdíl mezi mužem a ženou a vznikla dělba práce podle pohlaví: z ozbrojeného muže se stal lovec, neozbrojená slabší žena zůstala u své sběračské činnosti. Později uvidíme závažné důsledky této dělby.

V těchto prostých, velmi přírodních a živočišných poměrech neexistovaly povahové a citové projevy, které dnešní kulturní lidé pokládají za samozřejmé a přirozené každému člověku a nerozlučně spjaté s lidskou povahou. Tyto různé jemnější city vznikaly až s vývojem kultury jako druhotné lidské vlastnosti, jež se pomalu stále více rozvíjely a složitěji utvářely pod vlivem společenských zřízení, ale které byly – a dodnes často zůstaly – neznámé přírodním národům. Nebylo pohlavního studu a vůbec studu v dnešním slova smyslu, neexistovala cudnost, pohlavní věrnost ani žárlivost, chyběla milostná romantická vášeň, prudké zamilování se do jedné jediné osoby, mateřská láska byla pro skupinové živočichy pudem, otcovská láska byla neznámá.

Neznalost pohlavního studu. Přírodní žena neznala stud právě tak jako muž. Tento pocit v nejširším slova smyslu je reakcí krve a nervů jednotlivce na vliv společnosti, které podléhá. Člověk žijící výlučně sám se nestydí, nahoty a tělesné potřeby či jiné výkony v něm nevzbuzují rozpaky nebo zmatek a nepříjemné pocity, které nazýváme studem. Stud může vzniknout jen před obecenstvem nebo alespoň při vzpomínce na předešlou zkušenost s takovým obecenstvem. Člověku není vrozený, ale musí k němu být vychován. Děti se zpočátku nestydí, nepřekáží jim nahota, konají své tělesné potřeby jako samozřejmost i před cizími, a až při výchově jsou poučeni o tom, co je slušné a co neslušné, až výchova, u kulturních národů navíc podporovaná dědičnou předurčeností, v nich probouzí stud, který bývá podle charakteru této výchovy i odlišně odstupňován. Různé okolnosti v různých končinách a dobách vedly nebo ještě vedou k tomu, že to, co se na jednom místě pokládá za celkem samozřejmé, může na místě jiném vzbuzovat silný pocit studu a opovržení na veřejnosti.

Z doby prvních misionářských pokusů španělských mnichů (1545) vypravuje Remesal o indiánech rodu Zoque: „Při svých tělesných potřebách byli méně slušní než psi a kočky, protože močili pod sebe, sedíce jeden před druhým a uprostřed zábavy, kterou právě měli. Když poprvé přišli na pobožnost, zanechali po sobě zem zcela promočenou a zašpiněnou výkaly jako stádo ovcí.“

Svou přírodní nahotu si pravěký člověk zachoval i v dalším vývoji a většina přírodních národů žila v době, kdy je Evropané objevili, v úplné nahotě: národy australské, americké, africké i ostrovní; dále i Eskymáci si doma svlékali celý oděv a spali nází. Karl von den Steinen¹⁵ velmi pěkně vypráví o Bakairech ze střední Brazílie, kteří za jeho pobytu byli jakoby na úrovni doby kamenné: „Naši domorodci neznají žádné tajné části těla. Dělalí si z nich legraci slovem i obrazem s takovou prostoduchostí, že by bylo hloupé pokládat je proto za neslušné. Závídí nám naše šatstvo jako cennou ozdobu, dolékaají si ho a nosí v naší přítomnosti, přičemž tak dokonale ignorují naše nejzákladnější pravidla a absolutně neznají jejich poslá-

ní, že jejich nekonečná nevědomost je zcela jednoznačně dokázána. Někteří vstupují do období pohlavní dospělosti za hlučných slavností obou pohlaví, přičemž se všeobecná pozornost a rozpustilost demonstrativně opírá o jejich „soukromé části“ těla. Muž, který chce cizinci oznámit, že je otcem jiného muže, a žena, která se chce představit jako matka některého dítěte, se vážně přiznají za důstojné ploditele tím, že se s nejsamozřejmější a nejpřirozenější názorností chytí za orgán, ze kterého se rodí život... Za čtvrt hodiny už člověk tuto nahotu nevnímá a pokud si ji záměrně uvědomí a položí si otázku, zda si tito nazí lidé, otcové, matky a děti, kteří nás tu tak nevině obklopují a obcházejí, zaslouží odsouzení nebo politování, musí se nad tímto nápadem zasmát jako nad něčím nevýslovně hloupým. Z krasocitného hlediska má tato nezahalenost jako každá pravda svá pro i proti: mladost a síla jsou ve svých vnitřních pohybech často rozkošné, staroba a nemoc ve svém úpadku hrozná. Naše šaty se těm milým lidem zdály stejně tak divné jako nám jejich nahota... moje košile dostala výstižné jméno „obydlí zad“, měl jsem i „obydlí hlavy“ a „obydlí nohou“...

Suiáské ženy, které se zdobily náhrdelníky a v propíchnutých uších nosily hrubé svinuté pásy palmových listů, chodily zcela nahé. Trumaiské ženy nosily pásek z měkkého šedobílého lýka svinutý do šňůry, takže zahaloval pouze v nejskromnější míře a jistě to nebylo ani jeho posláním, protože by stačilo vzít si trochu širší pás... Ženy Bororů (viz níže) také používaly měkký šedý lýkový pásek, který po dobu menstruace nahrazovaly černým páskem; upevňovaly ho na šňůře okolo boků... Karaibské, nuaruašské a tupiské ženy od pramenů Xingu nosily trojhranný kousek tuhého lýka z kůry (*uluri*). Zakrýval pouze začátek stydké štěrbiny, k níž pevně přiléhal. Vstup do pochvy trojúhelník nezakrýval, ale celkovým tlakem zpředu dozadu ji uzavíral nebo alespoň zadržoval uvnitř, protože poutko, položené do štěrbiny mezi nezahalené velké pysky, bylo silně napjaté... Tyto rozdílné metody žen mají uzavírat, nikoli zahalovat. Zadržují sliznicové části, tak jako se u mužů zabráňuje vystupování žaludu. Všechna zařízení obou pohlaví mají společný cíl – chránit sliznici. Uluri je tedy natolik malá pokrývka, že se zdá, jako by bylo zahalení spíše nežádoucí... Pouze s humorným nadhledem lze v těchto zařízeních spatřovat části oděvu, které by byly projevem studu... Úplně nahé suiáské ženy si před námi umývaly pohlaví v řece.“

Když v Polynésii zakotví na pobřeží ostrova loď, ženy si podle starého zvyku a s největší přirozeností vysvlékají dvoudílné šaty, vrchní část připomíná pončo a dolní je šátek, ovinutý okolo boků. Tak plavou podél lodě a vystupují na její palubu bez ohledu na svou úplnou nahotu. Dělal to už při příchodu prvních Evropanů a tento zvyk trvá dodnes. Také ženy z Havajských ostrovů podobným způsobem přicházely na evropské lodě, nad hlavou si při plavání držely své hedvábné šaty, sandály a slunečníky. „Toto chování, které se nám zdá nestoudné, je původním lidským jednáním, výsledkem přirozeného názoru na svobodu a čistotu mravů, se kterými přicházely tehdy ještě nezkažené ženy vstříc zvrhlému rodu evropských námořníků, ale při takovém nečistém setkání tuto prostotu velmi rychle vystřídala nejhanebnější prostituce,“ říká Reitzenstein. Cestovatel a etnolog Joest vypráví o ženách na Formose (Tchaj-wanu): „Stud není příčinou jejich ošacení; ženy a děvčata, hlavně pokud sedí na bobku, bez plachosti ukazují své pohlaví a často vyslovily z čiré zvědavosti přání podívat se nebo si sáhnout na moje.“ Když cestovatel du Chaillu daroval ve střední Africe barevnou košili princezně z kmene Apin-gi, ihned se před jeho očima vysvlékla, aby si ji mohla vyzkoušet. Emin bej si na své

cestě od Bílého Nilu Nijambarou do Kediby všiml, že v okrese Amadí jsou ženské zástěry z listí častou fomalitou, od husté kytice zelených větvíček, která skutečně zakrývala pohlaví, až po obyčejný zelený šlahoun, který se táhne od šňůry okolo pasu vpředu až ke šňůře vzadu. „Slabší, zde však velmi statné pohlaví se zahaluje velmi skoupě a mnohé tukem se lesknoucí krásky se zahalují pouze do své barvy. V zemi Moru chodí ženy většinou zcela nahé, jen některé si věší vzadu na šňůru okolo pasu trochu listí. Zvláštní přitom je, že pokud potkáme průvod takových obnažených kráskek nesoucích vodu, zakryjí si volnou rukou především tvář. Podle všeho, co člověk v Africe vidí, je stud přece jen produktem výchovy.“

Neskrývající žádnou část svého těla, neskrývali se pralidé a dlouho ještě ani početné přírodní národy ani při pohlavním aktu. Cook pozoroval na Tahiti v květnu 1769 toto: „Mladý muž, téměř šest stop vysoký, vykonával milostný akt s děvčetem asi jedenáct až dvanáct let starým před několika našimi lidmi a mnohými domorodci, přičemž vůbec neměl pocit, že je to neslušné nebo nevhodné, a jak se zdálo, bylo to zcela ve shodě s domácími mravy. Mezi diváky bylo i několik žen vznešeného stavu, především královna Oberea, o kterých se dá skutečně říci, že byly pomocnicemi při tomto aktu, dávající děvčátku pokyny, jak má svou roli plnit, což však očividně nebylo třeba, i když bylo tak mladé.“

Mezi tyto důkazy patří i veřejná deflorace, kterou ve jménu božstva uskutečňoval u některých přírodních národů král, kněz, pokrevní příbuzný nebo cizinec trvale nebydlící v tomto místě. Na Samoa se vyskytovala ještě v roce 1897. Pokud je sňatek nevěsty, *raupon*, s jejím nápadníkem, *manaiem*, jistý, sejdou se oba v jeho vesnici. Dívku doprovází pět nebo šest žen, nevěstinych *soafafin*. Je zahalená do jemné rohože a poté ještě jedné, která je upravená z mnohých *siapo*. Takový oblek se nazývá *laufan*. Cestou se zpívá. Jsou to *tini* dívky a ženicha, jejichž jména se v písních vyskytují. Zpívají, dokud nepřijdou do ženichovy vesnice. Když dojdou, už na ně čeká připravená hostina. Děvče se ženichem spolu však toho dne ještě nespí. Přejde den a noc. Poté nastane doba určená na veřejnou defloraci nevěsty, *fa amaseiau* (zbavení panenství). Tehdy se celá vesnice sejde na návsi a posadí se na jednu stranu. Soafafiny a nevěsta sedí na druhé straně. Manaia a dva *tulafale* (náčelníci) sedí před celou vesnicí, tj. před řadou svých sousedů. Manaia sedí uprostřed. Před nimi je rozprostřena bílá rohož, *iesina*. Všichni tři mají nohy podloženy. Potom k nim nevěsta přistoupí, jemnou rohož má upevněnu těsně v podpaždí. Když se přiblíží, rozkáže jí jeden náčelník, aby se vrátila. Vrátí se na místo, kde sedí její soafafiny. Dodávají jí odvalu, aby jen šla statečně dopředu. Dívka jde znovu k místu, kde sedí manaia. Na vůli tulafalů, sedících po obou manaiových stranách, závisí, kolikrát nevěsta přijde a odejde. Pak ji zavolají, aby přestoupila. Dívka přistoupí, ruce položí manaiovi na ramena a udělá pohyb, jakoby si chtěla kleknout. Vtom ji manaia bodne ukazováčkem do pohlaví. Krev teče na rozprostřenou rohož. Pokud děvče cítí, že její panenská blána byla protřena, shodí ze sebe jednu rohož a nahá odejde na tu stranu, kde sedí soafafiny. Všichni lidé na návsi vidí, že krev jí stéká po nohách. Manaia zdvihne ruku, ukazuje krev, kterou má na ukazováčku, a křičí, že děvče bylo netknuté. Tu nastane velký pokřik a také radost nevěstinych soafafin.“

Přírodní neznalost pohlavního studu je samozřejmým důsledkem toho, že původním a „nejcudnějším“ lidským oblečením byla nahota, sice velmi chlupatá a pěstovaná díky zápasu s přírodou, a protože člověk dlouho neznal konvence, tento vynález stejně tak pohodlný jako nebezpečný.

Když se člověk začal zdobit a chránit oblečením, postupně se z tohoto zvyku vypěstoval pohlavní a tělesný stud, velmi rozdílný například i mezi těsně sousedícími kmeny; následně se z hospodářských důvodů, v zájmu vlastnického práva, na kterém spočívá patriarchální a monogamická rodina, nebo z estetických důvodů – aby se zakryla ošklivost, stárí, nemoc – či později z náboženských důvodů, předstírajících nechuť k tělu, postupně vyvinul konvenční systém ovládající civilizovanou společnost, který často nijak logičtější než zvláštní zvyky primitivních kmenů a národů.

Etnologie přírodních národů objevila velmi pestrou směs zvyků, pokud běží o stud, což je očividný důkaz toho, že stud není člověku vrozený, ale že se pomalu a různými způsoby vyvíjel a obměňoval s rozvojem kultury. Divoch, který nezná pohlavní stud, stydí se někdy zcela opačně než dnešní civilizovaný člověk. Zatímco nás například nenapadne stydět se za práci našich přezvykujících čelistí, často dost nechutnou, je u mnohých primitivních národů naopak běžným jevem, že se stydí jíst v přítomnosti někoho jiného. O Bakairech von den Steinen říká, že etiketa u nich požaduje, aby každý jedl sám, odvrácený od druhého. Když od nich dostal kus ryby, do které se hned s velkou chutí pustil, všichni sklonili hlavy a hleděli před sebe s výrazem trapné rozpačitosti nebo se odvraceli; šetrně mu naznačili, že má jíst sám.

Když se přírodní člověk nestyděl za ty části těla, které jsou nositelem pohlaví a vzbuzují smyslnost, styděl se (alespoň do té doby, dokud ho nezkazili misionáři či jiní západní nositelé kultury) podle toho, jaké oblečení nosil, za různé jiné části těla, za tvář, pupek, vlasy, nohy nebo jejich části. Je všeobecně známo, že se například stydí muslimky a ženy egyptských feláhů za svou tvář; někde ani matka nesmí vidět svou dceru po patnáctém roce s nezahalenou tváří, i když její průsvitný oblek prozrazuje všechno ostatní. Hotentotky (Hotentoti: vl. jménem Khoi-Khoi, což znamená lidé) za nic na světě neukázaly své vlasy a chodily stále se zakrytou hlavou. V Ugandě trestali smrtí každého, kdo před králem odhalil třeba jen píd své nohy, zatímco obsluhující ženy chodily zcela nahé. Mnohé indiánské kmeny považovaly za velmi neslušné objevit se před cizincem bez pomalování. U některých přírodních národů se zdobili nejruznějším způsobem především muži, jejichž stud u nich byl vyvinutější než u žen. Národy, které chodily nahé, považovaly často právě šaty za cosi neslušného a směšného, a když je misionáři oblékli, styděly se právě tak, jako se stydí civilizovaní lidé, když si mají šaty vysvléci. Jinde „divoch“ hovořil velmi cudně a rozpačitě o věcech vlastních ženám, jako je například porod, ale vůbec se nevyhýbal slovům, která se my neodvažujeme téměř ani vyslovit. Samozřejmě, že něco podobného můžeme pozorovat i v současnosti: už několikrát se poukazovalo na prostitutky, které neznají stud, pokud jsou se svými zákazníky, ale když se mají odhalit před lékařem, objeví se u nich tento stud prudce a nepředstíratelně.

Krátce řečeno, pocit studu se probouzí tam, kde člověk přichází do konfliktu s uznávanými předpisy nebo názory. To plně platí i v současnosti. Dáma, která jde na procházku ve střízlivých šatech, chodí na ples nebo do divadla polonahá; žena, která se ve městě předvádí v bohatém oděvu, který smí zanechat jen malou část těla nezahalenou, koketuje v mořských lázních téměř úplnou nahotou. Když „dobře vychovaná děvčata“ přijdou poprvé do slunečních lázní, neodvážají se ani pozvednout oči, ale zanedlouho podlehnou všeobecné konvenci, kterou pozorují okolo sebe, a brzy se cítí jako doma nahé mezi nahými. Když tedy Montesquieu řekl, že

„všechny národy shodně opovrhují nestoudností žen, protože k tomu příroda všechny národy vede,“ mýlil se nejen pokud jde o onu jednotu, ale i v názoru na vrozenost studu. Neznal ani jeho podstatu, ani jeho etnologii. Křesťanství, které dogmaticky trvalo na vrozenosti studu a vynucovalo si tento stud podle svých morálních názorů i tam, kde byl přírodní povaze zcela cizí, dosáhl nanejvýše rozkvětu pokrytectví, a zachraňujíc morálku, ničilo lidi. Cestovatel Knoche na Velikonočních ostrovech zaznamenal: „Zdravé smyslné citění domorodců, které se ještě ozývá v jejich písních, dnes bohužel zcela vymizelo. I přes veškerou námahu se nám nepodařilo například vyfotografovat nahou ženu. Všechny odmítly se slovy: Somos cristianos. (Jsme křesťanky.) Jenže tyto mravně rozhořčené dámy byly většinou ochotny, jakmile nastala noc, prodat své vlnady za kus garderoby. Tak poměrně nepatrné styky s evropskou kulturou stačily zanést evropské pokrytectví spolu s jinými „výmoženostmi“ civilizace na tyto daleké ostrovy.“

Neznalost pohlavní žárlivosti. Zdá se, že žárlivost je v širším slova smyslu vrozená každému vyššímu živočichovi, tedy i člověku. Souvisí se sobeckou stránkou lidské povahy, kterou dnes vlastnické normy velmi vystupňovaly, ale která v primitivních dobách byla jistě vyvážena lidským pudem pospolitosti a vzájemné pomoci, který není neznámým ani v živočišné říši. Žárlivost v širším slova smyslu je žárlivost vlastnická a egocentrická. Domácí zvířata bývají žárlivá na přízeň svého pána; děti bývají uražené, když otec, matka nebo učitel nespravedlivě dávají přednost jinému dítěti. Avšak žárlivost v užším slova smyslu, dnes všeobecně spojovanou s erotickými nebo pohlavními city, směřující proti třeba jen pomyslnému pohlavnímu styku milované osoby s někým jiným – takovou žárlivost pračlověk vůbec neznal a dlouho byla neznámá i přírodním národům a primitivním lidem.

Přírodní člověk může tedy být velmi žárlivý na svou ženu jako na své vlastnictví, které může být za jeho zády a proti jeho vůli zneužito, anebo které mu může být odňato, ale trýzeň erotické a pohlavní žárlivosti, jak ji chápeme dnes, mu byla stejně tak cizí jako pohlavní stud. Nebyl neochoten dovolit své ženě souložit s jinými muži, pokud se tak dělo podle místních zvyklostí s jeho vědomím nebo na jeho přání.

Každý masajský bojovník (Masajové, vl. jm. Il-Masaj, velký kmen v sev. Tanzánii a jihozáp. Keni v sev. Africe) měl doma svou vyvolenou. Bydlela u něho, opatrovala mu dobytek a zhotovovala ozdoby. Veřejně projevila svůj vztah k němu tím, že přišla k bojovníkům sedícím na bobku s nádobou z tykve plnou mléka a postavila se k pravé noze svého vyvoleného. Když byl bojovník v kraalu (vesnici), musela mu být věrná. Když však kraal opustil – třeba pouze na jeden den – měla žena právo potěšit se s kterýmkoliv jeho druhem. Velmi rozšířeným zvykem u přírodních národů bylo půjčování žen hostům. Půjčovala se hlavně vlastní žena nebo dcera: odmítnutí se považovalo za urážku. Dělal se to, a tu a tam se to ještě stále dělá v Severní a Jižní Americe, Oceánii, u Eskymáků, u dobytelnů na Aleutách, u Samojedů (nověji Něnci, žijí od Kolského poloostrova k Jeniseji), Kamčadalů, Čukčů, Mongolů a Tatarů, v jižní Indii, Kongu, u Kafrů (nověji užíván název Zulové, Zulu), beduinů, Etiopanů (Habešanů), v rovníkové Africe i v Austrálii. U havajských ostrovanů byli dříve známí hosté oficiálně vyzývání, aby využili pohostinnosti v plném slova smyslu, a ženy se vyměňovaly. I když přišel ostrovan bez ženy, mohl si podle vlastní chuti vybrat přítelovu ženu nebo dospělou dceru.

Do jistého indiánského kmene přišel civilní lékař, který měl velmi milou ženu, ale byl lehkomyšlný a využil pohostinství náčelníka Skvrnitého Ocasu. Pořádně se však vyděsil, když potom náčelník jednoho dne od něho žádal stejnou službu. Na Aleutách si mohl lovec nebo kupec, který zde dočasně bydlel, koupit právo na pobyt v rodině, kde mu potom byla k dispozici i manželka. Na jihomořském ostrově Lufu, kde byl nedostatek žen, vypůjčovali si svobodní vdané ženy. Ve východním Grónsku byly ženy, které měnily domácnost a u každého manžela setrvaly jen po určitou dobu. S vývojem vlastnického práva na ženu se z tohoto naivního pohlavního zvyku vyvinula takzvaná pohostinská prostituce, o které bude řeč později.

I jiné zvyky přírodních národů, o kterých ještě podrobně pohovoříme, potvrzují původní neznalost pohlavní žárlivosti. U Australců je například častým zvykem, že starší bratři dovolují mladším, ještě svobodným, souložit se svými ženami, ale dělají si přitom nárok na jejich budoucí manželky. Je to zřejmě pozůstatek tzv. skupinového manželství, o kterém se dále dozvíme a které samo o sobě prokazuje, že původně byla pohlavní žárlivost neznámá. Zachovaly se z něho mnohosubné formy, kdy několik mužů má zároveň několik žen nebo je několik mužů zasnoubeno s jednou ženou. Žijí přitom v úplné shodě, děti hovoří o starším nebo mladším tatínkovi, a když jeden muž spatří před ložnicí sandály některého bratra, ví, že nemá vcházet dovnitř. Australci (Australci jsou zde dále míněni zásadně pův. obyvatelé Austrálie, dělící se na řadu národností a kmenů) ve Viktorii (Viktorie, stát na jihových. Australského svazu) si vyměňovali ženy (např. Na měsíc) a tento zvyk pojmenovali *beama*. Eskymáci si na důkaz přátelství vyměňovali ženy na několik dní. Jak však vítězilo vlastnické právo, ze kterého muž mohl těžit, i tyto zvyky se postupně zavrhovaly a žena se pronajímala za menší či větší odměnu.

Nakonec můžeme uvést už zmíněné defloráčnické obřady, „náboženskou prostituci“ a volnosubné slavnosti přírodních národů a také zvyk, že nevěsta byla o svatební noci povinna oddat se mužovým příbuzným nebo dokonce všem svatebčanům. U starověkých středoasijských národů v Babylonii, Efesu i Abydě musela žena před manželstvím absolvovat volnosubný rituální kurz v chrámu Militty (Myllity), asyrsko-babylonské bohyně plodnosti.

Tak jako muž, ani žena zpočátku neznali pohlavní žárlivost. To ostatně vyplývá ze sexuálního života národů, které žily nebo žijí v mnohoženství: projevovala se zde sice ženská hašteřivost a bojovná vlastnická žárlivost, ale nešlo o žárlivost pohlavní. V rovníkové Africe nemá například řeč domorodců žádné pojmenování pro žárlivost a ženy jsou zde velmi horlivými zastánkyněmi mnohoženství. Když se muž ožení a jeho žena si myslí, že by ještě jednu ženu uživil, naléhá na něj, aby to udělal, a když odmítne, považuje ho za lakomce. Někdy žena sama přivede svému muži novou ženu, například když zestárne nebo se stane neplodnou, když kojí nebo má mnoho práce. Zkrátka chce spolupracovníci. Také u Zulů se často stávalo, že žena, která je především určena pro mužovu domácnost, v potu tváře pracuje a skrblí, aby ušetřila peníze, za které by mohla svému muži koupit druhou ženu. Tím se zbaví nejen práce, ale získá i služku pro sebe a dodává rodině lesku, kterým se potom ona sama jako první žena honosí. Livingstone vypráví, že když se ženy Makololů dozvěděly, že v Evropě se muž může oženit jen s jednou ženou, protestovaly, že by v takové zemi nemohly žít; neuměly pochopit, jak se takové mravy mohou líbit anglickým dámám, protože se domnívaly, že každý důstojný muž má mít několik žen na důkaz svého blahobytu. Podobné názory byly zjištěny u domorodců v Grónsku, Brazílii, u starých Arabů, Ajnů (Ainů, viz níže), Číňanů, Japonců atd.

Hellwald říká, že někdejší mohamedánky litovaly evropské ženy, že musí žít po boku muže bez družek, a velká většina těchto žen přímo horovala pro mnohoženství, což je prý běžným jevem tam, kde zdomácněla polygamie.

Neznalost fyzické ošklivosti. Přírodní člověk skutečně nemohl pohlavně žárlit, když neznal pocit fyzické ošklivosti, který je velmi důležitou psychickou příčinou pohlavní žárlivosti. „Kdo si představí, že žena, kterou miluje, se oddává jinému, ten pocítí nejen nelibost, že se jeho touze staví do cesty překážky, ale tato žena v něm vzbuzuje i odpor, protože je nucen spojit představu milanky s indiskrétními částmi těla a výměšky jiného muže,“ říká Spinoza. Takový fyzický odpor přírodní člověk nemohl znát; byl zvyklý jíst věci nám neodpornější, jako např. larvy, červy, žáby, shnilé maso apod. a ani mrtvola ho nenaplňovala pocitem ošklivosti. Papuánci v jihovýchodní Nové Guineji pochovávali své mrtvé přímo pod svým obydlím. Přitom byly jejich pohřební a smuteční obřady neobyčejně odporné a zdraví škodlivé. Blízcí příbuzní spali celé týdny, ba i měsíce vedle mrtvol, která byla uložena nejprve v domě smutku, a když se s ní nehodlali rozloučit, potírali se tekutinou z rozkládajícího se těla.

Jak málo ostatně znali lidé pocit odporu ještě před několika staletími a jak tento druhotný pocit ošklivosti vznikl postupně s rozvojem hygienických poznatků, to potvrzují mnohé kulturní „anekdoty“. Ještě v roce 1697 bylo v Paříži policejné zjištěno, že obyvatelé ve dne i v noci vylévají a vyhazují z oken veškerou špínu, moč a nepořádek všeho druhu. Záchod byl vzácností; zastupovala ho jáma společná pro všechny, kterou čas od času vybrali pro domácí zahradu... Z nedostatku záchodů se používaly všechny kouty i v okolí kostelů a paláců. V Paláci spravedlnosti narazil člověk všude na výkaly, dokonce ani v Louvru toho nebyl ušetřen: na nádvořích, na schodech i balkonech, za dveřmi, všude, kde člověk právě pocítil potřebu zbavit se za bílého dne své přítěže bez toho, aby tomu obyvatelé paláce věnovali pozornost. A to se dělo v pověstné Paříži Ludvíka XIV.! I v dnešní společnosti vládnou mezi jednotlivými třídami a stavy velmi rozdílné názory na ošklivost. Kulturní a zjevně vrstvy si zošklivují věci a úkony běžné lidu, který je ve stálém styku s nahou přírodou a drsnou prací. V širokých lidových vrstvách se jen zřídka oceňuje a žádá panenství ženy před svatbou, zatímco ve společnosti kulturně vymělkované a úpadkové máme literární doklady o duševních mukách mužů, milujících ženu, která ztratila panenství s jiným, o mukách žárlivosti, jejíž samozřejmou součástí je ošklivost vyvolávaná představou o první souloži, i když jde většinou o důsledky neurózy a hypochondrie. Tento fyzický odpor stupňující pohlavní žárlivost patří tedy také k druhotným lidským pocitům, vzniklým teprve v kulturním vývoji.

Neznalost cudnosti. Z toho, co jsme právě řekli, vyplývá, že pravěký a nezkažený přírodní člověk celkem samozřejmě neznal cudnost. Kde neexistuje stud ani žárlivost, tam cudnost nemůže být ctností. Pojem panenství všechny přírodní národy jistě dlouho neznaly a děvčatům i ženám se i potom dovoľoval volný pohlavní styk do té doby, pokud nezačaly ten který národ ovlivňovat asketické západní názory.

Především se samozřejmě povoloval svobodným ženám; neexistovala kritéria, ze kterých by mohl vyplývat požadavek dívčí cudnosti. Až když se žena vdala, tj. když se stala mužovým soukromým vlastnictvím, měnil se názor na tuto věc, ovšem

jen pod vlivem vlastnické žárливosti.

Australská děvčata od svých deseti let souložila se čtrnácti až patnáctiletými mladíky. Později byla povolná každému hostu, který v kmeni přenocoval. Ženu, která se vdala, nebo spíše, která se stala mužovým vlastnictvím, muž půjčoval. Když byl muž nepřítomen, zaujal jeho místo muž jiný. Pokud se různé kmeny utábořily vedle sebe, trávilí muži jednoho kmene noc u žen sousedního kmene: v tomto případě se u nich exogamní pud projevoval stejně tak jako v případě sňatků. U Sinaugulů v britské Nové Guineji nebyl vzácný pohlavní styk děvčat před příchodem menstruace. Ženy vůbec, dokud nebyly provdány, rozdávaly svou přízeň, jak se jim líbilo. Mnohé si označovaly počet svých milostných dobrodružství uzlem na svém obligátním střapcovém náhrdelníku. U Kaiů v německé Nové Guineji pozoroval jistý misionář, který samozřejmě neskrýval své morální hledisko, toto: „Pokud jde o manželskou věrnost, lze říci, že u Kaiů vůbec neexistuje. Setkal jsem se se ženami, které měly poměr asi s dvaceti muži, a s muži, kteří mohli napočítat dvojnásobný počet žen, přičemž jim ještě kdejaká vypadla z paměti. Běžně tito lidé dokáží napočítat pět až deset cizoložných poměrů. Necudnost je u nich všeobecná. V manželství stejně tak jako před ním neznají meze v uspokojování sexuálních choutek. Využijí každé příležitosti, která se jim naskytne, aby ukojili svou smyslnost. Když se muž na lovu setká se svobodnou nebo vdanou ženou, která sbírá dřevo, vrhne na ni pohled, který jí poví vše. Žena poté vykročí za ním, pokud možno nenápadně. Žena naproti tomu dává svůj úmysl najevo tím, že si před mužem, kterého uvidí, povytáhne zástěru z trávy.“ U Vodáků (finský kmen ze sev. Ruska, viz výše) se dívky a chlapci stýkali celkem bezprostředně bez toho, že by se v lásce omezovali takzvanou cudností. Pro dívku bylo dokonce hanbou, když ji chlapci málo vyhledávali. Mají na to své přísloví: Když nemá chlap rád děvče, nemá ji rád ani bůh. Ruský badatel Ostrovskij vypráví, že mládež si zde ráda hraje na svatbu. Několik chlapců a děvčat utvoří nikoliv bez hádek páry, načež se každý pár stáhne na tmavé místo, kde prý hra pokračuje velmi realisticky; poté se opět všichni sejdou a dále se baví. Protože je pro dívku hanbou, když má málo milenců, je pro ni ctí, když má děti. Dostane bohatšího muže a její otec větší *kalym* (oenu za nevěstu). Na Havajských ostrovech měli misionáři při svých kázáních největší těžkosti s tím, jak domorodcům vysvětlit pojem cudnosti: Ženu tu neznaly ani toto slovo, ani jeho *obsah*.

U Bavendů v severním Transvaalu, podle vyprávění jistého misionáře, ženy přemlouvaly pohlavně dospělé dívky, aby si s mladými muži „hrály“. Když se některá zdráhala, ostatní jí opovrhovaly, nehovořily s ní, ba dokonce prý po ní házely kameny. Tato „hra“ byla velmi širokým pojmem, ale přece jen to bylo něco jiného než soulož. Jednou měsíčně to kontrolovaly staré ženy, přičemž děvče sedělo na kameni, a když se jim zdálo, že není v pořádku, vynadaly jí nebo ji potrestaly. Pohlavně dospělý chlapec mohl projevit děvčeti své přání, že si chce „hrát“, poslal jí celkem veřejně dar a zakrátko přišel i sám. Po pozdravu spolu zmizeli v domě a bavili se podle své vůle. Věděl o tom každý, i rodiče. Když však dívka otěhotněla, musel mladý muž zaplatit pokutu ve volch. Potom se na vše zapomnělo. Takováto neopatrnost se však stávala zřídka. I u Yaundů v Kamerunu si vážil muž ženy tím víc, čím více měla milenců. Podobně se černoši v Togu (Togo v záp. Africe u Guinejského zálivu, kmeny Ewů, Kebrů a Temů, nyní samostatný stát) opovržlivě vyjadřovali o dívce, která před svatbou neměla poměr s několika muži. V Darfúru dali děvčeti, jakmile se dostalo do puberty, samostatnou chatrč na spaní, do které

měl každý muž volný přístup a mohl s ní strávit noc. Ve staré Nikaragui prý byla děvčata ochotna oddat se za několik kakaových bobů.

Velmi pěkným dokladem této volnosnubné „necudnosti“ je příběh, který vykreslil talentovaný spisovatel nového Ruska v krátké, jemné a působivé povídce z prostředí Čukčů (Čukčové, vl. jménem Luoravetlan, národnost v Jakutsku). Povídka se jmenuje

Čtyři knoflíky

Tři dny se čert ženil. Vyl, sténal, zuřil, zasypal suchým, pichlavým sněhem vše, co mu přišlo do cesty. A okolo je noc. Ó, jak strašná je polární noc v takových dnech! Metelice! Ne, to není metelice! Čukč Vattan zná svůj kraj. Ó, zná ho velmi dobře! Jak svou dlaň. Za ty roky prochodil Vattan celý kraj od Velkých hor až po Velké moře, ale takovou metelici ještě nezažil. Ne, to není metelice! To je čertova svatba. Za tři dni byly saně plnicí sněhu a psi se do něho bořili bokem...

Svatba skončila. Tundra usnula. Hluboké ticho. Kajur Vattan nyní ví, že se šťastně dostane do Maji. Proto Vattan zpívá. Dívá se na psy a zpívá.

– Ó, ó, psi, ó, hezcí psi!...

Podívá se na nebe a zpívá:

– Ó nebe, temné nebe!...

Veselé Vattanovo srdce zpívá o všem. Vattan slyší, jak se za jeho zády žene druhé psi spřežení a doera Ilineut zpívá:

– Klidná je tundra jako jelen... Klidná... Srdce Ilineuty však není klidné. Bi je jako příboj Velkého moře. Chvěje se jako ptáče. Proč je srdce tolik nepokojné? Proč, otec neví...

Starý Vattan sklonil hlavu a zamyslel se:

– Otec všechno ví, všechno vidí...

Za nimi běží další dvě psi spřežení a s nimi dva muži. Nejsou to Čukčové. Nevypadají jako oni. Jejich kůže je jemnější než kůže nejkrásnější ženy severu. Ó, Vattan ví, že přišli zdaleka. Vattan ví, co stojí jeden velký zlatý knoflík s ptákem na plášti těchto lidí. Čukč Tykella má mnoho takových knoflíků. Plný měsíc. Ó, Tykella si za ně může koupit v tundře vše...

– Ó, knoflíky, knoflíky, – polohlasně si prozpěvuje Vattan – zlaté knoflíky... Ó, nastrádat jich mnoho, mnoho a potom bude Vattan bohatý... Ó, knoflíky, knoflíky...

Ilineutiny oči září jako slunce v létě. Vyzařuje z nich radost. Když pohlédne na člověka z třetího spřežení, zajiskří její oči a usměje se na ně. Zářivá jinovatka ošlehně jako blesk nepokojné kadeře černých vlasů.

– Ó!... Ó!... Ó!... – radostně zní energický hlas, – Ó!... Ó!...

Psi se řítí kupředu, zuřivě utíkají. A tundra běží dozadu...

Stále blíže a blíže k Maji... Zanedlouho jsou tam...

Na zastávkách sestupuje vysoký muž ze saní, přistoupí k Ilineutě a dívá se, jak psům hází kusy zmrzlého masa. Jak hltavě skáčí psi po masu ještě ve vzduchu, jak zuřivě se koušou. V očích jim hoří příšerný oheň. V té chvíli jsou dravými zvířaty... Vysoký muž spočine pohledem na Ilineutě. Chytí její ruku a dlouho, dlouho se jí dívá do očí. A její oči mu odpovídají úsměvem slunce. Potom ji obejmě a cosi jí říká. Děvče se dlouho a zvonivě směje.

Starý Vattan se odvrací, jako by nic neviděl. Prohlíží si spřežení...

A zase jsou, jdou... Ilineut se radostně směje a zpívá.

Na jedné zastávce u potůčku Nyku se psi divoce porvali a Ilineut se vrhla s bičem v ruce mezi ně, aby je zkontrolovala; zahнала je daleko a vysoký muž šel za Ilineutou. Dlouho byli vzdáleni. Potom náhle vyšli z nejkrajnějšího čumu. Jak je mohl starý Vattan přehlédnout! Vysoký muž byl růžový a Ilineut hravá jako silný jelen.

Očima volá otce. Starý Vattan jde blíže. Ilineut se radostně usmívá:

- Otče, vysoký muž se stal mým mužem...

Vattan kroutí hlavou.

- Ilineut, dcero moje, každá žena má mít muže, ale bílí muži nemohou být muži našich žen: jsou příliš slabí pro naše dcery...

Oči Ilineuty zajiskřily:

- Ó, otče, jakým dobrým mužem byl! Jakým dobrým! Ani jedna dcera tundry ještě nepoznala takového muže! A přitom je štedrý. Dal mi památku...

- Čtyři knoflíky, - žasl Vattan, - ó, tvůj muž je mamotratný. Zkazi ti tím život.

Ilineut pohodila hlavou. Když zapráhl psy, přistoupil starý Vattan k vysokému muži a řekl:

- Poslouchej, zachoval ses nehezky. Ty jsi...

Vysoký muž upadl do rozpaků, sáhl do kapsy, ale Vattan mu zadržel ruku.

- Poslouchej, ty jsi Ilineutu zkazil. Dal jsi jí velmi mnoho. Jen si představ, čtyři knoflíky, když jsi jí mohl dát jen dva... A nyní si nenajde muže. Bude se příliš pyšnit svou láskou. Pokazil jsi jí. Ó, dal jsi jí příliš mnoho. Vezmi jí dva knoflíky.

Vysoký muž zavrtěl hlavou a nasedl do saní.

- Ó! Go!... Go!... - vykřikla Ilineut a psi vyrazili vpřed jako ďáblové.

Ilineutě zářily oči.

Bílý muž ležel na zádech a myslel si:

- Jak jsou ty Čukčky přístupné!

A Vattan zpíval:

- Jak je svobodný vítr, tak svobodné jsou Čukčky. Vítr odnese, co chce, Čukčka si vybere za muže, koho chce. Kolikrát zavane vítr v tundře - tolik mužů může mít Čukčka. Nikdy však, nikdy po polární noci nezasvítí slunce... Nikdy, nikdy se neoddá Čukčka bez lásky!...

Slyšely tu píseň polární noc a mlčenlivě vzrušená tundra a pochopily ji.

Netečnost k pokrevnímu poměru dítěte a rodičů. Dnes je známo, že žena může otěhotnět jen po oplodnění mužem, kdo by o tom pochyboval, toho by pokládali za blázna. Ale primitivní člověk tyto souvislosti mezi souložím a početím znát nemohl. K souložení hnál přírodního člověka pud a žádostivá smyslnost, potřeba odstranit vnitřní tlak, který v něm v určité době anebo chvíli vzbuzoval pohled na druhé pohlaví, a snad ještě více tělesný pach bytosti opačného pohlaví. Ani na chvíli si nepomyslel, že tato jeho dychtivá potřeba a její příjemné ukájení souvisí s rozmnožováním druhu.

Nevěděl o svém těle o mnoho více než zvíře, které chytal nebo později lovil, nebo dítě, jemuž důvtipní rodiče v „choulostivé situaci“ vyprávějí pohádku o čápovi nebo vráně. Pokud se ještě i dnes najdou ve městech čtrnáctileté i starší děti, které sice už tuší, že dítě je plodem lásky mezi mužem a ženou, ale přitom si myslí, že stačí trochu vroucnější polibek od chlapce, aby se dívka stala maminkou, je to důsledkem obyčejné nevědomosti a důkazem, že poznání souvislostí mezi souložím a porodem nepatří ani v instinktivní po-

době k prvotním charakteristickým znakům člověka. Protože pravěký muž a žena znali své tělo a jeho funkce jen z neobjasněné zkušenosti, nemohli znát ani princip jeho oplodňovací funkce. Měli jen své pohádky a pověry, jaké ještě dnes tu a tam najdeme u přírodních kmenů a národů, díky nimž tak mnozí věřili, že oplodnění způsobují sluneční paprsky nebo určité byliny, kterých se žena dotkne, nebo pohled zvířete, které v lese spatří, či později dokonce pohlavní styk s duchy, totemy, bůžky a bohy.

I tento jasný názor měl však své odpůrce, především mezi církevními a hlavně protestantskými vědci, jimž je tato původní neznalost souvislostí nepohodlná, protože sama stačí vyvrátit tvrzení, stále znovu dokazované církevními kruhy, že původní snubní formou byla monogamie. Předpoklad odpůrců descendantního učení, že primitivní člověk znal souvislost mezi souloží a početím, je velmi nesmyslný, když uvážíme, jak minimální fyziologické vědomosti měli ještě v Řecku, když si připomeneme, že až od dob Swammerdama, který zemřel v roce 1685, víme, že na oplodnění je potřebný styk vajíčka se semenem, a teprve od du Barryho od r. 1850 je známo, že nitkovitá buňka mužské spermie musí vniknout do buňky-vajíčka, tedy moderněji řečeno, že se musí spojit obě gamety.

Když primitivní člověk uviděl těhotnou ženu – samozřejmě už ve vyšším stadiu gravidity, nemohlo ho napadnout, že příčinou této změny je soulož, ke které došlo řekněme před pěti měsíci. Myslel sotva ze dne na den a viděl příčinnou souvislost nejdříve ve věcech ležících náhodou vedle sebe než v čase po sobě následujícím. My dnes už víme, že děvče, které se nestýká s mužem, nemůže mít děti, že dítě je tedy důsledkem spojení obou pohlaví, avšak přírodní člověk dlouho nic nevěděl o panenství, a proto neměl tento „důkaz“. Děvčata se vdávala ještě dříve, než byla pohlavně dospělá. A tak měl „důkazy“ spíše o opaku; pohlavní styk před pohlavní dospělostí děti nepřinášel. Také pohlavní hraní, které bylo u přírodní mládeže velmi běžné a často se ničím nelišilo od skutečné soulože, mělo jen málokdy za následek potomstvo.

Dokonce i později při hojném pohlavním styku mohl „divoch“ pozorovat, že většina souloží zůstává bez následků, a proto se mnohé přírodní národy až později, když konečně pochopily jistou souvislost, domnívaly, že soulož je sice nutná k oplodnění, ale že rozhodující je jakýsi nadpřirozený děj, a že tedy děvče může mít normálně děti jen tehdy, když s ní provedou obřady zralosti.

Víme už, že především pokrevní vztah dítěte k otci se celkem ignoroval, protože otec byl obvykle neznámý; ale neuznával se ani později, protože když děti začaly patřit otci jako jeho vlastnictví spolu se ženou, patřily mu i děti, které jeho žena měla s jinými. Müllet-Lyer zde vhodně připomíná Napoleonovo přirovnání: všechno, co roste v zahradě, patří vlastníku zahrady, ať to zasal sám či někdo jiný. Později, až přejdeme k různým příbuzenským snubním řádům, které vyšly z původní volnosnubnosti a které potom potlačila násilnická patriarchální rodina, uvidíme, jak a dokdy se pokrevní vztah dítěte a rodičů ignoroval.

Mateřská láska jako původní znak lidské povahy nemá, podobně jako tomu bývá u různých obratlovců, ten individuální charakter, se kterým se často setkáváme dnes; nespočívá tak celkem s faktem plození. Fený často s velkou láskou vychovávají malá lvičata, kotata, ba i kuřata, kachňata, podobně i kočky a ptáci; hlavně u ptáků bylo všeobecně zjištěno, že se rádi ujímají sirotků. Je zřejmé, že u přírodních národů nebyl původní vztah matky k dítěti tak fyziologický, jako je tomu dnes, a hlavně ne tak individuální; neurčoval ho výlučně vlastní původ, protože to byl

vztah skupinový, sociálně založený, který – jak jsme už předtím řekli – dával všem dětem jedné vrstvy hromadnou matku z matek předcházející vrstvy. Umělý kult matky a mateřství byl neznámý.

Dozvuky tohoto prvotního vztahu rodičů k dětem najdeme v různých zvycích a v morálce přírodních i starověkých národů. Jako bylo všeobecně velmi rozšířené zabíjení novorozeňat, tak se zase leckde stávalo, že děti střídavě kojily cizí ženy. Odstavené dítě v tlupě nemělo odlišovat svou skutečnou matku od ostatních pěstounek, takže všechny ženy přibližně stejného věku nazývalo matkou. Domorodci z Murrayových ostrovů často přenášeli děti z rodiny do rodiny, přičemž neuměli vysvětlit, proč to dělají.

Eslymáci rádi vidí, když má jejich *angekok* (čaroděj) poměr s jejich ženami, protože se domnívají, že tak přijdou k synům, kteří budou vynikat nad ostatními. U starých Arabů posílal muž svou ženu, když jí skončila menstruace, k jinému muži a přerušil s ní pohlavní styk do té doby, pokud nebylo jasné, že je od tohoto muže těhotná. Dělal to proto, aby měl ušlechtilého potomka. To samé se dělalo u mnohých kulturních národů a tento postup se zachoval až do doby civilizace, pokud šlo o neplodnost. Pěkně je to popsáno i v bibli: „A když viděla Ráchel, že nerodí... řekla: Hle, tam je moje děvče Bilha, vejdi k ní, a porodí na moje kolena, a budu i já mít syny. A dala mu Bilhu, své děvče, za ženu. A Jákob vešel k ní. A Bilha počala a porodila Jákobovi syna. Tehdy řekla Ráchel: Bůh rozsoudil moji věc a uslyšel můj hlas a dal mi syna. Proto ho pojmenovala Dan.“ (Genesis 30, 3-6.)

Starozidovský *leviráť* zavazoval muže plodit děti s vdovou po jeho bratrovi a tyto děti se pokládaly za děti zemřelého. U Kafrů dědil dědic i ženy svého otce anebo toho, po kom dědil. Otcovy ženy mohl přenechat jiným mužům, ale děti z takových svazků byli jeho vlastnictvím a považovaly se za děti mrtvého. I tzv. chlapecká manželství u některých kmenů patří mezi takové příklady. Muž například ožení svého šestiletého synka s dospělým děvčetem, a potom s touto nevěstou plodí děti, které jsou právoplatnými dětmi chlapce. Také výměna a adopce dětí, která se v různých obměnách vyskytuje u mnohých přírodních národů už na prvních stupních civilizace, dokazuje, že pokrevní pouto, které váže rodiče s dětmi, nemělo původně velkého významu, ale s vývojem jednosubné rodiny postupně vzrůstalo. Láska k dětem, často silnější u přírodního divocha než u civilizovaného člověka, prostě existuje, hlavně u ženy od začátku jako pud, ale přitom není nezbytné, aby to byly *vlastní* děti, které miluje a opatruje.

Neznalost individuální milostné vášně. Primitivní člověk, který se řídil pouze živočišnými instinktivními pudy a neznal stud ani žárlivost, si jistě nemálo cenil pohlavní rozkoše. Svůj pohlavní pud ukájel se stejnou chutí jako hlad. Mysl pravěkého člověka nejvíce zaměřovala vydatné jídlo a silné objetí. Nejstarší zachované projevy jeho výtvarné zručnosti, převážně kresby v jeskyních znázorňující mamuty, bizony, soby, jakož i sošky takzvané „Venuše“ dokazují, že primitivní umění čerpalo podněty z potřeby jíst a z pohlavního pudu jako hlavních zdrojů a směrů prvního lidského snažení.

Pokud přírodní člověk při starostech o potravu myslel především na sexuální zážitek, neznamená to, že se jeho city podobaly milostné vášni, někdy nelitostně ubíjející moderního člověka, který se souží touhou anebo šílí žárlivostí, přičemž tato vášně obsahuje nejsložitější podoby a obléká se do mnohých tragických a komických šatů. Jeho láska byla pouze ukájením pohlavního pudu, jeho manžel-

ství později hospodářským vztahem, ve kterém měla žena cenu především jako užitkové domácí zvíře.

Dokud žil přírodní člověk v tlupě, udržoval volný poměr se ženou podle skutečné potřeby a po ukojení znovu myslel na to, jak se nejlépe udržet při životě. Boj s přírodou, živly a s dravci ho fyzicky vysiloval, proto neznal rozmařilost, a tentýž boj ochlazoval jeho smyslnost. Vždyť samotná volnosnubnost – možnost ukájet pohlavní žádost podle skutečné potřeby a chuti – jistě nepřispívala k tomu, aby myslel na víc, než bylo třeba; vůbec neznal „muka lásky“. Nevěděl, co je to zamilovat se do určité osoby, nepřekonatelně po ní toužit, plně se jí oddat a projevovat jí svou lásku tisícerými něžnostmi a výbuchy žárlivosti. Pár, který ukojil svou sexuální potřebu, se rozešel bez toho, že by mezi mužem a ženou zůstalo nějaké citové pouto.

Velká část toho, co jsme si zde už řekli o sexuálním životě přírodních národů, ukazuje jasné stopy živočišné primitivní lásky. Také badatelé, kteří žili dlouhá léta například v Africe, se shodují na tom, že nikdy neviděli přírodního černocha, aby objímal ženu okolo boků nebo jí dával či přijímal polibek, který by svědčil o milostné náklonnosti na jedné i druhé straně. „Černoch miluje tak, jako jí a pije. Ale jako jsem neviděl černého labužníka, tak jsem se nikdy nesetkal s černochem, který by dokázal chápat vlnost z nějaké ideálnější stránky,“ vypráví jeden cestovatel. Indiáni říkali: moje žena není můj přítel. Což znamenalo, že duševně s ní není muž nijak spřízněný a citově je mu zcela lhostejná.

U jihoamerických kmenů bylo zvykem, že válečného zajatce, odsouzeného na smrt, oženili až do popravy s některou jejich ženou. Vítěz si pokládal za čest, když mohl zajatci dát za ženu svou sestru nebo vdovu po padlém druhovi. Když zajatce popravili, přistoupila jeho manželka k mrtvole, na chvíli uctila jeho smrt pláčem, ale tento smutek se rychle vytratil a vdova se rozhodně nevzdala svého práva jíst z mrtvoly jako jiní, ba často bývala mezi prvními, kteří nejhorlivěji dávali najevo svou touhu po tomto soustu.

V lyrické poezii přírodních národů lze většinou najít pouze surové narážky na poměr obou pohlaví. Nejlepší znalec eskymácké poezie například tvrdí, že milostným citům téměř nevěnuje pozornost, i když není citu, který by více vzrušoval mysl než láska. Jenže láska v našem smyslu je květ, který se nemůže rozvíjet na chudé a tvrdé půdě jejich loveckého života.

Pohlavní vynalézavost a nenormální pohlavní jevy. I když nám zatím běží o primitivního přírodního člověka, je třeba se už na tomto místě zmínit jednak o sexuální vynalézavosti, kterou se člověk snaží dosáhnout většího požitku z pohlavního styku, a jednak o nenormálních sexuálních jevech, protože tyto věci rozhodně nejsou výsadou překultivovaných národů, jak se to všeobecně tvrdí, ale existovaly už u mnohých národů primitivních a doposud existují u mnohých národů přírodních, které často v obou směrech předstihují civilizované obyvatelstvo dnešních velkoměst.

Z našich dosavadních úvah je zřejmé, že živočišný pohlavní pud, který je vrozen i člověku, nelze pokládat za pud přímo zaměřovaný na rozmnožování lidského rodu, tak jako nelze hovořit o jakémsi pudu vyživovacím. „Buněčný stát v člověku potřebuje dodávku látek pro svou výstavbu. Když je nedostane, nastává znepokojující stav, který nazýváme hladem, žízní, dušením. Člověk tento nepříjemný stav odstraňuje a příroda tím dosahuje svého cíle: výživu buněčného

státu. To samé platí i o sexuálním životě. Nikde nenajdeme pud pro plození. Nahromadění pohlavních hormonů (dráždivých látek vylučovaných příslušnými pohlavními žlázami) vyvolává v člověku znepokojující stav, který se snaží odstranit. Je to pohlavní pud. A je normální, že ho přitahuje druhé pohlaví a že trvá na spojení pohlavních orgánů, aby se ukojil. Tak se příroda zabezpečuje, aby došlo k oplození. Dítě tedy není účelem pohlavního styku, ale jeho důsledkem, a otázka, zda je pohlavní styk přípustný jen tehdy, když se touží po dítěti, je hloupá, je výsledkem asketické spekulace."¹⁶

Člověk sexuálně vzrušený hledá uspokojení, které mu poskytuje soulož. Nevíme, jak dlouho se přírodní člověk spokojoval s tou rozkoší, kterou mu nabízel prostý, přirozený pohlavní styk. Zdá se však, že velmi rychle začal přemýšlet o tom, jak dosáhnout rozkoše ještě vyšší, k čemuž ho pravděpodobně přivedly náhodné okolnosti anebo pověry a kouzla. Alespoň většina primitivních národů se v době, kdy jsme je poznali, velmi snažila o zvýšení pohlavní rozkoše. Dosahovalo se jí hlavně umělým zvětšováním mužského pohlavního údu různými nástroji, které se na něj upevňovaly, nebo kterými se propíchoval, ale také umělým zmenšováním ženských pohlavních orgánů nebo vkládáním všelijakých dráždivých předmětů.

Batakové na Sumatře si nařezávali pokožku údu a vsouvali si pod kůži zvláštní kamínky nebo plátky zlata. Někteří v něm měli více spirálovitě seřazených kamínků. Aby se rána snáze zahojila, operace se dělala pod tekoucí vodou. Dajakové si propíchovali žalud a do otvoru si strkali olejem natřené holubí pero, aby nemohl otvor zarůstat. Před souloží pero vytáhli a zastrčili si do údu zvláštní nástroj, který silným třením zvyšoval ženinu rozkoš. Obvyčné přístrojky byly z kovových nebo z kostěných tyčinek a složitější měly podobu kovové tyčinky, opatřené na obou koncích kartáčky ze štětín nebo perlovými řetízky nazývanými se *ampalang*. Ženy si prý vynucovaly jejich používání a odmítaly muže bez takového nástroje. Na Celebesu (Sulawesi) si domorodci ovinovali žalud okrajem očního víčka z kozla. Patagonci používali hřebeny z oslí hřívky, které si velmi pečlivě přivazovali jemnou šňůrou. Účinek býval tak silný, že ženy zůstávaly ležet zcela omámené a vysílené. Jinak dávali Patagonci přednost souloží s evropskými ženami, které bývaly *corcoveadores* (vrtící se), protože byly aktivnější. Popsané zařízení tedy mělo vést u domorodých žen k podobnému výsledku. Pokud bylo dobře zpracované, bylo velmi drahé a stálo jednoho nebo dva koně.

Pro intenzitu erotického zážitku má svůj význam i poloha páru při pohlavním aktu. U nás dnes celkem obvyklou polohu nelze považovat za prvotní ani všeobecnou. Pravěký člověk patrně souložil po způsobu vyšších zvířat, *more bestiarum*, jak se rozhořčeně vyjadřovali církevní hodnostáři, damnívajíc se, že poloha používaná v jejich okolí je nutně morálnější než poloha jiná, běžná v jiné zemi a u jiného národa. Později u různých kmenů a národů zevšeštl různý druh poloh.

U australských domorodců bylo běžné, že žena ležela na zádech a muž, který před ní klečel, si přitahoval její nohy k sobě. U Kamčadalů byl páchan velký hřích, kdo by při pohlavním aktu ležel na ženě. Pravověrný musel souložit z boku, protože ryby, které mu poskytovaly nejvíce potravy, to dělaly také tak. U přírodních národů byla velmi oblíbená pozice, při které žena sedí na bobku nad mužem. Ještě cudnější je však způsob vyskytující se u některých černošských kmenů, při kterém pár sedí za zemi, muž proti ženě. Pro podobné pozice byla vedle různých pověr a zvyků a kromě snahy zvýšit a zpestřit požitek jistě směrodatná poloha vnějších

pohlavních orgánů.

Také abnormální pohlavní styky a jevy poznalo primitivní lidstvo velmi brzy. Příroda rodí a tvoří podle svých takzvaných zákonů, tedy všeobecných pravidel, ale mechanicky. Nemůže například zabránit tomu, aby abnormálnost, tedy vada nebo porucha při vzniku některého organismu, neovlivnila celý jeho vývoj a život. Když se například narodí člověk s organickou srdeční vadou, jeho povaha se utváří a projevuje celkem jinak, než kdyby takovou vadu neměl. Může to být člověk předurčený ostatními povahovými vlastnostmi k tomu, abychom ho pokládali za milého a klidného dobráka, ale jeho srdeční vada z něho dělá nepředvídaně prudkého, nesnášenlivého a hrubého člověka. Kdo měl možnost poznat jen tyto stránky jeho povahy, jistě ho v podstatě pokládá za zlého člověka.

Ze sexuálního hlediska vytváří příroda v lidstvu obdivuhodnou pestrost a zdá se, že v této oblasti je nejméně schopná dodržovat všeobecné pravidlo, pokud jde o rozdělení na dvě rozdílná pohlaví. Čistě samčí pohlavní charakter muže a čistě samičí pohlavní charakter ženy jsou v jistém smyslu dva protipóly, mezi kterými je dlouhá stupnice pohlavně smíšených charakterů. Později budeme mít příležitost si podrobněji pohovořit o nenormálních či neobvyklých sexuálních jevech, především o tzv. homosexualitě. Zde nyní, kde jde jen o člověka primitivního, je třeba zdůraznit, že nenormální pohlavní jevy provázejí lidstvo od nejstarších dob a jsou většinou přirozeného původu, takže jejich „nenormálnost“ je třeba v řadě případů chápat spíše z hlediska statistického, nikoliv hodnotícího.

Osvícení vědci se shodují v tom, že jen poměrně nepatrný zlomek těchto abnormalit (deviací, aberací, odchylek) lze připisat na vrub zvrhlosti, tj. úpadkovému chorobnému stavu člověka. I když nejde například o vrozenou a vyhraněnou homosexualitu, nemůžeme hovořit o zvrhlosti tam, kde náboženský kult vypěstuje ve zdravém kmeni hromadné homosexuální pohlavní styky nebo se takové styky objeví jako epidemie, která nevzbuzuje pocit ošklivosti. Záliba v takových pohlavních stycích se lehce šíří, přičemž nelze pozorovat skutečné příznaky tělesné či mravní degenerace, což ostatně dokazuje určité vrozené předpoklady k nim, i když nejde o oboupohlavnost, která také není příliš vzácná.

Pokud jde o nenormálnosti vyvolané snahou zvýšit či zpestřit si sexuální zážitky anebo nahradit si přirozenou soulož, když k ní chybí příležitost nebo odvaha, ani to nelze pokládat za důsledek „zvrhlosti“. Dnes k tomu také už i osvědčená lékařská věda zaujímá shovívavější stanovisko, shodnější s výsledky etnologického výzkumu. Pozoruhodné náznaky v tomto směru najdeme například ve známém díle van der Velda „Dokonalé manželství“. Pokud nevycházíme ze stanoviska křesťanských moralistů, že pohlavní pud má jen tehdy právo vybit se, pokud je jeho cílem zplodění dítěte, tak víme, že pohlavní pud směřuje k uspokojení organismu a ne přímo k oplodnění. Potom snadno pochopíme, že člověk se přirozeně snaží zvýšit anebo oklikou si zabezpečit rozkoš, kterou jeho organismus v jisté chvíli usilovně vyhledává, a nebudeme se divit, že tyto tzv. abnormality najdeme v přepestré míře i u přírodních národů. A to nejen v zemích příjemného klimatu a snadné obživy, kde jako kdysi na Tahiti rozkvetla láska nejkouzelnějšími květy, ale i v oblastech věčného sněhu a těžkého živobytí.

U Hotentotů byla onanie (masturbace) mladých děvčat tak rozšířená, že se podobala téměř zdomácnělému zvyku. Nebyla tajemstvím, vyprávělo se o ní a v pověstech se vyskytovala jako nejvšednější věc. Jedno děvče si prý přitom poškodilo srdce, druhé udusila přítelkyně, sedící nad ní; a nebylo to vyprávěno vůbec

jako věc sama o sobě neobvyklá, ale pouze jako úvod k nějaké strašidelné historce, která následovala. Hlavně Afrika a Indonésie se vyznačovala hojností nástrojů používaných na masturbaci. Mívaly samozřejmě podobu značně velkého mužského údu, bývaly ze dřeva či slonoviny a byly potažené vrstvou vosku nebo kůží.

Homosexualita nebyla u přírodních národů vzácnější než u národů kulturních. Její ženská podoba – lesbická láska a tribadismus – byla velmi známá. Zanzibarské ženy jsou velmi často homosexuální. Orientální mravy jim nedovolují veřejně nosit mužské šaty, ale ve své uzavřené domácnosti to dělají. Lze je poznat podle mužského chování a podle toho, že jim ženské šaty nesluší. Pohlavní ukojení vyhledávají u žen, kterou jsou jim buď podobné, nebo se jim z donucení či ziskuchtivosti propůjčují. Homosexuální akt dělají všemi známými způsoby. Podobné zprávy máme z britské Nové Guineje, z Západní Indie, z Peru, ze starého Mexika, od Eskymáků, z jižní a východní Afriky atd. Čukčové například velmi dobře vědí, co je to žena „podobná muži“. Příběh takové ženy zaznamenal Karsch-Haack: „Byla to vdova středních let, která měla tři polodospělé děti. Zpočátku pocitovala jen jakousi zálibu ve stejném pohlaví, ale později „duchové“ chtěli, aby se změnila v muže. Ostříhala si tedy vlasy, mužsky se oblékla, mužsky si zvykla hovořit a dokonce se velmi rychle naučila zacházet s kopím a střilet z pušky. Posléze se rozhodla oženit a snadno si našla mladé děvče, které souhlasilo stát se její ženou. Proměněná žena si obstarala vhodný nástroj ze sobí kosti, upevnila si ho na široký kožený pás a používala ho jako mužský úd. Po nějakém čase zatoužil „tento manžel“ mít se svou mladou ženou děti a vstoupil tedy do manželství v trojici – s mladým sousedem. Za tři roky se do této rodiny skutečně narodili dva synové. Podle názoru Čukčů se v takovém případě synové pokládají za právoplatné děti ženy-otce. Tak měla tato žena v mládí děti z vlastního lůna a později děti od ženy, se kterou se oženila.“¹⁷

První homosexuální jevy v lidské tlupě asi nemálo překvapily normální smrtelníky. Mysleli si, že jde o zázrak, a své homosexuální vrstevníky začali pokládat za světce. Na Tahiti si vytvořili dokonce zvláštní božstvo „nepřirozené rozkoše“. Pokud tedy snad zpočátku nebylo mnoho lidí, kteří měli vrozenou nenormální náklonnost, náboženství a mnohá jiná společenská pravidla přírodních národů, jako byly „domy pohlaví“, především „mužské domy“, o kterých si povíme později, přímo či nepřímo přispěly k šíření homosexuálních vztahů, jako pozdější muslimské harémy a v naší době a civilizaci kadetky, bohoslovecké semináře a jiné internáty.

Pravěkou a přírodní ženu z tlupy, prostou a živočišnou, si před vznikem pohlavní dělby práce a soukromého vlastnictví můžeme tedy představit jen v mezích právě popsanych pudů a nevědomostí, které tvoří vrozenou lidskou povahu, stále znovu se prodírající přes silnou vrstvu kulturních hodnot, které ji obalují jako ovocná dužina pecku. Vše, co člověk kulturou získal, je proměnlivé a nestálé nebo se v jejím dalším vývoji alespoň mění; v jiné zemi a v jiné době se objevují jiné mravy, ale prostá živočišná podstata člověka trvá.

Podle této podstaty je žena jako muž tvor sociální, volnosnubný a exogamní, a pohlavně biologický základ se u ní stále a všude projevuje stejně tak jako u muže. Projevuje se u dítěte, které nezná tělesný stud, pokud nezasáhne výchova, které nezná ošklivost a cpe si do úst věci často velmi nechutné. Chlapci a děvčata mají mnohem větší sklon k volnosnubnosti než zralí lidé, kteří prošli školou spo-

lečenské konvence a morálky; vztah mladých lidí k „následkům“ bývá lhostejný: mladík se nestará o plod náhodného dobrodružství, dívka se snaží zbavit se nevídaného nemluvněte. Žárlivost, silně vyvinutá například u vojáků, studentů i zemědělců, vzniká především z ješitnosti, z vlastnického vědomí nebo z milostné vášně vybičované erotickou kulturou. Základní lidská povaha se silně projevuje i u vrstev kulturně ochuzených nebo vzdálených městské vzdělanosti; mezi prostým lidem se například dlouho udržují mravy a obyčeje často velmi blízké životu primitivních národů.

Už pravěká žena měla své dějiny. Vycházejíc ze své endogamní rodné tlupy, poznala výhody exogamie a spolupůsobila při organizaci kmene na věkové

třídy. A když potom muž vynalezl zbraně jako oštěp či luk a stal se lovcem, zůstala pro svou menší tělesnou sílu a především pro svou mateřskou funkci připoutaná ke sběračské činnosti a k domovu, aby se v nepříznivých životních a výrobních podmínkách stala jednak mužovou poddanou a u starých národů základem vyšších řádů. Všimněme si nyní blíže vývoje jejího sociálního postavení v těchto řádech.

II PŘÍRODNÍ ŽENA V PŘÍBUZENSKÉ DOBĚ

Na začátku byla tedy endogamní tlupa, prostá příbuzenská skupina, pokrevně spřízněný rod. Tato základní sociální jednotka byla v novější době zjištěna ještě u Křováků, domorodců z Ohňové země, u horských Veddů (pův. obyvatel Cejlonu, Srí Lanky), Botokudů v Brazílii, Aetů na Filipínách, u Eskymáků a dalších loveckých národů, připomínajících dobu kamennou.

Žili (anebo dosud jejich zbytky žijí) v malých skupinách, připomínajících smečky nebo stáda zvířat, neměli stálé bydliště a potulovali se po lesích a pustinách, neznali rozdíl mezi chudým a bohatým a jako rovný s rovným byli bez stálého náčelníka. Stáli na nejnižším stupni kultury, jaký známe. Jejich tlupy se skládaly z rodin anebo velkých rodů sice solidárních, ale nucených často se pro nedostatek potravin rozejít. Loviště patřilo všem mužům společně, kořist se většinou rozdělovala mezi všechny rodiny, například u Botokudů a Eskymáků. I v mnohých oblastech Austrálie a jinde vládl poměrně značný prvotní komunismus. Tlupy Botokudů měly 80–100 příslušníků, 10–20 rodin, tlupy Aetů (tj. Negritů v Oceánii, viz dále) 20–30 mužů, Křováků 20–30 rodin, ale někteří cestovatelé je poznali jen v malých skupinách, které nouze o potraviny ještě více rozptylovala.

V Ohňové zemi domorodci bydleli v boudách zpravidla po dvou rodinách, nejvíce pět rodin společně; žili i v tlupách, které nazývaly *ukuhr*, tj. dům, ale i u nich nedostatek potravin vedl k tomu, že větší počet žil pohromadě vždy jen několik dní. U Veddů tvořilo několik pokrevně příbuzných velkých rodin skupinu – *warge*: většinu roku si každá rodina obstarávala potraviny na vlastní pěst a až v době deštů se znovu sešli. U Eskymáků tvoří skupinu pět nebo šest velkých rodin. Děti zůstávají celý život u rodičů, a to dokonce i po svatbě. Jak je vidět, ani zde nežily roztržštěné primitivní kmeny v oddělených rodinách, ale v hordách, které si vyžadoval boj o život.

Tyto hordy neměly rodové jméno ani totem, protože obojí vzniklo až tehdy, když rodiny vstoupily do složitějšího příbuzenského svazku. Do jisté míry byli i endogamní. Veddové považovali svatbu s mladší sestrou za normální, svatba se starší sestrou vzbuzovala pohoršení. U Křováků se zakazovaly jen sňatky mezi sourozenci nebo mezi rodiči a dětmi. U Eskymáků byla manželství mezi sourozenci dovolena, ale dvě sestry si muž brát nesměl. U Botokudů si muž málokdy bral ženu z jiné tlupy, neboť každá byla těsně spjatá pokrevním příbuzenstvím. U Karibů se tu a tam stalo, že si otec vzal vlastní dcery a matka vlastní syny, častěji však mívál muž za ženy dvě sestry, někdy i matku s dcerou.

Kromě toho však existovala u takových divochů i primitivní exogamie, realizovaná únosem žen. O původních Tasmáncích (dnes už vyhubených) jistý misionář

v polovině minulého století napsal, že „početné hordy, které tvoří obyvatelstvo tohoto ostrova, mezi sebou ustavičně bojují... Málokdy je však u nich zvykem vybírat si ženy z vlastního rodu, ale berou si je tajně nebo přímým násilím z rodin sousedních.“ Podle Mausea se v dávných dobách v Grónsku uzavírala manželství bez jakýchkoliv formalit. Když se dívka nějakému muži líbila, šel do jejího domu nebo chatrče, chytil ji za vlasy a bez rozpaků ji vlekl do svého domu, nebo o to někdy požádal své přátele. Ale vždy se to muselo stát formou přepadu či únosu. U domorodců z Ohňové země se sňatek únosem zachovával už jen jako ceremoniál. U Australců většinou ustoupil klidným formám exogamie, jen u některých nejméně civilizovaných kmenů se prý zachoval a uskutečňoval velmi surově.

Collins¹⁸ vypráví o domorodcích z okolí Sydney: „Nešťastné děvče unesou v nepřítomnosti jejich ochránců. Nejprve ji únosec kyjem nebo dřevěným mečem tak prudce udeří do hlavy, po zádech a po ramenou, že ji zalije krev a v bezvědomí se zhroutí. Potom ji velmi bezohledně vlečou za ruce přes křoví. Milenec či spíše hanobitel přitom vůbec nehledí na kameny ani polámané větve, myslí jen na to, aby svou kořist ukryl a zatáhl do bezpečí k vlastnímu kmenu. Zde potom dojde ke scéně, která je tak otřesná, že ji nemohu ani popsat. Příbuzní děvče se za násilný čin nepomstí, spíše se snaží oplatit podobným znásilněním, jen co se jim naskytne příležitost. Tento zvyk je u nich tak běžný, že se v něm dokonce cvičí i děti, napodobující ho při hrách.“ Je třeba však připomenout, že zprávy cestovatelů, kteří nemají moderní etnologické vzdělání, nejsou ani při nejlepší vůli spolehlivé, ani pokud jde o fakta a postoje, protože na primitivní nebo cizokrajné obyčej se jednak dívají očima západní civilizace a jednak správně nechápu ani jejich formy, ani původ a účel. Jakmile byl u Togiagamatů na Aljašce mladík schopen vyrobit si kajak a vydat se na cestu, necítil se už připoután ke své rodině, ale odešel nebo odplul rovnou za svou představou, aby si i ve vzdálenosti tisíce mil ulovil ženu.

Řád mateřskopravní a otcovskopravní. Z tlupy – základní jednotky lidské organizace, potom vznikly vyšší příbuzenské formy především sešvagřených rodů. Náhodné exogamní pohlavní styky mezi sousedními tlupami, ať už násilné či dobrovolné, postupně vedly k pokojným dohodám o výměně žen a snubním vztahům mezi dvěma nebo několika skupinami, ze kterých se potom i pod vlivem jiných materiálních pohnutek vyvinul svazek tlup jako vyšší sociální instituce. Vyměněné ženy vytvořily mezi tlupami pokrevní pouto, příbuzenstvo, které představuje první a nejstarší pouto lidské společnosti; rozšířením příbuzenstva mimo hordy a jejich sešvagřením vzniklo spojení, které bylo dříve osamocené nebo nepřátelské. A exogamní pud podporoval vznik exogamních řádů, které se později staly zákonem.

Najednou v kmenech vyvstala možnost všeobecné exogamie, postupně zanikaly vnitrosnubné pohlavní styky jako méně přitažlivé, a protože právě u primitivních národů má tento vzácný sociální jev tendenci k pomalému zániku a k tomu, aby byl později zakázán zákonem, všeobecně se ujaly trvalé exogamní řády.

Takové spojování tlup nebo rodů sešvagřením tedy mělo velký sociologický význam. Protože podle názorů přírodních lidí příbuzenství a přátelství znamená to samé, považovaly sešvagřené skupiny svůj svazek za svazek přátelský, a tak byly schopné vytvořit vyšší příbuzenské formy, manželské a příbuzenské vztahy. Exogamie, tj. zvyk uzavírat manželství mezi příslušníky rozličných rodů, existova-

la u všech národů, které dospěly k vyšším příbuzenským organizacím. Exogamie lidské skupiny spojuje, endogamie odlučuje.

Když se například chce nějaká šlechtická kasta odloučit od ostatních kast, zakazuje uzavírání manželských svazků (concubium) s jinými kastami nebo třídami jako „nerovný sňatek“ anebo „mezalianci“, zatímco exogamie prostým sešvagřováním rozšiřuje pouto na stále větší a složitější celky. Je pravdou, že kmen může být současně endogamický i exogamický, tj. uzavírání manželství mimo kmen může být zakázané a mezi jednotlivými rody uvnitř kmene nařízené.

Někdy se dva nebo několik rodů toho samého kmene „sbratří“ do užšího svazku, který se nazývá fratrii (bratrstvem) podle starořeckého zřízení, které se zachovalo až do historické doby, ale vyskytovalo se i u mnohých přírodních národů. Indiánský kmen Seneca (Senecové) byl například rozdělený na dvě fratrie, ze kterých každá měla čtyři rody: jedna Medvěda, Vlka, Bobra a Želvu, druhá Jelena, Sluku, Volavku a Sokola. Manželské vztahy mezi dvěma fratriemi byly původně zakázané. Zdá se, že v mnohých případech nebyla fratrie svým původem ničím jiným než rodem, který se rozmnožil a v důsledku toho rozložil na několik rodů.

Když si však muž z rodu Sokola vzal ženu z rodu Volavky, ke kterému rodu potom patřily jejich děti? Tato otázka, pro dnešní lidstvo zdánlivě zbytečná, je sociologicky, jak později uvidíme, velmi důležitá. V přísně dodržovaných ustanoveních představoval rod přísnou pospolitost, ve které práva i povinnosti jednotlivce byla natolik konkrétní a důležitá, že s ní byl kdokoli celým svým právním vztahem pevně spjatý a mohl patřit jen jednomu rodu. Děti narozené z exogamního sňatku tedy mohly patřit buď k otcovu, nebo matčině rodu.

Když patřily otcovu, šly za otcem, jako tomu bylo například u starých Římanů a Germánů, kde se tvořila linie podle otce a vzniklo zřízení otcovskoprávní. Když však bylo dítě přiděleno do matčina rodu, vznikal rod mateřský a mateřskoprávní zřízení.

Takové zřízení se objevilo u Australců, Malajců i Indiánů. V mnohých indiánských kmenech se otec vůbec nepovažoval za příbuzného svých dětí. Jak jsme už řekli, hovořil o své ženě, že není jeho přítelem, což původně znamenalo, že s ní není pokrevně spřízněn. Podle rodového názoru to bylo celkem logické. V mateřském zřízení spočívá příbuznost ve společném původu pramatky a vždy se počítá po matčině linii; děti patří k matčině totému a mateřský rod určuje i jeho práva a povinnosti.

Oba systémy měly velmi závažné důsledky, proto dosud etnologie s velkým zájmem zkoumá nelehkou otázku, jak to bylo na začátku – zda vzniklo mateřské právo z otcova práva či naopak nebo tyto dva systémy vznikaly zároveň a vyvíjely se jeden vedle druhého. To jsou tři možnosti, ze kterých má každá svého odpůrce. Jisté je jen to, že téměř u všech přírodních národů, které byly v době svého objevení na vyšším stupni kultury, a mnohých velkých kulturních národů se vyskytovaly mateřskoprávní vztahy, než se u přírodních kmenů a národů na nejnižším známém stupni kultury, u tzv. okrajových a nižších loveckých národů, zjistily spíše otcovskoprávní poměry.

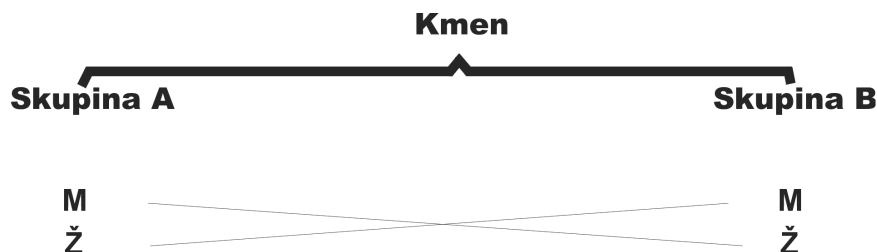
To však neznamená, že stav takových primitivních národů, žijících v končinách pro kulturu velmi nepříznivých, je třeba považovat za jediný nejpůvodnější stav, protože vůbec není jisté, zda nebyly tyto národy vytlačeny národy silnějšími z výhodnější půdy a zda neklesly z vyšší kulturní úrovně. Když uvážíme, že děti narozené v té které skupině mohly patřit jen jí a že primitivní národy dlouho nepoznaly oplodňovací funkce muže a skutečný otec rozhodně nemohl být známý ani v „pro-

miskuitě“, ani u polygamického exogamního spojení, jsou dvě nejpravděpodobnější souběžné možnosti: buď byly tlupy nuceny vést kočovný způsob života – opouštěly naleziště potravin a loviště, která vyjedly a vylovily, a tehdy muž-lovec jako lepší živitel získal sice převahu nad ženou, ale o skutečný otcovskoprávní řád ještě nešlo a děti prostě patřily tlupě, v které se narodily, nebo se tyto tlupy usadily v kraji příznivějším pro další rozvoj kultury, žena vynalezla zemědělství, stala se strážkyní ohně a domova a jako důležitý výrobní činitel těžištěm domácnosti a pospolitosti, přičemž si nechávala děti pro sebe: tak se vyvinula silná mateřská příbuzenstva a žena se stala oporou mateřskoprávního řádu.

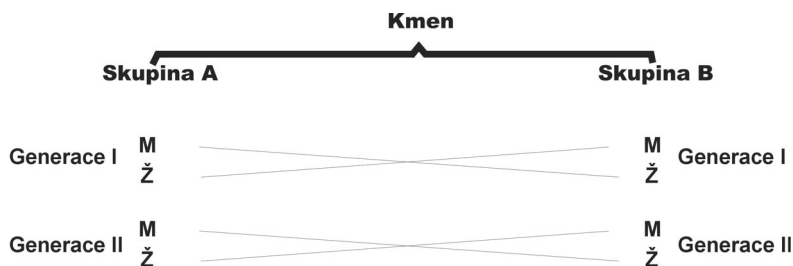
Z toho by vyplývalo, že otcovskoprávní řády jsou sice pozdějšího původu, ale nevyvinuly se jen z řádů mateřskoprávních po jejich rozpadu, ale už dříve u národů, které mateřskoprávní organizace vůbec nepoznaly.

Rozhodující pro ten který vývoj jistě byly životní podmínky: neúrodná, chudá půda, nepříznivá pro normální vývoj lidské rasy, která neumožňovala vznik silných usedlých rodů a silné sociální organizace. Boj o život zde narušoval sociální pouta, dělal z muže-lovce rozhodujícího činitele a podporoval vznik rodiny na úkor rodu, dokud úrodné oblasti nebránily vzniku velkých lidských kmenů – v tropech se stáda opic počítají na stovky – a ponechával na ženě, pracující s půdou, její závažnou živitelskou funkci vedle muže; mužova převaha a ženino otroctví zde nevyplývaly z výrobních poměrů, nic tu nenarušovalo ducha pospolitosti, potřebného ke vzniku příbuzenských soustav a složitých sociálních organizací.

Přesto, že se primitivní společenské řády velmi pravděpodobně vyvíjely těmito dvěma směry, nebylo by vskutku správné uvádět do časové posloupnosti různé formy příbuzenské organizace, které nová doba objevila u rozličných přírodních národů. I když se zjistilo, že některé tyto národy žily na úrovni doby kamenné, nic nevíme o tom, co prožily za předcházející dlouhá staletí a zda to, co se u nich zachovalo z primitivních forem, je nezkresleným svědectvím o příliš vzdálených dobách. I když nemůžeme formy příbuzenské organizace, které známe, spolehlivě zařadit podle jejich časové následnosti, nic nám nebrání načrtnout jejich obraz podle stupně jejich vyspělosti a složitosti.

Primitivní formy příbuzenské organizace. Jako nejjednodušší exogamní organizační formu si můžeme představit svazek dvou tlup nebo kmen, skládající se ze dvou skupin. Každá skupina je rozdělená na mužský a ženský svaz – muži jedné skupiny se spojují se ženami skupiny druhé a naopak, zpočátku celkem vol-

ně, později sice ne všeobecně, ale s právem na všechny, až později si muži jedné skupiny vybírají ženy z druhé skupiny a naopak už pro svazek do jisté míry manželský. Přitom mládež pěstuje volný pohlavní styk a u volnosnubných slavností se nedělají žádné rozdíly. Schematicky se dá tato nejjednodušší forma vyjádřit asi takto¹⁹:

Vznik věkových tříd dělá tuto formu složitější, když děti jedné generace de facto tvoří vlastní skupiny, které mohou mít vzájemný styk mezi sebou, nikoliv však s generací rodičů.

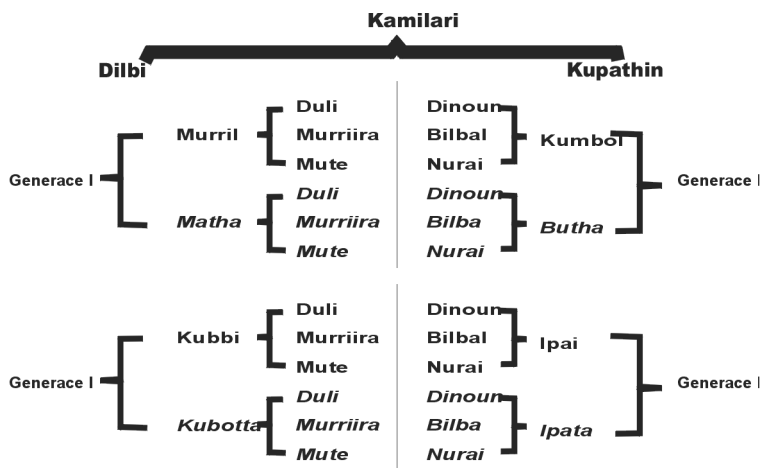
Zde děti rodičů AM – BŽ patří ke druhé generaci, stejně tak děti rodičů AŽ – BM; děti rodičů AM – BŽ nebo AŽ – BM však připadnou první generaci. Další členění kmenů podle totemických pravidel dělá tento systém ještě komplikovanějším.

Za klasickou zemí raných příbuzenských organizací se obvykle považuje Austrálie, kterou v době jejího objevení obývala negroidní rasa, žijící na úrovni doby kamenné, dnes však rychle vymírající. Organizační formy zde byly velmi rozdílné, někdy obdivuhodně složité; uvedme alespoň tři typy:

Kmen *Kurnai* (tj. „muži“) obýval jižní část Viktorie, tvořil pět velkých místních svazků pojmenovaných podle obývané krajiny. Každý svazek se dělil na několik celkem samostatných skupin s třiceti až padesáti členy. Všichni příslušníci jedné skupiny se pokládali za příbuzné a nazývali se mezi sebou otci, syny, bratry a sestrami, byli solidární, neměli ještě totemy a netvořili uzavřený příbuzenský svazek: krevní mstou byli vázáni i nejbližší příbuzní z jiných skupin. Neměli stálé náčelníky, vedl je příležitostně nejstatečnější a nejdobratnější muž, často kouzelník; staří lidé požívali velké autority. *Kurnai* se směl ženit či vdávat jen ve vlastní věkové třídě a nesměl si vzít ženu blíže příbuznou než z pátého stupně. Tedy příbuzní, jejich pradědečkové a prababičky byli sourozenci, se nesměli brát, takže se nesměli oddávat nejen ve vlastní tlupě, ale často ani v těch sousedních. Žena šla za mužem do jeho tlupy, do které potom patřily i jejich děti. Když však muž zemřel, nevrátila se žena ke své skupině, ale připadla některému mladšímu mužovi bratrovi. Kmenovou soustavu *Kurnaiové* neměli a vůbec byli zcela izolováni.

Kmen *Narrinyeri* na dolním toku řeky Murray v Austrálii a na pobřeží až k Lacepedskému zálivu tvořilo osmnáct samostatných tlup, také pojmenovaných podle obydlené krajiny. Zde rozhodovali o závažných věcech staří muži, ale jejich usnesení museli schválit mladí. Spory mezi tlupami urovnávali nejstarší. Všechno se řešilo dohodou, kmenová soustava neexistovala, nejschopnější se přechodně stá-

Kmen *Kamilaroi* s mateřskou linií, který je svým příbuzenským systémem zvláště známý v odborném světě, se dělil na dvě bratrstva (*fratrie*): *Dilbi* a *Kupa-*

Murri Kumbo Kubbi Ipai
Matha Butha Kubkota Ipata
Schéma kmene je možné znázornit takto:

Snubní řád byl tedy takovýto: muž z Murri si mohl vzít ženu pouze z Butha, muž z Kumbo ženu z Matha, muž z Kubbi ženu z Ipatha a muž z Ipai pouze ženu z Kubbotu. Děti z těchto svazků patřily k matčinu rodu, ale do snubní třídy druhé generace (k otcově třídě se nepřihlíželo), takže děti z Matha patřily: chlapec k rodu Kubbi, děvče k rodu Kubbotu, děti ženy z Butha: chlapec k rodu Ipai, děvče k rodu Ipata atd. Když si muž z Murri vzal ženy z Butha, jednu například z totemu Dinoun a druhou z totemu Nurai, patřily děti z tohoto vztahu: chlapci k rodu Ipai a děvčata k rodu Ipata, ale děti ženy z Butha a totemu Dinoun patřily k totemu Dinoun a děti ženy z Butha a totemu Nurai k totemu Nurai. Tedy muž z kmene Kamilaroi se nemohl oženit se ženou z vlastního rodu a bratrstva a z dalších tří rodů jen se ženou jedné snubní třídy.

Takový systém se však stal ještě složitějším, když se kmen dělil na čtyři bratrstva nebo osm snubních tříd.

Skupinové snoubení. V době, kdy vznikaly primitivní formy exogamní příbuzenské organizace a muži jedné skupiny se volně snoubili se ženami jiné skupiny, vznikly částečně i názvy pro nejbližší příbuzenské vztahy. Protože určitý otec nebyl známý, nazývaly děti všechny muže jedné skupiny otcem, všechny ženy druhé skupiny matkou, všechny bratry těchto žen strýcem, sebe mezi sebou sestrou a bratrem. Pro muže jedné skupiny byli muži druhé skupiny švagrové, matčin bratr byl zároveň mužem otcovy sestry. Snubní a rodoprávní předpisy, které se z toho později vyvinuly, bývaly velmi přísné a přestupky se někdy trestaly i smrtí.

Prvním popudem ke skupinovému spojení byla jistě násilná nebo dobrovolná výměna žen mezi dvěma tlupami, které spolu buď sousedily, nebo se náhodně setkaly. Dalším krokem byly volné exogamní pohlavní styky mezi tlupami, které se sešvagřením spřátelily a spojily do svazku. Exogamní řády ve složitých svazcích a kmenech, které potlačují původní všeobecnou „promiskuitu“, zanechaly, jak jsme viděli, snubní volnost jen mezi určitými skupinami. V dalším vývoji se skupinové snoubení udržuje většinou jen *de iure*. Když se v kmeni Kamilaroi ožení muž z rodu Murri podle kmenového řádu se ženou z rodu Butha, každá žena z tohoto rodu se pokládá za jeho manželku *de iure* a podle toho ji i uctívá. V jižní Austrálii byly mužské třídy kumite a kroki vedle ženských tříd kumitegor a krokegor a každý kumite byl například *de iure* manželem každé krokegor, ale v praxi měl jen tolik žen, kolik jich mohl dostat a uživit. Poté, jak uvidíme, ustupuje skupinové manželství především z hospodářských příčin stále více mnohomužské (polyandrické) a mnohoženské (polygynické) manželské formě a monogamii.

O skupinovém snoubení *punalua* u starých Havajců a Tahitánů shromáždil zprávy různých cestovatelů Morgan. Podle jednoho se zde vždy snoubilo několik bratrů se svými ženami a několik sester se svými muži, takový příbuzenský vztah se nazýval *punalua*. Dnes toto slovo znamená důvěrného přítele, druha. Jiný cestovatel vypráví, že zde „bratři a sestry, bratrance a sestřenice, neteře a strýcové, synovci a tety spolu často žili jako muž a žena“. Většina těchto starších cestovatelů však nemá dostatek odborného vzdělání, aby pochopila snubní domorodé řády, a kromě toho zpravidla bývá v zajetí křesťanských mravních predsudků.

Výraznější je australské skupinové snoubení, které se v různých odměnách zjistilo u mnohých kmenů. U kmene Urabunna v Queenslandu (v Austrálii) bylo skupinové snoubení spojením jednotlivých párů pro vzájemný pohlavní styk a nazývalo se *pira-ungaru*. Muž žil v páru se ženou, která byla jeho *nupa*, ale přitom na ni mělo nárok několik jeho důvěrných přátel a kromě toho tehdy, ale nepochybně tu a tam i později, snad všichni přátelé z jeho rodu a věkové třídy. Stejně měl ovšem on zase právo na každou jejich *nupu*. Všichni účastníci tohoto skupinového snoubení se navzájem nazývali *pira-ungaru* a skupinu tvořilo obyčejně čtyři nebo šest párů, někdy však i osm, deset i více. Podle Spencera a Gillena²⁰ se však prý někdy stávalo, že některý muž odmítl dát svou ženu svému *pira-ungaru*, což vedlo k hádce a takového manžela pokládali za hrubiána. Když přišel host ke vzdálené skupině, kde neměl své *pira-ungaru*, bylo zvykem, že mu jiní muži z té samé třídy nabídl jednu nebo několik *nup* a vedle žen, na které měli právo první, mu půjčili i svoje *pira-ungaru*. V australském kmeni Dieri se nazýval příbuzenský poměr skupiny mužů ke skupině žen *noa*, což znamenalo, že příslušníci obou skupin mohou uza-

vírat manželský svazek. Když pestře pomalované matky takto zasnoubili dvě děti různého pohlaví, svázaly se pupeční šňůry obou dětí peřím pštrosa emu a různými barevnými šňůrkami, tento hlavní snubní poměr se nazýval *tippa-malku*. Kromě toho zde ještě byl poměr skupinového snoubení, nazývaný *pira-uru*. Muž *pira-uru* měl právo na pohlavní styk se ženou *pira-uru*, kdykoliv se s ní setkal v nepřítomnosti jejího *tippa-malku*, manžela. Zastupoval ho a chránil jeho *tippa-malku*, ženu, v jeho nepřítomnosti. Pokud měl muž náhodou v táboře svou *tippa-malku* i *pira-uru*, měla *tippa-malku* přednost: když spal například muž u ohně, spala *tippa-malku* vedle něho a *pira-uru* až na třetím místě. Tento poměr byl záležitostí celého kmene. Při určitých slavnostech, na kterých se shromáždil celý kmen, se sešli náčelníci rodů a stařešinové v radě, aby se usnesli, kteří příslušníci kmene mají být vybráni jako vzájemní *pira-uru*. Vybraných párů se na jejich souhlas neptali. Zasnubovací slavnost provázela hostina, tance a několikahodinová „promiskuita“ všech *pira-uru*.

Jiný druh skupinového snoubení charakteru spíše soukromého – skupinové bratrské manželství – se zjistil u jiných australských kmenů hovořících nejrozličnějšími jazyky. Spočíval v tom, že starší ženatí bratři poskytovali svým mladším, svobodným bratrům právo souložit s jejich ženami, ale zároveň si dělali právo na budoucí ženy těchto svých mladších bratrů. Müller-Lyer při této příležitosti upozorňuje i na těžkosti, jaké má etnologie se zaujatostí vědců a jaké měli ubozí domorodci nejen s misionáři, ale i s morálně omezenými cestovateli: Westemarck se odvolává na jistého badatele, že prý skupinové snoubení v současnosti v Austrálii už neexistuje, což ho morálně zřejmě uspokojuje, ale toto tvrzení zanedlouho vyvrátil německý cestovatel Lumholz, který skupinové snoubení našel u černochů na řece Herbert a byl také morálně pohoršen. „Najal si pro svou výpravu dva bratry, z nichž byl jeden ženatý; ke svému překvapení však zpozoroval, že oba měli se ženou intimní styk. Rozhořčený demoralizací „černého pasáka“ propustil oba bratry s jejich společnou ženou ze své výpravy, přičemž ti tři dělali jen to, na co měli podle svých morálních představ plné právo a co je i u kmenů na vyšší úrovni obvyklým jevem.“ Skupinová manželství se zjistila také u mnohých indických národů.

Naimarové (Nairové) jsou šlechtická bojovná kasta na Malabarském pobřeží jihozápadní Přední Indie u Arabského moře. Žijí ve velkých domácích družstvech, která tvoří několik spřízněných rodin. Příbuznost se řídí jen podle mateřské linie, otec se nebere v úvahu. Členové družstva mají vše společné. Správcem společného nemovitého vlastnictví je nejstarší muž, nestarší žena zase řídí vnitřní domácnost. Muži se vůbec nežení, ale udržují volný pohlavní styk se ženami své kasty a jako milenci jsou přijímáni do cizích domovů. O domácnost se jim nestarají jejich ženy či milenky, ale jejich matky a sestry. Bydlí se svými rodinami. Když však bratr přece jen odejde z domova, zpravidla ho doprovází některá ze sester, aby mu vedla domácnost. Dívky se už v deseti letech vyhlašují na zvláštním obřadu pohlavně dospělými; jde o jakousi velkolepou svatbu s jedním mužem, který má však manželské právo pouze do konce tohoto dne a podle jiných pramenů ho nemá vůbec. Potom si mladá žena vybere několik mužů, od dvou do dvanácti ze své nebo vyšší kasty, pro snubní poměr. Čím více mužů se o to přijde ucházet, tím větší úctě se žena těší. Každý muž má vyhrazený určitý den od poledne do poledne, a po něm ho musí vystřídat jiný. Muži mají také pohlavní styky s několika ženami a obě strany mohou kdykoliv poměr přerušit. Toto nairské skupinové snoubení je tedy

jakýmsi spojením polyandrie s polygynií. Lásky a domácnosti jsou tu plně odděleny jako dvě věci právem celkem rozdílné, domácí rodina umožňuje volné snoubení do takové míry, že „žádný Nair nezná svého otce“²¹.

Také Todové (Toda), národ patřící k indickému praobyvatelstvu, žijí jednak v polyandrii, jednak ve skupinovém manželství několika bratrů s několika sestrami. Když se Tod ožení, stane se jeho žena zároveň i ženou všech jeho bratrů. Když má tato žena sestry, jen co pohlavně dospějí, stanou se i ony bez dalších ceremonií ženami všech bratrů. Děti však nepatří k této pospolitosti, ale rozdělují se mezi bratry tak, že první dítě připadne nejstaršímu a každé další vždy tomu, na kom je řada podle věku. Podobné skupinové snoubení se zjistilo i u Totjarů, v Sioraji na himálajských svazích, v zemi Kulu, v pohorí Ladakhu na severu Indie a Pákistánu a u sinhálských Kandiů na Cejlonu (Srí Lance).

Také v Africe objevil Livingstone skupinové snoubení u Balondů na řece Zambezi. Balonda (či Balond) se spojoval s několika ženami, které žily v domácnosti řízené matkou. Ženy k němu nešly, ale on přišel k jejich kraalu, kde s jejich matkou napřed uzavřel smlouvu, ve které především sliboval, že jí bude obstarávat dřevo na otop. Ženy zase slibovaly jemu mimo pohlavní ochoty i oheň a potravu ze svých zásob. Zeť měl prý také své tchyni prokazovat jiné služby. V její přítomnosti se směl objevit jen na kolenou, protože by byla uražená, kdyby proti ní vystřkoval nohy. Když opustil mateřskou rodinu, děti patřily ženám.

Jiné skupinové snoubení se zjistilo také u Giljaků (nověji jsou nazýváni Nivchové, srov. níže) na ostrově Sachalin. Byl to prostý rybářský a lovecký národ, rozdělený na rody, které měly společné vlastnictví; nebylo mezi nimi chudých ani bohatých a zločiny ze zjištěnosti byly celkem neznámé. Giljak nazýval otcem všechny bratry svého skutečného otce a matkou všechny sestry své skutečné matky, děti těchto otců a matek svými bratry a sestrami, což bylo odrazem skutečných poměrů, neboť každý Giljak měl snubné právo na ženy svých bratrů a sestry své ženy. V uplatňování takového práva se nevidělo nic nedovoleného.

Zvláštní forma skupinového snoubení existovala v celé Polynésii. Několik přátel se spojovalo pokrevním bratrstvem do svazku, ve kterém si navzájem vyměňovali jména, zavazovali se, že jeden druhého budou celý život ochraňovat a budou nerozluční i v boji. Když některý padl, ponořil si druhý ruku do jeho krve a pomazal se jí na znamení, že chce pomstit mrtvého. Ženy měly společné, stejně tak vlastnictví a v případě bezdětnosti dědili jeden po druhém. Tento zvyk bratření byl objeven u Hererů, v Mikronésii, na Madagaskaru, u afrických Makalaků atd.

Skupinové snoubení se nakonec zjistilo i u některých starověkých národů a u obyvatelů ostrovů v Rudém moři, u starých Arabů, se kterými se setkáme ještě ve druhém svazku tohoto díla a – v nejznámějším případě – u starých Britů, o kterých hovoří Caesar, „De bello gallico“ (V., 14): „Manželé měli své ženy dohromady po deseti nebo dvanácti, a sice bratři s bratry a rodiče s dětmi. Přitom se děti považovaly za děti toho, kdo si příslušnou ženu první přivedl domů.“²²

Rodové mateřskoprávní organizace. Příbuzenská doba lidstva, tzn. dlouhá tisíciletí lidského pokolení, kdy celá sociální organizace spočívala na příbuzenstvu, vyvrcholila v období, kdy se lidé začali usazovat, u prvních zemědělských a některých rybářských národů vynikajících kmenovou organizací s mateřskoprávními řádami. Na tomto kulturním stupni dosáhlo ženské pohlaví společensky nejvyššího postavení, jaké kdy vůbec mělo, a v matriarchátu byla žena vládkyní. Manželství a

rodina zcela ustoupili silnému rodovému svazku a nezřídka se vůbec rozpadly. Zde děti patřily mateřskému rodu a muž byl pouze přívěskem ženské organizace, od které si musel ženu vysloužit. Vedlejší podmínkou mateřskoprávních řádů bylo usedloství a jeho hospodářským základem především zemědělství.

Zemědělství zrodilo všechnu vyšší kulturu, protože připoutalo člověka k půdě a vytvářelo mezi ním a půdou trvalý a důvěrný vztah. Protože žně nenásledují ihned po setbě, učila orba divocha, který do té doby žil z „ruky do úst“, aby se už dopředu staral o budoucnost, a vychovávala z primitivního tvora bezprostředními impulzy předvídacího a cílevědomého kulturního člověka. Kromě toho zemědělství užíval na ploše stejně velké mnohem více lidí než lov. Čím více lovců, tím méně zvěře; čím více zemědělců, tím více plodin. Tato činnost také pomáhala rozšiřovat počet usedlých kmenů a na druhé straně nabádala skupiny k užší semknutosti, neboť kočovný lovec sice může ustoupit před silnějším protivníkem a vyhledat si nové loviště, ale zemědělec musí chránit a bránit pohojenou a osetou půdu. Polní práce tedy samy o sobě upevňovaly pospolitost: pronásledování běžící zvěře tlupy rozptylovalo, ale orba, která měla prales změnit v pole, vyžadovala společnou práci a sjednocení. S rozvíjejícím se zemědělstvím se začalo lidstvo organizovat na novém hospodářském základě a tento první obrovský převrat v oblasti ekonomiky postavil ženu do čela výroby i sociální organizace.

V tomto kulturním období byl rod nejužším životním společenstvím.

Příslušníci rodu společně vlastnili půdu, společně ji obdělávali a úrodu rozdělávali všem jako společné vlastnictví, na které měl každý člen stejné právo. Často i bydleli společně ve velkých domech. Společné hospodaření, výrobní a spotřební komunismus byly původní hospodářskou formou všech národů na prvních stupních zemědělství. Rod nebyl jen hospodářským a územním společenstvím, ale i společenstvím právním, sociálním a politickým. Příslušníci rodu měli povinnost krevní msty, spojovala je solidarita, společně bránili svá pozemková vlastnictví, o kterých společně rozhodovali²³.

Z hlediska politické organizace nastal v této době další významný pokrok. Pokud byl předtím kmen pouhým prostým seskupením tlup a tlupových svazků, mezi kterými bezpochyby nebyly vzácností různé potyčky a rozbroje, představoval nyní těleso pevně stmelené, proniklé kmenovým duchem, které i navenek vystupovalo solidárně. Kolektivní jednotkou této sociální organizace byl tedy především mateřský rod. Ženy už nechodily za mužem do jeho tlupy, ani se nevyměňovaly, jejich děti nepatřily k mužově skupině, do které se předtím rodily, ale nyní muž přicházel do ženina rodu, neboť muž i žena žili odděleně, každý ve svém mateřském rodě.

Zatímco předtím byl rod pouze společenstvím podle totemového jména, prostorově roztržštěný, stal se nyní společenstvím prostorovým, hospodářským, sociálním i politickým. Ti, kteří tu nyní žili a hospodařili společně, byli příbuzní po přeslici. Zvyky připouštějící vznik otcovskoprávního zřízení zanikly nejen podle jména, ale zcela. Příbuznost se teď určovala výhradně podle matky, na otce se vůbec nebral zřetel. Otec ani nebyl považován za spřízněného se svými dětmi, tím byl strýc z matčiny strany (matčin bratr) bližší než vlastní otec. Všechna práva, povinnosti a celé sociální postavení se určovalo a dědilo podle mateřského práva. Jakýmsi stařešinou mateřského rodu býval nejstarší muž z mateřského příbuzenstva.

I když se nám mateřskoprávní rodová organizace dnes může na první pohled zdát velmi zvláštním a zdánlivě ojedinělým jevem v dějinách ženy a v dějinách

lidstva vůbec, byl její vznik přirozeným a logickým důsledkem hospodářského převratu, o kterém jsme právě hovořili. Zároveň nesmíme zapomenout, že i když se v podmínkách pro sociální život nepříznivých poměry v lidských skupinách vyvíjely snad velmi brzy směrem spíše otcovskoprávním, bylo mateřství jako fakt zcela zjevný na rozdíl od utajeného otcovství po dlouhá a dlouhá tisíciletí přirozeným vodítkem k rodotvorným řádům. Dobu mateřskoprávních rodových a kmenových organizací tedy nelze považovat za nějakou vedlejší epizodu v sociálním vývoji lidstva, ale za normální a logickou epochu přirozených důsledků ekonomické funkce a svobody žen v primitivních poměrech.

Jak tedy vzniklo mateřské právo?

Plupa usazená v úrodné krajině měla nejlepší příležitost dospět k důležitým kulturním vynálezům. Muž už měl luk, šíp a oštěp, byl známý oheň, první mezipohlavní dělba práce vznikla přirozeným způsobem mezi potulujícím se lovcem, který se staral o živočišnou potravu, a usazenější ženou, zabezpečující rostlinnou potravu. Protože se tedy muž zabýval lovem a často se pohyboval po širokém okolí, pátraje po kořisti, žena byla více doma, a pokud vycházela, hledala a sbírala především plody a semena. Byla to ona, která – jak se ještě podrobněji dozvíme – se stala přispěním náhody i důmyslu strůjcem mnohých závažných kulturních objevů. Byla to její myšlenka, aby semena přinesená z dálky rozhodila poblíž, dokonce do půdy, kterou k tomu upravila spálením dosavadní nežádoucí vegetace, čímž ji mimovolně i pohnojila. Tak vynalezla zemědělství. První pole ošetřovala a poté i obhospodařovala žena. A čím více tato pole rodila, tím více ustupoval do pozadí mužův nejistý lovecký úspěch a žena nabývala hospodářské převahy, stávala se oporou v domácnosti, do které se unavený a často vyhladovělý muž vracel jako do pevného a dobře zásobeného přístavu.

A tehdy se stav v tlupě začal měnit. Protože ženy žily usazeně a muži se stále ještě potulovali jako lovci a bojovníci, chtěl-li muž ženu, přicházel k ní a pobyl u ní. Protože žena byla nyní hospodářsky cennější než muž, vydával rod raději muže než ženu, neboť bylo v jeho zájmu, aby nedostával menší pracovní sílu za větší. Když si však muž přece jen chtěl vzít ženu k sobě, musel si ji vykoupit nebo vysloužit. S koupí to nebylo lehké, protože v těch dobách ještě neexistovalo soukromé bohatství. Pokud si ji chtěl vysloužit, musel samozřejmě přesídlit do jejího rodu a rod ho potom mohl případným prodlužováním služební doby k sobě zcela připoutat. Jestliže tedy vezmeme v úvahu hospodářské poměry v začátcích zemědělství, už nás nepřekvapí rozmach mateřskoprávních řádů a pochopíme, proč bylo postavení ženy v této době nejvýznamnější.

Klasická forma mateřskoprávní rodové organizace se objevila u lovecko-zemědělských indiánských kmenů na severoamerickém východu. Nejznámějšími se v tomto směru stali hlavně *Irokézové*. Pozoroval je Morgan, který mezi nimi delší dobu žil a kterého i adoptovali. Jeho poznatky se staly klíčem k pochopení rodových starořeckých a starořímských zvyklostí, které předtím byly záhadou.

Irokézský rod představoval souhrn pokrevních příbuzných po přeslici. Otec, který byl v důsledku exgamie vždy z jiného rodu, se nepovažoval za spřízněného se svými dětmi, ty dostaly totemové jméno po matce a zůstaly v mateřském rodě. Rody si společně stavěly obytné domy pět až sto stop dlouhé, ve kterých žilo pět, deset i dvacet rodin v samostatných odděleních s vlastními ohništi a ve společné domácnosti. Hospodyně domu jim rozdělovala potravu.

Členové rodu měli tato práva a povinnosti: právo volit si mírové i válečné náčelníky a sesazovat je, povinnost nesnoubit se ve vlastním rodě, právo na dědictví po zemřelých členech, povinnost vzájemně si pomáhat, bránit se a zmírňovat příkoří, která je postihnou (krevní mstou apod.), právo dávat členům jména, adoptovat do rodu cizince. Kromě toho měl rod společné pohřebiště a konal poradní shromáždění, kterých se mohli zúčastnit všichni dospělí členové obou pohlaví s rovnocenným hlasovacím právem. Tato poradní shromáždění měla funkci nejvyšší správy. Běžné věci vyřizovali míroví náčelníci, *sachemové*, a rodová shromáždění se radila a rozhodovala o všech společných věcech, volila nebo sesazovala náčelníky, rozhodovala o krevní mstě, adoptovala cizince atd., zkrátka představovala dokonalou demokratickou samosprávu.

Rod spojený svazkem pokrevního příbuzenstva, poskytoval každému svému členovi osobní ochranu, kterou mu nemohla zajistit žádná jiná moc, ztělesňoval vzájemnou pomoc: ublížit některému jeho členovi znamenalo ublížit celému rodu, pomáhat někomu znamenalo, že se za dotyčného postaví celý rod. Osobní svobodu měli zaručeni všichni a všichni ji také chránili, byli si rovni, protože ani náčelníci si nečinili nároky na nějaké výhody; rovnost, volnost, bratrství bylo neformulovanou, ale základní zásadou rodu. Tak si je možno vysvětlit pověstný indiánský charakter, jehož hlavní ctností byl nekompromisní smysl pro nezávislost a osobní důstojnost.

Bedřich Engels napsal o hodnotě této sociální organizace: „Bez vojáků, četníků a policajtů, bez šlechty, králů, místodržitelů, prefektů či soudů, bez vězení a soudních procesů jde vše svým řádným chodem. Všechny hádky a spory řeší společně všichni ti, který se to týká: rod nebo kmen či jednotlivé rody mezi sebou – pouze jako nejkrajnější, zřídka kdy užívaný prostředek hrozí krevní msta, která ostatně nevymizela ani ze společenských řádů národů „kulturních“, náš trest smrti je jen její civilizovanou formou se všemi výhodami i nevýhodami civilizace. Ačkoliv tu bylo mnohem víc společných věcí než nyní – domácnost řídil vždy společně určitý počet rodin, půda byla vlastnictvím kmene, pozemky byly jen dočasně přidělované jednotlivým domácnostem – přece nebyl zapotřebí tak rozsáhlý a složitý správní aparát jako u nás. Zúčastněné osoby rozhodují, a ve většině případů stoletý zvyk všechno upravil. Chudoba a nouze jsou vyloučeny – komunistická domácnost a rod znají své povinnosti vůči starým, nemocným a zmraženým ve válce. Všichni jsou si rovni a svobodní – i ženy. Pro otroky ještě není místo, pro podmaňování cizích kmenů také ne. Když asi v roce 1651 přemohli Irokézové Erie a „neutrální národ“, nabídli jim, aby jako rovnoprávní členové vstoupili do jejich svazu. Teprve když to poražení odmítli, byli vyhnáni ze svého území. A jaké muže a ženy plodí taková společnost, to nejlépe dokazuje, jak všichni Evropané, kteří přišli do styku s nezkaženými indiány, obdivovali osobní důstojnost, přímost, charakter a statečnost těchto „barbarů“. V nové době jsme zažili příklady statečnosti v Africe. Před několika lety Zulukafři a před několika měsíci Núbijci, u nichž ještě rodové řády nevymřely, udělaly to, co by neudělalo žádné evropské vojsko. Ozbrojení jen oštěpy a kopími, bez pušek postupovali v dešti kulek ze zadovek anglické pěchoty, která se všeobecně uznává za nejlepší na světě pro boj v uzavřené řadě, postavili až na bodáky a nejednou přivedli anglické vojsko do zmatku a dokonce i k útěku, i když jejich zbraně byly tak nerovnocenné a i když nevykonávali povinnou vojenskou službu a nevědí, co je to vojenský výcvik. Co vydrží a dokáží, to dokazují i stížnosti Angličanů, že Kafr za 24 hodin ujde delší kus cesty a rychleji než kůň – a

jistý anglický malíř říká, že každý jejich i nejmenší sval naskočí tvrdý jako ocel, jako řemínek biče. Tak vypadali lidé a lidská společnost dříve, než došlo k rozdělení na různé třídy..."²⁴

Jednotlivé irokézské rody měli čtyři sta až tisíc členů. Šlo o už uváděných devět rodů (totemů): Vlk, Medvěd, Želva, Bobr, Jelen, Sluka, Volavka, Úhoř a Sokol. Rozdělovaly se na pět kmenů, tzn. pět národů, které tvořily irokézský svaz a měly jména: Mohawk, Onondaga, Kayuga, Oneida a Seneca (Mohawkové, Onondagové, Kayugové, Oneidové, Senecové); později k nim přibyl Tuscarora (Tuscarorové). Všech devět rodů však nebylo zastoupených v každém kmeni: Seneca, Kayuga, Onondaga měly po osmi totemech, Oneida a Mohawk jen po třech. Celé sjednocení spočívalo na představě příbuznosti, takže například kmen Mohawk byl nazýván nejstarším bratrem, kmen Oneida nejstarším synem, Seneca nejmladším synem. Jak už Engels naznačuje, byly zbytky sousedních kmenů, které byly poraženy v boji, často přijímány do svazu, ale nikoliv jako otroci, ale jako rovnoprávní členové, přičemž se však počet svazových členů nerozmnžoval.

U Irokézů obdělávaly půdu pouze ženy, které také rozhodovaly o zásobách potravin. Muži pomáhali pouze na nově zúrodňované půdě, jinak se starali o lov a rybolov, stavěli kánoe, chodili do boje a vyráběli zbraně a lovecké potřeby. Vedle zemědělství měly ženy na starost domácnost, vychovávaly děti a zhotovovaly obleky. Manželství téměř vždy dohodly matky nebo ženské hlavy domácí pospolitosti. Muž se nepřestěhoval do domu své ženy, ale zdržoval se u ní pouze přechodně. Musel ženě pravidelně nosit část ulovené kořisti, jinak se s ním rozešla. Manželé se tehdy mohli kdykoliv rozejít, i když takové rozvody, zvláště pokud měli děti, nebyly v oblibě. Děti potom patřily matčině rodině, muž na ně neměl žádné právo, stejně tak neměl právo ani na ženin majetek. Dědilo se jen po mateřské linii. Manželův majetek zůstával v jeho mateřském rodě, v rodině dědili jen dcery po matce, synům se poskytovalo jen živobytí. Ženy, jak jsme už řekli, se zúčastňovaly i rodových shromáždění a měly skutečnou moc v klanech i všude jinde. Francouzský cestovatel Lafitau o nich napsal (asi trochu nadheseně): „Ženy požívají veškeré skutečné autority v zemi, pole i všechen jejich výnos patří jim, jsou duší poradních schůzí, rozhodují o válce a míru, starají se o veřejný majetek, jim jsou odevzdáváni zajatci, ony dojednávají sňatky, jejich vládě jsou podřízené děti a podle jejich krve se určuje nástupnictví.“

Irokézský rod představuje nejvelkolepější známý sociální útvar, který vznikl z příbuzenského principu. Podobné mateřské právní organizace však měly i jiné lovecko-zemědělské indiánské kmeny, například Viandotové (zbytky Huronů), Mandanové, Minnitariové, Crowové, Kříkové, Čerokézové, Delawarové, Mohykáni, Čoktové a další, než jiné kmeny, např. Punka, Omaha, Winnebagové, Odžibvejové se už přidržovaly otcovské linie i když i u nich měla žena důležité postavení.

U Viandotů (též Wyandotů) měly ženy v rukou „politickou správu“. V čele každého totemového svazu stály čtyři rodové stařeny, volené náčelnice domácích pospolitostí. Tyto čtyři ženy jmenovaly *sachema* a spolu s ním řídily totemovou společnost. Kmen se skládal z jedenácti totemových skupin a kmenová rada z jedenácti totemových představenstev. Měla tedy čtyřiačtyřicet žen a jedenáct mužů, takže ženy v ní měly většinu a náčelníci se pouze řídili jejich usnesením. U Odžibvejů se ženy zúčastňovaly nejen poradních schůzí, ale i bojů a vyskytovalo se mezi nimi mnoho slavných věstkyň a čarodějek. V jiných kmenech bývaly ženy náčelnicemi.

Další proslulý příklad vyspělé mateřskoprávní rodové organizace byl objeven na opačném konci světa u zcela jiné rasy i v celkově odlišném prostředí – u malajských zemědělců národnosti Minangkabau na střední a západní Sumatře, které popsal holandský cestovatel Wilken. Územní jednotkou zde byl okres, *negari*, sestávající z několika vesnic. V každé vesnici, *kota*, bydlelo několik rodů. *Suku* byl rod mateřský, tzn. že se jeho původ odvozoval z jedné matky. Všichni jeho členové bydleli společně v samostatné části vesnice nazývané *kumpulan rumah* a jednali solidárně: „Obyvatelé *kumpulan rumah* jsou členy rodiny, mají jednu korunu a jeden kořen, dluh i pohledávku, spolu snášejí hanbu a čest.“ Nikdo se nesměl sblížovat ve vlastní suku; muž i žena patřili vždy k různým rodům. Manželé nebydleli společně. Sňatek zde tedy neměl důsledek společného soužití manželů. Manželský život spočíval pouze v návštěvách, které muž vykonával u své ženy; ve dne přicházel, aby jí pomáhal na rýžových polích a naobědval se s ní. Později přicházel velmi zřídka: chodil až večer a pokud byl věrným manželem, zůstal až do rána. Tato forma se nazývala *sumandó*; muž a žena vytvořili rodinu. Muž zůstával ve své suku, žena se svými dětmi také ve své *kumpulan rumah*. Členové rodiny se nazývali *samandei*, tj. mající matku. Rod tedy rodinu trhal: vytvořil ji muž, žena a děti, ale pouze matka se svými dětmi. Hlavou této rodiny nebyl manžel, ale nejstarší matčin bratr, *manag*, který byl podle svých práv a povinností vlastním otcem svých synovců a neteří. Biologický otec neměl právo na svoje děti, mohl se však stát managem dětí své sestry, pokud byl nejstarším bratrem. V jedné domácnosti bylo mnoho lidí: děti se svou matkou, strýcové, tety, babičky a prarodiny, kteří pocházeli z jedné matky, tedy *sabuah parui* – doslova: z jednoho břicha. Když se rod příliš rozrostl, rozdělil se na dvě skupiny do dvou rodových domů, které potom tvořily *kampung*. Po ženě dědily děti a pokud je neměla, její bratři či sestra atd.; po muži dědili jeho nejbližší příbuzní, ne však jeho děti. I majetek, tituly a hodnosti dědily děti pouze po matce. Všichni členové suku měli stejná práva. Poradní schůze stařešinů rodu se usnášela o společných věcech vesnice.

Podobné rodové systémy se zjistily i u jiných malajských, indických a oceánských národů, v Oceánii u Melanésanů, Mikronésanů a Polynésanů; u nich však většinou už bylo v rozkladu. Pouze na Novém Zélandu se dokonale zachovala mateřskoprávní organizace: mateřský rod se zde nazýval *hapu*, tj. děloha. V Africe o bývalém mateřskoprávním uspořádání svědčily už jen četné stopy a přežitky; mateřská linie zde nebyla vzácná.

U Dajaků na Borneu vládla v mateřských rodech rovnost mezi pohlavími, holandskému cestovateli Schwanerovi se zdálo, že „ženy zde mají příliš velká práva, neboť často vládou v domě i celému kmeni s mužskou silou, svolávají vojenské výpravy, kterých se pak ve vedení samy zúčastňují. Na mnohých poradních schůzích jsou ženské hlasy rozhodující díky vlivu, který umí mít na své muže, jako řečnice však nesmějí vystupovat.“ O dajackých ženách v Saravaku napsal anglický cestovatel Brooke, že měly mnoho dobrých a podmaňujících vlastností: „V mnohých případech jsou ve společenských záležitostech šikovnější než jejich muži a na jejich rady se často pamatuje u složitých problémech. V čele kmenů Lingga stály dvě staré znešené ženy, které zde prý vládly dlouhá léta.“ na Mariánských ostrovech (Mariany, Mikronésie) sice žena přecházela do mužova rodu, ale francouzský cestovatel de Freycinet o jejím postavení napsal: „Pokud však muž neprojevoval ženě přiměřenou úctu a choval se k ní nepěkně či jí dával pocítit svou špatnou náladu, mohla ho beztrápně bít, opustit ho a vrátit se k bývalé svobodě. Na poradních

schůzích a na soudech měly ženy bez formální moci takový vliv, že skutečně držely v rukou veškerou správu veřejných záležitostí. Neomezeně vládly nejen v domácnostech; všude měly hlavní slovo a nic se neudělalo bez toho, že by se vyslechl jejich názor a dosáhlo jejich souhlasu.²⁵ Na Palauských ostrovech v Karolínském souostroví (na Karolínách) žili malajští domorodci v exogamních mateřských roděch, řízených mužským a ženským náčelníkem (*rupak – rupakeldil*). Ženy, „matky země“, měly sociální a politickou převahu nad muži, rozhodující vliv ve správě. Vlastnily a obdělávaly plantáže, nikdo je nesměl urážet a narození dcery se vítalo radostněji než narození syna. Vládla tu značná volnosnubnost.

U indických národů se zjistily mateřskoprávní poměry například u Garů v Ásamu, kde se kmeny skládaly z mateřských rodů, *mahári*. „Děti patřily tak jako u Khasiů k matčinu rodu, z otcovy strany nedostávaly nic. Usuzující podle jejich sociálních zvyklostí, byla kdysi jejich velkým zákonodárcem jistě žena. Muži vykonávají většinu těžkých prací a vojenskou službu, nejsou tedy jako silnější zbavení svých přirozených povinností, ale jinak jsou celkem nezávislí na svých ženách,“ napsal Dalton. I podle le Bona „měla někdy nejvyšší moc v každém rodu žena. Nyní je to muž, *laskar*, který se zpravidla volí z nejbohatších vlastníků otroků, ale vždy se souhlasem žen, na rady kterých musí dbát“. Podobně u Pani-Kúčů: „Když zemře žena, rodinný majetek se rozdělí mezi její dcery, a když se muž ožení, žije u své tchyně a musí poslouchat její rozkazy, stejně i rozkazy své ženy.“²⁶

Žena a *matriarchát*. Později se seznámíme s mateřskoprávními poměry nebo jejich dozvuky u velkých starověkých národů. Nyní uvedme alespoň několik zajímavých etnologických důkazů o jejich existenci, abychom si doplnili předcházející obraz především o sociálním postavení ženy v matriarchátu.

Nejdůležitějším znakem mateřskoprávního řádu tedy byla *mateřská linie*, tj. zvyk připisovat děti výhradě matce a nebrat v úvahu jejich spříznění s otcem. Čínština má prastarý název pro rod: *sing*, složený ze svou značek, z nichž jedna znamená „ženu“ a druhá „která se narodila“; jedním z názvů pro svatbu je zde *chun-jin*, což doslova znamená „vzít si muže“. U čínských svatebních slavností dostanou příbuzní po přeslici nejlepší místo, zatímco příbuzní z otcovy strany se musí spokojit s podřadnými místy. Na začátku starojaponských rodokmenů vždy bylo ženské jméno; slovo *oja*, které později znamenalo „rodiče“, značí původně matku. To-Rumové označují každé dítě jako syna nebo dceru příslušné matky. Některé arabské kmeny, jako například berberští Tuaregové (Imošágové, na Sahaře), se nazývají „matčiny syny“. U černochů ze Sierry Leone se dává matčino jméno před jméno dítěte: například Vende Modu tedy znamená Modu, syn Vende. Lýkové (Lýkie, Malá Asie) na svých náhrobních nápisech jmenují vždy jen matku zesnulých nebo je nazývají homometrioi, tj. děti jedné matky. Řecké slovo adelphos – bratr – souvisí s delphys, tj. dělohou. Ve Westmeathu používaly ještě v roce 1879 všechny vdané ženy svá rodná jména. V Ulsteru je tomu tak dodnes. Ve Španělsku si do 9. století žena ponechávala své rodné jméno i po svatbě. Také synové směli používat matčino jméno namísto jména otce. Slavný malíř Velasquez se jmenoval po své matce. Španělé ještě dnes často připojují mateřské jméno k jménu otcovu.

S mateřskou linií také souvisí, jak už víme, *různé svatební předpisy a zákazy*. Na Gazelím poloostrově, kde děti stále patří matčinu rodu, se smějí pouze synové otcovy sestry ženit s otcovými dcerami, protože obě strany patří k různým rodům, ale naopak syn matčiny sestry si nesmí vzít matčinu dceru, protože matka a její

sestra, stejně tak její děti, patří k tomu samému rodu a jsou tedy příbuzné. Na ostrově Viti Levu v souostroví Fidži v Tichém oceánu se považovala žena za vhodnou pro muže dcera jeho strýce z matčiny strany, kterou mu už při narození přisoudili. Když tuto smlouvu nedodržel a vzal si jinou ženu, jeho příbuzenský vztah k tomu- to děvčeti byl natolik silný, že děti obou se považovaly za příbuzné a nesměly se vzít. Podle židovské legendy byla Sára Abrahámovi zároveň ženou i nevlastní dcerou. „A také v pravdě jest sestra moje, dcera otce mého, však ne dcera matky mé; i pojal jsem ji sobě za manželku.“ (I. kniha Mojžíšova, 20, 12.) Podle mateřského práva bylo toto manželství zcela v pořádku. U sedmihradských Cikánů přechází muž do rodu své ženy a jejich děti se považují za příslušníky ženského rodu a mohou tedy uzavírat manželství s otcovým rodem; pouze otcovu sestru si vzít nesmějí.

Typický pro mateřské právo byl však *vztah muže a ženy*. V mateřskoprávní organizaci si vybírá zpravidla žena muže a ne muž ženu a žena často vládne v manželství a má větší pohlavní svobodu. Uvidíme to později u starých Egyptanů. Nemanželským dítětem se tedy neopovrhovalo, mělo stejná práva. Ještě Sachsenspiegel ve 13. století říká: „Žádné dítě není levobočkem své matky.“ U Zuniů, Khasiů a Gáruů může žena i z nepatrného důvodu zakázat svému muži vstup do domu a vzít si jiného muže. Steller, německý cestovatel ve druhé polovině 18. století, vypráví o rybářských Kamčadalech (Itelmenech, národ na Kamčatce), že tu žena měla právo odmítnout mužovi, který se zapletl s jinou, nejen jakýkoliv pohlavní styk, ale i tabák, což pro něj bylo nejbolestnější. Projevy přízně si zde muži získávali pokornými prosbami a lichotkami, žena rozhodovala a vládla nad vším, na čem muži záleželo.

Za pozůstatek mateřského systému lze považovat i zvyk, že ženich musí obsluhovat hosty při svatební hostině, jako je tomu například v Bretani, nebo že se svatební hostiny vůbec nesmí účastnit, jako např. Ve francouzském Oranu. Do jisté míry podřízené postavení muže za doby matriarchátu vyplývalo i z toho, že muž si musel ženu vysloužit.

U několika malajských kmenů v Indonésii, u Khasiů, Gáruů, Naimarů, dále i u Santálů, Óraonů (vl. jménem Kuruchů, v sev. Indii), Kurgů, Zuniů a jiných indiánských pueblových²⁷ kmenů, u Karajů, domorodců v Ohňové zemi, na Aleutách apod. se muž musel (nebo dosud musí) po svatbě přestěhovat k nevěstině rodné a tady pracovat. U Khasiů dostane novomanžel vlastní dům až tehdy, když se mu narodí první dítě. U Punanů, stejně tak jako u kočovných Cikánů, přejde manžel zcela do manželčina rodu a jeho děti pak, samozřejmě, patří jejímu rodu. Muž přitom ztrácí svou příslušnost ke svému rodu i právo dědit, a tento snubní přechod z vlastního rodu do ženina rodu se obvykle nazývá *adopčním manželstvím*.

Z matriarchátu vyplývalo i *ženino vlastnické právo*. Co muž do manželského svazku přinesl, to se stalo vlastnictvím ženy.

U Khasiů nemůže mít manžel jiný majetek než to, co si v manželství vydělá. Všechno, co nashromáždil před sňatkem, zůstane jeho matce anebo dědicům po přeslici, především sestřiným dětem. Celé pozemkové vlastnictví zde patří ženské části obyvatelstva. Když u Khasiů zemře muž, přejde sice jeho majetek na ženu a děti, ale největší část dědictví dostane vždy jeho nejstarší dcera; když nemá dcery, dědí nejmladší sestřina dcera nebo dcera jiného ženského příbuzného z mateřského rodu. U Karajů patří ženě dům s celým inventářem. I na Palauských ostrovech patří nejcennější plantáže ženám. U To-Rumů mohou ženy své věci libovolně kupo-

vat nebo prodávat, ale muž nesmí bez ženina vědomí nic odcizit. Když u Gárů matka zemře, dědí pouze dcery, stejně tak vždy nejmladší dcera, jejíž manžel, když zemře jeho tchán, je povinný vzít si i tchyni. Ovdovělý manžel má pouze užívací právo na rodový majetek, nikdy však nedědí. Když zemře žena a nezanechá dceru, má manžel právo žádat, aby mu její rodové příbuzenstvo poskytlo novou ženu. Když ji dostane, dále užívá majetek své první ženy. Na Gazelím poloostrově, na Pnetecostu a jinde nedědí děti po otci, ale po strýci z matčiny strany.

U Basků měla nejstarší dcera na dědictví přednostní právo před všemi syny, pokud byla starší než její bratři a bydlela v domě rodičů. U Irokézů a mnohých jiných národů byla jedinou dědičkou po rodičích; synům poskytovaly sestry jen živobytí, prvorozená dcera dávala nejmladšímu bratrovi věno. U Basků dostává ještě dnes novomanžel peněžitý svatební dar od své sestry.

Mateřskoprávní poměry však měly vliv i na dědičnou náčelnické hodnosti. Ve většině západoafrických kmenů nepřecházela pohlavárova hodnota po jeho smrti na jeho syna, ale na matčina bratra nebo na nejstaršího syna nejstarší dcery zemřelého. U Khasiů, Gárů, Čamů, na Palauských ostrovech, předtím i u Delawarů a Mohykánů se nestával novým náčelníkem syn zemřelého náčelníka, ale syn jeho sestry. U Gárů a Khasiů ho dokonce vybírala vdova mezi svými synovci. Pokud byl zvolený muž už ženat, musel odejít od své ženy a vzít si vdovu, přičemž však byl povinen zanechat majetek a děti opuštěné ženě.

V tomto řádu dosáhly ženy, jak jsme už řekli, vynikajícího sociálního postavení a všeobecně byly vysoce hodnoceny. Zbytky tohoto hodnocení se dosud hojně vyskytují u přírodních národů.

„Matky života“ se těšily na Palauských ostrovech velké úctě. Uražka ženy se trestala jako vražda. Bylo zakázáno veřejně hovořit o ženách jiných mužů. U Čuvašů (Čuvaši, národ žijící pův. Na začátku Povolží, středisko Čeboksary, nyní značně asimilován Rusy) se směla žena zúčastnit veškerých mužských zábav a slavností; muži velmi uctívali ženy jako matky a zdobili je množstvím šperků. Na Nikobarských ostrovech (Nikobary, mezi Andamským mořem a Bengálským zálivem) si mohla děvčata vybírat své nápadníky; *těhotné ženy byly osvobozeny od práce*. Na tropickém ostrově Bali (východně od Jávy, v Malých Sundách), mají ženy stejná práva jako muži, mohou se stát kněžkami a léčitelkami. Veškerý obchod, zrovna tak větší část peněžitnictví mají ve svých rukou. Počestné ženy chodí do půli pasu nahé, nevěstky jsou povinny nosit blůzku. I zde si děvče svého ženicha vybírá samo. U Kamčadanů, Čukčů a v jiných sibiřských kmenech zastávají ženy úřad šamanů. Službu kněžky vykonávají ženy i u Vodáků. Když v některé rodině zemrou všechny ženy, vezme si rodina děvče z jiné rodiny, aby zde vykonávala obřady a zároveň mohla dědit rodinný majetek. Ostatně i různé vestálky, sibyly a starověké věštkyně lze pokládat za přežitky z mateřskoprávních dob.

Typickým jevem tohoto řádu byl i tzv. *avunkulat*, důležitá role nejstaršího strýce z matčiny strany v rodinných záležitostech. Často ho pokládali za hlavu mateřského rodu. O starých Germánech Tacitus napsal: „Toto příbuzenstvo mezi matčiny bratrem a dítětem pokládají za užší a důležitější.“ Viděli jsme, jak významnou úlohu měl u mnohých přírodních národů. Pravidelně prohlížel děti svého rodu, aby zjistil, zda nejsou mezi nimi chlapci, na kterých by se měl vykonat obřad zralosti (obřízka). Po matčině smrti tento strýc přebíral starost o pozůstalé děti. Na Gazelím poloostrově přivádějí chlapce, kteří už vyrostli a už nepotřebují matčinu péči, do dvora matčina bratra a dále je vychovávají u něj. U Bagandů (jinak též

Wagandů či Vagandů) a Makondů (v obou případech bantuské kmeny v rovníkové Africe) provádí tento strýc na dětech obřad propichování uší. V mnohých indických kastách je zvykem, že muž si bere za ženu strýcovu doeru. Na jinou svatbu si musí alespoň vyžádat souhlas strýce, který je na svatbě povinen vykonávat určité obřady. V Kongu a na Timorlautu (Timorlautské ostrovy, také dříve Tenimberské souostroví, Tenimber, Tanembar, severových. od Timoru v Banském moři) strýc souhlasí se zasnoubením své neteře a přispívá k ceně za nevěstu. U Sulků v Novém Pomořansku (Bismarckovo souostroví) v Melanésii dává otec zemřelého dítěte bratrovi své ženy dar v lasturách, náramcích apod. jako náhradu za ztrátu, kterou rod utrpěl úmrtím svého člena. U Vutů pomáhá rodící ženě – pokud už není matka naživu – strýcova žena z matčiny strany a opatruje ji v šestinedělí. Zkrátka v mateřskoprávním řádu se otec-ploditel nepokládá za spřízněného se svými dětmi a jeho funkci vykonává matčin bratr, tedy avunkulat.

Z mateřskoprávního systému vyplývá velké ponaučení. Rozkvět sociální organizace u primitivních zemědělských a rybářských kmenů byl, jak už víme, důsledkem toho, že se usadili ve vhodných lokalitách. Kmen se díky vydatné obživě rozrostl a zesílil a byl poprvé spojen dvojím poutem: příbuzenstvem a půdou. Protože žena se usadila dříve než muž, stala se prvním zemědělcem a majitelem pole, vynikla nad ním hospodářsky, čímž si upevnila svou svobodu a často i vládu. Tak vznikly mateřskoprávní (matriarchátní) rody, ve kterých byly ženy na rozdíl od mužů organizované. Vznik a osudy těchto sociálních organizací jsou nejlepším ilustrací jedné základní sociologické poučky, podle které *postavení ženy v Lidské společnosti závisí na její úloze ve výrobním procesu*, od její hodnoty jako hospodářského činitele.

Mocné příbuzenské rody však také bránily vzniku silné rodiny s jejím individualismem. V této době člověk necítil a nejednal jako člen rodiny, ale jako člen rodu, a někdy se rodina vůbec nemohla utvořit, neboť mezi společenským svazkem a svazkem rodiny je sociologický rozpor. *Čím vyšší a hlubší je organizace sociálního svazku, tím více funkcí odebírá rodině a tím slabší je všeobecně i instituce manželství.* Při převaze sociálního svazku nad rodinou má žena také pevnější a vážnější postavení v sociálním organismu, jestliže po vzniku manželství jako sociální instituce nastává historický zápas mezi mužem a ženou, který dosud trvá, který denně svádějí miliony a který nepřestane, dokud nebudou pohlaví znovu rovnocenně svobodná a rovnoprávná. V tomto zápasu byla a je žena téměř všeobecně podřízenou stranou; v dlouhých tisíciletích sociální idyly a skupinové příbuzenské rovnosti však dosáhla, snad všeobecně, celkové svobody.

Velmi zajímavě se projevuje tato spojitost mateřskoprávních vztahů s hospodářskými poměry v rybářských, tedy vyšších loveckých kmenech, které se usadily na americkém severozápadním pobřeží a asijském severovýchodním pobřeží. Rybářství má totiž za příznivých okolností podobný kulturní vliv jako zemědělství. Základem kultury je potrava a rozhodující je zde množství, a to ať se jedná o kukuřici, rýži nebo rybu. U jmenovaných pobřeží se vyskytoval ve velkém množství losos, který poskytoval nadbytek potravy. Kromě lososa se tu dobře dařilo i pstruhům, sledům a jiným rybám. I lov jelenů, sobů, tuleňů, horských koz apod. přispíval k určitému blahobytu. Když losos naplňuje řeky v pravidelných obdobích, usazuje se obyvatelstvo na jejich březích a tocích, a byla to zase nejdříve žena, která se usadila, zatímco muž trávil většinu roku na lovu zvěřiny. Rybolov se k ženě také hodil více, nežli lov zvěře. Pracovala u

lovu, dovozu a sušení lososů právě tak dobře jako muž a přitom měla v rukou celou domácnost, takže představovala určitou užitkovou hodnotu, pro kterou si ji muž musel vysloužit, což vedle k mateřskoprávním poměrům. Ale z hojnosti potravy roste i hustota obyvatelstva, výroba převyšuje pomalou spotřebu, vzniká obchod, dělba práce, vznikají vyšší kulturní statky a nakonec vzniká i bohatství, které rozděluje národ na majetkové třídy. Tohoto bohatství se zmocňuje muž jako řemeslník a obchodník. Tehdy si už nepotřebuje vysloužit ženu, může ji z rodu vykoupit a udělat z ní soukromé vlastnictví. A to je – jak ještě uvidíme – zárodek budoucího patriarchy se všemi jeho násilnostmi.

Kalifornské domorodce bylo možné rozdělit na dvě skupiny. V loveckých vnitrozemských kmenech – u Vintanů, Mišinamů, Mivoků atd. – ve kterých se jako ve všech nižších loveckých národech mateřskoprávní vztahy snad ani nikdy nevyvinuly, kupovala se žena za trochu lastur nebo kůže a její sociální postavení bylo více než žalostné; naproti tomu u pobřežních Juroků, Karoků, Pomů, kteří se usadili a zabírali se i rybolovem, měla žena už vyšší hodnotu a když za ni nemohl ženich řádně zaplatit, musel přesídlit do nevěstiny rodiny a stát se její pracovní silou. Ve vyspělých rybářských kmenech se setkáváme už s vyspělými mateřskoprávními vztahy. O Kamčadalech (Itelmenech, viz výše), dnes snad už vymřelých, vypráví starý Steller:²⁸ „Itelmeni bydlí v osadách, které při první okupaci země kozáky tvořily často rody s dvěma sty až třemi sty členy. Tyto osady jsou proto tak početné, že muži se při sňatcích přestěhují do ženina rodu. Když se totiž chce některý Itelmen oženit, nemůže získat ženu jinak než tím, že si ji vyslouží u jejího otce, a to za jeden až čtyři roky. Když se dceri nelíbí, byla všechna jeho námaha marná. V opačném případě musí opustit rodiče a bydlet u otce vyvolené, stát se jeho služebníkem. Tímto druhem sňatku se položil první základ vlády žen a poddanství mužů, protože nejdříve se musí dvořit svým nevěstám, dělat jim po vůli a ležet jim u nohou. Tak velmi milují své ženy, že jsou jejich nejoddanějšími otroky. Žena rozhoduje o všem a nad vším, na čem záleží, má moc; muž je jejím kuchařem a dělníkem. Pokud něco zanedbá, nedá mu tabák, který pak musí mnohými prosbami, lichotkami a poklonami získat zpět; přičemž všichni muži nejsou žárliví, tajně žijí s mnohými cizími pannami a děvčaty, jsou jejich velkými milovníky, ale udržují to v přísné tajnosti před velkou žárlivostí svých žen, které však stále ve všem žádají svobodu, baží po cizí lásce, jsou nenasytné a přitom také samolibé; za nejšťastnější se pokládá žena, která může napočítat nejvíce milenců. U rybolovu veslují spolu na člunech, muži loví, ženy však rozřezávají ryby na kusy a zbavují vnitřností, rozvěšují je, suší a sušené sbírají, podobně jako rybí jikry, a pomáhají jim přitom všechny děti a stařeny... Tyto zásoby mají potom také pod svým neustálým dozorem a rozhodují o nich.“ Vedle výchovy dětí „mají ženy natolik rozmanité práce, že skutečně u nich lze předpokládat víc rozumu než u mužů, a tak tomu ve skutečnosti i je.“ V čele osad však nestojí žena, ale nejstarší muž rodu.

Nakonec se ještě ve vyspělejších a hlavně bohatých a početných rybářských kmenech, jako např. byli indiánští Nutkové, Tlingitové, Haidové (Haidahové), vyvinul pomalu čilý obchod, a to nejen výměnný, ale i naturálně-peněžitý, a muži se už začali diferencovat. Byli tu řezbáři, stříbrotopci, kováři, ženští tkalci příkrývek, platilo se šňurami lastur, kůžemi bílých jelenů, vyder, vlněnými příkrývkami. Tyto kmeny znaly už před Cookem (1728–1779) med, dokonce i železo, a to nejpravděpodobněji díky obchodním stykům s Asií. Zde už byl rozdíl mezi chudými a bohatými. Bohatí měli ukradené nebo koupené

otroky, bohaté rodiny tvořily v každém rodu jakousi šlechtu, vyvíjela se zde plutokracie, protože bohatí měli náčelnické hodnosti a jiné výsady. Mateřská linie sice ještě trvala, ale manželství na základě koupě bylo velmi rozšířené. Jen chudí si vysluhovali své ženy a přecházeli do tchánova domu, bohatí měli dost prostředků, aby si mohli koupit i několik žen a přivést si je domů jako své vlastnictví. Tak se žena stávala služkou a otrokyní.

Indiáni Tlingitové (rusky Kološové, na Aljašce) byli dost početní, bylo jich dvacet až dvacet pět tisíc. V jedné vesnici napočítal cestovatel padesát domů a dvanáct set obyvatel. Žena se u nich ještě nekupovala, ale ženich ji získával od tchána za dary, které tento vyvažoval ještě větším věnem. Muži si podle vlastního rozhodnutí mohli vzít ženu domů, nebo se nastěhovat do tchánova domu. Dědicem byl sestřin syn. Matčin bratr částečně usměrňoval výchovu dětí. Ženy byly ještě ve vážnosti a měly značný vliv. Mladší bratr mohl občas souložit se ženou nepřítomného staršího bratra, ale potom musel přispívat na domácnost. Byl to zbytek bratrské polyandrie. Všeobecně však měli více žen pohlaváři; náčelník kmene Nassú jich prý měl dokonce čtyři. Při rozvodu zůstaly děti v matčině péči.

I u Nutků byla vytvořena mateřská linie, ale žena se zde už kupovala, zásadně následovala muže, hodnost a majetek se dědil po otci. se ženami se sice zacházelo ještě poměrně dobře, ale s mladými děvčaty se normálně obchodovalo, ženám přidělovali veškerou těžkou práci a na slavnosti neměly přístup. Domorodci z Ostromův královny Charlotty byli kdysi nejbohatším pobřežním národem a byli pokládáni za nejčilejší a nejinteligentnější kmen z amerického severozápadu. Manželství na základě koupě u nich bylo pravidlem, mateřská linie sice ještě trvala, ale muži používali své ženy na řemeslnou prostituci.

Mužské a ženské domy, spolky a tajná řeč. S mateřskoprávním uspořádáním se obvykle dávají do souvislostí i tzv. mužské nebo mládenecké domy, které byly u přírodních národů rozšířené v nejružnějších podobách na celém světě. Jejich paralelou byly na některých místech ženské domy podobného rázu. V takových velkých mládeneckých domech bydlí svobodná mužská mládež. Zde si vaří, pracuje a baví se, v noci spí a ve válečných časech hlídá, zatímco ženatí muži žijí spolu se svými ženami a dětmi obyčejně v menších příbytcích. Vdaným ženám a dětem sem bývá přístup zakázán, ale dospělá děvčata jsou vítaná a oddávají se zde volnému pohlavnímu styku. Nejlepší znalec této instituce Schurtz²⁹ vysvětluje jejich vznik tím, že v mateřskoprávním uspořádání byli ženatí muži těsně připoutaní k rodině, takže pravým rodotvorným živlem v době věkových tříd a pohlavních svazků byli mladí, pohlavně zralí, ale dosud svobodní muži, a vedle nich samozřejmě i svobodné ženy, jejichž svazy však neměly tak velký společenský význam.

„Vdané ženy se oddávaly jen svým mužům, zatímco děvčata měla dovoleno užívat si svobody. A tak trávila své noci ve vlastních velkých domech,“ napsal Chamisso v době své cesty okolo světa. Etnolog Ratzel navíc zjistil, že rodinná pouta jsou tím slabší, čím vyvinutější je systém mužských domů, což nejlépe odpovídá právě mateřskoprávnímu období. Vznikly tedy mužské i ženské domy a mužské i ženské víceméně „tajné“ spolky ze solidarity svobodných, částečně snad i z jisté mezipohlavní konkurence mezi svobodnými a především na pokladu volnosnubných mravů svobodné mládeže.

Instituce mládeneckých domů pravděpodobně existovala i ve starověku. Alespoň Plutarchos (Lykurgos 15.) říká, že u Spartanů unesl mladík nevěstu a potom ji

v noci navštěvoval. „Když s ní krátkou dobu pobyl, zase způsobně odešel, aby spal na obvyklém místě ve společnosti jiných mladých mužů.“ Tak žili dlouhá léta, mnozí už měli děti a své ženy ve dne stále ještě neviděli. V novější době byly mužské domy objeveny v Americe, Oceánii a u Drávidů, kteří patří k praobyvatelům Indie. Nejvíce původních typů se našlo v malajsko-polynéske oblasti. O jihoamerických Bororech (na severu dnešního brazilského státu Mato Grosso) vypráví von den Steinen, že „kmen zde byl rozdělen na dvě třídy: na třídu rodinných chýší a na třídu mužského domu. Do první třídy patřili starší otcové rodin, kteří žili v normálním manželském stavu, a do druhé mladíci, kteří děvčata chytali a v malých skupinách s nimi společně obcovali.“ U indických Óraónů, potomků praobyvatel usazených hlavně na planině Čhótá Nágpur, „je nejlepším domem ve vesnici *džónkherpa*, dům chlapců, který si stavějí místní mladíci s velkou horlivostí a často nemalými náklady a který se používá jako obecná noclehárna. Ani svobodná děvčata nespí v domě rodičů, ale noci tráví u místních vdov nebo mají podobné domy jako mladíci, ve kterých spolu spí pod dozorem staré matrony.

Dalton našel v Sigudrži džónkherpu, ve které spala obě pohlaví společně. V Akře bylo před mládeneckým domem okrouhlé vyvýšené místo na tancování, které mělo uprostřed kamenný sloup a po stranách kamenná sedadla pro unavené tanečníky. O svátcích se zde začínalo tancovat krátce po západu slunce. Tancovalo se až do rána, pokud byly noci jasné a zásoby domácího rýžového piva dostatečné. V severním Kačaru byl na obou koncích vesnice postaven mládenecký dům, *dekačang*. Větší vesnice měly ještě jeden uprostřed. Kde je více mužských domů, má každý rod jeden pro sebe. V nágských vesnicích (Nágové) v Barmě patřilo 40 až 60 mužů do společného domu. Každá skupina 30 až 40 domů měla jeden pro sebe. Nágská vesnice Banpára měla dvě oddělení, ze kterých jedno mělo 6 a druhé 7 mužských domů; v každém domě byla stálá hlídka 6 až 10 mladíků, kterou ve válečné době zesilovali na 20 až 30. Vdané ženy sem měly přístup přísně zakázaný, ale mládež zde pěstovala volnosnubnost.

Dívčí domy, ve kterých občas bydlela svobodná děvčata pod dozorem vdov, z Banpáry zmizely, ale v sousedních kmenech se ještě vyskytovaly. Maleruové (Pahárové) v horském rádžmahalském kraji v Přední Indii mají mládenecké domy. Svobodní mladíci spí v samostatných domech, stejně tak dívky; také Khandové v jižním Bengálsku a Šokrové u tibetských hranic. Zde všude má mládež právo na svou volnosnubnost.

Na Palauských ostrovech bydleli mladí muži, kteří tvořili jakési družstvo, *klöbergöll*, v samostatném domě, *baj*, kde spali, vařili si a volně souložili s děvčaty z jiných vesnic. Často se stávalo, že se mladá děvčata přestěhovala ze svého ženského domu do mládeneckých domů v sousední vesnici a zde souložila s jedním nebo se všemi muži, stávalo se, že podle usnesení stařešinů byla všechna děvčata jednoho kmene pronajatá za tímto účelem mužskému družstvu sousedního kmene. Děvčata uspořádala společný průvod do mužského domu sousední vesnice, kde zůstala tři měsíce, sloužila mužům a po svém návratu přinesla rodičům pěkný výdělek. Z takového průvodu se nesmělo ani jedno děvče příslušného věku vyloučit, jinak by ji byli rodiče pokárali a nebyla by dostala žádného muže, zatímco ty, které se z mužského domu vrátily, se rychle vdaly. Nazývali je *amengol*. Když byla žena takovouto „nevěstkou“, pokládalo se to za její velkou přednost. Palauská žena jednou vyprávěla jistému cestovateli: „Když se u nás žena rozhněvá na svého muže, uteče mu do nejbližšího baje (tj. do mužského domu v nejbližší

vesnici, protože do bajy ve vlastní vesnici měly vdané ženy vstup přísně zakázán). Když se s ní chce muž smířit, musí ji vyplatit v klöbbergöllu, kterému patří baj se vším, co je v něm. Když zaplatit nemůže, už na ni nemá právo. Potom žena zůstane u mužů, dokud si ji jiný nevykoupí."

Na ostrovech Jap (v Západních Karolínách) bydlí v mužském domě, *febaj*, vždy několik děvčat, uloupených v sousedních vesnicích, obyčejně s tichým souhlasem rodičů. Na Nukerských (Nukuorských) ostrovech jsou velké domy, ve kterých spí svobodní muži, *hatar*; ženy do nich mají přístup jen po dobu velkých volnosnubných slavností. Na Landrech (Landronech) a Marianách byla klubová budova mužského svazu Ulitaů místem volné lásky a jistých slavností. Ulitaové měli vcelku volný pohlavní styk a děvčaty z nejvznešenějších rodin, u kterých se tento styk pokládal za velkou čest. Na Novém Zélandu to byla tančírna, herna a zároveň noclehárna mladíků, *whare motoro*, tj. vyřezávaný dům, kde se scházela mládež obou pohlaví k zábavě a volnému pohlavnímu životu. Nazývali ji i „domem námluv“, „domem zábavy“, „domem mladíků“. Účel této budovy charakterizovala i píseň, která se zpívala při tetování dívek, jež pohlavně dospěla: „V pokoji si lehni, ó dcero, hned to bude hotové. Aby tvoje rty byly dobře tetované – půjde to rychle. Abys mohla navštěvovat dům mladíků a aby nikdo nemohl říci: Odkud jen přichází ta ošklivá žena, která sem má namířeno?“ V jižní Tobě na Sumatře se jmenoval mužský dům *sopo*; mladíci v něm spávali a přijímali děvčata. U některých papuánských kmenů, například u Kajů-Kaiů na Nové Guineji, spí v mužských domech všichni muži, tedy i ženatí; ženy s dětmi spí v rodinném domě. Zde se prý předmanželský styk mladíků a děvčat nepodporuje, ale když se mladý muž ožení, mohou jeho ženu pohlavně využít všichni jeho vrstevníci z mužského domu. To jsou však pozdější, zvrhlé formy. U Ostjaků (Chantů, národnost na dolním toku sibiřské řeky Obu) se obecní dům nazývá „domem nápadníků“, patrně proto, že původně to byl příbytek mladíků a místo volného souložení.

Mužské a mládenecké domy se vůbec v pozdějším vývoji různě přetvořily a znetvořily. Stávaly se hemou, tančínou, slavnostní síní, jídelnou, strážnicí, obecním domem, soudní síní, rezidencí náčelníka, noclehárnou cizinců, místem kultu mrtvých a relikvií, nakonec i svatyní.

Jak jsme řekli, mužské a ženské domy vznikly z jakési pohlavní solidarity svobodných, kteří se sdružovali a v těchto domech měli své „kluby“, často „tajné“. Většinou jde o mužské domy a spolky.

Svobodné ženy, pokud takové spolky neutvořily, navštěvovaly z pohlavních důvodů domy mužské; pokud se však sdružily, stávalo se to zřejmě jednak proto, aby čelily mužským spolkům, ve kterých se tu a tam pěstovalo trvalé mládenectví (někdy i homosexuální styky) a jednak proto, aby se mohly volně oddávat jistým ženským kultům, souvisícím s pověrami okolo menstruace, s obřady pro plodnost a podobnými záležitostmi. Tyto ženské spolky existovaly především tam, kde se rozvíjely i spolky mužské, tedy hlavně s Melanésii a v západní Africe. Na Gilbertových ostrovech (nyní Kiribati, v Mikronésii) se shromažďují ženy ve vlastních domech, v africkém Gabunu vznikly ze ženských spolků organizované tajné kluby.

Mezi nejvyhraněnější takové spolky patří *bundu*, jakési řádové sesterstvo ve Sierře Leoně, které z mladých děvčat vychovává dobré manželky a matky. Každá rodina, která na to má prostředky, má právo dát své dcery do tohoto spolku a do zaopatření; za zasnoubená děvčata platí ženich. Ženy sem nikdo násilím ne-

nutí, ale většina žen vstupuje do svazu, aby si zabezpečila společenské postavení, které vyplývá z výsad jeho členek. Obřady členek se konají na skrytém, vyhrazeném místě v nedalekém lese, které se anglicky nazývá *bundubush*. Aby sem nepřišli nezasvěcení, jsou stezky k tomuto háji opatřeny výstražnými značkami. Děvčata, někdy osmiletá až desetiletá, jindy starší a ženy často i provdané, musí při vstupu do bundu vypít jakousi fetišistickou medicínu, která je neškodná, pokud zachovají svěřená tajemství, ale která by je prý usmrtila, kdyby tyto tajnosti prozradily. Medicína udánlivě působí dokonce i na dálku proti těm, kdo by chtěli vniknout do mystérií bundu nebo přemluvit některé děvče k jejich odhalení. Kromě toho mají spolkové ďáblové právo usmrtit kyji každého, kdo by i přesto chtěl proniknout do spolkových tajů, nebo ho vydat náčelníkovi, který ho prodá do otroctví. O obřadech, kterými zde děvčata procházejí, si pohovoříme později.

Jiným tajným ženským spolkem v Sieře Leoně je řád *jassi*, který se zabývá především léčením a čarodějnictvím. Zdá se, že podmínkou přijetí je předchozí členství ve spolku. Hlavou řádu je matka *bekhu*, po ní následuje *jamama*, dále jsou členky druhého stupně, *kambeh*, jejichž představenými jsou kambeh-matky. Mají až tři mužské bubeníky. Jejich medicínou je hlavně jakási kaše z různých bylin a listů, která není uložena ve spolkovém háji, ale v řádovém domě ve vesnici, v chatrči z jílu, označené zvláštními skvrnami. V této chatrči, za oponou z rohoží, jsou uloženy i ženské dřevěné figurky, *minseri*, potřené řádovou medicínou a používané pro čarování.

Na Nové Guineji mají Nor-Papuanci tajný ženský spolek *sambaániraan*; děvčata, která do něho vstupují, pomalují čemou zapáchající barvou a zavírají je, aby je neviděl žádný mladík. Zapáchající barva je obranným prostředkem. Když ji nějaký muž ucítí, posedne ho duch žen a onemocní. Kdyby se odvážil vejít do jejich domu, silně mu zduří varlata.

Když se s rozvojem kultury rozmohla i pověřivost a protože se muži snažili v primitivním konkurenčním mezipohlavním zápase zvýraznit svou autoritu všelijakými tajnostmi a zastrašovacími prostředky, které se navenek projevovaly maskovými tanci a jinými „figly“, oplácely jim to ženské spolky podobným způsobem. Sem patří i tajná nebo odlišná ženská řeč. Nejčastěji se s ní setkáváme u indiánských kmenů v Guatemale a v Brazílii. Někde jde jen o dialektové rozdíly: muži nazývají například rýži mahi, ženy – maki, otec doer de, matka deo; jindy však jde o celkem jiná slova nebo o změnu koncovek.

Také jihoafrické svazijské ženy mají svou zvláštní řeč, *nenola funbo*, kterou používají na svých schůzích, na které mají muži přístup zakázán. Děvčata se jí učí. I jihoafrické kaferské ženy (ženy Kafrů, tj. Zulů) mají tajnou řeč, která se může používat podle zvláštních pravidel, odůvodněných příbuzenskými vztahy. Žena například nesmí vyslovit slova, která nějak souvisí se jménem jejího švagra.

Tajná ženská řeč různých malajských kmenů je od mužské řeči natolik odlišná, že jí nerozumí ani jeden muž. Všechny dívky a ženy se jí soustavně učí, aby si mohla svěřovat rozličné tajnosti, které muži nemají odhalit. Na Borneu bruneiské ženy štěbetají „zvrácenou řečí“, kterou si samy vymýšlejí jako dnešní děti u nás, které za vše připojují například ke každé slabice určitou cizí slabiku nebo slabiky zameňují. Mladá děvčata se snaží ustavičně vymýšlet nové systémy, které prozradí jen svým nejbližším družkám. Je pravděpodobné, že i tento zvyk vznikl v době mateřskoprávního uspořádání, pokud nesouvisí s jistými pověrami z příbuzenské doby. Zdá se velmi pochopitelným: před tisíci lety si ženy jistě šuškalý o svých

erotických a jiných intimních věcech právě tak, jako to dělají dnešní bezstarostné ženy. Tehdy na to potřebovaly tajnou řeč, dnes jim stačí, když se k sobě nakloní. Nakonec ani naši muži se často u „černé kávy“ nechovají jinak.

Amazonky. Pravým amazonstvím nazýváme bojovnou formu ženských společností a ženovlády, nepravými amazonkami ozbrojenou ženskou tělesnou stráž, oblíbenou u indických, čínských nebo dahomejských vladařů. Makrizí, arabský středověký spisovatel, vypráví o africkém kmeni Bédža, že zde ženy zhotovovaly kopí na jistém místě, kde nesměl bydlet ani jeden muž a kam nesměl ani přijít. Mohl tak učinit jedině tehdy, jestliže si chtěl kopí koupit. Když porodila některá tato žena po styku s muži, kteří chodili zbraně kupovat, dítě hned zabila, pokud to byl chlapec, ale když to bylo děvče, nechala ho naživu. V podstatě a všeobecně tedy amazonky nebyly asi nic jiného než členky ženských spolků, vycvičené v zacházení se zbraněmi, které žily ve svém kmeni a zřídka mimo něj. Spávaly s muži, kteří je navštěvovali, tedy zcela podle mateřskoprávního řádu.

Jádro řeckých pověstí o amazonkách říká v podstatě to, že na Kavkazu byly kmeny, ve kterých existovaly samostatné skupiny ozbrojených žen – v tomto konkrétním případě je tedy lépe psát Amazonky, neboť mytologie o nich hovoří často jako o „národu Amazonek“. Ty neuzavíraly svatby, ale podle okolností volně souložily. Jak vypráví báje o Herkulovi, svedl s těmito Amazonkami boj, aby na Héřin podnět odňal jejich královně Hippolytě pás, který jí z lásky daroval bůh války Ares, což patřilo k Herkulovým dvanácti pracím. Podle této báje sídlil národ Amazonek na jižním pobřeží Černého moře na řece Thermodon v Kapadocii (Kappadokii, v dnešním Turecku). Tvořily ho výlučně ženy, které souložily s muži pouze občas a vychovávaly jen dívky narozené z tohoto styku, avšak chlapce usmrcovaly. Děvčata se zde vychovávala pro válečné řemeslo a pro lov, a jen co dospěla, upálením je zbavily jednoho či obou prsů, aby prý mohly lépe střílet z luku. Báj dále líčí, že Amazonky pochodovaly do Atén, aby se pomstily za hanbu, kterou jim Herkules způsobil, a marně se snažily Atěňany porazit. Tvůrce Iliady o nich též vypráví, že Priamos, trojský kníže, pomáhal jako mladík svým druhům v boji proti „amazonským mužatkám“ a že byly poraženy v nové výpravě proti frygickému národu. Porazil je korintský hrdina Bellerofon, syn Poseidona. V dějinách se též dočítáme, že amazonská královna Thalestris navštívila krále Alexandra Velikého a měla s ním dítě. Herodot vypráví o zániku amazonského národa; jeho část prý padla po porážce u Thermodonu do zajetí a při plavbě po moři, když pobily Řeky, ji zahnali ke Skytům, kde se však z Amazonek staly zase obyčejné ženy, neboť se vdaly za mladé Sauromaty.

Ale už ve starověku se o existenci ženského národa pochybovalo a tradice se vysvětlovaly různými způsoby; pozdější zprávy z Kavkazu a vykopávky hrobu bojovnic přece jen svědčí o tom, že šlo o legendu vycházející ze skutečnosti a že zde tedy vládly mateřskoprávní organizované národy. O afrických Amazonkách Diodoros napsal: „V západních částech Libye, na kraji světa, žije prý národ, kterému vládnou ženy – také bojují, na neurčitou dobu přijímají povinnost vojenské služby a na to samé období se musí zřítci mužů. Když vyprší roky jejich služby, spávají s muži, aby rozmnožily svůj rod. Všechny úřady a všeobecnou správu si však ponechávají výlučně ve svých rukou: muži zde žijí jako u nás domácím životem, řídí se povely svých manželek. Na válce, vládě a jiných státních věcech však

nemají ani nejmenší podíl, aby nemohli čelit svým ženám. Hned po porodu se děti odevzdávají mužům a muži je krmí mlékem a jinými vařenými pokrmami, podle věku dítěte. Když se však narodí děvče, vypálí mu prsa, aby se v době zralosti nemohla naplnit, protože se pokládá za překážku při používání zbraní, když prsa vystupují; pro tento nedostatek je také Řekové nazývají Amazonkami (bez prsou). „Toto vyprávění však není věcně příliš spolehlivé. S prsy to bylo jistě jinak. Šlo buď o zamezení růstu, jak se to dosud provádí na některých místech ve Španělsku, kde ženy zamezují růstu prsů olověnými deskami a umí dosáhnout i toho, že namísto vypouklín mají prohloubeniny.

Řeka Amazonka v Jižní Americe má své jméno podle zpráv, které přinesl španělský objevitel Francesco d'Orellano. V roce 1539 mu vyprávěl jistý kazik (náčelník), že na březích veletoku žijí ženy, které umí v boji používat luk a oddělávají svá pole samy a odděleně od mužského pohlaví. Každý rok je navštěvují muži ze sousedního kmene; z potomstva, které takto vznikne, vychovávají samy jen děvčata, zatímco chlapce vracejí otcům. Nazývají se *conia-pu-jara*, což znamená „velké ženy“. Když výprava pronikla dále, náhle ji přepadli indiáni, mezi kterými nejlépe a nejstatečněji bojovalo deset až dvanáct žen. Velkými kyji dokonce dobíjely své spolubojovníky, kteří chtěli utéci. Tyto ženy byly velké a silné postavy, chodily nahé a měly překrásnou tvář. Dlouhé vlasy měly ovinuté okolo hlavy a bojovaly s luky. Když sedm těchto žen padlo, dali se indiáni na útěk.

Ibrahim ibn Jakob, který jako španělsko-arabský Žid procestoval v 10. století Evropu a zanechal nám výborný cestopis, vypráví o městě žen „na západ od Rusů“: „Mají pozemky a otroky a bývají těhotné se svými sluhy. Když žena porodí chlapce, zabije ho. Jezdí na koni a samy vedou válku. Jsou odvážné a statečné.“ Ibrahim ibn Jakob také říká: „Zpráva o tomto městě je pravdivá: Huta, král rumský (Otto Veliký), mi o tom vyprávěl.“ Islandské pověsti a jiné staré zprávy nasvědčují tomu, že jsou tyto zvěsti velmi pravděpodobné. Různé národy v různých pověstech zmiňují podobné bojovné ženy. Jak je známo, i v českých pověstech jsou o nich zmínky (dívčí válka).

O skutečné ženovládě vypráví například portugalský dominikán P. Jean des Saints: „Existovala v africkém království Damunu, kde vládla královna. Ve středo-africké říši Lundů (Lundové, Balundové, bantuská národnost v Zaire) vládla mimo krále i královna, která však nebyla vladařovou manželkou, ale jen příslušnicí královského rodu. Měla vlastní dvůr, vlastní příjmy a rozhodující vliv na volbu krále. Mohla se vdávat, ale její muži byli bez vlivu a úředně byli označeni jako ženy.“

Pro další vývoj byly charakteristické poměry na Palauských ostrovech v Západních Karolínách. Zde měly ženy vlastní vládu, mužský vůdce byl pouze náčelníkem mužů. Nejstarší žena z náčelnického rodu byla královnou žen. Vedle ní vešly sestupnou formou ženské náčelnice. Tato ženská vláda udržovala pořádek mezi ženami pomocí soudů, do kterých se muži nesměli plést; obě vlády na sobě byly nezávislé. Jako amazonky byly sem tam vychovávané i dcery dědiců po svých otcích, kteří neměli syny. Když v domácím společenství vymřelo některé bratrstvo až po dceru, stala se tato dcera *blagařicí* (dědičkou). Muž, který si ji vzal, se neženil, ale vdával. Mohl to být vždy jen příslušník jiného bratrstva; místo v rodě ženy si musel vykoupit a dostal její příjmení, které pak měli i jejich děti.

Jak je vidět, ve většině vážnějších zpráv souvisí amazonství s mateřskoprávním řádem. Motivy vzniku pověstí však byly jistě různé. Zaji-

mavý moment nacházíme ve zpráva Magahanese de Gandavy (1576), že u jiho-amerických kmenů Tupiů (Tupíové, Tupí-Guaraní, velká skupina kmenů od Guayany až po sev. Bolívii) byly indiánky, které napodobovaly muže a s luky a šípy šly do války nebo na lov. Žily *jako vdané spolu s některou služkou*. Podobné homosexuální styky jsou známe i z Afriky, například u Ovahererů, kde se takový poměr nazývá *omapanga* nebo *oupanga*. Celkově lze však říci, že u všech těchto pověstí a zprávách šlo o kmeny nebo národy s mateřskoprávní

organizací, o kterých staří cestovatelé a dějepisci slyšeli fantastická vyprávění, která si ještě neuměli vysvětlit v duchu moderní etnologie.

Nepřavé amazonky jsou známy hlavně z Afriky, dále z Indie a Číny jako ženská tělesná stráž vládařů. Z Monomotapy ve střední Africe přinesl zprávu Eduardo López (1578) o ozbrojených ženách ve službách vladaře. Jejich obratnost v lukostřelbě naháněla strach. Panovník jim půjčil samostatný pozemek a muži je v určitých obdobích navštěvovali, aby se s nimi vyspali. Znamé dahomejské amazonky už vymizely. Byly uniformované, dobře vyzbrojené a bojeschopné. Nesměly se však stýkat s muži. Alespoň ne tehdy, když sloužily.

III PŘÍRODNÍ ŽENA A MANŽELSTVÍ

Z přírodovědného hlediska definoval Westermarck manželství jako delší či kratší svazek samce a samičky, který trvá alespoň přes kopulační akt a dokud se nenarodí potomstvo.

To je definice chápána příliš monogamicky.

Jak jsme už předtím vysvětlili, v živočišné říši se vyskytují pestré manželské formy, charakteristické a přirozené pro příslušný živočišný druh. Zpěvní a draví ptáci, havrani, holubi atd. žijí monogamicky a u některých druhů – např. u papoušků – znamená monogamie doživotní a nerozlučný párový svazek. Jiné ptačí druhy, jako např. kuroviti, pštros, křepelka, bažant apod. žijí ve zjevném mnohoženství. Pokud jde o savce, v pevných svazcích trvajících déle než rok žijí snad jen někteří přežvýkavci, hlavně několik druhů antilop; všechny ostatní druhy jako koň, osel, slon, tuleň, pes i většina opic žijí polygamicky.

U člověka se dlouho pokládala za přirozenou a normální jediné monogamie, doživotní manželství v jednom páru, v jakém údajně vždy žil „už od Adama a Evy“, nehledě na různé výjimky a odchylky. Moderní etnologie a sociologie tento předsudek dokonale vyvrátila a ukázala, že člověk se svou nekonečnou schopností měnit se a přizpůsobovat se si nedal přírodou předepsat jedinou určitou manželskou formu, ale na různých stupních kultury a v různých národech přežívaly a přežívají všechny myslitelné manželské formy, které se pomalu vyvinuly z původní „promiskuity“ lidských tlup. Lidské formy manželství se mění tehdy, když vývoj kultury pokročí vpřed a *za normální a přirozenou formu manželství se vždy považuje ta forma, která nejlépe odpovídá daným hospodářským a kulturním poměrům.*

Ze sociálního hlediska je manželství trochu jiná věc. Je společenskou institucí, privilegovanou a uznávanou právním řádem, svazkem osob rozdílného pohlaví, ve kterém rozhoduje spíše činitel hospodářský než pohlavní, svazkem, který je založen nejen na tom, že dva lidé mají určitý smysl pro povinnost, ale který vyžaduje i uznání a záruku kohosi třetího. Je možný jen v právní organizaci, která zaručuje také vlastnictví, i když třeba celkem primitivního rázu.

V předchozích kapitolách jsme se zabývali manželskými formami spíše z přírodovědného hlediska, tedy formami snubními, a proto jsme se co nejvíce vyhýbali slovu „manželství“, které se dnes všeobecně používá pro určitou formu zákonného svazku. Nyní si chceme blíže povšimnout vzniku a primitivního vývoje tohoto zákonného svazku a úlohy, kterou v ní měla a dosud má žena.

Zákonné manželství je sociální instituce, která nemá mnoho společného s pohlavním poměrem. Pohlavní styk je dílem přírody, manželství zřídili lidé. Společné mají jen to, že pohlavní styk se pravidelně vyskytuje i v manželství, jednak proto, že za normálních poměrů nemůže muž trvale žít s průměrnou ženou bez pohlavního styku, a také proto, že si muž přeje mít děti právě od své manželky. Jinak ve všech dobách existoval a bude nadále existovat čilý pohlavní styk i vedle zákonného manželství, neboť tato instituce jej nemůže pohltit. Záleží to na panujících mravních a zákonných normách, zda se předmanželský a mimomanželský pohlavní styk pokládá za špatný; tyto normy však vždy neodpovídají zájmům celé společnosti, často jsou jen důsledkem násilí, které na nich páchá určitá třída nebo kasta. Manželství neexistovalo v lidské společnosti od začátku: mohlo se vyvinout až tehdy, když vznikl pojen soukromého vlastnictví a když byla známá souvislost mezi souloží a porodem. Podle názoru mnohých sociologů vzniklo manželství únosem.

Stojíme tedy před otázkou: proč a jak dospěl primitivní člověk, tvor volno-srubné povahy a od přírody milující změnu hlavně ve svých pohlavních stycích, k tomu, aby se oženil, to jest, aby vstoupil do manželského svazku více méně trvalého? Odpověď můžeme nalézt jen u přírodních národů, když poznáme cíl, který u nich manželství mělo.

Manželství únosem. Slyšeli jsme už, že u nižších loveckých národů, chudých a roztržštěných, se vyvíjely sociální poměry nejdříve směrem otcovskoprávním a pro ženu málo příznivým. Silnější muž byl výlučně lovcem a bojovníkem, zatímco slabší a mateřstvím zatížená žena musela obstarávat potravu, vychovávat děti a starat se o oheň a přípravu potravy. Tak se obě pohlaví ocitla ve vzájemné hospodářské závislosti, ve které však měl muž-lovec převahu. Skutečně v celé živočišné říši není samička vůči samečkovi natolik bezbranná jako lidská žena vůči svému ozbrojenému muži³⁰. Tuto převahu silnějšího využil muž postupně k tomu, aby nad ženou získal moc, a tak se v něm probudil první surový individualismus, který skončil zotročením bezbranné ženy a založením rodiny, první mužovy říše.

Tak jako nevíme, zda bylo mateřskoprávní zřízení všeobecným systémem příbuzenské doby lidstva na celém světě, tak nevíme ani to, kdy vzniklo toto zotročení ženy, zda hned v počátcích lidské civilizace v končinách méně příznivých pro vývoj lidského plemene nebo až později, u kmenů a národů zatlačených do neúrodných končin a dezorganizovaných těžkým zápasem o život. Víme sice, že mezi sousedícími tlupami docházelo k náhodným exogamním stykům, ať už klidným či násilným, a to zřejmě velmi brzy, a ty že jistě vedly i k unášení žen. Je však téměř jisté, že tyto unesené nebo v boji uloupené ženy byly zpočátku jednoduše zařazovány mezi ostatní ženy té které hordy. V tlupě, zdisciplinované solidaritou a rovnoprávností, bylo jistě možné zajatou nebo uloupenou ženu sníst, ale nikdy se nemohla stát soukromým vlastnictvím jejího únosce. Až tam, kde se rovnoprávnost pod vlivem těžkých životních podmínek porušila v neprospěch ženy, mohl vládnoucí muž použít svou exogamní kořist pouze pro sebe.

Můžeme si to představit asi takto:

Tlupa nižšího loveckého druhu najde po dlouhých útrapách nové dobré loviště. Potravu je zde dostatek, muži se zotavili, znovu dostali chuť na ženy, nové děti jsou vítané. Žen je však málo. Je to snad tím, že před odchodem z území, kde už vše vyjedli, pobili staré ženy a děti ženského pohlaví, aby jim cestou nepřekážely a

možná i z jiných důvodů. Když slavný cestovatel Cook přistál na Tahiti, tvořily zde ženy jen desetinu domorodého obyvatelstva. Na Velikonočních ostrovech se počítalo na sedm set mužů jen třicet žen. Takový stav je špatným znamením pro budoucnost a touha po ženách je o to větší. Nezbyvá tedy nic jiného, než si je obstarat u některé sousední tlupy: ostatně, muži nejvíce touží právě po cizích ženách. K válečné roztržce nenají příležitost, výměnný obchod ještě asi neznají nebo se nedá uskutečnit, zbývá tedy únos. Silný a statečný mladík riskuje život, aby se zmocnil ženy, která pro něj má nyní i velkou hospodářskou cenu, představuje kapitál, jenž se dětní dobře zúročí. Tlupa už není stmelená rovnoprávností tolik jako předtím. Silní muži si už zvykli rozkazovat. Odvážný mladík si tedy osvojí výsň právo na unesenou ženu a její děti, založí touto loupeží své osobní vlastnictví. A tak vedle žen z tlupy, společných všem jejím členům, se poprvé v lidské společnosti objevuje *vlastní žena*, s níž se vytvořil základ pro manželství a rodinu, které v dalším vývoji civilizace hraje velmi důležitou roli. Toto spojení se soukromým vlastnictvím výrobních prostředků dává celé společnosti násilnický charakter a dodnes nemůže zapřít svůj loupežný původ.

Proč však záleželo odvážnému lupiči na tom, aby si unesenou ženu přivlastnil? Vždyť ještě nezná milostné city a necení si jí jako milenky, jeho přírodní živočišná láska se jistě nespokojí s touto jedinou ženou-manželkou a dřív nebo později ji stejně vydá napospas jiným. Proč si tedy chce podržet tuto svou kořist jen pro sebe?

Proto, že v ní vidí především *pracovní sílu*. V tomto stadiu pochybného vývoje je manželství výlučně hospodářskou otázkou. „Ženy jsou stvořeny pro práci,“ řekl jistý náčelník. „Jedna může unést nebo utáhnout právě tolik jako dva chlapi.“ Stavějí také naše stany, zhotovují naše šaty, opravují je a v noci nás zahřívají. Zkrátka se bez nich na dlouhých cestách neobejdeme. Dělaví všechno a přitom stojí tak málo; a protože stále vaří, mohou se v těžkých dobách nasytit tím, že si olizují prsty.“

Manželství únosem se původně vyskytovalo zřejmě jen u národů, u kterých se mateřskoprávní řády nemohly vyvinout; později, za patriarchálních poměrů se však všeobecně rozšířilo a zachovalo dlouho do dob civilizace.

Kniha Soudců (21. kap.) v bibli vypráví o mužích z rodu Benjaminova, kteří ve vinicích číhali na dcery Síla, přepadli je, když tancovaly na slavnosti, a násilím je unesli, aby se s nimi oženili. Manželství únosem tedy znali i staří izraelští nomádi. V Indii byl podle Manuova „Zákoníku“ (Manu, indický legendární praotec lidstva, jemuž se veršovaný Zákoník známý z opisů asi z 2. stol. n.l. přičítá) jedním z osmi forem sňatku manželský únos, dovolený však pouze vojenské kastě. Z antických pověstí je známý únos Sabineek a uloupení Heleny, pro kterou se strhla trojská válka. Řecké slovo pro manželku bylo *damar*, to jest zajatkyňe nebo otrokyně (damazein – přemoci). V severských zpěvech a pověrách má únos v daných případech funkci zasnoubení i řádného sňatku. Z nesčíslných pověstí, pohádek a písní germánských národů lze usoudit, že i u nich bylo manželství únosem běžným jevem. U Jihoslovanů a balkánských národů byly únosity žen oblíbené ještě na začátku minulého století a měly za následek dlouhé boje mezi kmeny; u Irů bylo manželství únosem téměř běžné až do konce 18. století. U přírodních národů se zjistilo v moderních dobách např. u kavkazských kmenů, u Samojedů (Něnců), Ajnů (Ainů), Australců, Papuánců, Athabasků v Kanadě či původních obyvatel v Ohňové zemi. V Polynésii byly únosity žen také všeobecně rozšířené a šarvátky při nich velmi prudké. O některých jiných případech jsme se zmínili už dříve.

Velké množství svatebních obyčejů, které se zachovaly u slovanských národů, u Kalmyků, Kurdů, Goldů (dnes častěji Nanajců, viz níže), Sojetů, Eskymáků, Dajaků, u australských a malajských kmenů, na Karolínách, Nové Kaledonii, u Maurů, mnohých arabských a východoafrických kmenů i u severoamerických indiánů atd., ve kterých docházelo k předstírání šarvátek a loupeží, svědčí o tom, že zde všude kdysi bylo rozšířeno manželství prostřednictvím únosu. V okrese Boulie v severním Queenslandu unesl mladík svoje děvče do lesa, kde spolu zůstali jako muž a žena dva až tři měsíce a poté se vrátili do tábora. Děvče velmi citelně potrestali noži, holemi, bumerangy a kopími, a nato oba dva žili dále jako manželé. U Bainingů (Bismarckovo souostroví) pobízí ženich své druhy, aby pro něho unesli děvče. Pokud se jim to podaří, vznikne samozřejmě nepřátelský poměr mezi oběma rody, který však je zakrátko urovnán. Když děvče unikne svým únoscům a vrátí se domů, rodiče – pokud s únosem souhlasili – ji pošlou zpět k muži s dary, on je však povinen dary jim oplatit.

V novoguinejském vnitrozemí se mladý pár dohodne na útěku. Mladík odvede děvče ke sprátelenému kmenu, ale po několika týdnech se s ní vrátí a po zaplacení ceny za nevěstu je takto manželství uzavřeno.

Na ostrově Bali bývá fingovaný únos aranžován. Milenci se dohodnou na hodiň, kdy chtějí utéci, ale svěří se s tím též rodičům. Potom zprávu tajně rozšíří po celé vesnici. V domluvenou hodinu zazní velký vesnický zvon a každý obyvatel je povinen vydat se za uprchlíky, aby děvče vrátili rodičům a únosce přiměli k odpovědnosti, ale smějí se za ním vydat až tehdy, když je už nemohou dohonit. Ženich potom pošle k rodičům dva až čtyři vyjednávače, kteří dohodnou vše potřebné. Když rodiče s volbou nesouhlasí, mají příbuzní právo dovést dceru nazpět, pokud ji najdou.

U Cikánů je obyčej, že mladík se svou vyvolenou uteče k jinému rodu a zde nějaký čas pobývají. Když se potom oba vrátí, musí jít ženich odprosit otce své nevěsty. Otec se tváří zpočátku rozhořčeně a dá únosci políček, někdy malý, ale někdy skutečně pořádný, zároveň mu však udělí otcovské požehnání a tím je manželství uzavřeno. Pokud mladík při tomto dohadování nedostane od svého tchána facku na znamení usmíření, znamená to, že nevěstiní rodiče se sňatkem nesouhlasí. Stejným způsobem musí děvče prosit u ženichova otce.

Když u Australců na Belfordském mysu žádá mladík o ruku děvčete, dostane silnou ránu do hlavy, až krvácí, a teprve tehdy mu ji přislíbí.

U divokých severoindických kmenů unese mladík objekt své náklonnosti do lesa, kde stráví líbáanky. Po nějaké době se příbuzní mladého muže snaží napravit urážku, kterou způsobil rodu, a sice tím, že tchánovi zaplatí cenu za nevěstu, poté mladému páru pošlou zprávu a ti se vrátí do vesnice.

U Eskymáků popadne mladík děvče, které se mu zalíbilo, jednoduše za vlasy a bez okolků je odtáhne do své sněhové chatrče, kde ji posadí na lavici. Děvče se brání, pláče a nařiká, její příbuzní tomu přihlížejí, ale nehnou ani prstem. Někdy se při únosu strhnou potyčky, ale téměř vždy jen naoko.

I Afgánci provádějí při svatbách takovéto symbolické bitky, kterých se ženy zúčastňují řádným nadáváním.

Na ostrově Sumba se za hrozného povyku svádí pravidelný boj mezi ženichovými přáteli a nevěstiným ženským průvodem při knížecích svatbách.

U Nakajanů se děvče při svatbě ozbrojí oštěpem a kameny, napadne ženicha, který je neozbrojen, a snaží se uniknout obratnými pohyby. U Lampungů hledá

otec dceru s ozbrojenou skupinou, když mu ji mladík unesl a schoval ve svém domě. Při vstupu do vesnice ho také vítá ozbrojená skupina a poté dojde k předstírané rvačce.

U Redjangů nápadník unáší v noci dívku, která mu už byla přislíbena. Její otec se svými přáteli začne dceru hledat, ale zde už nedochází ke rvačce, nýbrž k vyjednávání, které bývá pro ženicha příznivé.

U Rorů obklíčí ženich a jeho přátelé nevěstin dům a zmocní se ho. Děvče unikne a když ho chytí, brání se rukama, nohama i zuby. Potom se strhne nevynutelná pútká s domácími, ve které ženy divoce mlátí okolo sebe. Ženich nakonec ze všeho vyjde jako vítěz a dívku dostane.

Na Rio Negro uloupí za velkého výskání nápadník a jeho přátelé z rodu nevěstu z domu její rodiny, přičemž z obou stran padávají rány. Druhý den se však obě strany sejdou a dohodnou se u hostiny a při tanci.

U Mulgů se obě strany holemi bijí často tak zuřivě, že po bitvě zůstane dost krvavých ran. Když se podaří nevěstině straně zvítězit, musí jí děvče vydat, jinak zůstane mladíkovým vlastnictvím.

U Kobeů se chytí oba snoubenci po jakémsi obřadu nevěstina otce za ruce a běží k řece, jako by chtěli uprchnout. Nevěstin otec však běží za nimi, chytí dceru, mírně ji nabije, podobně i matka, která jí však potom dá do kánoe vybavu, rohože, košíky, hrnky, načež mladý pár odvesluje.

Také u Dajaků odjíždí nevěsta a ženich ve člunu, nevěstina rodina je pronásleduje. Ženich občas vyhodí z člunu na břeh nějaký cenný předmět, aby od toho pronásledovatele odvrátil. Až tehdy, když se takto všeho zbaví, pronásledování skončí.

U indiánských Vintunů a Costanů vyžadují dobré mravy, aby se mladá žena o svatební noci urputně rukama i nehty manželovi bránila, přičemž se očekává, že se novomanžel druhý den ukáže s poškrábaným obličejem.

U Sakejů musí ženich utíkat za nevěstou třikrát okolo velkého kopce a pokud se mu ji nepodaří doběhnout, nebude děvče jeho.

U Sojotů (nověji nazývaných Tuvini, vl. jménem Tyvalar) oběhnou průvodci nevěsty, když dojde k nové jurtě, třikrát okolo ní, jako by se ještě chtěli pokusit o útěk. Ženich je pronásleduje se svými druhy a pokouší se je polít vodou.

Také u Koriaků musí ženich před svatbou nevěstu nejprve dobývat, přičemž mu její přítelkyně stavějí do cesty různé překážky a šlehají ho metlami.

U Kafrů (Zulů) se děvče snaží v poslední chvíli uniknout; když se jí podař utéci za plot okolo kraalu, musí si ji ženich vykoupit kusem dobytka.

U afrických tpaslíků musí ženich nevěstu, která mu utekla, hledat v lese.

Steller vypráví o zajímavém zvyku Kamčadalů, který také souvisí s únosem ženy. Když mladý muž odsloužil delší čas u rodičů děvčete, které si vyvolil, snaží se jí jednoho dne zmocnit. Aby se k ní jen tak lehce nedostal, má děvče na sobě pevně zapnuté kalhoty, které bývají navíc svázány silnými řemeny a ovinuty rybářskou sítí. Při vhodné příležitosti ji však mladík přece přepadne, kamenným nožem přereže síť i řemen a když nemůže kalhoty rozepnout, stanou se také obětí nože. Jen co má uvolněnou cestu, vejde mladík prstem do děvčete tak, aby ji připravil o panenství. Když se mu to podaří, ohlásí děvče za přemožené. Pak si sejme náhrdelník a zastrčí ho děvčeti do kalhot.

O nesčíslných stopách svatebních únosů u starověkých i civilizovaných národů se na tomto místě nebudeme příliš šířit. Dodnes se rušné únosy nevěsty napodo-

bují například v Solnohradsku (Salzburg) a Švábsku (dnešní Bádensko-Württembersko). V nejednom případě si nesmějí tchán a tchyně na svatbě povídat se svým zetěm a podle možnosti se mu vyhýbají, což je jistě velmi podivný zvyk, který si můžeme vysvětlit právě jako pozdní ozvěnu manželských únosů.

Manželství koupí. Jak vznikl tento druh manželství, viděli jsme už v podstatných rysech u rybářských národů. Muž obchodník a řemeslník se zmocnil bohatství, a tak si už nemusel ženu vysluhovat, ale mohl ji vykoupit z jejího rodu a udělat si z ní soukromé vlastnictví. Podobně tomu bylo i u usedlých zemědělských národů, když se dostaly na vyšší stupeň: i zde se zmocnil rostoucího bohatství muž, založil individuální rodinu, pomalu rozbil rodovou příbuzenskou organizaci a tím připravil půdu pro vznik státu.

Když byl prales už dávno pokácen a široká pole zásobovala rodovou společnost bohatou úrodou, dokázalo zemědělství po delších zkušenostech svou převahu nad předcházejícími výrobními metodami. Lov a rybolov, tato prastará mužská zaměstnání, se staly vedlejším zaměstnáním mužů, kteří se nyní také věnovali zemědělství. Zároveň se však postupně ukazovalo, že není nutné, aby se všichni starali jen o výrobu potravy, které byl nyní nadbytek. Když se orba natolik rozšířila, že stačila práce jedné části kmene, aby bylo pro všechny dost potravy, věnovala se část mužů jiným zaměstnáním: vznikali řemeslníci, obchodníci, kněží, bojovníci a vladaři, nastalo tedy třídění mužů podle povolání, objevila se plavba na lodích, obchod, doprava, vynalezly se peníze, zvyšovala se kultura a rodilo bohatství.

Toto bohatství uvázlo v rukou mužů, neboť si nechávali jako soukromé vlastnictví to, co si vyrobili řemeslem či obchodem a co ukořistili v boji. Zde v poměru muže k ženě nastal úplný převrat, neboť se muž stal hlavním živitelem rodiny. Bohatý muž už nemusel přesídlovat do ženina rodu, aby si ji zde vysloužil, neboť si ji vykoupil a odvedl domů jako svou služku. Tak mateřskoprávní služební manželství a snubní forma *sumandó*, které obcházely rodinu, pomalu přecházely v manželství koupí. Zprvu to však byli jen zbohatlíci a náčelníci, kteří si kupovali ženy od jejich mateřského rodu a přiváděli je do svých rodů, avšak chudí si stále ještě museli ženy u jejich rodů vysluhovat. Příkladu boháčů však pomalu začali následovat všichni, žena přecházela do mužova rodu, mateřský rod se porušil a přecházel v rod otcovský. Žena, kterou koupili, se stala mužovým zbožím a soukromým vlastnictvím, vytlačili ji z pole, jejího dřívějšího majetku, a uvěznili v domácnosti, ve které panoval muž.

Mateřské právo přešlo v právo otcovské, všechnu moc převzal muž a žena byla na dlouhá tisíciletí porobena.

Rodina, první mužovo království, která za rozkvětu mateřskoprávního rodového zřízení neměla valného významu, nyní vzrostla a zesílila na úkor rodu. Stará rodová solidarita začala být zbohatlému muži zatěžko. Stal se vypočítavým a ziskuchtivým. Nechtělo se mu už žít se všemi příbuznými v bratrské hospodářské pospolitosti, ručit svým jménem za každého druhu, rodový komunismus se pro něho stal poutem, ze kterého se chtěl silou i mocí vymanit. Snažil se svou individuální rodinu vyloučit z rodové organizace a přeměnit ji ve vlastní říši, kterou by měl zcela v moci. Především se však snažil vyrvat půdu rodu, dosud všem společnou, a udělat z ní vlastnictví své rodiny, tedy své soukromé vlastnictví. Také posilněné rodině už nevyhovovalo, aby vlastnictví zemřelého dědili jeho rodoví druhové a jeho vlastní děti byly z dědictví vyloučeny. Rod byl tedy vyděděný v zájmu rodiny,

z rodového vlastnictví se stávalo vlastnictví rodinné, rod se rozkládal, moc rodiny jako jeho protipólu rostla, aby ve svém historickém protisociálním zápase konečně na dlouhé časy zvítězila.

Přechod z mateřského zřízení ke zřízením otcovskoprávním můžeme pozorovat v různých podobách u těch zemědělských přírodních národů, které už překročily počáteční fázi usedlosti, ale stále ještě byly organizovány příbuzensky. Jde o mnoho indiánských, malajských a melanéských kmenů, ale také o několik kmenů polynéských a afrických.

Víme, že u přírodních menanských rolníků existovala manželská forma *sumandó*, ve které manželé nežili ve společné domácnosti, ale zůstávali ve svých rodech. Vedle toho však na Sumatře existovaly ještě další dva druhy manželství: *ambilanak* a *djudjur*, resp. *džudžur*. V prvním, které doslova znamenalo „přijmout děvče“, přijímali muže do ženina rodu, ve kterém měl postavení mezi synem a sluhou; šlo tedy také o manželství mateřskoprávní. Druhé, vyskytující se hlavně u bohatých, znamenalo, že si muž kupuje ženu, přivádí si ji do domu a pokládá ji potom za svou služku a své vlastnictví.

Podobné manželství koupí se vyskytovalo i na Novém Zélandu, kde byla také vyspělá příbuzenská organizace. I zde se především objevovalo u bohatých vedle mateřskoprávního manželství. „Někdy otec jednoduše vyzve svého vyvoleného zetě, aby k němu přišel a s jeho dcerou společně žil; pokládá se za příslušníka ženina rodu a ve válečných časech je nejednou nucen bojovat proti vlastní rodině. Tento zvyk žít v manželčině rodu je natolik zakořeněn, že ženicha, který se tomu brání, často jeho vlastní žena opustí. Slyšel jsem o mnohých případech, kdy se mladí snažili tento zvyk porušit, ale ztratili kvůli tomu své ženy,“ hovoří Marsden. Avšak náčelníci a boháči nepřestupují do ženina rodu, naopak, odvádějí si ženy domů do své vesnice; mají dokonce povolení, aby několik žen nazývali svými, dodává Thomson³¹. I na Martlockových ostrovech si prostý muž musí ženu vysloužit v jejím rodišti, zatímco náčelníci a stařešinové mají svou rodinu doma. Tak to tedy začalo.

U Lampongerů a Pasumahů na jižní Sumatře převládá už manželství koupí a mateřský rod přešel do rodu otcovského. Zapomnělo se zde i na exogamní předpisy.

U Alfurů, papuánských a malajských míšenců na Buře a Seramu (Ceramu) v jižní části Moluk, přešel mateřský rod také v rod otcovský a oenu za nevěstu platí rodoví druží. Tak je tomu i na Timoru.

Batakové na severní Sumatře kolem jezera Toba měli nejprve mateřskou linii, nyní žijí v patriarchálních otcovských rodech, zvaných *marga*. Tu a tam se však stane, že muž, který nemůže za nevěstu zaplatit, přejde do ženina rodu; potom také jeho děti patří k jejímu rodu. Takové matriarchální manželství se nazývá *mandinding*. Jinak se však žena všeobecně kupuje a pokládá za zboží. Je kusem majetku jak pro své rodiče, kteří ji prodávají, tak pro svého muže nebo jeho bratry či jiné pokrevní příbuzné, kteří ji dědí podle zásady levirátu, o kterém si ještě řekneme. Muž rozhoduje o majetku ženy i o tom, který si obstarala vlastníma silami.

V Nové Británii (Birara, ostrov v Bismarckově soustroví), jako vůbec v celé Melanésii, existovaly exogamní rody s mateřskou linií, ale ženu kupovaly za lasturové peníze, často už pětiletou nebo šestiletou. Když nemohl muž za nevěstu zaplatit, vzal si ji od náčelníka nebo některého svého strýce na zálohu a tento dluh musel později splatit nebo odsloužit. V některých zemích si vysluhuje muž ženu u jejích rodičů. Žena se pokládá za vlastnictví muže, který ji může znovu prodat a

zachází s ní velmi špatně. Podobné poměry převládají na Nových Hebridách v Melanésii a Šalomounových ostrovech východně od Nové Guineje, kde však nevěsta stojí velmi mnoho a tak se s ní lépe zachází.

U fidžijských ostrovanů, kteří se v Melanésii pokládají za nejvyspělejší, už žena nepracuje v zemědělství, je zatlačena do domácnosti a zacházejí s ní krutě. Jsou zde sice ještě zbytky mateřského práva, děti se například počítají k matčinu totemu, ale po zaplacení kupní ceny se žena stává úplným mužovým vlastnictvím a pokládá se za mezka. V mládí je obětí smyslné bezuzdnosti, ve stáří surovosti. Nesmí chodit do chrámu, nesmí jíst mnohá jídla, smí jíst až po mužovi, nesmí se bez jeho dovolení od něho vzdálit. Vláda muže nad ženou je zde absolutní – může ji beztrestně týrat, zabít i sníst. Sebevraždy žen zde nejsou ničím zvláštním. Když manžel zemře, uškrtí jednu z jeho žen, aby na onom světě mohla posluhovat jeho duši.

Dědičné rodové právo nyní ustupuje dědičnému právu rodinnému.

Na Floridě se staré rodové vlastnictví, *mantanga*, nikdy nevázalo na osobu, ale vždy na rod, *kema*, a jeho části se v jednotlivých rodinách více dědily podle smlouvy, ale nikdy ne z otce na syna, nýbrž na členy rodu, obvykle na sestřiny děti – zatímco na ostrovech Tonga (Přátelské ostrovy) se dědilo v rodině patriarchálním způsobem. I když zde ještě existuje mateřská linie, zůstává všechno matčino jmění po její smrti manželovi a dětem. Ani ten kus půdy, který si přinesla jako věno, nedostane rodina zpět.

I u indiánů, u kterých se příbuzenské rodové organizace nejlépe rozvíjely, začal později tento rozklad téměř před očima Evropanů. Potvrzuje to sám Morgan: „Nyní se začíná u vyspělejších indiánů objevovat nechuť k dědičnému právu rodových druhů. U některých je už odstraněno a místo něho nastoupilo výhradní dědičné právo dětí.“ Irokézové, Krikové, Čerokézové, Čoktové, Menominiové, Crowové i Odžibvejové používali různé úskoky, aby dědictví uchovali pro své děti a odňali je svým rodovým druhům. „Jistý Čokta jednou vyslovil před Dr. Byingtonem přání, že by se chtěl stát občanem Spojených států proto, aby potom jeho majetek zůstal jeho dětem, neboť jinak by přešel na jeho rodové druhy podle starého práva.“

„U mnohých indiánských kmenů, u kterých vzniklo značné individuální vlastnictví domácích zvířat, budov a pozemků, bylo zvykem darovat tyto majetky za života dětem, a tak obejít staré rodové právo. Když se vlastnictví nahromadilo více, vznikla opozice proti vydědění dětí a dědičnému rodovému právu, a u několika kmenů tento starý zvyk před několika lety odstranili a zavedli evropský dědičný systém.“ Jinde zase vznikl zvyk, že muž, který vlastní silou vyrval kus půdy divočině a udělal ji obyvatelnou, měl na ni právo jako na soukromé vlastnictví. Morgan hovoří o pueblových indiánech, kteří byli organizováni v mateřskoprávních rodech: „Jejich půda je jako společné vlastnictví společným majetkem, pokud však někdo udělá nějakou parcelu obyvatelnou, má na ni osobní nárok, který může předat někomu jinému z té samé vesnice, a pokud umře, připadne tento nárok jeho vdově nebo dcerám. Jestliže nebyl ženatý, zůstane v rodině jeho otce.“

Tak pomalu přecházelo rodové movité i nemovité vlastnictví ve vlastnictví soukromé. Tento proces probíhal také u starověkých a germánských kmenů, jak uvidíme později.

Manželství koupí je nejrozšířenější formou sňatku u přírodních národů. Existovalo či dosud existuje v Africe téměř u všech černošských kmenů, u Hotento-

tů, Somálců, Masajů, Pygmejů, v Asii u Samojedů (tj. Něnců), Turkmenů, Tádžiků, Kurdů, Kirgizů, u malajských kmenů, v Jižním moři (tj. Oceánii) na Šalomounových ostrovech, u Papuánců, na Nauru, na Ostrově sv. Matouše a jiných oceánských ostrovech, v Americe u mnohých indiánských kmenů, u Abiponů, Kutajů, Činuků, Mayů, Čibčů, Guajaků, Guatušů, u kmenů v Gran Chaco, Patagínů atd.

Kupní cenu za nevěstu přináší obyčejně ženich v darech; byly to šňůry mušlí, přikrývky, kůže, hovězí dobytek, kozy, ovce, koně, velbloudi, obleky, zbraně a jiné předněty denní potřeby, někdy také potraviny, med, mouka, sůl atd., později skutečné peníze nebo otroci. Kupní cena ženy kolísá u různých národů v širokém rozpětí; žena stojí nebo stála například:

- u Hotentotů vola nebo krávu,
- u Kruů v záp. Africe tři krávy a ovci,
- u Vutů sto oštěpových hrotů,
- u Kafrů (Zulů) podle otcovy hodnosti 6 až 30 kusů dobytka,
- u bečuánských (bočvanských) Barolongů 5 až 48 kusů dobytka,
- u Jabimů (v bývalé německé Nové Guineji) 2 kyje na kance, 5 síťových pytlů, 5 hoblovacích železek, 3 šátky, 1 vepře a výdaje za hostinu; nebo 2 kyje, 1 zabitého psa a hostinu; 3 kyje, 1 vepře a hostinu,
- u Bongů 20 liber železa a 20 oštěpových hrotů (staré ženy byly levnější),
- u asijských nomádů (Kalmyků, Kirgizů, Tatarů) často až 90 čtyřletých koní, 90 čtyřletých ovcí a 90 čtyřletých velbloudů,
- u Kalmyků například 30 velbloudů, 50 koní, 400 ovcí,
- u Tunguzů 20 sobů (vdova je lacinější),
- u Turkmenů však dívka 5 velbloudů, vdova 50 velbloudů,
- u indiánů Arapahů až 10 koní,
- u Mandanů 2 koně, pušku s municí na rok a určité množství pálenky,
- u Togů 16 dolarů v hotovosti a 6 dolarů ve zboží,
- v Kamerunu náčelníkova dcera až 6000 šilinků, obyčejná svobodná dívka až 2000 šilinků, otrokyně až 800 šilinků,
- v Persii (dnešním Íránu) dívka z lidu podle krásy 150 až 300 tumánů, které bylo třeba ihned složit na stůl,
- v Číně průměrně 300 taelů (asi 2000 franků),
- ve staré Indii pár volů,
- u Hebrejců zaplatil Ozeáš za svou ženu 50 šekelů, polovinu v hotovosti, druhou v ječmeni,

u Langobardů neměla cena ženy nikdy přesahovat desetinu ženichova jmění.

Podle Iliady zaplatil hrdina za svou manželku 100 kusy hovězího dobytka a 1000 kozami nebo ovci; dívka se zde nazývá *alphesiboia*, což znamená vynášející svému otci mnoho dobytka. U východoafrických Bantuů v Kifipě se cena za ženu nazývá *njorma*, což znamená jak dobytek, tak majetek.

Zároveň se ženy často stávaly platidlem, jakými si naturálními penězi. V Kamerunu se za všechny větší nákupy platilo ženami, přičemž se dělaly značné rozdílů podle stavu. Aby se ušetřila cena za nevěstu, měly severoindické kmeny a filipínští Negriti (také Negritti, původní trpasličí obyvatelé již. Asie a Oceánie, jinak Aetové) zvyk, že příslušní rodiče si navzájem vyměnili své děti. U chudobnějšího mohamedánského obyvatelstva v Přední Asii, když má ženich sestru, nabídne ji nevěstinu bratrovi, aby se to vyrovnalo.

Kupní cenu nedostávají vždy pouze nevěstini rodiče, ale také nejbližší rodina či všichni příbuzní nebo rod, který se o ni rozdělí. Tak to vyžaduje příbuzenský řád, pokud je ještě v platnosti. Když kupní cenu složí jen částečně, má žena někdy možnost právo zůstat u rodičů tak dlouho, dokud se nesplatí celý dluh. U Kaiů, kteří obvykle nemohou zaplatit ihned a najednou, ženichův rod splácí poměrně značnou kupní cenu ve splátkách.

Aby obě dvě strany věděly, kolik se zaplatilo v kozách, rybách, ságu, kokosových ořeších, špercích apod., vyřezou pokaždé z dřevěné destičky příslušný předmět a obě strany tak dostanou jakousi potvrzenku, na které stále vidí, kolik se už splatilo. Aby bylo na zaplacení dost času, zasnubují děti už v kolébce. Někdy si nápadník ještě i nyní musí ženu vysloužit v její rodině, např. u Tiripurů v Bengálsku, u Barmčanů, v některých malajských kmenech, u Čukčů a u různých indiánských kmenů v obou částech amerického kontinentu. Takový služební poměr trvá někdy celé roky, u Gárů až 10 let, a to někdy před svatbou, jindy po svatbě. U Barolongů zůstává mladý pár u ženiných rodičů tak dlouho, dokud se jim nenarodí dítě; až potom se přestěhují do svého nového domu. U některých australských kmenů se nevěstini rodiče odškodňovali tím, že některý příbuzný ženicha šel do jejich rodiny sloužit.

Koupí se stává žena, jak jsme už řekli, úplným mužovým vlastnictvím a může se i dědit. Takovým právem se zmocnil například Absalom (Absolon) žen svého otce. V Kamerunu může muž svou ženu jako zboží prodat dál nebo dát do zástavy; může mu ji také zabavit věřitel. Koupí ženy se však leckde získává pouze právo na ženu a nikoliv na její děti, které si v dobách přechodu z mateřskoprávního zřízení k otcovskoprávnímu ponechával matčin rod nebo kmen. Zde nepatří otci, kterého mohou dokonce někdy, když zemře některé dítě, přimět, aby zaplatil pokutu. U kamerunských Dualů platí otec za děti předem; když nemá potomky, je mu to vráceno. U Vaguů může manžel, když mu zemře žena, žádat od tchána, aby mu vrátil kupní cenu; když má však žena sestry, vezme si vdovec některou z nich jako náhradu. O trzích na nevěsty, známých ve starověku i novověku, si řekneme později.

Žena a manželství u pastýřských národů. Rozhodující souvislost mezi výrobními poměry a sociálním postavením ženy, závislost tohoto jejího postavení na výrobních poměrech poznáváme také u přírodních pastýřských národů, u chovatelů dobytka a kočovných pastýřů, žijících v asijských a afrických stepích a pouštích. V Asii jsou to například mongolští a turkotatarští Kalmykové, Turkmeni, Kirgizové, dále Tibetané, Samojedi (Něnci), Tunguzové (dnes nazývaní obvykle Evenkové, mezi Jenisejem a Ochotským mořem), v Africe převážně beduínské kmeny, Dinkové, Gallové a ostatní Somálci, Ovahererové; v Evropě Laponci.

Protože dobytkářství vzniklo z lovu jako zemědělství ze sbírání rostlinné potravy, stalo se mužským zaměstnáním: mezipohlavní dělba práva se vyvinula tak, že hlídání a ošetřování dobytka bylo výhradním právem mužů, do kterého ženy nesměly zasahovat, pokud muži pro sebe pokládali za nedůstojné „ženské“ práce, sbírání rostlin, stavbu a přepravu stanů, výchovu dětí apod. Stáda byla soukromým vlastnictvím mužů, na pastýřském stupni kultury představovala téměř jediné bohatství, peníze a kapitál, který se sám rozmnožoval a za který se dalo vše ostatní koupit. Pastýři také raději obchodují, než pracují rukama, muž-pastýř se tedy

stává i obchodníkem, přičemž měl však vždy zálibu v krádežích dobytka a byl bojovné povahy, neboť ho k tomu vedla kočovnická expanze, hledající stále nové pastviny. Ze všech těchto důvodů se stal hlavním živitelem a jako živitel, vlastník stád a bohatství, obchodník, lupič a bojovník získal úplnou mocenskou převahu nad ženou, která má u pastýřských národů zpravidla podřízené postavení a je v neváznosti.

Svatební ceremoniály pastýřských národů všude prozrazují, že manželství únosem u nich bývalo velmi oblíbené, i když nepřiliš časté; zpravidla však ženu kupují, obchod uzavírají rodiny, kupní cena se vyplácí v hovězím dobytku a v ovcích, žena se stává zbožím, soukromým vlastnictvím, se kterým se zachází podle kupcovy libosti. Tu a tam, jako např. u Hotentotů, Gallů (Gallové, souhrnný název hamitských kmenů z již. Somálska, žijících také v již. Etiopii) nebo beduínských kmenů se s ní nakládá sice dobře, ale jedná o výjimky, zpravidla dozvuky mateřskoprávního řádu.

U Kafrů (Zulů, v jižní Africe), kteří prý více dbají o děvčata než o chlapce, zřejmě proto, že jejich pozdější sňatek pro ně znamená výnosný obchod, pokládá muž ženu za vklad, protože mu svým pracovním výkonem a dětmi přináší značné úroky. Když se mu tato naděje nesplní, pokud je žena nemocná, slabá nebo zůstane bezdětnou, vrací ji často otci a žádá vrácení kupní ceny. Kromě domácnosti musí žena vykonávat všechnu těžkou práci. Cestovateli Schooterovi³² řekl jeden Kafr, že žena je „mezkem svého muže“, neboť „ji koupil, a proto musí pracovat“. Muž si kupuje tolik žen, nakolik domácích mezků mu stačí majetek. Vládne nad ní celkem neomezeně, může ji zavrhnout, půjčit svému hostu, přičemž sám je „nevěrný“, kdy se mu zachoe, ale její tajnou „nevěru“ trestá velmi krutě. Ženy kaferských vladařů se směly v domě svého manžela pohybovat jen po kolenou.

Pastevecké národy žijí jen zřídka v malých rodinách; charakteristickým rodovtvořným útvarem pro ně je spíše velkorodina, patriarchální rodinné společenství, v jehož čele stojí patriarcha jako neomezený vládce.

Kdo je vlastníkem stád a bohatství, je také vlastníkem žen, které si koupil, jejich děti i vnoučata, se kterými však nezachází jako otec a příbuzný, ale jako vlastník. Synové jsou jeho sluhy, dcery zbožím, které prodává tomu, kdo dá víc. U tureckých kmenů si neměl syn bez otcova dovolení sednout, kouřit, nahlas vyprávět, ale ten samý syn byl vůči své matce obřadně lhostejný nebo s ní zacházel jako s méněcenným tvorem. U mnohých pasteveckých národů trvá vláda patriarchy až do jeho smrti, u jiných se však stává, že otec velkorodiny musí na stará kolena pykat za svá tyranství. U beduínů viděl jistý cestovatel, jak v jeho táboře staří otcové žebraли o milodary, když jejich synové žili v blahobytu a mohli lehce svého otce uživit. Takzvané *patriarchální* mravy, které tak často zvelebují předpojatí nebo nevzdělaní konzervativci v zájmu vládnoucího pohlaví, byly od začátku protknuty násilností a krutostí ve svých polygamických i monogamických formách, o čemž si povíme v dalších svazcích Dějin ženy.

Rodové zřízení tedy u pastýřských národů ustupuje do pozadí, velkorodiny jsou celkem samostatné, hlavně tam, kde je bojové sousedstvo nenutí k soudržnosti jako u Laponců a sobích severoasijských nomádů. Jinak několik velkorodin tvoří rod s otcovskoprávním zřízením, ve které se nebere v úvahu mateřský původ. Turecké a mongolské kmeny, Wakambové, Somálci, Kafrové se snoubí exogamicky, jiní, například Hotentoti, jen ve svém kraalu. Z obranných důvodů se rody spojují v kmeny buď exogamní nebo vojenskou organizací, která může vést až

k despotismu kmenového knížete, jako u Kalmyků a Karakirgizů nebo kdysi u Hunů.

Žena a zánik rodové organizace. Vznik soukromého vlastnictví a bohatství, rozkvět rodiny jako absolutního mužova panství pomalu roztrhaly prastará rodová pouta, která po dlouhá tisíciletí spojovala jednotlivce bratrstvem a rovností a nabádala je k vyšším kulturním stupňům. Vzdor tomu, že se ještě udržují rodové příbuzenské city, které jsou tmelem společnosti, přestává rod existovat jako hospodářská pospolitost a jeho hospodářským dědicem se stává rodina, přestává existovat i jako organizační politický systém a na jeho místo nastupuje stát.

Jestliže byl předtím po dlouhá a dlouhá tisíciletí základem společnosti rod, stává se nyní na dlouhé časy základem společnosti stát a rodina. Jak tedy vidíme, *takzvané základy společnosti podléhají času a změně*. Velkorodina, především ve vládnoucí třídě, nezahrnuje jen dospívající děti, vnoučata a vdané ženy, ale i otroky, a stává se důležitým hospodářským činitelem, protože si sama vyrábí téměř vše, co potřebuje. Zemědělství a dobytkářství jí dodává suroviny pro domácí zpracování; hlavním zaměstnáním ženy je nyní předení, tkaní, pletení, šití a vaření, je uvězněna v domácnosti a pole nechává otrokům. Přes některé dozvuky mateřskoprávního zřízení se stává zbožím a mužovou služkou; nastává doba patriarchálního mnohoženství.

Společnost se začíná dělit na *chudé a bohaté*.

„Když v nějakém rodě některé rodiny zbohatnou, zatímco jiné zůstanou chudobnými, oddělí se bohaté rodiny od rodin chudých a spojí se s bohatými rodinami jiných rodů a utvoří jakousi plutokracii: bohatý Bobr a bohatý Jestřáb nyní mají více společných zájmů než bohatý Jestřáb a chudý Jestřáb.“ A tak jsou brzy nejen lidé, kteří zbohatli, ale i lidé, kteří se bohatými rodí, protože majetky se nyní dědí v rodině a rodiny mohou tím lépe a ještě více rozmnožovat své bohatství. Tak se bohatí stávají více bohatšími a mocnějšími, chudí zase více chudšími. „Mocní však nejsou podle časté pochybné domněnky těmi silnými v Darwinově smyslu, nejsou přirozeně silní tím, že se majetky dědí v rodině.“³³ Rozpor mezi chudými a bohatými tvoří hlubokou trhlinu v rodovém zřízení.

Avšak společnost se začíná dělit i na *pány a sluhy*. Žena už není jediným mužovým otrokem, nyní si muž začíná zotročovat i muže. Zemědělec připoutaný k půdě se velmi dobře hodí k zotročení. Dříve či později přijde bohatý na to, že je výhodnější, když nezabije nebo nesní svého válečného zajatce, ale když ho zotročí a přinutí pořádně pracovat. Z cizorodého živlu ve vítězném kmeni se stávají otroci a jejich množství přispívá k dělení společnosti na pány a otroky.

Avšak kmen může také přepadnou jeho soused, může ho přemoci a podrobit si jeho panství, nebo si vítězný kmen podrobí sousedy, udělá z nich poplatníky a ovládá je z vlastní země a nakonec v kmeni ze zbohatlíků vznikne válečná šlechta, která organizuje vojenskou moc nad kmenem: v každém případě se potom společnost dělí na vládnoucí třídu (bojovníky) a třídu ovládaných (rolníky a dělníky). Vzniká nová zásada sociálního zřízení, jehož hybnou pákou už není pokrevní pouto, ale mocenský vztah. Zároveň přestává být válka příležitostnou záležitostí a stává se systémem.

Obyvatelstva je stále více, sousedé jsou stále blíže, každý národ chce být připravený k boji. Válka je výnosnou a lákavou, protože nyní lze všude získat bohatství a otroky; válka je zároveň „nejčestnější“ zaměstnáním muže a vítěz je ideálem

doby, neboť bez práce může dobře žít na úkor svých poddaných. Když si předtím kmen volil svého nepřiliš mocného válečného náčelníka jen na období války, stává se nyní hlavní velitel ozbrojené moci bez těžkostí trvalým náčelníkem celé společnosti a neomezeným despotou. Ustavičně pomýšlí na odvážný vpád, který by mu vydobyl slávu, bohatství a otroky.

Stát vzniká ve svých začátcích jako válečné loupežné zřízení. Je to systém, kterým vládnoucí menšina drží na uzdě a vykořisťuje ovládanou menšinu.

A nakonec se společnost dělí i hospodářsky podle povolání. Nemajetní, jejichž pole přešla do rukou bohatců, se chopí řemesel a obchodu. Bohatá třída má ve svých majetcích nevolníky a otroky, kteří musí vyrábět všechny potřeby pro velkodomácnost. A tak se jedni stávají výhradně rolníky, jiní rybáři, výrobci člunů, řezbáři, kameníci, kováři atd. Tak vznikají první řemesla, diferenciace mužů podle povolání, která v dalším vývoji vede ke vzniku stavů: obyvatelstvo se rozdělilo na bojovníky, obchodníky, řemeslníky, rolníky rybáře apod., což také přispívá k rozkladu rodového zřízení.

Původní rovnost příslušníků rodů tedy vystřídala trojitá nerovnost: hospodářská, sociální i politická, a různé stavy se nyní od sebe liší rozdílnými, často protichůdnými zájmy. Například o starých Irokézích se psalo: „Když jde o věci, které jsou v zájmu celého národa, shromáždí se na společném poradním zasedání, na které se dostaví zástupci všech vesnic. Při poradě se projevuje tolik horlivého zájmu o všeobecné dobro a vzájemnou pomoc, že z toho vzejde obdivuhodná shora a solidarita, která přispívá národu a kterou nemůže nic narušit“

Ve vznikající třídní společnosti je tomu zcela jinak a rozporuplnost zájmů napomáhá vzniku moci, která by tento vratký systém udržovala v zájmu třídy vládnoucí. A touto mocí je stát, mocenský aparát, kterým zorganizovaná menšina ovládá neorganizovanou nebo špatně organizovanou většinu. Takové poměry se vyskytují u vyšších přírodních národů, u takzvaných polostátních přírodních národů, které už dospěly na práh civilizace. Patří k nim některé indiánské a malajské kmeny, většina kmenů polynéských a většina afrických zemědělců. O starověkých národech na tomto kulturním stupni budeme hovořit později.

Jak víme, byly malajské kmeny příbuzensky organizované, kmen tvořily rody a spravovalo ho shromáždění rodových náčelníků, jejichž hodnost bývala už dědičná. Kde však bohatství a válečné poměry vedly k panské organizaci, například na Suluských ostrovech (Sulu), přeměnili se rodoví náčelníci se svými rodinami na dědičnou šlechtu; jsou zároveň bohatými statkáři a mají v rukou vládní moc, kterou už řádně zneužívají. Ostatní příslušníci rodu tvoří nižší třídu a zajatci, jakož i trestanci třídu otroků. Tak vzniká trojtřídní společnost přímo z rodové organizace. Další krok potom udělá energický vladař, který upevní svou moc vítěznými válkami: stane se samovládcem, z rodové šlechty udělá dědičnou dvorní šlechtu, která má výsadní právo na vyšší úřady, jak je tomu například u Pontianaků (Pontjanaků) na záp. Borneu. Samozřejmě že ani vládce nezapomene vykořisťovat: kutejský sultán vybíral clo, které mu vynášelo milion zlatých. Konečně na Tobagu si vladař přisvojil i funkci nejvyššího kněze, stal se všemocnou osobou a šlechtu změnil v obyčejné úředníky.

U Malajců můžeme sledovat celý postup a všechny přechodné formy od mateřskoprávního zřízení až k patriarchálnímu despotismu. Podobný vývoj prodělali indiáni ve Virginii, na Floridě, Severní Karolíně, Polynésané i Afričané. Všude vidíme krále, který baží po samovládě, šlechtu, která neomezeně vykořisťuje lid, a lid,

který je stále bezprávnější a bezmocnější. Vznikají malé demokraticky zabarvené státy, malé patriarchální monarchie, oligarchie s vládou šlechty, teokracie s vládou kněží, a nakonec despotismy s absolutní vládou panovníka, a v těchto různých formách najdeme ještě i stopy rodové organizace a mateřského práva.

Na ostrovech Tonga (Přátelské ostrovy), kde přistěhovaný kmen dobyvatelů potlačil domorodé obyvatelstvo, vládl s absolutní světskou i duchovní mocí král, *tui-tonga*, kterého pokládali za světce. V jeho říši byly tyto třídy:

1. *Egi*, šlechta, a sice vyšší knížecí šlechta, která obsazovala nejvyšší státní úřady a nižší šlechta, ke které patřili všichni příbuzní knížat.

2. *Matabula*, knížecí dvořanstvo, a *mua*, učenci a umělci a také kněží, kteří se zabývali vědami, výchovou knížecích dětí a vyššími řemesly, jako je tetování, stavění člunů a vyřezávání žraločích zubů.

3. *Tua*, to byl vesnický lid a nepočetní řemeslníci.

4. *Otroci*, které tvořili hlavně váleční zajatci.

Přes tuto aristokratickou organizaci existovalo do jisté míry mateřské právo: majetek se sice dědil po otci, ale stav, hodnosti a šlechtictví po matce. Tu a tam v Polynésii věřili, že jen šlechta má duši a po smrti žije. Syn se pokládal za vznešenějšího než jeho otec, neboť měl o jednoho předka víc; dcera se z toho samého důvodu pokládala za vznešenější než její matka, dcera královny za vznešenější než sama královna: nesměla se vdát za Tongana, i když milence mohla mít podle své libovůle. Pokud porodila dceru, tato se pokládala za ještě vznešenější a posvátnější než její matka a jako *tamaha* se těšila největší úctě.

U menších rolnických kmenů v Africe většinou existovaly monarchie patriarchálního charakteru, u jiných, například Ašantů v nynější Ghaně, oligarchie, u Dahomejců (v Dahomé, dnešní Benin) byl absolutní despotismus. Zde byla válka nejen vladařovou vášní, ale po dobývání, plenění a chytání otroků dychtil všechen lid, takže čas vyplňovali pouze válkami a slavnostmi. I ženy se zde zúčastňovaly válek. Ženská tělesná králova stráž, dahomejské amazonky (viz výše), měla 5000 členek, stálé vojsko 24 000. Jako všichni královi poddaní, byly i všechny ženy jeho vlastnictvím, se kterým mohl libovolně nakládat, darovat ho nebo prodat. Stopy mateřského práva v Africe, hlavně na západním pobřeží, byly dost bohaté. V Loangu (na území dnešního Konga) se dědilo šlechtictví jen po matce, nikdy ne po otci. Děti knížete byly jen tehdy knížecího rodu, pokud byly zplozeny kněžnou, zatímco děti kněžny byly vždy z knížecího rodu, ať je měla s kýmkoliv. Ioanžská kněžna si mohla vybrat jakéhokoliv muže, přinutit ho dokonce k sňatku a zase zavrhnout, k čemuž prý stačilo, aby na něj foukla. Král si v Loangu vybíral vážnou, zkušenou matronu, kterou nazýval svou matkou a většinou jako vlastní matku uctíval. Tato žena, *makonda*, měla velkou moc a ve všech důležitých věcech udílela královi rady. Mohla ho dokonce zničit, pokud ji urazil nebo jí v něčem nevyhověl. Mohla si vybrat muže dle libosti a její děti se počítaly do královského rodu. Pokud její milence přistihli s jinými ženami, popravili je.

V Lundě ve střední Africe (dnes částečně na konžském území) byla po královi, *muata jamvo*, nejvyšší hodnostářkou žena, *lukokeša*. Nebyla vdaná, ale měla za milence otroka, který si musel hrát na ženu a všemožně se parádit. Nesměla mít vlastní děti, neboť se pokládala za symbolickou ploditelku lundských králů; když porodila, dítě ihned odstranili.

V Akkře (v dnešní Ghaně) a v Angole vládly královny. U Ašantů (také v dnešní Ghaně, viz výše) králova sestra vládla ženám. U mnohých národů na řece Zambezi

měly ženy ještě za dob Livingstona značný vliv a muži, kteří chtěli něco prodat, to dělali pouze s jejich souhlasem. V jižní Senegambii (starší označení dnešního Senegalu a Gambie) měly ženy značná politická práva a velký vliv, rozhodovaly o míru a o válce. V Jammě určovaly na svých schůzích nejen zákony, ale tvořily i soudní tribunál, v Cabě se mohly dostat do vlády a těšily se velké úctě.

Polygynie, mnohoženství. Kdyby se některá forma manželství dala pokládat za jediné přirozenou, manželské formy nezávisely na daných hospodářských a kulturních poměrech a neměnily se tedy jako ony, mohli bychom pokládat polygynii (mnohoženství) za nejpřirozenější formu manželství, protože když je dnes monogamie podle počtu mužů, kteří jsou ženatí s jednou ženou, hlavní manželskou formou na světě, má polygynie z hlediska místního rozšíření převahu i nad ní.

U přírodních národů bylo mnohoženství nejrozšířenější manželskou formou, když je objevili pro novodobou etnologii. Jen co se žena získaná koupí stala vlastnictvím a zbožím, snažili se muži dovést si tolik žen, na kolik jim stačily prostředky. Čím více se s rozkladem mateřskoprávních řádů zhoršovalo sociální postavení ženy, tím všeobecnější se stávalo mnohoženství jako manželská forma, a to hlavně mnohoženství fakultativní, nezávazné, jako výsada těch, kteří na to měli: náčelníků, vladařů, šlechticů a boháčů nebo mužů výjimečně schopných, jako byli například mimořádně šikovní eskymáčtí lovci, kteří si mohli koupit několik žen a uživit větší rodinu. Protože však u většiny národů (avšak ne u všech) je počet žen a mužů přibližně stejný, nemohou tak snadno mít všichni muži jednoho kmene zároveň více žen. Musí se spokojit jen s jednou, žít v monogamii a nouzi. U nižších loveckých národů, které často zabíjely novorozeňata ženského pohlaví, mívali jen náčelníci nebo staří vážení muži dvě nebo tři ženy, zatímco ostatní jen jednu nebo žádnou. U rolnických národů, u kterých vznikla velká majetková nerovnost, zabrali pro sebe bohatí často tolik žen, že na chudobnější muže už nezbyly.

Polygynie, (chybně polygamie, což je termín významově užší) se vyskytuje v různých formách. Původní forma zřejmě předpokládá, že všechny ženy jsou rovnoprávné. Často bydlí každá se svými dětmi v samostatné chatrči, takže manžel má na starost tolik domácností, kolik má žen. Tak tomu bylo u mnohých afrických národů, kde měly ženy oddělené domácnosti i vlastní majetek a jen periodicky přijímaly návštěvy společného manžela; podobně tomu bylo u některých severoamerických indiánů, v Mikronésii, u Bataků na Sumatře.

Jen nepatrné, ale zajímavé jsou rozdíly mezi následujícími třemi africkými etniky:

U Bavendů musel každý manžel pro svou ženu postavit samostatnou chatrč, ve které měla svou domácnost, kuchyňské nádobí, zásoby a šatstvo, na které neměla jiná žena nárok. Ani muž jí nesměl nic vzít a darovat třeba jiné ženě: měl na to právo jen pro svou potřebu. Jedna žena zde pravidelně vládla, měla větší a hezčí chatrč, ve které se muž nejvíce zdržoval, přijímala jeho hosty a dohlížela na ostatní ženy. U Wagandů (či Bagandů), kde je počet manželek neomezený pro toho, kdo na ně má, také každá žena bydlí ve své vlastní opločené chatrči. Manželova chatrč stojí v čele před nimi. Ženy ho navštěvují podle jeho přání. U Bagobů, kde též bydlela každá žena samostatně se svými dětmi, žil muž ve společné domácnosti se svou hlavní ženou a ostatní jen navštěvoval.

U některých Papuánců na Nové Guineji měl muž doma obyčejně jen jednu

ženu; druhá a třetí žena bydlely na jiných ostrovech a muž za nimi dojížděl jednou či dvakrát do roka. U Mandingů (Mandingové, skupina příbuzných kmenů na horním toku Nigeru a v Senegalu) byla postupně každá žena paní v domácnosti a musela se starat o potravu a dohlížet na otrokyně. Na Kisaře žijí ženy bohatých u svých rodičů, zatímco chudobnější ženy bydlí všechny pod jednou střechou a první žena vládne nad mladšími ženami.

Jiná forma mnohoženství je tam, kde má několik žen přednost a pokládají se za ženy hlavní, zatímco ostatní jsou jen ženami vedlejšími nebo souložnicemi. Tak tomu bylo ve starověku například u starých Hebrejců a Franků. Později ve třetí formě existuje jedna hlavní žena, obyčejně první, která má úplnou nadvládu nad ostatními, které se pokládají jen za souložnice, což je už jakýsi přechod k monogamii. Tak to bylo ve staré Heladě a ještě dodnes tu a tam v Číně.

U Vutů si volil náčelník z velkého počtu žen tvořících jeho domácnost jednu „královnu“, která vynikala původem i moudrostí a svěřoval jí vládu nad ostatními ženami. Kromě toho měl 4 nebo 5 děvčat nebo žen zvláště oblíbených a privilegovaných, které pro něj musely například vařit. Ostatní ženy byly „dělnice“, pracovaly buď na poli nebo vařily pro náčelníka a jeho ženy.

Mnohoženství u přírodních národů se tím více rozšiřuje, čím je větší nerovnost vzhledem k bohatství a moci. Tím se také zhoršuje postavení ženy. Mwata Kazembe, panovník v Lundě, měl 600 žen, které byly přiděleny jeho čtyřem hlavním ženám jako sloužky. Když uviděl ženu, která se mu líbila nebo o takové, která by se mu líbit mohla, slyšel, poslal si pro ni. Jen co přišla, podrobil ji výslechu, aby se přiznala, se kterými muži se pohlavně stýkala. Ti byli potom chyceni, zabiti, jejich majetek zkonfiskován a ženu zavřeli do královského harému.

U Maravenů musela žena v určité vzdálenosti klečet, dokud její manžel jedl. Mtesa, nejmocnější panovník ve východní polovině rovníkové Afriky, měl podle Stanleyho zprávy 5000 žen, ze kterých však jen 500 bylo možné pokládat za královny souložnice. Podle pozdějšího cestovatele jich prý měl dokonce 700 a vlastně ani neznal jejich přesný počet; ani prý s nimi nešetřil, neboť cestovateli ihned nabídl 18 vybraných krasavic darem. Ašantský král měl prý 3000 žen. O Kasangovi, panovníkovi v Uru, anglický cestovatel Cameron napsal: „Když spí král doma, tvoří mu ženy jeho harému postel – jedny, opírající se rukama a koleny, mu vytvářejí svými zadky lůžko, druhé, rozložené na koberci, měkký koberec.“ O dahomejském králi jsme už hovořili.

Mnohoženství jako manželská forma bylo rozšířené snad také u všech starověkých národů, kterými se ještě budeme zabývat. Udrželo se hluboko do civilizované epochy a všude bylo v určitém smyslu předchůdcem monogamie.

Polyandrie, mnohomužství. Manželství jedné ženy s několika muži se vyskytovalo a částečně i dosud vyskytuje na Cejlonu, v Indii, hlavně u Todů, Čongů, Naimarů a jiných kmenů v Nilgiriském pohoří, dále v Tibetu, u Eskymáků, Aleutů, Koňaků (Konjaků) a Kolušů (Koljušů), u praobyvatel kolem Orinoka, u Irokézů a jiných severoamerických a středoamerických kmenů, taktéž v Melanésii a Polynésii.

V Tibetu má polyandrie tuto formu: když se ožení nejstarší syn, přejde na něj veškerý otcův majetek, zato se však musí starat o rodiče a sourozence. Pokud to jemu a jeho ženě vyhovuje, zůstanou rodiče u nich, v opačném případě jim dá

samostatné obydlí. Nejmladší syn se obvykle stává lávou (knězem). Když jsou tu další bratři, stanou se sluhy ženatého bratra a zároveň jeho spolumanželi, které však může kdykoliv propustit. Když umře, připadne vdova i majetek druhému nejstaršímu bratrovi. Volba ženy je výsadou nejstaršího bratra.

Jistý cestovatel vypráví: „Jednoho dne uteklo děvče z kmene Daflů mezi Čínou a bývalou britskou Indií na indickou půdu a odevzdalo se pod anglickou ochranu proti svému otci, který ji chtěl vdát za souseda, žijícího v polygynii. Poskytli jí právo útulku, zde se však hned „vybarvila“ a přivedla si z úkrytu svého „únosce“, kterému potom představila další dva muže jako své manžele. Vyšlo najevo, že u nich je mnohoženství výjimkou, zatímco polyandrie pravidlem, jenže se neomezuje tolik jako v Tibetu jen na bratry, ale dělá se svobodnou volbou.“

Na Cejlonu a u národů na úpatí Himálaje jsou všichni manželé jedné ženy vždy bratry. V zemi Kulu se našla takováto pospolitá manželství se 4 až 6 muži a všichni byli bratři. Děti hovořily o starším a mladším otci, a jen co některý manžel uviděl boty svého bratra před ložnicí, věděl, že nemá vstupovat.

O polyandrii u národů v údolí Indu napsal Rousselet³⁴: „Manželství několika mužů s jednou ženou je možná typem nejstarší sociální organizace pranárodů Indie a v západní Himálaji. O tom, že tento zvyk je velmi starý, svědčí okolnost, že ještě dnes převládá u různých kmenů, které jsou od sebe navzájem odděleny územími, obývanými přívrženci mnohoženství. Polyandrii najdeme u Naimarů na nejjižnější indické jihu, u Baigů v Gobwaně, u Gárů na indicko-čínských hranicích a nakonec v západní Himálaji, v Ládakhu, Rpašachu a Kulu... Když se ožení nejstarší bratr, většinou se stávají všichni jeho bratři manžely jeho ženy. Děti narozené z tohoto svazku nepatří jednotlivci, ale nazývají všechny manžele své matky otcem. Tak zde má žena čtyři manžele zároveň, ale jejich počet není nijak omezen. Kromě této pravidelné formy polyandrie má žena také právo vybrat si jednoho nebo několik mužů (ne milenců) vedle skupiny bratrů. Důsledkem tohoto pozoruhodného zvyku je, že stav obyvatelstva se nezvyšuje, ale ani nezmenšuje. U Kulů je žena hlavou této pospolitosti, spravuje majetek, který manželé zvelebují a jehož výnos jí přinášejí. Sama se stará o výbavu pro děti a svůj majetek jim odkazuje jako dědictví.“

O polyandrii v Ládakhu napsal Ujfalvy³⁵: „Aby se zabránilo tříštění pozemkového majetku a snad i z úsporných důvodů, mají zvyk, že děvčeti, které se vdalo, dovolí vzít si za manžele ještě libovolný počet jiných mužů; všichni společně však tvoří jednu rodinu. Pozdější manželé většinou bývají bratry prvního manžela, a proto lze často slyšet, že děti hovoří o mladším a starším otci. Ženy v Ládakhu si však snějí vybrat ještě dalšího cizího manžela, kterého si mohou přivést do společné domácnosti bez obav, že se tomu někdo postaví na odpor. A přece se tu a tam vyskytuje i mnohoženství: také se někdy stane, že zámožné děvče si vezme jen jednoho muže podle své volby.“

Na Cejlonu se vyskytovala polyandrie ve všech kastách a třídách, u zámožných Sinhalčanů měla žena často dva nebo čtyři manžele, někdy i sedm. Portugalci a Holanďané prý vytlačily tyto mravy z pobřeží, ale uvnitř ostrova se snad vyskytují dosud.

Na Nových Hebridách (Vanuatu) je zvyk, že dva vdovci žijí s jednou vdovou, děti patří oběma mužům. U Tsonotuan-Irokézů nebylo povoleno legální mnohoženství, ale ženy mohly mít několik legitimních manželů. Na Markézách měly zvláště vznešené ženy několik mužů, kteří se dobře snášeli, ale cizolož-

ství jim nebylo dovoleno. Také zde existovalo mnohoženství. U Guančů na Kanárských ostrovech existovala polyandrie například na ostrově Lanzarote, ale vždy jen jeden muž se pokládal za hlavního muže v domácnosti, i když jen na období jednoho měsíce. Potom nastoupil na jeho místo další, který pak také musel vrátit mezi domácí služebnictvo, dokud na něj znovu nepřišla řada.

Jistým druhem polyandrie je zvyk Puanů ve vnitrozemí Bornea, že starší muži, kteří žijí v bezdětném manželství s mladými ženami, si k sobě berou mladého a silného chlapce, aby jim dopomohl k potomstvu. U Bampendů existuje *mussussu-me*, tzv. zajatá žena, přivedená z vesnice vyplněné za vítězného tažení. Přisoudí ji nejprve tomu, kterého si vybere, aby s ní spal. Potom mají i ostatní bojovníci právo s ní souložit, za což od každého dostane dar. Když se chce vdát, musí dary vrátit, ale jinak se ve vesnici těší velké úctě.

U Čukčů zjistil Nikolskij jakési střídavé manželství: dva nebo více mužů se dohodne, že všichni mají stejné právo na své ženy. Toto právo se realizuje kdykoliv se zúčastnění setkají, například na návštěvě. Také svobodný muž nebo vdovec se může zúčastnit tohoto střídavého manželství, pokud žije na jednom místě nebo je ženatý – zde už jde o skutečnou polyandrii. Ženy prý přijímají tento zvyk celkem ochotně, dokonce i ruské ženy, pokud si vezmou Čukče. Stává se však, že čukčská žena, když jí vnucují nepříjemného manželského souložníka, spáchá sebevraždu.

Manželský trojúhelník byl znám u přírodních národů, dokonce u Koňaků, Kanuvanů a Kolušů i v zákonné formě. U Kolušů byl legálním milencem vždy bratr nebo manželům blízký příbuzný; bratr nebo syn mužovy sestry byl také povinen oženit se po jeho smrti s jeho vdovou.

Pokud není polyandrie ozvěnou skupinového snoubení a mateřskoprávních řádů, vznikala zřejmě ze šetnosti nebo z chudoby, jako například u jihoafrických Hererů. O horských Mirisech a kmene Dolfa v severní Indii hovoří Dalton, že ti, kteří si to mohou dovolit, žijí v mnohoženství, zatímco v chudobnějších třídách si bratři kupují společně jednu ženu, neboť pro jednoho je kupní cena ženy příliš velká. Rousselet sice pokládá polyandrii v Indii a v západní Himálaji za prastarý zvyk, avšak mnoho nehovoří o jeho původu. Je však pravděpodobné, že to v těchto končinách souvisí s bývalým mateřskoprávním zřízením, protože už ve starých indických pověstech měly princezny za muže 5 nebo i 7 bratrů. Také se nedá popřít ta skutečnost, že například v Tibetu a na Cejlonu není polyandrie pouze zvykem chudých lidí, ba naopak. Není to to samé, když si zámožná žena vezme několik manželů, nebo když si několik chudých manželů pro sebe vezme jednu ženu. Loanžské princezny, jak už víme, chápaly polyandrii celkem po svém: snažily se střídat zámožné muže, aby je mohly rychle o všechno připravit a potom vyhnat.

Starší cestopisci se dívají na polyandrii velmi pohoršeně, i když na polygynii většinou nejsou tak přísní. To je stanovisko dvojité mužské morálky, ke kterému se věda nesmí snížit. Tibetané, kteří neznají pohlavní žárlivost a ošklivost, jako ji vůbec neznají přírodní národy, si polyandrii chválí, neboť muži jedné ženy se prý tolik nehádají jako ženy jednoho muže – za dlouhé nepřítomnosti toho či kterého muže, pokud je na cestách nebo u stád v horách, nechybí ženě mužská ochrana a ani jako vdova se neocitne tak snadno se svými dětmi v nouzi, a nakonec i proto, že výživa ženy a dětí v polyandrii je snadnější než v mnohoženství nebo v monogamii. Zároveň je třeba uznat, že postavení ženy

v polyandrickém manželství je o mnoho vyšší a důstojnější než v manželství polygynickém a v patriarchální monogamii.

U drávidských indických kmenů, u kterých je polyandrie nejvíce rozšířena, se těší žena úctě a svobodě, zatímco u sousedů žijících v mnohoženství patří ženy k nejnešťastnějším otrokům. I u Irokézů, jak víme, byly ženy rovnocenně postaveny mužům. Celkově se dá říci, že polyandrie udržuje muže v určitých mezích, zatímco polygynie všude přispívá k zotročení ženy.

Primitivní manželství v užším slova smyslu, tzn. když odhlédneme od skupinových svazků a od ozvěn mateřskoprávního zřízení, tedy manželství jako důsledek mužovy hospodářské a mocenské převahy a ženina poddanství, lze tedy charakterizovat takto:

1. Primitivní manželství přesto, že pohlavní pud má charakter volnosnubný, který má rád změnu, stává se poměrně trvalým, neboť není založeno na pohlavní žádosti, jež rychle pomine, ale na stálé hospodářské potřebě.

2. I když primitivní člověk nezná pohlavní žárlivost, vyskytuje se u něho všeobecně žárlivost vlastnická: o „milenu“, kterou má ve své ženě, se ochotně dělí s jinými nebo ji ochotně půjčuje, ale svou služku, kterou v ní má především, žárlivě hlídá, aby mu ji za zády někdo neunesl.

3. Hlavní formou primitivního manželství je fakultativní mnohoženství: muž si přeje mít tolik ženských pracovních sil, kolik stačí uživit, což ve většině případů

znamená monogamii z nouze.

4. Muž může ženu kdykoliv vyhnat jako špatnou služku; půjčováním žen, volnosnubností při slavnostech a jejich výměnou uspokojuje pudovou touhu po změně, ale přitom neztrácí ženu jako pracovní sílu.

5. Svobodné ženy jsou pohlavně volné, neboť ještě nejsou ve služebním poměru.

6. Žena se získává únosem, koupí, výměnou nebo službou, tedy stejně tak jako každé jiné zboží.

Důvodem primitivního manželství tedy nebyla láska, ale pracovní síla ženy a její mateřská schopnost. Žena je muži nejen služkou a dělnicí, ale v dětech mu dává další cenné kusy vlastnictví, o jejich výchovu se musí sama starat: v chlapcích pomocné pracovní síly a budoucí krevní mstitele a právní ochránce, v děvčatech dobře prodejně předměty.

IV. PŘÍRODNÍ ŽENA A PROSTITUCE

Jak jsme už řekli a v celých dějinách ženy se o tom vždy znovu přesvědčujeme, volnosnubná lidská povaha se neustále snaží proniknout kulturní slupkou mravů a obyčejů, právních a náboženských názorů, které ji potlačují. Když mravy omezují volný pohlavní styk tak, že se všeobecně pokládá za nemravný, vzniká prostituce jako náhrada, jako nová „kulturní“, zvrhlá forma volnosnubnosti. „Kde se nemůže vykouřit volná láska, objevuje se prostituce.“³⁶

Dříve, než přikročíme k jejímu vzniku a vývoji u přírodních národů, musíme se především seznámit s její skutečnou podstatou, která ještě ani dnes není všeobecně jasná, s její definicí, která je dodnes ve světě učenců velmi rozmanitá a řekněme si rovnou: závisí na odborných předsudcích nebo morálních zaujatostech nebo nakonec ústupcích morálky vládnoucí třídy. Už na první pohled je zřejmá hluboká nesprávnost Buschanovy³⁷ definice: „Prostituce, to je pohlavní oddávání se děvčat a žen osobám, se kterými neuzavřely žádné manželství,“ a to je definice etnologa, který je velmi výrazným zastáncem původní lidské volnosnubnosti!

Dejme nejprve slovo antropologovi a sexuologovi Reitzensteinovi, který zastává celkem liberální stanovisko: „Že to nebyl vždy legitimní manžel, se kterým ženy měly pohlavní styk, jsme viděli už několikrát v předešlých kapitolách. V minulosti lidé u nás tyto případy rychle vyřešili, neboť ženu, která se něčeho podobného dopustila, nazvali děvkou. To se však pokládalo za velkou hanbu. Ale s takovýmito názory na oddávání se žen nelze v etnologii operovat, neboť ne jeden národní kmen nejenže dovoluje svým ženám mimomanželský pohlavní styk, ale dokonce ho od nich vyžaduje, a zde se potom samozřejmě nebere jako cosi zahanbujícího. Slovo prostituce se dnes používá právě tak správně jako nesprávně. V mnohých kruzích se každý mimomanželský styk označuje za prostituci. To je ovšem naprosto nesprávné. Prostituci rozumíme oddávání se děvčete několika mužům za odměnu.“ Žena, která žije s jedním mužem v konkubinátu, není proto prostitutkou, ale budeme za prostitutku pokládat i největší umělkyni, která se střídavě oddává několika mužům za brilianty apod., když jí jde především o výdělek. Tedy i „volná láska“ a takzvaný „poměr“ jsou z prostituce vyloučeny.

Prostituce zřejmě není jen jevem naší doby, ale má kořeny už v pravěku, a musíme ji pokládat za zvrhlou formu volného pohlavního styku, který už od těchto dob existuje. Velmi správně hovoří Ivan Bloch: „Moderní prostituce je vzhledem ke své organizaci a vnější formě úplně produkt a přezitek klasického starověku, ale svými prvotními kořeny sahá nazpět až do pravěku lidského rodu.“ Je důsledkem falešné morálky, především důsledkem boje o monogamii. Sama žena na tom má nemalou vinu. Možnost tělesného oddání se je pro ni největší kapitál, kterým si zároveň upevňuje svou budoucnost v manželství, a proto pudově nenávidí ta děvčata, která nechťejí trvalý svazek, ale jen peníze. Podobnou myšlenku vyslovuje i Wullfen³⁹: „Mnozí připisují ženě část viny na tom, že prostituce je nevykořenitelná, protože žena vyžaduje především monogamii, jednosnubnost, neuznává mnohosnubnou mužovu povahu, a tím ho žene k prodejnému pohlavnímu požitku.“ Také Bloch je stejného názoru: „Prostituce se vyskytuje i u přírodních národů všude tam, kde byl volný pohlavní styk omezený nebo spoutaný. Není ničím jiným než náhradou nebo novou formou prvotní „promiskuity“ (tzn. volného nemanželského pravěkého styku) ... Dokud bude trvat manželství, potrvá i prostituce, a protože nemůžeme odstranit manželství, když se nechceme vzdát své kultury, nemůžeme odstranit ani prostituci, i když ji nazýváme nutným zlem.“

Vratme se nyní k definici. Budeme ji potřebovat i v dalších částech tohoto díla, kde nám často prospěje, přičemž budeme mít úplně jasno o tom, kde končí láska a začíná prostituce. To se totiž nedá tak lehce zjistit: co se moralista odváží rozřešit na první pohled, to se člověku uvažujícímu bez předsudků často jeví jako hustá spleť fyziologických a psychologických momentů, ve které potřebuje spolehlivé vodítko. Takovým vodítkem je právě dobrá definice. V podstatě se budeme přidržovat rozboru Ivana Blocha, jehož definice je v každém směru nejobsažnější a nejpřesnější.

Povaha prostituce. Prostituce je jev čistě lidský, kulturní produkt lidské společnosti. U zvířat se nikdy nezjistilo nic, co by se jí podobalo.

Jen jedna věc, která v prostituci také svou úlohu, se částečně objevila i u zvířat – že se totiž slabší pohlaví snaží využít své pohlavní vnady na to, aby od silnějšího pohlaví dosáhlo určité výhody. Jistý zvěrolékař poskytl Dr. Blochovi výsledky svého pozorování: „Když u opičinci, kde chovají samce spolu se samičkami, rozdávají pamlsky, někdy se stane, že silný samec se žene k samičce, která ukradla ořech nebo cukřík. Zde jsem často pozoroval, že se samička postaví před samce, který se blíží se zlým úmyslem, nabízejíc mu vyzývavými pohyby zadku soulož se zřejmou snahou, aby si tím uchránila svůj pamlsek. Podotýkám, že podobně se chovají i mladší opičí samečkové k velkým, podstatně silnějším samcům. Kde jsou spolu jen opičí samci, onanují se navzájem.“ Cośi podobného pozorovali i u australského ptáka arguse pavího. Staví si přístřeší výhradně pro pohlavní styk, které zdobí velmi důmyslně. Zde se scházejí samečci a bojují o přízeň samiček a scházejí se tu i samičky koketující se samečky. Nelze se tedy divit, že vchody do přístřeší jsou ozdobeny množstvím krásně zbarvených nebo jasně se blýskajících předmětů. Přinášejí je sem, důmyslně umísťují, uspořádávají a při pohlavních zábavách přinášejí mušle, zuby, pestré kamínky, kousky barevného kartounu, modrá pera z papoušcích ocasů, dokonce i náprstky ukradené lidem, modré, červené a černé jahody. Těmito pestrými a lesklými předměty chtějí zřejmě samičky nalákat k pohlavnímu styku.

Ale tento jev, že slabší pohlaví tam, kde je sociálně utlačované, se snaží za po-

skytnuté pohlavní rozkoše dosáhnout určité výhody, je všeobecným příznakem i normálních pohlavních poměrů, ať je už ve své extrémní formě jedním z charakteristických znaků prostituce. Tato forma „prodejnosti“ ženy je všeobecně a pudově podložena. Žena je většinou pohlavně méně aktivní než muž. Následky lásky: těhotenství, porodní bolesti, šestinedělí, starost o děti – jsou těžké především pro ni. Od svého prvního zotročení představuje také slabšího výrobního činitele. Instinktivně se tedy snaží využít své pohlavní vlny k tomu, aby jí muž věnoval část ovoce své práce jako protidár za bezvýhradně poskytovanou pohlavní rozkoš.

S tímto jevem se ostatně setkáváme i dnes v té formě, že slabší pohlaví představuje někdy muž. To však znamená, že odměna za poskytnutou pohlavní rozkoš není sama o sobě a za všech okolností důkazem prostituce. Vznikla snad už v pravěku, když v zápase o ženu vítězil muž, který nabídl nejkrásnější skvost a nejocennější předmět.

Prostituci je třeba především přesně oddělovat od jiných forem mimomanželského pohlavního styku. Pozoruhodné v tomto směru byly už závěry římského práva, hlavně Ulpianovy poznámky: „Veřejné řemeslné smilstvo neprovozuje jen žena, která se prostituje v nevěstinci, ale i ta, jejímž zvykem je v zábavním podniku nebo jinde bez hanby se oddávat. Veřejně totiž znamená, že v každém směru, to jest bez výběru; tedy nikoliv žena, která podlehne v cizoložství nebo při znásilnění, ale žena, která žije jako prostitutka. Ani o takové, která obcuje s tím nebo oním mužem, přijímajíc od něho peníze, se nedá říci, že vykonává veřejné řemeslo smilstva. Octavenus má přece úplnou pravdu, že i žena, která se bez peněžité náhrady veřejně oddává mnohým mužům, se musí počítat k prostitutkám.“

Římské právo a římské mravy přesně rozlišovaly prostitutku, *mulier quaesturia*, od ostatních představitelk mimomanželského snoubení, které se nazývaly *concubina pellex* a *amica* čili *delicata*.

Concubina neboli focaria znamenala ženu, která žila se svobodným mužem a představovala v každém směru manželku, již chyběla jen legitimace právní manželské smlouvy. Mezi konkubínou a manželkou byl tedy rozdíl pouze v „důstojnosti“. Pellex, paellex byla milenka ženatého muže a netěšila se samozřejmě takové vážnosti u řádných lidí jako konkubína. Také amica čili delicata byla takzvaná galantní žena, která se stýkala jen s několika muži podle svého výběru. Její pohlavní život byl individuálního a vytríbeného charakteru, i když souložila téměř vždy za odměnu. Naproti tomu pravá prostitutka byla žena, která se pro výdělek pro sebe nebo i jiné ženy veřejně či tajně bez výběru vydávala napospas mnohým mužům. Do takové klasické charakteristiky prostitutky se právem zahrnuje i kuplířka, zatímco římské právo nezná v žádné podobě prostituci mužskou a mužského kuplíře nebo majitele vykřičeného domu. I v této věci je velmi viditelný patriarchální původ římského práva, nepříznivý pro ženu.

Podstatné momenty při určování prostituce jsou tyto:

1. Prostituci je třeba přísně odlišovat od ostatních forem mimomanželského pohlavního styku. Církevní právo a novodobí moralisté se pokoušeli nedovoleným způsobem odstranit každé rozdíly a zašli někdy až tak daleko, že označovali za prostitutku i ženu, která „dobrovolně obětuje svou ctnost“. Naproti tomu moderní vědci udělali přesné ohraničení až do krajnosti; podle nich nelze k prostitutkám počítat ani ženu, která se jednou z čiré smyslné potřeby oddá komukoliv neznámému. Je třeba bezpodmínečně trvat na tom, že mimo manželství existoval vždy volnosnubný styk, který nepatří k prostituci a ani prostituce s ním ne-

může splynout.

2. Podstatným znakem prostituce je neurčitý počet osob, kterým se jednotlivec pohlavně oddává. Není to skutečná prostituce, když se žena jen příležitostně, nebo přímo za peníze oddává, nebo pokud má u sebe několik milenců a přijímá od nich odměnu, ale vždy za určitý delší čas jen některého. Až tehdy, když žena střídá „milence“ příliš často a rychle, se blížíme k prostituci. Nelze tedy příležitostnou prostituci všeobecně pokládat za prostituci skutečnou, a takzvaná vydržovaná žena nemá obvykle s prostitucí nic společného. Přitom ženy-nymfomanky, zběsile vyhledávající pohlavní ukojení a těžko ukojitelné, které se bez výběru oddávají rychle a často množství mužů, a přitom snad ani neberou odměnu, je třeba pokládat za druh prostitutek.

3. Podstatným znakem prostituce je ustavičné, nepřetržité, běžné oddávání se. Je to obvyčejný obchod, který provádí žena se svým tělem.

4. Všeobecná prodejnost, nikoliv individuální odměna, dar nebo jiná výhoda, charakterizuje povahu prostituce. Řemeslné prodávání těla odlišuje prostitutku od jiných žen, které za svou pohlavní ochotu dostávají peníze, dary, výhody nebo – manželské zaopatření. Prostituce se stává skutkem, když je pohlavní styk s mnohými muži pro ženu jediným prostředkem existence, i když výdělečná činnost nutně nepatří k pojmu prostituce.

5. Podstatným znakem prostituce je veřejné nebo notorické vykonávání řemeslného smilstva. Jde o ustavičný, přímý styk s veřejností, který se uskutečňuje promenádami po ulicích, návštěvami divadel, koncertů, plesů, dostihů, lázní a jiných veřejných míst, nebo se provádí z bytu lákáním v okně, veřejnou reklamou, rozdáváním letáků, inzeráty (například pod pláštěm masáže) atd.

6. Lhostejnost k osobě, která si přeje pohlavní styk a nedostatek jakéhokoliv individuálního duchovního vztahu mezi prostitutkou a jejím klientem charakterizují povahu vyvinuté prostituce. „Pravou prostitutkou je žena, která se z nutnosti nebo z vlastní vůle bez výběru, bez náklonnosti, bez jakékoliv přímé či smyslné vášně pohlavně oddává. Pokud zde hraje roli určitá volba, přičemž nelze myslet ani na zálibu vyvolanou určitými jemnými city, ale jen na vášnivý erotický impuls, dá se hovořit o prostopášnosti, smilstvu, skandálu, perverzi, ale nikoliv o prostituci v pravém slova smyslu. Nedostatek individuální volby, oddávání se bez náklonnosti, to je podstatný a všeobecný znak prostituce, který se najde v prostituci „pohostinské“, „náboženské“ i legální, zatímco prodejnost přichází v úvahu až potom,“ napsal Rabutaux ve svém velkém díle o evropské prostituci. Tento názor je však třeba přijmout s určitými výhradami. Prostitutkou může být i ta žena, která si zprvu vybírá, i když zde ještě nejde o „stroj na rozkoš“, kterým se stává starší prostitutka. Úplná lhostejnost k osobě může požadujícího pohlavní styk se objevuje obvykle až po několika letech řemeslného smilstva, když otupilo všechny individuální pocity náklonnosti, požitku i pohlavní žádosti. Pokud však chápeme nedostatek individuálních vztahů mezi prostitutkou a jejími klienty v širším smyslu – že prostituce je pohlavním stykem bez upřímného zájmu o blahu zúčastněné osoby, že je ukájením pohlavního pudu bez jakékoliv lásky a věrnosti a bez ohledu na následky, což nakonec platí i pro nejedno manželství – v tom případě jde o znaky, jímž se skutečně charakterizuje prostituce.

7. Dalším podstatným znakem je také pohlavní styk v širším slova smyslu, nejen soulož. Prostitutkou je právě tak žena, která vykonává řemeslnou soulož, jako žena, která mnohé muže řemeslně pohlavně vzrušuje nebo ukájí různými

nenormálními způsoby. Přitom vlastní smyslné vzrušení nebo ukojení prostitutky je pro pojem prostituce nepodstatné. Nelze pochybovat o tom, že zlomek žen se systematicky vzdává mnohým mužům z čiré smyslnosti, že mnohé ženy se řemeslně oddávají i za peníze, ale přitom se, hlavně zpočátku, pohlavně ukájejí a konají částečně ze sexuálních pohnutek. Celkově se však dá říci, že pro většinu lehkých žen pohlavní ukájení nehraje roli v jejich řemesle, že je vyhledávají spíše u svých „pasáků“ nebo skutečných milenců.

8. Příslušnost k ženskému pohlaví není podstatným znakem prostituce. Ani římské, ani církevní a gemánské právo však nezná mužskou prostituci a mužské kuplířství, nezná ani lesbickou ženskou prostituci. Až do nejnovějších dob panoval názor, že řemeslné nabízení se mužům a chlapcům nespadá do rámce prostituce, neboť se zde jedná o nepřirozené smilstvo, ke kterému je třeba se postavit jinak. Ale mužská řemeslná prostituce i prostituce lesbická mají všechny znaky prostituce pravé a jsou ve skutečnosti rovnocennými znaky své povahy těsně spjatý s běžnou heterosexuální prostitucí.

9. Ve zcela vyvinuté prostituci vzniká trvalý typ a způsob života u prostituujících osob, většinou získaný řemeslným smilstvem, z menší části spočívající někdy ve vrozené náklonnosti. Jisté charakteristické vlastnosti společné prostitutkám všech dob a zemí jsou především důsledkem prostitučního řemesla a celého prostředí, do kterého tento člověk brzy zapadne a kterému se stále více přizpůsobuje pod sociálním tlakem a z duševní náklady. Tak vzniká biologický typ prostitutky nebo prostitut; řemeslo a způsob života je nivelizují.

Z těchto důvodů je Blochova definice takováto: Prostituce je určitá forma mimomanželského pohlavního styku, která se vyznačuje tím, že prostituující jedinec se více méně bez výběru oddává souloži nebo jiným pohlavním úkonům neurčitému množství osob nebo je ustavičně, veřejně a notoricky vzrušuje a ukájí, zřídka bez odměny, nejčastěji formou řemeslné prodejnosti, a v důsledku tohoto řemeslného smilstva se stává určitým stálým typem.

Vznik prostituce. Volnosnubný a pospolitý pohlavní život, kterému zůstávala věrná především svobodná mládež přírodních národů a který podporovala hlavně instituce „mužských domovů“ rozšířených po celé zemi, přecházel na vyšších kulturních stupních v prostituci, jakmile vznik soukromého vlastnictví a bohatství začal rozdělovat národ na zámožné a chudé a láska se stala prodejnou. Naivní oddávání se pohlavnímu pudu pomalu vystřídala vypočítavá spekulace s vlastním i cizím tělem. Žena se však mohla stát prodejným předmětem pohlavní rozkoše až tehdy, když se stala prodejným předmětem vůbec, když ji začali pokládat za soukromé vlastnictví a vstupem do manželství se stala mužovým majetkem. Až manželství vneslo hospodářský moment do mezipohlavních vztahů a spojilo tento okamžik i s mimomanželským snoubením.

První náběhy k primitivní prostituci vznikly tehdy, když později ne už všechna děvčata, ale jen některá, pěstovala volný pohlavní styk s muži v „mužských domech“, bydlela u nich a za poskytnutí pohlavního požitku byla odměňována. Slyšeli jsme už o *amengolách* na Karolínských ostrovech. Byly to často ženy, které utekly od svých mužů, se kterými nebyly spokojeny, a v „mužských domech“ se dobře bavily a vydělávaly si. Tento útěk žen lze právem pokládat za ozvěnu volnosnubnosti, která už není v plném rozkvětu. Děvčata zde mohla pěstovat i *biolábol*, to je „odejít do mužského domu“ v jiné vesnici, a láskou si vydělat pěkné

peníze, které potom po jejich návratu náčelníci rozdělili.

Na ostrovech Jap loupili mladíci ženy pro své *feba* v jiných okresech, dnes se však zdá takový únos jen hrou z piety ke starým zvykům, neboť ve všech pozorovaných případech předcházela únosu děvčat dohoda mezi oběma stranami; v jednom případě se unesená dokonce přiznala, že prosila lupiče, aby ji unesli. Tyto ženy jsou potom určitou dobu, obvykle několik let, společným majetkem všech mužů a vracejí se domů s bohatými dary. Když se nějaká stane matkou, vezme si ji některý vesničan. Na Floridě a na Šalomounových ostrovech určovali náčelníci, která vdaná žena se má pro svou volnosnubnou povahu stát veřejnou ženou, *rembi*. Tyto ženy pak bydlely v některém z náčelníkových domů a odváděly mu většinu svých příjmů. V San Cristóbalu existovaly vedle volné lásky i děvčata nebo vdovy, které fungovaly jako nevěstky, *repi*. Jinde rodiče vybrali pro své dcery zaměstnání nevěstky, nebo náčelník koupil děvče, určil mu toto řemeslo a dělil se s ním o jeho výdělek. Na severních Hebridách pěstují některá děvčata a ženy tajnou prostituci a dávají si tajně platit za pohlavní styk.

Na ostrovech Santa Cruz žije vždy několik žen v „mužských domech“; většinou je ještě jako děti koupil některý mladík, jejich první vlastník, a protože mu nyní zevšedněly, dal je do dražby. Jiná děvčata a ženy se starostlivě vyhýbají „mužským domovům“, v nichž jsou děvčata označována jako *owlandä*, tzn. děvčata mužů. V Novém Pomořansku a Novém Lauenburgu (Bismarckovo souostroví) si dělali všichni muži právo na vdovy, podobně v Nissanu, kde měl náčelník vždy přednost; někdy takovou ženu uměle vykrmili, zabili a snědli. V Bismarckově souostroví (sev. od Nové Quineje) a na Šalomounových ostrovech (vých. od Nové Quineje) jsou prostitutky určeny pro různé slavnosti; při australské volnosnubné slavnosti, *koroboree*, byly nevěstky připraveny pro cizí hosty. U černochů na guinejském pobřeží se vedle mnohoženství vyskytovala i „děvčata rozkoše“, která ustanovovali za zvláštních ceremoniálů a která žila na útraty obce; za nepatrnou odměnu se musela propůjčovat každému, kdo o ně požádal. V Africe mělo podstatný vliv na prostituci otroctví, neboť většinu nevěstek tvořily otrokyně. Ale i zde bylo zjevné, že prostitute má původ v primitivní volnosnubnosti. Na Zlatonosném pobřeží někdy na návrh mladíka koupili otrokyni, ubytovali ji v samostatné chatrči, aby se vzdala každému za nějaký dárek. Ti, co si takovou otrokyni koupili – a každá vesnice měla nejméně jednu – dostávali její příjem, ale starali se pak o její živobytí.

Zvláštní chatrč, určenou také pro děvčata, lze už pokládat za primitivní formu nevěstince. Obchod s děvčaty skutečněvaly prý i bohaté ženy. Na pobřeží Que-Que se konaly ceremoniály, spojené se zasvěcováním nevěstek: náčelníci slavnostně uvedli děvčata do jejich povolání a potom se konala velká lidová slavnost. Všechny jejich příjmy dostával náčelník, ale děvčata za to mohla mít ve vesnici tolik potravin, kolik potřebovala. Podobně i u Hababů a v Menze ve východní Africe se zasvěcování nevěstek spojovalo s lidovou slavností.

U Sandeů ve vnitrozemí Afriky jsou ženy velmi zdrženlivé povahy, o to nevážnější jsou „poběhlíce“, *usangah*, většinou bezdětné vdovy. U Džabalů v severním Maroku je obecní dům *bajt as-suhfa* pravým domem mladých mužů a zároveň jevištěm bujného pohlavního života, v němž účinkují mužské i ženské nevěstky. Ženy sem kupují jako společné vlastnictví několika mladíků.

U starých Mexičanů bydlel každý mladík v *tellpochkalu*, v domě pro vojenskou výchovu, se dvěma nebo třemi děvčaty, se kterými spal. Byl to přežitek vol-

nosnubných mravů, pěstovaných starými mužskými svazy. Namísto svobodných děvčat, volných ve svém pohlavním životě, nyní nastoupily s regulací pohlavní styků nevěstky, *ananimé* nebo *maqui*, které bydlely ve vlastních domech, kam měl každý mladík volný přístup.

O indiánech Bororech ve střední Brazílii napsal von den Steinen: „Těžištěm jejich života je *baitó* (*rancháo*), mužský dům, a kromě neuvěřitelně rušného života, který se zde odehrává ve dne v noci, jsou rodinné chatrče sotva něčím víc než obydlím žen a dětí. Svaz mužů se nazývá *aróe*, což zdůrazňuje hlavně jejich společný lov... Tam, kde indiáni spolu byli sami, vládl obdivuhodný pořádek i podle našich představ, samozřejmě pokud nepřihlížíme k sexuálním záležitostem... Jestli jsem rozuměl, kmen byl rozdělen na dvě velké třídy: na třídu rodinných chatrčů a na třídu mužského domu. Do první patřili starší otcové rodin, kteří žili v pravidelném manželství, do druhé mladíci, kteří chytali děvčata a v malých skupinách s nimi najednou souložili. Únosy žen, které se obyčejně uskutečňovaly z kmene do kmene, se zde děly uvnitř kmene. Jen část soukmenovců měla ženy v trvalém vlastnictví... A nyní o mravech v mužském domě. Brazilci tvrdí, že prý i 30 až 40 mužů, jeden po druhém, znásilnilo ženu, již pevně drželi ruce i nohy. Děvčata jednak za bílého dne veřejně unášejí a za velkého dovádění je pomalují a ozdobí, jednak je chytají pozdě večer. Tak jsme jednou v noci viděli, jak mladíci, ležící před *rancháo*, zaútočili na skupinku žen, které se vracely z poradní schůze; dvě ženy v tichém zápasu chytily, zahalili příkrývkami, takže je nebylo poznat, a odvěkli do mužského domu... Ženám v *rancháo* dávají milenci šípy s dlouhými bambusovými hroty. Každý dává dva a děvče je přijímá s lhostejnou tváří, sedíc na bobku. Při jedné návštěvě jsem u ní napočítal osmáct takových milostných šípů. Odevzdá je svému bratrovi nebo bratrovi své matky. Děvčata z *rancháo* se už nev dávají za jednotlivce; případným dětem jsou otci všichni muži z *rancháo*, se kterými souložila. Jsou to tedy poměry celkem uspořádané, vyplývající z převahy starších mužů, kteří mají vlastnictví a mají z děvčat, přenechaných mužskému domu, pravidelný příjem šípů nebo ozdobných věcí... Homosexuální styk prý není v mužském domě neznámý, ale vyskytuje se jen tehdy, když je v *rancháo* velký nedostatek děvčat.“

Na Gilbertových ostrovech se prý takto oddávají především děvčata ze středního stavu a nepokládá se to za hanbu, otcové je dokonce rádi nabízejí za odměnu výše postaveným mužům. Používají tu jedno slovo pro děvče z občanského stavu i pro nevěstku. Pokládá se však za hanbu a bezohlednost, když se takové děvče oddá a její rodina nedostane odměnu.

Trvalá prostituce se však vždy nepokládala u přírodních národů za čestnou. Atježané (Acehové v oblasti Atjeh na Sumatře) nevěstkami opovrhují, a proto vykonávají své řemeslo tajně. Jsou to však zpravidla zralejší děvčata, která se nemohla vdát, nebo vdovy, které se už nev daly. Nejčastěji využívají služeb staré přechovavatelky, která obstará místnost pro pohlavní styk. Pokud vznikne pohoršení, hlava obce ženu vypoví. Potom se několik takových žen za vedení kuplířky začne potulovat krajem. Když takovou skupinku uvidí mladík a chce se s ní blíže seznámit, osloví stařenu: „Pověz mi, matičko, mám žízeň, ale nechci vodu, mám hlad, ale nechci rýži, můžes uspokojit moji touhu?“ A stará odpoví: „Ano, mohu!“ Setkání se pak obyčejně uskuteční v nějaké opuštěné strážní budce na sousedním rýžovém poli; polovinu dohodnutého výdělků je třeba zaplatit předem.

Také zvyk půjčovat ženu hostům se později zvrhl na odpornou prostituci, když zvítězila ziskuchtivost a evropská „kultura“. V mnohých kmelech nutí ženy k ře-

meslné prostituci vlastní muži.

Například v Lampangu v holandské Indii (dnešní Indonésie) si mnoho mužů bere druhou a třetí ženu, aby ji mohli za peníze půjčovat. Indiáni Haidové (Haida) dělají v létě se svými ženami spekulární výlety do Viktorie, kde si každý manžel hledá štěstí na vlastní pěst a poté se společně vracejí domů. Smutným následkem těchto výletů bývají u žen zhoubné nemoci.

I Tengerici (národnost části pův. obyvatel na Jávě) učí své ženy a děvčata neřestem za peníze vždy, když se zde nachází hodně Evropanů. U dajackého kmene Olo-Ngadju na Borneu trestají muži cizoložství pokutou 100 až 800 zlatých. Aby si tyto peníze vydělal, dovoluje Dajak tu a tam své ženě *hadjawet*, tzn. pracovat, tedy cizoložit. „Já *hadjawet* hapan sawae,” pracuje se svou ženou, tedy dovoluje své ženě souložit s jinými muži, aby potom mohl požadovat přiměřenou pokutu. I u jiných Dajaků, také u Olo-Ot-Danomů na Borneu je zvyk, že mnozí muži se žení ze spekulace se dvěma až sedmi mladými děvčaty a potom se často chvástají svými krásnými manželkami, které přinášejí svému muži bohatství.

Z konžského území jsou podobné zprávy. Vychytralý Songo často posílá svou ženu do obchodnickova tábora a čeká v nedalekém úkrytu, dokud podle domluvy nevstoupí krasavice do chatrče některého nosiče. Vzápětí se objeví, aby obžaloval nosiče, že mu svedl ženu, a mírně nebo ostře, podle toho, zda je karavana velká nebo malá, od něho žádá zaplacení za „*milongo*”. V rovníkové Africe se vůbec žena pokládá za výnosné vlastnictví, jehož vnady mohou vynášet víc než práce otroků. Proto manželé rádi nabízejí své ženy bohatým cizincům, a pokud se zdráhají, napravují jim hlavu bitím.

Na východních ostrovech v Jižním moři (Oceánii) se prodávají ženy za souhlasu mužů obyčejně námořníkům, kteří připluli na lodích. Podle svědectví korvetního kapitána Wernera, který se zde přistál v roce 1878 na lodi *Ariadna*, dostávají ženy od mužů pokyny, co mají za svou ochotu požadovat nebo dokonce ukrást. Při plavání drží svou zástěrku nad hlavou na hůlce, aby se jim nenamočila, a každá se snaží být na palubě první. Jen co je mužstvo krasavicemi zaopatřeno, přebývajících odmítnou a musí plavat nazpět za výměchu šťastnějších družek. Scény, které se potom odehrávají na palubě, nejsou právě nejhezčí. Jedinou pohnutkou této prostituce je ziskuchtivost.

V primitivním manželství koupí se cena za ženu platila nejprve jako výkupné rodovým druhům, kteří všichni na ni měli právo, nebo náčelníkovi jako jejich zástupci. Prodali ženu a neptali se na její souhlas. Z jiného hlediska lze peníze zaplacené za ženu chápat také jako odškodnění za to, že se zřekla své pohlavní svobody, pohlavního styku s ostatními muži svého rodu, jako se dnešní manžel zříká, alespoň teoreticky, své pohlavní svobody a je za to odškodněn ženiným věnem. Dnes si kupuje žena muže, jako si předtím kupoval muž ženu. A toto pradávné manželství koupí bylo, jak jsme už řekli, vzorem pro placení prostitutky. Vždyť někde se styk s prostitutkou formálně uzavíral jako manželství na hodinu, například v Japonsku.

Podle starého anglosaského zákona byl svůdce manželky povinen zaplatit manželovi pokutu a přivést mu jinou ženu, které musel také poskytnout odškodnění za souhlas k pohlavnímu styku. Výše pokuty za cizoložství se stupňovala podle stavu ženy. U ženy šlechtice činila 6 liber šterlinků, u ženy rolníka jen asi 6 šilinků. Tak se ženská ctnost stávala zbožím, dosažitelným za poněkud nízký peníz. Prostituci se otevřela široká cesta.

Přechodem k prostituci také bývá dočasné manželství za náhradu. Ve východní Africe má téměř každý karavanový nosič po dobu své cesty u sebe svou *bibi*. Bohatí kaferští černoši Amaxhosa si často kupují chudé děvče na několik měsíců za souložnici. To samé dělají černoši Ngumba v Kamerunu. U šitů v Persii se dočasná žena nazývá *sighe* a může se vždy po 25 dnech znovu vdát. Takové manželství však může trvat jen hodinu. Peršan si na cesty a výpravy do provincie nikdy nebere svou ženu, ale na každé další stanici se ožení se *sighe*. Ve městě Kiemanu nabízejí *mollové sighe* každému cizímu muži, který se zde zdrží několik dní. Na venkově jsou dočasné svatby zvláště oblíbené. Venkované rádi poskytují vznešeným lidem své dcery a sestry, neboť jim to vynáší pěkné peníze. Molla – dohazovač se přitom řídí zásadou: velký obrat při malém zisku. V perských veřejných domech bývá ctihodným podnikatelem obyčejně imám (kněz), který své zákaznice večer celkem podle rituálu oddá s dámami, které si vybrali, a ve smlouvě uvede přesnou náhradu; ráno dá několikahodinový host-manžel návrh na rozvod, a svazek je po zaplacení dohodnuté sumy imámovi rozloučen. Toto dočasné manželství existovalo i u předmuslinských Arabů a také v Japonsku, Paraguayi a jinde. V Persii neváhají ani zbožní křesťané půjčovat své dcery za určitou sumu a určenou dobu Evropanům, kteří se zde zdržují.

Takzvaná náboženská prostituce. Tento chybný název se připisuje jevům, o kterých jsme se už zmínili v kapitole o volnosnubné lidské povaze. Poněvadž přírodní člověk v pohlavním styku viděl celkem přirozenou, dobrou a později i bohumilou věc, pokládal volné milování za hold pohlavním bohům a za službu všeobecnému přírodnímu zákonu, kterému manželské pouto odporuje a který se jen při volném snoubení dostatečně respektuje a plní.

Proto přírodní národy a většina starověkých národů holdovala volnosnubnosti při různých náboženských slavnostech; z toho samého důvodu vznikl falický kult, se kterým se seznámíme později u starých Indů a v klasické antice. Indické děvče z nižších kast se dodnes musí, když dospěje, rozhodnout buď pro manželství, nebo pro „volnou lásku“, a když se rozhodne pro druhé, obrazně ji oddají s obrazem pohlavního božstva.

Tato „náboženská prostituce“ nejednou tvoří přechod ke světské prostituci, jen co vzroste význam rodiny a vrhne na ni své hospodářské stíny. Dá se rozdělit na dvě kategorie:

1. jednou se vyskytující prostituci na počest božstva;
2. trvalou náboženskou prostituci.

U první kategorie jde nejčastěji o obětování panenství nebo o jedno vzdání se jednomu nebo několika mužům, kteří jsou na místě boha (pokud nehraje roli muž náboženský symbol, například umělý falus). Je to jakési pokání za to, že volnosnubnost se už nezachovává v plném rozsahu. Trvalá náboženská prostituce nabádá k volnosnubnosti určitá děvčata namísto všech děvčat, aby plnila velkou roli, která podle názoru soukmenovců není nečestná, ale spíše si zasluhuje vděčnost a snadno se stává posvátnou. Odtud pocházejí náboženské a lidové slavnosti při zasvěcování veřejných děvčat.

Ewweové (Ewwe, trpasličí kmen u řeky Ituri v západní Africe) měli řád kněžík *agbui* a uctívali vůli silného ducha v blesku a hromu. Tomuto božstvu se klaněla jen část lidu, především ženy. Tvořily řád s řádovými odznaky, sliby a řečmi, kterým nikdo jiný nerozuměl. Děvčata od narození zasvěcená tomuto božstvu nebo

později vstupující do jeho služeb se zříkala od svých dvaceti let styků a žila v jakémsi klášteře pod dozorem a vedením kněze, kam kromě nich neměl nikdo přístup. Zde trávily tři nebo čtyři roky, osvojovaly si obyčeje, ceremonie a řeč řádu. Na živobytí si vydělávaly žebráním a za tímto účelem mohly vycházet z kláštera. Když z kláštera vystoupily, směly se vrátit do předešlých poměrů, ale byly a zůstaly zasvěceny svému božstvu, a proto nemohly vstoupit do stavu manželského a stávaly se veřejnými ženami. Řád pokládal za věc cti co nejvíce rozmnožovat počet svých členek. Proto agbui tajně v noci unášeli každou dívku, které se mohli zmocnit, a jejich příbuzné nechávali v domněnce, že je božstvo samo odvedlo.

Na Zlatonosném pobřeží byly nevěstky nábožensky zasvěcovány. Každé děvče, které se nazývalo *abrakee*, bylo svaté a muselo v každé vesnici přísahat, že ani od nejbohatšího milence nevezme víc, než bylo určeno. I v proslaveném Hadím chrámu v dahomejské Adžudě (Ajudě) se učila děvčata náboženské prostituci. Na loanžském pobřeží, když se dostala do puberty, se veřejně vystavila v *casa das tintas*, zvané také *kumbeh*, s výjimkou děvčete, které si už v dětství vybral některý princ. Děvče nejprve přivedli před příslušný božský idol a potom do slavnostně vyzdobené chatrče, kde jej za tlukotu na kastaněty a zpěvu: „Už je děvčetem, už potřebuje muže,“ pomalovali červenou barvou na těle (*casa das tintas* – dům barvy), a potom přijímala návštěvy mnohých mužů. Souložit s ní mohli jen za zavřenými dveřmi; při otevřených dveřích si s ní mohli jen „hrát“. Při tomto ceremoniálu se odříkaly zbožné modlitby a formulky. V chatrči zůstalo děvče až pět měsíců, dokud se nevdalo. I dospělá kněžecí dcera, když se pro ni nenašel manžel, byla vystavená s pomalovaným tělem, aby se někdo našel, kdo by rodičům zaplatil za její věneček. Když se tak nestalo, prodali ji otrokovi, aby vykonal potřebné – zprvu to bývali kněží – a potom s ní mohl zůstat v manželství nebo ji mohl propustit.

Úloha peněz v prostituci je nutný důsledek názorů, které pokládají ženu za zboží. Tyto názory se vyvinuly, jak už víme, souběžně se vznikem individuálního manželství jako hospodářské instituce a vlastnického poměru. *Prostituce je negativní stránka právní manželské instituce, je rubem manželství*⁴⁰. Pohlavní styk je dodnes prodejný v právní manželské formě jako ve volné prostituční formě, jenže v některé oblasti se prodejnost pokládá za mravnou, v jiné za nemravnou. Ale oba směry souvisí s poddanstvím ženy, která má hodnotu jako vlastnictví a ne jako osobnost.

V prostituci je žena zbožím jako kterékoliv jiné. To platí jak pro přírodní národy, tak pro národy kulturní a civilizované, jenže kněze a náčelníka vystřídal kuplíř, pasák, obchodník s lidským masem.

Poměry na Karolínách zřejmě svědčily o nároku celého rodového společenství na výtěžek z prostituce, neboť náčelníci rozdělávali peníze vydělané armengolami. U afrických černošských národů se nejednou stalo, že bohaté černošky na smrtelné posteli koupily otrokyně a darovaly je veřejnosti, jako se u nás odkazují legáty

na dobročinné účely. Nejčastěji jsou to kněží a vladaři, kteří mají výsadní právo zdaňovat a vykořisťovat prostituci. V Melanésii, v západní Africe a jinde dostávají mnozí náčelníci všechen výdělek lehkých děvčat. V Dahomé (dnes Benin) byl vlastníkem nevěstek král a dostával také všechen jejich příjem. Na Bali (v Malých Sundách, viz výše) se stávaly doery a ženy mužů z nejnižší kasty, kteří zemřeli bez dědiců, stejně tak i doery a ženy těch, kteří byli vyhlášeni za vyhoštěné, vlastnictvím vladaře a v jeho jménu musely vykonávat prostituci s povinností odvádět mu určitou část příjmů. Také v indickém Indragiri vykořisťoval sultán podobným způsobem prostitutky. Podle pověsti zaznamenané Herodotem nutil egyptský faraon Chufew (Cheops) svou dceru k prostituci, protože potřeboval peníze na stavbu velké pyramidy. U Kabyľů má každý kmen svůj sbor nevěstek, které musí odvádět poplatky zvláštnímu úředníkovi, *mezaurovi*.

„Obchod s děvčaty“ se objevuje tedy už u přírodních národů, jen co volnostbuznost omezovalo soukromé vlastnictví a individuální manželství. V dalších částech tohoto díla uvidíme, jak velkého rozsahu nabyl ve starověku i středověku a s vývojem mezinárodních styků se rozšířil po celém světě.

V. PŘÍRODNÍ ŽENA V DOMÁCNOSTI A VÝROBĚ

Poznali jsme už hlavní vývojové momenty mezipohlavní dělby práce u přírodních národů a sociální postavení ženy z nich vyplývající. Známe první a nejstarší zásadu dělby práce, totiž že muž obstarával především živočišnou potravu a žena potravu rostlinnou. Když se nyní seznámíme s podrobnostmi působení a postavení přírodní ženy v domácnosti a ve výrobě, získáme jednak jasnou představu o jejím životě u různých přírodních národů a jednak objevíme pestré úchylinky od základních linií a znovu si uvědomíme mnohotvárnost a pestrost života.

Na poli působnosti ženy i muže pomalu vznikaly a stále více se vymezovaly určité obory: muž se zcela přidržel lovu, zatímco žena učinila několik objevů, které jednak sloužily k rozmnožení zdrojů výživy a přípravě potravin, jednak vedly ke vzniku oděvu. Muž si mohl na lovu zvěř jen upéci, usedlejší žena si však pomalu doma vymyslela složitější kuchařství. Naučila se zakopávat maso s rozpálenými kameny do země a získala tak lepší pečinku. Protože ještě neměla jiné nádoby, naučila se také ponořovat rozpálené kameny do velké skořápky s vodou a tím ji uvedla do varu. „Na Xingu“ (ve střední Brazílii) pletou muži rošt, pečou ryby a maso, ženy sbírají plody, vaří nápoje a praží palmové ořechy – jaký jiný smysl by mohlo mít toto rozdělení kuchyně na živočišnou mužskou a rostlinnou ženskou než ten, že obě pohlaví zůstala ještě ve svém prastarém oboru?“ říká von den Steinen. Jiný cestovatel vypravuje: „U Australců jsou to ženy, které se musí v podstatě starat o denní potřebu potravin, a za tím účelem často chodí na dlouhé výlety. Celkově je zde postavení ženy jako u všech přírodních národů velmi podřízené. Žena musí vykonávat všechnu hrubou práci, chodit s košíkem a holí sbírat plody, vyhrabávat kořínky a vytloukat červy ze stromů. Uváděná hůl, jediný nástroj ženy, je na jejích výpravách nevyhnutelná: je z tvrdého dřeva jeden a půl až dva metry dlouhá, na konci s hrotem. Dokonce i na slavnost a k tanci si bere vdaná žena hůl na znamení své důstojné domácí funkce. Často musí celé dny nosit na rukou dítě, které odkládá, jen když musí hrabat nebo šplhat. Když potom přijde domů,

má obvyčejně mnoho práce s úpravou a čištěním nasbíraných plodů." U Aleutů sbírají ženy a děvčata v době dozrávání zimní zásobu bobulí (malin, ostružin, brusinek, borůvek apod.) a kořínků.

O indiánech Káua na řece Aiari vypráví Kochgrünberg⁴¹: „Když slunce stoupá a horko je tak nesnesitelné, že se venku nedá pracovat, vracejí se ženy pomalu z pole, sehnuté, oddychující pod velkými koši, naplněnými maniokovými kořeny, které jim visí na zádech na lýkovém přes čelo položeném popruhu." Sušení určité části nasbírané potravy už představuje vyšší stupeň sběračské činnosti, vyskytující se i u rybářských národů. Ryby chytala žena do ručních sítí, zatímco muž odcházel na rybolov s vršemi a udicemi. Tyto druhy shánění potravy patří k takzvanému přivlastňovacímu hospodářství.

Dělba práce a vynálezy přírodní ženy. Ve výrobním hospodářství bylo, jak jsme už viděli, úkolem ženy zemědělství a úkolem muže dobytkářství. Ženu můžeme pokládat i za *vynálezkyni zemědělství*; víme už, jak se k tomu dostala. Von den Steinen vypráví, jak to viděl v povodí brazilské řeky Xingu: „Poměrná usedlost, spojená s rybářským životem, se mohla stát trvalou až tehdy, když se ženy naučily sázet, vyrábět hmce a připravovat mouku. I když je rolnictví na Xingu už účtyhodně pokročilé, dá se podle některých detailů poznat, jakým způsobem se alespoň zde rozvíjelo. Začaly se osazovat užitečné rostliny, vyskytující se v sousedství, každý kmen získal na svém území vlastní zkušenosti a dále je šířily ženy, které v míru i za války přecházely k jiným kmenům." Další pokrok znamenalo, když žena nahradila svou okopávací hůl motykou. Když potom muž pokročil od lovu k dobytkářství a staral se tak o řádné hnojení, nebylo už třeba opouštět vyčerpaná pole a společnými silami obou pohlaví pomalu vzniklo zemědělství.

U východoafrických pastýřů obdělává půdu, kope, seje a sbírá úrodu výlučně žena, zatímco muž vládne nad stády. Dobytkářství je výhradně mužským oborem u východních Hamitů – kde není hovézího dobytka, nahrazují ho velbloudi – u nilských kmenů, u Vagogů (Wagogů), Kafrů (Zulů) a Bečuánů (také Botsvané, skupina osmi bantuských kmenů v Botswaně). Muži dojí krávy u Bišárinů, Ababů, Habešanů (Etiopanů), Bogů, Wahimů, v Kizibě, Rwandě, Burundi, u Wafiomů, Wagandů (Vagandů, Bagandů), Latuků, Nubů, Šluků, Kavirondů, Wašambarů (dříve také Vašambarové, Vasambarové, společně s několika dalšími v tomto výčtu bantuský kmen), Kondů, Zulů, Amaxhosů, Basutů, Ovambů, Hererů a Bantů v jižní Africe. Žena se zabývá mlékařstvím a přípravou másla jen u Fulbů, Hausů, Barambů, Masajů, Dinků, Wagambů a Hotentotů. Naopak zemědělství bývá vyhrazeno ženám tak přísně, že cestovatel zaznamenal u jihoamerických indiánů například toto: Když jeho domorodí muži, hnání hladem, vytrhali z půdy několik maniokových kořenů, jejichž pěstování a příprava je úkolem ženy, zdráhali se je upravit. Později se někteří dali přemluvit. Ihned se jim začali posmívat, že jsou „baby". U severoamerických indiánů připravovali muži půdu dobýváním kamenů a okopáváním, zatímco ženy musely chystat jamky, vkládat semena a sbírat plody.

V kuchařství pokročila žena tím, že se naučila používat oheň přímo a mohla zanechat horké kameny. Začala napodobovat z hlíny skořápky jako misky, ve kterých uchovávala vodu, a tak mohla nádoby stavět rovnou na oheň. Přitom poznala, že vypálené nádoby se stávají tvrdšími, a vynalezla tak hrnčířství, které je u přírodních afrických národů doposud v rukou ženy. „Je však velmi zajímavé, že muž v Africe i Americe, když se začal zabývat hrnčířstvím,

vyráběl především fajfky.⁴²

Hrnčířskou práci guayanských indiánek na severovýchodě Jižní Ameriky popisuje cestovatel takto: „Ploché a okrouhlý kus hlíny, podklad zamýšleného hrnce, se nejprve položí na úzkou desku. Zbytek hlíny potom rukama vyválejí na dlouhé okrouhlé kusy, silné jako mužský palec. Jeden takový válec obtočí okolo okraje podkladu a zpracují mezi ukazovákem a palcem, přičemž ho těsně spojují s podkladem, mísí, uhlazují a s velkou zručností ohýbají tak, jak tato část nádoby vyžaduje. Potom na ní položí další díl a stejným způsobem zpracují. Tak se nádoba pomalu vytváří kus po kusu a její stěny, i když je uhlazují jen rukama, dostávají přesné a správné zaokrouhlení.“

Žena se také naučila dělat primitivní koše z prutů a ohýbných větví a tato technika ji potom přivedla na myšlenku, aby pletla *rohože* a podobné věci, hlavně *rybářské sítě*. Ženino primitivní hrnčířství vedlo i k vynálezu spojení tohoto řemesla s košíkářstvím. Košík byl uvnitř i zvenku vymazaný hlínou a poskytl tak nádobu k nejruznějšímu použití. Nádobí uhlazovaly mušlemi, které často představovaly i primitivní nože. Při pletení košíků a uhlazování nádob jistě snadno vznikla myšlenka ozdobit je. Muž ozdoboval své zbraně vruby a podobnými prostými ozdobami a tím pomalu dospěl k řezbářství, které také většinou zůstalo v jeho rukou, žena dospěla k *ornamentálním motivům*, které z pletiva přenášela na hlínu.

Když muže jeho technická zručnost přivedla k umělému rozdělování ohně, bylo úlohou usedlejší ženy, aby oheň *udržovala* a *vynalezla ohniště*, první krb – toto důležité středisko domácí pospolitosti. Dále nosila a *dosud nosí vodu a dřevo*, naučila se mlít zrna, strouhat kořeny, *tlouci* kukuřici atd. Tedy i *hmoždír* je vynálezem ženy. Jednotvárné čerpání vody a zdoluhavé rozemílání zrní si začala zpříjemňovat rytmickým zpěvem; u mnohých přírodních národů najdeme takzvané čerpací a mlecí písně. Tyto zdoluhavé práce byly později svěřovány především mladým děvčatům, čímž nastala další dělba práce. Hlavně rozemílání zrní mezi dvěma kameny, jedním plochým, který se po delším používání vyhloubil, a druhým oblým, bylo velmi namáhavé, přesto se dosud někde u přírodních národů vyskytuje. Jistý pokrok zde nastal, když oba kameny vprostřed provrtali, přes otvory prostrčili kolík, okolo kterého se jako kolem osy otáčel vrchní kámen. Tak vznikl ruční kamenný mlýnek, jaký používali i staří Římané. U afrických národů se však obilí mlelo jako v prehistorické době v Německu. Obilí se vysypalo na velký plochý kámen a žena ho rozemílala roztíracím oblým kamenem, velkým jako pěst. Obvykle tuto práci vykonávala vkleče.

Hmoždířem udělala žena podobně osudný objev, jaký udělal muž, když objevil tabák. Zbytky kukuřice nebo mouky, které zůstaly v hmoždíři, začaly kvasit, když se dostaly do styku s vodou. To byl začátek, ze kterého se zrodila výroba *opojných nápojů*, kterými se přírodní ženy nejvíce zavděčily svým mužům, neboť samy byly téměř všude jen slabými konzumentkami. Indiánky v různých částech Ameriky připravují *kasiny*, *čiču* a *kaširí*, ženy v Polynésii *kavu*: děvčata sedí okolo nádoby, žvýkají kořen rostliny *piper methysticum*, vyplivují žvýkance do nádoby a nálev potom dají zksat. V Africe vaří ženy jakési pivo, v severních končinách země upravují velmi škodlivý odvar z muchomůrek.

Kaširí, hnědý, kyselý štiplavý nápoj, velmi oblíbený na celém horním toku řeky Negro a jejích přítocích, ale také v mnohých jiných končinách Jižní Ameriky, připravují indiánky Suisi v Cururúcunáru takto: pořádně upečené maniokové placky rozdrobí, hodí do dřevěného džberu a navlhčí čerstvou vodou. Aby se kvašení

urychlilo, přidávají placky, které ženy rozžvýkaly, někdy je rozžvýká i muž. Listy jistého stromu, občas i štáva z cukrové třtiny, poskytují opojnou přísadu. Všechno dohromady ženy pečlivě rozmíchají. Džber potom hustě pokryjí banánovými listy nebo rohožemi a postaví k ohništi, na které se oheň udržuje celou noc. Druhý den se dá kaše konzumovat jako sladké, nevinné *payaurú*. Pravým kaširí se stane až po dvoudenním kvašení a je v něm velmi mnoho alkoholu. Hnědou kašovitou hmotu protlačí žena přes velké pletené síto položené na trojhranný dřevěný podstavec. Kaše, stále ještě hustá, stéká do hrnce pod podstavcem a potom se podává v kalebasách. Někdy se čerstvá kaše ve džberu, větším hrnci nebo jen v banánových listech uchovává celé týdny a potom se při různých příležitostech rozřeďuje vodou a pije. Pevně uzavřené hmce se často „zadrátují“ úponkovými rostlinami, aby se při kvašení neroztrhly. Kaširí se připravuje i z cará (*dioscorea*), sladkých batatů (*batatas edulis*), z kukuřice a z různých palmových plodů.

Obchod je zpravidla povoláním muže, pokud vyžaduje cestování; žena obchoduje na trzisti. Ve staré Nikaragui byl trh dokonce ženským monopolem; muži se nesměli na trhu ukázat pod trestem bití. Žena často skutečnovala i primitivní tzv. *něný obchod*. Jedna strana totiž položí své zboží na určité místo a odejde. Potom přijde druhá strana, vezme připravené věci a položí za ně jako náhradu své zboží. Když není první strana spokojená, nedotkne se ho, ale znovu odejde a čeká přídatek. V Africe obchodují ženy hlavně s vařenými pokmy a hrnčířským zbožím. Kde se vaří pivo, tam zřizují jakési malé výčepy a stávají se tak zakladateli pohostinské živnosti.

U mnohých přírodních národů ženy stavěly a dodnes téměř samy staví příbytky, například u Australců a Eskymáků. Pěkný popis máme od jistého cestovatele z roku 1762: V Grónsku musí ženy stavět nebo opravovat domky v září, neboť v době letních deštů se střecha obyčejně rozlomí. Stahují se do tohoto obydlí po sv. Michalovi a na jaře, když sníh roztaje, ho znovu opustí, neboť střechy se rozmočí, takže bydlí ve stanech. Na stan si udělají z malých plochých kamenů základ v podobě čtverce, mezi ně postaví 10 až 40 tyčí, které jsou nahoře upevněny na stojanu vysokém asi jako muž a sbíhají se do špičky. Věší se na ně dvojité příkrývka z tuleních kůže, a kdo je bohatý, vloží mezi ně kůže sobí. Spodní okraj příkrývky je u země ucpaný mechem a zatížen kameny, aby vítr stan nestrhl. Před vchodem je závěs, sešíváný z velmi jemných tuleních střev, na okraji ozdobený červenou nebo modrou látkou či bílou sužkou. Zadržuje studený vzduch a přece propouští dost světla. Kůže visí nahoře, po stranách, částečně i dovnitř, a tyto prostory používají jako komoru, ve které uskladňují i páchnoucí nádoby; vaří v mosazných kotlicích pod širým nebem. V koutech stanu si žena odkládá domácí nářadí, před které zavěsí pokrývku z bílé kůže vyšívané kdejakými figurkami, a na ni zároveň věší svá zrcadélka, stužky a jehly.

I u sibiřských národů staví ženy podobný stan. V Africe staví chatrče z pletiva a hlíny. Krall východoafrických Masajů (Masajové, africký kmen patřící k větší skupině nazývané Niloti) tvoří chatrče vysoké jeden a půl až dva metry a v průměru asi tři až tři a půl metru. Někdy má kraal až tisíc obyvatel. Když je třeba změnit pastvinu a opustit kraal, často odnášejí i tyčkové chatrče, což je úlohou žen, které kromě toho musí nést i ostatní majetek. Tvoří ho nádoby na mléko, rohože, hrnce a vydělané volské kůže. Jen co naleznou nové pastviny, musí ženy opět stavět obydlí.

Když byly jeskyně prvním přirozeným lidským obydlím, znala nejstarší doba,

pokud jde o umělá obydlí, jen dva základní typy: obytné jámy a úkryty. U Negritů na Filipínách je zhotovování těchto úkrytů zpravidla první starostí žen a dětí hned po usazení. Z rozštípaného bambusu zhotoví rám asi dva metry vysoký a jeden a půl metru široký, do kterého podélně i příčně osadí hole a pevně je propletou. Mezery mezi nimi pokryjí listím jako břidlicovou střechu. Doprostřed horní hrany přidělají dvoumetrovou podpěru a pomocí ní je úkryt postaven ve 45° úhlu. Půdu pod ním pro větší pohodlí vysypou listím.

U jiných národů vymazávala žena pletené části chatrče hlinou a tím je zpevnila. Dr. E. Holub píše: „Viděli jsme ženy, které holou rukou omazávaly sukovité kůly silně jako ruka, které byly vraženy asi stopu hluboko do země, pospojované trávo-
vými provazy, a tvořily válcovitou stěnu vysokou jeden a tři čtvrtě až dva metry. Materiál jim k tomu připravovalo několik dětí od šesti do devíti let, které na sobě neměly nic jiného než zástěrku ne širší než ruka, zhotovenou ze skleněných korálků nebo z hvězdicových šňůrek. Za monotónního zpěvu šlapaly v malé jamce červenou hlinu, z čehož měly samy milou zábavu, a matkám připravovaly potřebné stavivo. Stařena, která se vyhublými údy a suchou pergamenovou kůží podobá živé mumii, sedí u jámy a z hrnců, které má vedle sebe, pomalu lije vodu do připravované omítky. Jinde zas leze několik žen po střechách, právě pokrytých snopy z nedávno usušené trávy, aby je jednak urovnaly a vytahaly z nich stébla, jež vzdorovitě přecnívala, a jednak po nich na délku i na šířku natahovaly tenké provazy.“

Dalším vynálezem ženy i jejím pravidelným zaměstnáním, pro které jí někdy muž dodával surovinu, byla látka ze *stromové kůry*. V Polynésii se nazývá *tapa*. Stávala se tím oblíbenější, čím menší byl výtěžek z lovu a tedy i zásoba kůží. V Africe a Oceánii se nejčastěji používá kůra z různých fíkovníků.

Murutky stahují kůru, která je velmi souvislá a pružná, ze stromů v širokých pásech, potom do ní bijí jakousi dřevěnou podlouhlou holí, na ploché straně žlábkovitou, čímž odstraní tvrdší vlákna a přemění kůru na poddajnou, ale nepevnou látku. Protože má kůra mnoho trhlín a děr, zalátají ji napříč přišitými pásy. Polynézanky přitom silně močí a nakonec natrhou látku gumovým roztokem z kůry stromů *aleurites triloba*. Tuto látku obarvují nebo pomalovávají. *Výdělávání kůží* je většinou mužským zaměstnáním, ale i to má občas na starosti žena, například u Eskymáků, což je pro ni jistě málo příjemným údělem: kůží, která musí nejprve změkknout v moči, musí celou přezvýkat, takže zuby se jim po letech sedrou až ke kořenům. Podivuhodně je někdy vyvinutá mezipohlavní dělba práce v oboru tkaní a pletení. Na Šalomounových ostrovech pletou ženy rybářské koše, muži provazy a sítě, v Austrálii pletou koše muži a na Palauských ostrovech (Samoa) vyrábějí ženy velmi zručně rohože a muži jen provazy; u Kafrů (Zulů) pletou muži jemější věci a ženy hrubší. Přece však primitivní předení a tkaní bylo většinou ženským zaměstnáním, dokud muž nevynalezl tkalcovský stav a nevěnoval se částečně i tomuto řemeslu, stejně jako krejčovství. Hlavně v Africe předou ženy, ale muži zhotovují tkaniny, především starší muži, kteří už nejsou schopni boje.

Jak rozdílně se zde však tu a tam vyvinula dělba práce, můžeme pozorovat ještě na dalších příkladech.

U Kuantanů na Sumatře je úlohou muže dělat ploty okolo polí, stavět chatrče, vyrábět čluny a domácí nářadí, pěstovat tabák, chytat ryby v moři i v řekách, zatímco ženy musí pracovat v domácnosti, dovážet hospodářské nářadí, vařit, plést košíky a rohože, chytat kraby a rybky v močálech. Na Gazelím poloostrově zakládá muž

plantáže, které žena obdělává, stará se o zavodňování, sbírá úrodu a nosí ji na trh, stará se domácnost, vaří, nosí vodu a vychovává děti. Dále muž vyrábí vrše a velké sítě, žena malé sítě; muž staví stany, vyrábějí vesla a předněty k tanci.

U bolivijských indiánů patří k mužské práci výroba zbraní, člunů, náradí, dřevěných nádob, hřebenů, zakládání zahrad, stavba chatrčí, chytání ryb, lov a kácení lesa, zatímco žena vyrábí hliněné nádoby, látky z kůry, rybářské sítě, vaky, přede, vaří, nosí dřevo a vodu, při pochodu nosí batohy, vyrábí čiču, seje a sbírá úrodu.

Na Aleutách musí ženy a děvčata v létě kucht, čistit a sušit ryby, sbírat bobule a kořeny na zimu, sešívát kůže na čluny; dřevěnou kostru člunů zhotovují muži, kteří také připravují a rozřezávají tulení kůže, ženy předou nitě z velrybích a sobích šlach. Dále zhotovují obleky, holínky a boty, smyčky na házení a šňůry na udice. Obzvláště jsou zručné v šití. Za zimních nocí pletou jemné rohože a košíčky ze slámy, které pestře obarvují. K tomu používají moč, kterou vůbec dovedou v různých směrech užitečně upotřebit, například jako náhradu mýdla.

U Mongolů musí ženy dojít, sbírat smetanu, tlouci máslo, zpracovávat kosti a také vykonávat všechny ostatní domácí práce, zatímco muži obvykle nedělají nic jiného, než že jezdí celý den od jurty k jurtě, pijí čaj nebo kumys a povídají se sousedy. Domorodci z Ohňové země používají zvláštním způsobem ženy ve člunech. V první části člunu je složeno rybářské náčiní, ve druhé sedí ženy a veslují prvním veslem, ve třetí části se shromažďuje vnikající voda a opět se vylévá, ve čtvrté části sedí muži, v páté ženy se zadním veslem a na konci je ještě místo pro ostatní náradí.

Žena se musí starat o manželovo tělo, a to není maličkost, vezmeme-li v úvahu všelijaký hmyz, kterým oplývají teplé kraje a s nimi i lidská těla. Často lze vidět, jak muži sedí na zemi, skloněni na kolenou žen, která mu s velkým hřebenem pročesává husté vlasy.

Sociální postavení přírodní ženy. V minulých kapitolách jsme už vložili všeobecné podmínky rozhodující o sociálním postavení ženy i jeho těsnou souvislost s úlohou ženy v hospodářství a ve výrobním procesu. Nyní si všimněme různých odstínů sociálního postavení přírodní manželky v různých světadílech.

V Austrálii a Oceánii bylo postavení ženy celkově velmi nízké. Žena patřila muži, který si ji koupil od jejích rodičů jako kus vlastnictví, a mohl ji tedy podle libosti vyhnat, půjčit, vyměnit nebo dále prodat. Z otce přecházely ženy dědictvím na syny. Jen žena se mohla dopustit cizoložství. Všude vládlo mnohoženství, o počtu žen rozhodoval mužův majetek: a čím více jich měl, tím byl také váženější. Dívky byly často ještě v dětském věku dávány za manželky starším mužům. Manželství se nejednou uskutečňovalo únosem, což vedlo k častým prudkým bojům. Hezká žena měla žalostný osud, neboť byla stále v nebezpečí, že ji unesou proti vlastní vůli. Ostatní ženy jejího muže ji nepřijímaly vlídně a byla pronásledována jeho vlastnickou žárlivostí. Za svobodna se však mohla milovat volně.

Ženy musely vykonávat všechnu práci a byly bity, pokud svého muže rozlobily. Z náboženských slavností byly vyloučeny, často nesměly se svým mužem ani jíst. Nezřídka muži pokládali ženu za pouhý kus dobytka: vykmovovali ji a snědli, přičemž však hrála jakousi roli jednak víra v duši, jednak představa, že pojidáním ženského masa vzrůstá pohlavní potence. Německá trestná výprava na ostrov Nissan zjistila takový případ s mnohými podrobnostmi. Popsal ho její účastník Thurnwald⁴³:

„S oblibou k tomu vybírají ženy, které mají málo nebo vůbec žádné ochránce, od nichž by hrozila krevní msta. Mají záľusk hlavně na vdovy, které se z pohlavního hlediska pokládají za společné vlastnictví všech mužů ve vesnici. V našem případě, velmi přesně zjištěném, šlo o ženu z kmene Buka, která byla vdaná za muže z Nissanu. Muž zemřel před deseti měsíci. Žena zůstala zpočátku u náčelníka vesnice jejího muže, Tumúta z Halianu. Asi po třech měsících si ji vzal k sobě náčelník Salín z Malézu. Byla u něho pět měsíců, vedla mu domácnost a udržovala s ním pravidelný pohlavní styk. Protože Salín byl povinen dodat lidské maso náčelníkovi Somsomovi z Bangalu u Siary, uzavřeli už tři měsíce před zabitím ženy Karás nebo Huenót dohodu, že ji Salín bude pro účel zabití vykmovat. Somsom, který měl maso dostat, tedy najal řezníka v osobě náčelníka Mógana z Torohabau. Vypлатil ho za to jedním vepřem, dvěma svazky šípů (po 16 kusech), pěti náramky a nožem. V domluvený den tedy přišel Somsom se svými lidmi a Mógan zase se svými na Salínovu návěs, avšak ten se nejprve zdráhal Karás vydat. Při pohlavním styku zřejmě uměla vydráždit choutky starého Salína a kromě toho od ní čekal za tři až čtyři měsíce dítě. Žádal tedy, aby měl Somsom ještě strpení. Ale starý lidožrout o tom nechtěl ani slyšet a domáhal se své oběti. Salín nemohl čelit převaze, nakonec Karás vydal a při jejím zabíjení pomáhal tím, že ji držel. Nejprve jí jako prasnici spoutali ruce i nohy a vynesli ji ze Salínovy chatrče. První řez udělal Mógan šikmo přes prsa k břišní dutině, potom jí jeden ze Somsomových lidí, Sinai, podřizl hrdlo, jiný, Nataweng, jí střelil šíp do boku, a až tím ukončil její život. To se stalo odpoledne. Načež zatáhli mrtvolu na pobřeží, naložili do člunu a veslovali k Somsomově vesnici. Zde ji za měsíčního svitu přinesli do náčelníkova domu a celá rodina spala té noci v té samé místnosti. Druhý den ráno dopravili mrtvolu na jedno obvyklé ohniště z korálového vápna a opékali ji, jako se opékají vepři. Až potom se dali do kilué, rozdělení masa. Náčelník Somsom si pro sebe nechal pravé bedro, svým lidem dal hlavu; soused Welkérúp dostal levou nohu od kolena, Rititán levé rameno, dospělý syn Dijómy si za náramek koupil od otce Kárasinu pravou nohu od kolena. Bartele z Pipíssu dostal levé rameno a plod dítěte, Kúlú z Pipíssu levé stehno, Hebi z Kuló pravé stehno, Monogálu z Termagá pravé rameno, Nedsin z Walló prsa, Tewell z Termatuánu si koupil za dva svazky šípů břicho, Nassiat z Tabasurí dostal záda a Tokalián ze Siaru pohlavní část. Prsa a bedra se pokládala za lahůdky. Požírali i muže, ale to se vztahovalo pouze na zabitě nepřátele. Za každého muže je třeba dát jiného, za každý ženu je třeba dát protidara; tak byla Karás Salínovým protidarem Somsomovi za ženu Li, a Somsom už krmil jednu ženu, kterou chtěl dát sníst Salínovi.“

O ženách v Nové Kaledonii napsal francouzský cestovatel: „Ženy jsou mezky mužů, neboť jsou po stránce morální i fyzické nižší než muž. Podřizují se všem mužovým rozmarům, ale zdá se, že jsou se svým postavením spokojeny. Dělaají všechny domácí práce, jsou ustavičně na nohách a pomáhají mužům při všech polních pracích. Muži je mohou prodat, ale většinou s jejich dovolením. Ale přece se stává i opak. Muži milují své děti, ženy daleko méně. Všeobecně je žena mnohem níže než muž, což je jistě důsledek hlubokého ponížení, do kterého byla uvrhnuta.“

Na Nové Guineji, Admirálských a jiných melanéských a mikronéských ostrovech nesmějí muž a žena, i když se vezmou, bydlet společně – muži žijí v samostatných domech odděleně od žen. Na těchto ostrovech muži žijí sami pro sebe a ženy též. Při tanci, slavnostech, pohřebních obřadech nikdy nejsou smíšení; každé pohlaví

ví vždy tvoří samostatnou skupinu. Určité druhy činnosti patří mužům, jiné ženám, stejně tak určité druhy nástrojů a náradí; i vlastnictví hmotných statků je rozděleno. Muž má dům, prasata, kokosovníky, betelové palmy, zbraně, sítě, košíky, vaky atd. Žena má obyčejné hrnce, popruhy, jiné druhy vaků, malé sítě, koše, mýsy a stojany na pokrm, jehly z netopýřích kostí, i vlastní ženské peníze ze zvláštních šedomodrých plodů, podobajících se perlám. Muž nemá právo na ženino vlastnictví, má jen nárok na její pracovní sílu a za to jí poskytuje svou ochranu. Manželé po sobě nedědí.

U Marindů, kde obě pohlaví žijí také odděleně, se pokládá za velkou neslušnost, když vstoupí mužská bytost do ženské chatrče, s výjimkou, pokud si muž jde pro svou polovičku. Ale ani on se zde nikdy dlouho nezdrží a rozhodně u ní nestráví noc. Manželský styk se koná výhradně v lese a většinou ve dne. Ještě více dbá žena na to, aby nevstoupila do mužovy chatrče. Je nanejvýš neslušné, aby do ženské chatrče vešel mladík. U Kágavů jsou mužské chatrče označeny tím, že na špičce mají dvě hůlky spojené příčkou, zatímco ženské mají jen svislou hůlku. Když je v chatrči zástupce druhého pohlaví, muž ani případná žena do ní nevchází. Muž jí vsedě na kameni před ženskou chatrčí, žena mu jídlo podává ven. Soulož se také neprovádí v chatrči, ale na plantáži. Muž dává najevo i nechut' zdržovat se v místnosti, ve které jsou předměty nebo náradí, patřící k ženině práci. Příčinou toho je prý pocit, že menstruační výtok ženského pohlaví má zázračný oslabující účinek.

Mezi oběma pohlavími jsou někde i rozdíly v pokmech. U Papuánců v holandské Nové Guineji jedí ságovou kaši jen ženy, muži to pokládají za hanbu. Ságo jedí jen syrové nebo pražené na ohni. Vepřové a kasuáří maso jsou pokrmu mužské, holubi se pokládají za jídlo ženské.

Na ostrovech Santa Cruz nepracují muži a ženy nikdy na stejném místě a nikdy se zároveň neshromažďují. V Nufilole nesmějí muži a ženy společně opustit vesnici. Ráno vycházejí nejprve muži a až když se vrátí, jdou ženy pro vodu, zatímco jsou muži doma. Mladí manželé mají dokonce zákaz zpočátku společně bydlet, stýkají se jen tajně. Ženatí muži spí v domech mladíků. Mladíci zde nesmějí vyslovit jméno děvčete anebo ženy.

V Nové Británii (Birara, Bismarckovo souostroví, viz výše) byly kmeny rozděleny na dvě bratrstva, snoubení bylo dovoleno jen mezi nimi, mužové si však pravidelně kupovali ženy v cizích kmenech nebo na ně podnikali loupežné výpravy. Muže, které přitom zabili nebo zajali, snědli. Unesené ženy se rychle smiřovaly s novou domovinou, protože při dalších příležitostech se směly zúčastnit slavnostních hostin. Musely vykonávat všechny práce, ale jejich vliv na domácí život byl poměrně značný. Muži dbali na jejich obchodní rady, ženy se zúčastňovaly i bojů – nosily mužům zbraně a nabádaly je ke statečnosti. Na náboženské obřady a do obecních domů však neměly přístup ani ženy ani děvčata. Prostituce zde byla velmi rozšířená.

V Mikronésii (na Marianách, Karolínách, Marshallových, Palauských a Gilbertových ostrovech, dnes Kiribati) je postavení žen celkem dobré, neboť jsou zde ještě silné dozvuky mateřského zřízení. Také práce vykonávají muži, ženy se mohou zúčastňovat zábav a slavností, starají se o domácnost, pletou rohože, vyrábějí látky, pomáhají při rybolovu. Svobodné ženy mají pohlavní volnost. Náčelníci a bohatí žijí v mnohoženství. Samoanka (žena ze Samoa, Palauské ostrovy) se prý jako hospodyně má velmi dobře. Pokud není zaměstnaná venku, jde do kuchyně, kde má hlavní dozor nad pomocnou silou. Když po

snídani odejde muž na návštěvu nebo za svým zaměstnáním, uklidí žena obytný i přijímací dům a baví se vyprávěním a pletením rohoží. Volnosnubná mládež má ráda šperky, květy a tanec.

U přírodních amerických národů je postavení ženy také velmi rozdílné, podle toho, jak a kde se zachovaly mateřskoprávní obyčeje, ale i podle výrobních poměrů. Paní Eastmanová, která žila dlouhý čas mezi indiány, popisuje postavení ženy takto: „Utrpení siuské ženy začíná již jejím narozením. Už jako dítě je předmětem opovrhování v porovnání s jejím bratrem, ze kterého jednou bude velký bojovník. Jako děvče je v úctě do té doby, dokud si mladý muž, který ji chce za ženu, není jistý svým úspěchem. Když se však stane jeho ženou, ztratí muž ihned zájem o její osud. Jak rychle vytrhnou bouřky a životní boje z jejího srdce všechny vřelé a něžné city i s kořeny! Břemeno rodiny spočívá na ní. Když si muž přeje, musí celý den nést za zádech těžký náklad a večer, když je přestávka, nesmí jít odpočívat, dokud nenachystá jídlo pro rodinu.“ Je to popis jistě trochu pesimistický a především ne příznačný pro všechny ženy indiánských kmenů. Nesmíme také zapomínat, že mezipohlavní poměry se v novější době rychle měnily všude tam, kam padly „bílé stíny“ evropské civilizace a narušily domácí obyčeje.

Záznamy cestovatelů a vědců přinášejí zprávy z různých dob a jsou často zkresleny národními, sociálními, sexuálními, morálními, náboženskými i stranicko-politickými předsudky. Ale etnologická fakta nejsou dosud systematicky a kriticky uspořádána, aby se dal podrobně poznat například vývoj sociálního postavení ženy u všech přírodních kmenů a národů v různých podmínkách, což by samozřejmě mělo nesmírný sociologický význam.

Právě u amerických indiánů, ve světařilku klasických mateřskoprávních organizací, je velký rozdíl mezi tím, co se u nich zjistilo při objevení, a tím, co se zde vyvíjelo za dlouhé období evropského vlivu, nebo tím, co zde zůstalo dodnes.

V 17. století to tu vypadalo úplně jinak než v 19. století, a v polovině minulého století to také bylo zcela jiné než v současnosti. I když známe celkový vývoj sociálního postavení ženy v hrubých rysech, pokud jde o podrobnosti, musíme se nejednou spokojit jen s příznačnými jevy rozebíranými z různých hledisek.

U mnohých severoamerických indiánů se i v novější době ukázalo, že ženy žijí v poměrně dobrých poměrech. U Tlingitů na pobřeží Aljašky měla žena svá práva i vliv a občas někde i vedoucí postavení. U Čilkatů na Aljašce se zjistil případ, že muž po smrti své ženy rozdal svůj majetek. U Huronů v Kanadě, když zabili ženu, musela vrahova rodina na smíření zaplatit o deset darů víc, než kdyby zabili muže, „protože žena je slabší pohlaví a závisí na ní rozmnožování obyvatelstva“. U vymřelých Čibčů ve staré Kolumbii a také v Nikaragui ovládaly ženy muže, dokonce i náčelníky. Jistý cestovatel viděl muže, jak ho jeho tři ženy přivázaly ke kůlu a mlátily, protože se opil.

Přece však musíme pamatovat na to, že horší postavení ženy vyplývá i u toho, že u přírodních národů odpočívá muž více než žena.

V indiánském sídlišti je málo nočního klidu. Muži si dlouho do noci vyprávějí nekonečné historky, chlapi se potulují okolo příbytků, hrají na rohy a flétny; lidé zde usínají bez těžkosti a krátce, jako psi, ale o to častěji, ve dne i v noci, celkem podle chuti. Muži, kteří si pospali už ve dne, nepotřebují noční klid, a o unavené ženy se nikdo nestará. Méně dobré, ale také rozdílné je sociální postavení ženy u jihoamerických indiánů, u kterých je mnohoženství velmi rozšířené.

Ve zprávě Johanna von Leru z roku 1559 se o jihoamerických Tupíech říká, že

u nich hosty přijímá jen žena. Když host přijde, posadí ho muž na rohož, zatímco ženy si okolo něho kleknou a pláčící radostí nad jeho příchodem. Potom ho vítají: takovou námahu jsi podstoupil, abys k nám přišel, jsi dobrý, udatný muž atd. To nesvědčí o podřadné úloze ženy; zpráva je však ještě z dob nezkažených domácích mravů.

U chilských a karaibských (resp. karibských, na severu Jižní Ameriky) žen byla práva určena podle starého obyčeje, stejně i jejich povinnosti. V Chile žena, která předešlé noci spala u muže, pro něho druhý den vařila, sedlala koně a dělala domácí práce. U Karaibů měla každá žena určený měsíc, kdy bydlela se svým mužem, vařila mu a sloužila. V poslední době tu však prý se ženami zacházejí velmi brutálně. Když se Botokudové chystají na cestu, naloží všechnu majetek v batozích ženám na záda, nahoru často ještě vysadí dítě, zatímco muži si vykračují volně, jen s lukem a šípy v ruce. Omlouvá se to tím, že musí být stále připraveno na lov a boj. Ale i jizvy na tělech žen dokazují, jakým způsobem se od nich vynucuje poslušnost. Ženy zde dělají vše, co nesouvisí s lovem.

Sachs (1879) popsal život žen Llanů ve Venezuele takto: „Ženy a děvčata zde žijí ve sladké nečinnosti; kromě domácích prací, kterých je velmi málo, se zaměstnávají v nejlepším případě pěstováním banánů nebo juky na kousku půdy. Skutečných manželství je zde málo, i když dětí je vždy dost. Když se zeptal mladého děvčete, které na kolenou houpalo velmi krásného kojence, kdo je otcem tohoto dítěte, dostal tu samou odpověď jako cestovatel Head za podobných okolností v pampách: Quien sabe? (Kdo ví?) Podobně pochodil v celém venezuelském vnitrozemí, kde jsou církevní sňatky vzácností. Často prý byl překvapený, když mu ve váženém domě přednosta domácnosti se vši obřadností představil svou „señora esposa“, a potom se dozvěděl, že jde jen o volný svazek na vzájemnou výpomoc. Takový svazek se mohl kdykoliv zrušit, oba se mohli znovu zasnoubit a nikdo v tom neviděl nic pohoršujícího. O eventuální děti se rozdělili po dobrém dohodou.“

U přírodních afrických národů, které se od sebe velmi liší, se žena všeobecně pokládá za zboží, i když se sem tam vyskytují i případy vzájemné náklonnosti. Koupené ženy tvoří pracující část obyvatelstva, protože muži, hlavně u jižních národů, chodí jen na porady, na lov, na rybolov a do boje, jinak pouze pijí a lenoší a nechávají se obsluhovat. Ženy musí stavět chatrče, starat se o pole a kuchyni, drtí rýži, melou a rozemílají obilí, předbu, tkají a zhotovují obleky z kůže zabitého dobytka. Ale i o černoších Madi ve střední Africe se dočítáme: „Muži zde zacházejí se ženami uctivě a zdvořile, nechávají jim nejlepší místo a prokazují drobné laskavosti. Ženy jedí zároveň s muži, ale ne u stejného stolu. Každá urážka ženy se trestá a často je příčinou bojů.“

U Zulukafrů je žena otrokyní muže, který žije v mnohoženství, přičemž má každá žena vlastní chatrč, dvůr, zahrádku a nářadí. První žena často naléhá na muže, aby si vzal ještě jednu a tak sňal z jejích beder část těžkých pracovních povinností; další žena se vždy podřizuje první a musí ji obsluhovat. Náčelník musí mít alespoň čtyři ženy, pokud se má těšit náležité úctě. U Hererů má vynikající postavení doera náčelníka vesnice. Udrhuje posvátný oheň ve své chatrči a večer ho vynáší na znamení, že má začít dojení. Také chlapce rozděljuje do různých kast, který je u Hererů několik a každá smí pěstovat len dobytek určité barvy.

Cestovatel u Bavendů a Barlakvů v severním Transvaalu popisuje, jak se k nim ženy, včetně královny, blížily po kolenou a prsty ve složených rukou dělaly určité

pohyby na znamení pokory. Postavení ženy u transvaalských Basutů (Basutové, Sothové, jedna z bantuských národností, žijí hlavně v Jihoafrické republice a Botswaně) popisuje misionář Merenský: „Mužovy ženy se snášejí, neboť každá má svou vlastní domácnost, vlastní dvůr, vlastní dům i vlastní zahradu a tedy i vlastní zásobu obilí. Muž bydlí dočasně v jednom nebo ve druhém hospodářství. Každá žena je však povinna připravovat mu každý den jídlo a přinese mu ho ta, kde právě bydlí. Postavení ženy není otrocké, její povinnosti jsou stanoveny domácími mravy a musí je plnit, jinak má však hodně svobody a dokonce jí zásobu obilí nesmí muž bez její vůle zmenšit. Hašteřivé a panovačné ženy jsou všude, ba i u Basutů se muž dříve či později dostává „pod pantofel“ své ženy nebo žen. Celkově nemají ženy podřadné postavení, dá se dokonce říci, že jsou rovnoprávné s muži, neboť provinění ženy se trestá stejně jako vina muže.“ O Mangandžech jižně od svazijského (dříve swazilského, swazilandského) pobřeží hovoří anglický cestovatel Rowley, že postavení žen je u nich lepší než u sousedních národů, a připisuje to tomu, že ženy se zde zabývají zemědělstvím, což je správný postřeh a jak víme, odpovídá sociologickým poznatkům.

U kočovných saharských Arabů je žena všeobecně mužovým otrokem. Přece však má určitou svobodu, chodí nezahalená a někdy očividně vládne nad svým manželem. Když majetek dovoluje muži koupit jednu nebo několik otrokyň, osud ženy se tím samozřejmě zlepši a stane se příjemnějším natolik, že už nemusí vykonávat všechny namáhavé domácí práce; úkolem ženy je totiž nosit vodu a palivo, rozemílat ječmen mezi dvěma kameny, dojit velbloudy a ovce, připravovat pokrmy, k čemuž ve zbývajícím čase patří ještě tkaní látek – neboť busnus a haik, které nosí její pán, koňské deky, koberce, kterými se její pán přetahuje, ba i látka na stan, pod kterým rodina bydlí, to vše je dílem jejích rukou. Pokud je mladá, bývá předmětem pozornosti, ale když její vnady odkvetou, stane se služkou svého muže a jeho nové manželky.

Ženy berberských Tuaregů na Saharě vynikají krásou a nedotknutelností, ale přitom jsou pravými amazonkami: doprovázejí muže na lov, jezdí na koních a velbloudech stejně obratně jako muži a zúčastňují se aktivně i loupežných výprav a bojů. I když Tuaregové přijali islám, žijí většinou v přísné monogamii a žena je rovnoprávnou družkou svého muže. Vyskytují se zde, samozřejmě časté stopy mateřskoprávního zřízení.

O asijských národech se také nedá říci nic jednoznačného, pokud jde o sociální postavení ženy: o asijských kulturních národech si podrobněji povíme později, o přírodních národech jsme vše podstatné už většinou řekli v předcházejících kapitolách.

Z mongolských národů prý zacházejí se ženami nejlépe Kalmykové. Otcové sice prodávají dcery a ani se neptají na jejich souhlas, někdy dokonce příslibí dceru příteli ještě dřív, než se narodí. Výbava se však většinou vyrovná dosti značné kupní ceně; vdova si nechává podíl na dědictví. Svévolně vyhnat ženu je obtížné. Vedlejší ženy jsou běžným jevem. Práci má žena těžkou: musí opatrovat děti a stáda, připravovat pokrm a kumys, vyrábět a plést příkrývky, šít obleky, skládat stany apod.; muž jí však pomáhá při těžších pracích. Urážka ženy se trestá přísněji než urážka muže; když žena sedí na vyhrazeném místě, nikdo se jí nesmí dotknout, mohou ji však přenechat jinému muži. Mnozí Kalmykové zasnuhují své děti nejen v nejútlejším věku, ale podmíněně i děti ještě nenarozené, pro případ, že se jedné straně narodí chlapec a druhé straně děvče, a tato

předčasná zasnoubení jsou posvátná. Manželé se z těchto dětí stanou až ve čtrnácti či více letech. Ženich si však může k nevěstě už dva roky před svatbou všelicos dovolit, pokud však před sňatkem dojde k těhotenství, musí to nevěstini rodiče nahradit dary. U Tunguzů (Evenků) je žena mnohem podřízenější, muž jí při práci nikdy nepomáhá, doma žije odděleně: v jurtě muž zabírá vyhradně pravou stranu, zatímco žena je vykázána do levé.

Zotročení ženy z pověřčivosti – další důsledek hospodářského zotročení – se nejzřetelněji projevovalo u Samojedů (Něnců). Zde představovala žena nečistou bytost; muži dbali o to, aby se nedotkli jejího vlastnictví. „Celkově jsou na tom ubohé ženy u Samojedů ještě hůře než u Ostjaků (Chantů). Při ustavičném putování tohoto lidu z místa na místo musí ženy kromě vši domácí práce, která jim přísluší, samy stavět a likvidovat chatrče, nakládat a skládat saně, a při tom všem musí svým mužům otrocky sloužit; muži, nehledě na několik milostných večerů, je sotva pokládají za hodny pohledu nebo dobrého slova, ale to, co si sami přejí, jim ženy musí vidět na očích. To však není všechno: Samojedi dokonce pokládají své ženy za nečisté tvory. Když jim žena postaví chatrč, nesmí do ní vstoupit dřív, dokud nejdříve neočistila nad malým ohněm dýmem ze sobí srsti sebe, potom vše, na čem seděla, včetně saní, a nakonec každou věc, kterou do chatrče přinesla. Když chce odvézt děti, přivázané vpředu na saních, nesmí to udělat shora, ale musí se o to pokusit tak, že vleze pod oje saní, do kterých jsou zapraženi sobi. Podobně nesmí na cestě žádná žena projít okolo řady sobích saní jdoucích za sebou, ale musí celý průvod oběhnout dokola, nebo přelézt pod oje saní. V chatrči proti vchodu leží hůl, kterou žena nesmí nikdy překročit, když chce jít pro něco z jedné strany na druhou, musí projít u vchodu vedle ohně, protože Samojedi pevně věří, že pokud obejde žena celou chatrč, ještě v noci zardousí vlk některého soba. Tuto pověru převzali i Ostjaci, kteří chovají soby. Kvůli jiné pověře nesmí žena nebo dospělá děvče sníst něco ze soba. Také nesmí jíst spolu s muži, ale dostanou jen zbytky. Oči zastřeleného divokého soba zakopávají na místě, po kterém žena nebo dospělá děvče nemůže tak lehce projít, neboť jinak by jim pokazila lov.“ Tato pozorování jsou z konce 18. století.

Sebeobrana přírodní ženy. Víme, že manželství jako hospodářská instituce a otcovskoprávní zřízení jako důsledek mužovy mocenské převahy zatlačily všeobecně ženu do velmi podřízeného postavení. Ať jednotlivá pozorování a zprávy pokládáme vzhledem k postavení ženy za pesimistické či optimistické, jisté je, že u velké většiny přírodních národů se stávala žena mužovým soumarem do té míry, jak u nich mizely všechny stopy a každý znak mateřskoprávního zřízení, jehož existenci však nemůžeme podle dosavadního výzkumu předpokládat u národů všech. Ale v rámci obecného poddanství ženy jako běžného faktu, který vznikl se soukromým vlastnictvím a bohatstvím už u přírodních národů, musíme posuzovat postavení přírodní ženy i relativně, to jest podle místa a času, a nesmíme zde vidět zotročení ženy v primitivních poměrech a v dobách drsného života v horším světle, než je třeba.

Například u lidožroutů, kteří jsou jimi z naivity, z přírodního pudu zrozeného ze životních podmínek, znamená vykmení a snědení vdovy v podstatě jistě něco jiného, než je například vražda ze ziskuchtivosti, spáchaná na ženě v zemích takzvaně kulturních. Kontrast mezi celkovým životem přírodního národa a postavením ženy v něm se nám potom nebude zdát tak velký, jako byl například kontrast

mezi křesťanskou kulturou a postavením ženy ve středověku.

Etnolog Pechel-Loesche popisuje život v západoafrickém Loangu takto: „Všechny ženy ve svém proměnlivém, málo namáhavém a zdravém zaměstnání jsou na tom rozhodně mnohem lépe než nespočetná děvčata, ženy a matky v civilizovaných národech, které svůj život tráví v ustavičné úmorné činnosti a bídě, mezi nimiž najdeme u chudých lidí pravé soumary jako nikde mezi divochy.“ To musíme mít na mysli, pokud nechceme přírodním národům křivdit a výsledky křesťanské kultury a západní civilizace přeceňovat.

Z poměru vzájemné závislosti, kterou vytvořila mezipohlavní dělba práce a ve které se žena nakonec stala mužovou poddanou a zároveň hospodářskou nutností, vznikl i první antagonismus mezi mužem a ženou, jenž se později za vydatné součinnosti náboženských ideologů, kněží a filozofů stal kulturní nemocí. V primitivním manželství se řešil právem silnějšího, a to byla i půda, na které vznikla i *pohlavní lest*, kterou potom používaly obě strany.

Koch-Grünberg vypráví o indiánech Takanech (Takano, v oblasti řeky Amazonky): „Slavnosti mužského svazu se konají vždy v době dozrávání jednotlivých lesních plodů a jsou zasvěceny démonům plodnosti. Tance jsou čarodějným prostředkem magického vlivu na tyto demony, vtělené do nástrojů, aby byli příznivě naladěni. Proto se také zasvěcenci podrobují různému trýznění a sem tam i těžkému bičování, hlavně u aruackých kmenů na Ičaně a Aiari. Ženy nesmějí takové nástroje vidět, ba ani vědět, že existují. Nemají přijít k jádru tajemství a má se v nich udržovat víra, že se mužům zjevují skuteční démoni vydávající tyto příšerné zvuky. Kdyby se tajemství odhalilo, ztratil by se přirozeně tajemný vliv, který pomocí těchto ceremoniálů mají muži na ženy, a autorita mužů v očích žen by tím byla otřesena. Proto mají účastníci přísný zákaz cokoliv před svými ženami třeba naznačit. K tomu se připojuje ještě strach před pomstou démonů, v jejichž moc muži věří. V Pinókoaliru jsem si udělal několik náčrtů tanečníků a nástrojů juruparý do svého deníku. Udělal jsem těmi obrázky sice velký dojem na muže, nahlas jásal, ale když jsem jim je tajně ukazoval, pokaždé mne však úpěnlivě prosili, abych je neukazoval jejich ženám. Báli se o ně i o sebe... I indiáni mi vyprávěli o těchto nástrojích: jsou to démoni (juruparý) různých jmen a hlasů. Na Umarí-Igarapé dávali mnozí indiáni zřetelně najevo svou nelibost, že jsme my běloši vůbec na slavnostech, a Tušau José měl takový strach z fotografického aparátu, že mi zakázal fotografovat tance. Naproti vši opatrnosti jsem měl dost často dojem, že ženy, hlavně starší, znají nebo alespoň tuší souvislost – buď náhodou uviděly tance, nebo s pravou ženskou chytrostí a výřečností vylákaly ve slabé chvíli tajemství od manželů. Ale i ony se ze strachu před pomstou démonů snaží na nástroje nekoukat nebo zachovat tajemství před jinými ženami. Ve starších dobách se zřejmě profanace mysterií ženami trestala okamžitou smrtí. Co se dnes děje s takovou hříšnicí, to jsem nemohl přesně zjistit. Řekli mi: démon ji usmrtí. Možná ji však sami zprovodí ze světa pomalu usmrcujícím jedem, který indiáni určitě znají.“ Tak i zde už vidíme, jak se násilí páchané ze sobectví opírá o lest, mystické tajemství nebo vznešenou ideu, ve kterou má znásilňovaný slepě věřit, ale ve kterou násilník nevěří vůbec nebo jen velmi málo.

Nesmíme však podceňovat ani obranyschopnost ženy, která v praktické rodině i sociálním životě svou taktikou často uměla zlomit hrot mužské zpupnosti i pro ni nepříznivých obyčejů a zvyků. Zdá se, že v této pudové sebeobraně, ke které ženu donutili, nejednou vynikla kučeravá černoška nebo jiná přírodní žena stej-

ně tak jako moderní hospodyňka či koketa.

O Dualech v Kamerunu vypráví Buchner (1885), že zde postavení ženy přesto, že ji koupili a přesto, že všechna práce na poli i v domácnosti leží na jejich bedrech, nelze rozhodně nazvat nízkým, neboť černoška ze sebe nedá tak snadno udělat poslušný nástroj, nakolik je vždy náchylná k opozici. V polovině šedesátých let minulého století odešly všechny dualské ženy z kmene a postavily si vlastní vesnici. Žádaly totiž, aby jim muži dovolili větší kus bederní zástěrky, neboť takový kousek, jaký nosily dosud, se jim zdál malý. Nikoliv však ze slušnosti, ale z parádivosti toužily po větší ozdobě. Svého cíle dosáhly. Zároveň nás to poučuje o tom, že nejen marnivost, ale ani ne vždy „mravnost“ byla příčinou většího zahalování těla.

Kuch-Grünberg zažil u indiánů kmene Siusí toto: „Vyložil jsem své zboží k výměně a ženy zachvátilo nesmírné nadšení. Zanedlouho přišel mladý manžel a nabídl mi svou pečlivě opatrovanou foukačku, poté toulec a hrníček na jed za několik metrů kartounu. Jeho marnivá žena mu prý *nedá pokoj*.“ Malíř Gauguin vypráví o své tahitské přítelkyni podobnou historku.

Pechel-Loesche popsal život ženy na loanžském pobřeží: „Mezipohlavní dělba práce je uspokojivá. Svobodný muž nebo muž samostatně pracující, totiž poddaný, který se se svým pánem dohodl na odměně, loví, chytá ryby, provádí pobřežní meziobchod, vodí obchodní karavany do vnitrozemí, dělá lékaře i čaroděje, slouží Evropanům jako sluha, správce, řemeslník, umývač, výrobce člunů apod. Nejednen se zabývá hmočářstvím, kovářstvím, odlévá, tepe, vyřezává, vaří sůl, tká, plete, a to spíše ze záliby než z přesvědčení, že je to práce pro svobodného muže. Jako umění je zde v úctě jen řezbářství a kovotepectví. Paní domu vládne ohništi, jehož plameny, i když téměř vždy venku, hoří jen pro ni. Služebnictvo si obstarává své věci jinde, také muž, pokud dostane chuť na pečínku. Peče si nebo si nechá od sluhů upéci ovoce nebo maso na ohni nebo v popelu jako v divočině, pokud mu to žena nechce udělat. Její povinností i právem je připravit pro něho na svém ohni pokrmu v nádobách; jeho úkolem je dovážet zvířata, ryby, koření, plody, palmovou šťávu a kupování příslušenství. Žena obstarává zeleninu a jiné pokrmu ze své plantáže nebo též výměnou, a někdy sbírá škeble. Co sklídí ze své půdy nad potřebu svého manžela a co vytěží ze svého chovu zvířat, je jejím vlastnictvím. Muž si nesmí vzít jedinou hlízu z jejího koše, jedině vejce z jejího kumíku, pokud nemá manželskou smlouvu, která mimo jiného zaručuje společné vlastnictví. Bylo by omylem pokládat ženu na mužova soumara, jak to bývá zvykem. Určitě nepracuje víc, ba často o mnoho méně než muž. Kdo anebo co by z ní tedy mohlo udělat soumara? Jídlo je manželovou slabou stránkou i v Africe. Tím, že mu žena vaří, drží ho na uzdě, a nejednen muž, který zlobí svou ženu, nařiká si potom právem, že se o něho žena špatně stará. Zámožná žena se zaměstnává podle své chuti stejně jako u nás. Na práci má služebnictvo, a i to má méně práce než u nás. Vaří sice pro svého muže sama, ale kde je několik manželek, tam se střídají. I v monogamním manželském poměru a u chudých lidí, kde ženy nemají pomocnice, mají skutečně málo práce, o mnoho méně než naše rolnické ženy...” Pechuel-Loesche má jistě pravdu, ale nesmíme zapomenout, že poměry na loanžském pobřeží byly celkem jiné, než například poměry u vnitroafrických národů, nemluvě o tom, že mateřskoprávní tradice zde byla ještě velmi živá. V hospodářství, které se opírá o práci otroků a kvetoucí pobřežní obchod, nemohou být pracovní podmínky žen vládnoucích a svobodných tříd tak kruté jako u národů kočovných nebo loveckých.

Na závěr této kapitoly se musíme zmínit ještě o jedné úloze, kterou mívá žena u přírodních národů: krmí často domácí zvířata i vlastním mlékem.

U Australců, Polynésanů, mnohých severoamerických indiánských kmenů i u některých asijských národů je to zvyk, na mnohých ostrovech v Tichém oceánu dokonce velmi rozšířený. Na Společenských ostrovech (Îles de la Société ve Fr. Polynésii v Tichém oceánu, nyní zámořské území Francie) byly objeveny domorodky, které kojily štěňata, hlavně pokud přišly o vlastní dítě. Havajské ženy přižívovaly kromě svých dětí i psy a prasata. Maorské ženy (Maorové, vl. jménem Maori, pův. obyvatelé Nového Zélandu, podle výslovnosti se dnes také často píše Maurové, což však může vést k záměně se severoafrickými Maury,) přikládaly k prsům selátka, jednak z lásky k těmto domácím zvířatům a jednak proto, že už nemají dítě, které by živily. V Novém Meklenbursku (součást Bismarckova souostroví v Melanésii) bylo často vidět ženy, který se pohodlně vyvalovalo v náruči malé, hubené, asi šestitýdenní černé prasátka s dlouhými nožičkami, ocáskem a srstí, a s netrpělivým chrochtáním chňapalo po bradavce. Podobně i v Nové Guineji. Ve Victorii se prý nenašla domorodá žena, která by neměla pět nebo šest skvrnitých, špinavých, hubených a prašivých psů, jejichž mláďata se dělila s jejími dětmi o mléko. Aravacké ženy (Aravakové, též Arravakové, v Jižní Americe, hlavně v Brazílii) kojí nejen prasátka, ale i mladé chycené opice, aby si dlouho udržely mléko.

Také makuské indiánky v Guayaně si udržují mléko do vysokého věku dlouhým kojením, takže babička, když se rodina množí, přebírá mateřskou povinnost ke svým vnoučatům. Nejednou bylo možné vidět u jednoho prsu tamní ženy dítě a u druhého nějaké opičí nebo smččí mládě, neboť se rády vychloubají vlastnictvím mnohých krotkých savců.

Schelong vypráví, že jeho chrtí fenka mu vrhla jedenáct mláďat, a protože nevěděl, co s nimi, zanesl jich šest domorodcům ze sousední papuánské vesnice, aby je snědli. To však odmítli, neboť by to bylo mrhání věcmi, a řekli, že bude

rozumnější, když je budou přikládat svým ženám a tak se pokusí udržet je naživu. Kamčadalové přinášeli ženám na kojení medvídáta, podobně Ainové (Ainu, dnes častěji v češtině Ajnové, prabývatelé Japonska a okolních ostrovů, hlavně na Hokkaidu, již. Kurilách a Sachalinu). Přikojování zvířat ženami se dělá především z hospodářských důvodů; konají tak ve jménu dobré hospodyně, která se snaží zachránit cenný majetek. Láska ke zvířatům je zřejmě až druhým důvodem. Někteří vědci se domnívají, že v jistých případech jde i o pověru, podle které může mít kojící žena pohlavní styk bez následků, nebo se tím snaží některé ženy obstarat si smyslný požitek, který většině kojení skutečně poskytuje.

Hotentotský mladík oslovuje a opěvuje svou vyvolenou takto: „Lvice moje, bojíš se snad, že tě očaruji? Dojíš krávu masitou rukou, kousni mne! Nalej mi, lvice moje, dcero velkého muže!“

Co však zbývá z této lvice po letech domácího života? Co všechno musí dělat její masité ruce, co musí snést její bedra, než zmizí v hrobu, na který ji položí hřebínky, korálky, flétnu a ovoce pro potřebu „duše“, která ani po smrti prý neodpočívá?

VI. KRÁSA A TĚLESNÁ KULTURA PŘÍRODNÍ ŽENY

Krása je všeobecně považována za pojem relativní a proměnlivý, který se v různých dobách a u různých národů chápal zcela různě. A opravdu i v tomto díle postupně uvidíme, jak se všeobecný ideál ženské krásy měnil s výrobními poměry, s novými vládnoucími třídami, s novými představami hospodářského a sociálního řádu. U primitivního přírodního člověka existoval smysl pro krásu jen v celkem nepatrné míře; vyvíjel se jako všechny kulturní lidské hodnoty z počátečních zárodků postupně k vyšším formám, ke složitému estetickému vědomí. Krása je stále ještě objevována. Estetické vědomí je tím vyšší, estetické představy jsou tím bohatší a vytríbenější, čím více s rostoucí kulturou vyspívá intelekt. Drsný venkován bývá celkem lhostejný ke krásám přírody, které vzdělané lidi přivádějí do vytržení. Tedy i krásu ženy mohli objevit jen na dost vysokém kulturním stupně, až když se člověk mohl povznést nad boj o život a mít požitek z linií, barev a tvarů, požitek jinak neužitečný, čili když jeho vědomí poznalo pocity čistě estetické, jimiž se obohatilo. Moderní lidský intelekt však dosáhl natolik vysokého stupně estetického vědomí a poznání, že dnes může posuzovat nejrozmanitější ztělesnění lidské krásy v každém směru velmi objektivně. Jako v umění rozezná dnes nezávislý a moderně vyzbrojený estetik kýč od pravé hodnoty, ať jde o projevy vkusu kterékoliv doby, národa, třídy, ať jde o jakýkoliv směr nebo -ismus, starý či nejnovější, protože neposuzuje dobový, místní nebo individuální vkus, ale tvárné kvality podle jejich historického vývoje, tak dnes můžeme posuzovat i lidskou krásu každé rasy a každého původu podle proporčního ideálu, zkonstruovaného podle nejlepších představitelů nejvyvinutější rasy.

Udělejme si nyní malou procházku s C. H. Stratzem⁴⁴ mezi rasové (výrazu „rasa“ je ovšem v této knize používáno nikoliv ve smyslu nějakých rasistických teorií, ale ryze faktograficky, jak je nejnověji používán termín „plemeno“, resp. „antropologický typ“) odlišnosti ženského zevnějšku, neboť zde poznáme základní rysy vývoje ženské krásy.

Převládajícími rasami dnešní doby jsou bílá, žlutá a černá (tedy novější terminologií plemena europoidní, mongoloidní a negroidní), ale kromě nich existují početné zbytky ze starších dob, staré i nové smíšené formy, které nutí dělit lidstvo na primitivní prarasy, na hlavní převládající a na smíšené rasy. O čistém rasovém charakteru je však třeba hovořit jen velmi opatrně. Každá dnešní rasa je složená z početných, dnes už nezjistitelných základních forem, a je „čistá“ jen potud, pokud živly v ní rozpuštěné splynuly v trvalý, pevně vymezený typ. Vedle vymírajících dřívějších ras vznikají budoucí pokolení, která spějí nad dnešní vývojovou úroveň k vyšším cílům. Na obrovských územích se setkávají výbojné převládající rasy s nejnižšími vrstvami domorodých ras, a rozsáhlé i rozmanité míšení dává tušit, v jaké míře pomalu vznikají rasy smíšené.

Červenou nití lidského rodokmenu je vývoj, který snad začal primitivní tmavou australskou ženou a zatím končí v té samé oblasti moderní běloškou. Z tohoto vývoje nás na tomto místě zajímá ta část, která ukazuje vznik vyšších a jemněji utvářených forem z forem nižších a hrubých. Poznáme zde vzrůstající zušlechťování tváře i těla, stále čistější vytváření ženského pohlavního charakteru. Východiskem nám budou nejstarší prarasy zastupující nejnižší stupně, a tři hlavní převládající rasy jako příklady nejvyššího vývoje v různých směrech.

Rasové tělesné znaky. Nejnižší rasy mají kůži hnědé barvy, počínající nejsvětlejší zlatohnědou až po nejtmaší hnědou. U černé rasy převládá tmavé zbarvení, u žluté rasy žluté, zatímco bílá rasa si zachovává hnědý tón, který se však zjemňuje až po celkem světlý. Podle barvy kůže bychom tedy mohli rozeznávat prarasy prvního stupně – Australce, Papuánce a Khoíny (Hotentoty) jako rasu hnědou, prarasy druhého stupně – původní Američany a Oceánčany jako rasu rudou, potom tři hlavní rasy – černou, žlutou, bílou a prarasy třetího stupně jako hnědo-černou (Akka, jinak též Tikki-Tikki), hnědožlutou (Eskymáci) a hnědobílou (Ajnové, Ainové, Ainu, a Veddové) rasu smíšenou. Pozdější smíšené rasy jsou bíložlutá (turanská a indočínská), bíločerná (etiopská) a rudě-bílo-žlutá i hnědou protnutá malajská rasa.

Vlasy mají prarasy především tmavé; světlejší a rudé odstíny nejsou vzácné. Bývají kučeravé i hladké, zvlněné i rovné, všeobecně ne dlouhé, a také ani chlupatost těla nebývá velká. U černé rasy má vlas oválný průřez, bývá většinou kučeravý, hustý, spirálovitě stočený a černý, u žluté rasy se vyvinul vlas tvrdý, silný, okrouhlého průřezu a černý, u bílé rasy má oválný průřez, barvu všech odstínů, od nejsvětlejší plavé až po nejtmaší modročernou, také rudá barva, vyskytující se u všech ras, je zde velmi častá a různě odstíněná, vyskytují se zde všechny druhy s výjimkou černošské huňatosti a silných mongolských pramenů. Ochlupezení těla je u černé rasy kučeravé a černé, u žluté chybí nebo je velmi slabé a potom černé a štětinaté, u bílé rasy je zpravidla světlejší než vlasy a téměř vždy kudmaté. U mnohých primitivních ras, u černých, žlutých a u všech východních kmenů bílé rasy se ochlupezení Venušina pahorku a podpaží uměle odstraňuje, u některých melanéských kmenů se zvýrazňuje rudým zabarvením. Jen u žen bílé rasy se vyznačují vlasy velkou délkou a mohou sahát až po kolena, ba i níže.

Zvláště charakteristický je tvar tváře. U nižších ras má tvář převahu nad lebkou, čelo je nízké, obočí silné, nos plochý, krátký a široký, rysy hrubé, ústa velká s odulými rty a mohutnými lícními svaly, brada se ztrácí, oční štěrby jsou úzké, víčka

stlačená. Větší oblostí se ženská tvář nepatrně liší od mužské. U černé rasy je čelo vyšší a klenutější, obočí slabší, oční jamky větší, nos delší, ústní partie je však jednostranně vyvinutá, rty jsou také hrubé, lícni svalstvo vystupuje ještě více a dolní část nosu je podobná australské ženě. U žluté rasy je čelo vysoké a pěkně klenuté, nadočnicové oblouky chybějí, rysy jsou jemnější, rty úzké, ústa malá, brada zřetelně vystupuje, tvář se v porovnání s lebkou zmenšila, velmi se však rozšířila v lícni části, kořen nosu je nízký a vzniká takzvaný mongolský záhyb. U bílé rasy je čelo vysoké a rovnoměrně klenuté, oční jamky velké a široké, nos úzký a dlouhý, črty jemnější, rty úzké a jemně krojené, brada výrazná, tvář tvoří pravidelný ovál. Při formování tváře poznáme tyto zušlechťující momenty, příznaky vyššího vývoje: část s nosními otvory a ústy ustupuje, nadočnicové oblouky mizí, čelo a brada vystupují, nos se úží a ohraničuje a rysy tváře se zjemňují.

Tělesná výška ženy kolísá mezi 120 až 170 cm, u nižších ras nepatrně, u vyšších je průměrně o 10 cm menší než u mužů. Jako rasový symptom má jen relativní význam, důležitější jsou tělesné proporce. Výška těla u prarasy je kromě nepatrných výjimek 6 až 7 výšek hlavy, u žluté a černé rasy 6,5 až 7,5, u bílé 7 až 8 výšek hlavy: s vyšším vývojem vzrůstá tedy tento poměr výšky těla k výšce hlavy. Nohy se prodlužují a střed těla tak klesá stále hlouběji do lůna. Podle takzvaného Fritschova kánonu⁴⁵ mají Australky normální nohy, ale delší ruce, černošky dlouhé ruce i nohy, Čiňanky krátké nohy, Evropanky normální proporce. Dlouhé ruce jako příznak primitivní rasy jsou u žluté a bílé rasy vyváženy, u černé nikoliv. Ale u žluté rasy vzniká nepoměr velmi krátkýma nohama, u černé rasy zase dlouhýma. Pro své krátké nohy mají Mongolky přes menší hlavu menší poměr výšek hlavy v celkovém vzrůstu, černošky zase vzdor dlouhým nohám nemohou vyrovnat nepoměr mezi velkou hlavou a tělesnou výškou. Dá se říci, že proporce nižších ras, když je porovnáme s proporcemi bílé rasy, zůstaly na dětském, nedokonalém stupni.

Dokonalý ženský pohlavní charakter je vyjádřen měkkou oblostí tělesných tvarů, šířkou boků, stehem i lýtkem a tvarem prsou. U nižších kmenů, hlavně u málo zarostlých, je rozdíl mezi mužem a ženou, jak už víme, nepatrný, nehledě na základní pohlavní znaky a poprsí. Obě pohlaví mají rovnoměrně oválný trup, hranaté tvary, hrubé rysy a hubené nohy. Až v dalším vývoji se tvary zaoblují a pánev rozšiřuje. U bílé rasy jsou stehna, boky a lýtka dokonale vyvinutá, štíhlý střed těla vyniká nad pánev, která se zdokonaluje a přispívá k prohloubení kříže, což je jedním z půvabů profilu ženského těla.

Prsy jsou hlavním znakem ženskosti. U dítěte vidíme jen prsní bradavku, která trčí jako knoflík nad hladkým, růžovým, asi 2 cm širokým dvorcem. V době dospívání se stává dvorec vypuklejší, zvětšuje se do šířky 2 až 3 cm, a tento prsní pupenec vtáhne bradavku do sebe. Až potom začne růst mléčná žláza a zdvihá prsní pupenec na svou přiléhavější oblost. Na zralých prsech je dvorec 3 až 5 cm široký a splývá s přiléhavější vypouklostí prsou, bradavka (s knoflíkem) ční na vrcholku. Dvorec obsahuje pružná vlákna, která při podráždění dotykem nebo chladem více zdvihají bradavku. U většiny primitivních ras a černošských žen se zastavují prsy ve třetím stadiu, ze kterého se při vzrůstající velikosti vyvíjejí hruškovitě venovitá ňadra. Jen u žluté a ještě více u bílé rasy dozrávají prsy úplně a získávají jablkovitý tvar s výraznou bradavkou. U přírodních národů, i když zde prsy mívají častěji pěkný tvar než u kulturních národů, se po této stránce málo cení, ačkoliv i zde se pokládají za podstatnou známku ženského pohlaví. K jistému přírodopisci, který se svou mladou ženou cestoval po Nové Guineji, se chovali domorodí muži

velmi odměřeně a plaše, ale zvědavé ženy se sblížily se jeho manželkou a rozepínaly jí blůzku, aby se podle prsů přesvědčily o jejím pohlaví. Čemoši oceňují ňadra především podle velikosti a váhy, ani žlutá rasa nemá velký smysl pro jejich krásu, Čiňané mají obvykle rádi hodně tuku. Bílá rasa si všeobecně cení vedle krásné tváře i krásná ňadra – podle panujícího vkusu jednou malých, jindy plnějších, a snaží se i oděvem zvýraznit nebo zdokonalit jejich tvar a při slavnostních příležitostech je více či méně obnažuje. Kuželovité, hruškovité i vemenovité prsy jsou primitivnější, oblá jablková ňadra s vyčnívající bradavkou jsou dokonalejší formou vývoje. U některých primitivních žen se často, (u bělošek občas), vyskytují ňadra, na jejich vypouklině sedí bradavka s dvorcem jako kulovitý tvar, který je v nejkrajnějších případech od ostatního prsu oddělen stáhnutím; je to následek povrchového stavu mléčné žlázy.

Protože nižší rasy mají kratší mladost, vyvíjejí se u nich pohlavní znaky dříve a jsou také dříve než vyšší rasy pohlavně zralé.

Za známku pohlavní zralosti se pokládá první menstruace, která se u evropského průměru vyskytuje ve čtrnáctém roce. U jiných ras si údaje velmi odporují, a proto se za objektivnější příznak dozrávání může pokládat rychlejší vzrůst děvčat v této době. U indiánů se vyskytuje mezi desátým a čtrnáctým rokem, u Negritů mezi devátým a třináctým rokem, u melanésů žen mezi osmým a třináctým, u Japonek mezi devátým a čtrnáctým, u černošek mezi osmým a čtrnáctým rokem. U barevných ras tedy nastává pohlavní dozrávání o dva až tři roky dříve a končí o rok až dva dříve než u dívek bílé rasy. Bělošské děvče je v devátém až jedenáctém roce vyvinuté tak jako černošské v šestém až osmém roce. Příznakem nižší rasy je raná zralost a nedokonalý ráz ženského pohlavního charakteru; příznakem vyšší rasy je pozdější zralost a dokonalé vytvoření pohlavního charakteru.

Rasový charakter a rasová krása však není to samé. Za rasový typ můžeme pokládat každou ženu, u které se výrazně vyskytují vlastní znaky rasy. Čím výraznější je tento rasový typ, tím méně se může eventuálně uplatnit krása jako individuální projev, a proto se u různých primitivních ras vůbec nedá o pravé kráse hovořit. Průměr nemá hodnotu ani z hlediska rasového charakteru, ani rasové krásy. Jen podle výběru nejzdravějších a nejlepších představitelů určité rasové skupiny se dají udělat správné závěry: nerozhoduje zde množství. Rasově krásné tělo je jen to, u něhož rasové znaky nepřekračují meze krásy. Měřítkem nám mohou být jen nejlepší představitelky nejvyspělejší bílé rasy.

Směrodatným je vždy ušlechtlejší výraz rasy. V těchto mezích můžeme být spravedliví ke všem různorodým ztělesněním ženské krásy v každém směru.

Zdá se, že se lidské tělo vyvíjí k ušlechtlejším formám snáze a rychleji než lidská tvář k individuální a jemné kráse. U mnohých nižších národů jsou krásné tělesné tvary běžné. Je třeba je však posuzovat objektivně a nebyť slepým pro krásné tělo, když se nám nelíbí tvář. Zvykli jsme si na to, i když právě u kulturních ras je tvář velmi nespolehlivým měřítkem, protože tělesná krása, jejich příslušníkům vrozená, se u většiny ztrácí a ničí nepřiměřeným oděvem a špatnou životou.

Dnes víme, že důležitým činitelem ve vývoji pohlavního charakteru je vnitřní sekrece. Právě ty příznaky, které tak mnoho znamenají pro ženskou krásu, jako vlasy, tukové polštářky, tvar poprsí, hlas, pohyb i psychický život se utvářejí pod vlivem vnitřní sekrece. Ale také vliv způsobu života a životních podmínek, půdy a podnebí je důležitý, nehledě na nemoci, přestálé hlavně v mladém věku.

Prostředí je nepochybně nejdůležitějším činitelem při vytváření rasové krásy, protože se orgány místní sekrece se svými rasovými zvláštnostmi vyvíjely tisíciletí právě pod vlivem prostředí. Ale v tomto prostředí má jistě větší vliv než vzduch a slunce, chlad nebo teplo, postavení ženy, které je jejím údělem u příslušného národa. Na tomto postavení záleží, zda se může celý organismus ženy dokonale rozvíjet. Když je toto postavení poměrně dobré, může se uplatnit i pohlavní výběr, který podporuje plození nejkrásnějších jednotlivců, i výchova, která ulehčuje svobodný rozvoj a vznik osobnosti: zde potom může mít národ hojnost žen, které se svým zjevem blíží ideálu skutečné krásy.

U národů, kde jsou ženy od mládí snižovány na úroveň domácího zvířete, se nedaří ani ženské kráse. I když nemůžeme popírat, že klimatické a jiné životní podmínky mají rozhodný vliv na tělesný i duchovní vývoj lidské povahy, je zde zároveň hospodářské zřízení a výchova, které mohou tento vliv ovládat, podporovat, pokud je příznivý, a paralyzovat, když je nepříznivý. Sociální postavení ženy a způsob její činnosti mají osobitý význam pro rozvoj ušlechtilých ženských tvarů.

O pobřežních Laponcích cestovatel napsal: „Ženy jsou znamenité mořeplavkyně a majitelé člunů ponechávají obsluhu plavidel a síti často výhradně ženám, doerám, sestrám nebo ženám speciálně najatým pro tento účel... Rysy žen v důsledku ustavičného pobytu venku a těžkého života po letech samozřejmě velmi zhrubnou a lze je často velmi těžko rozeznat od mužů, jako u dětí nerozeznáváme děvčata a chlapce.“ O Waňamwezkách (příslušnicích jedné u bantuských národností, Waňamwezi, v Tanzanii) ze střední Afriky říká jiný cestovatel: „Vdaná žena je v důsledku velmi těžké práce ve dvaceti až dvaceti pěti letech stará a velmi změněná. Prsy jí ochable visí na těle jako pytle, někdy až po pás, črty jsou ošklivé, objevují se záhyby, dolní část trupu je silná, obezita je stejně častá jako silná vyhublost, zadek velmi splasklý. Ruce mají mimořádně silné a svalnaté od ustavičného tloučení zrna a strouhání.“ Takových postřehů bychom mohli citovat celé desítky.

Pokusme se nyní o stručný a pokud možno objektivní přehled půvabů i nepůvabů ženy u jednotlivých přírodních národů v různých světadílech; se ženskou krásou u kulturních národů se seznámíme později. Budeme se v podstatě přidržovat Stratzova přehledu a budeme mít samozřejmě na mysli ženy mladé a nezníčené těžkou prací nebo častými porody.

Ženy australské, papuánské a melanéské. Domorodé Australky mají mnoho tělesných předností, jejich štíhlé údy jsou jemně stavěné, klouby úzké, boky oblé, kůže hladká, jemná a pružná, na slunci se sametově leskne, ruce a nohy jsou štíhlé, ale hlava a tvář poměrně velká, tvář s tupým, širokým nosem, odulými rty a silně vystupujícím doočím je příliš široká, prsy jsou zpravidla venenovitě, často nestejně velké, pánev málo vyvinutá. Barva kůže je všeobecně hnědo-červená až černá, tvář trnavohnědá až žlutohnědá, vlasy na hlavě zcela černé, oči hnědé. Ve skutečnosti je to barevná škála, jejíž jemné odstíny se dají slovy velmi těžko popsat. Velké ženy lze pokládat za krásnější. Jedinou ozdobou jejich nahoty bývá náhrdelník a šňůra okolo boků, na kterou si později všelby pestrý šátek prostrčený mezi nohy. Od této šňůry, silně stáhnuté, jim na těle zůstala hluboká brázda pod pupkem: je to jakási primitivní forma pověstného znetvoření Evropanek šňěrováním. Profesor Virchow se s obdivem vyslovil o „graciézním způsobu držení hlavy, postoji a pohybech trupu i údů, aniž by byly prošly školou nejlepší evropské společnosti.“ Rozkvétají

velmi brzy, všeobecně mezi desátým a čtrnáctým rokem.

Papuančky v tropické Nové Guineji jsou štíhlé, svalnaté a většinou krásnější než Australky. Ramena mají ještě dlouhá, ale jejich velmi tmavá kůže je jemná a sametová, ruce a nohy mají malé a pěkné, prsy v mládí oblé, vysoko posazená a pevná. Vlasy mají husté, ale ústa široká s hrubými rty, také obočí je výraznější, ale nos už delší, užší, a někde se blíží orlímú tvaru. Svalstvo bývá zvlášť pěkně formováno. Jen vdané ženy nosily okolo boků jakousi suknici z lýka nebo kůže. Nedělalo se to však z estetických důvodů, „neboť díky své pružné kůži a znamenitému svalstvu nemají po porodu na těle zošklivující stopy, jen prsy ztrácejí přílišným, několikaleťm kojením svou mladistvou pevnost a oblost. V tomto tropickém podnebí nemůže jít ani o ochranu před chladem nebo o žárlivost mužů, protože mladíci žijí odděleně ve společných domech. Není to u těchto přirozeně citlivých lidí ani úcta k mateřství, která způsobuje, že jen matky a dívky určené pro mateřství si zahalují střed těla, zatímco všichni muži po celý život a všechna děvčata až do zralosti chodí celkem nahí. I když by se podle evropského názoru uctívání matky hodilo ke všeobecné představě o přirozené mravnosti, musíme hledat vysvětlení vycházející z praktického důvodu. Tkví zřejmě v obyčeji, že Papuančky nosí své děti rozkročmo na bocích. Z podložky, která zprvu představovala jen jakési sedlo pro dítě a ulehčovala nošení, se postupně vyvinul tento první a jediný kus oděvu.“ A Stratz dodává: „Jistý francouzský básník popsal v románu utopickou zemi, kde na králův rozkaz chodí všichni pěkní a urostlí lidé nahí, všichni oškliví, staří a nemocní se však musí zahalovat. Zde se to téměř uskutečnilo, jenže matky by si měly zahalovat prsy a ne břicho.“ Papuančky se ozdobují početnými kruhy v uších a na ramenou, pod kolena se stahují někdy úzkými stužkami, aby jim zesílila lýtka.

Melanésanky představují velkou rasovou směsici, ve které jižní kmeny připomínají většinou Australky, střední kmeny Papuančky a severní kmeny stále více cizí, hlavně černošské živly. Na Nové Kaledonii ještě žijí nepočtené domorodé ženy podobné Australkám, mají však husté kudrnaté vlasy a tmavou pleť. Těžké visící prsy se zde pokládají za půvabné; přes bohatou vrstvu tuku mají ženy dost mužský ráz. Na Nových Hebridách (Vanuatu) jsou domorodky podobnější Papuančkám, ale prsy mají vemenovitě, rychle jim ochabnou, boky mají úzké. Pevnými obvazy si už od kojeneckého věku deformují lebku do výšky, což pokládají za zvlášť pěkné. Na Šalomounových ostrovech mají kudrnaté ženy celkem dobré proporce, nehledě na velmi dlouhé ruce, jinak jim však k tělesné kráse chybí velmi mnoho. Chodily nahé, tu a tam s pletenou kapucí na hlavě, se slaměným pásem a podvazky, okrášlenými rostlinnými metličkami. Rády kouří z fajfky. Na Gazelím poloostrově je „národním krojem“ žen úplná nahota s tenkou stužkou na krku. Těla mají silně vyvinutá s pěkným břichem, prsy v mládí vysoké a pevné, brzy jim však poklesnou, tváře mívají většinou nehezke, se širokým nosem a velkými odulými ústy, vlasy černošsky kučeravé. Podobné jsou ženy na Admirálských ostrovech, nosí však už zástěrky a podvazky pěkně pletené z lastur a skleněných perel. „V nevinné nahotě žijí tito tmaví přírodní lidé na svých odlehlých ostrovech věčně zaplavených sluncem, které se jako skvostné smaragdy vynořují z oceánu. Ale evropští, čínští, malajští obchodníci a plantážníci, námořníci a misionáři místo toho, aby jim záviděli jejich šťastnou existenci, snaží se jim vnutit cizí kulturu, napojit je cizí krví, která pomalu, ale nepřetržitě proniká z pobřeží stále dál a kazí a nakonec zničí jejich primitivní podobu, mravy a štěstí.“ na Filipínách patří k melanéským ženám drobné negritské Aetky s tmavou kůží, kudrnatými vlasy, širokým nosem,

odulými rty a silným obočím. Jinak jsou pěkně stavěné a zdá se, že jejich krev je smíchaná s mongolskou krví.

Ještě neurčitější typ představují *Minkopky* či jinak *Andamanky* na Andamanských ostrovech (Andamách). Jsou malé, trochu zavalité postavy, vlasy, které si však stříhají dohola, mají kudrnaté, kůži ne příliš tmavou, ale špinavě hnědou, údy spíše krátké, boky, zadek a stehna široká, ruce a nohy malé a pěkné, trup žensky oblý, křížové prohnuté, prsy pěkné a vysoko posazené, ale čelisti předsazené a rty odulé. Muži chodí nazí, ženy mají jen pás okolo boků s metličkou na zadku.

Na Australcích se výrazně projevuje velmi blízká příbuznost s formami fosilních vykopávek ve vzdálených končinách až nahoře v Evropě, a tak se zdá, že tato rasa kdysi obývala celý Starý svět. Potom by tedy Austrálie nebyla jejím původním sídlištěm, ale posledním útočištěm, do kterého tuto prarasu ze všech stran vytlačily silnější a vyspělejší kmeny, smíšené formy by byly jen posledními zbytky dosud přežívající krve a tato prarasa by tedy byla také jediným živlem, který se rozplynul v převládajících rasách, především v rase bílé.

Africké přírodní ženy. Základní africkou prarasou byli zřejmě malí nažloutlí Khoínové, kteří se zachovali v čisté podobě jen u Křováků na africkém jihu. K nim se přidružují Hotentoti (kteří jsou nověji ke Khoínům také zahrnuti) a příbuzné kmeny, jež si ještě zachovaly mnoho ze své původní povahy. Prarasou druhého stupně jsou trpasličí středoafrické kmeny, Akka a jiné, které jsou možná zakrslými předky dnešní hlavní černošské rasy, v každém případě však představují přechodnou formu mezi Khoíny a černochy. Hlavní černá rasa se vyvinula jednostranně a liší se od všech ostatních kmenů velmi dlouhými končetinami, hladkou, silnou tmavou kůží, kudrnatými, spirálovitě hustými vlasy, mohutnými čelistmi a zuby, odulými rty a vemenovitými prsy. Nejčistší představitelky černé rasy však najdeme jen ve střední a jižní Africe. Ze všech stran na ni doráží bílá rasa a čistou negritskou krev pohlcuje smíšená krev etiopská.

Khoínové, nyní uznáni za prarasu, se kdysi pokládali za malé a ošklivé, opicím podobné trpaslíky a byli s jistou vědeckou naivitou v podezření, že jsou chybějícím, tak dlouho hledaným článkem mezi člověkem a opicí. Nejsou sice skutečně velcí, průměrně měří 130 až 144 cm, nejsou ani hezcí, avšak najdeme zde mladé ženy celkem pěkných tělesných tvarů, kterým se jen na tváři projevují charakteristické črty nižší rasy. Staré *Křovačky* s vytahanými visícími prsy, se silnou steatopygií (nahromaděným tukem v hýžděové krajině) a vrásčitou kůží, pokrytou vrstvou dlouholeté špíny, jsou skutečně ošklivé, ale při pohledu na dobře urostlá děvčata v plném květu může člověk zapomenout na širokou tvář, ve které nízký nos a odulá ústa připomínají zvířecí čumák a malé oči jsou příliš vzdálené od sebe. Pokud jde o *Hotentotky*, existuje domněnka, že v sobě mají jistou dávku evropské krve, kterou sem neznámí námořníci zanesli z pobřeží. Nižší rasu u nich připomíná tvář se silným obočím, nápadně dlouhé ruce a sklon k hromadění tuku na zadku a na stehnech, zatímco středozezemský původ připomínají vysoko postavené prsy, někde dobrého tvaru s vystupující bradavkou, výrazné břicho, široké boky, větší ochlupení Venušina pahorku, silnější lýtka. Zvláště pěkné bývají v kříži s výraznými jamkami; nohy dolů od kolen mívají trochu zkřivené od těžké práce vykonávané od útlého věku, která je i příčinou kratších nohou. Hlavním nedostatkem jejich tělesného zjevu je však pramalý nos a velký zadek. Touto steatopygií jsou Hotentotky známe, také se proslavily takzvanou hotentotskou

zástěrkou, to je silně vyvinutými i uměle prodlužovanými malými stydkými pysky, vystupujícími ven v podobě jakéhosi kohoutího hřebínku. Oboje se však vyskytuje i u bílé a žluté rasy, jenže v menší míře.

Trpasličí kmeny ze středoafriických pralesů – Akka (Tikki-Tikki), Batua (Vatua), Obongo (Babongo), Bajaka, Vatu (též Watua), Doko, Bakela atd. souvisí s černou rasou buď jako jejich předchůdci nebo jako smíšená forma; v každém případě jsou rasou velmi starou. Ženy Akků připomínají černošský typ tmavou barvou, odulými rty, širokými čelistmi a hruškovitými prsy. Jejich tělesná výška, pravidelně 120 cm, má 6 nebo 5,5 výšek hlavy, ramena jsou dlouhá, nohy často krátké, tvář má však všechny znaky nižší rasy, poprsí, v mládí pevné a vysoko postavené má později sklon k vemenovitému tvaru, uši mají malé, nos krátký a zřetelný sklon ke steatopygii. Kromě klidných tmavých očí a malých rukou a nohou na nich není nic pěkného. Tyto trpasličí kmeny jsou jen chabé a truchlivé zbytky národa, kdysi snad velmi silného, jsou to snad ti samí trpasličí, o kterých vypráví Odysea: doposud používají proti svým nepřátelům jedovaté šípy.

O hlavní černé rase se dnes už nedá zjistit, z kolika a kterých prarase se skládá. Rasové znaky, společné všem černoškám, jsou tyto: drsná tvář se silnými čelistmi, velká hlava v poměru k tělu, tmavá barva kůže, vemenovité, rychle vadnoucí prsy, krátké kučeravé vlasy, přitom však i pěkné proporce, silné a štíhlé tělo. Tmavou barvu kůže není třeba pokládat za chybu. „U všech černošek, které jsem viděl a mohl zkoumat, mě překvapila neobyčejná jemnost hladké, sametové kůže a teplé barevné tóny se svou bohatou škálou odstínů od světle měděné hnědi až po nejhlubší čern,“ hovoří Stratz. Zeněpisně a etnograficky, hlavně podle jazyka, se dělí černá rasa na súdánské a bantuské černochoy.

K bantuským černoškám patří Hererky, Owambky, Lundky, Konžanky, Zulu-kaferky, Basutky, Matabelky, Džaggajky, Svahilky, Svazijky, Masajky – Bantuové (Bantu) tvoří celou skupinu etnik od Kamerunu k pobřeží Indického oceánu, jim příbuzní jsou Bantuidové (Semibantu), zahrnující také velké skupiny kmenů roztroušených po celé Africe.

Hererky (Hererové, Herero), severní sousedky Křovaček, mívají většinou velmi dlouhé údy v poměru k trupu, ale celkově nepůsobí špatným dojmem. Dlouhé údy jsou však vždy snesitelnější než krátké. Mají trochu jemnější rysy, tvary štíhlé, ale masité a čisté. Prsní svalstvo mají silně vyvinuté, ale od dlouhého kojení také vemenovité prsy. Porody se jim tělo téměř nemění. Svobodné ženy nosily kromě náramků jen pás, ozdobený vzadu dlouhými koženými střapci, na kterých byly navlečeny skleněné perly; vdané ženy byly ověšené kůžemi a na hlavě nosily jakousi trojcípou koženou mitru. Owambky v severozápadním cípu bývalé britské jižní Afriky až k hranicím Angoly jsou také velmi štíhlé s pevným hruškovitým poprsím; vlasy si uměle prodlužují, někdy až ke kolenům. Angolské Lundky mají většinou pěkná jen prsa a ramena, trup nebývá dobře formovaný, nohy mívají tenké a trochu křivé. Celé tělo si ozdobují ornamentálními jizvami, které zbělají, když jsou naočkované, pokud jsou však od řezů, stanou se tmavšími než ostatní kůže.

Konžanky mají těla velmi pěkná, zvláště krk, ramena a prsy, ale vyčnívající čelisti, odulé rty a široký nos velmi znetvořující jejich tvář. Zuby, pokud nejsou opilované, mají velmi krásné. Těla Zulukafrek přirovnal Fritsch k tělům šelem, neboť jejich kostra je půvabnější, štíhlejší a lehčí, údy jemnější než u Evropanek, které je možno přirovnat ke krotkým domácím zvířatům. Lýtka však mívají dost

slabá a prsy bez hrotů; bradavka vyniká jen celkem nepatrně. Nesmíme však zapomínat, že i zde jako všude existují velké individuální rozdíly. Zulukaferky nosí jen šňůru okolo boků a náramky na nohách, zato však velkou péči věnují různě formovaným účesům, někdy prodlužovaným až po pás.

I *Basutky* mají při celkové černošské fyziognomii pěkné formy, dost široké boky a prsy podle zachovalosti, stejně tak *botswanské Matabelky* (Matebelové, Matabele, též Ndebelové, Anandelebe), které však mají menší ústa a nos větší a užší. Všechny tyto ženy si velmi vkusně krásí svou nahotu náramky a perlovými šňůrami. *Džaggajky*, které představují čistý, i když ne nejkrásnější bantuský typ, pokud nejsou smíšené s masajskou (viz výše) krví, byly odborně popsány, že nevynikají tělesnými přednostmi, mají úzkou pánev, nevynutá látka, rychle vadnoucí hruškovitá řadra. Ale hlavní příčinou jejich tělesných nedostatků je prý nedostatečná výživa a nesprávný způsob života. Mladší ženy nepůsobí na fotografiích nepříjemným dojmem, poprsí mají pěkná, nohy lépe formované než hrubé ruce. Ani jejich volné pohyby nejsou prý bez půvabu. Páchnou však celý život chlévem, neboť jsou v neustálém styku s dobytkem. Nosí jen ozdobné šňůry a natírají se olejem a červenou hlinkou. O fotografiích patnácti džaggajských děvčat Stratz říká: „V této skupině se dají vzájemně porovnávat různé vývojové stupně jejich řader, ani jedna dosud neztratila mladistvý půvab a i když odkvétají rychleji než evropské ženy, byly přece jen jednou hezké a nemáme právo šmahem upírat černošské krásné poprsí. V Evropě by bylo zklamání ještě větší, kdybychom náhle odstranili všechno zakrývající odívání, které umožňují vznik falešných ideálů.“

Svahilky (Svahilci, vl. jménem Wasuahili, bantuská národnost ze vých. Afriky v Tanzanii), už nejsou čistokrevné černošky. Jsou štíhlé s dlouhými údy a odulými rty, ale s rovným nosem a velkýma očima, prozrazujícími už etiopskou rasu. Ani *Masajky* (Masajové, vl. jménem Il-Masaj, patří mezi Niloty, na v Tanzanii a v jihozáp. Keně, viz výše) už nejsou čisté černošky: zezadu, když jim nevidíme tvář a prsy velmi brzy venenovité, nejednou sahající téměř až k pupku a často nestejněměrně velké, jsou jejich svalnatá dlouhá štíhlá těla s jenně modelovaným zadkem velmi pěkná. Nohy jsou stavěné zřetelně do X. Vedle čistě černošských tváří se setkáváme i s tvářemi bělošského rázu. Stopy po těhotenství nelze na jejich pevném těle vidět. Mají velkou zálibu v mosazných a železných kruzích, zvlášť okolo krku a holeně; tyto drátěné „šperky“ váží až 12 kg. O *Waňamvezkách* ze střední Afriky napsal jistý vědec: „Za krásné pokládají Waňambezané, jako všechny černošské kmeny, které znám, ženy bez výrazného pasu, když je tělo od boků dolů přibližně stejně široké, kama ngasi (jako žebřík, říká pobřežní černoch), krk musí být dlouhý a tenký „jako had“ a uši jako u slona, to znamená celkem odstávající a velké. Poprsí má být pevné a plné.“

K súdánským černoškám patří Ašantky, domorodky z Toga, ženy kmenů z poříčí horního Nilu, Šuli, Bari, Madi, Dinka, francouzské Súdanky atd.

Ašantky (patřící dnes k největší národnosti v Ghaně, Ašanti) se počítají mezi nejkrásnější černošské ženy. Mají štíhlá a silná těla, souměrné údy, úzké a pěkné ruce i nohy, nos už není tak široký, vnitřní oční koutky jsou blíže u sebe, rty jsou užší, prsy nepřilíš hruškovitého tvaru, ale jejich bradavka zřetelně vystupuje z málo vypouklého dvorce. Kůži mají teplé hnědé barvy, vlasy dost dlouhé a velmi pěkné zuby. Ženy z Toga jsou naopak spíše typu bantuského, hlavně pokud jde o tvář, těla mají urostlá, prsa velmi pěkná s charakteristickým černošským dvorcem a nízkou bradavkou.

Hornonilské kmeny, nazývané také rudými černochoy, vykazují vedle čistých typů početné smíšené formy a způsobily antropologům už mnoho starostí. Schurtz je dokonce pokládá za starou rudohnědou prarasu. Na jejich rozsáhlém území loupili otrokáři už za dob starých Egyptanů živé zboží, a tak odtud odvěkli mnoho černé krve a zanesli sem mnoho krve bílé. Tamní ženy jsou většinou pěkně urostlé, a tím krásnější, čím méně jsou na nich viditelné černošské znaky: odulé rty, silné čelisti, vemenovité prsy, dlouhé ruce a slabá lýtka. Okrášlovaly se většinou jen šňůrami, náramky a malými metličkami vpředu nebo vzadu, které ve skutečnosti nic nezakrývaly, neboť při chůzi nechávaly vše viditelné: pouze dokazovaly, že počátky odívání je třeba vidět v krášení a ne v zahalování.

Také *Ňam-ňamky* (Ňam-Ňam, psáno i Njam-Njam, kmen ve vých. Súdánu) chodily celkem nahé, hlavně při práci: na vycházku si připínaly zelený list na tenkou bederní šňůru, podobně jako si my zakládáme na klobouk. Mívají světle měděnou kůži a kudmaté, ale delší a světlejší vlasy jako pravé černošky. Prsa mají kónická a silně se rozcházející. Hojně se ozdobují jizvami. *Súdánské černošky* můžeme zařadit velmi často k etiopským míšenkám, natolik je u nich oslaben černošský bantuský ráz. Velmi často mívají úzké a dlouhé nosy, menší ústa bez odulých rtů, oblá, vysoko postavené prsy, širší pánev a pěkné břicho. Údy mají ještě trochu delší, ale rovné, s pevným svalstvem a jemnými klouby. Jejich zvláštní okrasou bývá nádherný chrup.

Můžeme tedy říci, že u černošek se poměrně často vyskytují pěkná těla s normálními proporcemi; jejich tváře oproti širokému nosu a hrubým rtům bývají sympatické. „Ta černošská tvář s obrovskými ústy, se širokými vyčnívajícími nosními dírkami a hrubými buldočími rysy, která se považuje za pravzor ošklivosti, rozhodně není charakteristická pro tuto rasu, tu a tam se vyskytuje, ale i mezi běloškami se dají nelézt ošklivé exempláře... Černošská rasa vykazuje mnoho pěkných ženských tváří a pokud jde o stavbu těla a čistý tvar končetin, dosáhla vysokého stupně krásy.“

Přechodné tvary mnohých súdánských žen nás vedou ke smíšené etiopské rase, ke které patří nejen *Etiopanky*, *Galky*, *Somálky*, tedy tzv. *Hamitky*, ale též *Fulbky* (Fulbové, početný západoafrický kmen Bantuidů, usídlený hlavně v Nigérii, také v Senagalu, Mauretánii, Súdánu aj.) a roztroušené severoafrické míšenky. Velmi krásné jsou často *děvčata z francouzského Senegalu*, bez ohledu na černošská ústa a nosy; jejich těla v sobě spojují přednosti černé a bílé rasy. Nosily jen ozdobnou šňůru okolo boků, která však celkem nic nezahalovala. Stejnou ozdobu mají tanečnice na staroegyptských reliéfech a malbách. Evropská pokrytecká ziskuchtivost často zakrývá jejich klasické tvary do pestrých kartounů, neodpovídajících v tomto podněbí žádné skutečné potřebě: jak se také děvče s nejnevinnější tváří odhalí, najdeme pod evropskými šaty na jejím půvabném těle zase jen tu šňůru okolo boků, její pravý „národní kroj“.

S bělochy přišli před staletími do Ameriky početní černoši různých kmenů jako otroci, stali se zde svobodnými, rozmnožili se a zkřížili: s bílou rasou přistěhovalců a s domorodou rudou rasou. Zvláště v jižních severoamerických státech, ve střední Americe a na Antilách se černoši velmi dobře uplatnili, na Haiti dokonce založili nezávislou černošskou republiku. Vykořisťující ziskuchtivost bělochů, kteří si do dnes jméno krvelačných divochů zaslouhují často spíše než přírodní kanibalové, vymstila se na nich do jisté míry nejen krvavými boji, ale i dalekosáhlým přesyce-

ním jejich potomků černošskou krví. A tak zde vedle čistých amerických černošek máme i *mulatky*, míšenky z otce bělocha a matky černošky, zřídka kdy z matky bělošky a otce černocho, potom *zambky*, míšenky z krve bílé a rudé. Dítě bílého otce a mulatky se nazývá *terzerone*, dítě bělocha a *terzerone* *quarterone* nebo *quardone* a tak dále až po *octerone*. V pátém pokolení se zpravidla ztrácí černošský typ a zůstává z něho jen modrorudé zabarvení pŕlměsíčku na nehtech rukou. Je otázkou budoucnosti, jaký bude konečný výsledek tohoto černo-bílo-rudého míšení. Bělošská krev pravděpodobně převládne, rudá vymizí, dlouho se udrží jen slabý černošský ráz, jako je to u evropských Židů. Mulatky mohou mít oslnivě bílou plet a pravidelností rysů se někdy vyrovnají nejkrásnějším Evropankám; jen krátkými kudrnatými vlasy prozrazují svůj původ. Ale krása těchto žen už nepatří do kapitoly o kráse žen přírodních.

Amerika, Oceánie, Malajsko. Americké indiánské kmeny lze jako celek pokládat za velmi rozvětvenou rasu, někteří členové, kteří žili ještě na úrovni doby kamenné, jiní však dosáhli vysoké kultury, dnes samozřejmě, už dávno zničenou. Indiánky jsou celkově menší než muži, mají krátké tělo a krátké končetiny, jsou trochu zavalité se širokými rameny a poměrně úzkými boky; stavbou těla připomínají muže. Tváře mají obyečjně široké, některé mají i široký nos a velká, hrubá ústa – znaky prarasy v mírné podobě, jiné mají nos užší a silnější, čímž se šířka tváře stává méně nápadnou. Ruce i nohy mají obyečjně malé, někdy i úzké. Prsy bývají v mládí pěkné, dokonce krásné, ale jen nakrátko, neboť brzy se stávají venkovitě, především od kojení. Barva kůže je obyečjně světle nebo tmavě žlutohnědá, po delším pobytu ve slunečních prériích se mění na bronzovou, zřídka je však možné ji najít v původním stavu, protože většina indiánek se natírá tukem a rudou hlinkou, mnohé se tetují. Zuby mají obyečjně zdravé, silné a široké, vlasy tvrdé, hrubé, černé s leskem nebo bez lesku, dlouhé asi 40 cm. Ochlupení těla obyečjně chybí.

Pešerejky v Ohňové zemi patří k národu, který se živí výhradně živočišnou stravou a na svém studeném, bouřkami bičovaném ostrově pobíhá téměř nahý v dešti, větru, sněhu i na ledě. Naproti tomu prof. Virchow zjistil, že kůži mají velmi jemnou a měkkou a stále teplou. Jihoamerické *Botokudky* i jejich muži jsou pověstní miskovitými čepy v uších i ústech, o kterých se zmíníme ještě podrobněji. *Bakairky* ve střední Brazílii se staly v etnologii velmi známými svým *uluri*, který podrobně popsal von den Steinen a o kterém také budeme ještě hovořit. Velmi půvabnou *Karaibku* objevil v Brazílii u pramene řeky Ivinheime Weickham v právě opuštěném pralesním sídlišti. Měla normální proporce, měřila 7 výšek své hlavy, hrudní koš měla široký, boky úzké, prsa ne příliš vysoko postavená, ale čisté formy s malou vyčnívající bradavkou, tvář především v profilu měkce modelovanou a s jemnými rysy.

Cestovatel Appun (1871) chválil ženy *Aruaků* (Aruakové, také nověji Araukáni) v Guayaně pro jejich skvělé proporce, plnost údů, zajímavou antickou tvář s velkýma černýma očima. Mladá děvčata mají prý ušlechtilé, velmi půvabné, často dokonale ženské tvary a čisté řecký profil. Také u žen *Arekunů* chválil jejich nos ušlechtilého římského tvaru, malá ústa s jemnými, jen nepatrně odulými rty, ohnivě černé oči a havraní vlasy, stejně tak malé ruce a nohy jako u všech indiánek. Z poezie jihoamerických indiánů se zachovala tato ukázka, podle které se trochu dá poznat jejich názor na ženskou krásu: „Nemám rád ženu s příliš útlými nohama, neboť bych byl opleten jako tenkým hadem. Nemám rád ženu s příliš dlouhý-

mi vlasy, řezalo by mě to jako chomáč trávy.“

V Severní Americe už velmi těžko najdeme čistokrevné indiánky. „Lidé s rudou kůží dnes už samozřejmě neodpovídají hrdinským postavám (Coopera a Maye a dodejme, že ani etnologickým poznatkům z dob jejich objevení a zkoumání – pozn. autora). V rezervacích žalostně živoří a brzy zaniknou i se svými buvoly, a ti, kteří prodali svá loviště oplývající stříbrem, zlatem, železem, uhlím a petrolejem nenáviděným bledým tvářím, zbohatli, zlenivěli, ztloustli a pustnou v evropské kultuře.“

Tedy alespoň sledujme, jaký ideál ženské krásy viděl vědec u Tinnů (Tinnové, Tinna, také Athapaskové) v Kanadě: za vrchol ženské krásy se zde pokládala oválná tvář s velkýma černýma očima, velmi dlouhé a úzké obočí, husté vlasy, nízké čelo, světlá pleť, silná, pevná lýtka, dobře vyvinuté poprsí a zvlášť co nejširší boky. Především však Tinnové toužili po dlouhé tváři a statném těle. A tak se při ženských hádkách nadávka „ty ryse“ pokládala za zvlášť těžkou urážku, neboť toto zvíře má kulatou tvář a uražená se snažila přetrumfnout útočníci nadávkou „ty stéblo trávy“, což mělo asi ten smysl jako naše „ty třísko“ a znamenalo zvlášť útlou a hubenou postavu.

Čistokrevné indiánky jsou tedy velmi vzácné, ale zato není nouze o početné míšenky, hojné v různých variantách hlavně mezi rovníkem a obratníkem Raka. se španělskými, portugalskými a holandskými dobyvateli přišli černí otroci, později Angličané přivedli na Antily Indý a Čiňany, a všechny tyto živly se důkladně smíchaly s rudými domorodci. Tři základní prvky tvoří indiáni, kreolové, jak se původně nazývali běloši narození v Americe, hlavně Španělé, později všichni domorodci, který se svým zevnějškem málo lišili od bělochů, a černoši. Bílonudé míšenky se nazývají *mesticky* (v Peru cholky), černorudé míšenky, jak už víme, *zambky* a bíločerné *mulatky*. Z jejich míšení mezi sebou a s oběma hlavními rasami samozřejmě vznikají nespočetné variace a složité jevy, vymykající se rozboru.

Protože většinou už nejde o přírodní ženy, nebudeme se zde zabývat krásou těchto míšenek, která je hlavně u mesticek nemalá. Dodejme jen, že křížením se nesnižuje plodnost žen, ale ani nutně nevzrůstá jejich tělesná краса, jak tvrdily antropologické příručky. Že plodnost míšením neklesá, bylo v moderní době dostatečně prokázáno. Pokud jde o tělesnou krásu, její vzrůst u míšenů závisí na tělesných přednostech obou rodičů: dá se tím spíše očekávat, že tím více se rodiče blíží rasovému ideálu. Jinak tvář míšenek bývá tím krásnější, čím více bělošské krve působilo v jejich rodokmenu, zatímco jejich tělesné tvary obvykle více získávají z barevné strany, protože bělošské postavy bývají často zdeformované civilizací. „Při míšení vyšších ras s nižšími nesmíme zapomínat, že to nebyli vždy nejlepši bělošští otcové, kteří k němu dali podnět, a že bělošský ráz jen za příznivých okolností znamená rasové zdokonalení.“

„Ale všechno toto míšení přece jen nedosahuje vysokého stupně tělesné krásy a dokonalost rodů čistě bělošského původu, vypěstovaných přísným stálým výběrem, jako jsou Indové vyšších kast a vyšší evropské třídy.“ Patří do dějin lidských pověr a předsudků, že míšenci opovrhují oběma rasami, ze kterých se rodí, a sami bývají hrdí jen na své bílé rodiče, zatímco za barevné příslušníky hledí zvyška.

Oceánské ostrovy které kdysi tvořily zřejmě oblast o mnoho větší a spojenou, obývá prarasa, mající v sobě primitivní prvky bílé, černé i žluté. Ženy jsou zde celkově velmi pěkné. Na Havajských ostrovech se u nich dají lehce postřehnout

prvky bílé i žluté rasy i jihoamerického pratypru různého stupně, ale silné rty a široký nos připomínají Australky. V tomto případě však jde obyčejně už o míšenky, jako ve všech koloniálních oblastech: původní rasou jsou tu jen *Kanačky* (Kanakové, i v Polynésii a Melanésii), silné, trochu sražené ženy s pěkně modelovaným tělem, napůl bělošského a napůl mongolského rázu, s hrubým obočím, nízkým nosem a trochu odulými rty. Velmi se vynášejí nad americkou prarasu.

Samoánky (podle ostrova Samoa, Plavecké ostrovy) mají pověst velmi krásných žen, kterou jim získalo poetické kouzlo, tkvící v jejich květinové ozdobě spojené s mladou nahotou; jsou však méně hezké než jejich muži. Ale stejně u nich skládá různých rasových prvků přináší někdy velmi pěkné výsledky. Jejich zlatohnědá plet skvěle kontrastuje s tmavými vlasy, rudými rty a zářícíma očima. Nejčastějším nedostatkem je široký nos a odstávající, zašpičatělé uši, stejně tak slabé svalstvo. Stratz, který chce být spravedlivý k méně pověstným krasavicím, popisuje dvě jejich podoby: „Tarpi, králova tanečnice, trní na nízkém sedadle, na slavnost ozdobeném květy. Bílou kvetoucí větvíčku má vpletenou do černých vlasů, velké oči napjaté a přece sebevědomě čekající na znamení a na rozkaz, aby vstala a v gráciálních postojích a tanečních pohybech pohupovala svým polonahým tělem. Tvář je sice pravidelně formovaná, ale mongolský záhyb je zřetelný, ramena jsou oblá, avšak pokrytá tukem, který zakrývá modelaci, ramena jsou skutečně ošklivá, odstávají od hrudi a netvoří s ní celek. Ramenní sval a velké prsní svaly jsou slabě vyvinuté, proto jí visí ramena i plná prsa a proto se hrudník zdá sice široký, ale plochý.“ A druhá podoba: „Mladá květinářka, která si levou rukou pohrává s vějířem, jen napůl zakrytá svým voňavým zbožím, očekává přívětivého zákazníka. Jednoduchá zelená větvíčka zdobí její vlasy, půvabně ohýbá záda, zlatohnědě svítící na slunci, tělo se opírá o štíhlou ruku. Ale i zde je mongolský záhyb, silný nos, ochablé svalstvo, které odnímá ramenu jeho oblost a způsobuje, že ruka splihle visí, místo aby měla zaoblený tvar.“ Cestovatel o Samoánkách stručně napsal: „Krásné ženy bychom zde těžko našli, pěkné velmi snadno, pokud jsou ještě mladé.“

Tonžanky a *Maorky* z Nového Zélandu představují oceánský ostrovní typ, který se nejvíce přibližuje bílé rase. Tonžanky však v sobě mají ještě silný melanés-ký živel. Maorky lze pokládat za velmi pěkné podle evropského vkusu, jsou pověstné i modrým důmyslným tetováním, kterým si okrášlovaly tvář. V roce 1840 jich bylo ještě 120 000, v roce 1886 ještě 42 000 a v roce 1896 už jen 39 000 – kolik jich je dnes, se raději ani neptejme. Americký lékař Hutchinsonson vyslovil domněnku, že Maorové vymírají jen proto tak rychle, že jim angličtí misionáři dali šaty. Ve své krásné, ale deštivé vlasti předtím chodívali nazí a před vlhkem se chránili volnými plášti a vtíráním oleje; nyní nosí vlhké šaty a ročně jich tisíce umírají na zápal plic a tuberkulózu. Naproti tomu nevidí nic zlého v tom, když se děvčata svléknou před diváky nebo když jdou plavat a i muži se vysvlékají donaha při práci a při šermování.

Tahitanky, jimiž se na dálku dalo okouzlit mnoho mladých lidí, kteří četli vyprávění malíře Gauguina, však už většinou podlehly zkáze nutně krácející za koloniální bělošskou kulturou. Jsou většinou prosáknuté melanéskou krví jako ostrovanky dosud popsané. Přece jim však z americké prarasy zůstaly pravidelné rysy, malá pěkná ústa, velké oči a úzký kořen nosu. Šlechtické ženy jsou udánlivě značně vysoké. Plet mají tmavou, některé jsou však prý také světlé, mají červené tváře a mohou se nápadně červenat. Především se však opěvují jejich velké, veselá a záři-

cí oči, neobyčejně milý úsměv; nejsou to pravé krasavice, ale jsou nebo alespoň byly to ženy rozhodně půvabné.

Fidžijky (nověji Fidžijci, dříve i Fidžané, Fidžové, pův. obyvatelé souostroví Fidži v Melanésii) jsou dvojího typu: u jedněch převládá ráz tonžskoamerický s oválnou tváří, velkýma očima, pěkným obočím a jemnými ústy; jen široký nos má tvar spíše melanéský. Vlasy mají tvrdé, ale mírně vlnité, krk štíhlý a prsy trochu hruškovité, s výrazně vystupujícím dvorcem a malou bradavkou. Druhý typ, vnitrozemský, je rozhodně melanéský se širokým nosem, hrubými rty, širokým obočím, tmavší kůží a prsy velmi brzy vemenovitými. Že na pobřeží převládá tonžský ráz, je důsledek toho, že se domorodci na ostrovech Fidži zmocňovali člnů, zahnaných k jejich břehům, muže snědli a ženy si nechali. Na Karolínách, nejsevernější skupině oceánských ostrovů, se ženy velmi přibližují melanéskému typu, ale dá se u nich sem tam postřehnout i dědictví po mongolské krvi a jihoamerických kmenech.

Malajky (nověji Malajsijky, Malajci, Malajsijci, vl. jménem Orang Melaju, pův. obyvatelé Malajsie) patří k velmi smíšeným pobřežním domorodcům, přesyceným mongolskými a bělošskými živly, kočovníkům bez domova, kteří se živí jako rybáři, loďníci a obchodníci a jen zřídka společně obývají větší *kampongy*. Orangové (druhý výraz vl. jména označuje různé kmeny, srov. níže) jsou to praví Malajsijci, kteří se velmi liší od domorodců na Velkých Sundách, na Sumatře, Borneu, Jávě a Celebesu, nazývaných vnitrozemskými Malajsany. Batakové na Sumatře, Dajakové na Borneu, Tengercí na Jávě, Toalové na Celebesu mají o mnoho čistší krev, spřízněnou s oceánskou prarasou, ba i s Veddy, zatímco u vlastních Javanců převládá indický ráz.

Příjemné *Javánky* (podle ostrova Jáva, Djawa) ve svém pestrém *sarongu*, který bývá jejich větší či menší pýchou, jsou hodny krásné krajiny, která je jejich domovem i když dnes, pod krutým panstvím Holanďanů, se už také stala koloniálním peklem, téměř nepřístupným kritickému pozorovateli. Přesto si neodpustíme kritické odbočení a ocitujeme zde malý hymnus, které této zemi věnoval bystrý Stratz:

„Největším půvabem Jávy je obdivuhodná krása její přírody, tak obdivuhodná, že jsem takovou nikde neviděl, snad jen na Sumatře. Nádherný tropický svět neodhalí cizinci své tajemné půvaby na první pohled; ohromuje, omamuje plností a nesmírnou mocí své síly a krásy, váhavě se otvírá jen tomu, kdo se k němu blíží s toužebným obdivem, ale většinou zůstává skrytý; znám nejednoho bodrého vrsťevníka, který se svou činností dlouhá léta pásal a bohatl z jeho pokladů a po dvaceti až třiceti letech života mezi tropickými zázraky si mnil spokojeně ruce a říkal: Nyní se zase vrátím do krásné staré Evropy, tam je přece jaro, podzim i zima, ale zde – věčná zeleň!“ Věčná zeleň! Je třeba ji nejprve poznat v celé její ohromující nádhře. Jako věčně novou symfonii živých smaragdů a safírů rozvíjí tropický les svou vznešenou krajinu před překvapenými očima citlivého člověka, věčně zelenou, ale také věčně novou a věčně mladou. Nesmíme se domnívat, že v tropech není měníčích se ročních období; téměř každý měsíc dává přírodě novou tvář a nejsou to jen palmy rozmanitých tvarů, které určují tento ráz. Půvabné špičaté listy vysokých bambusových křovisek, mírně kolísané větříkem, které se rozpínají jako tisíce zeleně stříbrných rukou, mohutný strom waringin se svou tmavou střechou vavřínových listů, se svým obrovským fantastickým kmenem, spleteným z nesčíslných sloupů a pilířů, se svými vzdušnými kořeny, které se stále znovu táhnou

k zemi a čerpají z ní novou sílu, až nakonec vznikne velký dům z listů a větví, jenž svou mohutnou klenbou překonává nejodvážnější stavby gotického umění; štíhlé, stříbrné kmeny kanárií, vymřštující se jako rakety ze srdce pralesa, ovinuté až po vrchol plazícími se liánami s jejich ohnivou kvetoucí náherou; staré kolosy stromů, které zrazeny bleskem a věkem klesají do mladé zeleně a svým práchnivějícím dřevem poskytují potravu modrým, bílým, fialovým a růžovým orchidejím, odívajícím umírajícího obra pestrým krajkovým závojem svých protáhnutých květinových střapců. Věčné vznikání a zanikání, věčně velké a věčně krásné. Jarem v tropech je doba deštů. Tehdy lidé zůstávají nejraději doma a netuší, že příroda je právě nejkrásnější. To byly nejnádhernější týdny mého života, když jsem přes všechna varování projížděl na koni nejkrásnějšími partiemi jávských hor a stichou zbožností obdivoval přírodu v jejím svátečním šatě. Samozřejmě, člověk někdy promokne až na kůži, ale nejbližší přátelský sluneční paprsek ihned odstraní následky lijáku a zrcadlí se v blyštících se diamantech na všech pučících listech a květech. Jaká nekonečná změna! Diattový les, jehož dřevo zde zastupuje naše duby, stojí holý a zbavený listů; po prvních lijácích se to pohne v suchých větvích, ale místo listů se z kůry tlačí chomáčky tmavých oranžově rudých květů, podobných květům našich divokých kaštanů, jenže o mnoho větších, a brzy se les ponoří do žltorudé záře a zaplaví ho lahodnou vůní; potom přijdou velké světlazelené listy a míchají se s květy, až zmizí a oranžové odstíny zaniknou v něžné zeleni. Rýžové pole se nejprve černě a šťavnatě rozprostírá mezi úzkými hrázemi, potom se pokryje bílozeleným závojem, stébka se lehce vlní ve větru, až nakonec stojí na poli zrající úroda v syté zlatožluté barvě, a to nejen jednou, ale i dvakrát, ba i třikrát do roka. A mezi tou celou pestrou náherou se tyčí lidské stavby, ale ne ty, které si Evropan staví pro světské účely, ale starobou šedivě budovy zbožné minulosti – chrámy a paláce, které vybudoval svým bohům a vladařům zapomenutý, uměnilmilovný lid. Tehdejší lidé dávno zanikli a také jejich kamenná díla stále více zapadají do překypující tropické přírody s její věčně činnou a neúnavnou čarovnou silou, rozpadávají se v trosky a prach, pokrytý novým zeleným životem... Tyto stavby, které jsou velmi blízké podobným stavbám na indické pevnině, jsou se svými hojnými reliéfy a sochami důkazem, že na Jávě kdysi panovala bílá rasa, která sem v pozdějších časech pronikla s buddhismem z Indie. Zda tehdy žily na Jávě nějaké primitivní rasy, se už nedá zjistit..."

Věčný vznik a zánik i v lidstvu, bohužel, není vždy přirozený a velebný jako v přírodě.

Dnes žijí na střední Jávě Javáci a v západní hornaté oblasti Sundové (také Sundané, vl. jménem Sunda), kmeny zřejmě velmi pomíchané. Z pobřeží sem stále více pronikají malajské živly, i Madurové (také Madurajčané, pův. z ostrova Madura) na východní Jávě mají ráz převážně malajský. Někteří pokládají za původní obyvatelstvo Jávy Tengerce, kteří obývají vulkanické východní hory a uctívají oheň. Tyto kmeny jsou také velmi poznamenány čínskou a bělošskou, dokonce i černošskou krví. Naproti tomu celkově můžeme rozeznávat dva typy: indický, který se blíží bělošskému a vyskytuje se převážně u Javanců a Sundů, a typ malajský, převládající na pobřeží a u nižších lidových tříd, který je spíše mongolského rádu.

Indický typ ženy má oválnou tvář, dlouhý a úzký nos, trochu vysazené obočí, rovné oči, bíložlutou až světlehnědou pleť, štíhlé končetiny, úzké boky, panenštější tělesné tvary. U míšeného typu je viditelný mongolský záhyb a tvář je pod očima

širší. Malajský typ má oblou tvář, široký a krátký nos, vysedlé lícní kosti, úzké a trochu šikmé oči, zřetelný mongolský záhyb, hnědou až tmavěhnědou pleť, plné tvary, sklon k obezitě, široké boky, ženštější tělesné tvary. Nádra mívají tyto ženy většinou velmi krásná a vyvinutá, s vystupující bradavkou a malým dvorcem. Obvykle se však u nich dají velmi těžko rozeznat všechny rasové prvky.

„Tato bohatá země byla vydána napospas mnohým přistěhovalcům ze všech stran a davy, které se sem hrnuly ze všemožných zemí, zde zanechaly památky, které ihned působily na celek, protože mírní Javánci a Sundové jsou neobvykle přizpůsobiví a mají spíše vnímavého než produktivního ducha. Nejen ve smíšené krvi, ale i ve všech kulturních vymoženostech je zde všude zřejmý cizí vliv.“ Důkazem toho je i hlaveň holandského děla v Batávii (dnes Djakarta, hl. město Indonésie), která se stala jakýmsi fetišem domorodců, které touží mít děti. „Společnými znaky všech Javánků,“ hovoří Stratz, „jsou bohaté, hladké, lesklé černé vlasy, tmavé oči, oslnivě bílé zuby a půvabná stavby štíhlých údů, projevující se v lahodných houpavých pohybech. Barva kůže kolísá mezi slabou žlutou a nejhlubším modrohnědým bronzovým tónem. Tmavé vlasy mají někdy rudý odstín, jen velmi zřídka lze však uvidět děvče s tmavými kaštanovými vlasy, plavovlasé neexistují vůbec. Dolní končetiny mají poměrně krátké a hubené, tuk v horní části stehen se jim usazuje mnohem méně než evropským ženám. Pěkná modelovaná lýtka najdeme jen zřídka.“

Mongolský ráz je považován za ideální, proto si krasavice upravují obočí malováním do výšky a tím zvýrazňují šikmost svých očí. Jinak se krásí hlavně ženy z takzvaných knížecích krajín (Djokja a Sola) ve vnitrozemí Jávy žlutou barvou na všech obnažených částech těla. Tvář, hrud', ruce, nohy od kolen dolů si na slavnostech natírají světlou šafránovou barvou, dříve si tak natíraly celou horní část těla, neboť chodily do pasu nahé. Nosily jen *sarong* okolo boků, tenkou látku uměle pomalovanou olejovými barvami; dnes si *sarongem* ovinují i prsa a kromě toho nosí *kabaj*, vpředu otevřenou halenku. Míšenska z otce Evropana a jávské matky se nazývá *nonna*.

Batuačky (Batuačkové, hlavně kolem jezera Toba ve vnitrozemí Sumatry) asi patří k prarase dosti blízké rase bílé. Jinak jsou už dnes mnohé kmeny značně pomíchány s malajskou krví; pobřežní obyvatelstvo Sumatry má vůbec mongolsko-malajský ráz. *Batuačky* se prý liší od všech žen Sundských ostrovů pěknými morálními vlastnostmi, nerady se také obnažují. O tom, jak si kazí zuby, se ještě dozvíme.

Dajačky (Dajakové, společný název pro malajské kmeny Kalimantanu) na Borneu představují oceánskou prarasu pod mongolským a melanéským vlivem. A. W. Nieuwenhuis, který procestoval vnitrozemí Bornea a napsal o něm dva svazky, chválí hladkost a pružnost světloužluté kůže žen z dajackého kmene *Kajanů*. Na jejich prsou a na dolní části těla se prý dají jen zřídka najít stopy po předcházejících porodech. Jsou nižší, ve tváři ne příliš pěkné, ale tělesné tvary mívají znamenité. Rády nosí jakési pancíře z rotangových kruhů na těle nebo jen na krku a na nohách.

U tří rasových skupin, o kterých jsme dosud v této kapitole hovořili, chodily ženy většinou nahé, pokud je nezkazil evropský vliv. Chodily také a dodnes chodí naboso. Nyní přejdeme k ženám odedávna ošaceným.

Ženy žluté rasy. „Ze všech lidských ras jsou Mongolové nejzdrženlivější, nejvy-

trvalejší a nejpočetnější, mají nejstarší kulturu a nejvíce oděvů. Eskymáci, jejichž domácím oblečením je nahá kůže, od hlavy až po paty se zahalí do obleku z kožesin, jen co opustí svůj příbytek, a pouze u některých grónských kmenů nosí mladé ženy v letní období nahá stehna jako naše ženy nahý krk a prsa. Většina Mongolů má ráda mastnou stravu, místo vody a mýdla se umývají olejem a pemzou a snad těmto dvěma zvykům ve velké míře děkují za svou životní odolnost. Ženy mongolského původu jsou jediné, které nosí téměř všeobecně kalhoty, což je tím divnější, že mají právě ze všech ras poměrně nejkratší nohy; v kalhotách se zdají ještě kratší, než doopravdy jsou. Souvisí to částečně asi s tím, že v jejich domovině je většinou chladné podnebí, ale možná i se ženským sklonem uměle zdůrazňovat rasové znaky. Kromě dlouhého těla a krátkých nohou mají tyto hlavní znaky: šikmé oči, mongolský záhyb, silné horní čelisti, žlutavou kůži s hojnými tukovými polštářky a malé ruce i nohy. U čisté mongolské krve se tedy krásná tvář nevyskytuje vůbec, krásná postava jen zřídka, zatímco tělesné přednosti jsou velmi hojné." Takto uvádí Mongolky ve svém přehledu Stratz.

Eskymáčky čili Inuitky (Inuiti, vl. jménem Inuit, dříve psáno také Innuité) ztělesňují mezi žlutými lidmi jeden prvotní pravek této rasy a vedle mongolských rysů se u nich zřetelně projevují i známky prarasy. Jejich lebka, ruce a nohy jsou podle Fritschova kánonu pod normálem, ale poměr rukou k nohám je 92:100. Ruce jsou tedy poměrně dlouhé, což je znakem prarasy. Ženský pohlavní ráz u nich také není příliš vyvinutý. Abnormální krátkost všech končetin v poměru k tělu, široké oblouky obočí, šikmý záhyb nad očima, černé, tvrdé vlasy s oblym průřezem, nepatrné ochlupení těla, velmi světležlutá kůže, pozorovatelná až po důkladném umytí v přírodním stavu, všechno je tak vysloveně mongolské, že se to dá pokládat za pravek nebo alespoň jeden z prvních tvarů žluté rasy. Širokými rameny a slabě modelovaným trupem připomínají muže, ale vysoko posazené prsy, štíhlé silné ruce, rovné nohy, oblá stehna a lýtka, pěkné malé ruce a nohy mají bezchybnou formu. Těchto půvabů svých děvčat si však Eskymáci příliš necení, neboť mají rádi velkou obezitu. Mladá děvčata bývají i na evropský vkus pěkná, ale jejich západ je pro nás strašný.

Uvnitř mezi Eskymáky a oběma nejdůležitějšími a nejcivilizovanějšími národy žluté rasy, Číňany a Japonci (o jejich ženách, které už nelze pokládat za přírodní, budeme hovořit později), je severní skupina uralsko-altajských kmenů a patří k nim Samojedi (dnes je užíván název Něnci, viz výše), Jakuti, Ost'jaci Chantové, viz výše), Tunguzové (Evenkové, viz výše) a jiní nomádi, obývající odlehlý sever Asie. Pro západní Evropu nejsou ještě příliš prozkoumaným národem, až výpravy ruských etnologů sem vnesou asi úplně jasno. Na objevy krásných nebo alespoň pěkných žen se zde však nelze příliš těšit: malá nožka je snad jejich jediným skutečným tělesným půvabem.

Žlutí s bílými se mísili už odedávna v rozsáhlých pohraničních územích. Na severu a na západě poskytují široká asijská i evropská prostranství Ruska nesmírné jeviště křížení obou hlavních ras. Mongolská rasa pronikala někdy až do srdce Evropy, a celé kmeny, které zde zůstaly, dodnes svědčí o jejich někdejší přítomnosti. Osmané, Maďaři, Finové, Slované, mnohé východní německé kmeny mají ve svých žilách mongolskou krev, a dnes zase Rusové pomalu a jistě pronikají na mongolské území a všelijak způsobují, že se nespočetné kmeny rozplývají v obrovském těle jejich říše, sociálně i kulturně obrozené.

Z kmenů, u kterých mongolská krev ještě natolik převládá, že je možné je

pokládat za blízké žluté rase, si zasluhují zmínku *Tatarky*. Mongolským záhybem, velkou vzdáleností vnitřních očních koutků a širokým nosním kořenem se jejich tvář hlásí ke žluté rase, úzkým hrbolkem nosu, jemně vykrojenými ústy, vysokým a rovným obočím k rase bílé. V jejich typu jsou obě rasy v rovnováze a najdeme je až hluboko v evropském Rusku, Estonsku i východním Prusku. Blízkými příbuznými Tatarek jsou *Kirgizky* (Kirgizové, vl. jménem Kyrgyz), jejich rodné kočovné kmeny obývají jižní sibiřské stepi až k Altaji. Brehm zjistil (1890), že nejde o čistokrevný mongolský kmen, ale o smíšenou žlutobílou rasu. Najdeme mezi nimi všechny odstíny postupného přechodu od žluté rasy k bílé. V postavě i tvarech těla spojují přednosti obou ras, jen ve tváři se ještě projevuje hodně mongolských rysů. Výraz jejich tváře vyjadřuje však cosi dojemně důvěřivého, což mnozí nezaujatí pozorovatelé a badatelé pozorovali u přírodních národů, nezkažených kulturou.

Laponky (Laponci, jinak Lopaři, vl. jménem Saami, ve Skandinávii a na poloostrově Kola), mezi nimiž je dost plavovlasých typů, představují možná prastarou žlutobílou směs a možná dokonce zbytek prarasy z dob před rozchodem obou ras. Prarasu u nich připomínají velmi dlouhé ruce a výrazné oblouky obočí. Jsou to ženy celkově malé, široké a sražené: pokud se mezi nimi najde žena alespoň trochu pěkná, je to jen důsledek převahy bělošských prvků.

Horské řetězy Himálaje tvoří napříč Asií nepřekročitelnou hranici mezi Mongoly na severu a Indy na jihu. Jen v pobřežních východních územích se setkává žlutá rasa s bílou. Ze severu pronikají Číňané, u jihu Indové, aby se zde spojovali v indočínských kmenech. Zde snad vzniklo jádro smíšené malajské rasy a odtud se roztrousilo na okolní ostrovy. Od severu na jih stále slábne mongolský rasový ráz a přibývá rázu bělošského.

U *Siamek* (dnes přesněji Thajek, Thajové tvoří velkou skupinu národností a kmenů, Thajové v užším smyslu jsou vl. jménem Khon Thai) se projevují ještě silné mongolské znaky, hlavně mezi lidem převládají žluté prvky: málo klenutá prsa, slabě naznačený zadek, zřetelné mongolské rysy ve tváři. Vzácnější jsou formy spíše bělošské: štíhlá postava, malé ruce a nohy, malá ústa a tmavé oči. Dospívajícím děvčatům vlasy stříhají tak, aby je mohly nosit vyčesané do výšky.

Annámky (jsou míněny zde i všude dále Vietnamky, starší název pro Vietnamce je Annámci, Annamové) vykreslil Dr. Vlach ve své *Ženě*, už velmi zastaralé, a doslovně podle Friedenthala⁴⁶, odborně nespolehlivého, takto: „Postavy jsou malé a sražené, tvář mají plochou, s hrubými rysy, nos tupý, rty vyvrácené, čelo nízké a lícní kosti jim silně vyčnívají. Zuby často mají nepěkný tvar a kromě toho si je barví na černo. Pleť mají tmavohnědou. Mnohé z žen náležitě nedbají o čistotu těla a odporným pachem, který je z nich cítit, jsou odpuzující. Přitom se ještě vyznačují zarážející necudností v chování.“ Naproti tomu Stratz popisuje nahé annámské děvče takto: „Ve zjevně podobě má zřetelný rasový ráz, který se nazývá malajský. Malá ústa, jen trochu šikmé horní oční záhyby a rovné obočí prozrazují bělošský tvar. Tělesné proporce a široká tvář pod očima připomínají mongolský ráz... I když jsou končetiny poměrně krátké, mají pěkný tvar, hlavně obli. Málo zřetelný pas a úzké boky jsou mongolského původu. Prsy jsou plné a oblé, ne příliš vysoko postavené, pupek se zdá nápadně vysoko. Největší předností jsou bohaté, skoro až po kolena sahající vlasy a nezarostlé tělo.“

Podobných rozporů o domorodcích najdeme mnoho v cestopisné i zeměpisné literatuře. Také Reitzenstein upozorňuje na několik takových rozporů ve svém vel-

kém zpracování Ploss-Bartelsové Ženy, ale celkově se dá říci, že všechny příkré úsudky bývají jen následkem jednostranného pozorování a nedostatečných odborných vědomostí s objektivnějšími měřítky. Když bez jakýchkoli důkazů například Vlach-Friedenthal napíše, že „se vyznačují zarážející necudností v chování“, je jasné, že jde o prázdnou frázi, která vznikla z předpojatosti nebo z povrchního pozorování, jakých celé stovky přecházejí z knihy do knihy a nemohou přirozeně ani počít, ani nic vysvětlit.

Všechny ženy na indočínské pevnině nejzřetelněji prozrazují různé míšené obou hlavních ras, které stále pokračuje. Ustavičný příliv bílé krve má za následek, že každá další generace se stále více přibližuje otcovské bílé rase, až se nakonec v jejím zevnějšku projevuje převážně bělošský ráz.

Barmánky (Barmánci: základní národnost na Barmě, vl. jménem Myahma, dělí se na řadu etnografických skupin) v sobě mají nejvíce bílého živlu. Jejich přirozený půvab bývá mnohem více ceněn než jejich idealizovaný umělý zevnějšek, složený z obou hlavních ras a zdůrazňující mongolské rysy. Starým krojem barmánských žen byla vpředu otevřená halena a *tamein* – dlouhý kus látky, ovinutý nad prsy a padající až na nohy. Ženy z nižších kast nosí jen *tamein*. Na bocích je otevřený, takže při chůzi lze vidět vnitřní stranu nahého stehna téměř až ke slabinám. Ale tuto hranici vždy dodržují, tak jako naše ženy dbají, aby jim z prsou nebyla vidět právě bradavka.

Podle barmáské pověsti zavedla tento oděv princezna, jíž příroda dala kromě jiných půvabů také velmi krásné nohy. Všichni muži prý zahořeli láskou, když spatřili tyto jinak skryté vřady, a od těch dob nosí Barmánky *tamein* a koketují svýma nohama. Avšak také jejich poprsí bývá velmi krásné i po dvojnásobném osmáctiněsíčním kojení. Celkově se dá říci, že Barmánky, pokud jde o tělesnou krásu, soupeří se svými čistokrevnými bílými sestrami a velmi oslabené mongolské znaky v jejich tváři jim dodávají jakéhosi pikantního půvabu.

Žlutá rasa má převahu v poměru k prarásám, to znamená, že se stále více u nich projevuje zvláštní ráz, zatímco v poměru k bílé rase je na ústupu: v početných míšených formách bílé živly pomalu nabývají převahy.

Bělošky. V současnosti tvoří bílá rasa zřetelný celek, k jehož vzniku jistě přispěly početné rasové prvky, jejichž původ lze jen velmi těžko zjistit. A přece se mezi dosud žijícími prakmeny dají najít určité formy, které lze pokládat za předchůdce bílé rasy. K těmto předchůdcům, kteří jsou v poměru k bílé rase jako trpasličí kmen Akka (Tikki-Tikki) v poměru k černé rase a Eskymáci v poměru ke žluté rase, patří Veddové na Cejlonu (Sri Lance), Celebesu (Sulawesi) i Malakkové na Malajském poloostrově a Ajnové (Ainové) v Japonsku a na okolních ostrovech.

V tropických cejlonských pralesích, v chatrčích z listí, v jeskyních a na strozech, ozbrojení jen lukem a šípy, žijí poslední zbytky Veddů v plaché osamělosti; je jich jen několik tisíc. Veddky jsou malé, zřídka měří víc než 140 cm, ale nemají sraženou postavu trpaslíků. Jako všechny ženy z praras mají široké nosy, vystupující ústa s odolnými rty, výrazné žvýkácí svalstvo, prsa se sklonem k vemenovitému tvaru. Světlejší hnědá kůže, velké, pěkně krojené oční jamky, jemnější grimasy tváře, měkké, zvlněné, tu a tam kučeravé vlasy, žádné stopy po černošském nebo mongolském typu, připomínají bílou rasu. Prsní bradavky vystupují. I když mají ke krasavicím, jaké rodí bílá rasa v pozdějších směnách a tvarech, velmi daleko, přece je v jejich primitivních rysech cosi příbuzného s námi, a naopak, kdybychom

neustranně zkoumali příslušnice některého vyspělého bílého kmene, počínaje jižní Asíí až na sever Evropy, našli bychom v nejedné ženě tuto prastarou bělošskou krev jako spodní tón, více či méně tlumený.

O čistokrevných *Ajnkách* (*Ainkách*), dnes už velmi vzácných, se často tvrdí, že jsou velmi podobné jihoruským selkám. Od Japonek, v jejich krvi je ainská krev trvalou součástí díky silnému mongolskému vlivu, se liší kratší tvář, horním očím víčkem bez záhybu, vysokým a rovným hřbetem nosu, rovnými zuby, tmavší pletí bez žlutých odstínů, silným ochlupením těla, delšími údý, což jsou všechno znaky bílé rasy; přitom se však u nich jako známky prarasy vyskytují nízké lebky, vpadlé oči a příliš dlouhé ruce. Také Ajnky (viz výše) zdůrazňují svým způsobem jeden rasový znak: silné ochlupení těla tím, že si tetují okolo úst fousky, jejichž špičky sahají téměř až k uším.

V Asii obývá hlavní kmen bílé rasy celou Arábií a část Malé Asie. V Indii jsou běloši silně pomíchaní s početnými bílými drávidskými prakmeny, dosud málo prozkoumanými, kteří zůstali na nižším vývojovém stupni. Čistý hinduistický typ, vyskytující se ve vyšších stavech, je indoevropský.

Indky (tj. Indky, dělící se ovšem na řadu národů, národností a kmenů Indie), se kterými se podrobně seznámíme později, si celkově zaslouží chválu, již je mnozí cestovatelé vrchovatou mírou zahrnují, i když přitom mnozí podléhají spíše poetickému kouzlu Přední Indie a básnické tradici: ve skutečnosti je i zde ženská krása v dokonalé formě vzácná. Těla mají celkově štíhlá, pružná a souměrná, vlasy bohaté, tmavé a zvlněné, ochlupení těla buď chybí nebo je slabé, tvář bývá oválná, čelo vysoké, tmavé oči velmi krásně formované, nos rovný, zuby široké a lesklé, ňadra pevná a vysoko posazená. Ale najdeme zde i ženy hrubých rysů s těžkými hruškovitými prsy a velkým vystupujícím dvorcem, se širokými hranatými rameny a krátkým krkem, s nevýrazným pasem a úzkými boky, což – při pohledu zezadu – působí přímo mužským dojmem, i když je zadek měkce oblý a stehna jsou plná. U těchto žen převládají prarasové prvky.

Nejlépe se snad vyvinula bílá hinduistická rasa u cejlonských *Sinhálek*, hlavně u žen, kterých celkem zanikly zbytky prarasy. Ideálem jejich básníků je žena s těmito vlastnostmi: „Její vlasy musí být bohaté jako paví ocas, musí sahát až po kolena a končit půvabnými kučery. Její obočí se musí podobat duze, oči odkvetlým lístkům manily. Její nos musí být jako jestřábí zobák, rty rudé jako korály, zuby jako jasmínové perly, krk dlouhý a oblý, hrudník široký, ňadra pevná a oblá jako kokosový ořech a prostředek tenký jako lodyha květu, boky široké, údý jako větvena, chodidlo jejích nohou nevyduté a povrch těla měkký a zaoblený bez drsnosti vyčnívajících kostí a šlach.“ Je divné, že se jim líbí neprohloubené chodidlo, ale podle Stratzova názoru zřejmě nejde o plochou nohu, ale asi o formu chodidla, která přirozeně vzniká u lidí, kteří chodí celý život bosí; noha je potom vpředu sice široká, ale na vnitřní straně střední prohlubenina nohy zůstává.

Dr. Rykens, který jako válečný zajatec v búrské válce strávil delší čas na Cejlonu, poslal Stratzovi fotografii dokonale krásné Sinhálky a zároveň napsal: „Viděl jsem v Kandě (Kanda, Mahanuvara, na Srí Lance) hlavně při slavnostních příležitostech velmi mnoho žen, které se zde shromažďily ze všech koutů země, a přece jen tu a tam krásnou ženu, většinou jsou ošklivé.“ Sám Stratz měl též v Kandě u slavnostního průvodu příznivější dojem: „U všech žen a děvčat mi padla do oka ladnost pohybů, štíhlé dlouhé nohy a malá chodidla, velké oči a většinou krásné linie zadků. Hlavně mladá děvčata, která kráčela okolo bílého posvátného slona

s obětními dary a které asi vybrali pro jejich tělesný půvab, měla krásné štíhlé postavy, velmi pravidelné rysy, pyšný postoj a přirozený půvab."

Také *Pársky* (Pársové, vl. jménem Pársí, potomci Peršanů v záp. Indii) jsou velmi hezké; mějí také tmavé vlasy, ale světlejší plet'. O Peršankách, Arabkách, Egyptankách, Židovkách a jiných více méně kulturních ženách budeme hovořit v dalším svazku tohoto díla.

V tomto stručném přehledu rasových tělesných půvabů, kterými se ve větší či menší míře honosily a dosud honosí ženy různých kmenů a přírodních národů, je zahrnut – sice ne náhodou, ale v souvislosti s ušlechtilostí rasového typu – i vývoj ženské tělesné krásy od primitivních náběhů k nejdokonalejším formám. Nyní si podrobněji všimněme prostředků a způsobů, jakými přírodní ženy podle domorodého vkusu doplňovaly, upravovaly nebo uměle zvyšovaly svou přirozenou tělesnou podobu.

U přírodních národů se všeobecně setkáváme s tendencí uměle zdůrazňovat některé charakteristické rasové znaky. Když mají například Číňané od přírody malé nohy, je pochopitelné, že ženy z vyšších tříd se je snaží ještě uměle zmenšit. Také Tahitanky, Hotentotky a mnohé černošské národy pokládají svůj plochý nos za hezký, nebudeme se divit, že už svým dětem ještě více zplošťují nos a čelo. Američtí indiáni si natírali kůži rudou hlinkou jen proto, že svou červenožlutou barvu pokládali za krásnou. Dřevěné čepy, kterými si Botokudové zvětšovali své rty, měly nakonec jen ten smysl, že rty od přírody hrubé a odulé zdůrazňovaly ještě více. Tato tendence se však nevyskytuje jen u přírodních nebo polocivilizovaných národů, ale i u nejvyšší kulturní rasy.

I moderní bělošky se snaží uměle dosáhnout vnaď, které se pokládají za zvláštní půvab „krásného pohlaví“ a které příroda poskytuje jednotlivým, skutečně krásným ženám. Rozdíl je jen v tom, že u přírodních národů se tělo znetvořovalo podle domorodého vkusu většinou na základě staleté tradice, zatímco civilizované bělošky se v tomto směru ochotně podřizují nejen ideálům měnících se s každou hospodářskou a potom i kulturní revolucí, ale vždy velmi opodstatněných změnou sociálních poměrů. Navíc se v moderní době staly slepými otrokyněmi samoučelné módy, diktované ziskuchtivostí oděvního průmyslu. Logika bývá však častěji na straně přírodní ženy.

Malování. Zvyk pomalovat si celé tělo se vyskytoval u žen mnohých indiánských kmenů, častěji se však malování omezuje jen na tvář. Zde však nebývá vždy pouze kráslicím prostředkem, ale mívá svůj zvláštní význam. U některých indiánských kmenů si ženy začernují tvář na smuteční slavnosti. U Liů na Chaj-nanu namaluje ženich v den svatby novomanželce na tvář znak svých předků, aby ji po smrti poznali jeho příbuzní. Indky si malují každý den na čelo znamení své sekty. V bývalé holandské Nové Guineji je bílé pomalování znamením míru, u Kafrů si dívky malují na modro spodní ret na znamení zasnoubení, na Augustinině řece v Nové Guineji znamená bílá barva smutek. U indiánů Seri, kteří měli mateřskoprávní organizaci, se ženy různých skupin lišily pomalováním podle tří totemových klanů – želv, Pelikána a Chřestýše. U Masajů natírají chlapce i děvčata po obřize bílou hlínou, bojovníky a mladá děvčata při slavnostech hlínou červenou. Přitom ženy používají zvláštní způsob: vezmou jistou rostlinnou šťávu s leptavým účinkem a namalují si dva souměrné kruhy na každou tvář. Po dvou dnech se pokožka sloupe a zůstane bílá jizva, která až po deseti dnech ztmavne pigmentem.

Z okrašlovacích důvodů si malují například Minkopky (Andamanky, Andamanci jsou pův. obyvatelé na Andamanských ostrovech, dnes skoro vyhubeni) tvář, někdy i ruce, nohy a trup širokými bílými pásy. U krymských Tatarů je *hena*, oblíbená snad u všech východních žen, velmi důležitým kráslicím prostředkem, neboť ženy si jí barví na rudo nejen obočí, nehty, ruce a krk, ale někdy i lesklé černé vlasy. Na muslimském východě je to jinak velmi starý zvyk, neboť už Herodot vypráví o Skytech, že si jejich ženy připravují líčidla z rozetřeného cedrového a rozmarýnového dřeva. U Okotů, národu z ostrovů Oki, bylo malování obličejů, hlavně čela a tváří, červenými, bílými a žlutými skvrnami oblíbenou ozdobou mladých koketních žen. Na Jávě a na jiných ostrovech malajského souostroví si barví domorodci na tmavo zuby, pohrdají bílými zuby Evropanek, protože se tak prý podobají psím zubům. Ani Annámky v Kočičině (pův. název pro sev. Vietnam, později pro dnešní Nambo, resp. Nam-bo, nyní nepoužívaný) nemají zuby černé jen od žvýkání betelu, ale také si je barví – možná právě proto, že předtím to dělaly jen v době první menstruace, nyní to prý dělají hned po první souloži, tedy asi o tři roky dříve. Na ostrovech Jap (Žáp. Karolíny) se barvení zubů dělalo takto: hlínu *rugendu*, dobývanou ve vesnici Gačalau nebo v močálech Tara, dívky smíchaly se šťávou listí *káll* (*terminallia catappa*), *aberur* (*sonneratia acida*) a *ngumat*, z čehož udělaly šest šiškových tyčinek, které si v noci jednu po druhé vkládaly mezi ústa a zuby, kde každá ležela asi deset minut. To stačilo, aby se zuby namořily na černo na celý život. Ráno si přišla rodina prohlédnout zbarvení a přinesla děvčeti dar. Malování není nakonec jen ženský obyčej, jenže u mužů jde zřídka o zkrášlení, spíše o snahu vypadat strašně před nepřítelem nebo o čarodějné vzbuzování hrůzy u věřících: patří tedy k mužské válečné a obřadní výzdobě, hlavně k jejich tancům.

Celkově můžeme říci, že většina zvláštních druhů malování, stejně i jiných zkrášlovacích či znetvořujících procedur na těle, měla původně určitý smysl, na který se později zapomnělo a který se už nedá tak snadno zjistit. Jisté je jen to, že nešlo o projevy hravosti, jak se domnívá určitá skupina etnologů, která ráda porovnává přírodní národy s dětmi, ale o zvyky s původním smyslem a účelem.

Zvlášť u severoamerických indiánů se zjistilo mnoho druhů malování, které si jen málo umíme vysvětlit a o kterých jen ve velmi vzácných případech uměli novodobí příslušníci kmenů něco bližšího říci. Nic nám například neříkají o tom, že Kučinky (Kučinové, nejsevernější větev Athabasků) si zdobily bradu určitým počtem jizev paprskovitě vyběhajících od spodního rtu přes bradu, červeně pomalovaných, a že si při jiných příležitostech, malovaly tvář na černo, nebo že si ženy indiánů Krkavců a indiánů Čermokožců česaly vlasy na čelo do půlkruhu a barvily je okrem, že si ženy Mundruků malovaly na tvář černá půlměsícová znamení se špičatými růžky nahoře. A přece to všechno původně jistě mělo nějaký smysl. U ojovských západoafrických kmenů si ženy natírají tvář a ruce bílou, žlutou a rudou barvou při všech výjimečných příležitostech, jako je pohřeb, tanec či válka, nebo se domnívají, že se tím chrání před vlivem různých démonů.

Tetování. Z malování se postupně vyvinulo tetování, jehož vzorky se nesmazatelně vrývají do kůže. Název vznikl z polynéského slova *tatau*, což znamená asi tolik jako řádný nebo umělecky vyhovující; Cook, který toto slovo slyšel poprvé, ho transkriboval do angličtiny správně *tatow*, z čehož Němci udělali tetování a tento nesprávný tvar se ujal i u nás. Kde se tetování (tataování) vyskytuje, bývá obvykle společné oběma pohlavím, i když mužské se vždy velmi liší od tetování

ženského. Na Novém Zélandu tvořilo u mužů spleť spirál na tváři, ale u žen vycházelo z úst a směřovalo od koutků k bradě. Výtvarně nejdokonalejší se vyskytuje v Oceánii a ve střední Jižní Americe. Jihoamerické kmeny tvoří v tomto směru dvě skupiny: v jedné jsou tetovaní muži i ženy, ve druhé jen ženy. Účel tetování je dost složitý, a přece zde vždy hraje nemalou úlohu pud zdobit se, a také – jak později uvidíme – i pohlavní život. Tahitanky a Ponapky na Karolínách si tetovaly Venušin pahorek. Potom přicházejí na řadu prsa, břicho, končetiny. Účinek nahoty se tetováním velmi zeslabuje, dokonce často mizí, podle svědectví mnohých cestovatelů.

Neobyčejné umělecké bylo tetování žen na Velikonočních ostrovech. Reprodukci mistrovského díla tohoto druhu přinesl cestovatel Parkinson z ostrova Nukumanu v Jižním moři (Oceánii). Na ostrově Viti Levu se tetovaly jen ženy, ale na sousedních ostrovech Tonga jen muži. Stalo se to prý tak, že z ostrovů Tonga poslali jednoho muže na Viti, aby se přesvědčil, jak se tetují. Na zpáteční cestě si stále opakoval: je třeba tetovat ženy, ne muže. Zakopl však, spadl a zapomněl svou větu, proto po svém návratu řekl: Je třeba tetovat muže a ne ženy. Tak se i stalo. Samoánci mají zcela podobnou legendu.

Na ostrovech Amami a Ósumi, patřícímu k ostrovům Rjúkjú (souostroví oddělující Východočínské moře od Tichého oceánu), je tetování zvykem pouze žen. Dávaly si většinou tetovat jen hřbety obou rukou. Tetování bylo vždy stejné, neměly však už vysvětlit jeho význam a pouze oznamovaly, že poprvé ho prý zavedl Okinawa. Obvykle si dávaly vypichovat tyto vzorky děvčata ve třinácti letech zvláštními osobami zběhlými v tomto umění. Třemi svázanými jehlami jim dělali tři řady bodnutí, do kterých potom vetřely obyčejnou tuš, používanou na psaní. Vznikla barva indigově modrá. Avšak japonská vláda zde už před delší dobou tetování zakázala, jako dávno předtím v Japonsku.

Etiopanky se tetovaly i na krku, aby byly krásné, většinou v době zralosti. Ženy, které se zabývaly tetováním, nekašky, jim do kůže vtíraly petrolejové saze a potom jim vypichovaly vzorky jehlami. Na Novém Zélandu jde také o zkrášlovací prostředek. Svědčí o tom píseň, kterou při tetování děvčeti zpívají její družky: „Lehni si, dcero, ať ti pokreslí, vytetují bradu! Aby, až přijdeš do cizího domu, neřekli: Odkud je tato ošklivá žena? Lehni si, dcero, ať ti pokreslí, vytetují bradu! Aby ses hezky, slušnou stala, aby, až přijdeš na slavnost, neřekli: Odkud je tato žena s rudým pyskem? Abychom tě udělaly půvabnou, pojď a tetovat se dej, aby, až přijdeš, kde otroci sedí, neřekli: Odkud je tato žena s rudou bradou? Ozdobujeme tě, tetujeme v duchu Hine-te-iwa-iwa; tetujeme tě, aby pobřežního ducha poslal Randi do hlubin jezera, do pěnících se vln. Tvoje krása se spojí s okrasou! Tvoje krása je jako obloha, jako hvězdy Pahatiti, Ruatapu, Rongonui a Kahukura. Jsi krásnější než Uetonga a Tamarereti nebo posvátný Reretorův stín! Pobřežního ducha pošle Randi do hlubin jezera, do pěnících se vln! Opusť lichotníky a děti, nech je bez rozloučení, odejdi jako oblak plavající nad vrchy Raukawa a nech je srdceryvně plakat! Já však – já jsem Randi a Papa – moje dílo je hotové!“

Jednoduché tetování se dělá obyčejným trnem, vypichujícím ornamenty; nato se na krvácející místa vtírá prášek z dřevěného uhlí, který vrostle do ran a modravě prosvítá pokožkou. Jihomořští ostrované používají háčkové nástroje: na dřevěném nástavci je upevněná čepel z lastury nebo kosti, jejíž ostří má jemné zoubky, natřené barviven, přiloží se na kůži a lehkým úderem se vrazí dovnitř. Ženy na Aleutách, podobně jako Ajnky na Formose (Tchaj-wanu), měly zálibu ve vytetovaných vousech. Píchaly si i bradu, krk a ramena drobnými tečkami, do

kterých potom vtíraly uhelný prach smíchaný s močí. Dnes se podobná výzdoba vyskytuje jen u starých žen, protože aleutským děvčatům ji znechutili Rusové, kterým se nelíbila. Marnivost a sexuální moment zvítězili nad starým zvykem.

Na západním Mondanau je tetování rozšířeno především u kmenů okolo zátoky Davao (Gulf): dělá ho matka svým dětem v pátém až šestém roce, aby na sobě měly nesmazatelné znaménko a aby je mohla snadno poznat v případě, že by je podvodem nebo násilím unesli, což se tu často stává. Indiánkám Karajá hned na začátku puberty vytetují za určitého ceremoniálu znak kmene, který obě pohlaví nosí na tváři. Je to modrý kruh o průměru 10 až 15 mm těsně pod okem; jeho obvod nejdříve naznačí dřevěným razídkem, potom ho ostrým kamínkem vyřežou a na ránu položí chomáč bavlny. Když rána přestane krváčet, vetřou do ní šťávu genipapo a tím zabarví jizvu na modro.

Podobně tetovali rodovými totemovými obrazci indiánky Haida na ostrovech královny Charlotty na prsou, v podpaždí, na vnější straně předloktí a rukou a vpředu na stehnech pod koleny. Muži Haida chodili při slavnostech zcela nuzí, ženy jen v krátkých sukních, takže podle vytetovaných obrazců mohl každý hned poznat hodnotu a jejich rodinu. Trvalo často několik let, že se takové tetování dokončilo. Darwin vypráví ve své „Cestě přírodopisce okolo světa“, že ženy misionářů na Novém Zélandu se snažily přemluvit mladé domorodky, které u nich sloužily a byly už téměř obráceny na víru, aby se nedávaly tetovat. Když však přišel vyhlášený operátor z jihu, řekly: „Opravdu musíme mít alespoň několik čára na rtech, jinak, až zestárneme a scvrknou se nám, vypadaly bychom velmi ošklivě.“ při Darwinově cestě (tj. 1831) se ani zdaleka netetovalo tolik jako kdysi. Protože je v tom však rozeznávací znamení mezi náčelníkem a otrokem, bude se zřejmě tetovat ještě dlouho. Kterýkoliv charakteristický rys se stává v krátkém čase tak běžným, že i misionářům podle jejich výroků připadala hladká, netetovaná tvář drsnou, nehodnou novozélandského gentlemana.

Na Palauských ostrovech se dávala děvčata tetovat na nohách svými kamarádkami už v dětském věku. To však bylo bezvýznamné tetování, které bylo později pokryto jinými vzorky na bocích i na celé zadní ploše nohou nahoru až po záhyb mezi zadkem a stehnem. S příchodem puberty k tomu přibývalo tetování okolo pohlaví, *telengékel*. Bohaté ženy si však s přibývajícím roky musely obstarat úplné ženské tetování podle jejich významu a hodnoty, které v podstatě záviselo na sociálním postavení. Když se na popud ženy konala slavnost, měla právo dát si tetování *telengékel* prodloužit na obou stranách v úzkých pásech až na zadek. Když však kvůli ní její muž uspořádal „*honget*“ nebo „*mur turukel*“, dostala tetování *kelteket*, kterým jí pokryli doposud holá místa na nohách obyčejným vzorkem, takže vypadala jako v černém trikotu.

Na znamení rozličných období života ženy se používá tetování u mnohých národů. Guaranky (Tupiové, Tupí-Guaraní) v Brazílii nosí před sňatkem mezi obočím, na jedné nosní dírce nebo na líci modrý vytetovaný křížek, který smažou, když se má děvče vdát. Motky v Port Moresby na Nové Guineji dostávají při zasnoubení tetovaný pás z ostrých úhlů od podpaždí až do středu prsou. Na Siaře v jižním Novém Meklenbursku vytetují ženám po svatbě tvář jednotvárnou modročernou čárkovanou kresbou. I na Formose jsou vdané domorodé ženy označeny tetováním, třírohým pásem od středu horního rtu až k uchu a přes líce na každé straně. Ženy Kafrů si dávají vytetovat po sňatku *kojo*, řadu kroužků od spodního rtu až mezi prsa. O tetování s pohlavním významem budeme hovořit později.

Tyto způsoby tetování jsou většinou pravým tetováním. Jiný druh byl oblíben v severní Asii a u Eskymáků.

Nordenskjöld ve své knize o Grónsku vypráví: „Také ženy Eskymáků jsou všude, kde nepřišly do trvalého styku s Evropany, tetované podle vzorů, jaké jsou ve zvyku u Čukčů. Kdysi bylo také v Grónsku tetování velmi důležitou záležitostí a domnívali se, nebo správněji namlouvali děvčatům, která se bránila této bolestivé operaci, že hlava ženy, která se nedá tímto způsobem okrášlit, se na onom světě přemění na nádobku na olej, kterou kladou pod lampu, aby zachytávala, co se z ní vylije. Tetování se děje tak, že jehlou přetahují přes kůži nit namočenou do sazí lampy a do rybiho oleje podle vzorku, který na ni napřed nakreslí, přičemž tlačí na prošívané místo, aby se v něm černě zadržela. Tetování se dělá bodnutími tak, že se černá vtírá do otvorů propíchnutých jehlou do kůže. Jako tetovací barva se používá i tuha, proto je tento nerost také eskymáckým obchodním artiklem.“

O tetování vyskytujícím se v Evropě hlavně u námořníků, vojáků a prostitutek budeme hovořit v posledním svazku tohoto díla v souvislosti s novodobou prostitucí. Zajímavým pozůstatkem prastarého zvyku v nové době se zdá tetování římsko-katolických žen v Bosně a Hercegovině. Podle Glücka⁴⁷ se toto tetování skládá z ornamentů, které jsou vždy variantami kříže, ale jiný vědec, Truhelka⁴⁸, kromě kříže zjistil i slunce, měsíc, hvězdy, smrk, klas, kruh, dům a dvůr. Toto tetování se vyskytuje vždy na viditelných nezakrytých místech těla, v horní části prsou, na dlaních a loktech a provádějí ho většinou starší ženy.

Často si však děvčata navzájem prokazují tuto milostnou službu, která divákům přináší mnoho zábavy, zvláště pokud tetují choulostivé děvče, které při tom dělá různé grimasy a na každé bodnutí reaguje výkřikem. Zapálí smělu a do findžanu, malého čajového šálku, chytají kapající pryskyřici, se kterou smíchají saze, jež zároveň chytají ze spalované směly na plechový plát. Tuto černou pastu nanášejí v žádoucí kresbě ostrou dřevěnou hůlkou na kůži, kterou nejprve v místě určeném k tetování naplnili, a potom až do krve vypichují jehlou, obtočenou téměř až po špičku nití. Tetované místo potom ováží a po třech dnech umyjí. Toto tetování se dělá obvykle v neděli nebo ve svátek, vždy přímo na slavnostních bohoslužbách.

Podle toho Glück soudí, že nejde o zvyk přírodních Staroslovanů, ale že tetování kdysi zavedli katoličtí kněží, aby novým katolíkům zabránili přestupovat na jiné náboženství a zamezilo se renegátství. Avšak Truhelka, který neviděl v tetovaných obrazech jen varianty kříže, tvrdí, že svátkem, který si téměř vždy vybírají k tetování, je josefský (19. března), tzn. předvečer jarního slunovratu, vidí tedy v tomto obyčeji zbytek prastarých bosenských zvyků, což je mnohem pravděpodobnější. Tetování se dělalo u děvčat mezi 13. až 16. rokem, tedy v době nastupující puberty. Přece je však pravdou, že dnes tetují i v Albánii pouze římsko-katolické ženy.

Cosí společného s tetováním má podivný zvyk indonéských žen. Na středním Celebesu označují slovem *talata*, malajsky *panau*, bílé skvrny na kůži, které vznikají po určité kožní nemoci (snad Pityriasis versicolor) a jsou u žen velmi oblíbené. A tak na sebe často přenášejí tuto nemoc uměle.

Ozdobné jizvy. Už některé bolestivé tetovací procedury měly ten cíl, aby se čerstvé rány silně rozjitzily a vytvořily hluboké jizvy. Domorodky v Kordofánu a Dárfúru (v Súdánu) si vtíraly sůl do tetovacích řezů, protože vypukliny, které

potom vznikly, jim dodávaly podle domácího vkusu velkého půvabu. Na Novém Pomořansku (Bismarckovo souostroví) viděl cestovatel takové ozdobné jizvy na stehnech a zadcích žen. Řezy dělané za tímto účelem byly velmi bolestivé a zahojily se až po několika měsících.

Na Gilbertových ostrovech (dnes nazývaných Kiribati, Mikronésie, viz výše) si děvčata nejednou způsobují popáleniny, protože jizvy po nich pokládají za půvabné a jsou i důkazem odvahy.

Australky na řece Murray se zdobily takto: Mladá žena si klekne a položí si hlavu mezi kolena starší silné ženy a operátér, vždy muž, udělá kouskem lastury nebo pazourkem řadu hlubokých zářezů napříč zády, zprava doleva až těsně k rameni. Pohled na to je hrozný. Krev stéká proudem a ubohá oběť křičí bolestí. A přece se děvčata ochotně podrobují těmto mukám, neboť jejich zbrázděný hřbet je velmi obdivován.

Ženy na Šalomounových ostrovech si obstarávají jizvy po celém těle; řezy se dělají nabroušenou lasturou a jsou také velmi bolestivé. Účinek není vždy jistý, jelikož rány často hnisají a pěkný vzorek se tím zničí; pokud se však tato procedura podaří, jizvy se pokládají za velkou ozdobu a cena ženy stoupá podle krásy vzorku.

U afrických Magandžů slyšel cestovatel o ženě, jejíž tělo bylo zkrváčeno čerstvými zářezy do starých jizev po tetování, protože po zajizvení nových ran bude největší krasavice v zemi. Zde měla každá jizva své jméno podle části těla, na které byla provedena.

O Křovačkách napsal cestovatel: „Některé ženy mají pěknou růžici okolo pupku. Tento druh tetování se dělá malými zářezy do kůže. Protože jizvy nejsou po první operaci příliš výrazné, zářezy do jizev obnovují čtyřikrát, ba i pětkrát.“ Ozdobné jizvy jsou u mnohých afrických národů tak oblíbené, že je napodobují i na figurách vyřezávaných ze dřeva.

Ozdobné jizvy jsou však oblíbeny především u tmavých ras. Kromě ozdobného účelu jde někdy i o sexuální hledisko. V jihovýchodní Africe, hlavně u Wajaů a Makuů, si cestovatel všiml, že tetovaná a zjizvená bývá především dolní část trupu a zvláště pohlavní oblast, jinak obvykle zakrytá oděvem, a na otázku, proč právě tyto části jsou ozdobeny, dostal odpověď, že muž má příjemnější pocit, když hladí zjizvenou plochu než hladkou.

Mimo ozdobných jizev existují i jizvy na znamení puberty, smutku a mnohé jiné: když se francouzský cestovatel Crevaux zeptal indiánky v severovýchodní Jižní Americe: „Kolik jste měli dětí?“ odpověděla tím, že mu ukázala tři čáry v horní části stehna. Tyto souběžné čáry, připomínající přímky, které staří vojáci nosí podle své odsloužené doby, označovaly počet *okiri*, dětí mužského rodu, které tato žena počala.

Plastika hlavy a krášlení hlavy. Velmi známý příklad umělé deformace lebky poskytovali středameričtí indiáni, kteří si stlačovali čelo dozadu: někteří indiáni to dělávají dosud, už kojenčům pevně stlačují čelo destičkou a tím uměle zvyšují temeno. Také na Kavkaze to prý dělají dodnes některé kmeny, ale jde zde o obě pohlaví. Malanaové v severním Borneu to provádějí jen děvčatům. Přístroj se zde nazývá *tadal*, začíná se používat patnáctý den po porodu tři až čtyři měsíce. Zprvu je tlak nepatrný, stále více se však stupňuje. Podle jiného cestovatele se tento přístroj nazývá *jah*; je to čtyřhranná destička, mezi níž a čelo vkládají podušku z čer-

stvých měkkých, silných a dužinatých listů určitého druhu leknínu, které denně vyměňují.

Některé matky prý tuto proceduru dělají velmi pečlivě a obnovují obvaz, jen co začne být děcko neklidné. Pokud je tlak poněkud silnější, znemožňuje bočním lebečním kostem srůst a teménko, měkké místo na hlavě novorozence, zůstává i dospělým ženám. Když se to nedělá dost opatrně, poraní se někdy nos, občas se zaviní i smrt dítěte, ale zploštělé čelo se pokládá za velkou ozdobu. Podobná deformace lebky se dělává i na Novém Pomořansku. Dítěti hned po porodu ovinou lebku obvazy z kůry tak pevně, že se hlava může vyvíjet jen dozadu a nahoru. Procedura se dělá do té doby, dokud lebka nezkostnatí. Ústní část tváře vystoupí přitom silně dopředu, zatímco brada se stáhne dozadu. Duševní vývoj tím prý netrpí. U náčelníkových dětí se tento úkon provádí zvlášť důkladně.

Některí antropologové se domnívají, že deformování lebky má původ v dětských nosítkách, ve kterých hlavu dítěte upevňovali destičkou nebo páskou k zadní stěně, aby v kolmé poloze neklesala dopředu.

Nejjednodušší způsob formování dětské hlavy je stlačování rukama, které se dělá několikrát denně, a to tak dlouho, až se dá předpokládat, že si hlava uchová žádaný tvar. Dělal se to (nebo doposud i dělá) u národů či kmenů, které tu jsou zmíněny na jiných místech, např. u Ajnů (Ainů), Andanamců, Badagů (Vadagů), Naimarů, Vasibů, Eskymáků, Karaibů, Nahuů, indiánů z území Mosquitorí (kdysi tzv. indiánské království na pobřeží Nikaraguy), Patagonců, u starých kavkazských národů, Arménů, Rusů a Turků v 16. století. Obvazy a pevnými čepicemi formovali nebo formují hlavy Mongolové, domorodci na Novém Pomořansku (Bismarckovo souostroví) a Hebridách, Palundové, Eskymáci, vancouverští indiáni, Činukové, Načé, Aimarové, stepní indiáni, Teuhelchové a tu a tam dodnes i venkované v některých oblastech Francie.

Mezi destičkami podobně jako severoameričtí indiáni formovali dětské lebky i Nikobarové (Nikobárové, na ostrovech Nikobary mezi Andamským mořem a Bengálským zálivem), malajští Dajakové, Čoktové, Negriti (domorodci na Celebesu, indonésky Sulawesi), dále na Filipínách, v Nové Kaledonii, na Havaji, na Tahiti, ale i staří Peruánci, Hunové atd.

Uši, hlavně ušní lalůčky, byly odpradáva a jsou dodnes obětí okrašlování. Dala by se napsat velká kniha o nejrozmanitějších tvarech náušnic přírodních žen. Bývají malé a lehké i neobyčejně těžké, dokonce tak těžké, že prodlužují lalůček. Ženám mnohých národů nestačí, když si propíchnou ušní lalůček jednoduchým otvorem, ale rozšiřují ho, nakolik se jen dá, postupně jím prostrkávají dřevěné čepy se stále větším průměrem a nakonec stále větší bambusové články. V těchto velíkánských ušních otvorech potom nosí jako ozdobu dřevěné knoflíky, například na Madagaskaru a ve střední Africe, nebo spirály z palmového listí, jako například Kurumbky v Nilgínském pohoří, či květy, jako na Novém Zélandu.

O bantuských Waňamvezkách cestovatel říká: „Ušní lalůčky jim v mládí – a pokud se to zanedbalo, už jako dospělým – propíchnou železnou jehlou nebo tmem a protáhnou přes ně nit, kterou třetí den nahradí tenkým stéblem slámy. Při pravidelném hojení se každý druhý nebo třetí den přidává další stéblo. Po zahojení se tento svazek stébel v tloušťce prstu nahradí dřevěným čepem, který se denně zesiluje obaly z lýkové nebo bavlněné látky, aby se otvor stále více rozšiřoval. Pokud chtějí otvor zvětšit ještě více, nacpou do něj rozšiřující se krček dýně, který

posouvají stále dál. Potom často pomáhá ještě zkroucený, silně elastický pruh palmového listu, aby se daly do otvoru trýzněného lalůčku velmi dobře umístit velké kapesní hodinky. Lalůček si potom může děvče pohodlně navléci na ucho."

Batuačky si rozšiřují otvor v uchu bambusovými čepy nebo klubky vlny do šířky palce a věší si do lalůčku stříbrný kruh, čímž se lalůček značně prodlouží; kromě toho si propichují horní část ucha, ve které potom nosí velké, velmi umělecké náušnice. Transvaalské Basutky si nepropichovaly lalůček, ale ono místo ucha, kde v lalůček přechází. Makucky na Mosambiku mají také zálibu v několikanásobném propichování uší a kromě 10 až 15 otvorů na jeho okraji si lalůček rozšiřují tak, aby v něm mohly umístit dřevěný čep velikosti tolaru. Prodloužené lalůčky s velkými otvory si ozdobují ženy několika náušnicovými kruhy připomínajícími prsteny, například domorodky na Poustevnických ostrovech nebo Tamilky (Tamilové, národ v již. Indii). Když se takto prodloužené lalůčky přetrhnou nebo přerážou, visí jako dlouhé řezance až k ramenům.

Na Ralik-Ratátském souostroví (tj. Marschallových ostrovech) viděl cestovatel ženu, která si nakonec mohla přes rozšířený otvor v prodlouženém lalůčku propat celou hlavu.

Na ostrově Kaniet (Poustevnické ostrovy) je zvláštností žen ušní páska, kterou jejich sousedé neznají. Už malým děvčatům vsadí podél vnějšího okraje ucha kroužky ze želvoviny a tak od něho oddělí pásku od horního kořene až po spodní. Tuto operaci dělají zkušené ženy, které jsou v té době spolu s děvčetem a jejími příbuznými *tabu*. Aby se ucho lépe hojilo, ovinou děvčeti zápěstí kokosovým listem a dvěma brky jakéhosi mořského ptáka. Potom pásku od ucha uvolní řezem lasturového nože. Ránu vymyjí mořskou vodou a ováží pandánovými listy, změkčenými ohněm. Ušní páska dostane zvláštní obvaz s žebrem kokosového listu, aby celek držel rovně. Po zahojení obvaz, který několikrát obnovily, odstraní. Ušní páska je však ještě ovázaná pandánovými listy, na kterých je navlečených co nejvíce kroužků ze želvoviny. Jejich váhou se očko pásky stále více prodlužuje, až nakonec sahá po ramena a prsa a rozšíří se tak, že děvče skrz něj může vecpat celou ruku. Tato ušní páska obvykle visívá, hlavně noci, ochable; jinak zastrkávají mezi kroužky a pásku žebra kokosových listů, které celý útvar napínají; váha kroužků působí přitom tak, že celá ušní páska se převrací dopředu a část ucha, přiléhající jinak k vlasům, se obrací ven. Těto ozdoby hrozí tím větší nebezpečí, čím větší oena se jí přisuzuje: při hádce se ženy snaží navzájem si ji roztrhnout. Nalezly však způsob, jak natrhnutá místa znovu zacelit a používají k tomu obvazy, podobné obvazům popsaným výše. Zdá se, že se toto zkrášlování uší dělá, jen co děvčata dospějí.

Ani nos není u přírodních národů zkrášlování ušetřen. Široký a ploský nos se umělým zplošťováním ještě více rozšiřuje, například na Sumatře, Celebesu, Nové Kaledonii, ostrovech Samoa (Plaveckých ostrovech), ostrovech Jap, na Tahiti, u Maorů, Hotentotů, Křováků a některých severoamerických kmenů. A naopak, někde úzký nos svíráním ještě více zužují, například u Veddů a u pulajské indické kasty. Indky nosí všeobecně knoflíkový šperk v jedné nozdře, většinou levé; u některých kmenů je dost velký a těžký, aby tuto stranu značně prodloužil. Bongky (Bongové, také jinak Dorové, Deranové, stř. Súdán) nosí v obou nosních dírkách a v ústech vzpřímená stébla.

Někdy si přírodní ženy mnohých národů propichovaly nosní přepážku nad horním rtem a krášlily si ji ozdobnou kostěnou nebo dřevěnou tyčinkou či kovovým kruhem. U severních Australek a u Dzurek ve východním Súdánu se tento

obyčej vyskytuje dosud, také u jihomořských ostrovanů. Jako okrasa se používaly nejen tyčinky, ale i kančí a psí zuby, brka, tráva, listí, vlasy, štětiny, klíny, lastury, kostěné kroužky, korále, ba i račí klepeta (na Šalomounových ostrovech) atd. U některých kmenů, například u Australců na dolním toku řeky Murray, nosily ženy v nose kostěné kroužky, zatímco muži kosti pštrosa, emu nebo klokana. Na ostrovech Kunamba nosily ženy broušené lastury, muži kančí zuby, u Karoů ženy ptačí kosti a trny, zatímco muži kasuáří pera a dřevěné čepy. Papuánci se domnívají, že bez propíchnuté nosní přepážky by se nedostal jejich soukmenovec na onen svět, a proto propíchují nos i nebožtíkovi, pokud umřel dřív, než k této operaci dosáhl věku. Na karolinských ostrovech Jap nenosí za živa okrasy v nosní přepážce, ale po smrti ji propíchují každému, aby „našel v nebi svůj pravý příbytek.“

Pokud odbočíme od tetování rtů, o kterém jsme se už zmínili, krášlení úst se zaměřuje především na zuby, které buď celkem nebo jen částečně vylamují, stupňovitě osekávají, zašpičatují a vrtají v nich trojhranné otvory.

Madagaskarské ženy si zašpičatují řezáky na způsob žraločích zubů. Batuačky na Sumatře si dávají všeobecně odsekávat horní i spodní řezáky až k dásním. Jinak si obě pohlaví, když dospějí, všechny zuby trvale barví na černo femeží ze zuhelnatělého citronovníkového dřeva a jeho vytékající pryskyřice.

Australky si dávají v období zralosti vyrážet dva přední zuby. Tento obřad se v jezerní oblasti nazývá *čirinčiri*. Dvě dřevěné klínovitě ořezané hůlky vražejí po obou stranách zubů, na zub položí kousek kůže a na ni kousek ostrého dřeva; jeden nebo dva údery kamenem na toto dřevo obyčejně stačí, aby se zub uvolnil a dal se vytáhnout rukou. Stejným způsobem vyrazí druhý zub a krev zastaví tím, že na ránu přiloží vlhkou hlinu. Také v tomto případě stejně jako v mnohých jiných už nezjistíme pravý smysl tohoto obyčeje. Když etnolog řekne, že jde celkem jistě o jakási kouzla, že snad tento obřad znamenal spíše uvolnění cesty pro dech (duši), nejsme o mnoho moudřejší: kouzla jsou druhotným jevem, původní věcná příčina zůstává neznámou.

U Rejang-Dajaků jsou horní řezáky často ostře zakončené a uprostřed je vyvrtaný otvor vyplněný mosazí, tu hrubým kamenem obrousí a zuby potom natrou určitým druhem listů, které je zabarví na černo. Dolní řezáky sbrousí do poloviny normální velikosti a také začerní. Dělá se to u obou pohlaví v období dosáhnutí zralosti. Mladíci se zákroku podrobují, jen co zatouží se líbit děvčatům, neboť bílé zuby pokládají za velmi ošklivé.

Wakambky (Wakambové, někdy psáno i Vakambové, východoafrický bantuský kmen, hlavně severně od Kilimanžára) si brousí horní čtyři řezáky a dole si vyrážejí dva. Všeobecně se procedura jako velká událost spojuje se slavnostním hodováním, tanci, zpěvy, určitými obřady a pověrami, o jejichž vzniku a smyslu už nedokážu nic říci ani sami domorodci; zkrátka znetvořené zuby pokládají za pěkné a příležitostně odůvodňují tento obyčej rozmanitými, zřejmě novodobými pohrůbkami: Mentawajové (obyvatelé Mentawajského souostroví v Indickém oceánu) například tím, že mezeza mezi zuby jim dovoluje při pití piva nebo mléka vydatně a daleko plivat.

Krášlení rtů u přírodních národů bývalo stejně obludné jako krášlení uší, které jsme už popsali. Kromě ušních čepů se hojně vyskytovaly i ústní čepy. Celý jihoa-merický národ dostal podle těchto čepů i svoje jméno: Botokudové (také Botokudi, v Brazílii, botoque = čep).

Max z Wiedu, který v první polovině 19. století procestoval jejich území, popsal

tento obyčej takto: „Otcova vůle určí čas, kdy se má udělat operace, a dítě dostane zvláštní ozdoby svého kmene, což se stane většinou už v sedmém nebo osmém roce, nyní je ještě brzy. Dětem napnou ušní lalůček a dolní ret, tvrdým, ostrým předmětem v nich prorazí otvory a do dírek nacpou nejprve malé a potom postupně stále větší dřívka, která nakonec lalůček i dolní ret ohromně rozšíří... I když jsou tato dřívka neobyčejně lehká, přece stahují starším lidem ret dolů, mladým však stojí rovně nebo je trochu vztyčen. Je to názorný důkaz neobyčejné pružnosti svalových vláken, protože dolní ret pak vypadá jen jako tenký prstenec okolo dřívka, stejně tak lalůčky, které sahají téměř k ramenům. Když chtějí, mohou dřívka vytáhnout, okraj rtů potom ochable visí a spodní zuby jsou celkem obnaženy. Postupem času se prodloužení stále zvětšuje a často tak zesílí, že lalůček nebo rty se přetrhnou. Tehdy kusy uměle spojí a napraví prstenec. U starých lidí najdeme většinou jedno nebo obě uši takto roztrhané. Protože čep ve rtu ustavičně tlačí na prostřední zuby dolní čelisti, tyto vypadávají už ve dvacátém až třicátém roce nebo jsou znetvořeny a posunuty.“ Ženy většinou nosí menší čepy.

Čep ve rtu se vyskytoval i u žen severozápadních indiánských kmenů v Americe. Lahgsdorff popsal velmi zajímavě tento zvyk ve svých „Poznámkách z cesty okolo světa“ (1802-1807), které vyšly ve Frankfurtu (1812). V té době se používaly ještě staré čepy, které je později nahradily stříbrné kolíky, protože evropští námořníci měli odpor ke znetvořeným domorodým děvčatům: „Když děvče dosáhne třináctého nebo čtrnáctého roku nebo se naplní doba jejího ženského poslání, propíchnou jí uprostřed pod dolním rtem malý otvor a skrz něj procopou zprvu hrubý drát, dřevěný dvojknoflík nebo váleček trochu zesílený na obou koncích. Tento jednou propíchnutý otvor potom dlouhé měsíce a roky postupně stále rozšiřují a dolní ret prodlužují oválnou nebo eliptickou destičkou do něho vloženou nebo miskou, čímž každá žena nabude vzhledu, jako by jí do masa dolního rtu vrostla velká, plochá, dřevěná polívková lžice. Vnější okraj talířku má žlábek, aby ho velmi protáhnutý dolní ret co nejpevněji svíral. Tato retní okrasa, pro nás Evropany ohavná, tato celkem zvláštní představa krásy, se vyskytuje na pobřeží severozápadní Ameriky od 50° až k 60° severní šířky. Všechny ženy bez rozdílu mají pod ústy takovou lžici a zdá se, že objem svědčí o zvláštní výsadě, stáří nebo stavu. Bývá dva až tři palce dlouhá, asi půl druhého až dva palce široká; ženy pohlavárů ji však mívají všeobecně o mnoho delší a širší. Viděl jsem sám u jedné velmi vznešené dámy na rtech ovál, který byl celých pět palců dlouhý a tři palce široký a Dr. Wolf, který má zcela jistě daleko k jakémukoliv nadsazování a s lodí Juno se plavil téměř po celém pobřeží..., ujišťuje, že v Clatham-Street viděl vznešenou ženu už v letech a její retní lžice byla tak velká, že zdvihnutím dolního rtu si jí mohla zakrýt téměř celou tvář.“

Africké Bongky si sepínají horní ret po obou stranách nedaleko koutků úst kovovými sponkami a kromě toho v otvoru nosí uprostřed horního rtu stéblo nebo měděný klínek a v dolním rtu dřevěný čep.

O ženách Magandžů, obývajících svahiské pobřeží směrem do vnitrozemí Tanzanie, vypráví Livingstone: „Jejich zvláštní ozdobou je *pelele*, kruh v horním rtu. Horní ret děvčat je propíchnutý na místě, kde přechází v nosní přepážku, a vkládá se do něj kolíček, aby otvor nemohl srůst. Potom se postupně vkládají silnější kolíky, až je po měsících a letech otvor tak velký, že se do něho může vložit kruh o průměru dvou palců. To má za následek, že například v jednom případě trčely rty dva palce před špičkou nosu a když se ona dáma smála, stáhnutím svalů se její ret

zdvihl až k obočí, zatímco špička nosu se dívala skrz otvor a zabroušené zuby připomínaly krokodýlí tlamu. Proč ženy nosí tyto věci, ptali se ctihoďného pohlavára Chinsurdiho. Odpověděl, zřejmě překvapen takovou hloupou otázkou: Pro krásu! Jsou to jediné pěkné věci, které ženy mají; muži mají vousy, ženy je nemají. Čím by byla žena bez pelele? Byla by jako muž bez vousů a ne žena."

Mitky nosí v ústech místo tohoto kruhu kostěný nebo kamenný knoflík, Lubašky v dolním rtu ještě hlazený křemen delší než 6 cm. Lotucky (ve všech třech případech jde o bantuské středoafriické kmeny) nosí v dolním rtu křišťál a náčelníková žena upozorňovala cestovatele, že by jeho manželka velmi zkrásněla, kdyby si dala vytrhnout přední zuby z dolní čelisti a nosila v dolním rtu dlouhý zahrocený hlazený křišťál.

V eskymáckých vesnicích u ústí Kuskokwimu vysoko na americkém severozápadě se ženy velmi zdobí perlami, nosí je všude, i ve vlasech. Mladým děvčatům propichují dolní ret na třech místech, v bočních otvorech vězí jako ústní čepy křivé kostičky, jejich knoflíkový hrubší konec je v ústech a nedovoluje, aby kostička vypadla; vnější konec je ozdobený perlami. Také nosí přepážka mladých děvčat je propíchnutá a nese šňůru perel, visící až k ústům. Tato perlová nosní okrasa se vyskytuje i u eskymáckých krasavic na dolním Yukonu, ale i dále na severu u Malametů. Všichni Eskymáci si tetují bradu. U Babinů v Britské Kolumbii si prý ženy vsazují do horního rtu po celé délce úst skleněné perly, které pomalu zarůstají do kůže, takže jen třetina vyčnívá nad ústa. To působí dojmem, jako by měly ještě jedny zuby.

Dodejme ještě, že některé domorodky, jako například Bongky, si vytrhávají obočí, což bylo zvykem i u Japonek. Podobně Dajačky na severním Borneu a početné domorodky v severovýchodní Africe si malými pinzetami vytrhávají obočí i řasy. O účesu budeme hovořit samostatně, pouze si řekneme, že přírodní národy nebývají spokojeny s přirozenými vlasy (ani chlupy), odstraňují si je, stříhají nebo barví. Některé tyto procedury jsou součástí obřadů spojených s pohlavní zralostí. Také první stříhání vlasů bývá spojeno s obřadností. U indiánských Crowů (pův. prérijní kmen záp. Ameriky, pak v rezervacích) byly ženy nuceny stříhat si vlasy na krátko, zatímco muži nosili vlasy co nejdelší. U mnohých národů patřilo a patří stříhání vlasů ke smuteční slavnosti. U jihoamerických Abiponů vdově odstříhli vlasy a na holou hlavu jí natáhli černou kapuci, kterou si smělo sundat jen tehdy, když se znovu vdala. Karibským děvčatům v bývalé Britské Guayaně spalovaly vlasy při obřadu spojeném s pohlavní zralostí. Chloupky na pohlaví se často zcela odstraňují. Někde si je ženy holí lahvoým sklem. Svahilky si natrou Venušin pahorek tekutinou z určitého stromu a potom si chloupky vyškubou. Nazývají to *zametáním dvora*.

Kráslení a znetvořování trupu a končetin. Také přírodní ženy, i když v nepatrné míře, si poškozují tělo přílišným stažením v pase, jako jsme to viděli u některých Australek. Malajsijky si někdy stahují sarong tak těsně, že jim kůže na břichu vystává. U Toradjů (Toradjové, souhrnné označení příbuzných národností na Sulawesi, tj. Na Celebesu) se vyskytoval jakýsi korzet v podobě pásu širokého 4 až 6 cm, který byl upleten z černých lián a černě obarvených rotangových pásů. Ženy si oplétaly navzájem tento pás okolo břicha, a to tak těsně, že se dal z těla odstranit pouze tehdy, pokud ho přerezaly. V těhotenství se odkládal, ale potom ho znovu upletly.

Na rukou věnují přírodní ženy zvláštní pozornost především *nehtům*, což zůstalo i civilizovaným ženám. U různých národů si nechávají ženy růst nehty do neuvěřitelné délky na znamení své vznešenosti; havajská královna Kahumannna měla podle Kotzebua nehty 3 palce dlouhé. Vznešené Čiňanky je nosí v drahocenných pouzdrech a tuto marnivost asi od nich převzaly i Annámky (Vietnámky).

Velkou roli hrají nehty v čarování. Často se setkáváme s názorem, že po jejich odřezání je třeba je důkladně zničit.

Barvení nehtů bylo a je velmi rozšířené. Nikoliv s krášením, ale s různými pověrami souvisí rozšířený zvyk *odřezávat* jednotlivé prsty nebo jejich články. Obětí bývá především malíček. U Australek bylo zvykem odřezávat děvčatům hned po narození nebo v desátém roce dva články levého malíčku, což prý byla podle některých etnologů kouzla, aby měly „šťastnou ruku“ při lovení ryb, ale to je jistě pozdější výklad. pochopitelnější příčinou bylo to, aby, když dorostou, si mohly šňůru při chytání ryb lépe omotat okolo ostatních prstů, což ostatně s kouzelným vysvětlením svým způsobem souvisí.

Na ostrovech Tonga (Přátelské ostrovy) odřezávají malíček oběma pohlavím, u Hotentotů jen ženám na znamení smutku, indiáni Kučinové, nejsevernější větev Athabasků, se prý domnívají, že mohou těžce nemocného uzdravit, když amputují jeho dceři nebo sestře malíček pravé ruky.

Cestovatel ze začátku osmnáctého století vypráví o Hotentotkách: „Když žena ztratí prvního muže a chce se opět vdát nebo mít nápadníka, nemůže si ho vzít a slavit s ním svatbu, pokud si nedá nejprve vzít první článek malíčku na levé ruce. Když se to stane, musí vystrojit hostinu pro ostatní ženy, aby ji opět přijaly mezi mladá děvčata jako takovou, která si pro svou mladost a krásu ještě muže zaslouží. Když se tedy nápadník vyskytne, nebo už nějakého má, může se bez strachu a překážek znovu vdát, neboť podle její ruky se už dá poznat, že měla muže tím před nynějším. Kdyby jí však umřel i tento muž a chtěla by vstoupit do třetího manželství, musí si dát odříznout článek dalšího prstu. Tento obřad se přísně a neporušitelně dodržuje a nepřipouští se žádné výjimky...“

Papuaníky a Masajky si v době, kdy jejich vzrůst ještě není ukončen, zdobí horní rameno kruhem, který vůbec neskládají, takže se později zařeže do masa, přechínajícího přes jeho okraj.

Pokud jde o *nohy*, téměř všechny přírodní národy se domnívaly, že je třeba si je šetřit a neznetvořovaly je; výjimku tvořili Čiňané, o kterých budeme hovořit později a podle kterých možná indiáni Kučinové ovazovali svým dětem nohy, neboť malé nožky pokládali za krásnější, a potom samozřejmě, moderní bělošky. Přírodní národy si zdobily nanejvýš prsty na nohách kroužky, ještě častěji však kruhy okolo článků, což se v prehistorických dobách dělávalo i v Evropě.

Černošky v Gabonu a ve střední Africe si zakrývají ozdobnými kruhy celou nohu, od kotníků až téměř po koleno; na tomto místě nás však většinou může zajímat umělé pěstování *lýtek*.

Karaibky stahovaly děvčatům už v útlém věku holeň jakousi polopunčochou mezi kotníkem a lýtkem a nad lýtkem stahovaly nohu páskou asi 4 prsty širokou, takže lýtko napuchlo mezi oběma stahy téměř jako koule. To ženy pokládaly za svou největší ozdobu. Obvazy impregnované obyčejnými barvami v mokru ztuhly a nabobtnaly, takže potom nohu stahovaly tím více, proto se jejich nositelky vyhýbaly promočení. Jistý misionář viděl mladé děvče, jak se brodilo řekou po rukou a matka ji držela za nohy jako trakař, aby si nenamočila obvazy.

Guayanské indiánky nosily na obou nohou těsně nad kotníky jakousi manžetu upletenou z hrubých nití a vyšší než ruka. Nezhotovovaly ji napřed, ale hned v dětství ji upletly přímo na noze. Při dalším tělesném vývoji bránila holenní kosti zesílit; tato část nohy zůstala útlá a jemná, zatímco lýtko se mohlo zcela vyvinout a přechnívalo přes horní okraj manžety. Těsně pod kolenem měly však nohu zavřenou jakýmsi podvazkem asi dva prsty širokým, pod kterým horní část lýtky také silně napuchla. Podobný způsob, u něhož není jasné, jestli měl záměrně zesilovat lýtko, pozorovali i u Samoánek.

Do kapitoly o okrasném znetvoření těla přírodní ženy patří nakonec i *umělá tloušťka*. Nebude asi mylným názorem, že vkusu primitivních mužů odedávna odpovídaly silné ženy. Nálezy ze čtvrtohorní doby a podobné nálezy z italských, egyptských a řeckých hrobů z mladší doby kamenné svědčí o mimořádně obezitě žen.

Pradávní muži si představovali ideální ženu velmi materiálně a na tom se příliš nezměnilo: v celém Orientu i v nižších evropských vrstvách se doposud pokládá silná žena za krásnou.

U přírodních národů žijících ve velmi těžkých životních podmínkách se tohoto ideálu mohlo dosáhnout ovšem jen zřídka: tloušťka ženy se pokládala nejen za krásnou pro své velké vnady, ale i za vznešenou jako důkaz dobrého bydla. Umělá tloušťka se tedy pěstovala především například na královských afrických dvorech.

Anglický spisovatel Speke (1863) vypráví, že v Karagwe a Uňoro (Unyoro) na západním břehu Viktoriina jezera (tj. jezera Ukerewe ve stř. Africe) se pokládá tloušťka za nevyhnutelnou součást ženské krásy, především u královských žen, které od raného věku vykrmovali kaší a kyselým mlékem. Emin paša popsal tento zvyk: „V blízké vesnici je tak tlustá žena, že může chodit, jen když ji někdo podpírá. Zdá se, že jsou silné ženy u Wahimů jakýmsi dědičným rodinným kusem, na který jsou velmi pyšní. Rumanika jich měl několik a Kabrega mň v roce 1877 ukazoval čtyři, které vypadaly doslova jako pívň sudy. Kromě nich jich ještě několik vykrmovali. Ubohá děvčata, která byla někdy docela hezká, dostávala jen sladké mléko, kterého musela denně určité množství vypít. Jednu týdně dostala mastnou solenou kaši, vodu nikdy. Nakonec všude u černochů se vyskytují ženy přirozeně neuvěřitelně silné. V roce 1880 mě požádal chartúmský guvernér, abych nejbližším parníkem poslal do Chartúmu ženu chartúmského občana, která zůstala v Makraci, šest dní na západ od Lada. Protože však žena nemohla chodit a byla na nesení i pro čtyři chlapi příliš těžká, byl jsem nucen vzdát se transportu a žena později umřela.“

Také Trarzové (Trarza, maurský kmen v Mauretánii) mezi Taligetem a Timbuktem na Sahaře pěstují u svých žen tloušťku, dívky musí dobrovolně nebo z donucení jíst obrovské množství másla a pít mléko a jejich obezita vyniká tím více vedle hubenosti mužů.

Podobně i jihuúbijské kmeny vykrmují děvčata před svatbou a tloušťka zde patří k prvním podmínkám ženské krásy: „Čtyřicet dní před svatbou nutí děvče k této životospřávě: brzy za svítání jí promastí tělo tukem, potom musí sníst kaši asi z jednoho kila mouky durra s vodou, bez soli a koření. Opravdu musí, protože běda jí, když nevyprázdní mísu až do dna, vedle ní totiž stojí s holí nebo s karabáčem z hroší kůže v tomto ohledu neúprosná matka nebo jiná příbuzná, které na sňatku záleží. A když nesnímě nechutnou a protivnou potravu dívka zvrátí,

její dozorkyně se nevzdají, znovu potravu přinesou a musí ji spolknout. Po obědě zase dostane kaši z darry (lugma) s kouskem vařeného masa, večer stejné množství kaše jako ráno a nakonec v noci ještě velkou dýňovou mísu kozího mléka. Přitom ji ustavičně natírají tukem. Z této procedury se dívka zakulacuje přímo před očima a když uplyne oněch čtyřicet dní, podobá se téměř – abychom použili súdánského přirovnání – hrochovi; to však uchvacuje jejího ženicha a vzbuzuje závist u jejích hubených družek.“

U Somálců zpívá mladík své milé: „Jsi krásná, bujně jsou tvé údy, byla bys ještě krásnější, kdybys pila velbloudí mléko.“

Na Havaji a Tahiti je rovněž považována tlustá žena za krásnou. Z Nového Meklenburska napsal Parkinson⁴⁹: „Viděl jsem jednu takovou vykmenou krásavici, jen ji před dvěma dny propustili z vězení (v menstruační chatrči). Zřejmě ji vystavili na odív, neboť mnoho lidí sedělo okolo ní. A mne přivedli proto, abych vyjádřil svůj obdiv. Výkrm se v tomto případě podařil. Maličká, která mohla mít asi čtnáct let, byla skutečně „tlustá jako prase“ a ženy, které seděly vedle ní, jí s obdivem hladily silné ruce a stehna nebo ji s rozkoší poplácávaly po tvářích.“ Podobně u Indů se obezita pokládá za krásnou u vznešené ženy; už Manuův „Zákoník“ (o „Zákoníku“ viz výše) radí, že je třeba při volbě manželky dbát na to, aby její chůze byla půvabná jako chůze mladého slona, a v jednom sanskrtském verši čteme: „Ó, moje milá, ani dnes nepochybuji, zda má být mezera mezi tvými prsy a tvými boky.“ U jihoamerických Arekujanů (nověji Araukánů) se ženy vůbec v břiše nestahují, naopak se snaží, aby bylo širší a obtáčejí si břicho hrubými pásy. Do určité míry se zde tlusté břicho pokládá za hezkou věc.

Ňadra. Zlatému poháru, ze kterého – podle Montagazza – mají muži pít lásku a děti život, by se opravdu mohla věnovat obsáhlá kniha a ani ta by nevyčerpala vše zajímavé, co by se o nich a jejich významu dalo říci z různých hledisek, počínaje antropologickým stanoviskem až k hlediskům kulturně-historickým a mravoučným: jejich dějiny by představovaly ve zkratce nejen dějiny tělesného vývoje lidstva a jeho ras, ale i dějiny lidské kultury a lidských mravů, a kdybychom chtěli brát v úvahu i jejich úlohu ve výtvarném a slovesném umění, museli bychom napsat a obrázky potisknout několik svazků.

A přitom jde jen o mléčnou žlázu, jejíž mlékovody vyústují na pigmentové bradavce, obklíčené větším či menším dvorcem, o mléčnou žlázu, která u dospělé ženy leží ve výšce třetího až sedmého žebra, je obalená tukem a jím také částečně prorostlá, což určuje její tvar. Můžeme bez nadsázky říci, že ženská prsa by nehrála v dějinách tak honosnou a oslavovanou roli, kdyby podle přání moralistů sloužila jen na kojení a nebyla z vůle přírody zároveň jedním z nejsilnějších dráždivel polhavlání žádosti a erotických choutek.

Proto také odedávna ženy všech ras věnovaly svým prsům zvláštní pozornost a snažily se jejich tvar přizpůsobit převládajícímu vkusu nebo nevkus. Mnohé přírodní ženy však hleděly i na životodárnou úlohu prsou a dbaly o ně.

U Kafirů začíná matka natírat dcerám už v sedmém nebo osmém roce prsa mastí, připravovanou z určitého tuku smíchaného se zvláštními kořeny roztlučenými na prach. Konečky prstů tře a potahuje měkká místa okolo bradavek, jako by chtěla vytáhnout mléčnou žlázu; později vytahují i bradavky a ovazují je lýkem. Basutkám dlouho před porodem stále natahují prsa, aby je mohla později podávat pod rukou do úst svému dítěti, sedícímu na zádech.

U papuánských Kaiů v bývalé německé Nové Guineji (dnes součást státu Papua-Nová Guinea) se dělalo toto: „Aby krása děvčete byla dokonalá, potřebuje pěkně formovaná řadra. Aby takových prsů dosáhla co nejrychleji, používá se tento prostředek: nasbírá se určité množství mravenců dvou druhů, odštípnou se jim hlavičky a rozetrou se na prsa. Štiplavá šťáva tohoto hmyzu pálí na kůži a způsobuje, že trochu napuchne. Účinek se zvětšuje ještě tím, že se prsa šlehaají určitým druhem kopřivy. Tento prostředek však nezabere napoprvé, je třeba ho opakovat. Ale podle papuánského názoru přece jen urychluje vzrůst prsů a když má děvče jen trochu trpělivosti, dostaví se výsledek zcela jistě. Papuánská žabka však musí zachovávat dvě pravidla opatrnosti. Především nesmí, když se dala na toto léčení, nikdo stát obrácená k moři. Vlny, ženoucí se na břeh, by zmařily všechny naděje a pomalu se nalévající prsy by odplavily. Za druhé, stálým nebezpečím pro nesměle pučící panenskost je strýc. Děvče se tedy musí mít na pozoru, aby nikdy nešlo vedle něho. Sešlapal by jí prsa, jako šlape půdu. Když je přesto nablízku a nelze se mu vyhnout, musí jít dívka před ním.“

Ve střední Austrálii dělali toto: Aby pomohli prsům děvčete růst, shromáždili se muži v *ungunje*, v mužském táboře, a všichni společně zpívali dlouhé písně, jejich slova nabádala prsy, aby rostly, jako i jiné zpěvy podobného druhu a kouzla posvěcovaly dávku tuku a rudé hlíny, kterou přinesli *gammoni*, tzn. bratři matky děvčete. Stejně působily i čelenky a náramky z kožených šňůr. Zpívající muži vždy patřili ke druhé polovině kmene a ne k polovině děvčete; když byla například Panunga, museli být Kumara. Za svítání jeden vyšel ven a zavolal děvče na místo nedaleko *ungunji*, kam potom přišla v doprovodu matky. Zde jí *gammoni* natřeli celé tělo tukem, poté jí namalovali rudou hlínou řadu nových pruhů na zádech a přes střed prsů a břicha. Okolo každé bradavky namalovali velký kruh a pod tímto kruhem přímé čáry. Na obě ramena a pod paže dívky navlékli dlouhé provazy z klokání kůže; na krk navěsili početné kruhy a okolo hlavy ovázali mnohé čelenky, na které upevnili spoustu ocásků, které jí visely po čele a uších. Všechny tyto předměty *gammoni* posvětili čarodějnými zpěvy. Když se to stalo, zavedla matka děvče do buše, kde se usadila v určité vzdálenosti od hlavního tábora na tak dlouho, dokud její *ilkinia*, tzn. malby na těle nezmizely. Až potom se směla vrátit do hlavního tábora. Posvěcené čelenky a náhrdelníky nosila dívka tak dlouho, až se pomalu opotřebovaly a odpadly. To byly čáry podobné oplodňovacím kouzlům, jenže zřejmě měly za účel přimět prsy k hojnosti mléka.

U mnohých afrických národů prsa zvláštním způsobem stahují. Hrudník se nad prsy sešněruje a tím se prsa udržují dole. To, samozřejmě, nemůže na ně zůstat bez vlivu. U bantuských národů je takové stahování prsou známkou vdанých žen.

O černoších Amaxhsosa cestovatel říká: „V nejkrásnějším věku jsou jejich tvary někdy nikoliv nehezke, jsou plné a zaoblené, i když jim i tehdy chybí půvab a spanilost... Prsy jsou ještě vztyčené, zahrocené, což většinou bývá jen u neprovdaných žen. Jen co se ženy vdají, objevují se známky rychlého úpadku, především ochablosti a klesání prsů, které se nakonec celkem pronášejí. To se pokládá za normální známku vyvinuté ženy, nikoliv za nedostatek krásy. Naopak jde spíše o přednost a ženy zvýrazňují toto zkrášlení stahováním prsů. Prsy se tím tak značně protáhnou, že si je bez těžkostí mohou přehodit přes rameno a kojit dítě, které nosí na zádech; také v sedící poloze podávají prso pod zdviženou rukou dítěti, které jim klečí za zády. Tato věc, která někdy vyvolává pochybnosti, je tak častá, že se tento tvar prsou nemů-

že pokládat za nějakou nepřirozenou znetvořenost a v jižní Africe se nezdá nikomu nápadný.⁵⁰

U Ašantek jsou ňadra třináctiletých až čtrnáctiletých dívek skutečně vzorová, ale mladé ženy úmyslně ničí tuto krásu, aby jim daly tvar, který pokládají za krásnější – zavazují si širokou stužku pevně přes prsy, až nakonec ztratí svůj oblý tvar a stanou se kuželovitými.

Na loanžském pobřeží (Loang, dnešní Kongo, viz výše) si ženy také zavazují přes prsa šňůru nebo někdy cípy dlouhého oděvu, do kterého se oblékají. Ale zde tím nechtějí prsa stlačit dolů, nýbrž naopak, ochablé prsy pozdvihnout. Šňůru zavazují okolo horního okraje, aby napnutím a zkrácením kůže udržovaly uvolněné prsy v jejich přirozené a žádoucí výšce.

V Ugandě však pokládají visící prsy za mimořádně krásné a také si je stahují, aby tohoto cíle co nejdříve dosáhly. Tento zvyk vládne i v Kongu, zjistil se v Angole, jako vůbec v západoafrických kmenů. Zde sešňěrovávají prsy už malým dívkám, aby si na to zvykly od mládí, neboť později jsou ženy nuceny si takto visící prsy stahovat, aby jim nepřekážely v práci.

Waporožky (Waparoni, psáno i Vaporonky, Vaporoni, Vaporonové, Vaporožky) v bývalé německé východní Africe (tvořila ji částečně dnešní Keňa) si přetahují kožený šál, ve kterém nosí děti, pod rukama a obtáčíjí ho okolo prsů, čímž přispívají k tomu, že v krátkém čase u ještě celkem mladých žen se plná, krásná a vzpřímená ňadra změní v prsy splhlé a visící.

V Jižní Americe bylo pozorováno umělé prodlužování prsů u Pajagujek na řece Paraguay. Jen co děvčata dorostou, stahují jim prsy pláštěm nebo koženým řemenem a natahují je na záda, takže před 24. rokem jim visí jako pytle. Dále pozorovali natahování prsou šňěrováním u Annámek a na ostrovech ve východním Malajském souostroví, kde se jakýsi natahovací živůtek nazývá *kutang*. Prsy zdvižené stáhnutím se vyskytují i na ostrovech západně od Sumatry.

Potlačování prsů bylo pozorováno na území Amboa v jihozápadní Africe, kde dívkám jejich vzrůst zastavovali rozpálenými bambusovými válečky, protože malá prsa se zde pokládala za přednost žen, také u indiánských Čerokézek, u nichž zabráňovali růstu plochými oblými kameny. Čerokézky, Osetky (Osetové, vl. jménem Iron, Digoron, na Kavkazu), Kabardinky, Kalmyčky používají snad dodnes proti vzrůstu prsů šňěrovačky.

Domorodý spisovatel popisuje tento zvyk u Čerokézek takto: „Děvčeti zašili v sedmém roce pas do safiánu, aby mu dodali větší souměrnosti. Jen co se však vdalo, přeřezal ženich nožem šňůru, kterou byl safián sešitý, přičemž zachovával co největší opatnost, aby se nedotkl ani těla, ani safiánu. Když poškodil to či ono, měl z toho velkou ostudu. Po snění této šňěrovačky přibírala mladá žena tak rychle, že se její prsa zřetelně vyvinula už po několika dnech. Všechny tyto zvyky se udržely dodnes. Zašití velmi škodí zdraví; u mnohých vyvolá i souchotiny.“ Tato šňěrovačka nebo široký pás, do kterého je tělo pevně zašité od prsou až po boky, je vyroben z kůže, kterou si bohaté ženy spojují stříbrnými háčky.

Osetky dostávají takovou šňěrovačku v sedmi až osmi letech, podle jiného pozorovatele v deseti nebo jedenácti, a mohou si ji odložit až o svatební noci. Čerokézská dívka si zpívá: „Už devět roků je děvče-sirotek sešňěrované, už devět roků šňěrovačka svírá děvče. Bolí ji srdce, svírá se jí hrud'. Je doba, aby mladíkův nůž ji zbavil pout. Jenže, kde je ten mladík?...“

Tetování ňader se vyskytovalo nebo se dosud vyskytuje v různých končinách,

hlavně u kmenů rovníkové Afriky jsou na vrcholcích prsů oblíbené různé čárkové ornamenty. V Alfurském souostroví (tj. na Molukách) si je ženy zdobily, například na ostrově Seramu obloukovitě sestavenými bodly a na Timorlautských ostrovech (Tenimberském souostroví) jakýmsi hvězdíci s příjímými nebo souměrně zakřivenými paprsky, jejichž středem byla bradavka.

Tu a tam byly prsy dívek a žen přímo mrzačeny: v Akaluhu na břehu jezera Tanganika a v Kasangalu viděl cestovatel černošky, které měly jamky, neboť bradavky byly odtrženy, i když jinak bývají černošky na své bradavky velmi pyšné; zde však možná šlo o nějaký druh trestu. Také jednotlivým australským dívkám na Herbertově řece vytrhali bradavky, aby nemohla kojít; důvod je však neznámý.

Celkově se dá říci, že přírodní ženy zacházely se svými prsy většinou rozumně a důstojně, i když vždy neměly smysl pro jejich pěkný tvar; také se zdá, že původní příčinou úmyslných deformací, pokud se u nich vyskytovaly, byly praktické důvody, souvisící s pracovními podmínkami a kojením.

Dodejme ještě, že z vůle přírody se vyskytuje nesouměrnost prsou ve velké míře u všech ras. Různí cestovatelé ji pozorovali v Africe, Austrálii, u Veddů na Cejlonu. V Tasmanii viděl cestovatel mladou ženu, jejíž pravý prs byl plně vyvinutý, zatímco levý byl ještě plochý. Také u Indů se nesouměrnost vyskytovala zřejmě častěji, protože Manuův „Zákoník“ zařazoval mezi vlastnosti, které jsou u děvčete důvodem pro to, aby ji nezvolili za manželku, nesouměrnost prsou.

U bělošek – severoněmeckých žen zjistil německý vědec Rothe v 21 případech z tisíce značnou nesouměrnost, větších levých prsů bylo 80,95 %, větších pravých 19,5 %. U 550 francouzských kojících venkovských žen bylo zjištěno jen 24 % stejných prsou, silněji vyvinutých levých 54 % a silněji vyvinutých pravých 25 %. Nesouměrnost prsou se zdá dokonce dědičná. Vyskytuje se však i z vnějších příčin. Brehm v Súdánu konstatoval, že jedno prso bylo delší než druhé, protože dítě sedící matce na bocích se za něj drželo. Uváděný Rothe se také domnívá, že nesouměrnost vzniká často tím, že kojící ženy jsou většinou pravačky a proto snadno a častěji přikládají děti k levému prsu.

„Hotentotská zástěrka“ a *steatopygie*. Vnitřní malé pysky (labia minora, nymphae), které leží souběžně s velkými a jsou jimi přikryty, jsou ze všech částí pohlavního ženského orgánu druhotných změn nejspolehlivější, pokud jde o jejich tvar, polohu a strukturu, zvláště zvětšení a prodloužení.

Citujme k této otázce nejprve Havelocka Ellise⁵¹: „Je dokázáno, že se velikost takového pysku protahováním může zdvojnásobit. „Hotentotská zástěrka“ (francouzsky *le tablier*), u jihoafrických národů se celkem běžně vyskytující prodloužení malých pysků, je jev už dávno známý. V těchto případech není délka nebo šířka 3 nebo 5 cm nic neobvyčejného. Také dlouhé pysky nejsou vůbec omezeny na určitou oblast nebo rasu, jsou i u Evropanek celkem obvyklé a dosahují u nich rozměrů, které v ničem nezaostávají za hotentotskými pečlivě popsányými příklady. Dickinson⁵², který tuto záležitost přesně zkoumal v New Yorku, zjistil, že z tisíce náhodou zkoumaných gynekologických případů jich 36 %, tedy více než třetina, vykazovala určité chorobné zvětšení. Ploss a Bartels dospěli při svém podrobném zkoumání „hotentotské zástěrky“ k závěru, že toto znetvoření vzniklo snad ve většině případů uměle. U Basutů (jižní Afrika, viz výše), jak je všeobecně známo, mají starší děvčata zvyk manipulovat s ohánbím dětí, a to nejčastěji hned po porodu. A protože tento útvar je velmi pružný, snadno dosahují svými manipulacemi pro-

dloužení. Netřeba se přitom domnívat, že se to dělá kvůli pohlavnímu vzrušení – i když nezřídka běží i o to – neboť existují početné svérázné podobné obyčeje, které mají za cíl deformaci pohlavních orgánů a přitom vůbec nesledují pohlavní vzrušení. Dickinson dospěl k podobným výsledkům v souvislosti s úmyslným prodlužováním ohanbí u civilizovaných Evropanek. U 361 z tisíce žen z vyšší společenské vrstvy zjistil prodloužení nebo zvětšení často spojené se značným stupněm scvrknutí a změněného zbarvení a domnívá se, že to byl vždy důsledek opakované masturbace při roztáhnutí pysků: ve 30 % těchto případů se masturbace prokázala. I když je tento závěr pravděpodobný, je třeba ho brát s rezervou. Náзор, že u ženy, která ještě nebyla těhotná, svědčí vyčnívání malých pysků nad velkými o tom, že se zde jistou dobu prováděla masturbace nebo jiná manipulace, není dostatečně odůvodněný. Je velmi pravděpodobné, že pysky, jakož i klitoris u některých lidských ras vyčnívají od přírody více než u opic. U domorodků v Ohňové zemi sahají například malé pysky hlouběji dolů než Evropankám a není nejmenšího důvodu k domněnce, že tyto domorodky s nimi nějak manipulují. U Evropanek vynikají zase malé pysky někdy velmi výrazně nad velkými, pokud jde o ženské organicky infantilní typy⁵³. Známe takový příklad, kde – jak jsem přesvědčen – se neprováděla žádná manipulace.“ Potud Havelock Ellis.

„Hotentotská zástěrka“ byla zjištěna u Hotentotek a Křovaček už velmi dávno, v nejkrajnějších případech, (pro tyto národy však typických) dosahovalo prodloužení malých pysků 14 až 18 cm, přičemž i předkožka klitorisu byla často zbytnělá. Tento fakt vyvolal velkou pozornost vědců a stal se i předmětem vědeckého sporu, zda jde o jev všeobecně přirozený nebo umělý. Spor je dnes vyřešen a vyvolal ho vlastně jen dřívější nedostatek porovnávacího materiálu.

Zvětšení malých pysků, uměle nevyvolané, je jev u všech národů a ras poměrně častý a netřeba se tomu velmi divit, neboť – jak jsme už konstatovali – z pohlavního hlediska vytváří příroda v lidstvu obdivuhodnou rozmanitost a zdá se, že je zde nejméně schopná dodržovat všeobecná pravidla. Stejně tak individuální rozdíly u pohlavních orgánů jsou u obou pohlaví výraznější než rozdíly ve tváři a v postavě a zdánlivě všeobecné a normální tvary a proporce jsou ve skutečnosti více různorodé a proměnlivé, než se všeobecně předpokládá.

Anatom a etnolog Hartman napsal: „Hotentotskou zástěrku“ není třeba hledat jen v jižní Africe, lze ji najít po celém světě, dokonce i v Evropě je dost častá. Každý kabinetový etnolog by se zděsil, kdybych mu předložil pohár plný takzvaných hotentotských zástěrek z preparačního sálu hlavního a světového města Berlína, pěkně čistě uschovaných v alkoholu. Fakta hovoří. Podle našeho gynekologického pozorování rozhodně můžeme potvrdit, že podobné útvary nejsou u našich žen tak vzácné, jak se lidé dosud domnívali.“ Další výzkum ukáže, zda nápadné, ale přirozené zvětšení malých pysků lze pokládat za projev nižších rasových prvků nebo infantilismu u příslušné osoby.

Pokud nebudeme brát zřetel na Křovačky a Bečuánky (Bečuáni, Botsvané, viz výše), byla „hotentotská zástěrka“ zjištěna i u Wolofek (Wolofové, psáno i Volofové), bantuská národnost hlavně v Senegalu a v Kamerunu), u ostrovanek v Jižním moři (Oceánii), u Kamčadalek a dokonce i u Japonek. O Kamčadalkách (jinak také Itelmenkách) napsal Steller: „Některé, a to velmi početné, mají také velmi velké malé pysky, které vystupují z lůna na palec a jsou průsvitné jako slída nebo pergamén. Itelmenky nazývají tyto neobyčejné pysky *syraetan* a vysmívají se jim navzájem.“ ze severního Transvaalu, z jihomořských ostrovů, od afrických Bongů

(viz výše) pocházejí dřevěné figurky, na kterých jsou „hotentotská zástěrka“ nebo zvětšený klitoris velmi zřejmé.

Umělé prodlužování stydkých pysků, o kterém v tomto případě převážně jde, znamenalo u Hotentotů a jiných afrických kmenů jistě především zkrášlovací zvětšování přirozeného jevu, které se pokládalo za hezké. Zda to souviselo s onanií žen nebo s pohlavním ukojením získávaným onanováním jiných, to nevíme; součinnost tohoto činitele při tomto zvyku však není vyloučená. Někdy šlo snad i o zvýšení požitku při souloži. Už francouzský cestovatel le Vailland napsal, že některé Hotentotky a ženy kmene Namaqua (také Nama, samostatná skupina Hotentotů v jihozáp. Africe) si prodlužují malé pysky z maminovosti – zvětšují si je nejprve protahováním a třením a potom si je prodlužují svále více tím, že si na ně větší závaží. Toto prodlužování dělají i ženy v Dahomé (dnes Benin), čaroděj na Ugandě, a Wahijky na jezeře Nasa si umí prý prodloužit klitoris až do délky prstu.

Podobné věci dělávaly se svými genitáliemi i indiánské Mandanky, Minitarky a ženy Krkavců. O Ponapkách na ostrově Ponape (Karolíny) napsal cestovatel, že pokládají za zvláštní půvab děvčete nebo ženy mimořádně prodloužené vnitřní pysky, k čemuž vybírají nemohoucí starce, aby jim je potahováním a sáním uměle prodlužovali, stejně jako klitoris, což se opakuje v určitých obdobích až do puberty. Klitoris dráždí také tím, že ho dají poštipat určitým druhem mravenců. Muži se rádi pasou při souloži na těchto zvětšených vnaďách. Podobný zvyk prý vládl i na všech ostrovech Jižního moře (tj. Oceánie, viz výše).

Stejný poměr mezi přirozeným jevem a okrasou, kterou se stává v důsledku své neobvyklosti, nacházíme i u takzvané *steatopygie*, tedy silného zadku; *steatopygie* je svým výstředním tvarem zvláštností žen určitých afrických kmenů, především Křovaček, Koranek Hotentotek, ke kterým tvoří jakýsi přechod Bornky, Volofky a Kondky. Náběh ke *steatopygii* mají už děti v nejútlejším věku.

Nejde o nic jiného než o neobyčejný vývoj tukových polštářků na zadku. Vyskytuje se i u chlapců a mužů. „V dobrých letech, když je dost zvěřiny, nabývají jejich sedací části na naše evropské poměry přímo fantastických rozměrů, zatímco při chudé stravě toto množství tuku zase mizí.“ Hotentoti nazývají tyto tukové polštářky *aredi*.

Sokolovskij se domnívá, že *steatopygie* u člověka je možné vysvětlit si stejně jako podobný jev u jisté ovce (*ovis aries steatopyga*); tukové polštářky vznikají z jejich stepního života a představují zásobárnu tuku na zlé časy. Křováci a Hotentoti ji původně získali přírodním výběrem.

Steatopygie pozorovali i u Somálek, Berberů, trpasličích žen kmene Ewwe.

Sklony k ní lze nakonec pozorovat i u evropských žen, zvláště na jihu. Italský vědec de Blasio ji studoval na prostitutkách. Vypráví: „Ve dvou případech jde o prostitutky z Neapole, ze kterých je jedna rozená Neapolitánka; obě dvě se vyznačují zadkem velmi silně vyvinutým a dole charakteristicky hranatým, jakož i tukovými polštářky v kostrčové oblasti. Tuto zvláštnost, samozřejmě, dobře znají přátelé obou děvčat, a způsobuje, že mají zvláště velký okruh zákazníků; jedna dostala přezdívku la culacchiona a druhá la culetta. Obě děvčata, kterým v době mého pozorování šlo na dvacátý rok, tvrdila, že tuto zvláštnost mají sice od nejútlejšího věku, ale že v pubertě značně přibrala.“ Že i civilizované bělošky z dobré měšťanské společnosti pokládaly *steatopygie* za velkou ozdobu svého pohlaví, o tom svědčila v minulém století výstřední móda takzvaných „honzíků“, která skutečnou *ste-*

atopygii předstírala. U Hotentotů a Křováků se steatopygie pokládala za velkou ozdobu ženského pohlaví.

Účes. Dosud jsme hovořili především o krášlení těla tělesnou plastikou, to znamená o ozdobném znetvořování pokožky, nosu, uší, rtů, genitálií atd. Ženský účes tvoří přechod ke krášlení bez tělesné plastiky, k vlastní dekorativní okrase (čistě estetické), příležitostné (slavnostní a obřadní) a stavovské nebo čarodějně. Různý způsob účesu se opírá v podstatě o rozmanitou povahu vlasů u jednotlivých ras.

Národy s krátkými kučeravými vlasy se snaží hlinou a tukem udělat z nich tvárnou hmotu, schopnou vlasové plastiky; národy s hladkými a dlouhými vlasy se k tomuto prostředku nemusí uchýlovat. U většiny národů se také obyčejně liší ženské účesy od účesů mužských, stejný účes u obou pohlaví je vzácný. U některých indiánských kmenů, například u Crowů, se vyskytovaly ostříhané vlasy u žen a velmi dlouhé vlasy u mužů, u jiných kmenů tomu bylo naopak.

Za nejjednodušší formu účesu lze považovat malý chomáček.

Zulukaferské dívky nosily krátké vlasy, ale vdáným ženám hlavu oholili až k nejvyššímu temeni, kde zůstal velký chomáč vlasů, ze kterého si dívka utvořila červenou hmotu vtíráním okrové hlíny a tuku. Tento chomáč tvořil většinou na hlavě jakýsi knoflík, velký jako pěst, sedící na temeni. U některých indiánských omažských kmenů (Omahové, povodí Mississippi) nosila děvčata vlasy učesané do čtyřech chomáčků, ze kterých byl jeden nad čelem, druhý vzadu na hlavě a další nad každým uchem. Na Nových Hebridách nosily vlasy krátké, ale upravené do nespočetných stojících kroužků. V Africe, například u Somálců, Súdánců, Kafrů, Owambů byly oblíbené velmi početné pletence.

Také o Kalmyčcích vypráví starý cestovatel po ruské říši, že děvčatům, „jen co začnou dorůstat, o všechny vlasy starostlivě pečují, a ve dvanáctém nebo čtrnáctém roce, když kalmycká ženy pohlavně dospívá, zapletou jim zadní vlasy z temene do jednoho hlavního copu, *täbi*, a vlasy po obou stranách do tolika malých pletenců, *köckl*, do kolika chtějí nebo mohou, a ty obyčejně visí dolů, na záda a ramena, ale někdy jsou ovinuty okolo hlavy. Když se dívka vdá, tyto pletence rozpletou a ze všech vlasů na hlavě, hned za ušima, upletou dva velké copy a ještě k nim přidají i cizí vlasy (*babagain chojor uessin*), které jim visí vpředu po obou ramenou a bývají uloženy do pouzdra z černé kitaiky nebo taftu. Copy bývaly vždy velmi oblíbené.“

Grónské Eskymačky „by se styděly ostříhat si vlasy; dělají to jen v nejhlubším smutku nebo když se nechtějí vůbec vdát. Zaplétají si je dvakrát na hlavě, takže přes temeno leží dlouhý, široký cop a na něm stojí ještě jeden menší, svázaný péknou stužkou, která také bývá ozdobená skleněnými perlami.“

To nás přivádí k ozdobám vpleteným do vlasů, jejichž nejjednodušší formu vidíme snad u Hotentotky, která nosívá vlasy velmi krátké, ale silně promaštěné a propletené měděnými ozdobami; čelo si přitom pudruje voňavým práškem *bu-chu*. Kirgizské ženy nosí vlasy zapletené do dvou nebo tří pletenců, „ze kterých dva ovinuté různými stužkami visí na ramenou nebo jsou ovinuty okolo čepice; třetí pletenec visí na záda až po paty. Někdy si zaváží místo copů něco jiného a okráší to ozdobami a mašličkami ze stužek. Děvčata si rozdělují vlasy na mnoho účků, na které věší stříbrné plíšky nebo kamínky v podobě hadích hlaviček a na jejichž konci upevňují šňapce, stužky apod.“

Vůbec, pokud jde o účesy přírodních žen, můžeme prohlásit, že by nejednou

mohly směle konkurovat nejfiligránštějším módním účesům, které se v průběhu civilizace vyskytly u fintivých bělošek. Ani věžovité účesy nebyly neznámé – vysoké drdoly, do husta ovázané stužkami a čnějící na hlavě šikmo do výšky. Skutečně krásnou, dokonce nejkrásnější úpravou vlasů vynikají však polynéske ženy, které se svými pěknými vlasy mistrovsky spojují kouzelný půvab květin.

Okrasné předměty a vznik oděvu. Dá se říci, že ani jedna část těla přírodní ženy nezůstala bez okrasy, pokud ji mohla na sobě udržet. Prsty na ruce i nohou, stehna, nohy, boky, pas, prsa, ruce, ramena, krk i hlava ozdobovaly a ozdobují okrasnými předměty. Prsteny na rukou jsou celkově mnohem méně oblíbené u přírodních žen než u kulturních a krášlení prstů na nohách se vyskytuje téměř jen v Indii. Na nohách nosí přírodní ženy především kovové, kožené, třtinové kruhy, v čeněř vynikly hlavně Dajačky, Masajky a Konžanky s jakýmsi pancíři na ruce i nohách ze spirálovitě stočeného drátu.

Masajská děvčata obvykle nosí jen několik náramků, ale pokud se má Masajka vdát, dá si okolo nohy obtočit hrubý železný drát. Spirály z podobného drátu nosí i na ruce a k tomu ještě zpravidla nějaký náramek ze slonoviny. Tato okrasa má jakýsi hudební účinek, neboť početné kovové kruhy vydávají při každém pohybu určité zvuky, a ty se občas zesilují ještě zvláštními kovovými chrastítky.

Okrasou ramen a krku bývají obvykle šňůry, obroučky a řetízky s přívěsky nebo bez. U žádného přírodního národa se ovšem nesnaží zahalit prsa, pokud k tomu nevedou cizí vnější vlivy. Šňůry jsou z rostlinných provázků nebo kožených řemínků, ale bývají to i stužky a šňůry perel. Navléká se na ně všechno možné: kamínky, kostěné kuličky a destičky, kousky mušlí, slimáčí ulity, pestrá jádra apod.

O velmi zvláštním druhu u mozambických žen však vypráví starý Lindschotten z konce 16. století: Byl zde prý zvyk odřezávat protivníkům v boji mužský úd. Tyto údý potom usušili, aby se nezapáchaly a když byly suché, přinášely je královi v přítomnosti všech knížat a náčelníků do jeho vesnice, brali jeden po druhém do úst a potom ho opět vyplivli královi k nohám, což král přijímal s velkými díky. Aby uctil jejich hrdinství a statečnost, dal všechny tyto vyplivnuté údý posbírat a vrátil je těm, kteří mu je věnovali jako zvláštní počtu a důkaz rytířství. Vyznamenaný vzal údý, které mu král vrátil, navlékl je na šňůru, a když se potom slavila svatba nebo konala jiná slavnost, přišly jeho nevěsty a ženy s takovou šňůrou mužských údů okolo krku, jimiž se honosily, jako u nás vznešené dámy zlatými řetízky.

Je pravda, že přívěsky souvisí s různými pověrami a kouzly.

Maorky na Novém Zélandu nosí *tiki*. Je to plochá, z nefritu vytesaná lidská figurka s velkou hlavou, obrovskými očima a výstředními proporcemi. Nepokládá se však za nějakou modlu, ale souvisí asi s genealogickou tradicí, neboť E'Tiki je jméno jednoho jejich velkého předka. Tyto figurky často představují rodinné dědičné kusy; když nemají tento význam, ženy se jich snadno zbavují. Jak na ruce a na nohách, tak se vyskytují železné kruhy i na krku. Mitky na horním Nilu, Masajky, Vadorobky nosily takové kruhy ze železného drátu, které se vůbec nedaly sundat.

Padangky na Sumatře nosily okolo krku masívní mosazný drát, asi třetinu palce silný, který mívaly ovinuté patnáct až pětadvacetkrát – to záviselo na věku – a tvořil jakýsi pancířový krúnýř. Podobné kruhy nosily na hrudi, pod koleny a na

ramenou. Na krk jim je věšely asi v sedmém roce, na prsa a záda až ve dvanáctém. Byla to velmi bolestivá procedura a dělaly ji ženy z Loilongu, které jednou do roka chodily po padangském okresu.

Také okrasa hlavy mívá u přírodních národů nejen estetický smysl, ale bývá i příležitostná a mívá sociální nebo obřadný význam. Přírodní žena si zastrkávala za ucho květy, listy, pera, podobně i do vlasů různé ozdoby z rostlin a peří, potom hřebeny, jehlice apod. Hřebeny najdeme hlavně v Melanésii a v Africe, květinové ozdoby především v Polynésii. Obroučková okrasa se vyskytuje velmi často buď jako skutečný kruh, stužka nebo látka ovinutá okolo hlavy.

Zulukafěrky to dělávají obzvláště hezky: děvčata si sčesou vlasy dozadu a okolo hlavy si ovinou stužky nebo nosí kruh, ze kterého na čele visí kovové plíšky. Australky nosily kožené šňůry. Dajačky si ovinují hlavu látkou. Tvar této okrasy připomíná malé kloboučky bělošek. Velmi ozdobné jsou kožené „mitry“ Hererek, vyúsťující do třech růžků. Děvčata, která ještě nejsou na vdávání, je nesmějí nosit, matky na nich nosí široký pás ze železných perel, bezdětné ženy podobný pás z mušliček *kauri*.

Kirgizky nosí vysoký, zastřižený a šátkem obtočený kužel z vlasů, děvčata však kužel neovinutý, navršený do špičky, s různými cetkami na konci. Ženy severních národů – Eskymačky, Aleutanky, Kamčadalky atd. nosily hřejivou kapuci, která měla někdy velmi dekorativní vzhled. Paruky, pokud nepatří k obřadnímu kroji, se vyskytují jako stálá okrasa sem tam v Melanésii a v celé Africe.

Nejjednodušší formou ženského krášení vůbec je *bederní šňůra*, u přírodních národů velice rozšířená.

Byly pokusy vydávat tuto šňůru za jakýsi projev cudnosti, za snahu zakrýt pohlavní oblasti, ale jediný pohled na fotografii takto vystrojené ženy nás přesvědčí, že tato okrasa nemá s cudností nebo pohlavním orgánem vůbec nic společného, pouze jako by naopak chtěla velmi jasně upozorňovat na střed těla, který zvrhlá morálka pokládá za mravně „choulostivý“.

Ale ani toto se při nejlepší vůli nedá předpokládat, a proto se musíme spokojit s její okrasnou úlohou, která se uprostřed těla a na místě snadno přepásatelném zdá celkem přirozenou. Ještě dnes ji nosí ženy některých přírodních národů – pod šaty, což je jen důkaz, že před krátkým časem chodily nahé a že byl tento tradiční zvyk velmi silný. Možná se tímto šňůrám později připisoval i důležitý účinek. Jsou z nejrůznějšího materiálu, ale nejoblíbenější bývají perlové a kožené šňůry, původně se však místo perel používaly drobné mušličky a ulitky. Tyto bederní pásy byly také z voňavých rostlin.

Šňůry brazilských Bakairek bývaly z bavlněných nití, na které byly navlečeny kousky stébel nebo provrtná jádra či kousky ulit. Tyto šňůry se však brzy staly nositelkami jiných okrasných předmětů, které se na ně věšely: listů nebo květů, větších perel, muší a podobných věcí. Velmi často bederní šňůru používala jen mladá děvčata a při obřadě zralosti nebo při sňatku si ji odkládala. U kmenů, u nichž začalo mít už nějaký smysl panenství, se stala jeho známkou a odhnutí šňůry mužem vpodstatě znamenalo defloraci. Nositelem okras byl nakonec i pás, zavěšený v pase, a také šňůra přes prsa.

Bederní šňůra a pás se pomalu rozmnožovaly a rozšiřovaly, i když zase jen z okrasných nebo praktických důvodů. Ani listy, květy nebo jiné předměty na ně zavěšované neměly nikdy cíl zahalovat, a ani ho nikdy nepředstíraly: když se to tak někdy na fotografii zdá, je to zcela vyloučeno u živého pohybujícího se těla.

Až tehdy, když se na ně zavěsilo větší množství okrasných předmětů, nastalo určité, celkem mimovolné zahalení. Začalo se štrápcovitým pásem, který byl oblíbený už ve starém Egyptě a doposud se sem tam vyskytuje v severní Africe. Kor-dofánská děvčata (v Súdánu) chodila celkem nahá kromě koženého pásu, často zdobeného acháty; nazývá se *rahat* a visí na něm stovky tenkých řemínků a je označením svobodných děvчат. Po zasnoubení si vezme ženich svou vyvolenou domů, rozřeže *rahat* nožem na malé kousky a opásá děvče *melajou* (dnes širokým šátkem okolo beder) na znamení, že se stala jeho ženou.

Jak z těchto okrasných a symbolických přepásání vznikala „cudnost“, ukazuje zpráva staršího cestovatele ze Serangu. Když se zde totiž ženě přihodilo, že se v lese setkala s bandou lovců lebek, začala si pás zezadu uvolňovat, dávajíc tímto počínáním najevo, že je ochotna za cenu soulože zachránit si život.

Už z toho, co jsme si právě řekli, vyplývá, že bederní šňůra a pás mají jako první zárodky oděvu značný význam pro vývoj lidského odívání. Původní stav tělesného krášení a hlavně z něho vznikajícího oděvu si však nesmíme představovat podle současného stavu, když většina přírodních národů byla přímo či nepřímo donucena vzdát se svých zvyků v zájmu cizích vetřelců, ani podle stavu výdělečných skupin, které ziskuchtiví podnikatelé vodí na pódia evropských zoologických zahrad, různých divadel a zvláštních přehlídek tzv. „domorodců“. Pokrytecká morálka spojená se zákazy a křiklavý vkus zde vnucují přírodním ženám fantastické zahalující kostýmy, které nemají nic společného s jejich původním zevnějškem.

Jak víme, lidé v pravěku chodili nahí, a dosud existuje dost přírodních národů, o kterých bychom to ještě mohli říci, kdyby horlivost misionářů a jiných nositelů kultury ve službách falešné morálky všude nezatlačovala nahotu do těžko přístupných končin a neoblékala přírodní národy do pestrých oděvů západní provenience.

Jestliže ještě v 16. století – říká Reitzenstein – vládla nahota na Floridě, Antilách, v celé severní a severozápadní Jižní Americe, v jižních částech Střední Ameriky, na celém africkém Guinejském, Zlatonosném a Otrokářském pobřeží až k Timbuktu, na celém západním pobřeží, v celé střední Africe, na Mozambiku, v částech Madagaskaru, v jižní Indii, v oblastech Indonésie, Melanésie, celé Austrálie atd., vyskytuje se dnes pouze ve střední Austrálii. V 16. století se ostatně ani v Evropě nepokládala nahota za urážlivou nebo neslušnou, ale dnes „hrubě uráží stud“ a proto se trestá.

Ale ať je tomu jakkoliv, nelze tuto novou evropskou módou pokládat za něco, co je člověku vrozené, a mylně jí připisovat vznik oděvu. Oděv a cudnost se zřejmě na pohlavní orgány a nahotu jsou samozřejmě v určitém vzájemném poměru, ale právě v opačném, než nás o tom chce přesvědčit evropská morálka. *Oděv se nezrodil z tohoto druhu studu, ale naopak, tento stud se zrodil ze zvyku nosit šaty.*

Když část primitivních okrasných předmětů vznikla z touhy líbit se, lákat, jiná část vznikala původně z jiných pohnutek, které však se studem nijak nesouvisí.

Jak uvidíme v další kapitole, početné přírodní národy se domnívaly, že tělesné výtoky, především menstruační krev, mají nebezpečný účinek: Ženy se v této době uzavíraly, aby nezpůsobily nic zlého, a zachytávaly i menstruační krev, aby ji mohly zničit nebo dát zničit, z čehož se u nich později vyvinul strach, aby pro svou domnělou nebezpečnost nezbudily odpor

mužů. Proto si někde začaly přikrývat své genitálie malou *zástěrkou* z listí či kůže. Z téhož důvodu, ale i ze strachu před dotíravými zvířaty, v tropických zemích zvláště hojnými, vznikla i *páska* mezi ženskýmá nohama, další základní prvek ženského oděvu. Z této pásky se vyvinula typická forma *uluri* u jihoamerických indiánských kmenů, trojúhelník upletený z lýka, primitivně symbolicky ozdobený a šňůrou připevněný na Venušin pahorek.

Von den Steinen se ho snažil získat od Bakairek do své sbírky, a tehdy si všiml, že si ho ženy celkem v klidu před ním odvazují a ochotně mu ho darovaly: bylo zřejmé, že *uluri* nemá nic společného se studem.

Základní složkou ženského oděvu je *pás*, který zprvu nosívaly jen na ozdabu, ale později se stal praktickým předmětem, na kterém nebo za kterým mohly nosit jiné věci, a nakonec sloužil i na stahování břicha v době nedostatku potravin, což přírodní národy a chudí lidé dodnes často dělávají. Jihoamerické národy si stahovaly břicho lýkovými páskami i z toho důvodu, aby mohly lépe střílet foukačkou. Z podobných různých důvodů potom vznikla jakási šněrovačka, chránící pás a spodní část poprsí. Konečně posledním základním prvkem oděvu je *plášť*, tzn. kožešina nebo tkanina, pověšená přes ramena. Původně byl bezpochyby také okrasou, ale v chladnějších oblastech si brzy uvědomili jeho hřejivost, která případně snižovala potřebu potravy, v chladném podnebí větší, a tak se z pláště stal zahalující, zahřívající kus oděvu. Z těchto primitivních prvků vznikl ženský oblek.

Když se bederní šňůra spojila s metličkou z listí nebo s koženou přikrývkou na Venušině pahorku, vznikl první stupeň lidského obleku - *zástěra* nebo jednoduchá *suknice* z listí či trávy, lýka nebo tkaniva. Spojovala okrasu s přikrývkou, zabraňovala stále více pohledu na genitálie, takže se pomalu stalo zvykem je neukazovat, a protože neobvyklá věc se na světě vždy pocituje jako cosi více či méně zahanbujícího, neboť lidé rádi pokládají za nesprávné to, co odporuje všeobecnému zvyku, staly se genitálie a zadek nejprve popudem ke stydlivosti. Ale přitom ještě nikoho nenapadlo, že by i prsy měly patřit k tomu, co žena neukazuje a za co by se měla stydět. Tento první stupeň lidského obleku se však opíral o bederní šňůru a nesešíval se, jeho hlavním účelem byla stále ještě okrasa, potom zakrývání tělesného výtoku, ze kterého se později vyvinulo zakrývání pohlavního orgánu vůbec.

S přibývajícími technickými vědomostmi se tento oděv změnil na pás, jež hož nosnost byla větší, a ten se stal těžištěm ženského oděvu, čímž byl dán podnět k dalšímu stupni lidského oblékání. Vznikla složená a sešívaná sukně. Také z pláště se pomalu stala halena a ze zástěry a pásky mezi nohama vznikly kalhoty, závislé na pásu. Zástěrka byla provlečená mezi nohy a zprvu se to podobalo našim plavkám. Halena, sukně a kalhoty jsou druhým stupněm ve vývoji ženského oděvu, jsou to výrobky šité a jejich hlavním účelem je zahalování těla podle potřeby v severních zemích, krášlení ustupuje do pozadí a zakrývání ze studu nehraje ještě vážnější roli, protože nahota prozatím ještě nikoho nepohoršuje.

Tyto tři druhy oděvu byly východiskem pro všechno nám známé oblékání.

V teplejších zemích vedlo ke spojení sukně s halenou, v chladnějších zemích ke spojení haleny s kalhotami; i ženské muslimské kalhoty jsou arktického původu. Cílem tohoto třetího, kombinovaného stupně oděvu je hlavně v severních končinách především zahalovat, potom se stupňující se pohlavní stydlivostí zakrývat a

nakonec i krášlit.

Takový byl v hrubých rysech vznik ženského a podobně i mužského oděvu. Stydlivost přitom rostla s pomalu postupujícím zahalováním, přecházela z genitálních výtoků na pohlavní orgány a potom vůbec na celé tělo. Už v první kapitole jsme viděli a v průběhu dalších ještě nejednou uvidíme, jakým labilním a proměnlivým jevem je přitom stud.

Jak jsme už upozorňovali, dnes je často nemožné zjistit pravý původ a primitivní účel jednotlivých zkrášlovacích zvyků a okrasných předmětů, kte-

ré používají přírodní národy. Mnohé zvyky a předměty původně nebo ve svých zárodcích okrasné pomalu získaly stavovský nebo rituální význam, a naopak mnohé jiné zvyky a předměty, které vznikly z technické, stavovské nebo rituálně-hygienické potřeby, se nakonec staly podle všeobecného názoru krásnými a na jejich původní účel se zapomnělo. Zvyk, který sám o sobě není krásný, ale dodržuje se ze skutečných nebo domnělých důvodů, platí za nutný a stává se nakonec „krásným“.

Ale ani okrasy velmi dekorativní, které na nás dnes působí značně esteticky, nebyly vždy projevem smyslu pro krásu. Nyní nosí například většina mužů u amurských národů a vedle nich i Číňané a Mandžové na prstech zdobené prsteny jen jako okrasu, původ těchto prstenů je však praktického rázu; původně se používaly na napínání luku. Každý muž v severovýchodní Asii musel dobře ovládat napínání luku a tak nosil prsten s pýchou, zvláště mladí lidé. Byli na něj hrdí, stal se ozdobou a pokládal se za krásnou věc. Estetické cítění se vyvíjelo na těchto předmětech denní potřeby, které se nosily s hrdostí.

A tyto věci si rádi přisvojovali lidé sociálně stojící výše, ba dokonce je zakazovali lidem nižšího původu. Tak vznikalo odstupňování podle sociální hodnoty. U Waňamvezů (viz výše) smějí jen vznešení nosit lví a leopardí kožešiny. Žena náčelníka indiánského kmene Vavunů nosila mosazný náhrdelník vážící 16 až 20 liber a musela si často lehnout a odpočinout, aby neklesla pod tíhou své okrasy, dokazující vznešenost a bohatství. Naproti tomu však sociální hodnota u některých přírodních národů závisí i na skutcích. Dakotští indiáni měli například celý systém ozdobných per, podle nichž zasvěcenec ihned poznal nositelovy zásluhy, zásluhy jistě méně sporné, než jsou ty, podle kterých se rozdávají řády v evropských zemích.

VII. PŘÍRODNÍ ŽENA OD DĚTSTVÍ K MANŽELSTVÍ

Už při porodu se u přírodních národů obě pohlaví necení ani nevitají stejně. Souvisí ovšem přímo s hospodářským významem a sociálním postavením ženy u příslušného kmene nebo národa, když se narození dcery přijímá s nevolí nebo se dokonce pokládá za hanbu a neštěstí. Kirgizové mají přísloví: „Nechovávej dlouho sůl, nebo z ní bude voda; neschovávej dlouho dceru, nebo z ní bude otrok.“

Po tom, co už víme o vývoji sociálního postavení ženy u přírodních národů a o jeho ekonomických příčinách, nepřekvapí nás skutečnost, že *menší žádoucnost dětí ženského pohlaví je obecným znakem patriarchální kultury*, jejíž stopy, často velmi výrazné, dosud najdeme nejen mezi lidem dnešních civilizovaných národů, ale i v předsudcích velmi vzdělaných bělochů. U kmenů a národů se živými zbytky mateřskopravní tradice nebývá dítě ženského pohlaví nežádoucí, a u těch kmenů, kde dcera doposud představuje majetek, je její narození událostí dokonce velmi radostnou. Ale u těch kmenů, které musí zápasit s těžkými životními podmínkami a častou nouzí o potravu, dcera naopak vítána není, dokonce ji i odstraňují.

Malou zálibu v dětech ženského pohlaví však nesmíme podle vzoru některých mužsky zaujatých etnologů pokládat za důsledek nějakého všeobecného přesvěd-

čení o méněcennosti ženy, které zde bylo „odjakživa“. Musíme její příčinu vždy hledat v sociálním postavení ženy u příslušného kmene nebo národa a v jeho ekonomických poměrech. To platí nejen o celých národech, ale i o jeho jednotlivých třídách, ve kterých se narození děvčete může také různě přijímat.

Cosí podobného můžeme nakonec pozorovat i dnes ve svém okolí. Přesto, že i u nás jsou ještě chlapci většinou stále vítanějším rodinným přírůstkem než děvčata, především ve vrstvách, kde je podle třídních zvyklostí třeba shánět dcerám věno nebo tam, kde udržení velkého majetku je závislé na mužském potomkovi nebo jinde z předsudků, které vypěstoval patriarchální režim, přece v nemajetných vrstvách, závislých na výdělečné činnosti dospívajících dětí se stávají se vzrůstající výdělkovou možností a schopností žen a s jejich diferenciací podle povolání dcery stejně vítané jako synové, dokonce často vítanější, neboť jsou spolehlivějšími živitelkami.

Jako u mnohých jiných jevů, není ani o žádoucnosti dětí ženského nebo mužského pohlaví etnologický materiál náležitě sesbírán a kriticky uspořádán. Musíme se tedy spokojit jen s několika příklady.

Na Aruských ostrovech (Kepulauan Aru) v Malajském souostroví se narození děvčete vítá s velkou radostí, protože když se později vdá, dostanou rodiče cenu za nevěstu, ze které získají jistý díl i ti, kteří byli přítomni porodu. Vystrojí se slavnost, na kterou zabijí prase a při které se vypije nesmírné množství araku. Narození syna se přijímá lhostejně. Hosté se vracejí smutní a zklamání domů a matce vyčítají, že nedala život doerči. Děvče často zasnoubí už při narození a zároveň určí výšku jejího věna. Pobřežní Dajakové na Borneu vítají děvčata stejně jako chlapce, ba ve svých modlitbách si prý vyprošují především děvčata, neboť jsou pro ne téměř stejně užitečná jako chlapci.

I novozélandští Maoři se těšili z narození dcery více než z narození chlapce. A v osmém roce s ní dělali obřad jakéhosi „křtu“: rodiče ji zavedli do řeky, kde stál kněz s větví stromu karamu, který ji vzal do náruče a poléval vodou. Při tomto obřadu byli všichni přítomní opásáni jen krátkým pásem z listí, který nazývali *moro*. Kněz kropil dítěti větví stromu karamu a zpíval přitom zvláštní píseň. Obřad s dítětem mužského pohlaví byl podobný, jen píseň byla jiná. Píseň pro děvče zněla: „Ponořená do Tukovy vody, staň se silnou silou Tukovou, aby ses mohla sama žít, dělat šaty, vyrábět příkrývky z kaitaky, vítat hosty, snášet palivové dřevo, sbírat mušle a ústřice; síla Tukova nechť je dána této doerči! Potom přijde síla Kiharoova, aby mě zanesla k písečným pahorkům Rangaunu, na místo, kde duchové putují nocí a co já vím, kam ještě?“

V Africe u Mumbů, kaferských a hotentotských kmenů dceru také vítají. Znamená zde přírůstek kmenového majetku, neboť ji později odkoupí její snoubenec za dobytek. Čím více dcer má muž, tím více mohou vzrůstat jeho stáda. Omažští indiáni (Omahové) měli stejnou radost z dítěte ženského rodu jako z chlapce, s děvčaty zacházeli dokonce lépe, protože děvče se prý nemůže starat samo o sebe.

O Ovahererech z jihozápadní Afriky vypráví cestovatel: Narození dítěte v Ugandě vzbuzuje velkou radost. I když je syn většinou vítanější než dcera, mají rodiče radost i z narození dcery, a to snad nejen pro kupní cenu, kterou může otec později očekávat od svého budoucího zete, neboť otce nevěsty stojí obvykle svatba právě tolik, kolik dělá takzvaná kupní cena. Jen co dítě spatří světlo světa, vyjde některá žena do dveří domu a oznámí radostnou událost. Když se narodí chlapec, volá: *Okauta* (luk)! Když je to děvče, zní její výkřik:

Okaseu (cibulka). Tím naznačuje budoucí povolání novorozenátka... Na zvolání „okauta“ odpoví otec dlouhým „eh“ jako výraz radostného souhlasu; když však žena zvolá „okaseu“, vydá ze sebe také dlouhé „ich“, čímž naznačí svou spokojenost.

Přesto je narození dítěte ženského pohlaví téměř u všech kulturních asijských národů více či méně nežádoucí, protože zde patriarchální zřízení posílené náboženskými pověrami, většinou odsuzuje ženu za velmi podřadné sociální postavení, jako například ve staré i nové Číně, kde „muž více váží než žena“ a kde bylo největším neštěstím pro otce rodiny, když neměl mužského potomka, který by mohl přinášet předkům oběti, aby na onom světě nemuseli věčně hladovět a trpět žizní. Nebo v Indii, kde věřili, že „člověk ze svých předešlých životů zatížený hříchy narodí se na zemi jako žena“.

Avšak máme jen ojedinělé doklady o nepřijatelnosti dětí ženského pohlaví u kmenů a národů skutečně přírodních.

Tak o jihoamerických Konibech na řece Ucayali v Peru vypráví cestovatel, že narození doery je otci lhostejné, ba až protivné, takže když mu to oznamují, odplivne si do sítě proti moskytům, ale když se mu narodí chlapec, udeří radostí lukem do země a přívětivě si se ženou povídá. Když se žena vrací po porodu děvčete od řeky, kde umývala sebe i novorozence, vchází do chatrče se sklopenou hlavou a hanbou nemůže ani mluvit. I u východoafrických Masajů nebývá děvče v rodině vítáno, neboť je zde žen nadbytek.

Ve zřejmější nevhodě bylo ženské pohlaví při *zabíjení nemluvnat*, u přírodních národů někdy velmi rozšířeném, hlavně v Oceánii.

Primitivní tlupy si regulovaly počet příslušníků v době nouze o potravu a při odchodu z území, které už vyjedly, nejednou tím, že pobily a snědly stařeny a děti, nejčastěji slabšího ženského pohlaví, které nebyly schopny cesty; s ohledem na tehdejší podmínky boje o život to nelze posuzovat jinak než například početné novodobé případy, kdy z různých výzkumných nebo vojenských výprav nebo při jiných podnicích podobného druhu jsou jednotlivci v zájmu celku ponecháni svému osudu. Později zabíjeli už nemluvně, které ještě nemohlo samo doprovázet matku na pochodech.

Australky vůbec často zabíjely pro nedostatek prostředků na obživu nemluvnata, především ženského pohlaví. Jihoaustralské kmeny zabíjeli zpravidla třetí děvče v rodině, často i druhé, když se ho neujala rodina jiná. U Velkých jezer z jejich masa připravovali hostinu pro sebe a ostatní ženy, které se prý muži nezúčastňovaly. Papuánky na Nové Guineji zabíjely hned po porodu nejen mrzáčky, ale za jistých okolností i normální děti, hlavně ženského pohlaví: například když jejich narození bylo spojeno s těžkým, pro matku smrtelně nebezpečným porodem. Zlámaly jim vazy tím, že jim násilně sklonily hlavu dopředu. Muži se nemíchali do těchto „ženských věcí“, o kterých rozhodovaly matky, už proto, že rodily obyčejně o samotě v lese nedaleko tábora.

Nefresky zabíjely další děti, zvláště děvčata, která neměly vychovat tím, že jim zacpaly ústa a nos popelem. Ze Šalomounových ostrovů napsal cestovatel Elton⁵⁴: „Na ostrově Ugi a u pobřežního obyvatelstva v San Cristobalu je běžné, že děti po porodu zahrabou do jámy daleko od příbytku; matka vypustí dítě rovnou do jámy a hned ho přikryje. Říkají, že s výchovou dítěte je spojeno mnoho starostí. Kupují si raději dorůstající děti za domácí peníze od lesního obyvatelstva, které má tolik dětí, že je může lidem z pobřeží prodat. Na jiných ostrovech Šalo-

mounova souostroví se zabíjení dětí nevyskytuje, kromě dětí nemanželských."

Také u některých eskymáckých kmenů bylo zvykem zabíjet děvčata hned po porodu nebo ve věku čtyři až šest let, hlavně když jich měli větší počet. Eskymáci v Beringově úžině je nosívali k pohřebišti, zapali jim ústa a nos sněhem a nechali je zde ležet, nebo je donesli na led či do tundry a ponechali jejich osudu v mrazu a sněhových bouřích. U indiánských Athabasků na východě Skalistých hor odkládali nebo uškrcením zabíjeli ženy a děti ženského pohlaví hned po porodu.

Podobně staří Arabové předmuslimské doby pochovávali za živa novorozeňátka ženského pohlaví a u Indů, kde bylo zabíjení děvčat také velmi rozšířené, dostal Evropan na své výčitky charakteristickou odpověď: „Zaplatte věno za naše dcery a necháme je naživu.“ O indických a čínských poměrech budeme v této souvislosti ještě hovořit.

Jistý Francouz v antropologickém časopisu píše, že na Nové Kaledonii většinou matka zabíjela dcery, zřídkakdy syny, neboť nad těmi bděl otec. Dělal se to prý z toho důvodu, že mateřské starosti ženy příliš zdržují doma a v době kojení nemohou tak snadno běhat po zábavách. S podobnými důvody se setkáme, až budeme hovořit o vyhánění plodu.

Na ostrovech Fidži pokládaly matky dítě za zavržené a zabily ho tehdy, kdy nedostalo ihned po narození jméno; zpravidla prý takto obětovaly děvčata, ale podle jiné zprávy zde prý mají novorozeňata ženského pohlaví naopak větší naději, že je ušetří, než chlapci, protože je pokládají za udržovatelky rodu. I když prý stačí mužova urážka nebo přání dlouho vypadat mladě, aby dítě bylo zprovozeno ze světa.

V Ugandě uškrcovali prvorozence, když to byl chlapec, protože jinak by prý otec zemřel; děvče nechávali naživu.

Pokud odbočíme od manipulací, souvisících s tělesnou plastikou více méně zkrášlovací povahy, o kterých jsme hovořili v předešlé kapitole a které se často dělají podobně nebo téměř podobně také u chlapců než děvčat, vyskytuje se u přírodních (i civilizovaných) národů ještě trojí druh deformací dívčích pohlavních orgánů, ve všech třech případech velmi odporující představám a cítění dnešního kultivovaného člověka: úmyslné porušení takzvané panenské blány, obřízka a infibulace, to znamená umělé uzavření pochvy. Netřeba snad ani zdůrazňovat, že tyto více či méně surové zvyky, jakož i různé jiné obyčeje spojené s pohlavním životem ženy, o kterých si ještě povíme, vznikly u přírodních národů až později, když byly primitivní praktické ohledy deformovány pověrami a nemilosrdné mužovo sobectví, podporované náboženskými predsudky, stejně jako jeho panovačnost, ponížilo ženu na pohlavního otroka.

Hymen a panenství. Takzvaná panenská blána (hymen) si zasluhuje ne pro svůj skutečný biologický význam, ale pro pověry s ní spojené, abychom trochu odbočili a nejprve si jí na tomto místě důkladně všimli a řekli něco o představách, které okolo ní pomalu vznikaly už u přírodních národů.

Hymen, jemná sliznicová chlopeč, donedávna na celém světě pokládaná za téměř jedinou známku panenství, tvoří vstup do pochvy a mává různý tvar. Nejobyčejším tvarem je půlměsícový a prstencový, potom srdcovitý, kostrčovitý, laločnatý; mává i dva stejné nebo nestejné otvory nebo početné otvory jako malé síto; zřídká se vyskytuje i s otvorem sotva viditelným nebo celkem bez otvoru a v tomto případě je třeba operativně zakročit, aby mohla menstruační krev odcházet.

Může také chybět, a tehdy je jen naznačena velmi úzkým prstencem. Pevnost panenské blány je za normálního stavu nepatrná, takže při správné souloži se dá lehce protrhnout a zůstane z ní několik útržků.

Po prvním porodu se obvykle roztrhá až ke stěně pochvy a zcela zničí, takže po šestinedělí jsou z ní při vstupu do pochvy jen malé, scvrknuté, bradavkovité zbytky. Velmi zřídka tvoří hymen masitou hmotu i půl centimetru silnou, kterou se dá proniknout jen operativně. Naopak hymen může být tak pružný a povolný, že při opatrném vsunutí mužského údů nebo při jeho poměrně malosti zůstává i po několikanásobné souloži nedotknutý, takže neporušená panenská blána není vždy důkazem nedotknutého panenství. Dokonce se vyskytly případy, že hymen zůstal i po porodu neporušený.

Naproti tomu nedokazuje chybějící hymen vždy ztrátu panenství, neboť to může být důsledek silného vymývání v dětství, vyplachování po menstruaci, lékařského vyšetření, sportovních cviků, onanických manipulací apod. Okolnost, že za normálních poměrů se hymen stává obětí až pohlavního styku, svědčí, jak se zdá, o tom, že zde jde o zbytečný, neúčelný orgán bez biologického významu. Byla vyslovena domněnka, že hymen je specifický znak člověka a má zabráňovat příliš snadnému a nepřiměřenému oplodnění. V poslední době ho však objevili i u některých nižších opic, u antropoidních opic je dosud sporný, zjistil se prý jen u gorily a také jiní savci mají tento orgán nebo cosi podobného uvnitř pohlavního kanálu.

Biolog Stěchov prokázal u některých vyšších savců, že v mládí se u nich projevují náznaky přímého uzavření pochvy, neboť moč odchází jen děravým klitorisem, z čehož vyvozuje, že lidský hymen je zárodek takového uzavření pochvy z dřívějších dob druhového vývoje. Fyziolog Friedenthal se domnívá, že lidská, velmi často půlměsíková forma panenské blány souvisí s dnešní obvyklou polohou lidského páru při souloži, na rozdíl od zvířat, které vykonávají páření a posteriori (zezadu) a pokládá to za anatomický důkaz toho, že člověk pochází z předků, kteří vykonávali soulož také na zvířecí způsob. Hymen tedy představuje zakrnělý zárodek orgánu a nemá nic společného s morálkou a mravností.

Víme už, že přírodní člověk ve svých původních podobách nemohl znát pojem panenství, a neznal cudnost ani pohlavní žárlivost. Pojem panenství je etického charakteru a zrodil se z předpokladu, že pohlavní nedotknutelnost děvčete má neobvykle velkou mravní hodnotu. Prvotní příčiny toho však nebyly etické, ale sociální a pověřivé. Donedávna se nicméně v civilizovaném světě připisovala panenskému stavu ženy tato hodnota ještě dost všeobecně a žena pohlavně nedotknutá a „čistá“ se v mnohých třídách pokládala za ideál krásného a cudného ženství. Je pravda, že v nemalé míře se o to zasloužilo i křesťanství, které sice ne hned od začátku, ale přesto velmi brzy začalo vynášet cudný panenský život tak, že dosud uctívá jako svaté některé vdané ženy, které si i v manželství uměly uchovat panenství. Později uvidíme, kam vedly tato zvrácené názory v různých dobách.

U primitivních národů se však panenství mohlo cenit až tehdy, když mužská vlastnická žárlivost začala v defloraci děvčete vidět zásad do vlastnického práva budoucího manžela a k tomu se připojily různé pověřivé motivy, o kterých ještě uslyšíme. Přestože s patriarchálními a soukromně vlastnickými názory a mravy se rozšířilo vyzdvihování panenství, jak jsme řekli, téměř po celém světě, necenili si ho jednotlivé národy stejně a měly i různý poměr

k panenské bláně jako jeho důkazu. Například v Číně a v Indii neměl hymen žádný význam a zdá se, že starší čínští lékaři nevěděli celkem nic o jeho existenci. Byl to důsledek každodenního energického umývání pohlavního orgánu děvčat, což chůvy a kojné dělávaly prstem. Panenskou blánu tím od začátku zatlačovaly dozadu a porušovaly, takže většinou zmizela. Pozorovalo se to i u děvčat evropského původu, které se narodily v Číně. I v Indii dosud vládne tento zvyk a vyskytuje se prý i u Angličanů a Holanďanů, kteří přijímali domorodé kojné. Také na ostrově Amboinu (Ambonu) v Indickém oceánu a na některých jiných ostrovech Moluckého souostroví se pozoroval podobný stav, vyplývající zřejmě z té samé příčiny.

Jiné rozmanité manipulace, mimovolně porušující nebo odstraňující hymen, se vyskytovaly například na souostroví v Bandském moři mezi Molukami a Malými Sundami, kde dospělým děvčatům byly do pochvy vsouvány tampony ze stromového lýka, aby zachytávaly menstruační krev, nebo u brazilských indiánů Machacura, kde matky čistily a listím a rukou roztahovaly pochvu svým dcerám už v útlém věku snad jen proto, aby jim umožnily brzký pohlavní styk s dospělými muži. Stejný účel sledují ženy na ostrovech v Malajském souostroví, kde děvčatům při první menstruaci zastrkují co pochvy svinutý palmový list, který ji samočinně roztahuje, protože jeví snahu se opět rozvinout.

Mantegazza pozoroval v Paraguayi tento zvyk: když porodní bába přijme dítě mužského pohlaví, volně mu natahuje úd rukama, protože velmi dlouhý úd je zde obvyklý; když je však dítě ženského pohlaví, zastrčí mu prst hluboko do pochvy se slovy: „Toto je žena.“ Kamčadalky si zastrkávaly v době menstruace do pochvy tampony z určitého druhu trávy, ale ten nezavinil ztrátu hymenu, protože o něj přišly dávno předtím. Jelikož u nich bylo hanbou a známkou špatné výchovy, když vstoupily do manželství jako panny, rozšiřovaly jim matky už v dětství pochvu, porušovaly hymen a od mládí je připravovaly na jejich pohlavní úlohu.

Samozřejmě, že úplnou lhostejnost k takzvanému panenství musíme předpokládat i u těch národů, u nichž v době, kdy jsme je poznaly, byla obvyklá volnosnubnost mládeže obou pohlaví před svatbou. Jak už víme, nebylo těchto národů málo.

Volnosnubnost mládeže se pozorovala u jihomořských ostrovanů, u kmenů Malajského souostroví, u severních Asiatů, Japonců, indických kmenů, Afričanů apod. a vyskytuje se dosud u Malgašů na Madagaskaru, u Basutů, Bavendů a jiných, často už ve velmi raném věku. Zde samozřejmě ženich nemůže čekat, že dostane pannu. Tengerci na Jávě dávali v manželství přednost vdovám před pannami. Ale i děvčatům před svatbou se mnoho dovolovalo. Prý ještě i dnes, když přijde mladík do domu jako host, přeje si ležet vedle dcery domácích; ale nejde udánlivě o soulož, jde snad jen o „hru“. U středoasijských národů byla kupní cena vdovy větší než cena panny. Víme i to, že u některých přírodních národů, například u Vodáků (tj. příslušníků finského kmene na severu Ruska, viz výše), se panenství ženy pokládalo za hanbu, za důkaz, že se mužům nelíbí. S takovým názorem se později setkáváme v různých dobách a různých třídách i u civilizovaných národů.

U jiných národů se hymen pokládal alespoň za něco, co o svatební noci překáží, a před svatbou ho napřed odstraňovali. Sakalávská (Sakalávové, Sakalavové na Madagaskaru) děvčata se ho před svatbou zbavují sama, když se o to jejich

rodiče nepostarali už dříve. V některých indických oblastech děvče defloruje vlastní matka při velké noční slavnosti. Velmi surově to dělávali starší muži u australských kmenů na řece Peace mladičkým děvčatům, aby jim umožnili pohlavní styk rozšířením pochvy. Jen co se děvčeti začala nalévat prsa a objevovat chloupky, odvedli ji na odlehlé místo a zde ji manuálně zpracovali tak necitlivě, že se po svém návratu do tábora nemohla bolestí tři až čtyři dny hnout. Jen co vstala, pronásledovali ji muži a musela se podrobit čtyřem až šesti souložím, a hned nato s ní žil manželským životem muž, kterému ji v dětství zaslíbili a který mohl být i pětkrát starší než ona.

Stejně brutální způsob rozšiřování pohlavního orgánu ženy se zjistil i u jiných kmenů ve střední Austrálii. Když děvče dosáhlo deseti až dvanácti let, vsunul jí starý muž do krčku dělohy šňůru upletenou z vlasů, na jejímž konci byl dlouhý závitk z per pětrosa emu, a několik dní ji tam nechal. Potom ji kroutil a tím stáhl dolů část dělohy, po několika týdnech ji nařezal vertikálně i horizontálně kamenným nožem a zarůstání zamezil tamponem z ptačího peří. Po zajizvení rány ji rozřezal pochvu až k zadku. Toto kruté rozšíření vnějšího a částečně i vnitřního pohlavního orgánu mělo ten účel, aby se mužům, kteří měli rozřezaný a tím velmi zvětšený úd, umožnil pohlavní styk s děvčaty. Což je zároveň další příspěvek ke kapitole o umělém zvyšování pohlavní rozkoše u přírodních národů. V Novém Jižním Walesu (na jihovýchodě Austrálie) většinou mladá děvčata deflorovali před svatbou třískou pazourku, nazývanou *bogenan*. Azimbští černoši deflorovali děvčata rohem nebo hůlkou, kterými v pochvě otáčeli.

U některých národů byl hymen odstraňován přirozeným způsobem, to jest souloží, kterou však nevykonával ženich, ale jiný muž. U mnohých těchto deflorací však šlo o pověru, která deflorací krev pokládala podobně jako krev menstruační za jedovatou nebo nebezpečnou v tom smyslu, že při ní vznikají démoni, ohrožující muže, ženu i potomstvo. Tak přišli na myšlenku, že se deflorace má dělat buď nějakým nástrojem nebo ji má udělat silná osoba nebo nakonec otrok a najatý člověk. Podle svatého Athanasia prý měli Feničané zvláštní otroky, jejichž úkolem bylo deflorovat nevěsty. Na Filipínách existovali ještě v 16. století řemeslní deflorátoři.

Moncelon⁵⁵ (1886) napsal z Nové Kaledonie: „Panenství věnují malou pozornost, neboť žena ho ztrácí v bujnostech už za svého raného mládí. Co je podivuhodnou věcí, nabyl jsem důkazy, že když manžel nemůže nebo nechce svou ženu deflorovat, najdou se za plat jistá individua, která to udělají za něj. Jsou to najatí propichovači. Zjistil jsem, že ve vesnici Ba tuto zvláštní práci dělal člověk zvaný Théin.“ U černošských Balantů v Senegambii (dříve povšechně území dnešního Senegalu a Gambie, nyní název státu) defloroval nevěsty náčelník často jen za značné dary, bez tohoto projevu jeho přízně prý nebylo děvčeti dovoleno se vdát. Později se dozvíme, jak u starověkých národů, například ve starém Římě a Indii, dělali defloraci bohové místo lidí; u některých přírodních národů defloroval panny místo boha kněz nebo kouzelník.

U Akovašů a Kumanů to dělal v 16. století kouzelník, v Nikaragui velekněz; v Indii ženich dosud vodívá nevěstu za tímto účelem k bráhranovi a platí mu za to nejednou značným darem. V Kambodži někdy nevěstu defloroval kněz prstem namočeným ve víně, potom si jím pokropil čelo a dal ho vypít rodičům a novomanželově rodině. Podobně panny deflorovali hůlkou na Palauských ostrovech. O veřejné defloraci, která se zde dělávala především náčelníkovým nevěstám, jsme už četli.

Domorodci na souostroví Haawu v bývalé Holandské Indii dovoluují mládeži volnosnubnost, a proto ani nevyžadují panenství od manželek, ale naproti tomu prý dávají přednost „nedotknuté panně“. Jenže tyto zprávy misionářů a křesťanských myslících cestovatelů je třeba přijímat s velkou rezervou. Ale tak či onak i u přírodních národů se v novějších dobách setkáváme s oceňováním panenství.

Samojedi a Ost'jaci (tj. Něnci a Chantové, srov. výše) prý obdarují tchyni, která jim donese důkazy o panenství novomanželky. Ze středu Sumatry podává cestovatel takového svědectví (1904): „Když se v manželství prokáže, že byla nevinnost ztracena, snaží se to zamlčet. V Siaku podloží pod manželku první noc bílou plachtu; když se ráno ukáže, že na ní není stopy po krvi, usuzují, že děvče už bylo svedeno. Nejsou s tím spokojeni a veřejně o tom mluví. U minangských rolníků spí muž, který získal přesvědčení, že si do manželství nepřivedl pannu, se svou ženou jen první noc, ale manželství přesto trvá...“ Často se však tchyni podaří obnovit normální styky. V Nikaragui mohl novomanžel vrátit snoubenku rodičům, když se přesvědčil, že už předtím ztratila „věneček“. U Svahilců ve východní Africe musí rodiče vrátit novomanželovi polovinu ceny za nevěstu, když našel její hymen po svatbě neporušený. U Zulů zaplatí nevěstin bratr nebo otec novomanželovi jedním volem, když se po svatbě ukáže, že už nebyla pannou.

Obřízka. Na otázku původu obřízky u chlapců i děvčat se stále ještě nenašla jasná a přesná odpověď. Náзор, dost všeobecně rozšířený v širších vrstvách, které jej znají jen z bible, totiž že šlo o zásah rituálně-hygienického rázu, jež už dávno vyvrácen, protože hygienické ohledy se mohou objevit až po dlouhé zkušenosti a nemohou být původní příčinou zvyku odedávna rozšířeného u nejrůznějších přírodních národů. Brehmovu domněnku, že se obřízka dělala proto, aby se omezil zesílený pohlavní pud u žen afrických kmenů, je dnes třeba pokládat za velmi naivní, protože se pohlavní pud takto omezit nedá a zůstává tím nevysvětlena obřízka u chlapců, která spíše ulehčovala soulož a zvyšovala její požitky. Kromě toho obřízku nelze pokládat jako kdysi za speciálně africký zvyk, protože ji dosud zjistili i v Asii a Americe.

Selhalo také snaha připsat obřízku Arabům jako jejich vynález muslimsko-rituálního původu, protože ji Arabové znali už ve starověku, prováděli ji také staří Egypťané, nehledě na to, že zvyk rozšířený v nejrůznějších končinách světa nelze pokládat za vynález jednoho národa; rasová rozmanitost a velká vzdálenost jejich sídlišť totiž zcela vylučuje, aby se tento obyčej přenášel z jednoho národa do druhého. A národy, které obřízku znají, už neumějí poskytnout řádné vysvětlení.

Snad se tedy nejvíce přiblížíme k pravdě, když v naší úvaze vyjdeme z obřízky chlapců. Je trojího druhu: především je to obřízka skutečná, to znamená odstranění celé předkožky údu, za druhé znamená zářez do předkožky, za třetí nařezání údu. Patří nejčastěji k obřadům konaným při dosažení pohlavní zralosti, je tedy přípravou na pohlavní funkci a znamením, že mladíka přijali mezi muže. Ničím jiným nebyla zřejmě původně ani u děvčat. Také zde šlo o přípravu na pohlavní funkci, a protože se v horkých zemích klitoris i malé pysky velmi často vyskytují zvětšené, pokládaly se za mechanickou překážku soulože a snad i za zohyzdění ženy, takže je uměle zmenšovaly. U indiánů Čunců v Peru a jinde děvčata obřízkou přijímaly mezi ženy.

Obřízka děvčat je rozšířena téměř po celé Africe, na severu Egypta, v Núbii,

Etiopii, na východě a jihovýchodě u Gallů, Somálců, Masajů, Kikujů, Wakambů, Wanigiků, Wašagů (psáno i Vakambů, Vanigiků, Vašagů) a u jiných východoafrických kmenů, na západě u Súsů, Bongů, Mandingů, Soninků, Fulbů, Jorubů atd., na jihu až po Bečuánsko (tj. Botswanu), dále v jihovýchodní Asii na ostrovech Celebesu, Jávě, Buru (v Molukách), u některých australských kmenů, Urabunů, Aruntů, Ilpirnů, Illiaunů, Kaitišů atd. Ojediněle i v Přední Indii (u Penugů) a v Jižní Americe u Konibů, Čunčů, Tikuuů. Dělá se to nejčastěji tak, že se odstraní klitoris nebo jeho předkožka, někdy se odstraní i části malých pysků. U některých kmenů se provádí různě a v různém čase.

V rané mladosti se vyskytuje například u Arabů, a to několik týdnů po porodu, u Somálců ve 3. až 4. roce, stejně v Núbii a u Fulbů v západní Africe. V pubertě ji dělají Malajsijci ve Východoindickém souostroví, kočovné kmeny v Persii (Íráku), domorodci v jižním Egyptě, Mandingové v Senegalu, Dongeové v Kordofánu (středním Súdánu), někteří Bečuáni (v Botswaně), indiáni v Peru; před svatbou Omebové v jižní Etiopii. U jiných etiopských kmenů ji však, jak se zdá, přeložili z období dospělosti do nejtutlejší mladosti. U většiny národů bývá spojena se zvláštními obřady a slavnostmi.

„U Malingů a Bambaru na horním Nigeru,“ píše (1883) francouzský cestovatel, „mívají děvčata většinou dvanáct až patnáct roků, když jim dělají operaci, která se koná po přezimování, dokud domorodci mají ještě bohatou zásobu prosa, potřebného pro hýřivé hody pořádané při této příležitosti. Operaci dělají kováři u chlapců a ženy kovářů u děvčat. Používaným nástrojem je obyčejný velmi ostrý železný nůž. Pacienti nesnějí ve chvíli řezu dát na jevo ani trochu slabosti. Když jsme se často divili, že obřízku dělají i u mladých děvčat, odpověděli nám, že zůstávají věrnější svým manželům; a přitom domorodé ženy ani trochu nedbají na cudnost. Rodiny, jejichž děti jsou podrobeny obřízce, oslavují tuto událost tanci a zpěvy, provázenými hostinou hojnější než obvykle. Bohatí zabíjejí kozy a kuřata, někdy i vola, chudí vezmou dva nebo tři psy a připraví je s rýží nebo kuskusem; všude vyrábějí *dolo* a oddávají se velkým pitkám. Obřezaní, oblečení do dlouhých šatů s kapucí, která jim zakrývá hlavu, se neobjeví ve svých rodinách, dokud nejsou celkem zdraví. Chlapci jsou oddělení od děvčat... Dívky nosí malé kalabasy, tyčkové nádoby; které jsou naplněny drobnými kamínky a podobají se hračkám našich dětí. Časné ráno se všichni vracejí pod svůj strom. Ráno se hojí dlouho, neboť domorodci nemají nic, čímby usnadnili zajištění; trvá to jistě čtyřicet nebo padesát dnů. Návrat do jejich rodin je podnětem k dlouhým slavnostem. Chlapci mají nyní právo nosit zbraně a vyslovovat své názory v radě; děvčata se mohou provdat.“

Jiný cestovatel rozsáhle popsal obřízku masajských (viz výše) dívek: „Jen co se děvče, které dosud žilo celkem volně v kraalu bojovníků, podle jistých příznaků domnívá, že se stává ženou, vrátí se do chatrče své matky. Když je v kraalu několik děvčat stejného věku, dohodnou se matky na určitém dni – obřízka děvčat patřících k rodu El Kiboron se koná vždy dvacátý čtvrtý den v masajském měsíci – na který potom objednájí starou vědmu, zkušenou v obřízce. Jinak počkají ještě několik týdnů; možná se přece ještě najde ochotné děvče, protože na uváděné příznaky není třeba bezpodmínečně čekat, nebo když je například v dohledné době obřízka chlapců, počkají na tento den... Obřízka chlapců i děvčat se koná ve stejnou dobu, ale na různých místech a do blízkosti místa chlapců nesmí přijít žádná ženská bytost, naopak žádný muž nebo chlapec nesmí vstoupit na místo, kde se v matčině

přítomnosti obřezává dcera. Den předtím jí oholili hlavu a vlasy hodili pod kožešinu na posteli. Odložila si všechny ozdoby a vzala si dlouhou zástěru, *ol gela, el gelani*, kterou jí zhotovila matka. Ta se jí snaží příslušnou část těla trochu znecitlivět studenou vodou a dodává dcerce, sedící s tlukoucím srdcem na zemi, odvahu. Operace je jednoduché odřezání klitoris a dělá se nabroušeným kouskem železného plechu, *ol moronja*, který se používá na holení hlavy. Potom ránu vymyjí mlékem, spolu s krví vsakujícím do země. Nějaký prostředek na zastavení krvácení nepoužívají ani zde. Až do úplného zhojení děvče zůstává jako *es siboli* v matčině chatrči. Namísto ptačích kůžíček a pštrosích per, kterými se ozdobují chlapci, nosí dívka okolo čela kroužek upletený z trávy, *ol mǎrisian*, do kterého si vpředu ve tkně pštroší pero, a také jako chlapci si nabarví tvář bílou hlinkou. V den obřízky vystrojí pro sebe ženy kraalu hostinu, na kterou otec děvčete daruje kus dobytka a matka uvaří medovinu. Jen co se ženich děvčete, které má nyní titul obřezaného děvčete a mladé ženy, *es sieŋgiki*, dozví, že je zase zdravá, přinese jejímu otci poslední splátku na cenu za nevěstu, a potom už nic nebrání svatbě." Tentýž cestoval vypráví o příbuzných Vanderobbech, že zde dívky několik týdnů před operací nastrojené vodi do sousedních táborů, aby se rozloučily s mladými kamarádkami, a že při těchto návštěvách si snějí vzít všechno, co si přejí, bez zvláštního povolení majitelů (jídlo, šaty, ozdoby atd.). I v těchto případech, jak vidíme, je obřízka spojená s obřadem zralosti.

U Volofů v Senegalu znamená obřízka děvčete velkou slavnost pro celou vesnici a na znamení bubnů se všichni shromažďují v nejlepších šatech na veřejném místě. Děvčata určená k obřízce, zvláště slavnostně vyparáděná a ověšená všemi rodinnými šperky, provedou za zvuků hudby po celé vesnici a zpět na veřejné místo. Nyní začíná všeobecný tanec, trvající několik hodin. Staré ženy potom děvčata odvedou do kovářovy chatrče a kovářova žena provede za svítání jejich obřízku. Děvče si sedne na špalek nedaleko zdi, roztáhne nohy a opře se vzadu o stěnu. Žena jí chytí malé pysky levou rukou a pravou je rázně odřízne starým nožem, který se podobá spíše pilce. Náplastí zastaví krvácení. Týden zůstanou operované doma a potom je možno spatřit je chodící po tři až čtyři týdny denně s holí v ruce k řece, kde provádějí předepsané vymývání. Nakonec obvaz odloží. Tato obřízka nemá žádný náboženský význam.

V Etiopii představuje obřízka, *girsett*, odstranění klitoris, *ginter*, a dělávají ji sedmý den po porodu porodní báby: odštípnou špičku klitoris nehty obalenými kusem látky. U etiopských i ostatních Gallů (viz výše) se dělá podobným způsobem osmý den po porodu, u muslimů vždy, u ostatních jen v některých oblastech; operace se zde nazývá *hadu* a porodní bába dostane jako odměnu kus soli. U etiopských Kafrů, kde obřízka, ačťe ješo, představuje také odstranění klitoris, *čotto*, je zvykem u muslimů i křesťanů a dělá se ve čtvrtém nebo v pátém měsíci až do jednoho roku. Babka, *eta kawati*, položí děvče s roztáhnutýma nohama na záda a klitoris jí odřeže nástrojem, který se nazývá *abbo*.

Anglický cestovatel Bruce z Kinnairdu (1768-1773) vypráví o obřízce v Etiopii a jiných afrických zemích a o těžkostech, které zde s ní měli katoličtí misionáři: „Ta část, kterou příroda pro její neobyčejnou citlivost celkem přikryla (to jest klitoris), vyniká v této zemi nad jistým (!) místem a přesahuje obvyklou velikost, že to vzbuzuje nejen odpor a jiné nepříjemnosti, ale částečně překáží i účelu, pro který bylo zřízeno manželství. Protože však v zemích, kde tento rozsah a velikost jsou velmi časté, bylo množství obyvatelstva vždy hlavním zřetelem všech států, snažili

se zbavit tohoto zla a odřezat trochu z částí přesahujících obvyklé rozměry. Proto dělají všichni Egypťané, Arabové a národy v jižních afrických zemích, jako Etiopané, Gallové, Agauové, Gafalové a Gongové u svých děvčat operaci; není na to vyhrazena určitá doba, ale dělá se to vždy dříve, než jsou provdána..."

Misionáři ale zakázali obřízku u obrácených žen, neboť ji pokládali za židovský obřad. „Když však děvčata (obrácená na víru a neobřezaná) dorůstala a dozrávala, byla tato část jejich pohlavního ústrojí tak velká, že nepříjemně působila na zrak i dotyk. Muže to odstrašovalo a obyvatelstva ubývalo. Následkem bylo, že muži, když si vybrali ženy mezi křesťanskými Kopty, museli se podříditi způsobu, ke kterému měli nepřekonatelný odpor: brali si tedy raději kacířku, která se podobila obřízce a zbavila se tak oné nepříjemnosti. Což však mělo za následek, že znovu zabředli do svých někdejších kacířských bludů.“ Na rozkaz misionářů vyslalo kolegium kardinálů de propaganda fide v Římě „obratné ranhojiče, aby podali věrohodnou zprávu o charakteru této věci. Po svém návratu oznámili, že buď horko, podnebí nebo jiná přirozená příčina vyvolává takovou změnu v útvaru oné části, že tamní ženy se velmi liší od žen jiných zemí, takže tato odlišnost vzbuzuje odpor a překáží účelům manželství.“ Tak tedy kněží povolili, ale matky musely prohlásit, že „se obřízka nedělá ze židovských důvodů“, a rozhodlo se, že překážka manželství „se musí odstranit jakýmkoliv způsobem“. Od těch dob se obřízka dělá u katolíků i Koptů v Egyptě. Obřízku vykonávají ženy nožem nebo břitvou, většinou když děvče dovrší osmi let.

Také v Indonésii jde při obřízce děvčete o částečné zranění klitorisu; zdá se, že tento zvyk je mohamedánského původu a někdy má charakter už čistě rituální. Na ostrově Buru (v jizáp. Molukách) děvčatům před první menstruací a chlapcům před pubertou opilují zuby až k dásním a dělají obřízku.

Děvčata vykoupu, posadí na kámen, a stařena jim odřeže kousek klitorisu, aby se tím prý potlačil jejich pohlavní pud před svatbou. Jako prostředek zastavující krvácení jim položí prášek ze spálených žeber ságovníkových listů, *egbaa*. Potom zaneše žena děvče do chatrče, kde musí dodržovat určitou dietu a kterou nesmí opustit před uzdravením.

Na ostrovech Seram (též Ceram) a Gorong v Molukách jde také o obřízku klitorisu, kterou dělá knězova žena v sedmém až desátém roce a která bývá spojena s velkou slavností. Operace zde však nejednou končíva vykrváčením, ale mrtvé děti potom velebí, jaké měly štěstí, že přijdou do Mohamedova sedmého nebe. V některých oblastech Celebesu (Sulawesi) se obřízka děvčat dělává v devátém, dvanáctém nebo patnáctém roce a nazývá se *mopolihoe olimoe*, což znamená určitou rostlinnou koupel. Hostiny spojené s obřízkou děvčat jsou méně nákladné než hostiny při obřízce chlapců.

U Javánců a dále u Makasarů a Bugisů ve Velkých Sundách jde také o obřízku klitorisu; Javánci ji nazývají *putingitil* (puting - odlomení, itil - klitoris), Makasarové a Bugisové (pův. obyvatelé Celebesu, dnešní název ostrova častěji Sulawesi) *kattang* nebo *katta*, což znamená seškrábnutí, neboť jde skutečně o celkem nepatrnou operaci, při níž se objeví málo krve. Podobně jako u chlapců má i obřízka děvčat více či méně charakter přijímacího ceremoniálu do církve, tedy až druhotný rituální charakter.

Nakonec indiánští Čunčové (nebo Kampové) v Peru na řece Ucayali dělají obyčejně obřízku děvčat v jejich desátém roce. Při této příležitosti se nastrojení sousedé sejdou a sedm dní se připravují slavnostními tanci a zpěvy na obřad, přičemž

se posilňují hojným popíjením opojné čičy z manihotu. Osmý den děvče opijí silnou dávkou kvašeného manihotu a znečliví; v tomto stavu jí udělá stará žena operaci. Jednoduchým poléváním zastaví krev. Brzy nato začnou opět zpívat a tančit, potom uloží oběť do závěsné sítě a nesou ji z domu do domu. Obřízkou je děvče přijaté mezi ženy.

U domorodců na Suluských ostrovech (Sulu), kde se podobná operace dělá u děvčat v devátém až desátém roce, mají neobřezaná děvčata přísný zákaz tělesné obcovat s muži nebo vstupovat do manželství. U Arabů je zvolání „syn neobřezané matky“ velmi ponižující nadávkou. U Kikujů v Keni se pokládá za přestupek, když děvče není obřezáno před první menstruací. Okolo obřezaného děvčete tancují ženy, nato ji zoela zabalí do kůže, takže má jen volnou hlavu, a tělo jí polévají mlékem, což jsou snad oploďňovací kouzla pro budoucí manželku. O Kamčadálkách Steller napsal, když se zabýval jejich zvětšenými malými pysky: „Pokládají je za velkou hanbu a v mládí jim je sestřihují jako psům uši.“

O jiných drobných kouzlech a pověrách spojených s obřízkou děvčat by bylo zbytečné hovořit. Zakončíme tuto kapitolu o obřízce autentickým, literárním opisem obřízkové černošské slavnosti *ganza* z bývalé francouzské kolonie Ubangi-Šari v rovníkové Africe, úryvkem z románu černošského spisovatele Marana⁵⁶ ze současnosti:

„...Ke Grimarovi se z dálky blížil velký rámus. Nyní byl někde na křižovatce cest z Rujanby a Paugakury. Stále se blížil a dostal se až ke stáji, kde chovají vůdce stáda. Přesl most, který vede přes Bambu, a najednou zůstal u pevnosti. Nebyl to už vzdálený křik! N'Gakura (bůh) ho změnil na družinu mladých děvčat a mladých mužů. Byli nazí, těla měli nabílená popelem a manitobem – smrt se dotkne toho, kdo nedodrží tento zvyk – vlasy měli ostříhané a oči vyjevené, blížili se tanečnickým krokem. Jejich skoky byly rytmické, podobné i hrdelní a nosová slova, kterým nebylo rozumět. Hovořili *samali*, posvátným nářečím. Kráčeli v jakémsi opojení za zpěvu a hudby. Uviděli je. Neutišitelná směs výkřiků je pozdravila tak silným hlukem, že se na březích Bamby a Ponga vzbudili tukani a jejich poplašený křik divoce zněl měsíční nocí. Prudká, jakási zmatená a zvláštní radost se zmocnila shromáždění. Bojovníci sáhli po svých zbraních. Psi štěkali, děti plakaly a ženy opité pivem a vřavou dupaly nohama a hulákaly: ‚Ganza... ganzu... ganzu...‘ Už začaly tlumeně hučet lingy. Jaké kouzelné osvětlení! Jen strany a listí se zdálo v této bělosti černými. Ale zem je bílá a vršky jsou také bílé. I cesty jsou bílé. A Pongo i Bamba tečou jako stříbrný proud měsíčního svitu. Za bojovými štíty se krčili bojovníci se sagajami v pěstích a čekali. Při tantamu ling vstali a mávají kopími zdvihli štíty a řítili se k Bambě. Zde se zastavili, rychle se otočili a běželi na místo, odkud vyšli; přitom vyrazili silné výkřiky ‚ganza‘ a tancovali. Tantam, zpěvy, balafony a kundi všechno zaplavovaly mořem zvuků. Dnešní slavnost začínala jako obyčejně. Vůdci hry jsou *mokundi* – *jaugba*. Poznáte je podle ptačích per, kterými si ozdobili účes a podle chrastítek, které jim zvoní na zápěstích a kotnících. Rozhazovali rukama, sráželi nohy a vyjadřovali své nadšení divokými posunků.

Zmatek se blížil, šířil a přecházel ve vzrušující jásot. Mezi potleskem a křikem se ozýval cinkot zvonečků a chrastítek *mokundů-jaugba*. Začínal tanec, tanec, tanec!... Dav se zachvěl. Děti se blížily. Zašly až doprostřed velkého prostranství a tancovaly. Dělal posunky, natrásaly se a svíjely v křečích, rozhazovaly rukama i nohama, mimovolně napodobující dospělé, které vidaly tancovat za měsíčních večerů před chatami, když po teplých večerech nastává noc, kdy kungby bez přestání

kvákají... Potom následovaly ženy. Byly nahé, vlasy měly natřené olejem, v uších, v nozdách a na rtech měly skleněné očky různých barev, kotníky i zápěstí měly sevřeny měděnými náramky. Každá držela ženu před sebou za ramena. Tvořily velký kruh, který se začal točit tak, jako krouží svatojánské mušky za soumraku. Potom se na znamení dané tamtamem kruh otevřel. Ženy tancovaly, udržujíc nohama, rukama i hlasem rytmus kundé, ling a balafonů. Tento tance se zrychlilo. Měkce, ochable, se zavřenýma očima zůstala jedna tanečnice uprostřed půlkruhu, který tvořila řada jejích družek. Stála před nimi, takže kdyby klesla, mohla ji zadržet ta, která tancovala před ní i ty, které byly na obou stranách půlkruhu. Udělala tři kroky dopředu a tleskajíc: raz... dva... tři... nabízela se mužům. Odmítnutá se vrátila a zase... raz... dva... tři... Potom přemožená slabostí a harbou, že je stále odmítaná, klesla. Její družky ji zachytily a postavily. Potom podle pravidel tance šla na levé křídlo tancujících, zatímco jedna její přítelkyně odstoupila z druhého křídla a snažila se dosáhnout toho, co se nepodařilo jí. Když nadešla kritická chvíle mužů, zmocnilo se všech skutečné šilenství. Byla to jen vrískající ústa na tvářích, koupajících se v potu. Byl to jen dupot, který otřásal zemí široko daleko. A ty posunky! Přítomnost tolika mužů a tolika žen, pivo, konopí, pohyb a radost, to vše rozdmýchalo tlející plamen touhy. Potom tancovalo deset mužů téměř nahých. Ze všech byl nejkrásnější a také nejsilnější Bissibingi. Oči mu zářily jako vatra. Svaly se mu napínaly k prasknutí. Velev svým druhům, neboť je převyšoval vysokou postavou. Všichni si natřeli čelo rudým dřevem a tukem. Všude měli chrastítka, i na klobouku z peří, i na motouzku, kterým měli přepásaná bedra na místě, kde bývá zástěra. Šířili okolo sebe pronikavý pach. Pot se jim řinul po tetované pleti, ale necítili únavu. Zajímali se jen o slavnost a všechnu pozornost věnovali jen jí. Život je krátký! Poslední den přijde dřív, než se nadějeme! Každý sluneční den přibližuje smrt, není tomu tak? Proto se veselme, dokud se dá! Tancovali. Byli sklonění k zemi, dotýkali se jí rukama a opírali se o ni, vytvářeli všelijaké grimasy. Byli sklonění k zemi a nohama dupali vpravo i vlevo, přitom prudce házeli rukama dozadu, kývali jímí ve vzduchu nahoru i dolů tak, jako se pohybují křídla velkého supa, když se snese, popadne kořist a vyletí do výšky. Potom vyskočili, dopadli na ruce a nohy a pokračovali, pohybujíc se v rytmu tamtamu: Ganza... ganza... ganza... Udělají vám ganzu... ganzu... ganzu... ganzu... Ke skupině mladých mužů se přiblížil stařec s nožem v ruce, zatímco stařena čekala před děvčaty. A staří zpívali, dívajíc se na tanec mladých, kteří budou trpět:

ganza... ganza... ganza... ganza,
dnes večer stanete se ženami,
dnes večer stanete se muži,
dnes večer, až přetrpíte ganzu –
ganza... ganza... ganza... ganza...
ganza... ganza... ganza... ganza...

Stařec a stařena říkali: Už dva měsíce jste se skrývali hluboko v lese a postili jste se. Dva měsíce jste se skrývali před pohledy nezasvěcených, bílili jste si čelo, aby vás smrt neodnesla do své vesnice. Hovořili jste jen posvátnou řečí. Živili jste se bylinami a kořínky daleko od zraků nezasvěcených. Dva měsíce jste spali bůhvídkde a bůhvíjak. Zdržovali jste se smíchu a her. N'Gakura je s vámi spokojen. Vaše zkouška skončila. Můžete si nyní hrát, smát se, tancovat, můžete žít volně a zase spávat na rohožích. Brzy se stanete muži, brzy se stanete ženami. Ještě chvíli a dostane se vám ganzy. Vaše zkoušky skončily. Můžete tančit, radovat se a smát.

Ganza... ganza... ganza... ganza!

Ganza... ganza... ganza... ganza!

Balafony, lingy a kundé burácely jako hromy. Musely přerušit bolestné výkřiky, a proto se rozezvučely. Obřad začal. Stařec i stařena si pečlivě brousili nože na hladkém kameni, na který nejprve naplivali. Diváci se vztyčenými holemi se chystali vrhnout na ty, kteří by snad zakolísali. Koho zlomí taková nepatrná bolest, ten není hoden být mužem. Ten musí zemřít! Zvyk to vyžaduje. Ale zklamali se ve svém očekávání. Nikdo ani nemukl. Krev z rány, stékající po nohách, stříkala při každém kroku na sousedy, protože museli skákat a zpívat, předstírat, že necítí bolest. Ganza... ganza... ganza...! Jen jednou v životě! Oba stařečci vykonávali svou povinnost, nedbajíc rámsu. Neslyšeli nic, neviděli nic okolo sebe; konali svou práci jako stroje. Podobali se žencům, kteří ozbrojeni kosami kráčejí polem v době žní... Mladá děvčata tancovala točíce se; některá byla velmi bledá. Hruza je přece přemáhala, nemohla se jí ubránit. Přišla stařena, zavolala tanečnici, roztáhla jí prudce stehna, chytla prsty to, co hledala, přitáhla si to jako kaučukovníkovou liánu a odřízla jediným řezem. Ani se neobrátila a zahodila za sebe tyto kousky zkrvaveného, ještě teplého masa; někdy jimi trefila někoho do tváře. Copak však na tom záleželo? Když to spadlo na zem, psi se o to rvali.

Ganza... ganza, ganza... ganza!

Jen jednou v životě.

K nám, ženy! K nám, muži!

Nyní jste obřezáni!

Ganza! Ganza! Ganza! Ganza!

Operatéri si usušili nože, dokončili svůj úkol. Hluk nyní dosáhl vrcholu. Vše, co předcházelo, nebylo ničím. Všechn křik, všechn tanec měl být pouhou přípravou na to, na co všichni čekali: na milostný tanec, který se tančí pouze tento večer, kdy je všechno dovoleno. Lingy, balafony a kundé přetékały v řevu. Z džungle se hlasitě ohlašovali tukani a řvali noční dravci, avšak jejich hlasy zanikaly v tomto výbuchu šílenství. Objevily se dvě ženy. Jedna byla Jassiginda, žena Batualu, mokundiho, druhá zatím nepoznala muže. Obě byly nahé, ostříhané, na krku měly náhrdelníky ze skleněných čóček, prsten v nose a náušnice. Náramky jim cinkaly na zápěstích a kotnicích, tělo měly natřené rudou barvou. Kromě těchto ozdob měla Jassiginda ještě velký falus z barevného dřeva. Byl připevněný na pásu, kterým byla v bedrech přepásaná a visel dolů. Tento odznak mužství naznačoval úkol, který měla v tomto tanci. Nejprve tancovala, pohybujíc se jen v bocích. Nohy se jí nehýbaly. Jen dřevěný falus poskakoval při tomto kolísání. Potom se pomalu blížila ke své spolutanečnici. Ta odskočila. Nechtěla, skutečně nechtěla podlehnout mužské touze. Její pohyby a couvnutí vyjadřovalo hrůzu. Zklamaný muž ji následoval. Prudce dupal nohou. Najednou, jako by se zbavila svého nerozumného strachu, se mu nabízela z dálky. Ano, nabízela se. Kráčel znovu k ní a chtěl ji obejmout. Kladla už jen slabý odpor. Poddávala se jeho vášni jako ranní mlha slunci. Zakrývala si rukama oči nebo pohlaví. Byla už jen jako šťvaná zvěř, která se náhle vzdává. Ještě chvíli rozněcovala mužovu touhu, bráníc se objetí. Ale když ji chytil a prudce naznačil, že už nemůže déle čekat, už neodporovala. Když zrychlené taneční tempo dosáhlo vrcholu, ve kterém se završuje touha, tanečnice se zastavily a chvěly se štěstím... Zvláštní šílenství rozbouřilo temné pudy davu, který tancující obklopoval. Muži si strhávali kusy látky, které jim sloužily jako zástěra, ženy odhazovaly pestré opasky. Všem se nadýmala prsa touhou. A děti napodobovaly pohyby dospělých...

Těžký zápach pohlaví, potu a alkoholu se šířil a byl ostřejší než dým. Těla se vrhala na zem, kde se skutečněvaly všechny taneční pohyby. Byly to pohlavní orgie spojené s opojením alkoholu, bylo to šílenství bez hanby a mezí. Zazněly nadávky a stříkala krev. Zbytečně. Jen pud, zběsilý pud byl pánem všech. Tamtamy umlkly. Ztichly i kundé a balafony... Také účinkující chtěli něco mít z této rozkoše, kterou vyvolali, udržovali a roznítili. Ztraceni v davu tancovali tento milostný tanec, ze kterého všechny ostatní tance vzešly a kterému se ani jeden nevyrovná. Tancovali. Teplý výpar, podobný mlze, která stoupá ze země po dešti, vystupoval z tohoto shromáždění. Zase další dvojice sebou hodila na zem..."

Infibulace a defibulace. Kromě obřízky se u některých afrických, už polocivilizovaných národů vyskytuje ještě další operace u děvčat – umělé uzavření pochvy, infibulace, tedy zašití, při kterém však vždy nejde o použití skutečných stehů. Účelem této operace je znemožnit děvčeti soulož a zabezpečit její „panenství“ až do svatby, je to tedy krutý a odporný zvyk patriarchální a otrokářské povahy.

Někdy jde snad i o zúžení otvoru do pochvy, aby se tím zvýšil požitek při souloži. Obřízka spojená s infibulací byla známá už ve středověku a dodnes je velmi rozšířená u Gallů, Somálců, Hererů a u jiných národů jižně od nilských vodopádů; u beduinů severně od Chartúmu děvčata podrobují infibulaci mezi pátým a osmým rokem, u Kordofánu v osmém roce, u Danakilů (nověji Afarů, kúšitský kmen ve vých. Etiopii a v Džibutské rep.) ve třetím apod.

Infibulace, již vždy předchází obřízka, se nedělá všude stejně. Nejčastěji děvčeti břitvou oživí horní vrstvy, to znamená, že ji zbaví malých stydkých pysků a někde i velkých pysků vnitřního okraje, potom stehna přeloží jedno přes druhé, aby se zraněná místa setkala, a kolena pevně zaváží, aby oběť nemohla roztáhnout nohy. Musí takto dlouho ležet, většinou dvacet až čtyřicet dní, dokud živá místa zcela nesrostou. Aby moč a případná menstruační krev mohla odcházet přirozeným způsobem, ponechají malý otvor, do kterého vloží trubičku. Skutečné zašití ran nitěmi, koňskou zíní, lýkem nebo drátem se ojediněle vyskytuje u Somálců, Gallů a Súdánců. Krvácení zastavují například v Kordofánu máslem z jenně roztloučené stromové kůry. Po dobu operace, která je nanejvýše bolestivá, dělají před chatrčí i uvnitř, kde se zákrok provádí, velký rámus. Znějí bubny, tleskají ruce, strhne se křik, aby byl přehlušen bolestný křik oběti tohoto brutálního zvyku.

Africká děvčata právě uvedených národů se při milostných návrzích nejednou omlouvají slovy: *Al báb maghlúk*, to znamená: brána je zavřena. A cestovatel dodává: Je to rozhodně bezpečnější prostředek než všechny umělé pásy a zámky, kterými suroví rytíři spoutávali své manželky, když šli na křížovou nebo jinou výpravu. Jiný cestovatel však podotýká, že u Somálců ani infibulace nezaručuje cudnost, protože děvčata už před ní bývají za peníze povolná, většinou za 12 dolarů; dávají však pozor, aby při tom neztratila hymen. Otrokáři někdy používají infibulaci u právě ukořistěných otrokyň.

Po infibulaci musí dříve nebo později být ovšem provedena defibulace, což znamená, že dívka musí být znovu učiněna schopnou soulože a potom i porodu.

Francouzský spisovatel o takových ženách napsal: „Určitý čas před svatbou je třeba řezem odstranit tento srůst přičící se přírodě. Když se objeví nějaký podezřelý příznak, je tu žhavé železo a břitva. Říká se, že otupená citlivost těchto národů jim brání pochopit neslýchaná muka a těžké nevyhnutelné zážitky těchto lidských praktik, vynalezených despotismem silnějšího pohlaví, aby si zajistilo první radost

z panenského květu, tak opomíjeného ve všech jiných zemích. V žádném případě však snadno nedosáhnou toho, aby se u dívky obnovil stav, ve kterém může plnit manželské povinnosti. Když se vyskytne děvče, které se z nedostatku peněz vdá a nepodrobilo se této nutné operaci, musí rozhodnout muž, co se udělá; když se mu podaří těžká věc, že ji oplodní, má právo žádat, aby některá z žen, které vykonávají toto kruté řemeslo, odstranila zadarmo překážky bránící porodu. Mladá vdova, která má naději, že se znovu vdá, neváhá ještě jednou se podrobit mukám tohoto dvojitého roztrhnutí. Ale takový případ je vzácný."

Jiný francouzský cestovatel popsal ve Věstníku pařížské zeměpisné společnosti (sv. XVII.) martýrium súdánské ženy takto: „Když se mladá Núbijka vdává, opět se uchýlí k ženě, aby vrátila jejím pohlavním orgánům rozměry nutné pro naplnění manželství, neboť její otvor je velmi úzký a příliš málo pružný (je obklopen jizvou), aby jej mohl vlastní silou i sebesilnější manžel prorazit. Žena tedy zakročí a podélným řezem otevře ránu, jíž se pak dá souložit uskutečnit. Protože by se však tato nová rána snažila znovu zahojit, kdyby krvácející části zůstaly spojeny, vsune žena mezi její okraje nebo dva tři prsty hluboko do pochvy novou rostlinnou trubicí, o mnoho širší než byla ta první – tato trubička má totiž představovat rozměry manželova údu. Tato druhá trubice zůstane na místě čtyřicet dní, dokud se rána zcela nezacelí a trubice se nestane zbytečnou... Ale pro nešťastnici, která se poprvé i podruhé podrobila operaci, ještě není všemu konec. Když zůstane v jiném stavu, což se obvykle stane, nemůže porodit, dokud na sobě neokusí další řezný nástroj, neboť ten nepovoláný kruh, obklopující Venušin pahorek a zabráňující souložit, zabraňuje i roztažení části, jíž má projít dítě. Je tedy třeba znovu širokými a hlubokými řezy rozšířit části, které se nechtějí samy roztáhnout. Často se stane, že dítě, vycházející z pánve narazí na vnitřní stěnu pohlavní části a žena rozřezávající právě do hloubky velké pysky těžce zraní plod, deroucí se ven. Sám jsem v podobných případech viděl, jak neopatrné řezy břitvou dítěti způsobily smrtelná zranění. A přece vzdor bolesti, které vždy provázejí tuto hroznou infibulační proceduru, naproti všem nebezpečím, kterým jsou vydány žena i rodící se dítě, přes všechny pokusy úředníků egyptské vlády, aby se tento ohavný zvyk odstranil, drží se Súdánky v tomto směru svých názorů; mladá děvčata se jim podrobují ještě více než muži, protože se domnívají, že bez infibulace by si nenašly manžela."

U kmenů jižně od nilských vodopádů přijde žena, která provádí tyto operace, před svatbou k ženichovi, aby mu změřila úd, podle něhož by zhotovila ze dřeva a hlíny jakýsi falus a potom podle tohoto svého výrobku částečně rozřezala ženu. Falus ovinutý mastnými hadry zůstane v ženě, aby nemohla znovu srůst. Za hlavou obvyklé svatební slavnosti si potom muž dovede ženu, potácející se potlačovanou bolestí, domů na jakési visuté lůžko za hrubý závěs, a už po čtyřech nebo pěti dnech s ní souloží, nečekaje až se rána zahojí. Před porodem ženu úplně rozřezou, ale po porodu ji podle manželovy libovůle opět „zašijí", nechají jí větší nebo celkem malý otvor.

Podobně Brehm vypráví, že před svatbou pošle ženich příbuzným dívky dřevěný model svého údu a podle tohoto rozměru mají jeho nevěstu defibulovat. Před porodem otvor samozřejmě rozšíří. Danakilky (nověji Afarky, viz výše) si prý tento nemrav tak osvojily, že se po porodu dávají z vlastní vůle znovu zašít. U národů pěstujících infibulaci není řídkým jevem, že se ženy po porodu znovu infibulují, což se vztahuje i na otrokyně. Vyskytují se knutí „páni", mezi nimiž i Evro-

pané, kteří tuto operaci dávají dělat otrokyním, svým souložnicím, dvakrát i třikrát, i když tyto ženy zase prodávají. V Berbersku (tj. v sev. Africe) viděl cestovatel mladou vdovu, kterou dal její muž infibulovat v krátkém období sedmkrát; důsledkem toho byly ohavné jizvy.

Infibulace má vliv i na průběh pohlavních chorob. V egyptských nemocnicích lze vidět mnoho žen nakažených syfilidou, které jsou v důsledku infibulace postiženy velmi rozsáhlými vředy. Lékař zde viděl černé otrokyně doslova rozežrané. Vlekly je z vnitrozemí Afriky dlouhou cestou po poušti. Syfilitický dopravovatel si je vybral z řetězu otrokyň, rozřezal a zneužil. Jejich čerstvé rány se rychle proměnily v rozsáhlé vředy, se kterými musely ve strašném horku bez umývání pochodovat dlouhé týdny, dokud nakonec nenašly přístřeší v nemocnici.

Vzdor tomu, že původ infibulace je třeba celkem jistě hledat v mužské žárlivosti, v jedné její nejodpornější „kulturní“ formě, zdá se, že tento zlozvyk podporuje i oblíbenost soulože s infibulovanými ženami, které mužům svou sevřeností poskytují zřejmě větší sadisticky podbarvenou rozkoš. Do jisté míry tomu nasvědčuje i obyčej, že infibulaci opakují často po porodu, i ta okolnost, že se nezjistila nikde kromě severovýchodní a střední Afriky, kde odedávna kvetlo otrokářství a kde jsou tedy sadistické choutky jistě „doma“ ve zvýšené míře. Tento názor potvrzuje také zvyk, že děvčata defibulují na svatbu podle mužova údu.

Menstruace a obřady v dospělosti. Japonský porodník Kangava napsal: „V tom okamžiku, kdy se dítě narodí a ocitne se na rohoži na dlažbě, položí dítě mužského pohlaví na břicho a dítě ženského pohlaví na záda.“ Ale děti různých národů nedbají na takové rozlišení a dětství děvčat u přírodních národů probíhá v podstatě stejně jako u chlapců.

Různé mravy a obyčeje, spojené s ukládáním, natíráním, umýváním, ošetřováním a výživou dětí byly a jsou u obou pohlaví stejné, i rozmanité zkrášlovací procedury byly a jsou když ne stejné, tedy alespoň velmi podobné u děvčat i chlapců. Také obřízka měla původně asi stejný účel u děvčat i chlapců, a jak jsme viděli, dělávala se a dělá u obou pohlaví v ten samý den a na té samé slavnosti. Protože přírodní národy, jak už víme, nepokládaly a nemohly ani pokládat pohlavní sféru lidského života za nečistou a hanebnou, netajily pohlavní život před dětmi a nedělaly v tomto směru rozdíl mezi chlapci ani děvčaty. Vůbec se u většiny přírodních národů nedá hovořit o nějaké zvláštní výchově dětí, kterou ponechaly jim samým, ale velmi brzy je přibíraly k práci, hlavně děvčata. Až pohlavní dospělost a obřady s ní spojené znamenají v životě přírodních dětí práh, po jehož překročení se obě pohlaví do jisté míry rozcházejí do dvou různých táborů.

Vnějším projevem pohlavní dospělosti děvčat byla pro přírodní národy první menstruace. Ne však od počátku. Původně mohli lidé pokládat toto krvácení jen za něco nepřirozeného.

Karl von den Steinen ve svém vynikajícím cestopisu hovoří o Bakairech ze střední Brazílie: „Najednou se objeví krvácení: to je určité nemoc! Že takto indiánův původně uvažoval, je jasně prokázáno u většiny kmenů obvyklým, zcela zbytečným ošetřováním menstrujícího děvčete, které izolovali, okurovali, nařizovali dietu, dělali zářezy a jinými prostředky bojovali proti neznámému nepříteli. Zcela odstranili chloupky na Venušině pahorku a přiložili obvaz nebo polštářek, *uluri*... Jak je vidět, nevedla k tomu čistotnost, ale zdravotní důvody působit proti ztrátě krve.“

Jako „nemoc“ se menstruace objevuje v lidové řeči mnohých národů. Indická

„Kámasútra“, se kterou se později blíže seznámíme, radí děvčeti, které nemůže milenci nic poskytnout, aby „hovořila o jedné a té samé nemoci, která se objevuje nezávisle, nedá se zatajit, nedá se očima postřehnout a nevyskytuje se stále.“ Menstruace se však nazývá i „posvátným květem“ (na Malabaru v Přední Indii) nebo „květem v rozpuku“ (v Africe u Zulů) jiný indický erotický spisovatel ji nazývá „květem domu boha lásky“ a v lidové řeči všech národů má popisné názvy jemné i hrubé, básnické i triviální.

Všimněme si nyní krátce především tzv. menstruačního cyklu z fyziologického hlediska; i když jde o odbočení, nebude snad neúčelné pro mnohého čtenáře tohoto díla, který dosud nehledal populární poučení jinde.

Život ženy se dělí na tři velká období: na dobu před pohlavní dospělostí, kdy se vyvíjejí pohlavní orgány a tělo, na dobu pohlavní činnosti, která začíná dospělostí a končí klimakteriem, a na dobu tělesného a pohlavního klidu, začínající mezi 45. a 50. rokem.

Pohlavní dospělost u nás nastává mezi třináctým a čtrnáctým rokem, v jižních krajích mezi desátým a jedenáctým nebo ještě dříve, v severních zemích mnohem později. Navenek je charakterizována menstruací, která se v době mezi dospělostí a klimakteriem normálně objevuje každý čtvrtý týden. S těmito stavy samozřejmě souvisí závažné změny ve vnitřní sekreci. Menstruaci předchází ve větší či menší míře několik úkazů: nalévání prsou, zvýšené vylučování slin, nechut k jídlu nebo naopak hltavost, sklon k průjmům, sklíčenost nebo zvýšený pocit štěstí, u zpěvaček změna hlasové polohy atd., přičemž nyní ponecháváme stranou případné patologické jevy.

Dále je s menstruací spojen odchod asi 100 až 200 cm³ tmavé krve smíšené se slizem, která postupně vyrazí z ústí dělohy. Za tohoto čtyřtýdenního menstruačního cyklu bývá normální vypuzování z vaječníků, to znamená, že z folikulu odejde zralé vajíčko, což se nazývá ovulace. Toto vajíčko může být oplodněno a vyrůstá v dítě, nebo zůstane neoplozené a zaniká. Pokud je vajíčko oplodněno, přestává menstruace. Vajíčko tedy pochází z folikulu; když folikul praskne, přilehnutou řasou přijímajícího trychtýře na toto místo vaječniku a vejcovod pohltí vyhozené vajíčko jako mořská sasanka vodní hmyz. Dále je potom hnáno řasinkovým epitelem vejcovodu, ve kterém pak čeká na oplodnění. Pokud nastane, putuje oplodněné vajíčko normálně do dělohy, jejíž sliznice je už připravena, a uhnízdí se zde pro další vývoj. Když však oplodněno není, zanikne a připravená sliznice dělohy se musí této přípravě zbavit, což se děje právě menstruací.

Mohli bychom ji tedy nazvat porodem neoplozeného vajíčka. Pokud funkční doba oplodněného vajíčka trvá deset měsíců, funkce neoplozeného vajíčka trvá jen čtyři týdny. Cesta neoplozeného vajíčka vejcovodem, asi 12 cm dlouhým, probíhá sedm až devět dní. Sliznice dělohy tedy prožívá za menstruačního cyklu čtyři stavy.

Především jde o stav klidu: sliznice je na povrchu potažena jednoduchým epitelem, jehož žlásky představují rovnoměrně silné rourky. Po čtrnácti dnech nastane změna, druhý stav předmenstruační. Už koncem tohoto intervalu tkanivo zvlhne, sliznice začne nabíhat, žlásky se trhají a silně vylučují, vrchní vrstva vlhne krví a zvětšuje svůj objem trojnásobně až pětinasobně. Nyní je sliznice připravena na příchod oplodněného vajíčka, které se může zahnížit a těhotenství může nastat. Když však oplodněné vajíčko nepřijde, byly tyto přípravy zbytečné a sliznice se jich začne zbavovat. Malé cévky se zpřetrhávají, mezitkanivo se naplní krví, roztrhaná

sliznice odchází a nastává krvácení, třetí stav menstruačního cyklu. Potom se sliznice vrací do normálního stavu, znovu se pokrývá epitelem, žlázy znovu získávají obvyklý tvar rourek.

Otázka, jak souvisí ovulace s menstruací, tedy přesně ve které době menstruačního cyklu je vajíčko z folikulu vypuzeno, není dosud celkem objasněna. V každém případě zde hraje hlavní roli folikulový aparát, a to ne mechanickou, jak se ještě nedávno fyziologové domnívali, ale chemickou. Z primárního folikulu, který tvoří protoplazmatická kulička prvotního zárodku s obvyčejným epitelem, okolo něhož se brzy utvoří vrstvená vazivová blána, vyvine se pomalu takzvaný Graafův folikul tím, že v prvním folikulu následkem rozpuštění a vylučování sérové tekutiny vznikne dutinka a vaječná buňka je přitom přibývajícím tekutinou stále více zatlačovaná ke stěně folikulu, ukládá žloutek jako potravu a značně tím vzrůstá.

Graafův folikul je orgán určený pro vydání vajíčka. Původně je prý v každém vaječníku asi 300 000 folikulů, při porodu je téměř celý vaječník dítěte naplněn primárními folikuly, ale z těch se jen nepatrná část skutečně vyvine a dozraje. Někteří biologové odhadují, že v obou vaječnících se vyvine za život ženy jen asi 360 Graafových folikulů. Po ovulaci, tzn. když Graafův folikul naroste, někdy až do velikosti lískového ořechu, vystoupí k povrchu vaječníku, praskne a folikulin vyžene vajíčko, nezahyne, ale žije dále jako tzv. žluté tělísko, *corpus luteum*. Nejprve se naplní krevní sraženinou a luteinem, žlutým barvivem, ve kterém je hodně tuku a který objevil i v pylu květů, ve žlutku apod. a potom se vyvíjí ve žláznovitý orgán s důležitou vnitřní sekrecí.

Nejnovějšími pokusy na zvířatech se zjistilo, že vaječník je orgán nadřazený děloze, má na ni vyživovací a dráždivý vliv, vyvolávající už uváděné jevy v její sliznici, tedy jednotlivé fáze menstruačního cyklu. Aktivní částí vaječníku je takto jeho folikulový aparát a z něho se vyvíjející *coepus luteum*. Jde o žlázu s vnitřní sekrecí, která se „obrozuje“ každý čtvrtý týden, u zvířat v příslušných přestávkách, a má cyklickou funkci dodávat děloze výživné pokyny, jimiž zabraňuje, aby neklesla zpět do dětského stavu nebo do předčasného stáří a jimiž se stává schopnou připravovat sliznici na přijetí oplodněného vajíčka. Když je vajíčko oplodněno, žluté tělísko bdí nad jeho uhnízděním a prvním vývojem. Když nedojde k oplodnění, žluté tělísko zakmí.“

Jinak řečeno: Výměšky žlutého tělíska upravují příchod menstruace, připravují plodonosné orgány ženského pohlavního ústrojí na přijetí a vývoj plodu. Zároveň musíme dodat, že v těhotenství zabraňují vzniku nových dozrávajících folikulů.

Když se nyní vrátíme k otázce, ve které době menstruačního cyklu nastává ovulace, podle jakého termínu bychom mohli určovat přesnou dobu početí a přesné trvání těhotenství, je z předcházejícího výkladu zřejmé, že ovulace nenastává zároveň s menstruací, ale asi v polovině menstruačního cyklu, a že tedy nejoptimálnější příležitost na oplodnění je asi uprostřed přestávky mezi dvěma menstruacemi.

Dodejme ještě, že se menstruace celkem správně pokládá za příznak pohlavní dospělosti, že však může být děvče pohlavně dospělé i bez ní. Těhotenství se projevilo i u děvčat ještě nemenstruujících, u žen, u nichž se objevilo přirozené zastavení měsíčku (*amenorrhoe*), i u žen, které už vůbec nemenstruovaly. Podstatným znakem pohlavní zralosti není tedy menstruace, krvácení z pohlavního ústrojí, ale ovulace, vypuzení vajíčka schopného oplodnění z vaječníku. Ovulace se tedy může vyskytnout bez menstruace, ale nikdy ne

menstruace bez ovulace.

Chemickými rozborů se v krvi zjistil ve zvýšeném množství arzén, fosfor, glykolen, magnezium, vápno, síra atd., tedy látky důležité pro rozvoj plodu, při nahromadění však škodlivé ženskému organismu. Tyto látky na zdravotní stav ženy působí už před periodou a kdyby zůstaly v těle, jistě by ho vážně ohrozily. Při menstruaci se tedy vylučuje nejen krev, ale i tyto pro rozvoj plodu důležité látky, jichž se žena periodou zbavuje, protože je už nepotřebuje a byly by pro ni nebezpečné. Tento vylučovaný jed, který v době menstruace zjistili i v potu podpaždí, ve slinách a v krvi ušního lalůčku, se nazývá menstruačním jedem, tedy menotoxinem.

Už u přírodních národů se menstruace ženy pokládala za nečistou, to znamená posedlou demony, a je velmi rozšířena domněnka, že menstrující ženy nemají připravovat určitá jídla, neboť se v jejich rukou zkazí.

Není šprochu, aby na něm nebylo pravdy trochu.

Před několika lety vzbudil pozornost svým výzkumem v tomto směru vídeňský lékař prof. Béla Schick. Odevzdal jedné své pomocnici nádhernou kyticí růží, aby ji dala do vody. Už druhý den všechny růže zvadly. Když to vzbudilo jeho údiv, vyjádřilo se děvče v tom smyslu, že ji to nepřekvapuje, že to mohla předvídat už včera, neboť je tomu tak vždy, když má menstruaci. Prof. Schick tento jev dále potom zkoumal takovým způsobem, že dal jednomu menstrujícímu a jednomu nemenstrujícímu děvčeti držet kyticí květů půl hodiny, a skutečně se přesvědčil, že květy u nemenstrujícího děvčete zůstaly svěží, zatímco u druhého zvadly. Po 16 hodinách se na nich objevily hnědé žilky, po 24 hodinách uschly a po 48 hodinách ztratily listy. Podle prof. Schicka má menstruační jed nejsilnější vliv první den, třetí den byly prý květy svěžejší než květy z rukou kontrolního děvčete a čtvrtý den se prý nepozoroval už žádný vliv. Ani příprava kynutého těsta se menstrující ženám podle prof. Schicka skutečně řádně nedaří, těsto zůstane alespoň o polovinu nižší než těsto z rukou nemenstrující ženy. Menstruační krev se nesráží, jedovatá látka nezaniká ani po zahřátí na 150 stupňů a dokonce prý působí i přes gumové rukavice.

Normální menstruace u evropské ženy trvá tři až pět dní. Celkově se ve stejných mezích pohybuje i u žen přírodních a u žen různých východních národů. Zdá se, že se nedá hovořit o vlivu tropů na prodloužení nebo zkrácení menstruační doby, ale podnebí snad spolu s ostatními životními podmínkami má vliv na menstruaci spíše u přírodních severních žen.

V Grónsku prý ženy menstrují jen čtvrtletně, někdy jen dvakrát nebo třikrát do roka. U Eskymáků se prý neobjevuje menstruace v zimě a v době nedostatku potravy. O Samojedkách (Něnkách) a Laponkách hovoří stará zpráva: „Ti, co se domnívali, že samojedské ženy nepodléhají měsíčnímu čištění, se mýlili; pravdou však je, že se u nich vyskytuje jen slabě a nepatrně.“ Podle Linného mají Laponky slabší měsíčky než Švédky.

U domorodků v Ohňové zemi, které cestovaly po Evropě, se zjistilo, že neměly alespoň půl roku silnější krvácení z genitálie: při pitvě dvou mrtvých žen se ukázalo, že ve vaječnících neměly ani stopy po dozrávajícím vajíčku, tudíž se u nich nevyskytla za delší čas nejen menstruace, ale ani ovulace. V takových případech se však nedá hovořit o chorobné poruše, ale o přirozeném zpomalení menstruačního cyklu, nebo snad o stopách lidské říje původně půlroční.

Proti poruše měsíčku a různým problémům, které z nich pro ženu vyplývají,

používalo lidové lékařství přírodních národů různé prostředky, spojené s více či méně vyvolanou pověřivostí. Z toho se dá usoudit, že tam, kde se takovéto prostředky vyskytují, nebyla tato porucha neobvyklým zjevem.

Svazijci (Swazi, bantuská národnost ve Svazijsku a Jihoafrické republice) například pokládají děvče nebo ženu bez menstruace za nemocnou. Když se menstruace zpozdí, dostává děvče *dawu*, a když měla například zakázáno jíst kuře, neboť celá její rodina nesměla kuře jíst, dají jí nyní kuře a zakáží jí místo toho jiné jídlo. Sedm dní jí vaří *dawu* z kořínků a kuřete. Děvče u sebe stále nosí dřevěnou panenku; ať spí nebo vaří, tluče obilí nebo koná svou potřebu, má svou panenku v ruce nebo v šátku na zádech, dokud se menstruace neobjeví. Ve Východoindickém souostroví podporují příchod opožděné menstruace stlačováním určitých částí břicha a různými bylinami. Domnívají se, že na měsíční čištění má velký vliv Měsíc: mladá děvčata prý menstruuji při lunárním novu, starší ženy po úplňku. Také Maorové na Novém Zélandu připisovali Měsíci velký vliv na menstruaci a domnívali se celkem oprávněně, že čím je žena starší, tím větší těžkosti má s měsíčky, ale tím je také plodnější. V době poruchy ženu izolovali a léčili ji odvarem z určitých listů, nasbíraných na východní straně plantáže, protože Měsíc vychází na východě.

Měsíc bývá vůbec obviňován z ženských menstruačních těžkostí, protože jeho oběh trvá právě tak 28 dní jako normální menstruační perioda. V britské Nové Guineji měli domorodci tuto pověst: za dávných dob, kdy žil Měsíc na Zemi jako mladík velmi maličký a celé tělo mu pokrývaly světlé vlasy, chodíval za ženami a děvčaty do zahrad. Dlouho o něm ani jedna nevěděla, až jednoho dne začal křičet, a tak se ho jakási vdaná žena ujala a položila ho do pleteného koše, který visel na větvi. Podle jiné verze sám vlezl do koše a až odtud začal křičet. Žena mu řekla, aby byl tiše, že mu sežene a uvaří potravu. Zatímco pro něj vykopávala jamový kořen, chlapec z koše utekl, ulomil si kus cukrové třtiny a jedl ji. Potom se ženou souložil a ona s ním otěhotněla. Její manžel ji obvinil z cizoložství s chlapcem. Popřela to sice, ale vzdor tomu měl podezření a hlídal je. Dvojice se zanedlouho znovu setkala a chlapec znovu vlezl do svého koše, který tentokrát visel v besídce, a zde se opět dal do křiku. Tu řekla žena, aby byl tiše, že mu dá jíst a vrátí se do vesnice. Manžel však před besídkou i za ní zapálil oheň, takže chlapec nemohl utéci a zahynul. Jeho krev stříkala k nebi a z něj se stal Měsíc. I oznámil Měsíc, že za trest všechna děvčata a mladé ženy budou krváčet, až se objeví, ale staré a těhotné ne, protože je zodpovědný za jejich stav.

Jak jsme si už řekli, pokládají přírodní národy příchod první menstruace za znamení puberty. Neobjevuje se však všude ve stejném věku; na její brzký nebo opožděný příchod má snad nejrozhodnější vliv teplé nebo studené podnebí, potom rasa, o jejímž působení však mnoho nevíme, neboť výzkum o vlivu vnitřní sekrece je dosud velmi nedostačující, dále tělesná konstrukce a sociální poměry.

Děvčata se živějším temperamentem a silnou konstrukcí dostávají periodu dříve než děvčata klidnější povahy a slabší konstrukce, brunety dříve než blondýny, děvčata ze zámožných kruhů dříve než děvčata dělnická, městská dříve než venkovanky.

U přírodních národů se vyskytuje první menstruace podle údajů sice ne celkem ověřených mezi osmým (například u Australek) až šestnáctým (například u Somálek) rokem, nejčastěji ve dvanácti letech. Protože přírodní národy začínají s pohlavním stykem velmi brzy, obvykle už před příchodem menstruace, má snad tento raný styk vliv i na brzkou pohlavní zralost a u děvčat tedy na brzký příchod prv-

ních měsíčků. Ale zatím to není dokázáno.

S příchodem menstruace se přírodní děvče stává nečistě, posedlé duchem předků, *tabu*, je třeba ji izolovat a připravit na její mateřské a manželské „povolání“. To je smyslem obřadů spojených s pohlavním dozráváním ženy.

Za nečistou se pokládá žena v době periody u všech dnešních přírodních národů a samozřejmě i u mnohých polocivilizovaných národů. Jenže původně tento pojem souvisel nikoliv s odporem k nechutnému, ale s náboženskými představami, které vznikly z kultu předků. Žena byla *tabu*, to znamená, že se jí nikdo nesměl dotknout, protože z ní vycházely démonické mocnosti, které by se pomstily.

Za takových představ se později vyvinula představa ošklivosti a nechutnosti, představa fyzického hnusu, když zvrácená výchova vedla ke vzniku kulturních neuróz. Děvče nebo ženu tedy odloučí nebo musí být alespoň viditelně označena.

Volofky (viz výše) nosí pestrý šátek složený do trojúhelníku zavázaný přes prsa okolo těla, queenslandské Australky nosily od třetí menstruace na zádech košík s prázdnými škebleni, aby si nemohly lehnout k souloži; měly svůj zvláštní oheň, neměly používat manželův. Kdysi se tito Australci dokonce domnívali, že by určitě zemřeli, kdyby se přiblížili k místu, kde se zdržovala menstrující žena; takové místo bylo označeno ostrou tyčí s metličkou. V běžném odloučení žije menstrující žena většinou na jihomořských ostrovech, také u omažských indiánů (Oma-hové), kde musí mít svůj vlastní oheň.

Ženy v tomto svém období musely používat i vlastní nádoby a nářadí a musely zachovávat určitou dietu. Byl a ještě i je velmi rozšířen zvyk samostatných menstruačních chatrčí. Stojí v určité vzdálenosti od vesnice, například v Austrálii, u indiánských severoamerických i jihoamerických kmenů a hlavně v Africe. Na Pobřeží slonoviny (u Guinejského zálivu) má každá vesnice odloučenou chatrč, *burnamon*, do které se uchylují menstrující ženy a do které jim nosí potravu. U Hotentotů a Kafrů (Zulů) si staví tuto chatrč pokaždé žena sama. Menstrující ženy jsou mnohde označovány i pomalováním, které původně mělo asi hlubší smysl; Hotentotky si malují na tvář kulatá znamena, loanžské černošky se malují na červeno, jiné černě. Po třech až sedmi dnech se pak ženy vracejí, ale předtím se musí podrobit očistným ceremoniím, jejichž podstatou je především umývání nebo i překračování ohně a okuřování.

Samojedka, která se vůbec pokládá za nečistou, je zvláště nečistá v období menstruace a musí se pak očistit překračováním ohně a okuřováním dýmem ze sobí nebo bobří srsti. Somálky na to používají takzvanou ženskou myrhu: vhodí kousek do hliněného hrnce se žhavým uhlím, nad který si žena, zabalená do šátku, sedne a okuřuje si pohlavní oblast.

U přírodních kmenů uvnitř Malajského poloostrova v Zadní Indii (Malakka) se nesměly menstrující ženy dotknout jídel, která měli jíst muži, kromě kořenů, které pro muže vykopaly a které si sami muži oškrábali. Voda na očišťování po menstruaci se držela v samostatných velkých bambusových rourách, které malajské kmeny Orang-Hutanové nazývali *čit-nort*, Orang-Sinnoové a Orang-Ke-naboové *karpet*. Byly pomalovány čarodějnými vzory, které zaháněly demony, *hantu*. Někdy směly tyto vzorky malovat jen medicinmani, pokud měly mít náležitý účinek. Ale na bambusových nádobách pro menstrující ženy byly vzory věcí porodní báby, s nimi medicinmani nechtěli mít nic společného. Používal se na to dřevěný pilkovitý nástroj, kterým přeřezávala i pupoční šňůru novorozeňat. Vzorky byla jiné pro děvčata a jiné pro vdané ženy; představovaly

rostlinu, která se ve starých sídlišťích těchto kmenů skutečně přidávala do vody, aby „rušila krev“. Když se na to zapomnělo, vznikli démoni krve, *hantudarah*, kteří vlezli do ženina těla, ničili její krevní výtok, takže nemohla родit zdravé děti. Muži nechtěli o těchto démonech s cestovatelem⁵⁷ hovořit, tvrdili, že o nich nic nevědí a odkazovali ho na porodní bábu. Domnívali se, že by jejich mužství zesláblo, kdyby se dotkli menstrující ženy, a zřejmě z tohoto důvodu ani nechtěli o těchto ženských záležitostech hovořit.

U Naimarů na Malabaru (Malabarském pobřeží, Přední Indie) je menstrující žena v prvních dnech nečistá, vykážou ji do samostatné místnosti v domě a nesmí se dotknout žádného nádobí a náradí k vaření nebo ke hře. Čtvrtý den se vykoupe a až do konce sedmého dne je polonečistá, smí už opustit svou místnost, ale ještě nesmí jít do chrámu. V této době říkají, že je *viitiidurum*, mimo dům. Když ji někdo poprosí o trochu vody, odpoví: Nejsem doma. Při stavbě naimarského domu se pamatuje na místnost pro menstrující ženy a šestinedělky.

Kavkazské Cheusurky žijí v období menstruace také jako „nečisté“ v odlehlých chatách; jsou postaveny z břidlicových desek a můžeme je vidět v blízkosti všech cheurských vesnic: nazývají se *samrevlo*. Ženy v tomto období musí chodit ve starých šatech. „Když je hezké počasí, sedí na střeše a v létě jsou schopny dělat neuvěřitelné věci s různými divokými bylinami, které jedí. Hrubé stonky bolševníku a šťavnatějších kerblíků spolu se všelijakými mátami jedí bez jakéhokoliv úpravy a vypijí k tomu značné množství kyselého mléka. Večer však přece musí tyto „nečisté“ bytosti zaopatřit dobytek a potom zase na noc odcházejí na své odlehlé místo. Před návratem do vesnice se musí celé umýt.“

Na ostrovech Alafurského souostroví (tj. na Molukách) si v době menstruace zastrkují ženy i děvčata do pochvy tampony z naměkko roztřepeného lýka a muži se s nimi pohlavně nestýkají; na ostrově Seram se jim dokonce pečlivě vyhýbají. Menstrující ženy nesmějí chodit na pole a do zahrady, barvit přízi a zúčastnit se rybolovu. Na Aruských ostrovech (u jihozáp. pobřeží Nové Guineje) nesmí nic sázet, vařit ani připravovat, nesmí se koupat ani umývat, od svých mužů jsou odděleny.

U lesních černochů v Surinamu (na severových. Jižní Ameriky) bydlely menstrující ženy v samostatném, k tomuto účelu zřízeném domě. Cestou do této karantény musela žena starostlivě dbát, aby se zády neobrátila k žádnému muži, který ji uviděl, nebo aby nedovolila nikomu jít za ní; musela zůstat stát tak dlouho, dokud okolojdoucí neprošel. Když se stalo, že někdo, ať už muž či žena, jí šel naproti, ihned se zastavila a úzkostlivě volala: „Mi kaj, mi kaj!“ (Jsem nečistá!) Do obydlí svého muže nesměla vkročit, dokud menstruace nepominula. Když v tomto období potřebovala cokoli ze svého nebo sousedova domu, musela zůstat přede dveřmi a nechat si to vynést ven, potom musela opět opatrně odcházet od svého útulku a nesměla se v té době stýkat ani s jinou ženou.

Jistý anglický kapitán zažil u indiánských Tinneů v Kanadě toto: Přiběhla k němu velmi vystrašená domorodka se šestiletým dítětem, aby ji zachránil před jejím mužem; měla periodu a ve tmě nevědomky překročila jeho pušku. Protože věřila, že touto puškou nyní už nic netrefí, bála se jeho hněvu, když zjistila, co se stalo. Naštěstí přece jen krátce nato zastřelil jakési zvíře, a tak se k němu mohla po nějakém čase vrátit. Jinak by jí jistě podle indiánského zvyku odřízl kus nosu nebo ucha.

Také Unalitové, eskymácký kmen u Beringova průlivu, věří, že poprvé men-

strující dívka okolo sebe šíří zvláštní ovzduší a když se k ní přiblíží mladý muž tak, že se do tohoto ovzduší dostane, uvidí ho každé zvíře a je konec jeho loveckým úspěchům. Vůbec velmi mnoho přírodních národů věřilo, že menstruační krev a její výpary přinášejí nehody a neštěstí.

Dokladů o tom, jak přírodní národy pokládaly menstrující ženu za nebezpečnou a menstruační krev za škodlivou, je velké množství z celého světa; omezili jsme se tedy jen na několik charakteristických příkladů a vrátíme se nyní k děvčatům, která menstrují poprvé.

První menstruace má velký etnologický význam, neboť ji provází mnoho zvyků, hlavně obřadů souvisejících s pohlavní dospělostí, jejichž vzdálenou ozvěnou je křesťanské biřmování. Tato kapitola je jednou z nejpestřejších a nejzajímavějších dějin přírodní ženy a uvádí nás do tajů primitivního duchovního života, jimiž bylo přírodní děvče obklopeno, jen co se stalo schopným vykonávat svou přirozenou pohlavní funkci.

Protože podle druhotných představ přírodních národů člověk nebo nějaká jeho část neumírá úplně, ale nějakým způsobem se znovu přetěluje, je každý porod vtělením předků z matčiny strany; když však mateřské právo vystřídalo otcovskoprávní zřízení, bylo třeba převzít dítě do otcovského kmene a postarat se o jeho plodnost: to je původní smysl obřadů spojených s pohlavní dospělostí. Kromě toho se u mužského pohlaví pohlavně dospělý mladík přijímá z třídy dětí do třídy dospělých mužů, tedy schopných nosit zbraně, a u ženského pohlaví se děvče z třídy dětí přijímá do třídy žen schopných rodit.

Toto, stejně jako ostatní fáze ženského života, porod, manželství, smrt, provázejí slavnosti a obřady, jejichž podstatou je týž okruh představ a které doznívají i v křesťanském náboženském myšlení a v pověrách a které s takzvanými přírodními mýty, převážně básnickými výmysly, nemají většinou nic společného.

Pohlavně dospělá přírodní dívka se stává nositelkou nepřátelských duchů, ducha ženských předků a potom démonů, které je třeba vypudit, aby se děvče mohlo stát plodným a rodilo svému muži zdravé děti. Je také třeba, aby „se znovu narodilo“, proto je odloučeno nebo zavřeno a vrací se, když přijalo zárodky plodnosti, stalo se plodnou ženou a bylo poučeno o věcech své přirozené a manželské funkce. Většina přírodních národů udělovala a uděluje dospělým dětem podrobné poučení o takzvaných manželských povinnostech i z pohlavního hlediska. Bylo pro ně nepředstavitelné, že by děvčata měla vstupovat do pravidelného pohlavního života nebo do manželství nevědomá.

Původně se poprvé menstrující děvčata musela zavléci do lesa a později pro sebe dostala samostatnou chatrč. Svazijci měli v každé obci pro děvčata, která poprvé menstruovala, *mwari*, samostatnou budovu, *kumbi*. V noci je sem tajně přivedou na tři měsíce, podle jiné zprávy na šest měsíců až na rok, ale také jen na měsíc. Musí se 24 hodin postit, potom jim matky denně nosí potravu; jsou pod dozorem staré porodní báby nebo jakési kmotry, *kungwi*, která je poučuje o všech věcech užitečných pro budoucí manželku. Dá jim i *sodo*, šátek na krev, který smí děvče ukázat jen *kungwi*, ale nikomu jiného, ani matce, ani manželovi. *Kungwi* s jinými starými ženami učí *mwari* i erotický tanec *unjago*, při kterém musí děvče napodobovat především třetí pohyby, *tikitiza*, a *kungwi* zpívá různé přiměřené písně, například: „Mlynářka malá, meloucí zárodek, chtěla by mlít obilí na mouku se svým wari.“ Když se jejich pobyt v *kumbi* chýlí ke konci, koná se slavnost pod stromem *mujombo*, k němuž děvčata její družky přinesou na zádech, aby je nikdo nespátlil.

Na taneční slavnost sem přijdou i mnohé další ženy. Děvčata se uchýlí do odlehleho domu nebo si zde vystaví chatrč.

U Konďů ve východní Africe poprvé menstrující děvče zavřou na jeden až dva měsíce do samostatného domu, který nesmí opustit, kde ji však může navštěvovat vesnická mládež, chlapci i děvčata; jen její milý sem nesmí přijít. V této době dostává od starých žen ponaučení o pohlavních věcech a o manželských povinnostech. Když přejde příslušný čas, ženy zkoumají její panenství; když je výsledek uspokojivý, koná se slavnost, při které přítomné ženy pohostí masem a příkrývkou, na níž děvče spalo, spálí. Když má ženicha, zaplatí jejímu otci zbytek kupní ceny a vezme si ji domů. Jestliže však prohlídka děvčete skončí špatně, může ženich, pokud sám není viníkem, děvče odmítnout a žádat zpět svůj dobytek.

Když se odžibvejské indiánce blíží doba, kdy má dostat první menstruaci, pečlivě nad ní bdí matka a často ji zkoumá, zda se neukazuje nějaké zvláštní znamení, a napomíná dceru, aby sama dávala pozor a hned jí řekla, kdyby zpozorovala cosi nezvyklého. Hned po objevení menstruace musí děvče neprodleně opustit obydlí a vesnici, i kdyby zuřila bouřka nebo byla nejchladnější půlnoc. Odejde do malého vigvamu, který pro ni postavili na osamělém, málo navštěvovaném místě asi čtvrt míle nebo ještě dále od jejího obydlí. Toto dočasné útočiště je co nejpohodlněji zařízeno, protože zde musí sama strávit několik dní a nocí. Její rodina jí sem nesmí poslat žádnou vařenou potravu.

O klecích pro děvčata, která poprvé menstrují, se dozvídáme z Nové Británie (Birara) v Bismarckově souostroví. Jistý misionář vypráví: „Přišel jsem právě včas, abych byl svědkem obřadu spojeného s uvězněním děvčete v kleci. To ubohé stvoření, ověšené náhrdelníky a pásy z červených, bílých a modrých perel, vypadalo velmi vylekaně. Ráno ho tetovali novoirským způsobem, to znamená, že jí do těla vyřezali různé vzorky. Část obřadu tvořil zápas mezi ženami skupiny Maramara a skupiny Pikalaba – na tyto dvě skupiny se dělí obyvatelstvo – zdánlivě o právo hlídat uvězněnou. Ženy po sobě navzájem házely vše, co jim přišlo pod ruku, a potom vítězné z nich udělaly útok na budovu, kde bylo děvče zavřené. Před úzkým vchodem se strhla všeobecná rvačka.“

Cestovateli Brownovi se podařilo navštívit tato děvčata v jejich vězení. Nejprve však musel překonat velký odpor pohlavára, potom i staré ženy, která dívky hlídala, a nakonec i odpor děvčat, protože jsou tyto chatrče schovány v lese a jsou pro muže, i když jsou to příbuzní uvězněných, zcela nepřístupné. „Byla to budova asi 25 stop dlouhá a stála v ohradě z třtiny a bambusu. Nad jejím vchodem visela otýpka suché trávy, která znamenala, že je úplně tabu. Vnitřek domu obsahoval tři kuželovité chatrče 7 nebo 8 stop vysoké a 10 až 12 stop široké v základně, a asi 4 stopy vzdálené od země, odkud se zužovaly do špičky. Tyto klícky byly vyrobeny ze široké pandánové kůry a byly tak pevně sešité, že do nich nemohlo vniknout světlo a vzduch tam přicházel jen velmi nepatrně. Na jedné straně každé chatrče byl otvor, který tvořily dvojité dveře upletené z kokosovníkové a pandánové kůry. Asi tři stopy od země byla bambusová dlážka. Jak mi vyprávěli, v každé klícce bylo zavřeno jedno děvče a každé zde muselo zůstat 4 až 5 let, přičemž jí nedovolili z budovy nikdy odejít.“

Brownovi se podařilo přemluvit starou opatrovnici, aby klícky otevřela: děvčata mohla vykukovat a natahovat ruce pro perly, které jim přinesl jako dárek. Zůstal však opodál, takže pokud si uvězněné chtěly perly vzít, musely nutně vylézt ze svého vězení. „Touha po mém daru vyvolala nové problémy,

protože děvčata se nesmějí po celou dobu, co jsou zavřena, dotknout nohama země. Perly však chtěly dostat, a tak stařena vyšla a nasbírala kusy dřeva a bambusu a rozložila je po zemi, potom šla k jednomu děvčeti, pomohla mu vyjít, držela ho za ruce, když stoupalo z dřeva na dřevo, až se dostalo dost blízko ke mně, aby si podávané perly mohlo vzít. Šel jsem si potom prohlédnout vnitřek klícky, ze které vyšla, ale sotva jsem tam mohl vstrčit hlavu, tak horké a vydýchané ovzduší zde bylo. Klíčka byla čistá a nebylo v ní nic kromě několika krátkých kusů bambusu jako nádob na vodu. Bylo zde místo jen pro sezení nebo skrčení ležícího děvčete na dlažbě, a když byly dveře zavřené, bylo jistě v úplné nebo téměř úplné tmě. Nedovolí jí nikdy vyjít, kromě toho, že se jednou za den koupe v misce nebo v dřevěné vaně, stojící těsně vedle klícky. Velmi se prý potí. Do této první klícky je posadí, když jsou ještě celkem mladá, a musí zde zůstat, dokud z nich nejsou mladé ženy. Potom je propustí a každá má velkou svatební slavnost, kterou pro ni připraví. Jedna dívka měla asi čtrnáct patnáct roků a náčelník mi řekl, že ji sem dali před pěti lety, ale nyní ji propustí. Druhé dvě měly asi osm a deset let a musely zde zůstat ještě několik let. Ptal jsem se, zda někdy neumřou, ale řekli, že ne. I když jsou nemocné, musí zde v klidu ležet. Mnohá jiná děvčata jsme viděli venku se střapci překříženými přes prsa a záda. Pokud jsem mohl zjistit, musí si vzít tento kroj v určitém věku nebo v určitém období jejich růstu a nosí ho, dokud už nejsou na vdávání. Naši lidé nám vyprávěli, že stejný zvyk v pozmeněné formě existuje i na západní straně Nového Irska. Zde však staví v lese pro takováto děvčata jen dočasné chatrče z kokosové kůry."

Australské dívky na řece Pennefather v Queenslendu jsou povinny při první a také při dvou dalších menstruacích, hned, jak se objeví příznaky, oznámit to své matce, která je vyvede z tábora na odlehlé místo, do stínu vhodného stromu; udělá v písečné půdě kruhovou jámu a celé tělo děvčete od pasu dolů zakryje pískem. Potom ji zatarasí plotem z větví, který je otevřen jen vpředu, kde matka zapálí oheň. Zde zůstane sedět se zkříženými rukama a s dlaněmi na kupě písku, který jí zakrývá nohy.

Obřady pohlavní dospělosti. Sledování způsobů, jakým přírodní národy hledí na první menstruaci, nás vedou přímo k obřadům pohlavní dospělosti u nich. I když jsme tu upozornili, že u mnoha přírodních národů dívky souloží před menstruací, z předchozího je patrné, že právě menstruací vstupují do pohlavní dospělosti, což se začasté neobejde bez osobitých obřadů. Mnohé z nich, jak brzy uvidíme, se ovšem týkají i mladých mužů.

Na území Krobů (v Ghaně) na Zlatonosném pobřeží (Guinejský záliv) jsou tyto ceremoniály různé v jednotlivých okresech; západně od řeky Volty byl předtím, než zasáhla vláda, takovýto zvyk: panny vybrané za nevěstu poslali na horu Krob, která se tyčí na rovině jako malá sopka a je korunována příkrou skalní stěnou. Na tomto vrchu bylo kdysi město, kde Krobové pochovávali své mrtvé pod svými rodinnými domky. Konaly se zde velké fetišistické slavnosti s lidskými obětmi a panny se tu zasvěcovaly do manželských tajností. V této době na sobě nesměla děvčata nosit nic mimo cylindrového klobouku a nesměla se obléci ani tehdy, když šla do vesnice na návštěvu. Když vyšlo najevo, že se dívka v tomto čase spustila s nějakým mužem, svrhli ji ze skalní stěny do propasti. Nyní mají černoši zákaz vystupovat na toto místo a obyčejně spojené s pohlavní dospělostí nahradily jiné, mírnější formy.

O Basutech (Basutové, také Sothové, viz výše) vypráví misionář Merensky moralizujícím žargonem toto: *Koma* je souhrnné označení pro procedury, jimž se musí podrobit chlapci i děvčata, aby mohli být přijati mezi muže a ženy. O těchto věcech se nezavěšený nesmí nic dozvědět. „Prozrazuješ obřady koma,“ je jakási kletba nebo velmi těžká nadávka. Děti se dobrovolně připojí k průvodu, který je vede do nějaké lesní rokle. Běsnění a nevázaný zpěv, skutečný a řádný pohanský ryk zaznívá z této rokle bez přestání ve dne i v noci. Toto divoké říčení trvá měsíce; po roce se objeví následky... Figurky s divnými jmény, které přitom ukazují, připomínají, že se s nimi kdysi konalo zasvěcování do modloslužebných znalostí. Připomíná to také, že v severním Transvaalu tancují dívky při obřadech koma okolo hliněného hada. Děvčata jsou poučována zkušenými ženami. Musí rozdychávat oheň, koupat se za chladného časného rána, v plachetce na zádech hlídat hliněnou figurku s napíchanými trny jako dítě a dostávají přitom všelijaké rady. Kromě jiného děvčeti říkají: „Žena nemá nikdy lhát, nikdy nelži.“ Koma se původně ve východní Africe nazývali duchové zemřelých a potom i duše nenarozených dětí, nakonec fetiše. Svazijci používají „kameny pomazání“, hladký kámen z korálové skály, kterým se mele koření a který se používá i při svatbě. Tento kámen se půjčuje děvčatům, která poprvé menstruuji, nesmí ho však nosit nezakrytý i když ho doma může každý vidět.

Podle jiného cestovatele dostává děvče jako doklad své pohlavní dospělosti „kámen tajemství“, který nesmí uvidět ani jeden muž. Na něm rozetře voňavé santalové dřevo, kterým jí dospělé družky natrou tělo, až z pokožky odpadávají šupiny. Po tomto symbolickém stáhnutí kůže začnou „mystéria“, která jsou však schopna radikálně odstranit poslední zbytky dětství děvčete a ze zasvěcené udělat v každém směru zkušenou ženu. se zahřátými kameny se dá porovnat domněnka mexických indiánů, že teplo plodí děti v těle ženy. V dalším vývoji se z plochého kamene stává fetiš z hlíny nebo panenka, které se používají i proti neplodnosti žen v manželství. U Eweů je to se, košík, v němž sedí figurka ze šedožluté hlíny, podobající se člověku, do které jsou v dost pravidelných vzdálenostech vtlačené lasturky *kami* (připomínající ženské pohlaví) a asi stejně velká oblá semena. Dvě kami tvoří oči a do hlavy je zapíchaných několik kuřecích per. Košík je vystlán bavlněnými hadříčky.

U indiánských misíí v jižní Kalifornii existuje zvláštní slavnost, která se anglicky nazývá *roasting of girls*. Je to veselá slavnost, na které se sejdou všichni. Vykopou jámu asi 3 stopy hlubokou a 5 stop širokou, rozdělají v ní oheň, takže z vlhké země stoupá pára a tuto jámu vyhradí děvčatům jako místo pobytu na čtyři dny. Staré ženy okolo ní tancují a neustále zpívají. Když některá vysílením i usne, ihned po probuzení začne opět tancovat. Dělaají přitom různé tajemné věci, jejichž smyslem a cílem je zaplašit od mladých děvčat zlé ducha, jakož i to, aby se děvčata staly plodnými a hodnými. Slavnost končí tím, že děvčatům ukáží divný půlměsíkový kámen, 13 až 15 palců dlouhý a 35 liber těžký, který má prý symbolický vztah k ženským pohlavním orgánům.

Také u indiánů Luiseno, kteří patří k Šošonům vykopou v zemi jámu, zapálí oheň a děvčata položí do jámy na záda. Zahřeji dva ploché kameny a položí jim je na břicho. Dívky si pak musí vzít zvláštní ozdobu na hlavu a zdržovat se požití určitých jídel; na nějaký čas je odloučí i od ostatních příslušníků kmene a rudou barvou kreslí na kámen určité kresby, pruhy a čáry, které tvoří vzorky několik stop vysoké; po dokončení této kresby jejich půst končí. Potom musí spolknout

malé tabákové kuličky s horkou vodou: když potom zvracejí, pokládají je za špatné, když tabák nezvracejí, jsou prý hodné.

V Kambodži musí děvče, u něhož se vyskytly první příznaky pohlavní dospělosti, „vstoupit do stínu“. Ještě v ten samý den jí rodiče ováží zápěstí bavlennými nitěmi a připraví úplnou oběť pro předky z pokrmů, svíček a kadidla. Zemřelým tuto událost formálně oznámí: „Naše dcera se stala dospělou, posíláme ji do stínu, věnujte jí svou přízeň.“ Ten samý den zasadí banán, jehož ovoce je určeno jen pro mladá děvče, které ho může poslat bonzům. Poučení, která dávají rodiče děvčeti na dobu jejího odloučení, jsou tato: nedej se spatřit žádným cizím mužem, nedívej se na žádného muže ani kradmo, jez jako bonzové svou potravu jen mezi východem slunce a polednem, jez jen rýži, sůl, kokosové ořechy, hrách, sezam a ovoce, zdržuj se ryb a jakéhokoliv masa. Koupej se, až když nastane noc, v době, kdy se už lidé nedají rozeznat, aby tě nespatřil žádný živý tvor.

Děvče se nesmí koupat samo, vždy jej musí doprovázet sestry nebo jiná rodina. Pracuje jen doma a nechodívá nikam, ani do pagody. Podle postavení a majetku rodiny tato odloučenost trvá déle či kratce, několik měsíců i několik roků, chudí lidé ji dodržují alespoň tři až pět dní. Za tmy ji přerušují: zde si děvče, které je „ve stínu“, dá do kapsy v záhybech své zástěrky nůž na betel a nádobku na vápno, potřebné k přezývání betelu, zapálí svíčky a kadidlo a jde se modlit k *Rahnovi* (obludě, která rodí tmu, žvýkajíc hvězdy mezi zuby), aby vyslechl její úpěnlivou prosbu za štěstí. Potom se vrátí zpět „do stínu“. Ubožáci, kteří nemají na svíčky a kadidlo, dávají děvčeti, které jde k *Rahnovi*, alespoň nejlepší šaty a využívají této příležitosti k tomu, aby dívka, která v jistém smyslu přijímá *Rahna* za svého pána, mohla vyjít ze své odloučenosti. Zámožní lidé vyčkávají příznivější příležitosti, hlavně v lednu, únoru nebo v květnu, aby uspořádali obřady vystoupení ze stínu. Bonzy poprosí, aby přišli a opakovali své modlitby, mladé děvče sebou před nimi musí hodit do prachu. Rodiče pozvou sousedy i přátelé, aby se této slavnosti zúčastnili.

Když dívka u indiánského kmene *Nutka* v Britské Kolumbii (nejzápadnější provincie Kanady) dosáhne dospělosti, musí si sednout na zápraží proti dveřím a pozvou celý kmen, aby se slavnosti zúčastnil. Najmou určitý počet žen a mužů ke zpěvu a tanci, za což jim zaplatí. Za zpěvu písní, které se nazývají *t'a ma*, stojí po každé straně děvčete muž převlečený za velkého ptáka. Má velkou masku a

oblek celý z peří se dvěma křídly. Tanečníci masky nemají. Potom vezme osm mužů po misce, běží k řece, naberou čerstvou vodu a vrátí se s ní do domu. Musí se přitom pohybovat v kruhu a levou ruku mít stále uvnitř kruhu. Vodu vylijí děvčeti na nohy a vrátí se k řece. Stále se pohybují v kruhu, s levou ruku dovnitř. Pak před děvče na zápraží postaví dřevěnou stěnu pomalovanou postavami velkého ptáka, za níž je zcela schováno. Po obou stranách zavěsí rohože, takže dívka zůstává jen malý prostor, ve kterém musí zůstat několik dní a skrývat se před pohledy mužů. Po tuto dobu ji obsluhuje několik děvčat a žen. Nemá prý dovoleno spatřit slunce nebo oheň, nebo se jich má alespoň vyvarovat. Mezitím, co je skrytá za stěnou, slavnost pokračuje.

Pod vlivem „evropské kultury“ už velmi zvrhlé formy nabyly ceremoniál u loanžských černochů. Dívky vstupující do dospělosti jsou ve vesnici oslavovány zpěvem a tancem a provázeny mládeží obou pohlaví je dokonce představují i Evropanům. Takové procesí se už z dálky ohlašuje rozpustilým jásotem; děvče, zcela zahalené, vedou doprostřed dvora, posadí je na bednu pod slunečník a tam

poslouchá, jak jí družky velmi zřetelným způsobem vyzpěvují její budoucí vyhlídky. Za pohárek rumu ráda odhalí svou tvář a dá najevo spokojenou hrdost, že ji nyní už počítají mezi dospělé, nikdy však neprojeví stud. Také černoši ze Zlatonosného pobřeží vodí děvče, které poprvé menstruuje, co nejvíce vyparáděné ulicemi a přitom zpívají chvalozpěvy na její panenství.

Velmi důležitý a zajímavý popis ceremoniálů spojených s pohlavní dospělostí děvčat z černošské Libérie přinesl Büttikoffer⁵⁸: „Institucí, úzce související s manželstvím, je zde takzvaný kouzelný háj, anglicky *greegree-bush*, který je třeba pokládat za jakýsi penzionát, připravující na manželský život. Existuje samostatný kouzelný háj pro dívky a samostatný pro chlapce. Téměř každá větší vesnice má svůj háj pro chlapce i dívky, ale oba „ústavy“ jsou vždy vzdálené jeden od druhého a nemají mezi sebou styky. Setkal jsem se s institucí *greegree-bushe* u Vajů, Xhosů, Godahů, Pessyů, Queahů a západních Bassů, nejsem si však jistý, zda existuje i u východních kmenů. U Vajů (Vajové, jeden z četných kmenů obyvatel Libérie) se *greegree-bush* pro děvčata nazývá *sandy*. I zde je kouzelný háj jakýmsi penzionátem, který je zřízený v lese nedaleko obce na k tomu určeném místě. Vychovatelkami, které se v Libérii nazývají *greegree-wanan* nebo *devíl-wanan*, jsou staré ženy, jejichž představenou je většinou nejstarší náčelníkova žena. Tyto ženy poznáme vždy podle malého křížku vytetovaného vzadu na každém lýtku. Do *sandy* vstupují děvčata v deseti letech, někdy i dříve, a zůstanou zde, dokud nedorostou na vdávání, někdy i déle. Jak na *soh-bah* za chlapce (*soh* – lesní démon, *bah* – velký), tak platí rodiče i za své dívky naturáliemi démonickým ženám (*soh*), aby jejich dětem nic nechybělo. Děvčata chodí v kouzelném háji nahá. Při vstupu musí jako chlapci přijmout svazové tetování a podrobit se obřízce, která znamená operativní zkrácení klitorisu. Odseknutý kousek zaváže do hadříčku, usuší a zavěsí děvčeti na krk, prý „na znamení panenství“. Značky, které chlapci i děvčata dostanou v kouzelném háji, jim dělají většinou na zádech a na stehnech a tvoří je řady uzlíkovitě vyčnívajících jizev na kůži, které trochu připomínají šňůry perel, zatímco kresby u Vajek (viz výše) se omezují na svislé pruhy na stehnech. Vstup do kouzelného háje mají muži a nezasvěcené ženy přísně zakázány. Jak *belly* (kouzelný háj pro chlapce), tak *sandy* je pod ochranou zemřelých duchů, n'jana, a kdo se do něj opováží vstoupit, toho, jak věří, ostražití n'janové ihned napadnou a usmrtí. Starší ženy, pokud mají odznak *greegree-bushe*, mohou bez překážky své příbuzné navštěvovat, ale musí se při vstupu vysvléknout a nechat své šaty venku. I děvčata mohou občas navštívit svou rodinu doma, ale před odchodem se natrou bílou hlinkou, takže vypadají jako cirkusovní klauni. Podobně jako chlapci nesmějí nosit bavlněné věci, ale berou si na procházku zástěrku z lýkové látky nebo z vláken listů či z vinné palmy. V tomto kouzelném háji se děvčata za dozoru vychovatelek učí zpěvu, hry a tance, ale i mnohé básně, z nichž jsou některé „věselíjaké a je třeba je umět chápat. Je v nich velmi málo, co by mohly dívky se ctí zpívat, i když jinak jsou ve svém běžném denním obcování slušné, cudné a stydlivé.“ Kromě toho se dívky učí vařit, vykonávat různé domácí práce, plést sítě a zúčastňovat se rybolovu. Děvčata z kouzelného háje se v Libérii nazývají *greegree-bush-girls*, u Vajů *sandy-ding* (dítě kouzelného lesa), obyčejně však *bony* ve smyslu „panna“. I *sandy* má svou každoroční slavnost. Vystupujícím děvčatům natrou celé tělo olejem a potom je jejich příbuzní často ověsí nejrozumnějšími drahocennými šperky, jako jsou stříbrné náhrdelníky, náramky, kruhy a chrastítka, která nosí na nohách, aby při tanci dělaly co nejvíce hmotu. Na této slavnosti nosí *soh* i *soh-bah* dřevěné masky. Jsou to více či

méně masky umělecky vyřezané z jednoho kusu morušovníkového dřeva, dole náležitě vyhloubené, aby se do nich mohla nacpat celá hlava. Taková démonická hlava je zhotovena podle míry člověka, pro něhož je určená, a tak vyhloubená, aby mohl, když si ji někdo nasadí na hlavu, pohodlně vidět přes malé otvory pro oči. Masky soh-bah představují mužské tváře, masky soh tváře ženské, na nichž jsou velmi pečlivě napodobeny zvláštní účesy. Tyto na černo mořené masky jsou větší-nou jednobarevné, někdy však fantasticky pomalované křiklavými barvami, hlavně bílou a červenou. Na spodním okraji masky je silný zářez, okolo něhož upevňují pláště z listů. Po ozdobách z perí, velmi dolíbených v dolní Guineji, zde není ani stopy. Ženští démoni nosivají pod svými plášti z listů často mužské evropské šaty, punčochy, sandály nebo cvičky. Když se objeví na veřejnosti, provází je několik žen, které nosí rohože, aby chránily soh před zvědavými pohledy, kdyby se jim přihodila nějaká toaletní nehoda. Aby mohli ještě lépe uplatnit svůj vliv, dbají náčelníci o to, aby hlavně mužská mládež strávila určitou dobu v greegree-bushi."

U Vabondeů ve východní Africe se obřady spojené s dospělostí u chlapců nazývají *galo*, u děvčat *kiuanga*. Konají se, až když má být dívka prohlášena za dospělou, ale rozhodně se vždy časově shodují s její pubertou. Značku kmene jí nožem vyřezou do kůže. Ale i v této době se občas mohou vrátit nahé do vesnice, aby si zde obstaraly věci pro sebe. Závěrečný tanec, na který se zde sejde všechna mládež z okolí, se koná ve vesnici. Nahá děvčata při něm sedí ve vesnické krčmě na roztažených nohách své matky, tělo a tvář mají pomalované bílými kresbami a později musí běhat po vesnici se žhavým uhlím v ruce. Trvá to dva až tři dny a tehdy vše, co má nohy, tančují a popíjí palmové víno.

O Khosa-Kafrech (kmen Zulů) misionář Kropf⁵⁹ vypráví: „Obřizce chlapců odpovídá *intonjane* dívek, kterým se v době puberty uvádějí mezi panny schopné vdavek.“ Příchod puberty nazývají Kafři ve své obrazné řeči „rozpučením květu“. Jakmile nastane, musí se děvče skrývat za vytvořenou zástěnu z rohoží v domě, kde ji svěří pod dozor několika dívek a žen (padlých nebo odloučených od mužů). Potravu pro ni a její okolí obstarávají rodiče. Otec pozve všechna mladá děvčata, ženy a muže ze sousedství. Když na oběd podojí krávy a vypijí mléko z mléčných vaků, začnou dívky tancovat. Vyjdou husím pochodem z chýše děvčete, pro něž se slavnost koná; ta však musí v chýši zůstat a ony táhnou dál jako slavnostní procesí na místo za dobytčím kraalem, přičemž má každá v ruce kopí, okolo nahého těla řemen posázený mosaznými kruhy a červený kapesník... Když přijdou k dobytčímu kraalu, utvoří kolo, pohybují se jednou vlevo, podruhé vpravo, dupají nohama a vyskají „hoha hoch“. Krátce nato přijdou i ženy, které sedí na zvláštním místě, zahaleny do příkrývek a plášťů, s červeným turbanem okolo hlavy, a tančují v širším kruhu okolo děvčat, dupajíce a vyskajíce s nimi o závod. Když jsou ženy unavené, vystřídají je muži, kteří při svém dupání, skákání a škrubání končetinami přivádějí do chvějícího pohybu každý sval. Otec dívky zabije vola a když ho snědí, pustí se znovu do tance. Mladíci, dokonce i chlapci, přijdou z různých vesnic a v chatrči oslavenkyne s ní tančují tanec *umčoo*. Tančují nazí. Mladí lidé, pokud zaplatí, smějí pohlavně obcovat s neprovdanými ženami a vdovami, a pokud jde o staré muže, dozore dbá o to, aby jim nechyběla mladá děvčata. I pořádná dívka při tom může být násilně zneužita, pokud byla tak lehkomyšlná, že přišla na slavnost. Nejednou se tak strhne mezi mladými muži bitka o dívku. Taková slavnost uvrhne nejednoho otce do bídy, protože kdyby měl jen jednu krávu, tak ji musí porazit. Když otec vidí, že jídlo už pomalu dochází, oznámí, že by slavnost měla

končit. Když se už blíží konec, někdy po třech dnech, někdy po čtyřech až devíti týdnech, přijdou lidé ze sousedních obcí se svými voly, aby slavnost zpestřili jejich přehlídkou a závody. Voli, kteří patří určitému kraalu, ženou mladíci většinou po jednom nebo po dvou postupně doprostřed kraalu a potom začne tanec. Když každá osada předvede své voly, začne velký tanec různých kraalů s jejich starosty a náčelníky v čele. Závod končí závody volů." Samozřejmě, že je tento popis poněkud misionářsky tendenční.

K velmi rozšířeným kouzlům zahánějícím duchy, patří odedávna i úmyslné obnažování genitálií nebo zadku; vždyť ještě Luther se chlubil, že když se mu ukázal čert, vystrčil na něj z postele holý zadek. Na ostrůvku Nauru (v Mikronésii) při obřadu souvisícím s první menstruací pohlavárovy dcery táhnou muži a ženy na břeh, kde tančují postaveni proti sobě a tu a tam vysoko vyzdvihují vpředu i vzadu svoje zástěrky z trávy. I přestrojení, aby člověka nebylo poznat, nebo spojování s oplodňujícím démonem má při těchto obřadech důležitou úlohu a udrželo se dodnes v našich masopustech, zbytku evropských obřadů spojených s pohlavní zralostí.

Dospívající děvčata jsou navenek označována tetováním, bederní šňůrou, zvláštním oblekem, různými okrasami. Bečuáni mají kromě *boguery* (obřízky chlapců) podobný zvyk pro děvčata: *bojale*. Dospívající dívky, dříve než je přijmou do kmene jako schopné vdávání, musí se také podrobit přísnému poučení o svých budoucích povinnostech. Toto poučení probíhá stejně tajně jako u chlapců a trvá několik týdnů. Za tímto účelem se dívky sdružují asi do šestičlenných skupin, které má na starosti zkušená žena. Aby na nich bylo vidět, o co jde, pomalují je bílou hlinkou, dají jim do rukou dlouhé, silné hole a okolo trupu jim ovinou zvláštní pletivo z třtiny, podobající se obrovskému záchrannému pásu; visí z něho šňůry sušených dýňových jader, které spolu s třtinou zvláště zvoní široko daleko. Zřejmě se takto naschvál ohlašují, protože dívky nesmějí nikdo vyrušovat, hlavně muži se jim mají vyhýbat, neboť jinak ony beztrestně použijí své hole. Za zvuku monotónních písní běží krajinou na odlehlé místo, kde je zkušená žena poučuje o povinnostech a břemenech budoucího manželského života. Učí se zde kromě jiného snášet tělesné tresty a cvičit si ruce pro těžkou práci, jako je donáška vody a dřeva za ztížených podmínek, obhospodařování pole, rozdělování ohně a vytahování rozpálených předmětů z něj.

Všechno místní obyvatelstvo se velmi živě zúčastňuje bojalu, podobně jako chlapeckého boguere, a když se vyučování chýlí ke konci, uspořádají velkou slavnost. Ženy na ní hrají hlavní úlohu, ke konci ceremoniálu se v noci sejdou na místním *khotle*, veřejném shromaždišti uprostřed vesnice, a za zpěvu a tleskání tančují slavnostní tance, zatímco dívky snášejí svoje třtinové pásy na velkou hromadu a podpalují je. Při této radostné vatře tančují dívky fantastické tance s monotónními zpěvy, muži sedí okolo a hudbou doprovázejí toto divadlo, dokud všechny nepřemůže únava. Druhý den jdou potom děvčata, která byla právě přijata mezi ženy, k nejbližší vodě, umyjí si celé tělo, pomalují se okrem, natírou se tukem a po stranách vyholenou hlavu i chomáč vlasů na temeni si namastí lesklou pomádou ze železné slídy a tuku, zvanou *sibilo*, jako to potom dělávají už celý život. Takto se děvčata stanou vhodnými na vdávání a většinou se skutečně velmi brzy vdají.

Přes všechno utrpení, které musí děvčata při těchto složitých různých obřadech podstoupit, jsou v tomto období velmi hrdé a obyčejně spokojené se svým stavem a osudem. Hotentotka Nāma, která dosud chodila celkem nahá, si nyní obleče

kožený, bohatě zdobený kaross na znamení, že je připravená ke vdávání. Sedí ve svém oblečení tři dny proti vchodu na té straně, kde je domácí náradí, v kruhu utvořeném z hůlek asi stopu vysokých, jenž má dva a půl až tři stopy v průměru. Sedí s podloženými nohama a špulí rty na znamení spokojenosti a hrdosti a co chvíli vyzývavě pohazuje hlavou. Třetí den zabijí tučnou jalovici. Nejbližší příbuzný, většinou nejstarší strýc, složí děvčeti pod hlavu měchyř ze zabitého telete a popřeje jí, aby byla plodná jako mladá kráva. Potom jí gratuluje ostatní rodina a přátelé a začnou hody se zpěvem a tancem, které vždy končí pitkou.

Menstruační krev a vše, co s ní přijde do styku, samozřejmě pokládají za nebezpečné a snaží se to odstranit a zničit. Když se na Marshallových ostrovech vrátila náčelníkova dcera do chatrče, musela si znovu sednou doprostřed. Ve dne si nesměla lehnout, jen sedět na bobku s přitisknutými nohama. Nesměla si jednu nohu skrčit a druhou ohnout do pravého úhlu, ani si na jednu sednou a druhou natáhnout nebo natáhnout obě. Měla zůstat pokud možno nehybně, aby se svazek kokosových vláken upevněný pandánovou kůrou nemohl na jejím těle posunout a zašpinit rohož v chatrči. Ženy a muži, kteří byli v chatrči, celý den pletli věno z květů a napouštěli je voňavkou, aby bylo děvče stále zaplaveno sladkými vůněmi. I pro ni platily určité zákony o koupání, omezení pohybu atd. Oslavenkyni třikrát za den natírali voňavým palmovým olejem. Měla zákaz jíst některá jídla z ryb. V noci bděla stará žena, aby děvče stále zachovávalo správnou polohu.

Když xhosa-kaferskému děvčeti pomine doba její odloučenosti, posbírá v chatrči všechny předměty, se kterými přes den přišlo do styku, a večer provázeno družkami je odnese na opuštěné místo a tam je tajně zakope.

Jak jsme už viděli, dívky se očišťují i ohněm a dýmem. U indiánských Čejenů děvče hned prvních měsíčky oznámí matce a ta to poví otci. Potom si děvče rozplete vlasy a vykoupe se. Celé tělo si pomaluje rudou hlinkou, zahalí se do šatů a sedne si nedaleko ohně. Z něho vezmou uhlík, hodí ho před ni, nasypou na něj voňavou trávu, cedrové jehličí a bílou mast. Děvče se naklání nad dým a chytá ho pod své šaty, takže se jí vine po celém těle. Potom s babičkou opustí chatrč a odejde do jiné, kde se zdrží čtyři dny. Tuto radostnou událost oznámí otec lidu před dveřmi své chatrče. Když uplynou čtyři dny, vezme zase babička uhlík z ohně, nasype na něj vonnou trávu, bílou mast a jehličí z borůvky; děvče se nad tímto ohněm rozkročí a tak se očišťuje.

Také vlasy a chlupy, které vůbec hrají velkou roli v různých pověrách až do pozdního novověku, hlavně ženské vlasy a chlupy, se u děvčete, které poprvé menstruuje, pokládají za důležité nebo nebezpečné. Později při svatebních obřadech se s tím ještě seznámíme.

Koch-Grünberg o indiánech Siusí píše: „Při první menstruaci ostříhá matka dívce na krátko vlasy na hlavě a potře jí záda barvou genipapo. Panna při této proceduře sedí uprostřed obydlí v kruhu přátel. Každý z nich si vezme několik chomáčků těchto vlasů a pečlivě si je uschová. (Podle Reitzensteinovy domněnky je pak snad použili mladí muži, když se chystali k tanci, jako to dělávali mladíci na řece Kaiarí-Uaupés). Pak následuje velká slavnost s kaširí. Až do nejbližší menstruace smí děvče jíst jen bejů, pepř a malé ryby. Všechny větší ryby a teplokrevné živočichy má zakázané. Při druhé menstruaci zpívá otec brzy ráno před východem slunce dlouhý zpěv, ve kterém vypočítává všechna zvířecí jména, jako tomu bývá při pohřebních slavnostech. Potom panně předloží velký hrnc plný ryb a masa z různých úlovků, což znamená, že se už nemusí postit. Na oslavu

tohoto dne pannu pěkně pomalují barvou karajurú. Samozřejmě, že ani při této příležitosti nesmí chybět kaširí a tanec.“

Hoskurathská děvčata ve Vancouveru se nesmějí od počátku oslavy své dospělosti dotknout rukama vlasů. Když je na hlavě svědí pokožka, musí použít klínovité, rukojetí zakončené škrabáky ze dřeva nebo rohoviny. Ani u Nutků nesmí děvče v tomto období nosit košili, nesmí se pohybovat ani si lehnout, musí pouze neustále sedět na bobku. Ani ona se nesmí dotknout vlasů a hlavu si smí poškrábat jen hřebenem nebo kouskem kosti zvláště k tomu upravené. Rozhodně má zakázáno škrábat se na těle, protože se domnívají, že po každém škrábnutí zůstane jizva. Podobně je tomu u indiánských Šušvapů v Britské Kolumbii. Také australská děvčata na řece Pennefather v Queenslendu smějí změnit polohu svých rukou jen tehdy, když od matky přijímají potravu nebo se musí poškrábat, když je kousou vši. Nesmí to však dělat rukama, ale malými dřevěnými hůlkami, které mají zastrčené ve vlasech.

Jak už víme, s obřady dospělosti souvisely různé zkrášlovací obyčeje, jako malování, tetování, umělé zjizvování, propichování uší, rtů a nosní přepážky, barvení zubů a jejich umělé deformování. Dobrizhoffer, jemuž v roce 1784 ve Vídni vyšla velmi cenná „Historia de Abiponibus“, popisuje tetování u jihoamerických Abiponů (v argentinské části Gran Chaca, dnes téměř vyhubených) při této příležitosti takto: „Protože jsou Abiponi nespokojeni s pomalováním, které je pro obě pohlaví společné, nechávají si jejich doery vypichovat ještě různé značky na tváři, na prsou a ramenou, takže vypadají jako turecké koberce. Čím je děvče vznešenější a váženější, tím více značek má vypichovaných. Tyto okrasy zde stojí mnoho krve, ale ještě o mnoho víc vzdychů. Truchlivá scéna vypadá asi takto: Jen co příroda nějakým znamením vyloučila pochybnosti o dospělosti děvčete, ihned ji podle dávného zvyku označí. Stará indiánka si sedne na zem a položí si hlavu děvčete do klína. Její způsob malování je zvláštní. Štětci jsou trny, barvou popel s krví. Trýzní děvče, aby ho ozdobila podle domácího obyčeje. Krutá umělkyně hluboko zabodává trny do masa nešťastnice a kreslí jimi tvary a linie tak, že má děvče za chvíli tvář zalitou krví. Když od bolesti vzdychá nebo trhne tvář, zahrnou ji nadávkami a posměchem. „Fuj, jaká zbabělá citlivka!“ zlobí se stařena. „Jsi vyvrhel a hanba našeho národa. Copak dráždění tmem pokládáš za nesnesitelné? Zapomněla jsi, že pocházíš z mužů, kteří baží po ranách a považují je za zisk? Můžeš se stydět, ty přecitlivělá netýkavko! Jsi jako bavlna. Určitě nedostaneš muže. Který z našich hrdinů by uznal takového strašpytle za hodného lásky? Když však budeš tiše, budeš krásná jako krása sama.“ Tyto výčitky natolik působí na děvče, že už nevydá ani hlásku, aby se nestala pověstnou a nezesměšnila se před svými družkami. se zatátými zuby spolkne i ty nejprudší bolesti a s úsměvem se podrobí kruté operaci, kterou stařena opakuje několik dní za sebou, protože když je hotová s jednou polovinou tváře, pošle děvče domů a druhou polovinu, hruď a ramena pokreslí až v dalších dnech. Za tu dobu je pacientka zavřená v chatrči svého otce a zahalená do volských kůží, aby jí neuškodil chladný vzduch. Nesmí jíst rybí maso a některá jiná jídla. Jíst může jen malá jablíčka, nazývaná kakié, roajami nebo nauaprahete, která dozrávají na trnových keřích. I když toto ovoce vyvolává horečku, přece jen osvěžuje krev. Když se děvčata musí několik dní postit a denně ztrácejí mnoho krve, jsou neobyčejně bledá. Bradu nemají pokreslenou tečkami jako ostatní části, ale rovnými čarami, které stařena vyškrábne najednou. Tyto čáry jsou nakresleny tak, že by se na ně mohly psát noty. Všechny trny zřejmě obsahují nějakou jedovatou

látku, protože mladých indiánkám velmi opuchnou oči, celá tvář i rty. Popel vtíraný do rozbolavěné kůže dodává začerněnému děvčeti tak smutného a pochmurného zabarvení, že se podobá Fúrii, když odchází z mučírny. Pohled na ni dojímá i jejího divokého otce. A přece nikdo nepomyslí na to, že by bylo třeba odstranit tento nelidský obyčej, protože indiáni věří, že jejich doery toto trýznivé malování zkrášlí, otuží a připraví na snášení porodních bolestí. Jak se mi hnusí bezcitnost stařen, s níž trýzní svá děvčata, tak zase obdivuji jejich obratnost, s jakou vykrešlují vzorky. Nejenže vnášejí velkou rozmanitost do vpichů, ale dbají na to, aby na obou polovinách tváře byly čáry přesně souměrné a tahy zcela stejné, i když jako nástroj používají jen trny různé velikosti. Kolik je Abiponek, tolik existuje různých kreseb na tváři. Ta, co je nejvíce pokreslená a pobodaná, je nejvznešenější a z nejváženějšího rodu. A naopak, určitě je hloupá a omezená ta, která je poznamenaná jen třemi či čtyřmi černými čárkami.“

Mnohé přírodní národy u děvčat v období puberty nezapomněly ani na tzv. Venušin pahorek. Umělé odstraňování chloupků (depilace) z vnějších pohlavních orgánů a jejich okolí, o kterém jsme už hovořili, bylo obvyklé u Svazijek, Svahilek, Volofek, Bataček, Dajaček, Javánek, u Khmerek v Kambodži, u různých indických žen, u chilských Araukánek, u brazilských indiánek, u děvčat na Guinejském pobřeží, v Ohňové zemi, na Samoa atd., nemluvě o ženách orientálních, o kterých si řekneme později.

Na Novém Pomořansku (Bismarckovo souostroví) si děvčata zdobila ohanbí i vlasy na hlavě červenou barvou. Na tomto místě nás zajímá především *tetování ohanbí* pohlavně dospělých děvčat. Cestovatelé ho zjistili například na Nové Guineji, na ostrově Ponape na Karolínách, na Palauských ostrovech a Nukuori.

Na ostrově Ponape začínalo dost rozsáhlé tetování v sedmém až osmém roce a asi ve dvanáctém roce zasáhlo dolní část těla a boky. Tetování ohanbí dělali tak pečlivě, že kresba zasáhla i velké stydké pysky a vstup do pochvy.

Když dívka na Palauských ostrovech začíná mít styk s muži, chce dostat nevynutelné tetování *telengékel*, protože bez něho by se na ni ani jeden muž nepodíval. Představuje vyplněný trojúhelník na ohanbí, jehož vnější obrys je z obyčejných přímek, *gréel*. Vnitřek je rovnoměrně vyplněn černou barvou, *ogúttum*, a základna trojúhelníku je z vnitřní strany ozdobena klikatou čarou, *blásak*. Tetování ohanbí se dělá u děvčete až po první menstruaci. Proto se vlastně ženám vytrhávají chloupky na ohanbí. I když je tetování velmi bolestné, je provedeno za jedno odpoledne.

Ženy na Nukualofě (Nuku'alofa, na Markézách) tetují jen na ohanbí, a to jednoduchým trojúhelníkem, jehož dvě strany jsou čárkované a horní základna je označena další čarou s háčkem na každé straně. I když je toto tetování velmi jednoduché, přece má u nich velký význam, což je vidět už z toho, že usmrcují všechny děti, které se narodily netetovaným ženám. Je to znamení pohlavní zralosti a vstupu do třídy ostatních žen, koná se tedy veřejně a tvoří důležitou součást slavností spojených s pubertou, *takatona*.

Jistá německá dáma v roce 1885 popsala vítězný pochod s pohlavně dospělým děvčetem na Jávě: „Nedávno jsem viděla průvod, jehož smysl mi byl zcela nejasný. V jeho čele šlo asi dvanáct mladých neoděných Javánců. Všichni byli napudrováni na žluto, takže se zdálo, jako by byli oblečeni do velmi přiléhajících triček. Nesli různé toaletní předměty, jeden drahocenné zrcadlo v ozdobném lesknoucím se rámu, který byl vykládaný kameny třpyticemi se na slunci. Druhý měl v ruce

velký, velmi krásný vějíř, třetí hřeben a kartáč v otevřené, vyřezávané skříňce ze slonoviny, která byla vystlána sametem; další nesl na zlatém talíři dva pytlíčky z tenké průsvitné látky. V jednom z nich byl všeobecně známý okrasný pudr připravovaný ze semen vzácné domácí rostliny, ve druhém byla kurkuma, ličidlo... Mnohé jiné předměty, které nesli žlutí chlapci, jsem buď nerozeznala nebo jsem je vůbec neznala. Potom kráčel hudební sbor. Za ním nesli dlouhé a široké desky pokryté bílými květy a šátky, vyzdobenými stuhami. Na nich ležely obrovské nádherné kytice, různě bohatě zdobené pokrmý, koláče a ovoce – jako na pojízdném stole. A opět šli jávanští mladíci a nesli pestře okrášlené domácí nářadí. Uprostřed průvodu se pomalu pohyboval fantasticky vyzdobený otevřený vůz, ověšený barevnými šátky, který táhli čtyři ověnění koníci. Ve voze sedělo asi desetileté, směšně oblečené hnědé javánské dítě a nešťastně se rozhlíželo okolo sebe. Potom opět kráčel zástup Javanců v nejpestřejších sarongách a kabátcích a druhý hudební sbor zakončoval průvod. Co znamenala tato divná komedie? Vítězný pochod dítěte, které dožrálo v pannu a nyní ji slavnostně vyhlásili jako vhodnou ke vdávání!" Samozřejmě, že to už připomíná kulturní karikaturu přírodního obyčej.

V Kambodži při obřadech spojených s dospělostí zabarvují děvčatům i chlapcům zuby a jejich vyřazení, jak jsme už uvedli, jen předstírají. „Ačar (kouzelník) rozloží kus bílé bavlněné látky, na ni položí osm slamených stébel ve směru nebeských stran, vezme nádobu z kokosového ořechu a tkalcovský člunek. Potom jde do stodoly, odtud sebere několik klásků paddie (nevymláčené rýže), podle toho, kolik má děvče roků, a vysype je na látku; když má děvče patnáct let, patnáctkrát naplní nádobu a také člunek. Do této kopky rýže zastrčí nádobu, člunek, bronzový pohár a malý kovový člun. Uhladí rýži a zakryje ji cípy bílé bavlněné látky. To vše se odehrává za přítomnosti mladého děvčete, které potom vyzvou, aby po dobu slavnosti na této kupce sedělo. Ačar přitom mumlá formulky, které mají zubům přinést štěstí. Starý pár, obyčejně muž a žena, roztloukají pryskyřici v hmoždíři a zpívají: „Dědeček *kuhé*, babička *kuhé*, roztlučte dobře pryskyřici, aby se přilepila na zuby.“ Pokaždé, když zpívají slovo *bok'*, což znamená tlouci, vpadnou muž a žena se svými hmoždíři do taktu. Když se zpěv zopakuje tolikrát, kolikrát je třeba, chlapci přestanou, zatímco staří lidé tloučou dále. Nakonec pryskyřici přesejí přes kousek mušelínu, aby jím zůstala jen nejjemnější prášek. Z kusu kokosového listu vystříhnou tvar lidského trupu a obloží ho bavlněnou, trochu roztrženou látkou, kterou předtím ponořili do laku. Ta-*kuhé* nabídne tento balíček děvčeti, které si ho položí na zuby a nechá tak až do rána. Smí plivat jen do banánových listů, sešitých do tvaru plivátka. Potom sedm chlapců opět udělá průvod. O půlnoci následuje zařikávání lesních duchů. Když kohouti začnou kokrhát, odebere se sedm chlapců, které nyní nazývají *seh* (koně) a kteří si vyslechli několik básní odřikávaných *ta-kuhé*m, do sousedství, aby nacytali kuřata a kachny pro pozvané. Za svítání vyjde děvče z domu, modlí se k vycházejícímu slunci, přičemž se třikrát vrhne do prachu. Po dlouhé a pečlivé přípravě udělá *ta-kuhé* pohyb, jako by jí chtěl údery vlnivka vymazat zuby, a přitom je potře připravenými sazení. Děvče se třikrát kradne na zem před malým oltářem, na kterém stojí předměty většinou používané při domácích slavnostech a vrátí se domů. Při všech těchto obřadech je ozdobena příčeskem, a pokud z nějakého důvodu nosí krátké vlasy, jak bývá v Kambodži zvykem, ozdobí se falešnými copy.“

Je třeba ještě dodat, že k obřadům vyjadřujícím myšlenku „znovuzrození“

při vstupu do dospělosti patří také natírání rudou barvou, které se používá i při pohřebních obřadech. Viděli jsme už u bečuánského *bojale*, že se děvčata natírají červeným okrem a tukem, ale to provádějí i u mnoho jiných národů.

U Kabindů (jinak Bafioté, černošský kmen v záp. Africe) se děvče v době první menstruace odebere do malé chatrče, která je uvnitř obložena červenou látkou nebo je červeně natřená. Barvu si většinou dělá samo roztíráním rudého dřeva na kameni. Přitom je rudě pomalováno a v rudém oblečení. Jídlo jí nosí příbuzní. V barevné chatrči zůstane tak dlouho, dokud se neprovdá nebo si ji příbuzní nezakoupí jen na první noc. V tom případě zůstane svobodná. I v Loangu si lze zakoupit právo první noci, kvůli čemuž zde pohlavně dospělá děvčata vystavují.

DefloráčnÍ krev považují za stejně nebezpečnou jako krev menstruační. Proto děvčata, pokud jsou ještě pannami, deflorují při obřadu dospělosti uměle nebo to může udělat muž, kterému od toho nehrozí nebezpečí: otec, kněz, náčelník, cizinec, chlapec stejného věku. Ale o tom jsme už hovořili.

O Mádiech ve střední Africe vypráví Emin-bej, že se zde děvčata v období puberty zdržují v samostatné chatrči s volnými vchody a všichni pohlavně dospělí chlapci k nim mají přístup. Když však děvče otěhotní, její druh si ji musí vzít a zaplatit obvyklou kupní cenu.

Víme také, že děvčata v době jejich odloučení pravidelně poučovali o budoucích pohlavních povinnostech, a to velmi důkladně. Svahilci je při tanci *tikitiza* učili zvláštní pohyby při souloži, ale i to, jak lze prohnutím dozadu zvednou ze země předmět ústy. Musela také poznat smysl všech pohlavních narážek, které se vyskytovaly v písních; bili je, když jejich vědomosti byly neuspokojivé. Břišní tanec jim ukazovalo několik žen tak dlouho, dokud ho po mnohých marných pokusech nezatancovaly ke spokojenosti svých učitelek.

V hustém seskupení a odměřeně se tanečnice pohybovaly v kruhu okolo *mwari*, která kvokala uprostřed. Ruce jim visely podél těla, oči měly sklopené nebo jimi snivě bloudily. Zadkem dělaly pohyb „jako by mlely“, od pravého boku dolů k levé polovině, a zároveň se některé tanečnice velmi hluboko pokrčovaly v kolenou. Obdivuhodná byla hra jejich boků. Písňe při tanci měly většinou erotický obsah: „I když se budeš chvět, nech se pomilovat, aby ses dostala mezi ty, co to už vědí.“ Nebo: „V den, kdy se mi lůno rozšíří, nebude už u mne moje matka, nebude už u mne moje sestra, v den, kdy se mi lůno rozšíří! Ó, matko moje! Ty staré písničky! Ó, ty řetěze (dlouhý úd), ty staré písničky!“ Protože rodiče děvčete museli vydržovat celou společnost, mohli pouze bohatí dopřát svým dcerám celý tříměsíční kurz. Takovou „zlatou rybkou“, která toho dosáhla, nazývali předtanečnicí, *kiranja*. Chudé dívky se musely spokojit se sednidenní ceremonií, ale rády se zúčastňovaly svěcení *kiranji*.

Vyučování se mohla zúčastnit i starší děvčata, například waňamwezská (viz výše), která přišla na pobřeží už dospělá a usídlila se zde. Rychle se snažila osvojit si muslimské mravy Svahilců. Pokud se zalíbila domorodým mužům, učila se hlavně nejcennějšímu umění *ku-ti-kitiza*, což znamená zcela uměleckému systému hry boků při souloži, která byla pýchou svazijských žen. Až potom se z divošek, *va-šenzi*, staly *dámy, bibi*.

U Alafurů v Seramu (také Ceram, viz výše) se konala po propuštění děvčete slavnost odložení menstruačního obleku, *čepas-kain-kadu*. Po hostině přinesli s velkou slávou hliněný hrnec, přikrytý pisangovým nebo banánovým listím, v jeho středu byl otvor. Děvče se se zavřenýma očima pokoušelo strčit do otvoru prst.

Přítomní mu to ztěžovali stálým pohybováním hrnce. Když se mu to po mnoha marných pokusech podařilo, vypukl všeobecný jásot. Pro děvče, které tak ztratilo „věneček“, to bylo poučením, že panenství pro ně nic neznamená. Od té chvíle bylo svobodné a mohlo si dělat, co chtělo.

Láska. Už v první kapitole tohoto díla jsme si stručně řekli, čím byla a mohla být láska pro přírodní lidi. Když jde v podstatě o „chemickou erotizaci“, o fyziologický jev, který zjemňuje až kultura a dělá ji psychologicky složitou, neboť ji spojuje jednak s přátelstvím, to znamená svazkem stmelovaným společnými citovými a duchovními zájmy, jednak s manželstvím, což je svazek sociální, hospodářského původu, je jasné, že se u přírodních národů jen velmi zřídka můžeme setkat s tzv. vyšší láskou.

A jestliže se s ní setkáme, tak jen potud, pokud příslušné národy začínají přecházet v národy polokulturní, nebo měly kdysi svou zvláštní osobitou vyšší kulturu, jako Polynésané a severoameričtí indiáni, o kterou však byli připraveni.

Nicméně na druhé straně – pokud nám to dovoluje minimální znalost psychiky milostného života přírodních národů – nedopustíme se snad chyby, když přírodním lidem neupřeme schopnost hlubších a silnějších milostných citů v mezích obyčejné sexuality, individuálně zabarvených odstínem pohlavní žádosti.

Guayanští Aruakové považují za nedůstojné, aby muž veřejně projevoval city vůči své ženě. Když si však myslí, že ho nikdo nevidí, často ji zahrnuje velkou něžností. U severoamerických indiánů nebyly vzácné sebevraždy z nešťastné lásky: ženy se zde často věšely pro nepatrnou manželskou neshodu, zatímco u mužů k sebevraždám docházelo jen zřídka, a to hlavně ze žárlivosti na soupeřovy úspěchy.

U Gallů (viz výše) a bantuských národů i kmenů se stávalo, že koupené ženy si raději vzaly život, když se jim vnucený muž nelíbil. O Hererech v severovýchodní Africe cestovatel říká, že vzájemná náklonnost obou pohlaví bývá v mládí velmi intenzivní a ušlechtilá, překypující city se projevují v mnohých milostných písních. V tomto případě však nejde o primitivní národ.

I když v milostných písních přírodních národů převládá touha po pohlavním ukojení, nejsou zde vzácné ani projevy skutečné zamilovanosti do určité osoby druhého pohlaví. Papuánské děvče vyjadřuje svou touhu velmi jednoduše a jasně: „Měsíc je zde, pojďme na pobřeží, pojďme se bavit! I rybky jdou na procházku, pojďme se bavit!“ Eskymácké děvče ze západního Grónska je také stručné: „Ach ano, tento den končí. Jsem jako malá květinka. Uložím se k odpočinku a budu čekat na ranní potěšení.“ Tchajwanské děvče si v období puberty v samostatné chatrči zpívá: „V noci naslouchám zvukům písně. Ležím sama a je mi těžko u srdce. Naslouchám ptačímu zpěvu a zdá se mi, že ke mně přichází starý přítel. Vstanu, volám na něho a dívám se. Je to však píseň větru, který fouká do bambusu. Je to asi proto, že tak velká je moje touha po milované osobě.“ Mladý Dusun zpívá o své milé: „Průhledná je miska mořské lastury, příjemně chutná banán, jsi krásná, moje lásko, a tvoje prsa jsou tak měkká!“

Hauské černošské děvče (Hausové, dříve také Haussové, Hausa, súdánsko-hamitské kmeny v dnešní Nigérii) je drastičtější: „Falpela z kmene Fellanů nemá ráda supa cechu řeznického, nemá ráda orla cechu loveckého, ale voják

z kmene bojovníků je jejím koníkem, jejím ženichem. Miluj mě, já tě mám ráda. Budeme žít pod dobrou střechou. Když tě někdo nenávidí, nenávid' ho také a hoď mu pod nohy zmijsi. Alláhu, dej mi hlas kobyly, aby byl můj milý vpředu a ne vzadu." Jiná píseň hauské černošky zní: „Chce jít do Kana, chci jít do Daury, chci jít vyjednávat za svého miláčka. Běda, přikryjte mne, zahalte mne, hledejte, hledejte pro mne miláčka. Dejte mi hrníček s medem, dejte mi miláčka, jen plnou lžici, velkou nebo malou, kterou si vezmu s sebou do komůrky!“⁶⁰

Výstižná je píseň děvčete z Buia na Šalomounových ostrovech, k níž je asi třeba připomenout, že zoborožec je druh havranovitého ptáka: „Ty můj zoborožče mladý! Až uvidíš lesknoucí se měsíční oko, vstaň a vydej se na cestu podél potůčku. Když půjdeš podle něj, přijdeš k zástěře. Když přijdeš k ní, pohoupám tě, abys usnul. – Nedávej mi odměnu, žluč by se jim vzbouřila od závisti. Nebudeme hovořit o lásce, ochutnáme její koření. – Nedávej mi ani velké perly, žluč by se jim vzbouřila od závisti. Ale tabák přines! Nebudeme hovořit o lásce, ale kouřit spolu budeme. – Korálky mi nedávej, žluč by se jim vzbouřila od závisti. Ale kokosové ořechy přines! Nebudeme hovořit o lásce, ale pít ji budeme. – Šátek mi nedávej, játra by se jim vzbouřila od závisti! Ale vápno přines! Nebudeme hovořit o lásce, ale budeme vychutnávat její radosti.“ Vápno potřebovali při žvýkání betelu, protože i kouření pokládali za dráždivý milostný prostředek.

U přírodních národů se náklonnost neprojevuje navenek příliš výrazně. Čorotská děvčata prý vyznávají lásku tím, že milence škrábou a plivají jim do tváře a Giljakové (kmen příbuzný Ajnům na Sachalinu) to dělají ještě podle vzoru opic: navzájem si hledají vši ve vlasech a strkají si je do úst, kromě toho si vzájemně umývají tvář slinami.

Koch-Grünberg popisuje milostný poměr u indiánů Kobéaua takto: „Mladý párek v Namokolibě byl neustále spolu. Když šel muž na rybolov, žena seděla u vesla; když šla žena pracovat na plantáž, doprovázel ji muž s lukem a šípy, aby v její blízkosti lovil. Po denní námaze a lopotě seděli oba pravidelně na volném prostranství osady, česali si navzájem vlasy, vybírali vši z husté hřívy nebo komáry ze zad...“

Mnohé primitivní národy si projevují milostnou náklonnost vzájemným třením nosu o nos. U Maorů na Novém Zélandu je to obvyklý pozdrav i mezi známými a příbuznými. Když jsou spolu činští milenci, hluboce vzdychají.

Polibek jako projev lásky přírodní národy i některé kulturní národy velmi dlouho neznaly. Japonci mají i nyní odpor vůči tomuto evropskému zvyku. Před několika lety dal policejní ředitel v Tokiu odstranit z umělecké výstavy Rodinův „Polibek“, protože „líbání je nechutný zvyk“. Vzdor tomu se erotický polibek rozšířil i mezi přírodní národy jako silnější erotické dráždivo, ve kterém se spojují pocity hmatové, čichové a snad i chutové, a vystřídal dřívější tření špiček nosu, když začalo ustupovat vědomé čichové vnímání jako důležité erotické dráždivo téměř v celé živočišné říši.

Francouzský vědec napsal o Novokaledončanech (v roce 1886) toto: „Existují zde soulože bez lásky, jako i jinde, ale láska zde existuje, a viděl jsem sebevraždy z lásky. Polibek znají. Znalí ho i předtím? Dnes si ho mladí lidé cení a dychtí po tom nejsmyslnějším: po polibku na rty.“ Podle lidového smyslného humoru je milostný polibek na ústa otázkou horním dvířkům, zda jsou spodní otevřená. Vznikl zřejmě z milostného kousnutí, když se dnešní normální poloha při souloži stala běžnou a

milostné objetí žádoucím jako nejvřelejší a nejpevnější splynutí obou těl. Nehledě na vlastní pohlavní orgány, staly se rty erotogenní oblastí, která je dnes nejčastějším a nejoblíbenějším zdrojem erotického dráždění.

K milostným dráždidlům, ať už úmyslným nebo mimovolným, které v pohlavních stycích přírodních národů jistě hrály nemalou úlohu, patří především tělesný pach. Dnes se jím zabývá celé vědní odvětví – sexuální osfresiology. Je známo, že tělesný pach má na druhé pohlaví erotický vliv. Někdy je nejdůležitější příčinou pohlavní náklonnosti. Můžeme také hovořit o pachu rasovém.

Japonský vědec Dr. Buntabo Adači napsal: „Pach Evropanů je v Japonsku všeobecně známý. Japonec velmi silně vnímá hlavně pach Evropanek. Je pronikavý a žlutavý, individuálně však různý, jednou sladký, jindy hořký. Často bývá tak silný, že naplní celou místnost. Velmi úzce souvisí s věkem. Děti a starci páchnou mnohem méně než dospělí lidé. Zdá se, že Evropané nevědí nic o svém pachu nebo ho pocítují méně než Japonci. Jisté však je, že Evropané o zvláštnosti svého pachu nevědí a vůbec na něj nedbají. Všeobecně pocítují muži pach žen (a naopak) spíše jako cosi nepříjemného. Je také zajímavé, že čichové pocity Japonců vůči evropským ženám se často mění. Většina Japonců, kteří zůstali v Evropě delší dobu, zpočátku pokládali pach Evropanek za velmi odporný, po několika měsících to už tolik nepocitovali a nakonec ho vnímali spíše jako příjemný a vyvolávající smyslné představy. Pach evropských mužů už pro ně nebyl tak nápadný. Čich jistě souvisí s pohlavní činností.“

Evropané pocítují hlavně pach černošek, který připomíná pižmo. Jistý francouzský lékař na Haiti se oženil s černoškou, jejíž pach ho, podle jeho slov, omanoval. „Nechápu,“ řekl svému kolegovi, „jak lze milovat nudnou bílou ženu bez vůně.“ V kmenech na Čitágáonské pahorkatině (Čitágáon, Čattagrám, v Bangladéši) hovoří děvče milenci místo „polib mne“, „čichni si“.

Nejprimitivnější dvorení spočívalo zřejmě, podobně jako v živočišné říši, v jistých rytmických pohybech, v původním zárodku tance, a ve vábivých zvucích. Tyto živočišné zvuky vedly později ke zvukům umělým, ke skutečným erotickým vnaidlům. Na Novém Pomořansku vezme chlapec list stromu *sassa*, ohne ho po délce přes prostřední žebro a dá si ho mezi rty: prudkým vdýchnutím vyloudí pronikavý tón, kterým vábí ženu. Když děvče uslyší vábící zvuk, a většinou ho slyší, zašlápně kouzelný list do písku, aby ho neviděla.

Starý Lindschotten vypráví o Pegu (městu v Barmě v deltě řeky Iravadi): „Mnozí muži nosí na svém *quoniamu* (pohlavním údu), zvoneček, někteří i dva, které jsou velké jako vlašský ořech. Tyto zvonečky jsem přivezl z Indie a daroval jsem je doktoru Paludanovi. Vydávají velmi příjemný zvuk.“

Pokud jde o tanec, netřeba ani zdůrazňovat, že u většiny přírodních národů hrál velkou roli v sexuálním životě a byl velmi důležitým prostředkem k probouzení lásky. Muži a ženy však tancovali jen zřídka společně: obklopeni kruhem žen tancovali nejprve muži, a potom zase ženy měly muže za diváky. Ale diváci jednoho pohlaví pozorně sledovali pohyby a tvary druhého pohlaví, vyjadřující nebo vzbuzující pohlavní touhu. Tanec přírodních národů byly a jsou nejčastěji erotické povahy, celkem nedvojmyslně vyjadřují erotický motiv. Hlavně ženy, které se v době puberty cvičily, měly vyzývavými pohyby boků a zadku smyslně působit na muže. Hudba, zpěv a pohyb při slavnostech přispívaly k opojení, ve kterém se měla vybit osobnost překypující smyslnou silou. Přitom se mohla uplatnit i hrubá forma pohlavního výběru.

Milostná kouzla. Různá pohlavní dráždidla najdeme i pod tajemným povrchem v jádru mnohých milostných kouzel a zvyků spojených s námluvami.

Patří sem i jistý druh tetování. Barmská děvčata nosí mezi očima oblé skvrny ve tvaru trojúhelníku, které mají podobný účel jako okrasné „mušky“ evropských koketek. U Bogadžimů v bývalé německé Nové Guineji (dnes ve státě Papua-Nová Guinea, viz výše) vypadají námluvy takto: Zamilovaný mladík stočí cigáro z tabákových listů v ibiškovém obalu. Do něj vloží svůj vlas, chlup z podpaží a chlup z ohanbí. Cigáro slavnostně vykouří do poloviny a druhou polovinu dá matce, aby ji zanesla jeho vyvolené. Druhý den ráno si pošle pro odpověď. Když děvče vykouřilo druhou polovinu, znamená to souhlas, pokud ji vrátí neporušenou, znamená to „odmítnutí“. To se však stává zřídka, neboť dřív, než mladík cigáro pošle, je už většinou všechno domluveno jak mezi milenci, tak mezi rodiči. Cigáro zřejmě znamená milostná kouzla: mladík se připravuje na tento akt s cigárem několikátýdenním půstem (jako při obřizce).

U tohoto druhu milostných kouzel se používá i krev, hlavně krev menstruační a pot. U odžibvejských indiánů v Severní Americe, od nichž máme i zajímavá kouzla, existoval tajný spolek mastičkářů, jehož členové se nazývali *midé*. Nejmnější kouzla ovládali jen nejvyšší členové, k nimž bylo těžké proniknout. Připravovali i prášek lásky, jehož si velmi vážili a jeho složení prozradili jen za velkou odměnu. Obsahoval rumělku, rozemletý hadí kořen (*Polygala senega* L.), menší přísadu krve poprvé menstruuujícího děvčete a rozemletý kousek džinsengového kořene (všehoja pětিলístého), který prý podporuje potenci. Všechno zamíchali a vložili do kartounového pytlíčku. Džinseng brali z rozsochatého kořene, ve kterém snad viděli nadpřirozený vztah k lidskému pohlavnímu ústrojí, uloženému v nepravidelnosti nohou. Přípravu prášku spojovali s tabákovou obětí velkému duchovi za doprovodu zvláštního zpěvu a čarodějného rachotu. Kouzla bylo třeba nepozorovaně dát pod lůžko toho, kdo měl být omámený.

Víra v milostná kouzla, která mají neopětovanou lásku změnit na opětovanou nebo získanou lásku udělat stálou či někdy i zbavit nežádoucí lásky, byla rozšířena odpradávná u mnohých národů. Jde jednak o magická kouzla, sympatické prostředky domněle účinkující na dálku, jednak o zvláštní tajemné věci, které působí jen při přímém dotyku, a nakonec o prostředky čarodějné, které musí ten, komu jsou určeny, nevědomky požit. Kromě toho existuje i milostná věštba, která má například určit budoucího milence, a podobně.

S vírou v milostná kouzla se často setkáváme i u kulturních a novodobých národů, kde se hojně a často udržuje mezi lidovými vrstvami. Přírodní národy ještě velmi netrpěly pro lásku, proto se u nich milostná kouzla vyskytovala v takové míře, v jaké se zjemňovala a individualizovala jejich fyzická láska vyššími milostnými představami vlivem samorostlé kultury.

K magickým kouzlům patří například obrázek milovaného muže, který si zhotovuje čipevaské děvče a na srdeční část portrétu nasype jakýsi prášek. Složitější proceduru používala sedmihradská Cikánka, když si chtěla vynutit lásku nějakého chlapce. Pod jménem svého vyvoleného si zhotovila lidskou podobu z těsta a podle možnosti k němu přimísila jeho vlasy, sliny, krev, nehty a podobně. Když se přiblížil úplněk měsíce, zakopala tuto figurku na křižovatce a vymočila se na toto místo se slovy: „Petře, Petře, miluji tě! Až shnije tvoje podoba, potom jako pes za fenkou přiběhneš, miláčku, za mnou!“

O něco poetičtější byly Galelky a Tobelorky (Galelové, Tobelorové, pův. kmeny na ostrovech Djailolo a Halmahera v bývalé Holandské, resp. Nizozemské Indii, dnešní Indonésie). Magická kouzla *golen laha* dělala Galelka kdysi takto: třetí den po novu Měsíce odtrhla čtyři květiny urunuru a čtyři květiny gabi, dala je do bílého hrníčku s vodou, který postavila před sebe na volném prostranství, a když se objevily hvězdy, kouzlila: „Paní Slunce, ty jasně zářívá ženo, zářím jako Slunce, které vyskakuje, zářím jako Měsíc, který se objevuje, zářím jako hvězda na nebi, zářím jako oheň, který plápolá, zářím jako slunečnice, která se otevírá, ať mně, X' miluje a na mne myslí ve dne v noci.“ Po těchto slovech si třikrát umyla tvář i tělo vodou, v níž byly květiny.

Druhý a třetí druh milostných kouzel, při nichž má milovaná osoba přijít do přímého styku s určitými tajemnými prostředky nebo je vypít v nápoji či sníst v pokrmu, je velmi rozmanitý a v hojné míře ho používají pověřivé vrstvy všech kulturních národů. Přírodní lidé v tomto směru byli méně vynalézaví.

Na ostrově Buru v Molukách vložila dívka do sirihiové škatulky sirihi-pinang nebo tabák a nad ní přednášela zaklínací formulku. Pokud to vyvolený použije, musí zaklínáčku trvale milovat. Ještě účinnější prý působí kus závoru zakopaný do země za zaklínacích deklamací. Když vyvolený přejde nad tímto místem, určitě se zamiluje tak, jak je požadováno.

Různé čáry a kouzla na povzbuzení lásky se zjistily na střední Sumatře. Zvláště zde věří na sperma slona, jehož člověk vylekal právě ve chvíli, kdy se chystal postříkat samici. Sperma je třeba přenést na tělo nebo oděv toho, koho chtějí přivábit.

Také Sulkové na Novém Pomořansku (Bismarckovy ostrovy), kde dělají milostné návrhy děvčata a ne chlapci, používají různé čarodějné prostředky. Při jejich přípravě – zpravidla v předvečer taneční slavnosti – vyslovuje mladík jméno děvčete a roztokem různých rostlin si pokropí prsa a záda. V tanci se potom snaží dotknout zády vyvoleného děvčete. Nebo si ukrotí z očarováných tabákových listů cigáro a jeho dým fouká do tváře děvčete některý příbuzný, který je do věci zasvěcený.

Sedmihradská Cikánka ukradne obdivovanému mladíkovi několik vlasů, uvaří je s kdoulovými jádry a několika kapkami své krve z levého malíčku na kaši, kterou žvýká při úplňku Měsíce a přitom třikrát opakuje: „Žvýkám tvoje vlasy, žvýkám svou krev, z vlasů a krve nechť se zrodí láska, nechť se zrodí nový život pro nás.“ Potom potře touto kaší některou část obleku milovaného chlapce, aby nikde nenašel pokoje, jen u ní. Sedmihradské Cikánky věří i tomu, že jádérka z jablka, spálená na prach a smíchaná s menstruační krví, doženou mladíka k „šílené lásce“, když mu je přimíchají do pokrmu. Největší sílu má menstruační krev z novoroční noci. Komu jí postříkali šaty, toho omámila milostná moc „pachatelky“. V roce 1884 udaly policejnímu úřadu v sedmihradském Mühlbachu Joanu Gintareovou její přítelkyně, že svou novoroční menstruační krví pobláznila všechny muže. Úřad žalobu zamítl.

Srbská Cikánka se v den svatého Vasilu (30. ledna) pořeže skleněným střepek do levé nohy, když vyzvánějí v kostele a tekoucí krev zachytí do nové misky. Uzavřenou misku s krví potom zakope do hrobu některého muže s tímto zařikáním: „Všechna láska, kterou poznal tento mrtvý za svého života, vejdi do N. N.; přilákej ji, moje krvi, abych ji N. N. dala! Když mne i tak nebude milovat, ať uschne jeho život, jako uschla tato moje krev!“ Po deseti dnech hrneček vyhrabe a uvaří v něm pro vyvoleného chlapce nějaký pokrm. Zřejmě proto se o zamilo-

vaném říká: najedl se krve.

Chilanka z jihu na milostná kouzla používá svůj pot. Z barevných nití utká šátek, určitý čas ho nosí na těle a potom se ho snaží vpašovat do mládeňcovy obleku nebo mu uvaří nápoj lásky a procedí ho přes tento očarovaný šátek. Když mladík nápoj vypije, neodolá jejímu pohledu.

U tuniských Arabů patří k obvyklým milostným kouzlům „májová jitrnice“. Připravují ji z vnitřností jehněte zabitého v květnu a ze spálené, na prášek rozemleté myši. O zamilovaném se proto také říká, že snědl májovou jitrnici.

Za milostná kouzla považují i vejce černé slepice, snesené ve čtvrtek. Zamilovaný tobacký mladík (Toba-Batakové, jeden z kmenů národa Bataků na Sumatře, kolem jezera Toba) provleče nit stočenou z bílého, černého a červeného vlákna přes prostředek dvou citronů. Jeden z nich zakope pod schody domu, v němž spí jeho zbožňovaná, nebo dokonce přímo pod její postel, a druhý zavěsí nad svou postel tak, aby ho mohl v noci neustálými nárazy udržovat v pohybu. Doufá, že se tak uvede do pohybu i citron zakopaný u milanky a tak ji rozruší, že přijde za ním. Batacká nevěsta na Sumatře se snaží opět získat nevěrného chlapce tím, že udělá *maggil tendi*. Dotýká se společného lůžka prostředky přivolávajícími *tendi* (duši) a bylinami. Myslí si přitom, že mladík ve snu vidí vše, co ona dělá, a jeho „duše“ se k ní znovu vrátí.

Dajakům v jihovýchodním Borneu stačí, když jsou šťastnými majiteli posvátného hrnce, *džavetu*, aby měli ve všem štěstí, hlavně v lásce. Kaiové v bývalé německé Nové Guineji (viz výše) však umí lásku i odloudit. „Když se muž dotkne ženy jiného přímo nebo nepřímo, přenáší na ni látku své duše a vzbuzuje v ní touhu po sobě. Když manžel zpozoruje podle změněného chování své ženy, že je mu nevěrná, a pokud vypátrá muže, který ji popletl hlavu, může ho donutit, aby si látku své duše zase odnesl. Svůdce se musí nejprve cigaretou dotknout ženy, potom si s ní potřít nohy, ramena a tělo, načež plivne na cigaretu na znamení, že nyní cítí odpor k této ženě. Tím, že si žena musí z této cigarety potáhnout, vtáhne zároveň do sebe mužův odpor, čímž je její stará náklonnost umrtvena. Nakonec musí ještě muž překročit ženu sedící na zemi na znamení opovržení. Je to tedy velmi složitý experiment s látkou duše.“⁶¹

Také u přírodních národů vykonávají milostná kouzla zvláštní odborníci obou pohlaví ve jménu svých klientů. Jsou to čarodějky, čarodějové a mastičkáři.

Ve vnitrozemí Sumatry prodává *doekoen*, žena představující cosi mezi porodní bábou a mastičkářkou, tajný prostředek, *pakasie*, který se přimíchává do nápoje nebo pokrmu toho, koho náklonnost a lásku je třeba zabezpečit. U severoamerických indiánů se věnovali milostným kouzlům jen mastičkáři. Staří peruánští indiáni měli zase zvláštní druh čarodějů, kteří se zabývali sváděním milenců. Proto zhotovovali talismany z kořenů nebo per, tajně je vládali do šatů nebo postelí těch, jejichž náklonnost chtěli získat, nebo talismany z vlasů toho, u koho chtěli vzbudit lásku nebo z malých pestrých ptáků pralesa nebo jen z jejich peří. Zamilovaným prodávali *kujanarumi*, kámen lásky, o němž tvrdili, že je možné nalézt ho pouze tam, kde uhořel blesk. Většinou to však byly kousky černého achátu s bílými žilkami, které se nazývaly *sonko apačinakux*, vzájemní nosiči srdce. Tito *runatsinkix*, spojovatelé lidí, připravovali také neomylné a neodolatelné nápoje lásky.

Odžibvejští *mide*, které jsme už uváděli, a jejich odrůda *vabeno* používali při svém magickém zpěvu zvláštní destičky s obrázky podobnými hieroglyfům.

Tyto „hudební desky“ sloužili jako opora pro paměť mastičkářů, každý obrázek připomínal určitou zaříkávací formulu. Byla mezi nimi i milostná kouzla. Například na jedné takové destičce je vyobrazen mladík-čaroděj v milostné extázi s perím na hlavě a bubnem a paličkou v ruce. Tváří se, že má moc a vliv na předmět své touhy. Příslušný text k tomu zní: „Je slyšet můj buben, třeba na druhém konci světa, je slyšet můj buben!“

Čarodějnice musí pomáhat někdy i po smrti. Když zemře žena, která u sedmihradských Cikánů měla pověst čarodějnice, třou tajně děvčata kouskem sukna její žebro (jako sídlo života), nosí ho devět dní na holém těle a nakonec ho pokropí několika kapkami krve ze své levé ruky a spálí. Získaný popel zamíchají do jídla a napojí osoby, jejichž lásku si chtějí přičarovat.

Z milostného světa sedmihradských Cikánů známe i příklad milostného věštění, které se u přírodních národů téměř nevyskytovalo. Když chce děvče poznat svého ještě neznámého manžela, jde o svatojánské noci na křižovatku, učeše si vlasy dozadu, píchne se novou jehlou do malíčku na levé ruce a nechá spadnout tři kapky krve na zem. Přitom říká: „Svou krev dávám svému nejmilejšímu, jehož vidím a jemuž mám patřit.“ Z kapek krve má vystoupit postava budoucího manžela a pomalu se rozplynout ve vzduchu. Krev s prachem a blátem však musí děvče sebrat a hodit do tekoucí vody, protože jinak by *nivaši* (vodní duchové) kapky krve vylízali a děvče by jako nevěsta našlo smrt ve vodě.

Námluvy. To, co dnes nazýváme námluvami, přírodní národy vůbec neznaly. Avšak už v době jejich objevení se i u národů na poměrně nízké úrovni vývoje zjistilo obvyklé úsilí dobýt si přízně vyvolené osoby, i když je pravda, že šlo především o dvoření před pravidelným pohlavním stykem, který bylo třeba zpečetit ještě dalšími ceremoniály, pokud měl později vést k manželství. Z množství obyčejů tohoto druhu však zde můžeme uvést jen několik pozoruhodnějších příkladů.

Maorský mladík sebral kus lana a udělal z něho *tihihihí*, volný uzel. Děvče, které se mu líbilo, pošimral nejprve na dlani. Jestliže se na něho usmálo, podal mu lanový uzel. Když ho děvče zatáhlo, znamenalo to, že souhlasí; když ho však rozvázalo a lanový provaz odhodilo, bylo to znamení, že mladík dostal košem.

U Cikánů nabídne mladík své vyvolené tři zápalky, aby si zapálila dýmku nebo cigaretu. Když si děvče vezme všechny tři, je mu nakloněna; když si vezme jen jednu, nechce ho. Podobně to dělá i Cikánka, která se uchází o některého muže. Někdy upustí cikánský chlapec před děvčetem na zem růži: když ji dívka zdvihne, souhlasí s jeho vyzváním. Nebo jí při pozdravu polechtá chlapec prsty jemně a nenápadně ruku: když to dívka strpí, znamená to, že ho vyslyší, když prudce odtáhne ruku, není mu nakloněna.

Bantuský mladík přinese večer před chatrč své vyvolené z lesa hromadu dřeva a ráno se jde podívat, zda je odneseno. Pokud ano, byly námluvy úspěšné. Je to typický příklad prostých námluv přírodních národů. Dajacký mladík navštíví děvče tajně v noci; hovoří o něm, že „šel hledat tabák“. Vzbudí děvče a nabídne jí betelový ořech se siriem. Když to dívka přijme, dává tak najevo, že mladík může vejít a bavit se s ní. Po první návštěvě jí někdy zanechá mladík pod poduškou náhrdelník. Pokud dívka souhlasí s nápadníkovými návštěvami, dá mu to najevo nejčastěji cigaretou, smotanou zvláštním způsobem. Při dalších návštěvách si položí jeho hlavu do klína a z lásky mu vytrhává pinzetou chloupky na obočí a na řasách. Když jich má chlapec málo, podezírají ho, že mu je už vytrhala jiná.

Na Timorlautu (dříve Tenimberské souostroví) v Indonézii jde mladík noci k chýši děvčete, o jehož přízeň se uchází, a zaklepe na tom místě, kde se nachází její lůžko. Děvče se ze slušnosti zeptá, kdo to je, a když dostane odpověď, zeptá se, co chce. Chlapec odpoví: Nemám pinang, prosím tě o sušený rozpůlený pinang se siriem. Když je děvče nápadníkovi nakloněno, odpoví mu: „Počkej chvíli, podívám se, zda tu ještě je.“ A podá mu *sirih-pinang* některým otvorem ve stěně chatrče. Aby byla mladá děvčata na takové případy připravena, mívají v období začínající dospělosti stále u svého lůžka košík se siriem. Děvče chlapci otvorem ve stěně také víská vlasy a mladík se dotýká jejích řader. Oboje se je jindy nedělá, protože to je tabu. Následující noc stráví na tichém místě mimo dům, ve dne se setkají v lese, kde musí děvče sbírat chrástí. Po první souloži vezme dívka svému vyvolenému mezinožní pásek, náušnice nebo hřeben, aby ho donutila být jí věrným a pokud otěhotní, aby měla v rukou důkaz „jako náhradu“ za darovaný sirih-pinang. Tak spolu žijí nějaký čas. Když je jejich láska stálá, pošle mladík starou ženu k děvčeti, aby se jí formálně zeptala, zda si ho chce vzít.

U Hotentotů v okolí Angry Pequeny jde chlapec k rodičům své vyvolené, mlčky zde sedí a také mlčky vaří kávu. Když je káva hotova, nalije plnou číši a podá ji nevěstě. Pokud nevěsta polovinu vypije a vrátí číši ženichovi, aby druhou polovinu vypil on, jsou námluvy úspěšné. Děvče vypije pohár beze slova, když je nápadník bohatý, aby rodiče dostali bohaté výkupné. Vypití číše znamená: ano, chci být tvojí ženou. Když se však nápoje nedotkne, odejde nápadník zkusit štěstí do jiné chatrče, aniž by se příliš zlobil.

O námluvách u Kamčadalů jsme už v krátkosti hovořili. Steller je popisuje takto: „Když se chce Itelmen ženit, nedostane ženu jinak, než že si ji vyslouží u jejího otce. Když si už pannu vyhlédl, jde k nim a tváří se, jako by ho zde dávno znali – a všechno bez jediného slova. Dělá s nimi všechny domácí práce, ať příjemné či těžké, aby se před jinými zavděčil nevěstě a jejím rodičům. I když hned v prvních dnech rodiče i nevěsta vědí, o co mu jde, neboť po celou dobu se otáčí hlavně okolo dívky, snaží se jí všemožně pomoci a v noci se ukládá ke spánku co nejbližší k ní, přece se ho nikdo na nic neptá, až si ho nakonec po jednom, dvou nebo čtyřech letech služby oblíbí tchán, tchyně i nevěsta. Když se nevěstě nelíbí, všechna námaha byla zbytečná a marná a bez jakékoliv výplaty nebo náhrady musí odejít. Jestliže mu děvče projeví svou přízeň, napřed požádá otce o její ruku a ohlásí účel svých služeb, nebo mu řeknou sami rodiče: Nyní jsi zdatný a silný muž, pokračuj a snaž se, abys svou nevěstu brzy dostal. Otec mu nikdy svou dceru neodřekne, ale zároveň neudělá víc, než že řekne *gvatei*, chyt' si ji. Potom následují námluvy a hned je svatba. Od okamžiku, kdy jako ženich v domě pracuje a slouží, má však stále právo zkoušet, zda by nemohl nevěstu při nějaké příležitosti znenadání zaskočít. Nevěsta zase neustále dbá, aby s ním nebyla sama a nesetkala se s ním mimo dům. Pevně si utahuje kalhoty, svazuje je mnohými silnými řemeny a ovinuje rybářskými sítěmi. Když se však naskytne vhodná příležitost, mladík ji přepadne, rozřeže kamennými noži síť, řemeny i kalhoty, pokud je nemůže rozeprout, a jen co je cesta volná, vejde prostředníkem do jejího ohanbí, stáhne svůj náhrdelník a na znamení vítězství ho zastrčí nevěstě do kalhot. Pokud to vidí ostatní nebo zaslechnou křik nevěsty, která se brání, všichni útočníka napadnou, bijí ho pěstmi, tahají za vlasy od nevěsty, drží mu ruce. Ale i když ho při tomto útoku pořádně ztloučou, jestliže je dost silný a podaří se mu zastrčit prst do ohanbí – vyhrává. Nevěsta sama oznámí, že se vzdává, všichni odběhnou a zanechají ženicha u ní. Jakmile se mladíkovi nepodaří proniknout k jejímu ohanbí a více

hledí na to, jak by odrazil útok, musí dále sloužit; nikdo mu neřekne ani slovo a on znovu číhá celé dny a hodiny na novou příležitost. Když nevěsta cítí k ženichovi velkou náklonnost, rychle se vzdá jeho vůli, nezabezpečí se tolik a sama mu poskytne příležitost, aby ji mohl zaskočit. Vždy se však trochu zdráhá, nebo to alespoň předstírá, protože jde o čest a zisk.“

Staré čínské zprávy hovoří o kmenech na Formose (Tchaj-wanu, viz výše). Když se děvče stalo pohlavně dospělým, postavilo si chatrč a nastěhovalo se do ní. Mladík, který ji chtěl získat, hrál před jejím domem na zobcovou flétnu. Jestliže se to děvčeti líbilo, vyšla ven a pozvala mladíka k sobě, aby spolu bydleli. Za měsíc to oba oznámili rodičům. Bohatý ženich přinesl nevěstě tylové závoje, chudý ženich modré a červené šátky. Nevěstini rodiče připravovali maso a víno, pozvali příbuzenstvo a tak ho přijali za svého zetě. Píseň, kterou jsme uvedli už dříve, souvisí s tímto zvykem.

Také v jiném kmeni se zasubovalo bez zprostředkovatele; děvčata a mladíci v horách hráli na zobcové flétny a společně zpívali písně. Když se jeden druhému líbili, souložili spolu a dávali si darem to, co měli právě u sebe. Po svém návratu to oznámili rodičům a náčelníkovi. V určený čas zabili prase a připravili víno, pozvali náčelníka a všechny příbuzné a mladík vešel do ženina domu jako její manžel.

Námluvy na ostrovech Samoa (Plavecké ostrovy) velmi obrazně popsal v roce 1885 etnolog Kubyry:

„Po klidném dni se večer shromažďují mladí lidé obou pohlaví na *malae*. Mladý bojovník pěstěného zevnějšku stojí před zástupem děvčat. Stojí vzpřímeně, se zdviženými rameny a gestikuluje tak, že se mu třese celá hlava. Dupe nohama, vystupuje a ustupuje, natahuje ruku, jako by byl ozbrojen kopím, mává jí do kruhu, jako by chtěl kyjem rozdrtit nepřítele. Jistě je to bojovník, který svým krásným posluchačkám vypráví o svých činech, o svých vítězstvích. Poslouchají ho jako u vytržení.“ Potom vyzve několik svých druhů ke společnému zpěvu. „Náš vypravěč předzpěvuje. Všichni přítomní tvoří sbor, ale nepívají dlouho. Bojovník vstane a postaví se před nejkrásnější pannu. Děvče váhá, dokonce se brání tlaku svých kamarádek, které ji tahají na volné místo před urostlého tanečníka. Nyní stojí v kruhu se sklopenýma očima, něžnými prsty si uhlazuje *lavalavu*, která obepíná bujně boky, a předstírá sladké rozpaky. Tanečníci jsou připraveni, sbor změní píseň a začne zpívat v tanečním rytmu: zpočátku pomalu a potichu, postupně živěji a hlasitěji. Podívejme se na našeho tanečníka: zdvihne ruce, krouží jimi okolo hlavy a špičkami prstů udává takt. Nohy se mu pohybují téměř jako ve vzduchu, jako by zem od sebe odpuzoval. Vznáší se do vyšších nadpozemských končin, lhotejný ke své tanečnici, ke které je obrácen bokem. I ona potichu udává takt prsty a její nožky se stejným způsobem odrážejí od země. Oba dva se vznášejí do vyšších sfér... a vtom se spatří. Výraz tanečnickovy tváře, každý pohyb jeho údů, celého těla, vyjadřuje údiv a nadšení. Ona hledí jako bohyně lhotejně, utíká mu z cesty s rtíky šibalsky staženými, aby se vetřelci ubránila. Tanečník se bojí, aby ji nepoplašil, a snaží se přivábit ji úpěnlivými prosbami. Stojí nehybně, každým pohybem svého těla vyjadřuje prosbu. Toužebně natahuje ruce do prázdna, pohybuje jimi před obličejem, aby naznačil nepřítomnost, stlačuje si hrud, aby se mu nerozskočila. Snažně prosí. A najednou krásná tanečnice, přemožená množstvím vyjádřených citů, se líbezně usměje. se sklopeným zrakem, s hlavou zvrácenou dozadu k němu natahuje ruce... vzdává se... Opojený tanečník ještě nevěří vlastním očím.

Zakloněn dozadu, stojí strnule s vytřeštěnýma očima, podobný kameni! A už se zmítá v chaotické spleti skoků a posunků jako ryba nabodnutá na kopí. Už je vedle ní... ale ta neopatrnost! Namísto toho, aby se chopil nabízejícího se štěstí, začíná dělat trpké výčitky ochotné ženě za její váhání. Hrozí jí prstem, třese hlavou, kroutí očima... a když se k ní chce konečně přiblížit, vzít ji, unikne mu jako papír odvátný větrem, utíká s posměšným úsměvem na druhou stranu kruhu za nekonečného obdivu diváků, kteří neumějí dost vynachválit čarovnou svůdkyni a mají velkou radost z neštěstí neobratného nápadníka. Jako by procítl ze snu, nechápe, co se stalo... Bolestně zklamaný tanečník předvádí nejzoufalejší posunky, přemýšlí o pomstě. Opět stojí těsně u ní, ale ne jako úpěnlivě prosící nápadník. Když jeho pohyb dýchá nezastřeným hněvem, nelitostným posměchem, posměšně hrozí ukazovákem, že jí provrtá záda. Cynicky stahuje ústa, opovržlivě se směje a nafukuje za jejími zády. To už mladé děvče dlouho nesnese. Chce odrážet nedůstojné útoky z očí do očí. Ale marně se obrací. Krutý posměch a grimasy ji pronásledují ze všech stran jako bludičky. Ubohá se považuje za přemoženou, sklání hrdou hlavu, ruce si tiskne k srdci, jako by chtěla zastavit doléhající bolest. To opět odzbrojí pomstychtivého pronásledovatele. Dává najevo svou lítost, prosí za odpuštění a slitování. Tvář naší svůdkyně se rozjasní, už není mrzutá, i když ještě váhá a mlčí. Prosbník zdvojnásobuje, zestonásobuje své úsilí. Krouží okolo ní nejlíbeznějšími skoky, překonává se v obratnosti... ještě stále úpěnlivě prosí, až ji to konečně strhne. Tancují společně, jeden proti druhému, jedním pohybem a jedním dechem. Tancují stále rychleji, vášnivěji, zuřivěji. Jejich těla se jenmáhají... Nelze je téměř rozeznat... Je to vytržení, ve kterém si oba rozumějí, vytržení, které strhne celé shromáždění. Všichni tancují ve svých srdcích spolu s nimi. Všichni jsou povzneseni a zapomínají na běžné starosti. Divoké výkřiky: *malie! malie! lelei! lelei!* (jak sladké! ale krásné!) se mísí s prudkým tleskáním, v němž zaniká píseň sboru. Tanec vyvrcholí ve všeobecný chaos spokojenosti a chvály... Nadešel čas večerních modliteb a večere, shromáždění se rozchází... Ze všech stran zaznívají pozdravy na rozloučenou: *tofa! tofa!*, všichni se vracejí domů. Kdo byl v blízkosti rozcházejícího se kruhu tanečníků, snadno zachytil mezi chaotickými pozdravy na rozloučenou několik významných slov. *Tofa inga, tofa soifúa* – to nejsou lhotečné pozdravy a k posluchačově sluchu by dolehlo jako odpověď rychlé *tóro*. Tajemné slovo *tóro* znamená cukrovou třtinu, která zde roste u cesty. Co to však znamená? Celkem tiše, téměř neslyšně zní volání samoánské sovy... a z opačné strany doléhá křik malé ještěrky geko... v noci... Na tomto místě, to je podivuhodné! A... téměř jsme se ulekli. Mezi vlnícími se stébly nedaleko nás jsme uviděli hlavu. Vždyť je to náš tanečník! Zřejmě nebude daleko ani krásná ještěřička... a skutečně, co nevidět se vedle nás mihne postava, rychle a lehoučce jako sen. Obě hlavy se spojí, houpají, klesají, až zmizí. V dálce se tentokrát ozve sova. Pole cukrové třtiny v noci poskytuje bezpečný útulek dvěma milencům. Nikdo je zde nebude rušit v hodině duchů a strašidel. Náš párek to ví, a proto ho lze zaslechnout, jak hovoří bez bázně před posluchači. – Viš přece, Lilomajavo, že moji rodiče tě nenávidí. Zbývá nám jen *avánga*. Avángu – útěk domluvili třetí noc. Na pobřeží sousední vesnice vládne ticho, ale po bílém písku se pohybují tmavé postavy. Toulalua, domáci cestovní kánoe, tiše čerí hladinu. Tmavé postavy zmizely a postupně se ztrácí i rovná, trojhranná plachta rozvinutá nad kánoí. Jen z velké dálky k nám zaznívá tlumený zvuk Tritonova rohu. Tento zvuk podél pobřeží doprovází šťastný zamilovaný pár a oznamuje obyvatelům vyrušeným ze spánku, že se stala zvláštní událost. Rospíchá před ním do Palauli, kde chtějí

milenci přečkat hněv rodičů. Následující ráno jsou vzhůru nohama obě vesnice. Přátelé šťastného ženicha procházejí vesnicí a volají: Avánga! Avánga! Krásná Tanetasi a statečný Lilomajava jsou avánga! Avánga! Pyšní rodiče nevěsty s potlačovanou zlostí poslouchají veřejné vyvolávání, které zpečetuje osud jejich dcery. Na obou stranách to po určitou dobu vě. Staří otcové se vyhýbají jeden druhému, mladí si prohlížejí kyje a kopí. Hlavní úlohu však mají mladí. Za několik týdnů se všechno uklidní a rodiče pošlou dceři bílou rohožku na důkaz odpuštění. Mladý pár, který se až donedávna důvěrně nestýkal, se vrací. Nadejde *feiainga* a bílou rohožku se stopami nevěstiny důstojnosti vymění za část výbavy. Druhou část jí doručí při prvním porodu. Když nejde o svatbu z lásky nebo jde vše bez problémů, všechno vyřídí příbuzní. Kdysi byla *avánga* na Samoa na denním pořádku.“

Někde je iniciátorem námluv samo děvče. Je to ohlas starých mateřskoprávních vztahů dřívější svobody ženského pohlaví. Milostné písně zachycené na staroegyptských papýrech svědčí o tom, že svobodná Egyptanka byla v milostných vztazích aktivní složkou; na noční schůzku chodila žena za mužem, nikoliv naopak. O tom si však povíme později.

U Tuaregů (Imošágové, na Sahaře) přijde s milostným návrhem děvče za chlapcem. U čistokrevných Angonů na severní Zambezi má žena právo zvolit si manžela. Po slavnostech spojených s pohlavní zralostí se děvče odebere za doprovodu svých kamarádek, které nesou zelené větvičky a zpívají, k chatrči svého vyvoleného a písněmi mu dává najevo city svého srdce. Když muž odmítne nabídku, vrátí se všechny s hlasitým pláčem do rodné vesnice; když ji však přijme, vypukne obrovský jásot a děvče, nyní považované za nevěstu, doprovází k jejím rodičům s tisícerými projevy radosti. Vyvolený přijde druhý den k otci děvčete a začne velmi složité vyjednávání o její cenu, kterou je třeba vyplatit v dobytku. Také čorotské děvče podniká první krok. Když se uchází o mladíka několik děvčat, nejednou dochází ke sporům ze žárlivosti – děvčata mezi sebou zápasí boxerskými rukavicemi z tapíří kůže nebo kostěnými jehlicemi.

Na ostrově Eetaru v Malajském souostroví pošle děvče vytouženému mladíkovi pletenou tabatěrku, která je zároveň symbolem jejího lůna. U Sulků na Novém Pomořansku „klade děvče své srdce na muže své volby“; otec nebo jiný blízký příbuzný se potom odebere za vyvoleným mladíkem s návrhem na sňatek.

Velmi složité námluvy Basutů (také Sothové, hlavně v Jihoafrické republice a v Botswaně) popsal misionář Grütznér v roce 1877, samozřejmě, že ze svého misionářského hlediska: „Nejprve se mladík snaží dorozumět s děvčetem a dostat souhlas svého otce. Ten se potom odebere k otci děvčete. Zpočátku si povídají o bezvýznamných věcech, až nakonec host prozradí pravou příčinu své návštěvy a řekne: „Přišel jsem, abych od vás vyprosil štěně.“ Po dlouhé odmlce a zdánlivě hlubokém přemýšlení oslovený odpoví: „Jsme chudí, nemáme dobytek. Ty máš dobytek?“ Uchazeč se začne vymlouvat na zlé časy, ale po dlouhé vyjednávání se s otcem nevěsty dohodne na ceně, kterou je třeba zaplatit v dobytku, a vrátí se domů. Potom se vypraví druhý posel, který má titul *mma ditsele* (matka cest, to znamená čistič cest), do domu děvčete a řekne: „Přišel jsem si vyprosit šňupavý tabák.“ Staré ženy na to začnou mlít šňupavý tabák (má tvar pecnu chleba a je tvrdý jako kámen), naplní jím kalebasu, která slouží za tabatěrku, a po zvláštním poslovi ji pošlou ženichovi. Ženich potom svolává celý svůj rod na slavnostní šňupání. Tabatěrku však může otevřít jen muž nej-

starší ženichovy sestry. Šňupne si pořádnou lžící tabáku a podá tabatěrku dále, aby ji obřadně vyšňupali. Druhý den pošlou otci děvčete první část zálohy v dobytku. Tabatěrku zase odevzdají nevěstě, která ji hezky oplete perlami a nosí ji stále nebo alespoň při slavnostních příležitostech na krku. Je to její dítě, hovoří Basutové, to znamená, že je prodaná (že je nevěstou). Tabatěrku odloží nevěsta až tehdy, když se jí narodí první dítě; tehdy z ní stáhne perly a zavěsí je svému dítěti. Poslové, kteří přivedli dobytek, řeknou, že je vyslali, aby si vyprosili vědérko. Vtom ženy spustí radostný křik, který zní, jako by tucet koček přivřely mezi dveře. Potom společně pijí pivo a v noci leží tři až čtyři poslové s osmi až dvanácti děvčaty v samostatném domě. Pití a neřestem holdují tři až šest dní. Druhou splátku dobytka přivede po určité době sám ženich jen s jedním průvodcem, jakýmsi čestným úředníkem, o něhož se všichni perou. U nevěsty pobudou dva až tři měsíce a celý ten čas žijí podobným způsobem jako první poslové. Jídlo si však nesmějí brát z mísy sami, ale vždy vedle nich sedí děvče z kraalu, které jim nabírá kaši z mísy hůlkou, a až z ní si ji berou do rukou a podávají do úst. Dokud ženich přivádí další dávky dobytka, do té doby smí do osady přicházet. Nevěstu si převede domů a pak se i samotná svatba koná o mnoho později. Jak velmi jsou tito lidé vzdáleni ideální svatozáři, která obklopuje snoubence civilizovaných národů!"

Dětské sňatky. U mnohých národů existoval a někde ještě i v Evropě existuje zvyk, že se dítě dokonce už v těle matky nebo krátce po narození zasnoubí s druhým dítětem, ale i s dospělým člověkem, a to z různých sociálních a náboženských důvodů. S tímto zvykem se setkáváme u Vodáků na severu Ruska, Burjatů, Giljaků, Tunguzů (Ewenků), ale také na ostrovech Rjúkjú, v Přední Indii, u Tinguianů, Bataků, Andamanců, v severním Queenslandu (v Austrálii), na Nových Hebridách, na Šalomounových ostrovech, ale i v Melanésském souostroví, v Kamerunu, u Fellanů (Fellani, jinak též Falašové, Felašové, kmen v Etiopii), Etiopanů, různých indiánských kmenů v Severní Americe, u Aravaků, Ibarů, guayanských indiánů, Makušiů atd. O dětských svatbách v Indii si řekneme více v kapitolách věnovaných indické ženě.

U přírodních národů se zasnuby většinou konají mezi dětmi stejného věku, ale jsou i takové případy, kdy je věkový rozdíl více než deset let, tedy zasnubují dospělé mladíka s malými děvčátky a naopak zralá děvčata s malými chlapci. Potom samozřejmě dochází k tragikomickým scénám. Jsou například známy případy, kdy si urostlý mladík nesl domů svou unavenou nevěstu v náruči, nebo když švarné děvče za sebou tahalo svého ženicha na trh. Skutečný sňatek nastává až tehdy, kdy děti dosáhnou pohlavní dospělosti. Zasnoubení, i když jen ze strany rodičů, bývá všeobecně závazné. Když například v horách Mafulu na Nové Guineji zemřel zasnoubený chlapec před pubertou, jeho děvče považovali za vdovu. Někdy zase – jako u Ewweů u řeky Ituri v záp. Africe – o zasnoubení rozhoduje děvče, když pohlavně dospěje. U guayanských indiánů může mladík, jehož rodiče ho v dětském věku zasnoubili, ustoupit od tohoto poměru: jednoduše požádá o vrácení darů, perel a jiných skvostů a je svobodný.

U Australců si muž zvolil svou tchyni ještě před narozením dítěte. Když porodila dívku, měl právo žádat ji za manželku. Pokud porodila syna a mladík měl sestru, musel si ji zklamaný ženich vyměnit za ženu, která se mu hodila. Když však vyvolená tchyně porodila několik dcer, měl ženich právo na všechny tyto sestry a bral si

je postupně, jen co dosáhly průměrného věku. Pokud je nechtěl všechny, mohl se své výsady vzdát, udělal to většinou ve prospěch svého mladšího bratra. Souviselo to, samozřejmě, se snubními pořádky, které jsme už u Australců poznali.

Když u Ewweů porodila matka děvče, které už před porodem slíbili některému mladíkovi, musel on nebo jeho rodiče založit pro budoucí nevěstu plantáž, jejíž výnos přinášel ženich své nastávající jednou ročně. Jak jsme už řekli, bylo věci dospělého děvčete, zda si potom vzalo mladíka za muže.

U jižních Slovanů se často vyskytovaly sňatky s desetiletými děvčátky, ale soulož s nimi nebyla dovolena, dokud pohlavně nedozrála. V Číně také podepisovali svatební smlouvy, i když mělo děvče jen šest let, ale manželství bylo dovršeno v jejím dvanáctém nebo třináctém roce, ačkoliv s manželem žila od začátku. V Guatemale dávali rodiče svému zeti otrokyni, která zastupovala jejich dceru, pokud nebyla ještě pohlavně vyzrálá, děti otrokyně však nepatřily k otcově třídě, i když nezůstaly otroky.

Když u Aravaků v jižní Brazílii ještě nebylo děvče pohlavně dospělé, dal tchán jejímu dospělému manželovi jako náhradu některou vdovu nebo starší děvče z rodiny, které mu bylo dosud ženou, dokud pravá manželka nedorostla. Svatební smlouvu zpečetil otec tím, že udělal zářez na čele kolébky děvčete a třikrát ji ovinul bavlněnou nití.

Na melanézkém ostrově Buinu je styk mezi zasnoubenými dětmi zcela zakázán, dokonce chlapec nesmí přijmout od děvčete ani pokrm. Přece se však stává, že se děvče nebo chlapec přestěhují do domu svého tchána. U Jivarů si přivede muž do domu ještě celkem mladé děvče, jehož se ujmou jeho starší ženy a vychovávají ho podle chuti manžela, dokud nedosáhne pohlavní zralosti. V některých kmenech určují den skutečného sňatku tak, že při narození děvčete zasadí okolo jeho chatrče tři nebo čtyři palmy chontarara a pečlivě je opatrují. Když stromy plodí první ovoce, pokládají i děvče za zralé ke svatbě.

U Koroadů v Melanézii bylo povinností budoucích příbuzných nevěsty starat se o ni, když jí zemřel otec nebo opustil matku. V takovém případě se přestěhovala do nové rodiny. Když byla nevěsta dospělá, ale její budoucí manžel ještě dítě, plnil za něho někdy tchán „manželskou povinnost“, dokud syn nedospěl. Podobně tomu bylo u Valalarů v Karoeře. Zde otcové přijímali za manželky svých nezletilých synů dospělé ženy, sami s nimi souložili a plodili děti, které patřily nezletilým synům. Když dospěli, našli pro děti mužského pohlaví ženy, které jim přisoudili, souložili s nimi a tak zvyk pokračoval. Zde už vlastně nejde o dětské manželství, ale o mravy zažité v endogamní velkorodině.

U Kanaků na Nových Hebridách (Vanuatu) byly zasnuby s dítětem tak oblíbené, že při narození děvčete se sběhli mladíkovi a prosili o ně. Kupní cena byla pět až deset prasat s cennými zakřivenými řezáky a polovinu dohodnuté ceny bylo třeba ihned zaplatit. Mladík na znamení svého závazku zastrčil dracónový list do očka mladého kokosového ořechu a podal ho matce děvčete, která z něho vypila mléko. V jiných oblastech této ostrovní skupiny přivede při narození děvčete jeden z rodičů svého chlapce do domu novorozené s bambusovou nádobou naplněnou vodou. Chlapec děvče umyje a tím se považují za zasnoubené. U Tinguianů najdou rodiče chlapci vhodné děvče a pošlou do jejího domu příbuzného jako zprostředkovatele. Přinese tři perly – červenou, žlutou a achátovou – které odevzdá na důkaz náklonnosti. Zároveň vypráví dobré a příjemné věci o rodině, která ho vyslala, a o výhodách vzájemného spojení. Když rodiče nevěsty se ženichem souhlasí,

natáhne zprostředkovatel perly okolo zápěstí děvčete a určí den, kdy jim doručí kupní cenu.

U některých národů byl prováděn manželský pohlavní styk s dívkami rozhodně ještě nezralými.

V Núbii kupovali a potom souložili s děvčaty, která měla ještě daleko k první menstruaci. Brazilští indiáni Guatové (Guato, patřící do skupiny kmenů Tupí-Guaraní) vdávali, lépe řečeno prodávali své dcery v pěti až osmi letech. V každé osadě viděl cestovatel případy zneužívání malých děvčat. Když se ptal jednoho indiána, jehož osmiletá až devítiletá žena vypadala velmi uboze, proč souloží s takovým dítětem, dostal tuto odpověď: „Nedělám to, u mne jen spí, neboť je mým majetkem. Jako ženu ji použiji až tehdy, až bude dvakrát tak velká.“ Ale nebyla to pravda.

Velmi brzy prodávají i Annámky (tj. Vietnamky, viz výše), které to pocitují velmi bolestně, neboť v jedné písni si stěžují: „Oplakávám svou velkou mladost, že mám muže staršího než jsem já, nesnesu jeho ohnivost; raději bych se vrátila k rodičům a řekla jim, abymu vrátili svatební dary.“

Podle holandského etnologa Jacobse⁶² u Atježanů (Acehů, srov. výše) na Sumatře vstupovala děvčata do manželství tak brzy, že ještě nic nevěděla o menstruaci a sotva jim narostly druhé zuby. I když je mladý manžel o několik roků starší, o skutečné souložení nelze ještě hovořit. Spávají však spolu na jednom lůžku a horlivě si dělají vzájemnou masturbaci. Když se děvče natolik vyvine, že se souloží nakonec podaří, dostane mladá žena druhý den od svého manžela jako dar břišní pás ze zlata nebo stříbra, předem zpracovaný zlatotepcem, a kromě toho i peněžitý dar. Ten zaneše matce, která hned ví, co se stalo. Břišní pás zůstává vlastnictvím ženy i v případě rozvodu. Je to narážka na pásek, kterým si Atježané spojují kotníky, aby mohli snáze lézt na palmy. Symbolicky naznačuje, že strom je slezen a plod odtržen.

Takové zvyky vzbudí u civilizovaného Evropana nelibost, ba rozhořčení, protože odporují našim citům a názorům. Nelze však opomenout, že pohlavní styky v raném věku byly u všech přírodních národů už od počátku celkem běžné a že u těchto lidí děvčata pohlavně dospívají v období, které je v evropských poměrech ještě dětstvím. A přece si na Celebesu (Sulawesi) mnozí Evropané najímají dvanáctiletá nebo třináctiletá děvčata za souložnice a je to tak zvláště, že se nad tím nikdo nepozastavuje. Zdá se, byl že tento zvyk obvyklý i ve starém Římě, protože císař Justinianus zakázal svobodným mužům vydržovat si souložnice mladší než dvanáctileté.

Příčinou uzavírání sňatků v mladém věku bývá často bída. Proto se v chudých třídách děvčata vdávají dříve než v třídách bohatých. V Persii (Íráku) se snaží nezámožné rodiny vdát dceru v deseti nebo jedenácti letech, ale známy jsou i případy, kdy si od kněze zakoupili dispens, aby dceru mohli vdát už v sedmi letech. Bohaté rodiny vdávají dcery ve dvanácti nebo třinácti letech.

I Tataři se snaží co nejdříve vdát dceru, zbavit se tak „jedlíka“ a kromě toho za ni dostat kupní cenu. U sibiřských Tatarů jsou dětská zasnoubená běžná. Mladíkuv otec se s několika známými odebere k otci děvčete, o něž se ucházejí, představí se mu a po pozdravu řekne: Když se přičene přívál před tvým domem, chci se ti stát ochrannou hrází; když bude zuřit vítr před tvým domem, chci ti být ochrannou zdí; když zapískáš, chci se stát tvým psem a přiběhnout, a když mě neudeříš po hlavě, rád vstoupím do tvého domu a stanu se tvým příbuzným.“ Potom uchazeči

z úst vytáhnou nacpané dýmky a položí je na ohniště. Nakonec opustí dům a za malou chvíli se vrátí. Jestliže zůstaly dýmky netknuty, námluvčí nepochodili a odejdou domů; jestliže se z dýmek kouřilo, nabídka byla přijata. Nato vytáhne ženichův otec misku a naplní ji *airamem*, jeden průvodce mu naplní dýmku, druhý z ohniště vezme žhavý uhlík. Chvíli tak stojí a čekají. Potom otec děvčete vysloví souhlas. Vyprázdní misku, vezme nabídnutou dýmku a pokyne třetímu účastníkovi, aby mu ji uhlíkem zapálil. Společně zasednou k pohoštění, při němž debatují o *kalymě*, tedy o ceně za nevěstu. U chudších byla pět až patnáct rublů. Zásnuby končí tím, že ženichův otec odevzdá několik darů rodičům a nejbližším příbuzným nevěsty. Mladý ženich potom navštěvuje nevěstu častěji, nosí jí dárečky, někdy se zde zdrží i déle a tak se postupně stane jejím druhem v práci i hře.

Na další příčinu sňatků mezi dětmi upozorňuje známý znalec pohlavního života Indů Richard Schmidt: „O původu zvláštního mravu dětských sňatků nelze vůbec pochybovat. Rodiče, kteří chtějí uchránit svou dceru před únosem, považovaným u mnohých národů za zákonnou formu získání ženy, a zabránit tomu, aby jejich plány s dítětem nebyly zmařeny, nemohou udělat nic jiného, než se uchýlit ke sňatku dítěte. Kde tento zvyk existuje, tam je oprávněný závěr, že únos de facto... i zde byl kdysi zasnubní formou, i když po ní dnes nenacházíme ani stopy.“ Reitzenstein se také domnívá, že důležitou příčinou dětských sňatků byla pověra, rozšířená hlavně v Indii, že je velkým hříchem, když děvče překonalo pubertu bez toho, aby se jí dostalo příležitosti k oplodnění. Proto prodávají otcové své dcery před příchodem první menstruace, aby se tohoto „hříchu“ nedopustily.

Jak později uvidíme u Indů, představují dětské sňatky – hlavně se zřetelem na ženu – hrozný článek v řetězu zotročení ženského pohlaví, a to tím více, čím méně odpovídají přirozeným podmínkám oblasti a čím více jsou důsledkem mužské vůle a náboženských bludů. Anglický misionář vypráví o Nové Británii (Bira-ra) v Bismarckově souostroví: „Prodávají zde děvčata často velmi mladá. Viděl jsem, jak něžné a zdravé, asi jedenácti až dvanáctileté děvče prodali pětadvaceti až třicetiletému muži. Účinek takového brzkého manželství je pro dívku hrůzostrašný. Pokud lze posuzovat její utrpení podle změněného vzhledu, je jistě velmi velké.“ Německý cestovatel po Nové Guineji zase napsal: „Nejnižší věk, ve kterém zde uzavírají manželství, je u chlapců mezi čtrnáctým až patnáctým rokem a u děvčat mezi devátým až desátým rokem. Na rozdíl od Indie, kde se následky brzkého manželství nejzřetelněji projevují na potomstvu, zdá se, že zdejší stav je z vůle přírody normální.“ O Atježankách ze Sumatry Jacobs napsal: „Důsledkem toho, že ženy zde mají první dítě většinou v době, kdy jsou samy ještě téměř dětmi nebo nejsou zcela vyvinuté, velmi brzy stárnou. Proto pětadvacetileté ženy, které porodily dvě nebo tři děti, považují už za staré. Jejich kůže začíná mít tríslovou barvu, vysychá, stává se vráščitou, oči ztrácejí lesk, prsa následkem dlouhého kojení zvadle visí, chůze a postava prozrazují, že je jejich mladost už dávno opustila.“

Nevěsta a svatební obřady. Jako snoubenka bydlí děvče v domě rodičů nebo – jako je to v Melanésii a jinde – se přestěhuje k rodičům svého nastávajícího manžela a čeká zde tak dlouho, dokud ženich nepostaví novou chatrč, nový domov. Někdy ji kvůli manželským radostem vykrmují a věnují jí zvláštní péči, například u Ekojů, kde to někdy trvá několik týdnů nebo až dva roky. V této době si nesmí umývat tvář a nesmí vůbec pracovat. Když se její matka na ženicha hněvá, pohrozí mu, že nevěstě přikáže postit se před svatbou, aby nebyla tlustá.

Pohlavní styk u přírodních národů snoubencům všeobecně povolují hlavně tam, kde si panenství příliš necení.

Igoroti (skupina kmenů v sev. Luzonu na Filipínách), kteří jsou jinak na své dcery přísní, zavrou snoubence na čtyři až pět dní do chatrče, aby se lépe poznali, zatímco rodiče a příbuzní oslavují zasnoubení velkou slavností. Po této době mohou obě strany od sňatku upustit. Když to udělá mladík, musí dát děvčeti nějaké dary a zaplatit útraty spojené s oslavou; když odstoupí děvče, zaplatí jen útratu. Když však otěhotní, musí se s ní mladík oženit.

Indiáni kmene Kagaba krátce před svatbou postaví samostatnou chatrč za vesnici, *chatrč soulože*, do které snoubenci odejdou na dvě noci, když v předcházejících dvou dnech dostávali jen určitá jídla. Ráno po druhé noci se vrátí a už jsou svoji. Také Barodové, Mundavarové a Gharijové znají zkušební období před manželstvím a není hanbou, když se po tomto soužití svatba neuskuteční. U Vabendu se stává, že hlavně ženy, které se už jednou se svými muži rozešly, žijí s novým mužem určitou dobu na zkoušku, aby se obě strany navzájem lépe poznaly. Rozvod je totiž spojený s těžkostmi, protože je třeba věno vrátit. U Gárů se snoubenci uchýlí na několik týdnů do ústraní, aby zjistili, zda mohou být jeden s druhým spokojeni. Až potom se konají závazné svatební obřady. Ohlasem tohoto rozumného zvyku u kulturních národů byly a jsou (počínaje starými Egypťany a Římany až po dnešní venkovany v některých evropských zemích), takzvané *noci na zkoušku*. Ale o tom si povíme později.

Některé melanéské kmeny však přísně dbají, aby byla nevěsta odloučena.

U Sulků na Novém Pomořansku nastává pro nevěstu, kterou až do sňatku nazývají a *mogäang*, často několikaměsíční poustevnický život. V zadní části chatrče ženichových rodičů jí příčkou zřídí oddělený příbytek, kde bydlí s jiným mladým děvčetem, se ženichovou sestrou nebo neteří, kterou v tomto období nazývají *savlaure*. Nevěsta se nesmí ani dotknout tara pečeného mezi kameny, žádného masa, ryb a určitých plodů. Nesmí pít ani vodu a žízeň může hasit jen žvýkáním cukrové třtiny. Potravu z určitých plodů a tara pečeného na ohni jí připravuje *savlaure*. *Mogäang* se sama nesmí ničeho dotknout, nesmí péct ani zakládat oheň. *Savlaure* rozdělí pečenou hlízu tara na malé kousky a odhodí vnější zuhelnatělou slupku, protože ani na tu *mogäang* nesmí sáhnout. Kousky tara nesmí vzít do ruky, ale dává si je do úst žebrem z palmového listu. Jako potravu také dostává určitý druh červené požitelné hlíny. *Mogäang* se nesmí ukázat žádnému muži. Pokud musí vyjít ven, nosí dlouhý plášť z banánovníkových listů, sahající od hlavy až po paty, nebo si zakrývá tělo rohožkou. Při chůzi musí pískat, aby se jí muži mohli včas vyhnout. Ženy jí zdobí prsa, břicho a záda ornamenty, které vrývají obsidiánovým úlomkem nebo vypalují rozžhaveným žebrem palmového listu z kokosu. Za to je musí ženich pohostit vepřovým masem. Během celého tohoto období ženich staví příbytek; je to součást obřadů spojených s pohlavní zralostí. Také na pobřeží ostrovů Tonga se dlouho zachovával zvyk, že nevěsta, dřív než se stala skutečnou manželkou, musela žít několik týdnů v chatrči, kterou přes den nesměla opustit.

U černošských Eweů v Togu věnoval snoubenec zvláštní pozornost menstruaci své nevěsty a dával jí *gbelenrwowo*, menstruační dar v podobě dvanácti jamových hlíz a určitého peněžního obnosu. Jam mu musela hned uvařit.

Zvláštní výsadní postavení měla nevěsta u Čuvašů (v Povolží, srov. výše). Po obětování zvířete se maso uvařilo, vnitřnosti spálily a hlavu, nohy a kůži rozvěsili po stromech. Potom muži vkládali peněžní dar do dutiny stromu a přítomné ženy

věšely na větvě nějakou ruční práci. Při tomto obřadě však nesměly ženy přednášet žádné modlitby – výjimkou byla jediné nevěsta.

Je pochopitelné, že téměř všechny přírodní národy nevěsty zkrášlovaly zvláštními ozdobami nebo slavnostními rouchy.

Už jsme uvedli, že obřady spojené s pohlavní dospělostí děvčat bývají často přímou přípravou na manželství; děvče pohlavně zralé, které se podrobilo těmto ceremoniím, se stává nevěstou, i když ještě nemá skutečného ženicha.

U Krobů na Zlatonosném pobřeží platí zásada: čím bohatší je otec rodiny, tím rychleji budou jeho dcery nevěstami. Tím se nemyslí, že by jim už našli ženicha. Být nevěstou totiž znamená podrobit se základním fetišistickým obřadům, které trvají týdny i měsíce, a potom si na sebe vzít bohatou ozdobu. Po těchto obřadech, bohatě vyzdobené a svátečně oblečené, se děvčata ukazují ve vesnici jako „nevěsty“. Nejsou ještě zasnoubeny, ale jejich sváteční šat znamená, že jsou jejich rodiče ochotni vyjednávat s vhodnými nápadníky. Skutečné zasnuby na sebe nedají dlouho čekat.

Sotvaže mladá Konžanka pohlavně dospěla, pomalují ji na červeno, vyzdobí kožkami, mladík jí nosí po vesnici a otec uspořádá velkou slavnost. Když však otcové většinu děvčat už předtím někomu slíbili, většinou se v ten den uzavírá i svatba, takže obě slavnosti se konají najednou, ačkoliv se uvedený obřad koná samostatně. Nazývají ho *hetta* a děvče *muhetta*.

Slavnosti spojené s těmito obřady bývají velmi prostopášné. Konibové (na řece Ucayali v Peru) při této příležitosti pořádají slavnost, při níž hrají na flétny a tančí spolu muži i ženy. Dívky se mohou opít do nemoty a dospělé ženy je nepustí z kola celý den a noc, až klesnou a leží jako zabitě.

Velmi typická byla slavnost u Makololů a dalších kmenů v povodí Zambezi, u nichž pobyl Dr. Emil Holub. Jen co děvče pohlavně dospělo, oznámilo to svým družkám, který je celý týden každý večer navštěvovaly a dlouho do noci u ní zpívaly a tancovaly za doprovodu kastanět. Když dospěla dcera vyššího úředníka, dcera krále nebo některá z jeho příbuzných, a pokud byla zasnoubená, zavedli ji její vdané příbuzné do nedalekého lesa nebo rákosí, kde žila celý týden v péči otrokyně. Každý večer ji však vyhledaly kamarádky, natíraly jí vlasy voňavou masťou a přitom ji poučovaly, jak se má připravit na nastávající manželský stav. Když stanovený čas uplynul, odevzdaly ji manželovi, jemuž patřila.

Emil Holub popisuje zasnoubení dcery královny Lungy takto: „V ten den ke mně přišla královna Lunga, aby mi představila svou čtrnáctiletou dceru Ňamu, která byla právě zasnoubená s Monalulem, nejstarším Sepopovým synem, jinak hlupákem. Před svatbou ji ubytovala matka a několik dalších královen na čtyři týdny do chatrče v blízkém lese. Zde se musela Ňama postit a pracovat, kromě toho ji zde ženy učily, jaké bude mít povinnosti, až se stane manželkou. V té době jí sedřely kučeravé vlasy až po kořínky a hlavu jí natřely *hnědelem*.“

Známa je také slavnost *efundula* u Ovambů (také psáno Owambové, bantuský kmen hlavně v Angole) v jihovýchodní Africe. Před náčelníkovou chatrčí se koná velký tanec, jehož se zúčastňují všechna dospělá děvčata se svými matkami. Při tanci si chlapi vyberou své vyvolené, ale domů si je odvést nesmějí. Po tanci totiž natrou děvčata popelem, na hlavu jim dají zvláštní pokrývku a do ruky dlouhou hůl. Takto za zpěvu putují celý měsíc od vesnice k vesnici a až potom se mohou vdát.

U Xhosa-Kafrů (zulský kmen, viz výše) připomíná svatební obřad při oslavě

puberty děvčete toto: Dva nebo tři dny po slavnosti jdou všechny dívky, které oslavovanou opatrovaly, do lesa nasbírat chřastí, přinesou ho k chatrči její matky a rozejdou se domů.

Svatební obřady přírodních národů se točily okolo několika základních představ. Zdroj nespočetných pověr a obyčejů spojených se sňatkem jak u přírodních kmenů, tak i u nejkulturnějších národů je třeba hledat koneckonců v primitivních formách kultu předků.

Nevěsta je členem rodiny a patří tedy k rodu nebo kmenu, který má své vlastní předky, bdící nad osudy této sociální pospolitosti. Když přechází do kmene nebo ženichova rodu, odchází ze své původní pospolitosti: Podle primitivních představ jsou předkové touto ztrátou pohoršeni, snaží se odcházející dělat všemožné těžkosti a nepříjemnosti. Ale i předkové ženichova rodu jsou zaujati vůči cizímu vetřelci a také se ho snaží různými naschvály zbavit. Proto ho musí ženichův rod jednak ochrannými prostředky udržovat ve vzdálenosti zlých duchů nevěstina kmenu a jednak usmiřovacími prostředky chlácholit a získávat duchy kmene vlastního.

Nevěsta musí projít koupelí, musí obětovat šaty, vlasy, pás, šátek s deflorací krví a podobně. Ze svého kmene vystupuje podle předpisů a usmiřuje členy své rodiny a duchy svého rodu obřady spojenými se zahalením, se smutečním oblečením (bílé svatební šaty spolu s pláčem jsou původně znamením smutku), s před-svatební slavností atd.; u adopčních obřadů si získává přízeň duchů ze ženichova okolí, aby mu mohla родit zdravé děti. Podrobuje se též vykupovacím obřadům, které připomínají, že patřila ke snubní pospolitosti nebo k velkorodině, kde na ni měla právo celá skupina mužů.

Když je podle druhotného názoru s pohlavními manipulacemi spojeno nebezpečí různých kouzel a démonů, patří ke svatebním přípravám, aktům a dozvukům i očišťovací a zmírňovací obřady. Snubní akt se spojuje s ochrannými obřady proti zkázonosným démonům a s oplodňovacími obřady. Všech těchto obřadů a ceremoniálů je velké množství, a proto uvidíme jen několik zvlášť charakteristických příkladů. O některých jsme se už zmínili mezi doklady o přírodní lidské povaze a sociální povaze manželství.

K obranným opatřením patří především zahalování nevěsty na oklamání domácích duchů, aby nevěděli, že je opouští člen rodiny. Místo závoje používali například rybářské sítě. K oklamání mělo sloužit i různé pomalování nevěsty. Burjati na Sibiři zavřeli nevěstu s jejími přítelkyněmi do jedné jurty, copy jim zapletly do jednoho uzlu, který musel přicházející ženich rozplést. Byl to vlastně jen pokus oklamat duchy, jejichž nelibosti se báli, aby nepoznali pravou nevěstu. Někde i ženich nosil závoj. Na ochranu u sebe nosili snoubenci různé věci se silným zápachem a ostrou chutí (například sůl), dále špičaté a ostré předněty.

Mečový tanec, který se u některých východních národů tancoval na počest svatebčanů, představuje také zvyk, který původně vznikl z ochrany proti nepříznivým duchům. Když osetská nevěsta (Osetové, jinak Ironové či Digoronové, na Kavkazu, viz výše) vstupuje do svatební komnaty, jeden z mladíků jí odstraňuje závoj rožněm. Při vstupu do nového domova drží příbuzní ženicha na prsou dýku. Zlé duchy zahánějí vodou.

Domorodí mladíci na Malajském poloostrově stříkají na svatebčany vodu bambusovou stříkačkou, což se však už dnes považuje za žert. Když na Madagaskaru někdy opouštěla nevěsta své rodiče, plivali na ni; dnes ji polévají vodou. Zlé duchy

zahání i dým a rudá barva. Čínskou nevěstu přenášeli do nového domova nad pávní naplněnou žhavým uhlím. Přírodní severoindické kmeny zavěšovaly ženichovi nad hlavu hořící lampu. Červený závod nosily nevěsty starořímské, tatarské, albánské, čerkeské. V Pandžábu češou muslimskou nevěstu rudým hřebenem a do vlasů jí vpřádají rudé hedvábné stužky. U některých indických kmenů z opatnosti nosí nevěstu po dobu svatebních obřadů, dokonce i den po svatbě její služby, protože se nesmí dotknout země.

Když u indiánských Lillooetů v severozápadní Americe vstoupí novomanžel v den sňatku do svého vigvamu, rozřeže nožikem nebo hrotem šípů své ženě zástěrku z kozí usně, kterou nosila za svoboda mezi nohama, a hodí ji do ohniště; u thompsonských indiánů si ji děvče odloží samo a zavěsí na viditelné místo. V obou případech, když se novomanželé ráno vzbudí, se jde žena vykoupat a muž jde na lov. Jejich rodiče ráno najdou zástěrku a pozvou sousedy na malou slavnost. Lillooetové rozřežou zástěrku na malé pásky, které rozdají hostům, thompsonští indiáni ji darují některé stařeně. Když zástěrku rozřežou, zničí tím i zlé duchy, kteří se v ní usídlili a když ji darují, zlí duchové přejdou na stařenu, ale té už nemohou způsobit mnoho zlého.

Ke svatebním obřadům patří i četné *obřady smíření*, jimiž mají být příznivě naladěni duchové nového domova.

Protože se za sídlo těchto duchů považuje především ohniště, prokazuje mu nevěsta zvláštní poctu. Například u Hovů (dřívější označení pro malgašský kmen Meriniků, Merinikové dosud žijí ve vnitrozemí Madagaskaru) ho nevěsta třikrát obejde. U některých severoindických kmenů vede ženich nevěstu okolo ohniště a přitom jí sype na hlavu suřík, které má ten samý význam jako sůl. U Kalatišů musí nevěsta třikrát obejít stan. Osetská nevěsta (viz výše) se při vstupu do nového bydliště pokloní krbu s řetězem na kotli, požádá domácího ducha o požehnání a tchyni natře boty tukem na znamení své budoucí poslušnosti. U Karelů (Karelové, Karelci, vl. jménem Karjala, národ na sev. Ruska u finských hranic, dnes značně asimilován) snoubenci vylijí křížem pod stůl třikrát pálenku, aby podplatili domácí duchy. Tinguianská nevěsta (v Číně) nasype jako oběť duchům rýži do mezer mezi bambusovými tyčemi, které tvoří podlahu.

Mezi zvyky, které souvisí s přijetím nevěsty do nového rodového svazku, lze zahrnout i sezení novomanželů na společné rohoži, například u Andamanů (tj. pův. obyvatelů na Andamanských ostrovech, viz výše), po jídání a pití ze společné nádoby, například u Irokézů, obklopení páru kruhem příbuzných, například u Kafrů nebo Andamanů, spojení rukou nebo šatů a podobně. U Todů (Todové, Toda, v Indii) vejde muž do nevěstiny místnosti, lehne si vedle ní a rozprostře nad oba svůj plášť.

Obřady plodnosti jsou rituální zákroky, které mají mladé ženě pomoci k početnému potomstvu, jsou také důležitým svatebním ceremoniálem. Při těchto obřadech většinou házejí na snoubence, nebo alespoň na ženu, polní nebo zahradní plody, jako je rýže, hrozinky, fíky, ořechy, zrna, proso, chmelový květ, semena lnu, hrách, jablka a podobně.

U Vabendů dají snoubencům do rukou mouku, kterou si navzájem házejí do tváře. U severoindických přírodních kmenů naplní lůno nevěsty ovocem a obilím. Patří sem i styk nevěsty s dětmi nebo panenkami o svatebních dnech. Staří Indové posadili novomanželce při vstupu do domu na kolena chlapce, aby bylo první dítě

mužského pohlaví; podobný zvyk byl i jinde. Na indonézkých Timorlautských ostrovech (dříve Tenimberské souostroví) posadí mezi snoubence chlapce a děvče. Masajové v Tanzanii a jihozáp. Keně posadí novomanželce do lůna dítě, kterému dá pít mléko. Karelové zahalí nevěstu do velkého šátku, pod který smí nahlédnout jen krásný chlapec. Jinde nahrazuje živé dítě panenka. Čukčské matky dávají doerám v den sňatku panenky, které si nevěsty ukryjí na lůžko pod hlavu. Panenky nesmějí dát nikomu, neboť by tím utrpěla jejich plodnost.

I jakutské nevěsty si udělají panenku z hadříků, kterou si ze stejného důvodu ukryjí pod lůžko. U severoindických přírodních kmenů si novomanželka v den sňatku musí hrát s panenkou. U Toba-Bataků na Sumatře (viz výše) jde mladý pár, který chce mít děti, v den označený za příznivý do náčelníkova domu, kde se nacházejí dřevěné podoby předků, *debata idup*. Tyto panenky si přiváží šátkem na záda, muž sošku ženskou a žena sošku mužskou. Klečí s nimi asi hodinu na dlažbě se smutnou tváří a zaslzenýma očima. Potom si položí panenky do klína jako malé děti a krmí je obětním pokrmem. Náčelník přitom hovoří k novomanželům: „Vezměte naše předky, *debata idup*, na záda, abyste mohli nosit syny a doery! Vezměte naše prarodiče, *debata idup*, do klína, abyste mohli nosit doery a syny v lůno po požehnání naší velebnosti!“ Načež krmí mladí novomanželé loutky rýží, aby byli plodní. Přitom odřikávají toto zaklínadlo: „Nosím tě na zádech, daruj synům a doerám život, mám žizeň, neboť nemohu pít, trpím mrazem, neboť se nemohu zahalit šátkem, potím se i když na mne nesvítí slunce, trpím hladem, neboť nemohu jíst, srdce mně bolí, neboť nemám dítě. Protože věštba ukázala na tebe, přináším ti oběť, dej mi syny, dej mi doery.“ Potom postaví panenky na staré místo a začne hostina, při níž si navzájem blahopřejí podle tradičního způsobu.

Aby byla u Vagogů (Vagogové, také Gogové, psáno i Wagogové, batuský jmen jihozáp. od Kilimandžára) mladá žena plodná, vedou ji za zpěvu okolo banánovníkové plantáže a až potom vstoupí do nové chatrče. Fellanky (Falašky v Etiopii, viz výše) vyhledávají staroegyptské stavby a vyškrábnou kamenem rýhu do zdi a kámen zahodí přes pravé rameno. Princ Ruprecht Bavorský viděl v káhirském muzeu, jak mladé Fellanky, které přistupovaly k mumiím, náhle vykřikly a zděšeně couvly. Arabský dozorce mu vysvětlil, že jsou to neplodné ženy, které se chtějí pohledem na mumií vyděsit, aby z leknutí dostaly dítě. Makasarové a Bugisové na již. Celebesu (Sulawesi) dávali snoubencům rozvětvený korál, aby byli požehnáni dětmi jako korál větvemi.

S primitivní představou, že ve stromech a rostlinách žijí duchové předků, ze kterých mohou vypadnout dětské zárodky a ty se kouzly nebo z vlastní vůle mohou dostat do ženy a vyrůst zde v dítě, souvisí jako ceremoniál plodnosti *šlehání metlou*. Z metly, části stromu nebo větve, přechází šleháním duch předků na snoubence, zvláště na nevěstu a dělá ji plodnou. Tento zvyk byl donedávna běžný i v různých evropských zemích. Například Němci nazývají toto „šlehání prutem života“ *fitzeln*, *fudeln* (fud znamená pochva), nebo *kindeln* (dělat děti).

U přírodních národů to bylo spojeno s obřady, které souvisely s pohlavní dospělostí. Když uaupejské děvče přichází do puberty, dostává málo potravy a zdržuje se v horní části chatrče. Členové rodiny a přátelé ji šlehají ohybnými úponky nahou po celém těle. Děvčata přitom často omdlévají a někdy prý i zemřou. Toto šlehání v šestihodinových intervalech čtyřikrát opakují, zatímco příbuzní si hojně dopřávají pokrmů a nápoje. Děvče však může olizovat jen metly namočené v mí-

sách. Když tuto zkoušku vydrží, může zase všechno jíst a prohlásí ji za dospělou. Když se u indiánů Makušů v Britské Guayaně vrátí děvče z koupele po první menstruaci, sedne si na stoličku nebo kámen a matka ji šlehá metlami. Nesmí však zakřičet bolestí. To samé se opakuje i při druhé menstruaci. Až potom je způsobilá ke sňatku.

U většiny národů patří pohlavní zdrženlivost i k půstu: podle primitivní pověry, kterou dosud doporučují kněží všech vyznání, lze v tomto stavu nejlépe přilákat ducha – ve svatební noc ducha oplodnění. Takzvané *noci cudnosti*, v nichž se zakazoval novomanželům pohlavní styk v první noci nebo i několik dalších nocí, byly tedy původně nocemi oplodňovacími a neměly nic společného s nějakou mravní představou o kráse nebo užitečnosti cudnosti. Známe dva druhy nocí cudnosti: buď spí novomanželé společně nebo mají mezi sebou nějaký oplodňovací předmět, nebo spolu nesmějí vůbec spát, pouze odděleně na místech, kde jsou údajně přítomni domácí nebo polní démoni.

Australci na Bedfordově mysu pokládají manželství za uzavřené po první noci věnované zdrženlivosti. U maronitů (v tomto případě nejde o etnikum, nýbrž o modifikaci křesťanského náboženství v Libanonu, Sýrii, Egyptě a na Kypru) stráví novomanžel první noc se svými kamarády a novomanželka se svými přítelkyněmi. Karelka (viz výše) musí jít na lože pro jistotu oblečená. U Wagandů (Bagandů, Vagandů viz výše) trvá zdrženlivost dvě noci. Na ostrovech Kei (dříve psáno také Keei, malé souostroví v Bandském moři jihozáp. od Nové Guineje) smějí novomanželé souložit až po třech nocích. Aby se tomuto příkazu určitě podřídili, spí mezi nimi stařena nebo dítě, které je má zároveň chránit před zlými démony.

Na ostrovech Fidži jsou novomanželé odloučeni na tři dny. Potom přijdou místní ženy a zavedou je do řeky vykoupat se; novomanžel musí na určitou dobu ještě zachovat pohlavní zdrženlivost. Na ostrově Rote (Rotti, nedaleko Timoru, v Indonézii) se novomanželé po svatbě odeberou do ústraní za doprovodu dvou stařen. Manžel musí nevěstě rozepnout pás, jehož devět knoflíčků je potáhnutých voskem, a to jen palcem a ukazovákem levé ruky. Dokud pás celkem neuvolní, nesmí mít pohlavní styk se svou nevěstou; někdy to prý trvá měsíc, ba i rok. U mentavských ostrovanů (dnes přesněji mentawajských, Mentawajské souostroví jihozáp. od Sumatry) musí ženich setrvat pět dní ve svatebním veselí, potom postavit člun a založit zahradu. Trvá mu to dvacet dva dní a až potom smí se svou ženou souložit.

U Bahutů a Batvů (ve Rwandě, východní Afrika) musí manželka delší čas vzdorovat, než dojde k souloži. V noci jde zahalená do manželovy chatrče, kterou právě vystavěl nedaleko obydlí svých rodičů, a za svítání se vrátí k jeho rodičům. Po celou noc s ním tak zuřivě zápasí, bije ho, škrábe beze slova, že nejednou zboří i chatrč. Někdy to trvá až tři čtyři noci. Rodiče slyší lomoz, ale neudělají nic, protože zvyk je zvyk. Za měsíc – u chudých asi za deset dní – se přestěhuje žena definitivně do mužova obydlí. Zde nastane „odhalení“ doprovázené slavnostními hody, a „období strachu“ končí přirozeným způsobem.

U australského kmene Auahlaží spí po celý měsíc novomanžel na jedné straně ohniště a manželka na druhé, až nakonec vyzve stařena nevěstu, aby spala na té samé straně jako muž.

Indové považovali strom *udumbara* za sídlo duchů; ženy, které se ho dotkly, se stávaly plodnými. Proto dávali na první tři noci hůl z tohoto stromu mezi novomanžele, ovinuli je různými látkami a nitěmi a natřeli voňavými mastmi. Byl to

zvyk čistě oplodňovací, ale nábožensky ovlivnění hinduisté měli i mnoho snubních obyčejů, a to jedině díky vynalézavosti kněží, kteří ve vlastním zájmu „zdokonalovali“ představy a obřady náboženskými předpisy, ale zároveň jinými obyčeji dosáhli, že se nedodržovaly nebo obcházely.

Tak například Nevárci v Nepálu zasňubují děvče ještě v útlém věku s plodem *bélového stromu*, který po tomto obřadu hodí do posvátné řeky. Když děvče pohlavně dospěje, vyberou jí manžela; když se však toto manželství nevydaří, může se děvče bez jakýchkoliv zábran se svým manželem rozejít. Postačí, když mu dá pod polštář betelový ořech a odejde. Proto se mohou nevárské vdovy opět vdát, neboť podle názoru tohoto kmene nemohou vůbec ovdovět z toho důvodu, že bélový plod, s nímž byly původně oddány, se považuje za existující i nadále.

U Kalva-Kunibů v Gundžarátu zasňubují děvče, které se nemohlo včas vdát, s kyticí květin. Když druhý den kytice zvadne, hodí ji do studny a včerejší nevěstu od této chvíle pokládají za vdovu. Sňatky vdov nepovažují v tomto kmeni za po-

horšující, a proto mohou rodiče vdát dceru za toho muže, který se jí líbí. Indové v Paňdžábu se nesmějí třikrát oženit, neboť to přináší smůlu. Pomáhají si však tím, že místo třetího sňatku se muž zasnoubí se stromem *babúl* (acacia arabica) nebo se stromem *ákh* (asclepias gigantea) tak, že ho ováže manželským znamením *tali* a potom ho pokácí. Tak se stane vdovcem potřetí, a počtvrté se už oženit může. Podobné *sňatky s předměty* se vyskytují v Přední Indii v různých podobách a z různých důvodů. Uvedené příklady stačí k ilustraci toho, o čem jsme se zde zmínili jen mimochodem.

Mentalitě přírodních národů více odpovídal zvyk severoamerických Huro-nů a Algonquinů (Algonkinů), který se ještě vyskytoval v sedmáctém století: děvčata zasnubovali s rybářskými sítěmi, aby byl rybolov bohatý. Duch sítě se prý kdysi zjevil Algonquinům v lidské podobě a stěžoval si, že ztratil ženu. Zároveň je varoval, že už nechytí ani rybičku, když mu nenajdou ženu stejně bezúhonnou. Obřad se konal každý rok v polovině března. Dvě děvčata vybraly za manželky síť a protože bylo žádoucí, aby byly neposkvřněnými pannami, byly to vždy ještě malé děti. Síť natáhli mezi obě nevěsty a náčelník k ní přednesl řeč, to znamená řeč k duchu sítě, ve které ho napomínal, aby splnil svou povinnost a dbal o hojnost potravy pro kmen.

U Basutů (viz výše) existuje sňatek s mrtvým. Když si nenajde dcera slavného náčelníka muže, který by byl přiměřený jejímu stavu, zasnoubí ji se zesnulým náčelníkem. Protože podle basutského zvyku dědí syn jako jediný dědic svého otce i vdovu, převezme tedy syn zesnulého náčelníka za manželku i ženu, která se s mrtvým náčelníkem zasnoubila. Může se však ještě oženit s jinou ženou podle vlastní vůle. Když má žena zesnulého dítě, považují je za dítě zesnulého, ale dostanou jméno otce skutečného ploditele.

V dalších svazcích tohoto díla se v jednotlivých kapitolách seznámíme s vývojem představ a obřadů, které přírodní národy spojovaly s pohlavní dospělostí a zasnubním obdobím ženy. V novodobých obřadech, pověrách a zvycích pak najdeme prastaré jádro v pestrém obalu, složeném z prvků domněle pohanských a domněle křesťanských představ, abychom zjistili, že většina lidstva ještě stále hluboko vězí – a dnes jen ke své škodě – ve světě primitivních představ zbavených svěžesti a udržovaných a komolených ziskuchtivou spekulací.

VIII. PŘÍRODNÍ ŽENA A MATEŘSTVÍ

Mateřství je v podstatě živočišná funkce a lidskou se stává v kulturním smyslu až tehdy, když je dobrovolná, chtěná, moudrá a vědomá. Tak jako můžeme o souloži říci, že sama o sobě není ani dobrá ani špatná, že není sama o sobě nečistá, ale nečistou ji dělají určité vedlejší okolnosti, stejně tak můžeme říci i o mateřství, že je funkcí mimo dobro a zlo a samo o sobě není ničím „posvátným“, stává se jím až za určitých okolností, ale také za jiných okolností může nabyt nemorální a protisociální povahy.

Podle toho, co jsme si zde řekli v první kapitole, je zřejmé, že přírodní lidé se dívali na mateřskou funkci bez sentimentálnosti: šlo jim o jejich plody – děti, když je potřebovali; když jim překáželi – zbavovali se jich. Mateřská láska, (pokud existovala), měla povahu spíše sociální než individuální a zdá se, že ani filozoficky

nebyla u prvních žen tolik opodstatněná.

Ženy lze rozdělit na dva typy: na *matky* a *milenky*. Přitom však nemůžeme, jak by si přál určitý okruh moralistů, považovat „matku“ za typ mravně vyšší než je „milenka“. Jednoduše to souvisí s takzvanou vnitřní sekrecí. Oba typy jsou stejně málo „nesobecké“. „Matka“ ukájí svou smyslnost s dítětem „mimogenitálním“ způsobem, samozřejmě „nevinným“, vracejíc se mateřstvím k takzvané infantilní erotice, zatímco „milenka“ si zachovává stále stejně silné genitálie, přirozeně „svírací“ citění, nepřeje si mít děti a bývá špatnou matkou. O tom si však obšírněji povíme v posledních kapitolách tohoto díla.

Do jaké míry existovaly u primitivních národů tyto dva typy, dnes tak vyhraněné, se už samozřejmě nedozvíme. Víme jen, že u mnohých z nich bývalo a ještě často bývá mateřství z různých důvodů nežádoucí. Zatímco totiž byly některé přírodní národy, jak ještě později uvidíme, velmi vynalézavé v kouzlech a ceremoniálech, jejichž úkolem bylo dopomoci neplodným ženám k potomstvu, jiné se snažily, vlastně jejich ženy, o dočasnou nebo trvalou neplodnost nejen v tom případě, kdy šlo o mimomanželský pohlavní styk, ale i v manželství.

Na ostrově Viti Levu (viz výše) neléčí domorodé porodní báby jen neplodnost, ale používají také – jednou s větším, jindy s menším úspěchem – ochranné prostředky. Bývá to odvar z listů a z oloupaných, nastrouhaných kořenů stromů roga a samalo. Když k souloži došlo večer, je třeba nápoj vypít druhý den. Tento prostředek proti prvnímu početí používají i ženy, které jedno nebo několik dětí už porodily a už si nepřejí otěhotnět.

U indických Mundů (Mundové, jeden z národů praobyvatel Indie, podobně jako např. jinde zmínění Todové) a v bývalé Holandské Indii (viz výše) zabraňují početí tím, že se snaží změnit polohu dělohy.

Z Holandské Indie napsal cestovatel toto: Pohlavní pud děvčat, který se velmi brzy projevuje, lze ukojit bez těžkostí, přičemž pomáhají zkušené starší ženy, aby nedošlo k početí. Tyto ženy různými vnějšími pohyby dokáží například stlačováním, třením a masáží břišní stěny změnit polohu dělohy a různým stlačováním dopředu nebo dozadu zabránit početí bez vážnějších následků kromě menší bolesti v kříži a slabinách a problémů s močením v prvních dnech procedury. Když se chce dívka potom vdát a být matkou, vrátí ji dělohu na původní místo stejným způsobem.

U Sinaugulů v britské Nové Guineji (viz výše) se mohou ženy stát neplodnými po umělé zásadu, když se domnívají, že už porodily dost dětí. V každé vesnici nebo v sousedství několika vesnic je žena, která to prý dokáže. Tuto schopnost údajně dědí po matce. Pokud se dohodnou na odměně, zeptá se, zda s tím souhlasí manžel. V opačném případě se zdráhá pomoci. Zároveň se nazývá *ginigabani* a žena, která hledá pomoc, *hageabani*, což znamená „neschopná mít děti“. Bába se posadí co nejtěsněji za ni, manipuluje na spodní části jejího těla a mumlá přitom nesrozumitelná zaříkávání. Pacientka musí zároveň vdechovat dým z různých bylin a kořínků, které se vedle spalují. Odměnu podá babě přes rameno, přičemž se nesmí otočit ani vyslovit její jméno. U Maorů (na Novém Zélandu) zažehňává početí mastičkář. Je známý případ, kdy k ženě, která otěhotněla a nepřála si mít další dítě, při porodu zavolali mastičkáře. Když vytlačoval placentu, vzal si trochu krve, udělal ohniček, krev do něj hodil, přičemž pronášel zaříkávání. Tak se prý ženy chránily před dalším otěhotněním.

Pozoruhodnou zprávu máme od Parkinsona z Nového Meklenburku a Nového Hanoveru (Bismarckovo souostroví v Melanésii): celé vesnice a rody se zde zavazují, že nebudou mít vůbec děti. V jednom okrese byla tato neplodnost žen důsledkem zákazu nebo slibu, který zde přísně dodržovali od smrti jistého náčelníka. Používají přitom hlavně způsob přerušované soulože, pro který, jak víme z bible, byl smrtí potrestán Onan, jehož jméno se potom z nedorozumění začalo používat pro celkem jiný sexuální jev.

Jsou národy, u nichž vzniká přímo odpor k mateřství jednak proto, že je u nich malá plodnost, nebo proto, že nemohou uživit větší počet dětí. Když chce manžel v Queenslandu (v Austrálii) potrestat ženu, vyzývá duchy, aby na ni za trest poslali dítě. Australky si vůbec pomáhají různými mechanickými prostředky a umí po souloži zvláštními pohyby pánevní části těla vyrazet spermie z pochvy. Podobně to dělají i domorodky na Nové Guineji. Odpor k mateřství, nejčastěji zaviněný materiálními poměry nebo nevolnickým postavením ženy, se projevuje i u přírodních národů vyháněním plodu.

Vyhánění plodu. Přehled potratovosti u přírodních národů nám poskytuje poučný obraz a je významným příspěvkem k otázce úmyslného potratu, která je v naší době předmětem úporných bojů mezi reakcí a rozumem a jejíž podstatě věnujeme obsáhlejší kapitulu ve druhé části tohoto díla.

Australské kmeny zdůvodňují úmyslný potrat „těžkostmi, se kterými je zde spojena výchova dětí“. O domorodkách ve Viktorii (viz výše) cestovatel napsal: „Potrat tlakem zde není zvláštností, hlavně když se pohádá žena s mužem.“

Podobně je tomu na Nové Guineji; na ostrově Tami nosívá žena, která si vyhnala plod, krátkou smuteční sítku na znamení „polovičního smutku“. U Sinaugulů (také na Nové Guineji, viz výše) je dodnes rozšířena volnosnubnost mládeže, ale nemanželských dětí je zde málo, protože cenu snižují děvčata. A tak je zde vyhánění plodu běžným jevem; pokud se však nepodaří, matka často zabije novorozené hned po porodu. Potrat dělá tak, že si lehne na břicho a jiná žena se jí postaví na záda, nebo ji bijí do spodní části těla, případně na ni kladou horké kameny. To se však dělá jen tehdy, dokud se dítěti nevytvořily kosti, neboť v té době je plod ještě *rara*, krev. Do tohoto období počítají první tři až čtyři měsíce těhotenství.

Doresky (Doresové, na Nové Guineji) rodí jen dvě děti. Při dalším těhotenství vyhánějí plod, protože je zde žena velmi zatížená domácností. Kaiové (viz výše) používají při potratu zvláštní kouzla. Vyberou ovocná jádra z kasuářího lejna a vaří je se zeleninou. Tu pak musí žena sníst, ale bez jader, jelikož jen zelenině lze odevzdat „látku duše“ z jádra vytlačeného z kasuářího těla. Tato „látku duše“ vyhání plod z těla ženy.

V australském Novém Jižním Walesu vymírají domorodci stále více, protože úmyslný potrat je zde prý běžným jevem. Pravou příčinou je však činnost misionářů, kteří domorodcům vnucují nepřiměřený způsob života. U Maorů jsou ženy, které měly dva až tři potraty, ale jsou známy případy i deseti až dvanácti potratů.

Znalec Oceánie popisuje těžkosti a útrapy, kterým je domorodá žena vystavena v období těhotenství a při porodu ze strany své rodiny, a říká: „Lze se snad divit tomu, že se zde nejedna žena zříká mateřského štěstí a snaží se násilnými prostředky zbavit se následků plodnosti?“

V Nové Kaledonii pěstovaly umělý potrat nejen svobodné dívky, ale i vdané ženy, aby se vyhnuly dlouhému kojení a udržely si tělesné vnaďy. V tomto směru

jsou prý velmi obratné. Nejběžnějším způsobem umělého potratu je zde takzvané *banánové léčení*. Zdánlivě spočívá v tom, že těhotná žena jí horké vařené zelené banány. I když jsou banány zcela neškodné, slouží zde jen jako maskovací prostředek a ten skutečný, také rostlinné povahy, je zřejmě jiný. Bude to asi kůra z nějakého stromu. Domorodky říkají: „Tady jde také jedna, která jedla banány.“

Také o domorodcích ze Samoa (Plaveckých ostrovů), Tahiti a Havaje hovoří cestovatelé, že si vyhánějí plody, aby jim neuvadla prsa. Havajské ostrovanky mají dokonce velkou etnologickou zvláštnost: zatímco mnohé jiné přírodní kmeny uctívají různá božstva, která mají těhotné chránit před přirozeným potratem, Havajčanky mají idol, který potraty vyvolává. Nazývají ho *kapo*. Je vyřezán z hnědého dřeva a na horním konci má fantastickou hlavu s jakýmsi kohoutím hřebenem. V etnologickém muzeu v Berlíně se nyní nachází jedenadvacet centimetrů vysoký exemplář, ale původně byl trochu vyšší. Jeho spodní hrot byl už totiž velmi opotřeben, což je neklamně znamení, že toto dřevěné božstvo pečlivě plnilo svou krvavou roli. Není pochybnosti o tom, že hrot idolu zaváděly ženy přímo do dělohy, aby vyvolal potrat, ale měl prý také opačné poslání: za jiných okolností plodnosti napomáhal. Na ostrovech Loyalty používají ženy k potratu horkou vodu ze simatého pramenu. V Novém Meklenburku a na Společenských ostrovech (viz výše) používají umělý potrat místo někdejšího zabíjení nevitáných novorozěnat.

Na ostrově Ugi ze Šalomounových ostrovů se setkal cestovatel s potraty ve třetím až sedmém měsíci těhotenství. Vyvolával je nápoj z listů jistého keře a pevné obvazy okolo pasu. Umělo to udělat jen několik žen a byl to pro ně výnosný obchod. Umělé potraty dělaly i nám už známé porodní báby na ostrově Viti Levu. Podle jejich tvrzení se u domorodých žen nevyskytuje žádný náhodný potrat. Vitijské ženy mají velký odpor k početné rodině, časté těhotenství považují za hanbu a žena s velkým počtem dětí je na posměch obci. Plod vyhánějí i při nelegitimním těhotenství. I na Samoa je umělý potrat neobyčejně častý. Vyplyvá to ze strachu před hanbou, ale také z obavy před předčasným zestárnutím a námahou spojenou s výchovou dětí. Zato o zabíjení dětí zde není slyšet.

Na Gilbertových ostrovech (Kiribati, Mikronésie, viz výše) je vyhánění plodu velmi běžné, protože s obstaráváním potravy jsou pro neúrodnost půdy velké starosti. Na karolinských ostrovech Jap si pomáhají mladé ženy, aby si častými porody nepokazily postavu tak, že pijí převařenou mořskou vodu. V Nové Británii (Birara, viz výše) smějí mít ženy děti za dva až čtyři roky po sňatku. Domorodci nemají rádi, když se jejich ženy ihned stávají matkami, proto používají různé způsoby k vyhánění plodu. Nejoblíbenější metodou je bouchání do těla z obou stran a stlačování žaludeční oblasti. Do dělohy zavádějí i hůlku s ostrým hrotem. Podobně to dělali kdysi i na Fidži, jenže používali hůlky dvě a podávali přitom nápoje z různých bylin.

V Novém Meklenburku a Novém Hanoveru (Bismarckovo souostroví) se netají šestnáctiletá až sedmáctiletá děvčata tím, že už měla tři nebo čtyři potraty. Ženy zde pokládají děti za přítěž a proto se jich dobrovolně zbavují. Používají k tomu různé odvary nebo mechanické prostředky, silné šněrování, masáže dolní části těla, seskakují z vysokého balvanu nebo stromu. Na ostrově Buru v Malajském souostroví je umělý potrat velmi rozšířený jak mezi svobodnými děvčaty, tak i vdanými ženami. Jak se zdá, tajné prostředky, které se na to používají, nezpůsobují ženskému tělu trvalé následky.

Také na Amboinu (Ambon) a dalších ostrovech v Molukách je vyhánění plodu

běžným jevem, podobně na Kaiských ostrovech (Malajské souostroví) a na Babberských ostrovech (jinak Babarských, v Sundách). Na Kaiských ostrovech to prý dělají ženy proti vůli svých mužů, neboť chtějí mít jen dvě děti; tomuto systému holdují i Watubelky (pův. obyvatelky ostr. Watubela). Na Babberských ostrovech to dělají ženy proto, aby nepřišly o požitek ze soulože, kterou zde těhotným ženám přísně zakazují. Proto pijí výtažek ze španělského černého koření v araku. Kromě toho muž, který ji oplodnil, jí denně a velmi opatrně šlape po břichu doma nebo v lese.

Atježanky (Atježané, také Aceh, národnost na Sumatře) se zbavují plodu jen se svolením svých manželů. Na ostrově Enggano (Engano, v Sundách) je vyhánění plodu velmi časté u mladých děvčat. Nedělají to však ze strachu před nějakým trestem, ale proto, aby se zbavila těžkostí a byla co nejdříve volná. Poměry na ostrovech Aru (také dříve psáno Aaru; Aruské ostrovy, Kepulauan Aru, v Indickém oceáně záp. od Nové Guineje) popisuje cestovatel takto: „Zřídka kdy zde mají manželé více než tři děti; jako v celé Indii, i zde se vyhánění plodu dovoluje, což je skutečné dobrodíní s ohledem na přelidnění a na žalostné vnitropolitické poměry, zaviněné dnešní správou.“

Ženy v Malakce (Mallaka, na Malajském poloostrově) se za vyhánění plodu trestaly, děvčata stíhala hanba, ale není to zcela ověřeno. V Bruneji na Borneu je usmrcování novorozenat zřídka už proto, že mu předchází vyhánění plodu, v čemž jsou domorodci takovými mistry, že dosahují svého cíle bez ohrožení pacientky. Když vznešení muži posílají své souložnice po prvním a druhém porodu na odpočinek, neobjí se ženy žádného prostředku, aby si i nadále udržely výsadní postavení. Navíc zůstává polovina šlechtických dcer svobodná a potratem se jim odstraňují následky nedovoleného styku.

Na ostrově Bali (v Malých Sundách, viz výše) zná každá žena množství prostředků způsobujících potrat a není pochyby, že je i hojně využívá. Proto se zde rodí tak málo nemanželských dětí, i když většina děvčat tohoto smyslného národa se prý oddává volnosnubnosti ve velkém a tyto prostředky nepoužívají jen svobodné ženy. Jedna *pandjeroän*, tedy nevolnická žena badongského knížete, řekla Jacobsovi, že jen co se některá žena cítí být těhotnou, ohlásí se u knížete, který jí ihned dá čínský prostředek zvaný *pángěrót*. Je černé barvy a ostré chuti, po požití vzbuzuje pocit tepla a má téměř vždy žádoucí účinek.

V Kroé (na Sumatře) dávají baby pít těhotným ženám vaječný arak nebo pálenku, kladou jim na břicho horký popel nebo horký kámen a přitom je masírují. U Lampongů také na Sumatře odejde těhotné děvče k *doekoeně* a požádá ji, aby jí udělala potrat. Do citronu vyryjí začáteční písmena jména děvčete, které se vykoupe za odříkávání modlitby. Doekoen vytlačí na hlavu děvčete několik kapek citronu a přitom odříkává: „Dítě, které se ještě nenarodilo, ba ještě není ani narostlé, vyjdi před svou dobou, neboť jinak bys poškodilo svou matku.“ To se několikrát opakuje, děvče v určitých intervalech vypije odporné nápoje s tváří obrácenou k východu. Vytlačený citron musí potom podle rituálu nacpat do dutého stromu rimba. Když svíravé nápoje nepomohou dost rychle, použijí *pitžet* (masáž). Batakové na Sumatře (viz výše) používají bambusové hůlky nebo žebra listů, které čaroděj, *guru*, zavádí do dělohy.

Na Kanárských ostrovech je plodnost žen velmi značná, děti zde často mívají i nevěstky. Proto používají v hojně míře potratové prostředky, převážně z bylin. Ve městech žije mnoho žen, které umějí provést umělý potrat.

U Wašagů (také někdy psáno Vašagové, bantuský kmen ve východní Africe)

často dochází k vyhánění plodu i v manželství, protože je velkou hanbou, když je v pozeňnaném stavu žena, která ještě kojením přikrmuje dvouleté dítě. U Vahehů (také psáno Wahehové, Hehové, africký kmen Zulukafrů) se vyhánění plodu provádí přímo hromadně; ani usmrcování dětí po porodu není trestné. Žena zde má většinou jen dvě děti, protože občas přikrmuje a nesmí se pohlavně stýkat. Když toto přikrmování trvá už dlouho a manželům je zdrženlivost přítěží, tuto překážku jednoduše odstraňují. U bafiotských čemochů (Bafioti, Kabindové, v záp. Africe, viz výše) si prý pomáhají jen svobodné ženy, které delší dobu žily volně a ve zralejším věku se bojí porodu. Dělat to tajně hnětením, stlačováním břicha a vydatným pojidáním papriky. U Owambů (také Ovambové, bantuský kmen hlavně v Angole, viz výše) nesmí dívka porodit před slavností *efundiila*, o které jsme už hovořili. Pokud otěhotní, vyženou její plod různými manipulacemi nebo nápoji. Některé při tom i zemřou. Samozřejmě, že důvodem je zde pověra, že před ceremoniálem spojeným s pohlavní zralostí nemůže žena porodit skutečné dítě.

Mezi Herery, Křováky a Hotentoty se často vyskytují převážně umělé potraty. Hlavní pohnutkou je prý pohodlnost (?) žen. Zásah je velmi jednoduchý: ve třetím nebo čtvrtém měsíci těhotenství si dá žena šlapat po břichu od svého přítele nebo přítelkyně. Kromě toho si co nejsilněji stáhne tělo nad dělohou provazem, aby plod nemohl růst. Vyplachuje si dělohu ledkem a velkým množstvím soli. Jak se zdá, tento zákrok má jen zřídka škodlivé následky.

U jihoamerických indiánů bylo příčinou častého vyhánění plodu přetížení prací a velká bída, které zde způsobili Španělé, u jiných kmenů důsledkem zákazu, že žena nesmí mít s mužem pohlavní styk v období těhotenství a dlouhého kojení.

Mojayky v Paraguayi si pomáhají proto, že mají strach před předčasným zestárnutím a před problémy, se kterými je spojena výchova dětí. Cestovatel se Moajak ptal, jaké prostředky používají, aby potratily. „Hned uvidíš,“ odpověděly mu. Potom si jedna lehla úplně nahá na zem a dvě stařeny jí začaly pěstni tlouct do podbřišku, až jí tekla krev z rodidel. To znamenalo, že plod odchází, a cestovatel se skutečně za několik hodin dozvěděl, že potratila. Zároveň mu řekly, že po této „operaci“ nezřídka ženy i umírají. V Paraguayi používají tento způsob umělého potratu i bílá děvčata.

Na Orinoku se indiánky bojí brzkého stáří, a proto se zbavují těhotenství. Vyhánění plodu bylo obvyklé i u severoamerických indiánů a jen některé kmeny, například Čipevajové, považovaly umělý potrat za hanbu. Svobodná děvčata, ale i vdané ženy dakotských indiánů si nezřídka pomáhaly různými odvary, které prý někdy zničily dítě i matku. Crowové a Assiniboinové (viz výše) dělali umělý potrat špičatou hůlkou zaváženou do dělohy. Jinde zase zatloukli do země kolík vyčnívající asi dvě stopy, žena si na něj lehla na břicho a kroutila se, až plod vyšel. Nebo si těhotná lehla na záda a na břicho jí položili širokou desku. Na ni se postavili dvě nebo tři přítelkyně těhotné ženy a poskakovaly k dlouho, dokud jí nevytekla krev z pochvy. Nebo jí hnětly břicho a šlapaly po něm tak dlouho, dokud plod nevyšel. Smrt následovala jen málokdy. Indiáni Šasta v severní Kalifornii k vyvolání potratu používali velké množství kořene cizopasného kapradí, které u nich roste na vrcholcích smrků.

O Kamčadalkách napsal Steller: „O Itelmenech lze říci, že v manželství mají větší smysl pro smyslný požitek než pro plození dětí, protože těhotenství zahánějí různými přípravky a plod se snaží vyhnat bylinami i vnějšími násilnými

zákroky... Nejkrutější je, že stařeny rozenílají děti v těle matky, lámou a drtí jim ruce a nohy. Ženy pak potratí celý mrtvý plod najednou nebo rozložený po částech a často se stává, že přitom matka i zemře." O Eskymackách cestovatel napsal: „V Grónsku, ovlivněném misionáři, používají těhotné ženy při potratu jak hůl z ohniště, kus dřeva na roztahování mokrých kalhot, tak rukověť biče nebo jiný předmět, kterým si bouchají nebo stlačují břicho několikrát denně. Jiný způsob vyhánění plodu spočívá v perforaci plodové blány, v operaci, která vzbuzuje nemalý údiv. Tence opracované žebro z tuleně nebo mrože je na jednom konci nabroušené jako nůž, zatímco druhý konec je tupý a zaoblený. Na horním konci je oblý obal, sešitý z vypracované tulení kůže, na obou stranách otevřený a dlouhý jako zaostřená část kosti. Na horním i dolním konci tohoto pouzdra je upevněná nit ze sobí šlachy pokrytá koženým povlakem. Když se operující zdá, že tento nástroj vnikl dost daleko do pohlavního otvoru, mírně zatáhne nití upevněnou na dolním konci pouzdra, čímž se obnaží ostří nože. Potom udělá sondou půlobrat a zlehka ji vrací nahoru a dovnitř. Jakmile tímto pohybem protrhl plodovou blánu, nástroj opět vytáhne, předtím však zatáhne za horní nit pouzdra, aby zakryl ostrou část sondy a zabránil tak poranění pohlavního kanálu." Tuto operaci si prý dělají i samy těhotné ženy, což nás velmi nepřekvapí, pokud uvážíme, že i u nás si chudé ženy nejednou pomohou samy.

Samozřejmě, že tímto výčtem jsme zdaleka nevyčerpali všechny přírodní národy, u nichž je vyhánění plodu více méně obvyklým jevem, ani různé vnější, vnitřní či čarodějné prostředky, které se při umělém potratu používají. Ale i uvedené příklady ukazují dostatečně, že umělý potrat ze sociálních i individuálních důvodů je jevem, který provází lidstvo od chvíle, kdy člověk přestal být slepou a pasivní hračkou přírodního mechanismu.

Jen u některých přírodních národů se umělý potrat trestá. Většinou jsou to národy bojovné, jako Batakové na Sumatře, Kafrové, Turci a další. U Xhosa-Kafrů je za úmyslný potrat třeba zaplatit čtyřmi až pěti kusy dobytka, ať už se stal za souhlasu nebo bez souhlasu manžela. Potrestají i toho, kdo k němu prostředky a podmínky připravil nebo poskytl. Pokutu přebere *náčelník, který tak ztratil příslušníka svého kmene*. Může ji žádat od muže, pokud o tom věděl, od ženiných rodičů nebo od muže, o jehož plod jde, pokud není manželem.

Neplodnost a plodnost. Většina přírodních národů považovala neplodnost za neštěstí z hospodářských důvodů, ale i z důvodů souvisících s kultem předků. Příčinu hledali vždy v ženě, potom v kletbě nebo v uhranutí, které ženu postihlo. Že příčinou neplodnosti bývá nejednou i muž, nemohly přírodní národy dlouho vědět, vždyť je to objev vědy v nedávném období.

Když zemře bezdětná žena u Wašagů (viz výše), hodí ji do potoka se všemi jejími věcmi, s hrncem a lžící. Potom ji vynesou do pralesa nebo na takové místo, kde se nebude nikdy orat. Nevynášejí ji ani dveřmi, ale přes otvor na protější straně chatrče. Nosiči – její příbuzní – dostanou ze svou práci tři kozy, z nichž jednu zabijí kvůli očištění. Podobně je to i s mrtvolou bezdětného muže. V jižní Austrálii se ženy velmi bojí čarodějů a mastičkářů, neboť věří, že mohou udělat ženu neplodnou.

Na ostrově Viti Levu se o neplodné ženě domnívají, že někde pila „vodu neplodnosti". Kidžky a Adálky (Kidžové a Adálové, Adajelové, semitské kmeny) v rovníkové Africe si nikdy nemýjí pohlaví vodou, protože se bojí, že by je udělala neplodnými, ale používají tekutinu „daleko méně nevinou". V západní Austrálii

je rozšířen názor, že děvčata se stanou neplodnými, když v jedenáctém a dvanáctém roce jedí maso z bandikuta – jezevce. U Vajů v Libérii se žena může stát neplodnou, když náhodou rozšlápne vejce lelka, který hnízdí na zemi. *Bulikai*, čaroděj, to však může svými kouzly napravit.

Čipevajové a některé další indiánské kmeny prý pokládají neplodnost žen za důsledek jejich manželské nevěry a umělých potratů. Ale to bude zřejmě fáma nebo vliv misionářů.

Pozoruhodnou zprávu přinesl etnolog Pilsudski od Ajnů (Ainů, viz výše) ze Sachalinu: „Ajnové zřídka kdy připisují vinu ženě, že je rodina bezdětná. Převládá zde spíše názor, že to závisí na obou manželech, lépe řečeno na jejich krvi, která může být tvrdá nebo měkká. Když mají oba manželé měkkou krev, narodí se jim dítě už v prvním nebo druhém roce jejich soužití. Když je však krev jednoho tvrdá, mohou mít děti až po několika letech. Pokud mají tvrdou krev oba manželé, jsou odsouzeni k bezdětnosti a nic jim nepomůže... Je zajímavé, že v tomto případě nelze o pomoc požádat šamany. Rozhodně by odmítli obtěžovat bohy takovými nečistými věcmi.“

O Svazijcích se vyjádřil jeden jejich krajan takto: „Svazijci nerají početné potomstvo, protože začínají pohlavně obcovat v rané mladosti. Když vstoupí do manželství, je semeno v jejich těle už většinou vyschlé. Když je žena ještě schopná родit, přivede na svět jedno, nejvýše dvě děti, neboť už nemá semeno, ale pěnu. Naši předkové měli mnoho dětí, neboť zakazovali sňatky v raném věku, stejně tak pohlavní styk s děvčaty.“ Za jednu z příčin malé plodnosti považovali i vyhánění plodu.

Když u Badagů (Badagové, také Vadagové, v Přední Indii) nemá žena děti, vezme si s sebou do svého domu sestru jako druhou ženu, ale ponechá si vedení domácnosti. Pokud sestru nemá, vrátí se domů k rodičům nebo si vezme za muže starce, který od ní nechce děti, pouze práci. I v dalších indických provinciích považují neplodnost za hanbu a neštěstí. „Velmi nešťastná je zde bezdětná žena, ale i ta, která má jen dcery. Muž má právo propustit ji po sedmi či deseti letech. I když se to stává málokdy, přece takovou ženou velmi opovrhují. A toto opovržení se vystupňuje k prudké nenávisti, když jí zemře muž. Nemá totiž dědice, který by za něho obětoval mrtvým, a proto musí zůstat v pekle, dokud ho jiný nevystřídá.“

O domorodcích na ostrově Bali vypráví Jacobs toto: „Baličan pokládá za velkou přízeň bohů, když mu žena daruje mnoho dětí, hlavně synů, ale především, když se mu rodí děti *selat boenga*, to je střídavě chlapec a děvče. Ale stejně tak velmi opovrhuje neplodnou ženou. Proto novomanželé přinášejí nespočetné oběti zvláště nímu božstvu *Boetoehaje* nebo *Samb'angan*, které má požehnat jejich manželské lůžko. Toto božstvo vytesané z kamene je ztvárněno s velmi zvětšený pohlavním údem v erekčním stavu jako kdysi u Řeků Priapova socha a u starých Germánů socha boha plodnosti Freyra, kterého také zobrazovali s mohutným údem... Aby mladé ženy dokázaly, s jakou vroucností přinášejí svou obět a jak rády by viděly svou naději uskutečněnou, sedají si na něj jako na koně...“

Také africké národy opovrhují neplodnou ženou a v některých černošských oblastech v její neplodnosti vidí důkaz někdejší pohlavní výstřednosti.

Plodnou ženu velmi ctí v Angole, na loanzském i guinejském pobřeží, u Dualů v Kamerunu, v horní Guineji, v Kordofánu (tj. střed. Sudánu). Gallky (viz výše) dokonce samy napomáhají svému manželovi k druhé, třetí nebo čtvrté ženě, navrhuji mu a přivádějí „krásná a plodná děvčata“. Také mnohé indiánské kmeny

považují neplodnost ženy za neštěstí.

Na druhé straně považovaly a považují některé přírodní národy velkou plodnost za hanbu a zvířecí způsob. Grónská žena mívá tři až šest dětí a rodí každý druhý nebo třetí rok; když v Grónsku slyší o větší plodnosti, porovnávají takové národy se psy. Indiánky v Britské Guyaně (viz výše) se tvářily posměšně, když jim cestovatel vyprávěl, že v Evropě nejsou dvojčata žádnou zvláštností. Řekly mu: „Nejsme feny, abychom vrhaly hromady mládat.“ V Queenslandu (viz výše) je trestem, když má žena mnoho dětí, ale ani Papuánky v jihovýchodní Nové Guineji nepokládají mnoho dětí za žádoucí cíl manželství pro bolesti a strasti s nimi spojené. I zde se snaží muž neposlušné ženě přičarovat mnoho dětí. Už jsme si řekli, jak rozšířené bylo u přírodních národů vyhánění plodu a předtím zabíjení nevídaných novorozeňat.

Celkově lze říci, že názory svobodných přírodních národů na plodnost a neplodnost úzce souvisely s jejich materiálními poměry a že od začátku svého kočovného života se snažil přírodní člověk řešit otázku potomstva především podle potřeby, i když nejednou krutými prostředky, a že u těchto přírodních národů o mnoho více než u kulturních národů vyplýval počet dětí ze specifického postavení obyvatelstva. Až národy polokulturní a kulturní, ovládané určitými třídami a rafinovanými náboženskými pověrami, považovaly nerozumné plození dětí, bez ohledu na vyživovací a výchovné možnosti, za mravní příkaz.

Proti neplodnosti používaly a dosud i používají některé přírodní národy množství medikamentů a čarodějných prostředků. Účelná bývají tu a tam zřejmě i některá afrodisiaka, která se používají při pravidelné léčbě, snažící se o podráždění pohlavních orgánů; jde jednak o nápoje a jednak o koupele.

Peruánští indiáni prý znají afrodisiaka, která působí hlavně na ženské pohlaví, a označují je společným názvem *piripiri*.

Podobné prostředky používají obě pohlaví nebo jen ženy na Malajském souostroví a v bývalé Holandské Indii. Na ostrově Viti Levu se žena nejprve vykoupe v řece, potom oba manželé vypijí odvar ze strouhaného kořene chlebovníku, mbokasu a ořechu rerega nebo kago (či thango) z určitého druhu tumeriku. Hned potom mohou souložit. Uširombky ve východní Africe roztlučou kořen stromu mvesa a smíchají s vodou. Potom pijí velké množství tohoto nápoje, aby byly velmi plodné. Svazijky pijí odvar ze sloního trusu a určitých kořínků. V západní Austrálii se ženy domnívají, že si mohou plodnost zvýšit, když budou jíst mnoho klokaniho masa.

Na Sibiři užívají vařené plody sibiřského kosatce. Na Kamčatce jedí ženy, které chtějí mít děti, pavouky; šestinedělky, které chtějí mít brzy další dítě, snědí pupeční šňůru svého novorozeňátka. Černoši v Jorubě, na západním africkém pobřeží, používají proti neplodnosti a těžkému porodu posvátnou vodu z chrámu své bohyně, která je zobrazena jako těhotná žena.

Protože přírodní národy viděly ve všech nehodách a nepříznivých jevech zásad démonů, božstev nebo vliv nepřátelských kouzel, domnívaly se, že musí usmířit vyšší moc nebo zlomit moc kouzel.

U Dajaků na Borneu mají vodní duchové, *djata*, zvláštní vliv na neplodnost; kdykoliv ji mohou na ženy seslat nebo jim ji odejmout. Když tedy neplodné ženy – ale i muži – chtějí mít děti, uspořádají některému djatovi velkou slavnost, *bararamin*. Na krásně vyzdobeném člunu se odeberou do některého djatova sídla, obětují mu kuřata (nebo jinou drůbež), jejichž zobáky obloží zlatým plechem. Kuřata

házejí živé do vody nebo obětují jen jejich hlavy a tělo zvířat snědí. Často však používají pouze dřevěné figurky ptáků.

O idolu se u Ewweů jsme už hovořili. V chatrčích často bývá mužský idol vedle ženského a jejich genitálie bývají velmi pečlivě vypracovány. Jejich úlohou je přivést do domu hojné potomstvo. Podobné fetiše nejsou u afrických národů vzácné. U Masajů (v Tanzanii a jihozáp. Keně) pořádají slavnost jen vdané ženy, aby si od boha vyprosily dítě. Nazývá se *iruga 'Ng ai ol adjo*, což znamená „vyslyš, bože, slovo.“ V kraalu nebo vedle něho se ženy shromáždí už před polednem s čarodějem, *ol goiatiki*, a udělají okolo něho kruh. Každá žena od něj dostane amulet, který si zavěsí na bederní šňůru okolo své kožené zástěrky. Čarodějník jim potom pokropí hlavy a ramena medicínou, která kromě mléka a medoviny obsahuje tajný prostředek, za což ho odmění několika ovce. Potom ženy tancují a zpívají celý den ve stínu stromů a v noci v kraalu až do svítání. V písních se stále opakuje ta samá modlitba: „Bože, stále tě úpěnlivě vzývám, prosím tě, prosíme jen tebe, prosíme o děti, o plodnost pro neplodnou ženu.“

V kapitolách o indické ženě se dozvíme o kultu pohlavního údu hlavně v souvislosti s neplodností. Nyní vzpomeňme jen příklad ze života Badagů (Vadagů, viz výše) z Nilgírského pohoří v Přední Indii, o němž už byla řeč. Manželé, kteří žijí v neplodném manželství, slibují bohům malý stříbrný slunečník nebo sto kokosových ořechů, když budou mít dítě. Slib splní v den, když dávají dítěti jméno. Neplodné ženy se dovolávají Mahálingovy pomoci (mahá = velký, lingam = falus); je to jedno ze šivových jmen, kterého uctívají v horách v podobě vztyčeného kamenu. Obzvláště účinným druhem Mahálingů jsou kamenné kyje, prý zázračného původu, které tu a tam vyořou a o nichž se domnívají, že vyrostly samovolně ze země, a proto je nazývají *svajambhú*. Připomíná to zázračnou moc, kterou v Německu připisují takzvaným hromovým klínům, což jsou vlastně vyorané pravěké kyje z kamene.

Staré holandské dělo v Batávii, o němž jsme už hovořili, má podobný význam. Domorodky, ověněné květinami, na něm jezdí v nejkrásnějších šatech, kladou k němu obětní dary, rýži, ovoce a podobně, které však sbírají kněží. Když si tohoto děla všimneme blíže, uvidíme, že zadní konec hlavně má tvar lidské ruky, jejíž prsty jsou sevřeny v pěst a palec vyčnívá mezi ukazováčkem a prostředníkem. Je to takzvaná *fíce*, která se všeobecně považuje za podobu soulože. Podle Bartelse je tato podoba příčinou, že k dělu chodí ženy, které chtějí mít děti a zřejmě k tomu přispěla i hlaveň ve tvaru mužského údu. U Oroků (Orokové, vl. jménem Ulta), praobyvatelů Sachalinského ostrova, našel cestovatel Polakov (1881 až 1882) zvláštní modlu, kterou si věšeli nad postel, aby bylo jejich manželství plodné. Modla představovala ženu s tuleněm, jak společně spí přikryti jednou pokrývkou. Tuleně má u Oroků a Giljaků (Giljaci, nyní častěji Nivchové, národnost na Sachalinu a v Chabarovsku v Rusku, viz výše) různý význam.

O Vajech v černošské Libérii vypráví Bütikofer toto: „Velmi rozšířená pověra domorodců umožňuje mnohým fetišistickým doktorům, kteří se ve vajske řeči nazývají *buli-kai*, výnosnou existenci, neboť zhotovují a žehnají nejen *greegree*, ale vydělávají si mnoho peněz i čarodějným zařikáváním apod. Správný buli-kai si ví vždy rady. Když například nemá žena děti – což se považuje za velkou hanbu – připisuje to nějakým kouzlům, která ji postihla. Proto přijde k fetišistickému doktorovi pro radu a ten je za malou odměnu ochotný kouzla zrušit nebo nějakým způsobem příznivě naladit zlé duchy. Často však doktor žádá mnoho předmětů.

Ty, nad nimiž vyslovil potřebné zaklínací formulky, zakopou nebo hodí do řeky, jiné jsou určeny na to, aby je „prodali“, čímž doktor rozumí, že je musí prodat jemu. Mezi těmito předněty je určité množství rýže nebo nejčastěji bílé kuře. Kouzelník pokaždé vysloví barvu této oběti a když není po ruce bílé kuře, dostane místo něho kus bílé bavlněné látky. Kromě toho určuje doktor svým zákazníkům jídla, jimž se mají vyhýbat. Například nesmí jíst kuře, jiní opičí maso nebo maso z určitého druhu antilopy. Tyto předpisy často přecházejí z rodičů na děti a vnuky. Když jsem se jednou náhodou zeptal svého sluhy, proč nechce jíst opičí maso, odpověděl mi, že ho nesmí jíst ani jeho matka.“

Na Babberských ostrovech (viz výše) vyhledají neplodné ženy pomoc muže, který má mnoho dětí, aby za ně prosil božstvo. Manžel ženy potom přinese domů padesát až šedesát mladých kalapových plodů a žena zhotoví z červeného kartou-nu panenku asi půl metru vysokou. V domluvený den přijde muž do domu ženy, pokyne manželům, aby si sedli vedle sebe, a položí před ně talíř se sirih-pinangem a mladým kalapovým plodem. Žena přitom drží panenku v náruči, jako by ji kojila. Potom je pomocník pokropí vodou z plodu, který otevřel, uchopí kuře, drží jeho nohy na ženě hlavě a přitom říká: „Ó, Opulero, použij kuře, ať spadne, ať sestoupí člověk, prosím tě, snažně tě prosím, ať spadne člověk, necht' sestoupí do mých rukou a do mého lůna!“ Potom se hned ženy zeptá: „Přišlo dítě?“ Ona mu odpoví: „Ano, už saje.“ Nato se dotkne kuřecíma nohama mužovy hlavy a mumlá přitom jakési zaklínadlo. Potom úderem o veřeje usmrtí kuře, rozřeže ho a zkou-má podle srdečních cév. Po skončení obřadu kuře položí na talíř a postaví ho na obětní místo v domě. Potom ve vesnici rozhlásí, že je žena těhotná, přičemž přicházejí všichni vesničané a gratulují ji. Muž si půjčí kolébku a žena do ní položí panenku, kterou opatruje sedm dní jako novorozeně.

Jak už víme, má loutka svou roli v oploďňovacích kouzlech a pomáhá i proti neplodnosti. Nišínamská indiánka v Kalifornii dostane od přítelkyně panenku z trávy, kterou si potom přikládá k prsu a zpívá jí přitom ukolébavky, aby zahнала neplod-nost. I Waporožky (viz výše), které chtějí mít děti nebo jim dítě zemřelo, mívají panenku. Je to suchá tykev lahvéového tvaru, která má na horním konci svazeček krátkých šňůrek, na kterých jsou připevněny sušená jádra divokých banánů. Tato hračka je špatnou napodobeninou loutky Vangindů, která je také lahvéového tvaru, ale bohatě zdobená perlami a místo banánových jader ji připevňují perlové šňůrky. Když panenku zvláště něžně kolébají a laskají, dítě přijde velmi brzy.

U Masajů (viz výše) mají zvláštní schopnost působit na plodnost chlapci ur-čení k obřizce. Obřizkové období končí slavností *en gabata*, která se koná za pří-tomnosti chlapců určených k budoucí obřizce. Na tuto slavnost přichází velmi mnoho žen, hlavně dosud neplodných. Ostatní přicházejí jako matky oslavova-ných chlapců nebo jako průvodkyně neplodných žen, a neplodné zase, aby po nich chlapci hodili čerstvý dobytčí trus, neboť se tak podle všeobecného názoru stanou plodnými.

I mrtví dopomáhají k plodnosti. Domorodky na ostrovech Watubela, Aruských ostrovech a Suluských ostrovech chodí se svými muži k hrobům rodičů, a pokud jsou mohamedánky, potom v pátek, po tzv. *kub karanu*, k posvátnému hrobu, aby se zde s několika starými ženami modlily. Přinesou několik *piga mena-mena*, košík naplněný sirihem, bambusovou nádobu s vodou a živou kozu a pohané mladé sele. Na čistě zametáný hrob položí *sirih-pinang* a *piga mena-mena*, polijí je vo-dou a kozu nebo sele uváží nedaleko hrobu. Potom muž zašeptá: „Oznamuji hro-

bu svých rodičů, že když se mi narodí dítě, obětuji kozu (sele) nebo ji dám lidem, aby ji snědli; žádám léky, abych dostal dítě, medicínu, kterou mohu pít; když se mi narodí dítě, vrátím se (obětovat).“ Příslušná medicína se zjeví ve snu muži i ženě. Manželé se pak umyjí vodou, která byla posvěcena tím, že stála na hrobě, a společně jedí sirih-pinang. Část ponechají v míse na hrobě. Potom s sebou vezmou kozu nebo sele a vrátí se domů. Když žena otěhotní, zvíře zabijí a vařené maso předloží přátelům, aby mohli chválit a velebit *Niavu*, otcova nebo světceva ducha, jehož hrob navštívili.

Atježanky na Sumatře (viz výše) přinášejí oběť k určitému hrobu zakrytému stříškou a snědí z něho trochu hlíny. V tomto hrobě je pochován pohlavní úd muže, jemuž žárlivá žena vytrhla genitálie, když ho přistihla při souloži s jinou ženou, která v ten den neměla na muže právo. Muže, který při tomto útoku podlehl, Atježané nazývají *tuan déboh*, muž-penis, a jeho ženy *tuan salah nama*, muž s kluzkým jménem.

U starých Indů si dávala hlavní králova manželka do lůna penis obětního koně, aby byla plodná. Stejnou povinnost měla první králova manželka i při lidské oběti. Před diváky ji přitom chránili přikrývkou.

O plodnosti jednotlivých přírodních národů, která byla v porovnání s plodností dnešních civilizovaných národů velmi značná, nebudeme hovořit, protože zprávy cestovatelů, misionářů i vědců, i když poměrně obsáhlé, nejsou dostačujícím materiálem pro vědeckou statistiku a sama otázka pro nás nemá velkou cenu. Plodnost přírodních národů a ochota k ní je přímo odvislá od tíhy životních podmínek.

Například plodnost žen u sibiřských národů je tím nižší, čím severněji příslušný národ žije. V turské oblasti (Středosibiřská vysočina v úrovni Severního polárního kruhu) mají manželé méně dětí než v jižní a východní Sibiři. Na jižní Sibiři není zvláštností, když má žena čtyřiaadvacet dětí, ale u polárního kruhu mívá deset, dvanáct někdy i patnáct dětí, což je však na naše poměry ještě stále dost. Plodnost některých národů, například sibiřských Ostjaků (Chantů), se zdá nízká, protože jejich děti umírají v důsledku nedostatečné péče a potravy. U Samojedů (Něnců) snižuje plodnost pálenka.

U severoamerických indiánů měl prý špatný vliv na plodnost raný pohlavní styk a dlouhé kojení, po jehož dobu se nesměla žena s mužem pohlavně stýkat. I o černošcích mnozí cestovatelé říkají, že nejsou příliš plodné proto, neboť dlouho kojí. „Po celou dobu, která většinou trvá dva roky nebo alespoň do té doby, dokud nemůže dítě přinést matce plnou čtorku vody, žijí odděleně od svých mužů. Je běžným jevem, že kojící žena přivede svému muži jinou ženu, která ji zastupuje tak dlouho, dokud nepřestane kojit. V Africe je vzácností, když má žena víc než tři nebo čtyři děti... Žena žije odděleně od svého muže i tehdy, pokud má smutek za zemřelou kamarádku nebo příbuznou.“ Tolik ze zprávy starého cestovatele ze sierraleonského pobřeží.

Početí v představách přírodních národů. Jak jsme už řekli a odůvodnili, přírodní lidé zpočátku neznali souvislosti mezi souloží a porodem. Jejich první kulturní představa o početí souvisela s prvními představami o „duši“ a jejím opětovném převtělování. A protože neznali souvislost mezi souloží a početím, neznali ani podstatu smrti a snů. Mrtví se jim zjevovali ve snech a oni snadno uvěřili, že mrtvý ještě nějakým způsobem žije a že tělo není jediným nositelem života. Takové představy se staly zdrojem kultu předků a prazákadem všech náboženských a

filozofických pověr.

Vakondové (někdy psáno Wakondové, bantuský kmen u jezera Malawi v jiho-vých. Africe) věří ve *fivu*, jakési strašidlo, jehož existence je vázána na kosti. Barundové (z Urundy, poblíž jezera Tanganika) nazývají životní sílu schopnou emanace *umitima*; umírá s tělem, ale zůstává *imizimu*, duch mrtvého. A tak nazývají i předměty, které mrtvému patřily.

Verapazští indiáni (v Guatemale) dávali mrtvému do úst kámen, který přijímal unikající dech, tj. duši mrtvého, a proto ho opatrovali. Byl to většinou zelený drá-hokam, *chalchiuil*, a indiáni ho nazývali srdcem mrtvého.

Srdce a dech byly v počátečních představách lidí to samé a tato emanace před-stavovala formu životní síly nebo duše. Afričtí Bakongové nazývají tuto oživující sílu *moja* nebo *hika*, což znamená dech a Balundové (dva z bantuských kmenů v prostoru od Kamerunu k Indickému oceánu) *bun*, srdce.

Životní síla však může přejít do rostlin nebo jiných předmětů. Nositelům emanace, „životní duše“ mrtvol, se zároveň stávají i obrazy mumie, rakve, náhrobní kameny, hrobky, které drží mrtvolu v hrobě a dělají ji neškodnou. Vedle této „životní duše“ si mnohé přírodní národy představují i třetí součást člověka, duši jeho obrazu, duši stínu. Bakongové ji nazývají *ntjhuri* (šitjhuti = stín) a z tohoto stínu vzniká duch zemřelého. Vajové (viz výše) nazývají stín a duši obrazu *lisoka*. Ve spánku může opustit tělo a vyvolávat sny. Bahuangové uznávají vedle banu ještě *doši*, dvojníka, stín, který má stejné vlastnosti jako *lisoka*, Bangalové (další dva z mnoha afrických bantuských kme-nů, stejně jako Bakubové a Basongové uvedení dále) rozeznávají *elimo*, který opouští člověka ve spánku a uniká smrti a *elilingi*, stín a zrcadlení.

Tento stín se po smrti stane duchem zemřelého, *mongoli*. Aby měl mrtvý po smrti „snesitelný život“, dávali mu na cestu potravu a zároveň jeho majetek, ženu i děti. Proto s mrtvým pochovali i jeho živou ženu; pokud byl svobodný, dostal za manželku obětované děvče. Ale mrtvý se někdy spokojí i s obrazem všech těchto věcí. Později dávají mrtvým do hrobu jen hliněné figurky, nahé ženské postavy, *souložnice mrt-vých*. Kromě těchto figurek kladli do hrobu i figurky chlapce, aby měl mrtvý zabezpe-čené potomstvo.

Bakubové znají čtyři emanace: *nšoga*, vchází po smrti do těla ženy a v dítěti se opět narodí, *mophuphu* je posledním dechem, *ido* může ve spánku opustit tělo, zjevovat se jiným lidem ve snech a při smrti vchází do některého zvířete a nako-nec *edindigi* – stín. I *osangudi* Basongů po smrti vchází do těla ženy a z něho se opět rodí. *Osangudi*, jemuž se nepodaří dostat se do těla ženy, se stává duchem zemřelého, *edimo*.

Přechod do ženiny dělohy si představovaly přírodní národy různě. Často ji považovaly – také kulturní národy – za živé zvíře, které opouští tělo a chodí napří-klad do vody pro zárodky dětí. Na ostrově Seram (viz výše) v Malajském souost-roví pokládají dělohu za živého tvora, který se ženou nijak nespojuje. Proto pokud má být žena zdravá a její tělo se má řádně vyvíjet, je třeba tohoto tvora neustále krmit mužským semenem.

Němci ve Štýrsku (Steiermark v Rakousku), Bavorsku a Švábsku (dnešní Bá-densko-Württembersko) si dělohu představovali jako ropuchu, která vylézá z ne-mocné ženy, aby se šla vykoupat, a vrací se ve spánku, aby ženu uzdravila. Když však mezitím žena zavře ústa, děloha se nemůže vrátit a žena se stává neplodnou. Jinde zase, například v Brunšvicku (část Dolního Saska) a většinou v celém Dolním Sasku si lidé představovali dělohu jako myš.

Dokud tedy přírodní lidé nepoznali souvislost mezi souloží a početím, jejich první kulturní představa o početí byla taková, že duch některého předka vešel do matky bez jakékoliv účasti otce, zpravidla neznámého. Tento děj si však představovali velmi konkrétně a domnívali se (jako například australský kmen Aruntové), že duch je cosi velmi malého, podobné písečnému zrnku, co vchází do ženy pupkem a v jejím nitru pak vyrostle v dítě. Toto zrnko si naproti tomu představovali jako zcela vyvinutého chlapce nebo děvče s červenající kůží a s tělem i duchem.

Australští domorodci, kteří si zachovali až do současnosti prý nejprimitivnější představy, se domnívají, že duchové jejich předků obývají lesy, vody a skály, oživují zde rostliny, močály, zvířata i kameny a podle nich děti vznikají tak, že tito duchové přecházejí do těla ženy z oněch předmětů z vlastní moci nebo pomocí kouzel. Podobnou představu jako Aruntové mají Sinaubulové, jenže jsou toho názoru, že k početí dochází v nadrech a dítě až potom sestupuje do spodní části těla. I Wagandové (také Vagandové, Bagandové, viz výše) si kdysi mysleli, že těhotenství vzniká bez pohlavního styku za pomoci duchů, kteří vnikají do těla ženy. Proto se ženy, které už nechtěly mít děti, vystříhaly míst, kde se upálil sebevrah nebo kde bylo pochované dítě, které přišlo na svět nožičkami napřed. Na taková místa nechodily ani na trávu nebo dřevo z obavy, že by do nich mohl duch vejít a znovu se narodit.

Když chce Australka otěhotnět, jde ke kameni, o němž se říká, že jsou v něm skryté dětské zárodky, a dotkne se ho; pokud ke kameni jde mladá žena, která si už dítě nepřeje, snaží se oklamat ducha kamene, pokud jde o její skutečný věk. Tváří se tváří jako stará žena, sraští tvář, shrbeně se opírá o hůl a volá bolestným hlasem stařeny: „Nepřibližuj se ke mně, jsem stará žena.“ Domorodci na Bedfordském mysu si myslí, že chlapci vcházejí do těla své budoucí matky v podobě hada, dívky v podobě malé kolihy.

Ženy ve starém Peru, které chtěly mít děti, zavinuly kamínek do kousku látky a položily uzlíček s několika obětními dary na určitou skálu.

Domorodci na Graftonově mysu jsou přesvědčení, že děti matce přináší ve snu určitý druh holuba, queenslandští domorodci (viz výše) si myslí, že chlapce přináší koliha, děvčata hezký had. Když v noci uslyší křičet tohoto ptáka, říkají: „Přichází nějaké dítě.“ Queenslandané se také domnívali, že žena otěhotní, když sedí nad ohněm, na kterém pekla černou rybu cejna nebo od toho, že chytila skřehotavou žabu. Také požívání masa určitých zvířat se zárodky mláďat může způsobit těhotenství.

Javánci se domnívají, že když v noci slyší houkání sovy, v té chvíli otěhotněla některá nedávno vdaná žena.

U Inžibandů může různým způsobem pomoci ženě k dítěti vororu, příbuzný ženy a zprostředkovatel těhotenství. Dá jí určitý živočišný nebo rostlinný pokrm, který obsahuje zárodek dítěte, nebo zabije některé zvíře a když dokonává, vyzve jeho ducha, aby přešel do těla ženy. Dělá to i složitějším způsobem: z uloveného zvířete, většinou klokana nebo pětrosa emi, odloží kus tuhy z domnění, že v něm zůstal duch dítěte. Když se vororu vrací do vesnice, jde duch za ním a zjeví se mu ve snu. Zde mu dá pokyn, aby vešel do těla příslušné ženy.

Ale i rostliny mohou být sídlem dětských zárodků. Batakové (národnost na Sumatře, kolem jezera Toba) si myslí, že otěhotnět mohou ženy, které se koupaly v řece, když přijdou do styku s plavajícím plodem. Indiáni totému Černý had jsou přesvědčeni, že jejich předek vystupuje z vodní jeskyně na Tennant Kriku, bloudí

krajinou a zanechává po sobě množství dětských duchů, kteří se usadili ve skalách vedle vodní jeskyně a v gumovnících vrhajících stín na řeku. Ani jedna žena, která si nepřeje dítě, se neodvážá do takového stromu udeřit tomahavkem, protože by tak osvobodila dětského ducha, který by do ní vnikl. Když si však dítě přeje, musí tento gumovník obejmout.

Nanajci (dříve nazývaní Goldové, také Goldisové, pův. národnost ve vých. Sibiři na Amuru) a Evenkové (viz výše, patří k Tunguzům) věří, že jejich šaman může neplodné ženě dopomoci k dítěti tím, že odletí do nebe, kde na stromě *amuumo-ni* sedí duše zesnulých dětí, vybere si nejkrásnější a nejsilnější dítě, strčí ho pytlíčku a po svém návratu ho při jistých obřadech dá ženě.

Na Novém Zélandu roste na zalesněném pahorku v Chauate-rangi (Bay of Plenty) vysoký strom *hinau* (*eleaocarpus dentatus*), který prý pomáhá ženám k početí. Podle pověsti má tuto schopnost proto, že před dvaceti generacemi na něj zavěsil jeden náčelník pupeční šňůru a po něm to dělali další lidé, až se ze stromu ozvala slova: Jsem ověšený, chci působit, aby byly děti počaty. Další pokolení následovala jejich příkladem. Lidé ještě v roce 1895 věřili, že byli počati díky tomuto stromu. Na východní stranu stromu zavěšovali pupeční šňůry chlapců, na západní stranu pupeční šňůry děvčat. Když manželé neměli děti, odebrali se s knězem ke stromu *hinau*; žena ho objala podle svého přání na jedné nebo druhé straně, zatímco kněz odříkával zaklínadla. Stávalo se, že manžel, který chtěl mít děti, ze stromu přinesl větvičku nebo kousek kůry, a to z východní nebo západní strany podle toho, zda si přál chlapce nebo děvče, a při souloží to dal ženě pod hlavu.

Některé queenslandské kmeny na Proserpinině řece (viz výše) se domnívají, že děti dělá duch z pandanových kořenů a dává je ženám do těla, když se koupou v jejich blízkosti. Podle australského názoru stačí ženy dotknout se řehťačkou, takzvanou *čuringou*. Je to ploché podlouhlé dřevo, na jednom konci provrtané, které se rychle otáčí okolo nitě, čímž vzniká silné řehtání. Toto řehtání považují za zvuk strašidelného tvora *murtu-murtu*, jehož roztrhali psi a z jehož kousků masa vyrostly stromy, ze kterých řehťačky vyrábějí. Dětský zárodek tedy přechází z onoho ducha přes strom na vyrobený předmět a dotykem tohoto předmětu do těla ženy. Kdysi prý i duchové předků, *altžiranga-mitžina*, putovali po zemi a vešli do ní; žijí v ní dosud, zatímco jejich těla se přeměnila na skály, stromy, keře nebo řehťající kameny a dřevo. V přeměněném těle takového ducha sedí dětský zárodek, *rata-pa*, a z něho přejde na okolojdoucí ženu; dítě má potom úzkou tvář. Ale totemový předchůdce může vyjít sám ze země a hodit po ženě malou řehťačkou, *namatuna*, která se v těle ženy přemění na dítě se širokou tvář. Čuringou však lze dělat i nepřímá kouzla: Kaitišové jí trou „dětské kameny“, aby dítě vešlo do ženy. Pohlavní styk pokládají jen za zábavu; jeho význam znají prý dnes jen staří muži, kteří však o tom nic neřeknou mladým lidem.

Až v dalším vývoji, kdy se žena stala výhradně vlastnictvím jednoho muže a když jen on sám ji používal k pohlavnímu uspokojení, ale i z pozorování domácích zvířat člověk pochopil, že pohlavní styk je potřebný k tomu, aby přišlo dítě na svět. Vzdor tomu nepovažoval soulož za nejdůležitější věc, ale jen za jeden z předpokladů početí, například proto, že se souloží připravují pohlavní cesty ženy k odchodu dítěte. Hlavní věci pro něho zůstalo působení duchů, kteří jsou v živých tvorech, ale také v neživých předmětech.

Stopy takových představ najdeme v mnohých pohádkách a pověstech i u přírodních národů. Mnohé mytické osobnosti vznikly přenesením dětských zárodků

roślinami.

Havajská Rapei-opua se stala matkou tak, že si do prsou zastrčila dva banány. Hena herveyských ostrovanů otěhotněla, když na ni padl stín chlebovníku. Matka národního hrdiny Dorehsů porodila, když jí stvořitel světa Magundi hodil za řádra ořech. Matka tlingitského hrdiny Ječe se stala matkou, když spolkla kámen s duchem. V lidových představách různých středověkých, ale i dnešních národů pocházejí děti z pramenů, rybníků, jezer, potoků, avšak především ze studní; i zvířata se považují za zprostředkovatele dětí: motýl, had, holubice, labuť, jeřáb, čáp.

Nedostatečná znalost souvislostí mezi souloží a porodem byla jednou z příčin mateřskoprávního systému u Papuánců na Nové Guineji. „Podle papuánské představy je výkon muže při pohlavním aktu vedlejší. Vlastním původcem dítěte je žena a na tom se zakládá všeobecně rozšířené mateřské právo. Otec jen vytrhává dítě asi tak, jako se odstraňuje skořápka kokosového ořechu. Podle jejich představy dítě už předtím vzniklo v těle matky a souloží ho jen zbavují pout. Nepatří k sobě to, co má společného otec, ale to, co je z toho samého otvoru.“

Samozřejmě, že převážná většina přírodních národů je dnes už velmi dobře seznámena se souvislostmi mezi souloží a početím. Naproti tomu novodobý cestovatel u papuánských Kaiů v německé Nové Guineji (dnes Papua-Nová Guinea, viz výše) objevil některé ženy, které celkem vážně popíraly souvislost mezi pohlavním stykem a těhotenstvím. Tyto Kaié misionáři tak popletli, že se chtěli „polepšit“ v každém směru a zanechali i pohlavního styku se ženami. Nabídli se, že ženy vykáží do samostatné vesnice. Když je cestovatel upozornil na to, že by neměli potomstvo, Kaiové odpověděli, že by ženy i tak rodily děti.

Bude to hoch nebo děvče? Lidé se od pradávna snažili vypátrat příčiny toho, proč se někdy rodí hoch a jindy děvče, a hledali prostředky, jak podle své chuti plodit žádané pohlaví. Vědě se dodnes bezpečně nepodařilo přijít na kořen tohoto problému; neexistuje spolehlivé vysvětlení o vzniku pohlaví.

Existuje množství hypotéz, pověr a předsudků, podle nichž tuto otázku posuzují lidové vrstvy hlavně u kulturních národů. O přírodních národech toho v tomto směru mnoho nevíme. Je známo, že podle svých představ o přecházení duchů a zárodků se snažily dostat například mladou ženu do styku s chlapcem, s mužskými kusy obleku nebo s mužskými nástroji, když ženy chtěly mít dítě mužského pohlaví, aby na něj přešla jejich síla a žena porodila chlapce.

Svazijci (viz výše) si myslí, že když má těhotná žena veselou mysl a je pracovitá, bude to chlapec; když je zasněná, ospalá a cítí nechuť k práci, bude to děvče. V Maroku si těhotná žena pouští na břicho veš: když zvířátko dopadne na nožičky, porodí chlapce, když na zadeček, bude to děvče. Maorka, která porodila už několik děvčat a chce syna, udělá *piki vheuna*: když se v sousedství narodí chlapec, snaží se po něm dostat postýlku (*vheuna*), nad kterou se na určitou dobu postaví s roztaženými nohama (*piki*). Tak to dělají i neplodné ženy.

Mnohé přírodní národy věřily, že různými kouzly a nápoji mohou působit na vznik určitého pohlaví po dobu celého těhotenství až do porodu.

Těhotenství. Když přírodní národy poněkud pokročily ve vývoji, rozeznávaly těhotenství hlavně podle tloustnutí a zvětšování prsou, méně už podle přerušování menstruace, protože neznaly souvislosti mezi početím a zastavením menstruace a kromě toho krvácení v některých případech po určitou dobu neustalo.

Queenslandští domorodci považovali zvětšování prsou za důkaz, že dítě, které zanesli do ženina těla duchové, roste a tlačí se ven. Sinaugulové na Nové Guineji pokládají za znamení začínajícího těhotenství zvětšení prsou, tmavnutí bradavek a dvorců. Vynechání menstruace, častější močení, ranní nevolnost a ztrátu chuti k jídlu nepovažují za bezpečné znamení. O těchto příznacích si však myslí, že pomínou, jen co se dítěti vyvinou kosti. U Svazijců rozpoznávají rodiče těhotenství děvčete podle toho, že začne nenávidět některého mladíka nebo mladé děvče v domě, že jí rostou prsa a čelo zesvětlí. Pokud se neobjeví ani menstruace, rodiče si ji prohlédnou a zjistí, že její pupek poněkud vystoupil.

Některé černošské kmeny pokládají za příznak těhotenství zastavení menstruace, bledý, popelavý výraz tváře a horní části prsou, na kterých se objeví i žluté skvrny, zatímco dvorec ztmavne. Proto byli muži proti ženskému oblečení, které tyto příznaky zakrývaly. Fidžijci (viz výše) poznávají těhotenství především podle mdlob, do kterých zde ženy často upadají.

Přírodní národy odhadují délku těhotenství poměrně dobře. Náčelník Poto-vatomů řekl cestovateli, že v jeho kmeni trvá těhotenství osm až devět měsíců. Svazijci si myslí, že těhotenství u dítěte mužského pohlaví trvá devět až dvanáct měsíců, u dítěte ženského pohlaví osm až devět měsíců. Také Vapogové (psáno i Wapogové) jsou přesvědčeni, že chlapci jsou v těle matky déle než děvčata. Vitijské porodní báby odhadují těhotenství na deset lunárních měsíců. Toba-Batakové (na Sumatře, viz výše) používají pro označení těhotných žen květnatou řeč, která souvisí s velmi rozšířeným pěstováním rýže už proto, že „rýžový rok“ i těhotenství u nich trvají devět měsíců. U pokročilého stadia těhotenství říkají: „Polní strážci volají,“ *digora pamuro*. Je to narážka na roli polních strážců plašit ptáky, když dozrává rýžové zrnko. Když se blíží porod, hovoří: „Rýže dozrála,“ *matoras emena*. Když nastane potrat, mluví o „nedozrálé rýži“, *eme-na bibi* a když je žena tak stará, že už sotva může otěhotnět, nazývají ji „opuštěným rýžovým polem“, *saep ladang*.

Plod v mateřském těle si mnohé národy představují ve dvou polohách: v poloze hlavou nebo nohama. Malajsijci Orang-Belendové na Malakce (Malakka, Orangové viz výše) nazývají dítě narozené hlavou *betul* a dítě, které se narodí nohama napřed *žunjong*. Znamé jsou také pohyby embrya v těle. Annámky (Vietnamky) pocítují tyto pohyby koncem třetího měsíce, častěji však ve čtvrtém a s uspokojením to oznamují sousedkám: „Baví se houpáním!“

Čím méně však přírodní národy vědí o lidském těle a jeho biologických a fyziologických funkcích, tím častěji se u nich vyskytují kouzla a obřady, jimiž provázejí všechna důležitá období lidského života. Existuje i množství různých pověr a obyčejů spojených s těhotenstvím. Jsou to děkovací a žehnačí ceremoniály, čarování proti zlým duchům a démonům, hostiny.

Na Gilbertových ostrovech (viz výše) si nechávají těhotné ženy, jinak dohola ostříhané, narůst vlasy na hlavě a ustříhnou si je až tehdy, když má dítě asi rok. Při prvním těhotenství k ženě povolají koncem druhého měsíce stařenu, která vykonává služby porodní báby. Ze skořápek asi padesáti kokosových ořechů postaví pyramidu a na její vrchol narazí srdcový list kokosovníku. Mladá žena si sedne vedle na rohožku. Potom stařena vezme asi stopu dlouhý, dva couly široký a coul hrubý kus chleba připravený z nastrohaných tarových hlíz a kokosových jader, rukama ho uválí a dotýká se jím ženy na různých místech těla. Přitom se modlí k bohyni těhotných, *Eibong*, aby udělala dítě krásným a urostlým. Když to bude

chlapec, aby si získal lásku a náklonnost mladých děvčat, pokud to bude děvče, aby dosáhlo lásky bohatého muže a statečného bojovníka. Potom odlomí kus pečiva, podá ho mladé ženě, aby ho snědla a ostatní sní její manžel. Až do rána čtvrtého dne spí stařena v noci s těhotnou vedle kokosové pyramidy. Pak se přihlásí adoptivní rodiče dítěte, protože podle zvyku odevzdají dítě jiným rodičům, když skončí období kojení. Koncem třetího měsíce odejde mladý pár se stařenou a všemi příbuznými na neobydlené místo. Pokrmy a nápoje postaví pod strom, který třikrát se ženou obejde adoptivní otec manžela, a oba si pod něj sednou. Stařena jim podá nejlepší pokrmy a následuje všeobecná hostina s tancem a zpěvem. Koncem čtvrtého měsíce se stařena odebere s těhotnou a s adoptivním otcem jejího muže na rozeostí. Zde jí vezmou šaty a spálí je. Stařena jí však na boky zavěsí nové šaty, které přinesl tchán. Zároveň jí říká, že od této chvíle ji počítají mezi dospělé ženy, že se starými šaty odložila i své dětství a nyní má myslet jen na to, jak by se co nejvíce líbila svému muži a bylo mu především věrná. Potom odejdou domů, kde už příbuzní čekají s hostinou.

V jižním Bougainvillu (na Šalomounových ostrovech) se v období těhotenství konají slavnosti *marro-marro*, kterých se zúčastňují jen ženy. Když masajská žena (Masajové, Il-Masaj, viz výše) počala, přinese muž velký hmeč s medem, všelicos k tomu přimíchá, až se tekutina zředí, svolá náčelníky, kteří si medu upijí a vyprsknou ho na sedící manžele. Potom přednesou modlitbu za blaho rodičů a očekávaného dítěte a po proslovu každého z nich med vypijí. Vandrobové (psáno i Wandorobové, kmen pův. obyvatel Austrálie) zase obdarují poprvé těhotnou ženu asi v polovině těhotenství četnými dary, například koženou zástěrkou, náušnicemi, perlami, řetízky nebo nějakým domácím zvířetem. Dary přinášejí všichni z tábora, muži, ženy, chlapci, děvčata i jejich přátelé ze sousedních táborů.

Když je Javánka ve třetím měsíci těhotenství, oznámí to všem jejím příbuzným a přátelům, kteří jí přinesou různé dary. V sedmém měsíci pozvou všechny příbuzné na hostinu. Do nezralého kokosového ořechu vyřežou dvě pěkné figurky, mužskou a ženskou, aby je těhotná pozorovala a porodila krásné dítě, a potom se budoucí matka umyje mlékem z tohoto ořechu, který musí otevřít její muž. Obleče se do nových šatů a staré daruje některé ženě, která jí pomáhala při těchto obřadech. Večer uspořádají pro hosty stínovou hru, v níž se hovoří o životě a dobrodružstvích starého hrdiny. Když na Tenimbaru a Timorlautu (v Tenimberském souostroví u Malých Sund) má žena zato, že je těhotná, musí přinést oběť a nechat si obrousit zuby, pokud se tak nestalo už při svatbě. Když to neudělá, opovrhují jí, neboť nedbá dobrých mravů. Podobné oběti a ceremoniály jsou spojeny s určitými měsíci těhotenství v celé bývalé Holandské Indii (tj. dnešní Indonésii) i v sousedních zemích.

Přírodní žena má velké problémy a starosti s démony a zlými duchy. Obává se, aby jí nevnikli do těla a nezničili plod, případně neztížili nebo dokonce nepokazili porod. Z Filipín máme popis jednoho takového nepřítele těhotných žen. Nazývá se *asuanga* je to prý Visaja, obyvatel ostrovů mezi Luzonem a Mindanaem, který uzavřel smlouvu s čertem. Nechodí do chrámu ani na posvátná místa. V podpaží má žlázu plnou oleje, který mu dovoluje letět, kam chce. Má také drápy a nekonečně dlouhý černý, měkký a lesklý jazyk. Jeho hlavním úkolem je, aby tímto jazykem vytrhával těhotným ženám plod z těla. Tak usmrtí těhotnou ženu a plod potom může pokojně sníst. Noční pták, kterého filipínští Tagalové (vl. jménem Tagalog, národnost žijící hlavně na Luzolu) nazývají *tiktik*, ohlašuje *asuanga*;

když zpívá, lidé věří, že asuang je nablízku.

U Dajaků na Borneu oběťují těhotné ženy *djatům*, vodním duchům, o nichž jsme už hovořili, ale i jiným duchům malé domečky, *balei panti*. Tyto dary ponoří do řeky nebo zavěsí do koruny stromu nedaleko domu. Zlí duchové odvrací od těla těhotné ženy i *pasah kangkamiak*, jakási chatrč, v níž duchům oběťují kuřata. Velmi zlomyslným duchem je *kamiak*, který umí létat a jehož se samotné ženy bojí nejvíce, protože se neustále snaží dostat se jim nepozorovaně do těla a tak ztížit nebo znemožnit porod dítěte. Proto mu přinášejí v domečcích oběti jako *djatům*. *Kamiakové* a *kangkamiakové* jsou duchové žen, které při porodu zemřely. Snaží se dostat do těhotných žen v podobě kuřete, dokonce i jejich hlas se podobá slepičímu kdákání. Proto přinášejí oběti v podobě kuřat i *djatům*, kteří chrání těhotnou ženu před zlými duchy, aby snadno porodila. Těhotenství vůbec přezívají ve velkém strachu před zlými duchy, které při každé příležitosti, například i po zlých snech, usmířují obětováním kuřat. Jedna žena vypráví druhé, kolik kuřat už na to spotřebovala.

Atježanky (viz výše) nosí do čtvrtého měsíce amulet okolo beder, aby je uchránil před demony a zlými vlivy. Často k němu připojují i jiné amulety, které si věší na prsa, krk, ruce a nohy. Jsou to malé proužky papíru se zařikávacími formulkami nebo nerozluštitelné arabské značky, které však znají jen čarodějové. Takový proužek je svinutý a splený čínským šelakem na pevnou hmotu. Podle zvyku Atježan vůbec nemá svou těhotnou ženu opustit. Když však musí odejít ze svého obydlií postaveného na kůlech, při návratu vynechává jednotlivé příčky žebříku, aby zmátl duchy, kteří ohrožují ženu a embryo a jdou snad za ním. Když manželce přinese z nějaké hostiny vařenou rýži, musí do ní zastrčit několik trnů, hodit z ní trochu pod chatrč, a až potom začnou jíst. Když chce někdo navštívit dům, ve kterém bydlí těhotná žena, musí se napřed ohlásit a nějaký čas čekat, než ho smí těhotná vidět.

Těhotné Alafurky (viz výše) na severním Celebesu nesmějí chodit s vlajícími vlasy ani vycházet ven večer nebo do deště, aby jejich plodu neublížili zlí duchové zdržující se na tmavých místech. Také těhotná žena na ostrově Bali vede těžký zápas s desítkami zlých duchů, kterých je podle ní v dalekém širokém okolí plno a kteří se ji snaží připravit o její děti, o život nebo jí alespoň ztížit těhotenství. Hrůzu jí nahání vytí psa, hlas ptáka, hukot sopky... Všem prostředky se ji snaží uhranout sousedé, se kterými snad není v nejlepším shodě, aby ohrozili její život a život jejího dítěte, takže nakonec v zoufalství sahá k některému známému prostředku a obětuje dítě, jen aby si zachránila vlastní život.

Zvláštním způsobem vyhánějí demony černoši na Zlatonosném pobřeží. Když žena poprvé otěhotní, ženou ji k moři, házejí na ni bláto, nadávají ji. Potom se musí ponořit do vody. Po tomto obřadu ji už nikdo neznepokojuje, jen čarodějka s ní dělá různé úkony, aby ji ochránila před zlými duchy. V Guineji vedou vznešené ženy krátce před porodem úplně nahé vesnicí v doprovodu mnohých lidí. Celou cestu musí plakat a mladí lidé po nich házejí různé nečistoty, dokud nevstoupí do moře, kde se vykoupe. V australské Viktorii viděl cestovatel, jaká kouzla dělá masticár se třemi těhotnými domorodkami: stály před ním a upřeně se mu dívaly do očí. Masticár mumlal a pooděšel k jednomu stromu, opět před ně předstoupil a foukal jim na tělo.

Zápas těhotné ženy se zlými duchy se vyskytoval a snad i nyní ještě vyskytuje u všech přírodních národů a nelze zde uvést všechna kouzla a prostředky, které

se přitom používají.

Jak víme, přírodní národy se zpočátku domnívaly, že dítě vchází nadpřirozenou cestou zvenčí do matky, bez otcovy součinnosti. Tato představa se později zjemnila v tom smyslu, že jen „duše“ vykonává tuto cestu.

Orang-pangjangské ženy na území Malakky v Malajsii kladou po dobu těhotenství květinu ke „stromu života“, o němž jsou přesvědčeny, že rodí děti. Na tomto stromě sedí duše jejich budoucího dítěte v podobě ptáka a čeká, než ji matka sní. Pták, který má duši pro dítě těhotné ženy, sídlí vždy druhu stromů, létá z jednoho na druhý za dosud nenarozeným tělem. Dušemi prvních dětí jsou vždy mladí, z vajec vylíhnutí ptáci, mláďata ptáka, který měl duši příslušné matky. Tito ptáci umí rozeznat postýlku chlapce od postýlky děvčete. Své duše dostali od nejvyšší bytosti *Keii*. Žena, která nesní takového ptáka s duší, porodí mrtvé nebo života neschopné dítě.

Bugisové a Makasarové na jižním Celebesu (Sulawesi, viz výše) hnětou před porodem tělo těhotné ženy a potom jí pod zadek podsunou pás, jehož konce přeloží přes břicho. Opatrně jí v něm zatřesou, pás vyklepou na schodech a ještě jednou jí zatřesou u dveří, aby všechny duchy vyhnali. Tyto pásy se vyskytují u mnohých přírodních národů a slouží prý i k ulehčení porodu. Na Gilbertových ostrovech je pás z pandánového listí a nazývají ho *apaiamu*. Indiáni Čipevajové ho nazývají „ženským pásem“, zhotovují jej z jelení kůže nebo z látky a bývá zdobený. S tímto pásem se setkáme později i u kulturních národů.

Postavení těhotné ženy bylo u přírodních národů celkem dobré; samozřejmě souviselo jednak se sociálním postavením ženy vůbec a s hodnocením očekávaného dítěte. Většina přírodních národů ponechávala ženám jejich obvyklou práci až do porodu. Pokud nebyly unavené, bylo to v pořádku. Dnes každý lékař ze své praxe potvrdí názor nejlepších gynekologů, že porod má snazší průběh a nejlepší výsledky, když žena pokračuje až do konce v obvyklém zaměstnání. Takzvané vznešené ženy, které přiměřeně nevyužívají své tělesné síly, ba naopak každé námaze se úzkostlivě vyhýbají a v těhotenství lenoší, mívají většinou velmi těžký porod.

Jihoameričtí indiáni, kde je žena často hotovým otrokem, ulehčují ženám práci, jen co přijdou do jiného stavu. Kočovní severoamerické indiánské kmeny nevěnují těhotenství velkou pozornost, ale usedlé kmeny ženám nedovolují, aby se příliš namáhaly. Na Karolinských ostrovech, kde jsou prý muži ke svým ženám velmi pozorní, zdvojnásobují v době těhotenství svou pozornost a něžnost a pracují ze ně. Na Palauských ostrovech nesmí těhotná žena vykonávat namáhavé práce a je pod ochranou starých žen. I Čukčové se ke svým těhotným ženám chovají velmi pozorně; jsou prý na ně dokonce pyšní před cizinci.

Batuačky (viz výše) na Sumatře vykonávají své polní práce v těhotenství jako vždy; doma smí zůstat jen náčelnikova žena v posledních třech měsících. Nehledě na omezení, pokud jde o jídlo a pohlavní styk, dobré postavení mají i těhotné ženy na Marianách, Marshallových i Gilbertových ostrovech v Mikronésii. Annámky v bývalé Kočínčině (sev. Vietnam) nemění svůj způsob života v období těhotenství až na stravu; starosti o domácnost se zabývají až v šestém nebo v sedmém měsíci.

Soulož s těhotnou ženou je u mnohých přírodních národů zakázána. Někde manželé v tomto období spolu nespí ani nejedí, protože těhotnou ženu pokládají za nečistou. V některých kmenech nesmí těhotná žena jíst ani s příbuznými u jed-

noho stolu a bydlet pod jednou střechou. U Svazijců mohou manželé souložit jen do šestého měsíce od početí, protože jinak by měla žena těžký porod. Párové (v záp. Indii) povolují soulož těhotným ženám do čtyř měsíců a deseti dnů po prvních příznacích těhotenství; později to považují za zločin, protože by se mohlo ublížit dítěti v mateřském těle.

U jiných kmenů, například u Ašantů v Ghaně, Basutů v Jihoafrické republice, severoamerických indiánů, na Antilách aj. nesmí dojít k souloži po dobu celého těhotenství. Na Floridě žijí manželé odděleně ještě dva roky po porodu. Také na Malajském souostroví je zakázána soulož v době těhotenství, a to velmi přísně, proto se ženy občas uchylují k umělým potratům, aby se zbavily této nepohodlné situace. Těhotná Annámka (Vietnamka) svému muži najde takzvanou vůbe, manželku nižšího postavení, která mu slouží v období odloučení jako služka a souložnice. U Masajů se manželé rozcházejí až do odstavení dítěte, což znamená na jeden až půl druhého roku. V tomto období se ženy nesmí dotknout ani manžel, ani jiný muž. Žena nenosí žádné ozdoby, aby prý muže nelákala. Zde je mnohoženství v určitém smyslu ochranou rodičky.

Na ostrovech Jap přestává mít žena styk se svým mužem, jen co se objeví první příznak těhotenství, a vrací se k němu za osm až deset měsíců po porodu. Muž chodí do *baj-baj*, má zde jednu nebo více milenek, a tak bez reptání snáší svůj osud. Těhotná žena na Gilbertových ostrovech se v období těhotenství přestěhuje ke svým příbuzným, zatímco muž žije s jinou.

Těhotné Slamky, domorodky na Marianách, Gilbertových a Marshallových ostrovech a v Nové Kaledonii v některých případech dodnes považují za *nečisté*. O západních Afričanech napsal jeden cestovatel toto: „Každý černoch pokládá ženu, která má porodit, za nečistou; tři týdny před porodem musí opustit vesnici a nikdo se s ní nesmí stýkat.“

Také Jakuti na Sibiři považují těhotnou ženu za nečistou a nedovolují jí, aby jedla u stolu s ostatními. V tomto období prý kazí lovcovy střely a zeslabuje sílu řemeslníka. U Bakaů na Nové Guineji nesmí jít manžel těhotné ženy na rybolov. Doprovází ho prý krev plodu a ryby, jen co zpozorují její lesk, zmizí do hlubin. Říká se tomu *gina*, rybí kletba. Těhotná žena se také ani nesmí setkat s jinými muži, kteří na rybolov jdou. Proto se nejednou zbavuje plodu, aby mohla jíst ryby. O některých ženách říkají, že jejich *gina* je dobrá, a proto i jejich muži mohou jít na ryby. Na pobřeží Nigérie (bývalý Niger Coast Protectorate) nosí těhotné ženy zvoneček, aby na ně nikdo nenarazil a nepřišel s nimi do styku. Masajský manžel nejde do boje, když má těhotnou ženu, protože by prý cestou zemřel; Vadorob (viz výše) nepronásleduje postřelené zvíře, protože v jeho blízkosti by jed přestal účinkovat a zvěř by unikla; vrátí se do skryše a za zvěří pošle jiného muže. Žena nesmí být u vaření jedu na šípy.

Přírodní národy měly také zvláštní primitivní *hygienu* a *dietu* pro těhotné ženy, která se upevňovala zvyky a šířila prostřednictvím rituálních předpisů.

Minkopy na Andamanách (Andamanky, viz výše) v období těhotenství dělají tělesné cviky, aby měly snadný porod. O Samoánkách (tj. pův. obyvatelkách Samoa, Plaveckých ostrovů, Samoánci) vyprávěl cestovatel domorodec toto: „Když žije děvče poprvé s mužem, jednoho dne se u ní objeví „nemoc“. Tehdy jí rodiče řeknou: Děvče, dávej na sebe pozor ve své nemoci, neboť bys mohla snadno zemřít. Když se blíží k cíli a nemoc je už velmi viditelná, nesmí jíst a pít z kokosového ořechu, pokud není přesvědčena, že z něj někdo pil před ní. Nikdy nevychází sama,

ani do lesa, ale vždy s někým; nenosí břemena na zádech, ale jen na bocích."

Těhotným ženám v Ugandě pravidelně dávají v malých dávkách projímadlo a před porodem je natírají olejem, aby se příslušné části těla staly pružnějšími. V dietetických předpisech a zákazech, hlavně pokud jde o stravu, bylo a je mnoho pověr. Ženy z Mentawajského souostroví (viz výše) mohou jíst v těhotenství vše kromě ryby, která žije v dírách a mezi korály. Při odlivu jí trčí z úkrytu hlava a tak se nadouvá, že ji nelze vytáhnout. Proto si i domorodé ženy myslí, že by stejně pochodily při porodu, kdyby jedly tuto rybu.

Na Amboinu a Uliášových ostrovech v Molukách platí pravidlo, že žena nemá mnoho jíst, neboť by její dítě bylo nenasytné. Na Admiralitních ostrovech se těhotná žena živí jen rybami a ságem. Nejedí jamsové kořeny, aby její dítě nebylo dlouhé a hubené, ani tarové hlízy, aby nebylo malé a tlusté. Nesmí jíst ani vepřové maso, protože by jejímu dítěti narostly štětiny místo vlasů. Když se indiánky z Gran Chaca vdají, nejedí skopové maso, neboť by jejich očekávané děti byly tuponosé. Podobných předpisů a zákazů existuje dodnes velmi mnoho bez toho, že by je příslušní domorodci uměli zdůvodnit. Indiánky v Kanadě a Guaranky (Guaraní, viz výše), ale i jiné, se před porodem pravidelně postily. Děly to proto, aby zhubly a měly snadnější porod, ale i proto, aby se plod snažil dostat se na světlo. Proto Masajové živí těhotnou ženu takto: v prvních pěti měsících těhotenství jí a pije jako obvykle. Potom dostává kaši z plíček, pečeně a ledvinek vařených s hořkou kůrou stromu a mléko. V posledním měsíci jen mléko. Podobně to dělají i Vandomboky.

Přírodní ženy také vědí, co jsou to *chutě těhotné ženy*. Fyziologie nás učí, že tyto chutě jsou důsledkem dráždivých nervových stavů, že je však lze rozumem a pevnou vůlí překonat, když je to třeba. Přírodní národy se však domnívají, že je těmito chutím třeba vyhovět, protože v opačném případě by se mohlo dítě narodit s různými vadami.

Slyšeli jsme už, že například Svazijka, když je těhotná, začíná nenávidět některého mladíka nebo děvče; podobných dokladů čistě psychického charakteru nemáme od přírodních národů mnoho, více je zpráv o gastronomických chutích těhotných žen. O indiánech, který kdysi obývali Pensylvánii, cestovatel vypráví, že muž těhotné ženy zde neváhal běžet i čtyřicet nebo padesát mil, aby jí donesl mísu černých jahod nebo jiného ovoce, když na ně dostala chuť. Na začátku těhotenství dostávaly zdejší ženy velkou chuť na veverky, kachny a podobné lahůdky. Jejich muži zase nelitovali námahy, aby to svým ženám obstarali. Choutky těhotných žen se však nevztahují, jak už víme, jen na jídlo. Vakasky (Wakasky) ve východní Africe jedí tu a tam i hlinu, Minkopky (Andamanky) bílou hlinku, kterou si malují tělo, Sullanky smělu ze stromů, na Uliášových ostrovech i na ostrovech Seramu a Amboinu (Ambonu) jedí nezralé ovoce, pálenou hlinu a střepy z hliněných nádob.

Bugisové a Makasarové (viz výše) se domnívají, že se i muž po dobu těhotenství své ženy chová velmi rozmarň a má chuť na věci, které se normálně nejedí.

Některé přírodní národy věří podobně jako pověřčivé národy evropské, i na užrnutí, to znamená na škodu, kterou může embryo utrpět v těle matky, když se těhotná žena lekně něčeho ošklivého, zmračeného nebo znetvořeného. Reitzenstein k tomu podotýká: „Není tomu tak dávno, když se nejen vzdělání lidé, ale i lékaři snažili vysvětlit každý znetvořený plod, každou anomálii uhranutím. Samozřejmě, že mladá matka, která porodila dítě s nějakou vadou, si vždy snažila vzpomenout, co za devět měsíců svého těhotenství viděla nepřijemného nebo čeho

se lekla, čemuž pak ochotně připisovala vinu za nenormálnost svého dítěte."

Anežka Bluhmová⁶³ říká: „Vrozené bradavice bývají s oblibou připisovány tomu, že se žena lekla při pohledu na kočku přeskakující ohniště, růže tomu, že se podívala do plápolajícího ohně, a vrozená vada končetin tomu, že ji vyděsil pohled na mrzáka. Na vzhled dítěte však působí prý i příjemné zrakové dojmy. Proto si mnohé ženy po dobu těhotenství stavějí okolo sebe obrazy hezkých dětí. Jistě nelze popřít, že silné zážitky mohou mít škodlivý vliv na průběh těhotenství tím, že působí poruchy krevního oběhu, morfologické změny plodu však způsobit nemohou. Poněvadž příjemné dojmy mohou povznést náladu, která bývá u těhotných žen velmi špatná, nelze nic namítat proti tomu, když se těhotné ženy obklopují krásnými obrazy a podobně. Dobrá nálada jistě podporuje látkovou výměnu. Jen od toho nesmí nic očekávat, pokud jde o zevnějšík dítěte, jehož vzhled v podstatě určují zárodečné buňky jeho rodičů."

Podle Henryho Havelocka Ellise⁶⁴ otázku, zda určité a konkrétní podráždění působící na matku může vyvolat určitý a konkrétní účinek na dítě, když neexistují nervové kanály na přenášení takového podráždění, je třeba zatím nechat nedořešenou s ohledem na závažnost faktů domněle nebo skutečně zjištěných. Jisté však je, že ve většině případů se matka lekla v posledních měsících těhotenství, čemuž potom celkově přičítala nenormálnosti svého dítěte. Zatímco příslušné deformace, jak je vědecky nesporně prokázáno, odpovídají určitým stadiím našeho vývoje v mateřském těle, která spadají do prvních týdnů embryonálního života. Tato stadia se prostě udržela v těchto deformacích, protože nějaká překážka zabránila dalšímu vývoji.

Atježané (viz výše) pevně věří, že ženu lze uhranout, a téměř každý z nich umí na příkladech dokázat, že někdo má opičí výraz, je hadovitý, leží ve vodě jako krokodýl nebo se obličejem podobá některému zvířeti, protože jeho matka byla takto uřknuta. Jsou přesvědčeni, že uřknout lze jen v prvních čtyřiceti dnech těhotenství. Na uhrnutí věří i indiáni na řece Orinoku, Maorové, Wakambové a další.

Těhotná Atježanka nesmí při vaření rýže dávat větev špicí do ohně, aby se dítě nenarodilo nožičkami napřed; nesmí na krku nosit žádné ozdoby, aby se dítěti okolo krku neobtočila pupeční šňůra a nesmí šaty zašívát na sobě, aby neměla dlouhý porod. Takových pověr se u přírodních národů vyskytuje velké množství. U Asa-Vandorobů (Vandorobové, viz výše) nesmí těhotná žena ani její manžel překročit lezoucí mravence, nesmí se ocitnout v blízkosti chameleona ani hada, nesmí uvidět ani uslyšet snovače, neboť to vše škodí plodu. Když chce mít žena na ostrovech Seram Laut a Gorong v Molukách zdravé a hezké děti, nesmí sedět před dveřmi, sbírat chrastí, nesmí lovit nic ostnatého ani ležet na zádech.

Když chtějí mít ženy z Mentawajského souostroví v období těhotenství novou zástěru, zhotoví si ji v zahradě, ale starou nezahodí jako předtím, ale rozprostřou ji, aby neměly křivé děti. V této době odkládají všechny použité předměty narovnané. Zajímavý obřad se vyskytl na Jávě: v sedmém měsíci těhotenství šli manželé ke studni nebo na břeh potoka. Muž i žena měli horní část těla obnaženu; žena měla v podpaží uvázané mladé pisangové listy a pouze vpředu byl malý otvor nebo záhyb. Sedli si jeden proti druhému, muž vzal tkalcovský člunek a spustil ho ženě do záhybu. Byla však u něj stařena, která člunek zachytila, něžně ho vzala do náručí a řekla: „Jaké milé děťátko, jaké krásné děťátko!" Potom muž do záhybu spustil vejce a když spadlo na zem jako symbol postýlky, vzal kris (malajskou dýku) a rozřezal pisangové listy v místě záhybu. Nato přišly všechny ženy a jedly rýži

s rudžakem.

U některých národů však mívá určité povinnosti i *manžel těhotné ženy*, nemluvě o tom, že s ní nesmí souložit a někdy se ani stýkat. Musí se také i on postit různým způsobem a vyvarovat se určitých pokrmů.

Například u jihoamerických indiánů jsou to masitá jídla, v povodí Amazonky ryby, vejce a želví sancí, na Andamanách kuny, ještěrky a podobně. Nesmí též těžce pracovat, například u Karibů a v Grónsku. Na Kamčatce slyšel Steller, že manžela zde obviňovali z chybné polohy dítěte při porodu, protože předtím ohnul dřevo na kolena své těhotné ženy. U přírodních Dajaků na Borneu nesmí muž před porodem ženy pracovat s ostrými nástroji, zabít zvíře ani vypálit z ručnice. Jak to však bývá na celém světě, život je mocnější než všechny pověry a zákony. Když muž náhodou zabije zvíře, které v tomto období nesmí jíst, rychle uteče, ale brzy se vrátí tou samou cestou, přičemž nahlas a udiveně vykřikne: Kdo jen mohl zabít toto zvíře?! Od této chvíle se už nemusí bát, že jeho dítě přijde na svět znetvořené a s krvavým nosíkem.

U původních obyvatel Mentawajského souostroví dělá muž za těhotnou ženu určité domácí práce, například po jídle umývá nádobi. Řekli jsme, že u některých národů se nesmí stýkat s těhotnou, ale například u Atježanů je tomu naopak: Atježan nesmí opustit svou ženu od chvíle, kdy zjistil, že je těhotná, až do čtyřicátého čtvrtého dne po porodu. Nesmí ji nechat o samotě hlavně mezi východem a západem slunce, aby ji chránil před různými duchy, kteří ji ohrožují. Když má muž ženy dvě, musí noc nebo alespoň většinu noc strávit u těhotné. Když jsou těhotné obě dvě najednou, noční ochranu jim poskytuje střídavě. V prvních pěti měsících těhotenství nesmí zabít žádné zvíře ani hada nebo tygra, jinak by jeho žena měla těžký porod a dítě by nabylo vlastnosti zabitého zvířete.

Na ostrovech Jap nesmí manžel od čtvrtého měsíce těhotenství jíst banány ani spadané kokosové ořechy, nesmí zbořit chatrč, jinak by vyvolal potrat, nesmí kácet stromy, aby se dítěti nezlomily údy a nedostalo zaječí pysk, nesmí jíst želvy, kraby a kropenaté ryby, jinak by dítě přišlo na svět znetvořené, nesmí splétat provaz, aby se mu neomotala pupeční šňůra, nesmí se zbavit kamenných mincí, barviv a jiných drobných předmětů, které u sebe nosívá v koši. Na Ambionu a Uliášových ostrovech (viz výše) nesmí muž močit za měsíčního svitu, neboť tím, že obnaží svůj pohlavní úd, by urazil ženy na Měsíci, a to by mělo za následek těžký porod jeho ženy.

Už jsme řekli, že některé přírodní národy se snaží ulehčit ženám těhotenství tím, že je zbavují těžké práce. Jiné jim však obvyklou práci ponechávají, aby jim porod naopak neztížily. Na ulehčení porodu používají i *masáže*. Domorodé porodní báby si myslí, že masáží mohou zabezpečit dítěti správnou polohu v těle matky.

O masáži u Bugisů a Makasarů jsme už slyšeli. Je to dokonalý slavnostní obřad. Před očekávaným porodem se koná velkolepá slavnost za účasti všech známých a přátel, kteří napřed poslali různé chutné ovoce. Manželé si sednou na slavnostně ozdobenou svatební postel. Hosté mužského pohlaví se brzy vzdálí ke svým hrám a kohoutím zápasům. Vedle těhotné si sednou babice-mastičkářky, dvě a dvě z každé strany. Žena leží na zádech s ohnutými a sevřenými koleny a babice jí začínou třít břicho, aby prý daly dítěti správnou polohu. Masáž používají například i na Malajském souostroví, na ostrově Nias, u Masajů, v Ugandě, Mexiku, v Guatemale.

Na ostrovech Jap zavádějí těhotným ženám asi měsíc před porodem do otvoru dělohy svinuté listy jakési rostliny a stále je nahrazují novými a silněj-

šími svitky, aby se brána dělohy rozšířila a porod nebyl tak bolestivý. Jako terapeutické prostředky používají koupele, vtírání olejů a mastí, pouštění žilou apod.

Porod. Porod je fyziologický akt, který za normálních okolností žena vykonává dobře a snadno jako jinou tělesnou funkci a k němuž, pokud probíhá přirozeně, potřebuje stejně málo pomoci jako samice zvířete. Nebudeme daleko od pravdy, když řekneme, že v pradávných časech, když žil člověk způsobem jen málo odlišným od života vyšších zvířat, poskytovali rodící ženě zvláštní pomoc jen velmi zřídka.

I když je jisté, že porod zvířecí samice je obvykle snazší než porod ženy, je stejně jisté, že přirozené síly k porodu a překonání odporu, jenž se mu staví do cesty, jsou při normální tělesné stavbě a za nikoliv nepříznivých podmínek u ženy stejně příznivé jako u zvířecí samičky. Mnohé případy z novodobých dějin, kdy žena rodí bez jakékoliv pomoci – a přitom úspěšně – i v kulturních poměrech, ale i skutečnost, že ženy z takzvaných nižších vrstev rodí většinou mnohem snáze než ženy ze zámožných a rozmazlených kruhů, jen potvrzují zprávy většiny vědců a cestovatelů, že *přírodní žena rodí lehce*.

Celkem samy a bez jakékoliv pomoci rodí v lese nebo na mořském pobřeží ženy na ostrovech Buru a Seram, na ostrovech Kei (viz výše), na Timorlautských ostrovech (dříve Tenimberské souostroví), na Babberském souostroví i na ostrovech Keisar, Eetar, Roma, Dama, Keun, Nila a Serua (vše v Indonésii). V lese vyhledávají místo u potoka, ve kterém se vykoupu i s dítětem. Na Timorlautu rodí často vsedě v moři.

I Maorky (viz výše) na Novém Zélandu rodí často samy v křoví na břehu potoka a potom se v něm umyjí i s dítětem. Jistý cestovatel popisuje případ, kdy na Maorku – nosičku – přišly porodní bolesti při pochodu. Porodila a pokračovala v cestě ještě čtyři míle, druhý den ušla patnáct mil.

Domorodé Negritky a Montesky na Filipínách rodí téměř vždy bez pomoci a často jsou samy, když dostanou bolesti. Postaví se k bambusovému kmeni tak, že o něj silně opírají spodní část těla. Dítě pustí do teplého popela, matka si lehne vedle něho a sama přeřeže pupeční šňůru. Potom se jde umýt s dítětem do vody, vrátí se domů a přikryje se listím. Horské divošky na Luzonu (také na Filipínách) rodí tam, kde na ně přijdou porodní bolesti. Úlomkem lastury nebo bambusovou třís-kou přeřežou pupeční šňůru tak obratně, že téměř neunikne ani kapka krve. Po několika hodinách má už žena novorozeňátko na zádech a kráčí s ním ve slunečním žánui v lijáku.

Alafurky (viz výše) na Molukách odcházejí porodit do odlehlých míst, kam je nikdo nesmí doprovázet; běžně se stává, že žena porodí ve člunu a potom sama ve veslování pokračuje. Je známý případ, kdy na ženu, veslující na druhý břeh zátoky, přišly porodní bolesti ve vzdálenosti mořské míle. Porodila a veslovala až na druhý břeh. Tam umyla své dítě a ještě ten den se vrátila. „Nemysleme si však, že jsou tyto ženy silnější a čilejší než jiné. Naopak, většinou jsou malé a útlé, ale díky teplému podnebí je jejich organismus pružnější.“ Také Polynésanky na Samoa rodí většinou snadno a ihned se odeberou k řece, aby sebe i dítě vykouply.

Rovněž na Havaji rodí domorodé ženy téměř bezbolestně, kromě několika výjimečných případů. Když viděly v bolestech rodit ženy misionářů, divily se jejich

utrpení a snály se, protože si myslely, že bělošky křičí jen ze zvyku.

Steller popisuje případ, kdy viděl nějakou ženu na Kamčatce vyjít z domu jen si tak něco vyřídit, a za čtvrt hodiny se vrátila s dítětem v náručí. Její tvář nebyla ani trochu změněná. Podle zpráv velmi snadno rodí Ost'jačky (Chantky), Samojedky (Něňky), Baškiry (národnost v Povolží), Čudky i astrachánské Kalmyčky.

Lehké porody mají i přírodní africké ženy.

O Hotentotkách (viz výše) to také tvrdí mnozí cestovatelé. O Nama-Hotentotkách napsal muž, který se mezi nimi narodil a byl jimi vychován: „Hotentotky rodí neobyčejně snadno; často se stává, že žena sama povije a krátce po porodu pokračuje v práci, jako by se nic nestalo... Nama-Hotentotky projevují při porodu obdivuhodnou tvrdost. Na jednu ženu přišly porodní bolesti, když byla sama doma bez jakékoliv pomoci. Jednoduše vyhnala z domu krávu, lehla si do teplé prohloubeniny a sama zde porodila. Večer už seděla u ohně, kouřila a vesele vyprávěla. Jiná velmi mladá žena ráno odešla s dobytkem na pastvu vzdálenou několik hodin; večer se vrátila s dítětem na zádech.“

Také Bečuanky (viz výše) rodí snadno a poruchy se u nich vyskytují jen zřídka. I se zde stává, že ženy pracují na poli až do poslední chvíle, a když na ně přijdou porodní bolesti, povijí dítě a vrátí se s ním bez jakékoliv pomoci do vesnice. Když se u Bečuánek objeví porodní potíže, považují to za něco hrozného a ztrácejí hlavu.

O guinejských ženách napsal cestovatel na začátku osmnáctého století: „Porodů jsou zde velmi pohodlné pro muže, neboť není zvykem, aby ženy zůstávaly dlouho v posteli nebo měly zvláštní nároky na jídlo. Jednoho dne jsem byl náhodou nedaleko místa, kde se černošská žena chystala k porodu. Nenařikala ani při největších bolestech, které trvaly nejvýše čtvrt hodiny, a ještě v ten samý den jsem ji viděl umývat se na břehu moře, přičemž už vůbec nemyslela na svůj porod. Někdy se stává, že rodičky jsou nemocné a musí několik dní ležet, ale to se stává skutečně málokdy.“

Podobné zprávy máme ze Zlatonosného pobřeží, Sierry Leone, Senegalu, Loanžského pobřeží, ze střední a východní Afriky i z Kanárských ostrovů. Snadno rodí i černošky z povodí Nilu. Porodí často na poli a pokojně se vrátí ke své práci. Porod velmi zmáhá jen mladé otrokyně, které byly předtím zašity.

Cestovatelé i lékaři tvrdí o většině amerických žen, že mají snadné porody.

Ženy z Ohňové země rodí bez námahy, neboť jsou jejich novorozeňata velmi malá. Když přijde jejich čas, odejdou se svými přítelkyněmi do nejbližšího křoví a zde nepozorovaně porodí. Patagonky v době svého těhotenství pracují velmi těžce, „což jim příroda oplácí snadnými porody.“ Indiánky v Guayaně „znají málo umění porodních babiček, ale příroda ho naštěstí udělala zbytečným, protože zde snad ani nevědí, co je to těžký porod.“ V Nikaragui viděl cestovatel rodící indiánky takto: klečely na kolenou, kouřily cigáro a v prstech posunovaly růženec.

O Irokézských starší francouzský cestovatel napsal: „Mladé manželky Irokézů se honosí tím, že při porodu nekřičí. Jako je urážkou pro bojovníka, když se o něm řekne, že utekl, tak je urážkou pro ženu, když o ní hovoří, že křičela při porodu.“ Severoameričtí indiáni přímo vyžadovali, aby jejich ženy snášely i těžké a dlouhé porodní bolesti bez nářku a křiku, i když většina porodů probíhala hladce. Když žena projevila slabost, považovali ji za nehodnou mateřství a její děti za zbabělé.

Jeden misionář napsal: „Rudokožci přicházejí na svět bez větší námahy a péče... Porodní bolesti netrývají dlouho, žena zřídka kdy přeruší práci.“ Muž, který žil několik

roků u Siů, poznal ženu, která šla v zimě do lesa na dřevo, cestou porodila, dítě zabalila, položila ho na nasbírané dřevo a tak se šťastně vrátila s dítětem i dřevem do osady vzdálené několik mil. Jiný cestovatel vypráví o indiánské skupině Ploskolebů a Kootenahů, mužů, žen a dětí, která byla na lovu: jednoho mrazivého dne od skupiny pooděšla jedna žena, sestoupila s koně, rozprostřela na sněhu buvolí kůži a porodila dítě. Přitom dala na všechno dobrý pozor. Potom dítě zabalila do šátku, znovu sedla na koně a dostihla skupinu dřív, než zpozorovali její nepřítomnost.

O Bambarkách (Bambarové, pův. obyvatelstvo v Gambii a Senegalu) se píše, že když žena porodí na poli, položí dítě do kalabasové misky a jde ho umýt až domů. Cestou se nesmí kalabasy dotknout, a tak s ní i s dítětem balancuje na hlavě, ačkoliv je s dítětem ještě spojená pupeční šňůrou. Dokud totiž pupeční šňůra sama neodpadne, do té doby je dítě pod ochranou dobrého ducha, který by její odstranění považoval za zásah do okruhu své moci.

Hrdlička⁶⁵ sledoval u dvaapadesáti indiánek délku jejich porodu. U 29 % z 35 Apaček a u 23,5 % ze 17 Pimek trval porod nejvýše dvě hodiny; 7 až 12 hodin trval porod u 31 % Apaček, 7 až 10 hodin u 32 % Pimek; déle než den trval porod u 31 % Apaček a 17,6 % Pimek; byly to většinou prvoroďičky. Placenta vyšla téměř bez výjimky krátce po porodu – nejpozději do půl hodiny.

Z množství důkazů o lehkých porodech přírodní ženy jsme vybrali jen nepatrnou část a ty nejtypičtější a nejcharakterističtější příklady. Opačných zpráv se vyskytuje málo. Misionář Dobritzshoffer hovoří o těžkých porodech Abiponek (viz výše) v Paraguayi, ale i brazilské indiánky prý rodí ve velkých bolestech. Jsou to však skutečně výjimky a jejich příčinu přesně neznáme. Hovořily jsme o těchto věcech obšírněji, protože lehké a krátké porody u přírodních národů – ale též u zdravého lidu v porovnání s precitlivělými třídami civilizovaných národů – jsou jedním z důkazů, že takzvaná biologická tragédie ženy je v převážné míře důsledkem nezdravé civilizace, špatné životosprávy a nesmyslných sociálních poměrů.

Jak jsme řekli, přírodní žena často rodí pod širým nebem sama v lese nebo v přítomnosti jedné, respektive vícero blízkých žen.

Černošky kmene Bongo v Súdánu (viz výše) mají tyč natáhnutou mezi dvěma stromy, kterou stojící žena uchopí jako hrazdu. V přestávkách mezi porodními bolestmi chodí pomalu sem a tam, jen co však nastanou, uchopí tyč, roztáhne nohy a tlačí dolů. Pomocnice klečí před ní, aby dítě nespadlo na zem. Tyč mezi stromy je stále připravena pro každý porod. Když skončí, jde matka s dítětem k vodě, aby se vykouply. Přívod, v jehož čele nese tancující žena plodové lůžko (placentu), dojde k řece za veselého zpěvu a křiku. Zde žena placentu odhodí co nejdále.

Do lesa chodily rodit i ženy mnohých severoamerických indiánských kmenů, například Siů, Komančů, Tonkavů, Propíchnutých nosů, Apačů, Čejenů a dalších. Žena sama nebo v doprovodu příbuzných a přátel opustila vesnici a vyhledala si opuštěné místo, nejraději u tekoucí vody, aby se zde pak mohla i s dítětem umýt. Když porodila a očistila se, vrátila se domů. Také Australky nejraději rodí v lese.

U přírodních národů se však setkáváme i s opačným jevem, totiž s *veřejným porodem*.

O Kamčadalkách napsal výborný pozorovatel Steller, že rodily vkleče za přítomnosti všech lidí z vesnice, bez rozdílu stavu a pohlaví. I na Havaji byl kdysi porod veřejným aktem. U Kara-Bataků na Sumatře viděl cestovatel veřejný porod náčelníkovy ženy. Také na Aruských ostrovech, na souostroví Kei, v bývalé Holandské Indii, v Guineji a u některých kmenů jihoamerických indiánů jsou dodnes

běžné veřejné porodů. U indických mundských Kolů bývají u porodu vlastní i cizí děti různého věku. Cestovatel k tomu poznamenává: „Tato přirozenost, která nám připadá hrubá, však nemá špatný vliv na mravy dětí.“ A Reitzenstein dodává právem: „Což je ostatně zřejmé.“

Většinou však krátce před porodem odchází těhotná přírodní žena do samostatné chatrče, stanu nebo jurty, které stojí v blízkosti rodového obydlí nebo vesnice. Je to zvyk velmi starý a rozšířený a souvisí a pověrou, o níž jsme už hovořili, že totiž výměšky z ženských pohlavních orgánů jsou nečisté a nebezpečné a že žena musí být zároveň chráněna před zlými duchy.

Alafurka na Seramu (viz výše) si pro porod vyhledá vhodné místo v lese nedaleko vesnice, většinou u tekoucí vody. Zde jí postaví *paparissan*, malou chatrč zhotovenou z tyček a listů, kde se může skrýt před deštěm. Je u ní stařena, která jí poskytuje služby porodní báby. Podle jiné zprávy na některých místech postaví manžel své ženě zvláštní porodní chatrč, kterou opustí až třetí den po porodu. Mnohé ženy však rodí doma. Rodit doma ale mají přísně zakázáno Patasiva-Maselky na tomtéž ostrově. Jako obecní porodníci používají stejnou chatrč, do které se uchylují menstnující ženy. Domů se smí vrátit až tři dny po porodu, když se vykoupu.

Giljaci (Nivchové, viz výše) zavedou rodící ženu i v největší fujavici do samostatné boudy ve křoví, kterou ženy používají jako záchod a kam nesmí vstoupit ani jeden muž, aby neutrpěl těžkou újmu. Tuto porodní chatrč, *lan raf*, postaví narychlo v poslední chvíli. Je sbitá z prkna, střechu má z březové nebo jedlové kůry a připomíná spíše psi boudu než místo, kde má na svět přijít nová bytost. Naproti tomu prý obklopují Giljaci těhotnou ženu velkou péčí. Do zmíněné chatrče, v níž udržují mírný oheň, ji dopraví deset dní před předpokládaným porodem. Rodící ženu zde zřejmě nepokládají za nečistou, protože se po porodu nemusí podrobovat očišťovacím procedurám. Po dobu pobytu v boudě se o ni starají pouze ženy, které jí pomáhají při porodu a potom vykoupu novorozěňátko nejednou i ve čtyřicetistupňovém mrazu.

Na Novém Zélandu pokládali těhotnou ženu za *tabu*, nesměla se tedy stýkat s jinými lidmi a poslali ji do chatrného přístřešku z větví a listů, který ji sotva uchránil před deštěm, větrem a slunečním žářem. Podle jejího postavení ji obsluhovala jedna nebo více žen, které byly také *tabu*. Toto odloučení trvalo ještě několik dní po porodu a po celý čas bylo i novorozené vydané napospas každé nepohodě.

Některé kmeny nazývaly porodní chatrč „domem plodu“. Když rodila žena náčelníka, přešla druhý den do „domu-hnízda“. Zatímco „dům plodu“ byl prakticky kůlnou, „dům-hnízdo“ byl už lépe vybaven. Když bylo ženě *tabu* odňato, mohla zde přijímat návštěvy příbuzných a přátel. Když bylo hezké počasí, nešla do „domu plodu“; tak potom označovali i místo, kde porodila. Jídlo jí donášeli do určité vzdálenosti od „domu plodu“ a musela ho sníst venku, nesměla si z něho nic vzít s sebou, jinak by bylo dítě vydané všem možným nebezpečím, jaká jen mohou lidi postihnout.

Také na Havaji je porodní chatrč *tabu*. Žena v ní leží na malém kousku látky a je přikrytá pokrývkou z morušové kůry. Muž čeká nedaleko chatrče, do níž vejde po oznámení narození dítěte, aby sám přeřezal pupeční šňůru. Na karolinském ostrově Mamoluku odejde ženy, když přišel její čas, do porodní chatrče, *imven naukat*, do které muž vůbec nesmí vstoupit. O pomoci porodní báby nevědí domorodci nic, proto se snaží zabránit špatnému průběhu porodu, který podle nich způsobují zlí duchové, jen zaklínáním a kouzly.

Nejmocnějším zlým duchem je „černý duch“. Je to lesní duch, silně zarostlý, strašidelného zevnějšku. Čarodějník před chatrčí se ho snaží zahnat. V noci toto místo hlídá šest mužů s pochodněmi. Do blízkého lesa hodí nebo zavěsí pro ducha ovoce, ryba a další jídla. Když zaslechnou mlaskání a pokrmů do rána zmizí, je to příznivé znamení; pokud je pokrm i ráno na svém místě, znamená to, že se zlého ducha nepodařilo odlákat. Rodičku neviditelně ohrožují i dva ženští duchové, sestry; chtějí jí prý udělat díru do prsu a sežrat oči.

Uluové (Vulvové, v Mosquitorí, viz výše) jsou dobromyslní, ale velmi zaostalí indiáni, kteří nežijí v osadách, ale rozptýleně. Jednu skupinu tvoří dvě tři chatrče. Každou z nich obývají tři nebo čtyři rodiny a každá má ohniště v jednom koutě; zde si vaří své banány a brebentí. I když jsou u nich porody už vzácné, musí žena ihned po příchodu bolesti odejít do odlehle chatrče v lese, kde ji ostatní ženy opatrují a nosí ji potravu.

Severoameričtí indiáni měli různé zvyky. U Čipevajů a Vinebagů rodila žena v zimě v odděleném stavu nedaleko rodinné chatrče, za špatného počasí v lese. Ženy Komančů rodily také v lese, ale kromě toho měly i samostatnou chatrč z chrástí. Byla šest až sedm stop vysoká, v průměru měla asi osm stop, přičemž vchod byl řešen tak, že jeden konec stěny trochu převyšoval druhý. Nedaleko vchodu vyčnívaly ze země tři kůly z tenkých stromčků, které byly od sebe vzdálené deset kroků a vysoké čtyři stopy. V chatrči byly dvě pravoúhlé vyhloubeniny v zemi, deset až osmáct coulů široké, u každé z nich stál kůl. Do jedné vložili horký kámen, do druhé nasypali trochu sypké hlíny, aby vsakovala stolicí a moč. Na ostatní půdě ležely různé byliny. Tak připravili místo pro porod, když se usadili. V době, kdy nebylo chrástí a listí, vyplňovali mezery kusy šatstva nebo je zakrývali kůžemi. Když byli na pochodu, nacházeli pro rodící ženu jen přirozenou ochranu pod blízkým stromem.

Ženy východním Eskymáků přivádějí první dítě na svět v obyčejném iglú, ale při dalších porodech musí použít samostatné chatrče vystavěné pro tento účel. I Eskymačky v západních oblastech musí rodit v malé chatrči, ve které jsou zavřeny s nějakým zvířetem, většinou psem, a to bez jakékoliv pomoci. Cestovatel, který navštívil několik takových chatrčí se šestinedělkou a novorozencem, našel v jedné zvláště malé fenku se štěňaty. Nebudeme dále vypočítávat všechny přírodní národy, u nichž se porodní chatrč v té nebo oné podobě vyskytovala nebo vyskytuje.

Ve svém obydlí rodí například několikrát zde už zmíněné Atježanky. Rodičku položí na zem, na kterou rozprostřeli bambusové látky. Na těchto látkách musí ležet po dobu celého porodu i kdyby trval bůhví jak dlouho. Štěrbínami v podlaze může zároveň odtékat plodová voda dolů pod kolovou stavbu, kde ji zachytávají do jakési nádoby z listů stromu, do které nasypali trochu soli a popela. Když plodová voda a krev stekly do nádoby, velmi pečlivě ji přikryjí velkými a hrubými pandanovými listy.

Některé indiánky rodí jen na holé zemi, nejvýše je přikryjí buvolí kůží, starým šátkem nebo trochou suché trávy a mechu. Nejčastěji pokryjí vrstvu hlíny buvolí kůží. Naopak když Xhosa-Kaferka rodí doma, klečí nahá na hromadě hlíny, aby kapky krve neznečistily její šaty nebo podlahu. Samoánky se nejpozději v osmém až devátém měsíci přestěhují ke svým rodičům, kde očekávají porod. Na Gilbertových ostrovech si vyhledá žena pěstouny pro očekávané dítě, kteří by ho adoptovali a potom porodí v domě pěstouna, *džibuma*. Pokud rodí doma, přestěhuje se do pěstounova domu později.

Přírodním národům pomáhají při porodu různí *porodní pomocníci nebo pomocnice*. Když podle nejprimitivnějšího zvyku ponechává muž, rodina či kmen rodící ženu o samotě, neboť považují normální porod – koneckonců akt příliš vážný – za bezvýznamnou věc a starají se jen o to, aby byla rodička oddělena od ostatních, je jistě kulturním pokrokem, pokud muž svou ženu v její těžké hodině neopustí, ponechá ji v obydlí a obstará jí jiného pomocníka.

Tak to bylo například na Antilách, kde si žena v očekávání lehla na postel, muž svou postel přenesl do jiné místnosti a zavolal souseda, aby ženě pomáhal. Sám muž pomáhá ženě například u brazilských indiánů Karajá. Žena sedí na patách, rukama objímá desku a muž jí zezadu silně svírá tělo. Vlastní muž asistuje při porodu u severoamerických indiánů, na Andamanách a v Evropě u Loparů (tj. Laponců, ve Skandinávii a na poloostrově Kola).

Zpravidla však pomáhá rodiče žena, neboť porod se považuje za věc, která má před muži zůstat skrytá. Není to však ze studu, ale z pověr či sociálních důvodů.

U západoafrických Ewweů, Samoanců a částečně u Malajců pomáhá rodiče matka, na Malabarském pobřeží (v Přední Indii u Arabského moře) tchyně. Určitým pokrokem je, když nepomáhají ženě jen příbuzní nebo její kamarádky, ale „*zkušené ženy*“, jako například u Dajaků na Borneu, na Aleutách, u Kabyľů, Súdanců, beduinů a dalších. U Hotentotů, Křováků a Hererů rodí žena vleže na levém boku. Sedí u ní tři čtyři stařeny, které jí při každém návalu bolesti stlačují dělohu. Taková pomoc však nebývá vždy užitečná.

O domorodkách na Filipínách jistý lékař napsal: „I když je nezkušenost chrání před jistými praktikami, které v jiných zemích omezují plodnost, všeobecně jsou tu nepříteli početné rodiny. Přemísťování dělohy a chronické zápaly, důsledky násilných praktik, které dělají domácí matrony ze strachu, aby nebyl porod těžký, ale také nedostatečný klid šestinedělek, mají za následek brzkou neplodnost žen.“ Na Filipínách dosáhnou některé „*zkušené ženy*“, hlavně když jsou už starší, titul *mabutin gilot*, dobrá bába. Na ostrově Seram je nazývají *ahinatukaan*, na Timorlautských ostrovech (dříve Tenimberské souostroví) *vata sitong*, na ostrově Viti Levu *aleva vuku*, u Basutů *babele xisi*. S profesionálními porodními bábami se setkáváme například u Masajů a Svazijců. Porodní báby, *in gaiotoijok*, jsou u Masajů velmi vážené.

První takovou bábou byla prý Nairenna, jejíž jméno pochází od toho, že při porodu měla ovinutou pupeční šňůru okolo krku. Jsou to starší ženy, žijící přímo v kraalu nebo v kraalu sousedním, a porodnictví vykonávají řemeslně. U Svazijců dostávají peněžitou odměnu a šaty rodičky. Při porodu jen masírují tělo rodičky a oddělí pupeční šňůru. Jsou prý poměrně rozumné a čistotné. V Mexiku porodnice zpracovávají rodiče už v sedmém měsíci těhotenství břicho a záda pěstmi, často až půl hodiny, až se žena bolestí svíjí. Tomuto zvyku lze připsat časté potraty, i když podle jejich přesvědčení se tím zabezpečuje dítěti správná poloha. Když se při porodu zjistí nesprávná poloha plodu, chytí rodičku za nohy a třesou jí, aby prý dítě zaujalo polohu hlavičkou ven. Domorodé porodní báby mají například pouštní Arabové, Marokánci aj., ale také některé kmeny severoamerických indiánů, stepní Tunguzové (dnes častěji Evenkové, mezi Jenisejem a Ochotským mořem), sibiřští Burjati, dále jsou známe na Malakoe, v bývalé Holandské Indii, na Karolínách, Nových Hebridách atd.

Ještě dále pokročili Atježané a Fidžijci, o nichž jsme zde už psali několikrát. U

Atježanů patří porodní báby ke zvláštnímu stavu. Bývá to vždy starší žena, *bi-dan*, která pozná těhotenství a porod z vlastní, podle možnosti bohaté zkušenosti a kromě toho se učila u jiné porodnice. Do její kompetence spadá nejen porod, ale i věci související s dětmi, s mladým manželstvím a nejednou i s vyháněním plodu. Kromě těchto žen existuje i další stav *babiček*, ale těch je jen několik. Jsou to jakési hlavní porodní báby, které volají na radu a pomoc jen v těžkých případech. Nazývají je *bidan dalam*, což znamená, že pracují uvnitř těla. Fidžijci mají odpradávná domorodé báby, *aleva vuku*, které dělají ze svého umění tajemství a obklopují se záhadnými ceremoniály: krátce předtím, než se vzdají svého povolání, zasvěti do něho svou nástupkyni. V odlehlých krajích pomáhají při porodu i evropským ženám.

Na Malakce mají porodní báby přímo výsadní postavení. U Orang-Belendů (Orangové viz výše) bydlí v samostatné chatrči, která stojí přímo na zemi a nikoliv jako ostatní chatrče na bambusových kůlech. Do chatrče mohou vejít jediné ženy. Vchod je velmi malý a nízký, aby dovnitř nebylo vidět. Když je bába vdaná, bydlí s mužem v obyčejné chýši, ale kromě ní má ještě svou porodní chatrč. Někteří lidé říkají, že chatrč je tak nízká proto, neboť bába je stará a slabá, jiní zase, aby se do ní nemohli dívat zlí duchové, nebo i to, aby ji bylo možno dobře rozeznat a aby do ní nevešel nepovolaný člověk. Chatrč zároveň slouží za porodnici a ženy zde přežijí dva týdny šestinedělí.

Muži pomáhají při porodu u Kalmyků, na Havaji, u mnohých černošských národností, u Tengerců na Jávě (viz výše), na ostrově Bali. Na Filipínách splňuje tuto funkci muž zvaný *teneador*. Uchopí rodičku zezadu a stlačuje její spodní část těla. Když leží rodička na rohoži, stoupne si *teneador* k její hlavě a odtud stlačuje dno dělohy.

Porodní poloha ženy je u přírodních národů různá a sotva se asi podaří zjistit, do jaké míry souvisí určitá poloha s charakteristickými vlastnostmi nebo fyzickými znaky příslušné rasy. Přírodní ženy rodí skutečně všelijakým způsobem a bylo by nesnadné roztrždit národy podle porodní polohy, která je u nich obvyklá. Mělo by to smysl jen tehdy, kdybychom mohli zjistit, zda je určitá poloha výsledkem určité tělesné skladby, jenže to se nezdá pravděpodobné.

Velmi často se vyskytují úplně odlišné porodní polohy i u kmenů velmi příbuzných a není také vzácností, že znají třeba několik poloh v jednom kmeni. Ženy mexických a severoamerických indiánů rodí téměř ve všech polohách. U přírodních národů je nejrozšířenější polohou polosed a dřep. Krikské indiánky leží při porodu na břichu.

Podrobný přehled porodních poloh podle Bartelse vypadá takto:

I. *Poloha vleže*: 1. Vodorovná poloha na lůžku nebo na zemi, 2. poloha na zádech (například na stole) s nohama visícíma dolů, 3. poloha na zádech s vyvýšeným zadkem a se sníženou hlavou a rameny, 4. vodorovná poloha na boku, 5. vodorovná poloha na břichu.

II. *Poloha pololeže nebo vsedě se zakloněným tělem*: 1. Na lůžku se šikmou oporou zad (poduškou nebo obrácenou stoličkou), 2. Na zemi se stejnou oporou, 3. Na stoličce v náruči sedící osoby, 4. Na stoličce mezi stehny sedící osoby, 5. Na porodní stoličce se šikmým opěradlem, 6. Na klíně druhé osoby v sedící poloze nebo ležmo v náruči, 7. Na zemi ležmo v náruči a mezi stehny druhé osoby, 8. Na kame-ni, přičemž se rodička drží dvou kůlů.

III. *Poloha polosedě*: 1. Na lůžku, 2. Ve visuté rohoži stočené jako na houpačce,

3. volně na stoličce nebo podušce s oporou o člověka nebo nějaký předmět, 4. volně na zemi nebo s oporou na zádech druhé osoby a s rameny s ní zkříženými, 5. Na porodní stoličce.

IV. *Poloha v dřepu*: 1. volně, jako při vykonávání potřeby, 2. volně, ale hlavu přidržuje vzadu stojící osoba, 3. volně, ale ruce se drží visícího provazu, 4. volně, ale ruce jsou položeny na ramena vpředu sedící osoby, 5. s oporou na zádech druhé osoby.

V. *Poloha vkleče*: 1. s horní částí těla volně vzpřímenou nebo s rukama držícíma svislou oporu (provaz nebo hůl) či s oporou druhé osoby držící ženu v podpaží, 2. horní část těla je zakloněna dozadu, ruce se přidržují vodorovné opory nebo se opírají o hrudník druhé osoby, 3. horní část těla je zakloněna celkem dozadu, 4. horní část těla je nakloněna dopředu a leží na špalíku nebo stoličce, 5. Na kolenou a rukou, 6. Na kolenou a loktech, 7. Na kolenou a prsou.

VI. *Poloha vestoje*: 1. vzpřímeně, s volně roztaženými nohama nebo s oporou druhé osoby, 2. s nakloněním dopředu, 3. se záklonem vzad, záda jsou opřena o strom.

VII. *Visící poloha*: 1. Na vodorovné opoře nebo větví stromu jako na hrazdě, 2. Na vyšší osobě, kterou rodička drží okolo krku.

VIII. *Vznášející se poloha*: 1. Na zádech s rameny opřeny o podušky, na šátku pod zadkem, který drží dva pomocníci stojící vedle postele tak, aby se střed těla vznášel, 2. svisle na provazech protáhnutých v podpaží, 3. se zdviženými rukama přivázanými za strom, aby se špičky nohou dotýkaly země.

Podle Bartelse se vyskytují hlavní porodní polohy u přírodních národů (příčemž někde Bartels vyjadřuje výskyt etnický, někde geograficky) asi takto:

Poloha vleže. Asie: Sumatra, ostrovy Kei, Luang, Sermata; Oceánie: Austrálie, Havaj; Afrika: Uganda, Kongo; Amerika: Brazílie, Antily, Oregon, Čejeni, Komancové, Kajovejové, východní Apačové.

Poloha vleže na boku. Jihozápadní Afrika.

Poloha pololeže nebo polosedě se zakloněným tělem. Asie: jižní Indie, Atježané na Sumatře, Andamanské souostroví; Oceánie: Havaj, Karolíny; Afrika: Bari, Madi, Kidž, Moru, Šuli; Amerika: Mexiko, Kalifornie, severoameričtí indiáni.

Poloha vsedě. Asie: ostrovy Amboin, Seram, Gorong, ostrovy Kei, Aruské ostrovy, Luang, Sermata, Dana, Bali, Serua; Oceánie: Austrálie, Dorah-Bai; Afrika: východní Afrika, Nam-namové, Šuli, Kerriové, Baganda, Jerri, Soho, Zjo v Nigérii, Kanárské ostrovy; Amerika: guatemalští indiáni.

Poloha v dřepu. Asie: Arabky, Nias, Buru, Amboin, Gorong, Aruské ostrovy, Uliášovy ostrovy, Seram Laut, Timorlautské ostrovy, Leti, Moa, Lakon, Erar (Eerar); Oceánie: Mikronésie, Polynésie, Nová Guinea; Afrika: východní Afrika, Kafrové, Vasuguové (Waseguové), Zlatonosné pobřeží; Amerika: guatemalští indiáni, Mexiko, staří Peruánci, čemoši a severoameričtí indiáni.

Poloha vkleče. Asie: Kamčatka, Watubelské a Babberské ostrovy; Oceánie: Nový Zéland, Murrayovy ostrovy, Dorah-Bai; Afrika: Masajové, Nigérie; Amerika: mexičtí indiáni, čemoši a většina severoamerických indiánů.

Poloha vestoje. Asie: Seram; Oceánie: Filipíny, Nová Británie; Afrika: Dárfúr, Somálsko, Wakambové, Bongové, Hotentoti; Amerika: mexičtí a severoameričtí indiáni.

Visící poloha. Asie: Kar-Kirgizové; Amerika: Apačové, Irokézové.

Vznášející se poloha. Asie: Alafurové na Seramu; Amerika: indiáni a venezuel-

ští černoši.

Vlastnímu porodu předcházela příprava mnohých medicínálních i mechanických pomocných prostředků, nejčastěji jsou to bylinné přípravky. Setkáváme se s nimi u černošek ve střední Africe, na Kanárských ostrovech, na ostrovech Buru, Amboinu i na Uliášových ostrovech, u Havajců, Samoanců, Orang-Belendů, mezi severoamerickými indiány, ve starém Mexiku a podobně.

Černoškám v Moru přistaví například k posteli hrneček s domácím pivem připraveným z mletých semen. Hrneček je přikrytý listím a žena se může osvěžovat nápojem přes sací trubičku. Někde používají odporné tekutiny vyvolávající zvracení a tím i tlak na spodní část těla. Už uváděná doekoen v bývalé Holandské Indii (viz výše) dává proto rodičce pít studenou vodu, v níž si nejstarší žena, přítomná porodu, umyla nohy nebo její vlastní moč. Zvracení se snaží vyvolat i indiánští Kajovejové. Natírání, polévání studenou vodou a napařování používají například v Guatemale, severním Mexiku, na Babberských ostrovech, v Peru, v Austrálii, v Nové Guineji, u černošských Šuliů.

Někde zase nutí rodící ženu, aby *tlačila*. Hotentoti prý rodičku kvůli tomu i bijí. Rodička uněla potlačuje sténání a nařikání především ze strachu před zlými duchy, ale i proto, aby se její porod urychlil. Kalmykové zavazují rodičce šátkem ústa a nos.

Samoanci (viz výše) popsali cestovateli domácí porod takto: když se blíží den porodu, přijdou dvě stařeny. Jedna si sedne rodičce k nohám, druhá k hlavě. Potom řekne stařena, která sedí u nohou: „Děvče, buď silné, dělej svou práci dobře a pořádně tlač.“ Stařena u hlavy chytí rodičku, stlačuje jí ramena, bije ji do hlavy a volá: „Děvče, buď silné, jen nebuď slabé! Nebo chceš zemřít?“ Potom silně stlačuje rodičku, až dítě vypadne.

Na Babberském souostroví po dobu celého porodu natírá rodičce jedna žena břicho, druhá záda kalapovým mlékem. U Orang-Belendů na Malakce rodičku silně stáhnou šátkem ve výšce žeber. Žena, která klečí po pravici rodičky, stlačuje její břicho shora dolů a zároveň utahuje šátek od pupku dolů. Toto stlačování, *tampoo*, dělá oběma zápěstími, přičemž prsty jsou obráceny vzhůru. Celá procedura se několikrát opakuje s krátkými přestávkami a je prý velmi účinná. Podobné manipulace, nejednou velmi drsné, se často používají hlavně při těžkých porodech.

Zvláště originální jsou v tomto směru Kanačky (viz výše). Když se přiblíží den porodu, odejde matka na mořský břeh a s těžkým kamenem v obou rukou se vrhne do příboje. Příboj je často tak silný, že ji srazí do vody. Pokaždé však vstane a opět se vrhne proti přílivu. Až potom odejde rodit do chatrče.

Jiný mechanický zákrok se používá například v Guatemale. Po dobu porodních bolestí se opírá porodní bába sedící rodičce koleno o kříž a v přestávkách mezi stahy jí násilně rozšiřuje rukama a nehty pochvu a děložní otvor. Podobně to dělají porodní báby v bývalé Kočincíně (sev. Vietnam), u některých kmenů severoamerických indiánů a prý také u Eskymáků. U Svazijců rozšiřuje bába pohlavní otvor rodičky tím, že ho nařeže břitvou.

Velmi působivě popsal porod Eskymačky známý norský vědec Knud Rasmussen: „Porod se koná ve velké místnosti, kde se sejdou všichni obyvatelé domu, nejednou je jich až sto, a čekají do chvíle, kdy se objeví plod. Když žena ucítí porodní bolesti, zavolají několik starších žen, které jí mají pomáhat. Porodní bába si sedne za rodičku na prýčnu, stlačuje a tře jí tělo, aby snáze rodila... Snaží se ji různým způsobem zabavit, aby zapomněla na bolesti. Když porod trvá neobyčejně dlouho, musí bába plod volat. Dělá to krátkými flétnovými tóny do lůna ženy.

Když se porod protahuje, musí zavolat dítě – chlapce nebo děvče – které přišlo snadno na svět, vezme kousek šlachy, otře ji o tělo rodičky a dá ji dítěti, které s ní vyběhne z domu a položí ji na zídku u vchodu, stejně i kousek slaniny, s níž porodní bába třela tělo rodičky. Bába přitom odřikává zaklínadla. Šlacha má tajemným způsobem pomoci vytáhnout dítě z mateřského lůna, zatímco kousky slaniny ho mají jen lákat. Když nepomohou ani tato opatření, zavolá bába ženina muže a ten musí neustále běhat z domu do domu, aby tak přinutil své dítě utíkat za ním. Mezitím bába stále vábí dítě a volá do lůna rodičky: „Pojd', pospěš si a jdi za svým otcem.“ Jen co se objeví hlavička dítěte, musí bába třikrát zvolat, že přichází.“

Tu a tam vytahují porodní báby dítě, pokud jen mohou zachytit některou jeho část. Zjistilo se to u Estonců, Lotyšů, ruských Vodáků, v Persii, v jižní Indii, na Filipínách, v Kalifornii a jinde. Také japonští Ajnové (Ainové, viz výše) tahají dítě při nesprávné poloze za vystupující části, ale používají k tomu ovinutý řemen nebo provaz a v okamžiku, kdy se objeví ruka nebo noha, tahají za ni, až je dítě venku naráz nebo po částech. Tyto zásahy však nelze zaměňovat za celkem nevinné tahání dítěte, když už jeho hlavička a ramena opustily mateřské tělo. Když se mírně tahá za horní část dětského tělíčka, lehčeji projde pochvou dolní část, čímž se porod usnadní. Dělají to téměř všechny porodní báby a při správné opatřnosti a jemnosti je to způsob zcela neškodný.

Existuje bohatý etnologický materiál o způsobech a nástrojích, jimiž se u přírodních národů odděluje pupeční šňůra. Lasturou oddělují tuto šňůru například Australci, Maorové, domorodci na Viti Levu, Minkopové (Andamanci), Negriti, někteří brazilští indiáni, Eskymáci, kmeny z Ohňové země; klokaním zubem to dělali na Queenslandu, ostrým kamenem nebo kamenným nožem na Markézách, Havaji, Kamčatce, jihoameričtí Papudové, Tupiové, pazourkovou čepelí Čejeni, ostřicí indiáni Kobéau, třtinou či rákosem Masajové, palmovým nožem Orang-Semangové, bafiotští černoši, dřevěným nožem Orang-Hútanové, dřevěnou pilkou Orang-Senové, srpem v jižní Indii, čepelí šípů Henebada-Veddové; nehty přestípují pupeční šňůru ve střední Austrálii, zuby ji překusují na Gilbertových ostrovech, na ostrově Savage, dále někteří brazilští indiáni, Tupiové, Varanové, v bývalé Britské Guayaně, černoši ve střední Africe.

Nejrozšířenějším nástrojem je však bambusová tříska nebo bambusový nůž, kterým oddělují pupeční šňůru na Nové Guineji, Nových Hebridách, Samoa, v Nové Kaledonii, na Alafurském souostroví, na Aruských ostrovech, na Sumatře, Jávě, Filipínách, na Malabarském pobřeží, v Nilgínském pohoří, dále Suluové (na Suluských ostrovech), Orang-Beuové, Orang-Lautové, v bývalé Kočínčině, Arekujanky v Brazílii a tak dále.

Ale jsou i jiné způsoby k oddělení pupeční šňůry. Například v Kamerunu u kmene Volofů, ji oddělí roztrhnutím, Apačové ji roztlučou, Vapogorové rozemelou prsty, Karaibové v Guayaně a Surinamu ji upálí ohněm. O mnohých přírodních národech jsme se dočetli, že používají nože, břitvy nebo nůžky, protože to však není vždy jisté, o jaký druh těchto nástrojů jde, zda o primitivní nebo importované kovové, nezařadili jsme je do předchozího výčtu. Víme však, že primitivní způsoby oddělování pupeční šňůry se stále více nahrazují bezpečnějšími zákroky pomocí nástrojů vyrobených kovoprůmyslem.

Při těchto manipulacích existují různé možnosti i v příbuzných kmelech nebo kmelech stojících na stejném stupni kultury. Jedni oddělují pupeční šňůru dřív, než placenta opustí tělo matky, jiní to dělají až po jejím odchodu. V tomto případě oddělí

pupeční šňůru hned po odchodu placenty nebo novorozeně a někdy i plodový koláč nejprve namažou a umyjí. Mnohé přírodní národy používají různé metody k zastavení nebo zamezení krvácení při oddělování pupeční šňůry. Podvazují je rostlinnými vlákny nebo nitěmi, jiné na ní dělají uzel nebo dítě několikrát otočí tím samým směrem okolo placenty, takže nastane stočení pupečních žilek. Další národy používají medikamenty zastavující krvácení či zbytek pupeční šňůry zuhelňují ohněm nebo žhavým nástrojem, přičemž však hrají nemalou roli i různé pověry. U nejjednodušších způsobů oddělování pupeční šňůry – roztrhnutím, přeštípnutím nehty, překousnutím zuby, přetlučením kameny, přeřezáním lasturou, kamenným nebo dřevěným nožem – i když se přímo nedbá o to, aby se zastavilo krvácení, zamezuje se mu vlastně tím, že vnitřní vrstva tepen se stáhne a uzavře otvor v artérii.

O Negritech na Filipínách vědec píše, že roztrháním blan a cév při oddělování pupeční šňůry bambusovou trískou, ústřicovou lasturou nebo kamenem zastavují krvácení bezpečněji, než kdyby se udělalo podvázání.

Pupeční šňůra i placenta jsou u přírodních národů velmi důležité, neboť je lze využít k různým kouzlům. Proto zbytek pupeční šňůry často zahrabou nebo hodí do vody. V Ugandě si ji uschovají až do slavnostního pojmenování dítěte, kdy s ní udělají zvláštní zkoušku. Hodí ji do nádoby, v níž je mléko smíchané s pivem a vodou: když plave, je dítě legitimní; když se ponoří, vzniklo prý při cizoložství a matka tme, že dostane pořádný výprask. Některé národy si ji pečlivě schovávají, neboť si myslí, že jinak by přinesla dítěti neštěstí. U Ajnů (Ainů) nosí matka zbytek pupeční šňůry stále u sebe a dávají ji její zbytek i do hrobu. Podobně zacházeli i s placentou. Její odchod se snaží urychlit různými prostředky. Proto Smálky pijí teplé ovčí mléko, které má čistící účinek.

Velmi rozumně si počínají Australky. Vyhrabou do země malou jamku a skrčí se nad ní jako při potřebě. Tento tlak na břicho je velmi účinný. V jihozápadní Africe přiváží ženě na pupeční šňůru kámen, se kterým ji nechají chodit. Atjezané jsou toho názoru, že placenta dívky je její sestrou a placenta chlapce jeho bratrem. Usuší ji a zakopou, a když má dítě větry nebo jiné tělesné nepříjemnosti, jsou pevně přesvědčeni, že placenta ve svém hrobu onemocněla. Proto jí kladou na hrob léky. Když se zdravotní stav dítěte přesto nezlepší, domnívají se, že má placenta nepříjemný hrob a chodí si hrát se svým dvojčetem, hlavně tehdy, když vidí, že se dítě ve spánku směje.

Některé národy, například indiáni na Cooperově řece v severozápadní Americe placentu spalují. Totéž dělají i ženy na Mentawajském souostroví. Také na Filipínách hned po porodu běží matka s dítětem k nejbližšímu potoku a po vykoupaní spálí placentu, sebere z něj popel, rozmíchá ho s trochou vody a spolkne, aby bylo dítě stále zdravé. Brazílské indiánky se prý snaží placentu tajně sníst. Když je někdo pozoruje, spálí ho nebo zakopou.

Těžké porody. Nemůžeme se zde podrobně zaobírat mnohými zákroky a zvyky, které používají přírodní národy při těžkých porodech. Věří při nich vždy na uhranutí a zlé duchy, a podle toho i konají: snaží se přinutit démona k odchodu lichterakmi nebo ho plaší pekelným lomozem.

Některé národy jsou zase přesvědčeny o tom, že samo dítě špatně plní své povinnosti a příliš se nesnaží opustit tělo matky, ba dokonce úmyslně maří porod, aby nepřišlo na svět.

Indiáni Papago si myslí, že dítě je tím horší myslí, čím těžší je porod. V takovém

případě je proto pro celý kmen lepší, když zemře matka i dítě, než kdyby ke škodě lidu přišlo takové potomstvo na svět. V Ugandě děti, které se narodí nožkami napřed, usmrtí a pochovávají na křižovatce jako čarodějné. Prý by se staly příčinou smrti rodičů, kdyby zůstaly naživu. Rodiče by se ztratili.

Východní severoamerické indiánské kmeny, Čejení, Arapahové, Kiowové, Komančové a východní Apačové při těžkém porodu prováděly toto: hlavní mastičkář dělal s rodičkou namáhavá kouzla v uzavřené chatrči, stojící stranou od jiných, za doprovodu bubnů, zpěvu, pokřiku a tance. Indiáni běhali okolo ohně, přeskačkovali ho, mávali noži a dělali všelijaké posunky. Vše se konalo velmi vážně, slavnostně a se zřejmou důvěrou v účinnost těchto prostředků. Byli přesvědčeni, že jde o nemoc, která je zlým duchem, jenž vnikl do rodičky, a proto je třeba ho vyhnat magickými kouzly nebo lichotivými slovy. U Kiowů se medicínman snažil zahnat zlého ducha i tím, že cosi foukal (zřejmě prostředek vyvolávající zvracení) rodičce do úst. U Komančů viděl lékař, jak rodičku vynesli z obydlí a jeden pověstný bojovník, celý pomalovaný a vyzbrojený jako před bojem, vyskočil na koně, rozběhl se proti ženě a zastavil se před ní právě v okamžiku, kdy si myslela, že ji už probodne a rozdupe. Ze strachu hned porodila. U severoamerických indiánů nebyl podobný postup vzácný. Starší cestovatelé zaznamenali, že když se porod protahoval, shromáždila se místní mládež před chatrčí rodičky a najednou spustila takový řev, že rodička od hrozného překvapení a leknutí ihned porodila.

Už jsme hovořili o zlém duchovi *asuangovi* na Filipínách. Kromě něho se zde obávají i démona *patianaka*, který porod ztěžuje nebo dokonce znemožňuje. U filipínských praobyvatelů, Aetů, Negritů, zavře manžel chatrč, když na jeho ženu přijdou největší bolesti, založí velký oheň, zbaví se i toho mála, co má na sobě, a zuřivě mává *kampilanem*, dokud žena neporodí. Tagalové (viz výše, stejně Aetové) si představují *patianaka* jako trpaslíka, *osuanga* (nebo *asuanga*), někdy jako psa či kočku nebo také jako švága či ptáka. *Asuang* i *patianak* se živí lidským masem. Když má někde dojít k porodu, objeví se oba démoni, doprovázeni ptákem *tiktikam*, který jim ukazuje cestu, a dělá jim jakéhosi špiona. *Osuang* přiletí, sedne si na střechu sousedního domu, odtud vyplázne jazyk až do domu rodičky a konečnickovým otvorem vytáhne novorozenátka střeva, takže musí zahynout strašnou smrtí. *Patianak* se ani tolik nesnaží o smrt dítěte, i když to na některých místech dělá, ale ztěžuje nebo znemožňuje porod a je nebezpečnější pro rodičku než pro dítě. Obvykle si sedne na nejbližší stranu domu, kde rodička leží, a monotónně si zpívá jako veslaři při veslování.

Proti tomuto démonovi používají různé prostředky. Například těhotnou, kterou přepadly porodní bolesti, přenesou do jiného domu, aby demony obelstili. Zpravidla pak dokonale ucpávají dveře i okna, „že od horka a pachu zdravý onemocní a nemocný se těžko uzdravuje“. Tento zvyk se udržel i v těch zemích, kde sara pověra už neexistuje a vyplývala „ze strachu před průvanem“. Jelikož se *patianak* štítí všeho nahého, vystoupí manžel ozbrojený mečem, štítem a kopím, zcela nahý nebo jen se zástěrkou, na střechu svého domu. Jeho přátelé ozdobení podobně se postaví okolo chatrče i pod ní mezi kůly a začnou zuřivě sekat a bodat do vzduchu. Démoni tak dostanou strach a dají se na ústup. U rodičky, která má těžký porod, střilejí Tagalové z hmoždířů. Předtím ji chránili ohněm, který rozdělali u její chatrče.

Pokřtění Tagalové věří, že jen křest chrání novorozenátka před zlými duchy. Proto když dítě nesou ke křtu, zapalují různé kouřící předněty, aby *osuanga* zahnali. Tam, kde jsou v užším styku s bělochy, zaniká víra ve zlé duchy, nebo to

alespoň tají ze strachu před farářem, ale různé zvyky přetrvávají a v odlehlých vesničkách mají patianak a osuang ještě stále domovské právo.

U Atježanů dávají rodiče při těžkém porodu pít vlažnou vodu, v níž se rozvila takzvaná růže z Jericha. Tento zvyk pochází od Arabů, v jejich poušti tato rostlina roste. Z podobného důvodu se tato květina používá i v Evropě a tento zvyk zřejmě z pochází dob křižáckých výprav. Nazývá se také růže Madony, protože prý vyrostla na těch místech v poušti, jichž se dotkla Panna Marie nohou při útěku z Egypta. Mohamedáni ji nazývají Fatima podle nejstarší a nejoblíbenější dcery Proroka: vyrostla prý z jejího hrobu.

Různé odvary podávají těžko rodícím ženám na Viti Levu, Samoa, u Karaibů, v Guatemale, u severoamerických indiánů, u Svahilců, Masajů, v jihozápadní Africe, u Goldů (Nanajci), a dalších. Ušambarové dávají rodiče banánový list, který pomočil její manžel, u Nam-ňamů pije manželovu krev, u Hotentotů odvar z tabáku v kravském nebo v ovčím mléku.

Goldové (Nanajci, viz výše) kladli rodiče na tělo při těžkém porodu dřevěnou modlu v podobě ženy s dítětem na břichu. Byla chladná a vážila téměř devět a půl kilogramu, takže dráždila dělohu k silnějším stahům. se zatěžkáváním břicha, hnětením, šlapáním, natřásáním a jiným mechanickým trýzněním, nejednou velmi brutálním, se u přírodních národů vůbec setkáváme velmi často při porodních potížích. Rozšířeny jsou také různé zásahy, samozřejmě více méně úspěšné, kterými se porodní báby snaží vnějšími nebo vnitřními hmaty umožnit porod při chybné poloze dítěte. Například Kalmykové i Masajové ve východní Africe umí prý obrátit (podle Brehma) plod do správné polohy; v africkém Uňoru viděl Eminpaša muže, kteří to také dokázali.

Také v některých kmenech tahají a vytrhávají domorodé babky dítě z nerozumu, jsou známy případy, kdy dítě vědomě rozřezou a zabijí, aby zachránily matku. Zjistilo se to u dakotských indiánů, Varangů (psáno i Warangů) ve východní Africe, v jihozápadní Africe, u Atježanů, Bataků atd.

Když Atježané využili všech prostředků a porod přesto nenastal, zavolají *bi-dan dalam*, vzácnou bábu, o níž jsme už hovořili. Ta pečlivě vyšetří polohu plodu a když se přesvědčí, že obyčejná bába bezvýsledně použila už všechny prostředky, pokouší se dítě v těle matky zabít. Nepřetržitě klade na ženino břicho mokré, studené obklady a násilně ho hněte. Když dítě zemře, vejde do pochvy rukou, natřeno olejem, uchopí jeho nejbližší část dítěte a snaží se ho celé vytáhnout. Když se jí to nepodaří, rozhodne se plod rozřezat. Opět si natře ruku olejem, vezme nožík, vejde s ním do pochvy a uřezává kus za kusem dosažitelné části dítěte. Samozřejmě, že často to zaplatí životem i rodička. Když však po mokřých obkladech nastanou nové porodní bolesti a dítě se brzy objeví, nesmírně tím stoupne dobrá pověst hlavní porodní báby. U Varangů na Masajské stepi (vých. Afrika, mezi Kilimandžarem a Viktoriiným jezerem) odřeže bába šípem v krajním případě dítěti ještě v těle matky obě ruce u ramen a potom plod vytáhne.

Některé přírodní národy znaly i tzv. císařský řez. Pozoruhodný případ zaznamenal Felkin⁶⁷ ze středoafričké Ugandy, kde ho měl možnost vidět v roce 1878 v Kahuře: „Asi dvacetiletá prvoroďčka ležela na mírně nakloněném lůžku, jehož čelní strana stála u stěny chatrče. Banánovým vínem ji napůl omámili. Ležela úplně nahá a byla přivázaná k posteli okolo hrudníku, další provaz ze stromové kůry jí obepínal stehna a jeden muž ji držel za kotníky. Druhý muž stojící po její pravé straně upřeně pozoroval spodní část těla. Operatér po levé straně držel v pravé

ruce nůž a mumlal zaklínadlo. Nejprve si umyl ruce banánovým vínem a potom vodou a také umyl i dolní část těla rodičky. Najednou vyrazil ostrý výkřik, který opětovně shromážděný dav před chatrčí, a náhle udělal řez od pánevní kosti až téměř k pupku. Tímto řezem obnažil břišní stěnu i stěnu dělohy, až vytryskla plovodová voda. Na krvavá místa břišní stěny přiložil jeho pomocník rozžhavené železo. Operatér nejprve rychle dokončil řez do stěny dělohy, pomocník držel břišní stěny oběma rukama z boku a jen co operatér stěnu dělohy rozřezal, roztáhl ji dvěma prsty. Potom dítě rychle vyndali, dali ho jinému pomocníkovi a přestříhli pupeční šňůru. Operatér odložil nůž, začal třít oběma rukama stáhnutou dělohu a dvakrát ji stlačil. Nejprve strčil pravou ruku řezem do děložní dutiny a dvěma třemi prsty roztáhl vnější vchod dělohy. Potom ji vyčistil od sraženin a placentu, které se mezitím uvolnila, odstranil břišní ranou. Pomocník se snažil, aby se střeva nevytlačila přes ránu, ale bez úspěchu. Rozžhavené železo použili ještě k zastavení krvácející břišní rány, ale postupovali přitom velmi opatrně. Mezitím operatér dále stlačoval dělohu, až se pevně stáhla; nesešival ji žádnými stehy. Pomocník nyní pustil břišní stěny a na ránu přiložili travnaté pórovité pletivo. Provazy, kterými byla žena pevně připoutaná, rozvázali, ženu přisunuli k okraji lůžka a v náručí pomocníka se vzpřímila, aby mohla vytéci tekutina z břišní dutiny. Potom si žena lehla do původní polohy. Když sňali pletivo z rány, spojili okraje břišní stěny sedmi tenkými vyleštěnými železnými hřebíky podobajícími se jehlám, jaké se používají k zastavení krvácející tepny. Okraje rány ovinuli pevnými nitěmi z kůry. Nakonec na ránu jako silnou náplast přiložili pastu vyrobenou žvýkáním dvou různých kořenů, na kterou přiložili zahřátý banánový list, a operaci ukončili pevnou bandáží z mbuguového lýka. Při sešívání pacientka ani nezasténala a hodinu po operaci se už cítila celkem dobře. Asi za dvě hodiny své dítě kojila. Teplota nemocné se příliš nezvýšila ani v dalších dnech, tep měla 108. Třetí den jí ránu převázali a vyndali několik jehel; zbytek odstranili pátý a šestý den. Rána vylučovala jen velmi málo hnisu, který odstraňovali houbovitou dřevinou. Devátý den už byla rána zhojená."

Je třeba ještě dodat, že některé národy pokládají za příčinu těžkého porodu takzvané cizoložství, tj. oklamání manžela i jeho předků, a podobné „hříchy“.

Vzpomeňme například Madagaskar, Ugandu, Samoa, dále Usambaru (vých. Afrika, severových. Tanzanie a jihových. Keni), Samojedy (tj. Něnce) a Atježany. Žena, ale někdy i muž, se proto musí vyzpovídat, aby měl porod snadnější průběh.

U Samojedů se vyzpovídá těžko rodící žena porodní bábě, zda byla svému muži nevěrná a kolikrát. Stařena si přitom cosi tajemně mumlá a udělá tolik uzlů na tenké šňůrce, kolikrát se to stalo. Zároveň však vezme některý stařec „na paš-kál“ jejího manžela a dokonce se ho ptá, zda neukájel své choutky se sobími kravami nebo fenkami. Také za jeho „hříchy“ udělá uzly na šňůrce. Potom obě šňůry dají vedle sebe, rozdíl odstříhnou a položí rodiče na spodní část těla. Když ani jedna strana nic nezatajila, musí nyní porod rychle skončit. Když se to nestalo, potom jeden z manželů něco zapřel a muka rodičky jsou trestem za nevyzpovídané hříchy. Pro ženu nemá zpověď zpravidla zlé následky, muž si jde pro náhradu k nevítanému pomocníkovi. Když ho žena nechce jmenovat, znamená to, že jde o blízkého příbuzného, jehož muž snadno uhodne.

Dvojčata. Nejčastěji rodí žena jedno dítě, dvojčata jsou poměrně vzácná, trojčata a další ještě vzácnější. Zdá se, že v Evropě dvojčata rodí nejvíce Finky (32 promile), nejméně Francouzky (10 promile); z mimoevropských národů jsou prý dvojča-

ta nejvzácnější u mongolských národů. Dvojčata se vyskytují jednou mezi 40 porody, trojčata jednou mezi 8000 až 11 000, čtyřčata jednou mezi 300 000 až 600 000 porody. Několikanásobné těhotenství je často dědičné jak ze strany matky, tak otce. Pozoruhodná je dědičnost hlavně u trojčat a ještě více čtyřčat, která pocházejí z rodičů, jež jsou sami dvojčaty. Porody dvojčat se mohou opakovat častěji.

Jsou známy případy, kdy žena šestkrát porodila dvojčata, sedmkrát trojčata a čtyřikrát čtyřčata, jiná dvakrát dvojčata a třikrát paterčata, další třináctkrát dvojčata a šestkrát trojčata atd. Jistý nuský mužik měl s první ženou čtyřikrát čtyřčata, sedmkrát trojčata a šestkrát dvojčata, s druhou ženou dvakrát trojčata a šestkrát dvojčata. Nejvíce dvojčat rodí ženy ve věku 25 až 29 let, trojčat ve věku 30 až 34 let. Dvojčata se rodí hlavně ženám, které už měly dítě, nejčastěji při třetím až pátém porodu. V jednom lékařsky zjištěném a popsáném případě šlo o čtyřiatřicetiletou ženu, v jejíž rodině se už několikrát vyskytla dvojčata. Byla to matka sedmiletého chlapce, která v šestém měsíci těhotenství porodila paterčata – jednoho chlapce a čtyři děvčátka; děti byly téměř vyvinuté a po porodu žily hodinu. Paterčata byla ze třech vajíček: dvě měla po jednom plodu, jedno mělo tři plody. Zatím existují jen dva případy šesterčat; jeden je známý i z fotografie z roku 1903. Šlo o černošku v Christiansbergu na Zlatonosném pobřeží, která měla zřejmý sklon k vícečetným porodům. Šesterčata se jí narodila při pátém; podle vlastní výpovědi měla při druhém dvojčata, při třetím čtyřčata a při čtvrtém trojčata. U třech porodů byli otci různí muži.

O případě sedmerčat (z 9. nebo 19. ledna 1600) svědčí náhrobní kámen na zdi jednoho z domů v Hamelnu (Dolní Sasko), a je to zřejmě věrohodná zpráva. Šlo o dva chlapce a pět děvčat. Jinou zprávu o sedmerčatech („původní a telegrafickou“) přinesl jistý římský deník z roku 1899, ale novodobá žurnalistika dávno ztratila důvěru, aby se bezvýhradně dalo věřit jejímu slovu. Podobně se tedy musí posuzovat i zprávy mexických deníků z roku 1922 o osmerčatech.

Dvojčata mohou vzniknout ze dvou vajíček z jednoho nebo obou vaječníků nebo z jednoho vajíčka; v tomto případě jde zase o jedno či dvě vajíčka z jednoho folikulu či o dvě zárodečná jádra jedné vaječné buňky. Jedno dvoujaderné vajíčko se vyskytuje asi mezi 300 až 400 primárními folikuly. Dvojčetných těhotenství je asi 85 procent z dvou vajíček a 15 procent z jednoho vajíčka. Dvojčat stejného pohlaví je o mnoho více než dvojčat různého pohlaví. Dvojčata různého pohlaví jsou *pravá dvojčata*, tj. produkt dvou naráz dozrálých a při té samé souloži oplodněných vajíček. Je pravda, že takto mohou vzniknout i dvojčata stejného pohlaví. Ve většině případů jsou však z jednoho vajíčka, jehož tvořivý zárodek se zdvojnásobil. Tento druh dvojčat se nazývá párová.

Určitě k nim patří i *srostlá dvojčata*, lépe řečeno neúplně rozdvojená, o nichž se mnoho napsalo a která ze peníze ukazovali při různých atrakcích, jako například bratři Toccioví, „dvouhlavý slavík“, siamská dvojčata, sestry Blažkovy atd. Někdy se vyvine jen jedno dvojče, zatímco druhé zakrní jako jeho přívěsek. Dvojčata jsou vždy slaběji vyvinutá než jednorozenci. Pokud jde o váhu a velikost, nedosahují průměrné ukazovatele, ani když jsou donošená. Jsou méně schopná života a jejich úmrtnost je značná. Asi 60 procent dvojčat umírá téměř současně, tj. jedno za druhým v jednom roce, a to nejen v dětství, ale i později. Dvojčata mužského pohlaví jsou na tom hůře než dvojčata ženského pohlaví a také na svět častěji přicházejí mrtví. S dvojčaty různého pohlaví je to poměrně lepší. Oba druhy bývají často neplodné. Pokud jde o trojčata, ani třetina z nich

nepřežije první rok života.

Podvojně těhotenství často vyplývá z dvoudutinové dělohy. U této dělohy se vyskytuje asi desetkrát více dvojčat než jednorozenců. Tento jev, jakož i větší počet mléčných žláz u některých žen (i u embryí lze pozorovat zárodky několika prsů, které se však nevyvinou), opravňuje k názoru, že prapralidé, ba možná i pralidé měli zpočátku víc než dvoje prsa a měli tedy několik mládat jako většina zvířat. Děložní dutina, místo pro vznik dítěte, původně podvojná, ztrácela pomalu v dalším vývoji tuto stavbu, která se u dnešních žen vyskytuje někdy jen v náznacích. Vyvinula se v jednokomorový orgán, neposkytovala už dost místa pro úplný vývoj několika plodů, druhé plody začaly zakrňovat, jako to vidíme dodnes u některého podvojného těhotenství, a tak nastal pozvolný přechod od multiparity (schopnosti vrhat několik mládat) k uniparitě.

Místo dvou až třech mládat začala lidská samička rodit jen jedno dítě. Dvojčata se tedy zdají být starším, atavistickým jevem, který pomalu zaniká. Zda se u člověka vyskytují případy *dodatečného početí* (superfetace), to znamená, zda může po prvním otěhotnění nastat ještě další otěhotnění na základě novější ovulace, jak to lze pozorovat někdy u koní, psů a kočkách, to je dosud sporné. Teoreticky to není vyloučeno. Dodatečné početí by mohlo nastat v tom případě, když je děloha podvojná, po dobu otěhotnění dojde k ovulaci v druhé části a toto vajíčko je oplodněno. Mohlo by nastat i u normální dělohy, kdyby po otěhotnění došlo v prvních dvou měsících těhotenství k další ovulaci, což není celkem vyloučené, a zároveň k oplodnění.

Kromě dodečného početí se vyskytuje i přeožtěkání, oplodnění víceroch vajíček současně (superfekundace), tj. oplodnění dvou vajíček té samé ovulační periody různými kopulačními akty. Když byla kobyla oplodněna koněm a oslem, může vrhnout koňské i oslí hříbě. Podobné případy u člověka, když se například černošky přiznaly, že souložily s bělochem i černochem a porodily přitom dvojčata, z nichž jedno bylo evropský a druhé černošský typ, nebo když se bělošce narodila dvojčata různých ras, jedno bělošské a druhé barevné, protože krátce po sobě souložila s Evropanem i černochem, nejsou jednak přesně zjištěny, ale mohou se vysvětlit i jinak. Byly by důkazem fekundace jen tehdy, když matka patřila k některé třetí rase, protože při křížení ras se podobají děti zpravidla jen otci nebo jen matce, takže například pravým otcem bělošského dítěte bělošky může být i černoch.

Většina přírodních národů nehledí na porod dvojčat jako na bezvýznamnou věc, naopak.

Jedni ho pokládají za velké neštěstí, například Ajnové, Giljaci (Nivchové), Kamčadalové, domorodci na Nauru a Bali, Australci, domorodci v Nové Británii, Nové Guineji, na ostrovech Jap, Dajakové, Basutové, Bavendové, Wakambové (Vakambové), Wašagové (Vašagové), Wahehové (Vahehové), Makalakové, Kondové, ugandští čemoši, Eeové, staří peruánští a mexičtí indiáni, kalifornští, guayanští a brazilští indiáni; jiní zase za velké štěstí, například kamerunští a konžští čemoši, Masajové, Waňamwezové (Waňamwezi, psáno i Vaňamvézové), Ovahererové, Wagajové, Wagogové, Warunové (psáno i Vagajové, Vagogové, Varugové), dakotští indiáni, Nutkové a další.

Mnohé africké kmeny považují porod dvojčat za neštěstí, jednoduše jako jev neobyčejný a nepřirozený.

Na Nigerském pobřeží dvojčata zabíjejí a jejich matka musí opustit osadu a žít v lese. O takové ženě říkají, že určitě byla nevěrná svému muži nebo spáchala

něco velmi špatného. Australci prý zabíjejí dvojčata kvůli nedostatku potravy. V Nové Británii je ponechají naživu jen tehdy, jsou-li stejného pohlaví. Když se však narodí chlapec a děvče, usmrtí je, protože jsou z té samé kmenové skupiny, ale různého pohlaví, takže v těle matky se dostala do svazku, který je proti domácím snubním zákonům.

Svahilci (Wasuahilové, Wasuahili, viz výše) a Waparové (Vaparové) pokládají dvojčata za dílo závistivých duchů: kdyby zůstala naživu, zahynul by celý kmen. Proto se ptají věštby, kterému předkovi mají děkovat za tento danajský dar. Když to zjistí, přinesou mu oběť a prosí ho, aby je v budoucnu ušetřil takových věcí, jinak by byli nuceni ho spálit, totiž jeho lebku stojící v řadě předků. Jiné kmeny se domnívají, že jedno z dvojčat má správného otce, druhé je však z otce-čerta (Ajnové, peruánští indiáni), horského ducha (Giljaci) nebo „vlka v lese“ (Kamčadalové). Také u Dajaků jsou dvojčata špatným znamením, hlavně pokud jsou různého pohlaví. Chlapec obyčejně prodají do otroctví.

U starých peruánských indiánů, když rodiče po porodu dvojčat skončili přísný půst, ulovili jelena tarukka, stáhli z něho kůži a udělali z ní jakýsi baldachýn, pod nímž museli rodiče dvojčat chodit s provazy a šňůrami okolo krku. Tyto provazy museli nosit ještě několik dní. Když si tedy jistý cestovatel myslel, že hliněné a dřevěné figurky s provazem na krku, s nimiž se zde často setkal, představovaly válečné zajatce, mylil se. Tyto figurky dávaly do hrobu lidem, kteří zplodili dvojčata, a provaz byl zřejmě symbolem trestu škrcení, protože porod dvojčat podle indiánských představ pokládali v mnohých peruánských oblastech za těžký hřích.

Když indiánské ženy v Guayaně a Brazílii porodily dvojčata, staly se terčem posměchu, protože prý vrhají mláďata jako myši. Proto rodičky většinou jedno z dvojčat usmrcovaly, což mohly udělat i tajně, neboť rodily o samotě v lese. U Makalolů v Jižní Americe rozhodovaly kouzelné kostky o tom, které dvojče mají vložit do hrnce a vydat napospas hyenám. U Kondů vzbuzuje porod dvojčat velkou hrůzu, všichni utíkají pryč, protože prý i pohled takové rodičky může způsobit opuchnutí těla a smrt; také velcí hadi opouštějí oblast, kde se vyskytují časté porody dvojčat. Rodiče žijí jeden až pět měsíců v odloučené chatrči, jídlo jim nosí jen lidé, kterým se také dvojčata narodila a když je okoloidoucí pozdraví, smí odpovědět jen zaklepáním. Existuje mnoho různých a často podivných ceremonií, hlavně u černochů, jejichž rodiče se dvojčaty očišťují.

V Kamerunu si matky dvojčat naopak váží pro jejich plodnost a na Aruských ostrovech je porod dvojčat požehnáním, proto rodiče dostávají jako dar mnoho šňůr s perlami. Masajská dvojčata dostávají krátce po porodu okolo krku koženou šňůru s lasturami kauri. Je to projev otcovské pýchy, aby každý hned věděl, že je dítě z dvojčat. U Waňamezů (viz výše) ve střední Africe jsou prý blíženci, *mpassa*, častým jevem. Při jejich porodu musí rodiče zaplatit místním stařešinům a kmenovému pohlaváři. Obvykle je to motyka nebo nějaká drůbež. Staré ženy potom chodí po vesnici i po okolních obcích a sbírají dary pro dvojčata: perly, kusy látky, obilí a občas dostanou i kuře. Tlučou přitom v pomalém taktu na víka z kůry a na železné motky a zpívají píseň, která končí oslavou pohlavních orgánů muže a ženy. Před domem šestinedělký postaví dvě malé chatrče pro fetiš a při každé možné příležitosti, hlavně když je někdo zoufalý nebo se chce vydat na cesty či do boje, mu sem přinášejí oběti. Když chce dvojče přejít přes potok, řeku nebo jezero, musí si ústa naplnit vodou, rozprsknout ji po hladině a říci: jsem dvojče. To samé musí říci, když ho na jezeře zastihne bouřka. Kdyby na to zapomnělo, mohlo by

se jemu i jeho doprovodu přihodit neštěstí. Když zemře jedno nebo obě dvojčata, zasadí vedle chatrče pro fetiše, na místo porodu, dvě aloe.

Ovahererové z jihozápadní Afriky uctívají rodiče dvojčat jako posvátné lidi, na rodičku zpívají starobylé ódy a obdarovávají ji skleněnými perlami. Některí indiáni, například Nutkové ve Vancouveru, se domnívají, že dvojčata jsou obdarovaná nadpřirozenou mocí. Když Šušvarka v Britské Kolumbii porodí dvojčata, musí si v horách nebo na okraji zálivu zhotovit obydlí a žít zde se svými dětmi, dokud nezačnou běhat. Mohou ji navštěvovat příbuzní nebo známí, ale do vesnice vkročit nesmí, neboť by zemřely její ostatní děti. Dvojčata nazývají mladými griz-zly. Myslí si, že mají po celý život nadpřirozenou moc, že mají vliv i na počasí. Když chtějí, aby pršelo, naplní malý košík vodou a rozstříkají ji do vzduchu. Pěkně počasí dělají tak, že sraží všechny větvi. Dokud jsou dětmi, může matka podle jejich hry předvídat, zda její manžel bude mít na lovu štěstí nebo ne. Když se dvojčata při hře koušou, bude lov šťastný, když jsou klidní, vrátí se s prázdnými rukama. Když jedno dvojče zemře, musí se druhé očistit v horké koupeli, aby ze svého těla odstranilo krev zemřelého sourozence.

Šestinedělí. O šestinedělí se vlastní ani nedá hovořit u žen, které jdou hned po porodu za svým zaměstnáním, což u přírodních národů bývalo téměř pravidlem. Ve fyziologickém smyslu však šestinedělí – odborně *puerperium* – znamená za všech okolností určité období, kdy se rodidla ženy, těhotenstvím velmi změněná pokud jde o jejich anatomickou stavbu co do formy a velikosti, vrací do normálního stavu. Trvá několik týdnů a naše rodičky ho většinu času tráví v posteli. Rodička je v tomto údobí ohrožena chronickým krvácením dělohy (metrorrhagií), její chyb-nou polohou, horečkou šestinedělek a následnými bolestmi.

Krvácení dělohy zastavují Atježané (viz výše) zařikáváním zlých duchů, ale také různými vnějšími i vnitřními prostředky. Pokud nejsou účinné, hnětou porod-ní báby dělohu, aby se zavřela. Na Filipínách používají Malažky tampony, v Alafur-ském souostroví velké teplo a nahřívání, na Timorlautských ostrovech (dříve Te-nimberské souostroví) šťávu z aronových listů, na ostrovech Kei a Aruských ost-rovech (obě souostroví viz výše) papájový odvar, na ostrově Viti Levu studenou koupel. Sibiřští Ostjaci (Chantové) prý zastavují krev silnou dávkou rybího tuku. Uširobové ve východní Africe dávají šestineděloce první tři dny po porodu pít odvar ze strouhaného kořene stromu musekira, aby ji přešly porodní bolesti a vyplavily se zbytky krve z dělohy.

I když přírodní a necivilizované národy méně podléhaly septickým nemo-cím než civilizované národy, přece jen znaly horečku šestinedělek, zažehnávaly nebo plašily její zlé duchy, léčily ji různými odvary a obklady; například na ostrovech Fidži obklady z horkých banánových listů. Giljaci na dolním Amuru mají na ochranu šestinedělky zvláštní talisman. Atježané na Sumatře, kteří věří v různé duchy, znají i takové, kteří posednou šestinedělku a naruší jejího du-cha. Kromě toho poznají mnohé demony, kteří jsou bloudícími dušemi žen, které zemřely v době těhotenství nebo šestinedělí a špatně je pochovali. I ti ohrožují šestinedělku poruchou ducha.

U přírodních národů se všeobecně setkáme s těmi samými představami jako při porodu, s tím samým strachem před duchy a démony.

Velmi zajímavě popisuje zvyky u šestinedělí Koch-Grünberg u indiánů Tu-juka na řece Tiquié. Říká: „Nejzadnější část domu byla oddělena mřížemi z latěk

paxiúby a rohoží od ostatních místností. Mladí manželé zde společně přežívali kout, tj. dobu těsně po porodu. Občas zaplakalo novorozeně. Následující ráno pětidenní kout slavnostně zakončili. Krátce před svítáním vynesli indiáni všechno náčiní, které patřilo mladým manželům: hrnce na kaširí, stoličky, skříňku s pérovými ozdobami atd., ale hlavně zbraně. Potom všichni přítomní opustili dům zadními dveřmi. Brzy se k řece vydal zvláštní průvod. Vpředu kráčela matka mladého muže a nesla na velké střepeň hrnce žhavé uhlíky, z nichž rozdmýchávala dým po celé cestě. Za ní kráčela matka s novorozenátkem v náruči a za ní šťastný otec. Když přišli k řece, stařena vykuřovala celé okolí, potom vstoupila do malé kanoe a okuřovala i vodu. Nato se manželé s dítětem vykoupali a vrátili se domů, kde jim jejich babička předložila velký hrnec plný vařených ryb jako první sytější jídlo po pěti dnech. Tyto zvyky naznačují, že rodiče i dítě po porodu pokládali za nečisté, a proto se museli vykoupat. Přísná zdrženlivost rodičů – v prvních pěti dnech mohou jíst jen bižú a farinhu a nesmějí pracovat – okuřování cesty a vody, jakož i odnesení náčiní z domu, hlavně zbraní, mají zřejmě odvrátit všechny škodlivé vlivy od malého občánka. (Nejde jen o dítě, ale i o jeho okolí, zbraně a náčiní, které se staly nečistými – jak správně poznamenává Reitzenstein). Zda dnešní indiáni ještě znají hlubší smysl všech těchto zvyků, je otázka. Po společné koupeli dá otec – nikoliv dědeček – dítěti jméno, které si vybere ze živočišné říše.“

U indiánů Kobéua v Jižní Americe vypadaly zvyky v šestinedělí takto: „V Namokolíbě přišel několik hodin po porodu „do koutu“, který byl těsně uzavřen paxiúbovými látkami a banánovými listy, čaroděj s celým svým kouzelnickým příslušenstvím, řehtačkami, křišťály apod., které přinesl v plochem koší. Potom začal jednotvárně odříkávat zaklínací formule, přičemž kromě šestinedělky zde byli přítomni jen její muž a jeho rodiče. Zakončení pětidenního koutu se vždy odehrávalo ve zvláštním oddělení domu mladého páru a s těmi samými zvyky jako na řece Tiquié. Nejprve celý dům uklidili a až potom zanesli novorozenátko poprvé vykoupat. I my jsme si museli vynést všechna zavazadla. Až druhý den přinesl blízký příbuzný – obyčejně manželům bratr – vařené ryby, čímž půst skončil. Osmý den po porodu rodiče uspořádali na počest svého potomka hostinu, na kterou se sešlo všechno příbuzenstvo. Při této příležitosti dává dědeček dítěti jméno.“

Genitálie se napravují stahovacími prostředky, například vtíráním citronové šťávy a bývá to spojeno s dietou. U Orang-Belendů na území Malakky nesmí šestinedělka deset dní pít studenou vodu a místo ní dostává jakýsi odvar, který má prý stahující účinek. Pět dní jí ze zvláštních bambusových nádob, chitnortů, které používají i menstrující ženy, jen určité hlízovité rostliny, rýži a pisang. Podivným způsobem napravovali genitálie šestinedělky v jihovýchodní Africe. Německý lékař o tom napsal: „Šestinedělka se musí starat hlavně o to, aby vyplnila prázdnotu, která v jejím těle vznikla. Dělá se to tak, že zabijí kozu a mladé matce dají tolik masa, kolik její žaludek přijme. Výsledek je dobrý, protože žaludek Hotentotky nebo horské Damky nezná, co je to přesycení.“

Dýmem, párou nebo velkým teplem uzdravují šestinedělky například na Ambonu, Uliášových ostrovech, na Enganu, Timorlautu, na Tahiti, u Dorehů na Nové Guineji, u Siamců, kde to zjistil už Marco Polo, u Atježanů, v Kalifornii, Koroadě, Etiopii, u Somálců, Samojedů atd. U Atježanů udělají šestinedělce v místnosti, kde porodila, lůžko ze štípaného bambusu, asi půl metru vysoké, na které si po

porodu lehne. Těsně před ní je čtyřhranné podlouhlé ohniště s kusy pisangových kmenů a kokosovými skořápkami. V místnosti musí být palivo alespoň na deset dní, neboť za tu dobu není radno nic přinášet, protože na přinesených věcech by se mohl zachytit zlý démon. Každý večer potom v místnosti zapálí oheň, do něhož ošetřovatelka přimíchá směs soli, koření, rohoviny, sýry a ledu. Šestinedělka leží přitom obrácená směrem k ohni tak, že se jí dým táhne po břichu. Je obdivuhodné, jak mohou chuděry ženy v této místnosti vydržet. Jistá mladá, asi patnáctiletá šestinedělka třikrát omdlela, samozřejmě, že vinu připisovali zlému duchovi. Ošetřovatelka leží v noci vedle ohniště na zemi, aby jí dým tolik neštípál.

U Arekunů (Arekuna, indiánský kmen patřící ke Karaibům) na řece Yarí v Jižní Americe musí žena hned po porodu absolvovat koupel. Lehne si do visuté sítě nad rozpálené kameny, které polévají horkou vodou, čímž vzniká množství páry. Koupelel se očisťuje šestinedělka i například ve východní Africe u Wakambů, Wakikujů atd., v Ioangu, na ostrovech Viti Levu, Samoa, na Gilbertových ostrovech, u Atježanů, u Irogotů, Badugů, omažských indiánů, Orang-Lautů na území Malakka, apod.

Obřadní koupel šestinedělky v Ohňové zemi popsal badatel takto: „Ještě v den porodu šla matka sama k moři, aby se zde čtyřikrát vykoukala. Poprvé čtyři hodiny po porodu a potom vždy po hodinové přestávce. O páté večer jsme byli svědky její poslední koupele, která trvala čtvrt hodiny, a vypadala takto: moře je v této chvíli v přílivu; nová rodička se rychle na břehu svlékla (její oblek tvořila stará lovecká kazajka na staré košili), obrátila se zády k vlnám a pozpátku vcházela do moře, až měla vodu po prsa. Potom si oběma rukama umyla celé tělo, hlavně krk, podpaždí, prsa a pohlaví. Pak šla ve vlastních šlépějích zády k vlnám k okraji pobřeží, kde si klekla, aby měla vodu až po kolena. Chvilí zůstala v této poloze a kratší dobu než předtím si umývala pohlaví. Potom vstala ještě jednou a skrčila se v té samé poloze na okraj pobřeží, takže voda jí sahala, když přišla vlna, jen ke kotníkům. Je to vlastně druh vymývání pochvy. Bez toho, že by se umývala, zůstala v této poloze několik minut. Potom nám řekla, že to byla čtvrtá a poslední koupel v tento den, předcházející se jí podobaly, a že v následujících dnech se bude koupat jen dvakrát denně. Dodala, že takto to dělají po porodu všechny Ohňozemky.“

Ještě více se stará o čistotu svého těla, a to umýváním a pocením, šestinedělka u indiánů v Peru a v Mexiku, ale také u Orang-Belendů, kde používá nám už známé *chit-norty*, u Dorehů na Nové Guineji, na Samoa, když se nemůže vykoupat v moři, u Kirgizů atd. U Hotentotů i Pársů (v záp. Indii) se umývá kravskou močí.

Některé národy, které rády používají masáže, a to v různých situacích, hnětou šestineděle, jak jsme už uvedli, spodní část těla. Jiné to nahrazují obvazy: například Kirgizové, Malajci na Filipínách, Igoroti v sev. Luzonu na Filipínách (viz výše), Indové v jižní Indii, domorodci v bývalé Holandské Indii, na Sumatře, Jávě, Amboinu, na Uliášových ostrovech, Orang-Belendové, Orang-Lautové, Masajové, omažští indiáni (Omahové) apod.

Zvláštní stravu dávají šestinedělkám často i přírodní národy méně kulturně vyspělé, u nichž jde většinou o předpisy spojené s *tabu*.

Například Minkopky (Andamanky, viz výše) po porodu pijí teplou vodu, potom jedí masovou polévku nebo polévku z mušlí a ryb a po nějakém čase dostávají podle přání ryby, mušle, jamsy nebo ovoce, ale žádné maso. Malajky na Luzonu jedí rýži vařenou ve vodě a když jsou zámožnější, dostanou i kuře, které musí nejprve utopit ve vodě, aby z něj vypudily všechn vzduch, který byl mohl šestineděle uškodit. Dajačky na severním

Borneu (viz výše) musí po porodu sedět čtyřicet hodin zády k ohni, nesmějí spát ani narovnat se a hlavně nesmějí pít vodu, jenom když mají velkou žízeň, dají jim kapku vody teplé. Pijí však jakýsi druh čaje, který má prý hojivý účinek.

Atježanky mohou první tři dny po porodu jíst, co chtějí – kromě ostrých pokrmů a plodů. Čtvrtý den však začíná kout s dietou, dostávají tedy jen suchou rýži s určitým druhem ryby, která má málo kostí, a pijí převařenou vlažnou vodu.

Ovaherové zabijí v den porodu podle hmotných poměrů otce ovci nebo vola. Krk a dlouhá žebra s patřičnou částí zad jsou určena pro muže, mohou z nich ochutnat i ženy, ale rozhodně ne šestinedělka. Ostatní maso muži jíst nesmějí. Maso pro šestinedělku nazývají *ongarangandje*. Prsa a jedno stehno odloží, dokud dítěte neodpadne pupeční šňůra. Do té doby mohou i maso pro šestinedělku vařit jen u zadních dveří její chatrče. Hned s prvním masem, které dají vařit, je třeba dát do hrnce koleno s kusem masa. Toto maso však nesmí šestinedělka jíst, ale nechá ho ležet v míse do té doby, než dítěti odpadne pupeční šňůra. Potom ho může sníst kdokoli. I když jí šestinedělka převážně polévku, mísa s masem nesmí být prázdná. Také musí mít stále vedle sebe kyselé mléko v krajáci.

Mladá matka u Kaiů na Nové Guineji (viz výše) nesmí jíst některé tvrdé druhy banánů ani určité druhy jamsů. Pod některými je totiž na zemi malá jamka, jakoby se půda na tomto místě „stáhla“. Tak by se stáhla i prsa matky a dítě by nemělo mléko... Od jiných tykví, které mají tvar láhve s dlouhým hrdlem, by dítěti narostl dlouhý krk. Také nesmějí matky a malé děti jíst maso z tetřeva, který při napadení funí a prská. Duše tohoto zvířete by přenesla funění přímo na matku a dítě. Některá jídla nesmí jíst ani otec a nejbližší pokrevní příbuzní, protože jsou stále v blízkosti dítěte a mohli by ho nakazit. Tak to vysvětlují domorodci, ale zřejmě to souvisí s tzv. kuvade, o čemž si ještě povíme.

Na některých místech stavějí pro šestinedělku místo koutu samostatnou chatrč, do které se může uchýlit až po šťastném porodu. Ovaherové nesmějí uvidět šestinedělku, dokud dítěti neodpadl zbytek pupeční šňůry. Z mužů by se totiž stali slaboš a v boji by byli raněni šípy a kopími. Do chatrče šestinedělky vedou dvoje dveře: jedny vedou k *okkuru* (posvátnému ohni), který udržují na západní straně náčelníkova domu, druhé jsou na opačné straně chatrče. Tyto dveře jsou vlastně jen nezakryté průchody a kromě nich jsou v chatrči ještě další menší otvory, kterými volně profukuje vítr. Šestinedělku co nejdříve dopraví do chatrče, kterou pro ni postavili, zpravidla dvě tři hodiny po porodu. Musí vejít zadními dveřmi, tj. dveřmi odvrácenými od posvátného ohně, kterými vchází do chatrče až později. Předními dveřmi se nesmí ani podívat ven, dokud dítěti neodpadne pupeční šňůra. V chatrči zůstane asi čtyři týdny. Když je chudá a nemá se o její domácnost kdo starat, může chatrč opustit dřív, ale v každém případě až po odpadnutí pupeční šňůry dítěte.

Todové (viz výše) dopraví matku ráno po porodu do chatrče, kterou pro ni postavili v odlehlé části vesnice už před porodem, a zůstane v ní až do novu měsíce, to znamená tři až třicet dní. Zdá se, že i po svém návratu bydlí ještě měsíc sama a její manžel si musí hledat přístřeší u přátel. U Orang-Hutanů na území Malakky rodí ženy v chatrči porodní báby a zůstávají u ní ještě čtrnáct dní po porodu.

O navštěvování šestinedělky, které u kulturních národů patří ke slavnostním obřadům, mají Atježané na Sumatře zvláštní předpisy. Muži nemají k šestinedělce vůbec přístup, ženy z jiné vesnice ji nesmějí navštívit v prvních deseti dnech a také k ní mají zakázaný přístup ženy z vlastní vesnice, pokud předtím byly v lese. Z lesa by totiž mohly donést nějakého démona. Pravidelně ji navštěvují jen sousedky,

kteří jí vaří a starají se o domácnost.

Těněř všechny přírodní národy považují šestinedělku za „nečistou“, lépe řečeno za *tabu*, s čímž zpravidla souvisí její odloučení a očišťovací předpisy.

U Atjezanů je šestinedělka „nečistá“ třiačtyřicet dní. Když výtok nezmizí ani po čtyřiceti dnech, prodlouží se její „nečistota“ na šedesát dní. V této době ji nesmějí navštěvovat žádní příbuzní mužského pohlaví. Vlastní muž jí může donést pouze jídlo, popovídat si s ní o nejnutnějších věcech, ale nesmí se jí dotknout ani požívat jídla a nápoje, jichž se dotkla ona. U Kafrů je rodička oddělena od muže jeden měsíc. U Basutů všeobecně a hlavně u Bečuánců (v Botswaně) může opustit svou chatrč až po dvou měsících.

Makololka (Makololové, Makololo, basutský kmen sídlící původně kolem Zambezi) se uchýlí do své chatrče ještě před porodem a její manžel se s ní nesmí setkat tři měsíce, podle jiných údajů dva měsíce, a v této době se nesmí zúčastnit ani lovu. I jeho totiž pokládají za „nečistého“, což souvisí s tzv. mužským šestineděním. Když má Makololka nesprávný porod, musí opustit osadu na tři až čtyři týdny a odejít do lesní chatrče. Pokládají ji za obzvláště „nečistou“, nesmí jíst ani pít ze žádné nádoby, jídlo jí dávají na dlaň, která nahrazuje misku i pohár.

Období „nečistoty“ u šestinedělky a tzv. koutu je vůbec velmi rozdílné. U některých národů trvá několik dní, u jiných několik týdnů. Na Palauských ostrovech se šestinedělka nesmí stýkat deset měsíců s mužem, který v té době spí v mladíkové domě ve vesnici, a domů se chodí jen najíst. Kout trvá většinou do té doby, dokud rodiče nepřestane krvavý výtok nebo dítěti neopadne zbytek pupeční šňůry. U některých národů platí jiné předpisy při prvním koutu a jiné při druhém.

Se šestineděním ženy je spojeno velmi mnoho obyčejů a pověr, ale nelze je zde všechny vypočítat. Obvykle však šestinedělí končí slavnostně. Například u Ovaheerů se šestinedělka po skončení pobytu v chatrči odebere dvěma obrácenými k okurru, aby představila své dítě předkům, čímž spolu s dítětem opětovně nabývá místa ve společnosti. Dítě nese v kůži na zádech. Strážkyně posvátného ohně pokropí vodou matku i dítě. Při okurru rozprostřou volskou kůži, matka sejme dítě ze zad, sedne si na kůži a dítě si posadí na pravé koleno. Na slavnosti je přítomen i její manžel spolu s jinými muži. Nedaleko něho stojí dvě nádoby, jedna s tukem, druhá s vodou. Muž si naplní ústa vodou, poprská matku i dítě a promluví k předkům: „Narodilo se vám dítě ve vaší *ongandě* (vesnici), ať nepřijde o život.“ Potom vezme lžící trochu tuku z nádoby, naplive na ni a rozetře si ho v rukou, opět si naplní ústa vodou a vyprskne ji na tuk na rukou. Zkříženými rukama pohladí nejprve matku, potom si dítě položí do klína a zopakuje s ním ten samý obřad. Čelem tře ruku dítěte a přitom mu dává jméno, které je odvozeno z nějaké náhodné věci při porodu. Obřad s dítětem opakují všichni přítomní muži, přičemž mu každý přidá nějaké jméno. Nakonec nechá hlav rodiny přivést tele a na jeho čelo přiloží čelo dítěte, čímž se stává jeho majetkem.

Už jsme řekli, že o šestinedělí vlastně nelze hovořit tam, kde jde rodička po porodu ihned za svým zaměstnáním. Tento jev bývá obvyklý hlavně u kočovných národů. Kvůli rodící ženě se nemohou zastavit na pochod, neboť musí dojít k určitému cíli – najít útočiště, potravu a hlavně vodu. Proto si musí rodička chtít nechtě pospíšit za svými soukmenovci, aby o samotě nezahynula. Dodnes je to běžným jevem v Austrálii, u mnohých indiánských kmenů, u Patagonců atd. O nějakém ošetřování šestinedělky však nelze hovořit ani u mnohých národů usedlých.

O Vodačkách (viz výše) řekl jejich znalec toto: „Při příležitosti vodačských svatebních slavností jsem chodil každý den do vesnice Gondyrgurt, kde jsem zanechal svého koně vždy u toho samého sedláka. Jednoho dne jsem s překvapením zjistil, že všichni v domě spí. Jeho otec ležel na dvoře a můj známý, jinak zdatný člověk, ležel dole v místnosti a chrápal. Původně jsem to připisoval svatbě, která byla u sousedů. Ve druhé místnosti jsem však našel hospodyni, jak uklízela zbytky hostiny. Pohybovala se přitom velmi čile a oznámila mi, že dnes měli křtiny. „Tady je novorozenátko, chceš se na něj podívat?“ řekla. „Ale vždyť jsem tě včera viděl vesele vařit a smažit,“ odvětil jsem udiveně, „jak jsi to tak rychle stihla?“ „Nu,“ odpověděla, „v noci jsem porodila, ráno zanesli dítě pokřtít do kostela, potom přišli hosté, a tak jsem musela vařit a smažit. Kdo by to byl všechno obstaral?“ „A to tak děláte vždy?“ ptal jsem se nevyčázeje z údivu. „Samozřejmě,“ pokračovala, „kdo má mužům navařit a napéct, kdo se o to všechno postará?“ Uvedený znalec pak odešel na svatbu, na které se zanedlouho setkal i s rodičkou. Občas vypila pohárek kumysu a zřejmě se cítila dobře. Podobně prožila už šest koutů, když opět použije tento nepřiliš výstižný výraz pro poporodní období a těšila se znamenitému zdraví.“ Podobně se málo starali o šestinedělku i Kalmykové, některé kmeny na Alafurském souostroví, na Samoa, Markézách, na Havaji, také Malajci na Filipínách, kmen Namaqua (viz výše) a Bečuánci v jižní Africe.

Mušské šestinedělí čili kuvade. U některých přírodních národů se podroboval obyčejům a předpisům spojeným se šestinedělím i muž ženy, která porodila. Tento zvyk byl kdysi zřejmě velmi rozšířený. Diodor hovoří o zvláštním zvyku starých obyvatelů Korsiky, kteří se vůbec nestarali o rodičku, zato však muže, který si lehl místo ní na několik dní do postele, opatrovali jako trpícího člověka. I při porodu ležel v posteli s ovázanou hlavou, stonal jako rodička a potom mu – stejně jako šestinedělce – dávali dobrou stravu a koupele. Strabon píše o podobném zvyku u starých Keltů, Marco Polo z konce 13. století o obyvatelích čínského Turkestánu.

Mušské šestinedělí znamená, že manžel přebírá úlohu rodičky. Jen co žena porodí, lehne si na svou nebo na její postel, kterou právě opustila a tváří se, jako by on a ne rodička přežil těžkou hodinu, předstírá vysíleného, hovoří potichu a unaveně a nechává se jako těžký pacient obsluhovat. Místo rodičky přijímá příbuzné a přátele, kteří mu přicházejí blahopřát a přinášejí mu lahůdky. Rodička zatím vykonává běžnou práci, vaří mu, často jen určité pokmy, obsluhuje ho a stará se o dítě ležící vedle otce. Jak trvá šestinedělí ženy, také i kuvade probíhá několik dní, týdnů ba i měsíců.

Ve zmírněné formě mušského šestinedělí nenapodobuje muž chování šestinedělky, ale má jen na určitý čas domácí vězení a platí pro něho některé zákazy, pokud jde o stravu a zaměstnání. U kalifornských indiánských kmenů mohl vyjít ze svého obydlí jen do určité vzdálenosti, přičemž se musel vyhýbat lidem nebo zůstat ve své chatrči tak dlouho, dokud nemohla vyjít i žena, nebo se s ní postil a byl v ústraní do té doby, než dítěti odpadl zbytek pupeční šňůry. U některých středomořských nebo i jihoamerických kmenů zachovával muž šestinedělky až půlroční půst.

Podle zprávy z druhé poloviny 17. století o ostrovních Karaibech mohl muž jíst v prvních deseti až třinácti dnech jen kůrku kasavového chleba a zapíjet ji trochou vody, později, asi po čtyřiceti dnech, jedl jen střidku chleba, zatímco kůrku si nechá-

val pro konečný půst. Dále nesměl jíst deset měsíců až rok tulení, želví, vepřové, kuřecí a rybí maso, protože dítě by mohlo dostat vlastnosti těchto zvířat, například malá kulatá očka, malý rozum atd. Manžel mohl opustit svou visutou síť po čtyřiceti dnech ženina šestinedělí jen jednou, a to až ke konci. V ten den se sešli příbuzní na slavnostní hodinu. Nejprve jedli odložené kůrky kasavového chleba, potom poškrábali kůži muže, už dost vyčerpaného dlouhým půstem, ostrým zubem zlatého zajíce (aguti) a nechali ho krváčet. Rány mu potom vymyli odvarem z koření, tabáku a jiných žiravin. Vzдор velkým bolestem, které procedura muži způsobovala, nesměl udělat ani grimasu, natož ještě zakřičet. Hosté potom jedli a pili na jeho útraty, ale on musel znovu zalézt do visuté sítě a nadále se postit.

U Vagavagů (psáno i Wagavagů) nesmí jíst muž šestinedělky celý měsíc vepřové, ptačí a psí maso, dále banány, kokosové ořechy, mangovníkové plody, cukrovou třtinu a mnohá další jídla. Nesměl vykonávat ani určité druhy prací. Na ostrově Ambion a na Nikobarech se nesmí zabírat stolařskými pracemi, na některých ostrovech Malajského souostroví nesmí pracovat několik měsíců ani na poli ani v lese, v Grónsku a na Kamčatce nesmí pracovat vůbec. U Chevsurů na Kavkaze (viz výše) se manžel nezúčastňuje sedm týdnů po porodu žádné slavnosti, ale sedí doma, kam mu nosí pivo a maso z hostiny.

Tyto zvyky netvoří jednotný komplex, ale v různé míře představují dvě kulturní skupiny: za prvé – obřady v podstatě adopční, které mají přivést dítě z matčina kmene nebo přesněji řečeno z kruhu matčiných předků do kruhu otcových předků, za druhé – smířovací obřady, kterými se muž snaží odvrátit od rodičky a dítěte pomstu uražených předků matky a zlé demony a tak zabezpečit dítěti zdravý a úspěšný vývoj.

V období začínajícího se rozkladu mateřskoprávního řádu, když na základě únosu a koupě vznikl pojem „vlastní žena“ a když se ukázalo, že při plození dětí má i otec svou úlohu, začal si muž dělat nárok na své děti a vytvářel předpoklady pro otcovskoprávní zřízení. Žena nyní přecházela do mužova domu a byla odloučená od svého kmene a svých předků, před jejich hněvem se musela chránit, v důsledku čehož se lidé snažili duchy předků oklamat. Z tohoto důvodu otce po dobu šestinedělí velmi dobře ošetřovali, tj. věnovali se mu jako šestinedělci, aby tak manifestovali jeho souvislost s dítětem, protože se musel postit a mnohé pokmy pro něj byly tabu. Tímto způsobem se snažil dostat sebe i dítě do styku se svými předky a pod jejich ochranu.

Na druhé straně hrála roli pověra, že se po porodu přibližují k dítěti zlí démoni, duše těch zvířat, která otec snědl. Na dítě by se přenesly i vlastnosti zvířat, která by otec jedl po dobu šestinedělí. Jiní zlí démoni se snaží dítě po porodu vyměnit apod. Proto je třeba tyto demony odvrátit tím, že jsou některá zvířata pro otce určitou dobu tabu.

Kuvade (fr. couvade), mělo tedy čtyři příčiny. První – bylo to určité nadhodnocení pojmu otcovství, když se stala známou souvislost mezi souloží a početím; druhá – snaha právní formou zakotvit otcovství v polyandrických manželských formách; třetí – přechodné stadium z mateřskoprávního zřízení k otcovskoprávnímu, které se projevovalo adoptí dítěte otcovým kmenem, a nakonec čtvrtá – přesvědčení, že i přes urážku způsobenou předkům matky může otec dítěti zabezpečit úspěšný vývoj a uchránit ho před únosem pomstychtivých duchů nebo zlých demonů.

Když bylo otcovskoprávní zřízení zavedeno, nebylo už potřebné, aby otec

napodoboval porod a šestinedělí, kuvaře se ztrácelo, zanechávalo po sobě jen nejasné stopy. Mužské šestinedělí se dodnes udrželo u některých středoamerických a jihoamerických kmenů. Jsou to například Aravakové, Makusiové, Mundrukové (Mundrukú), Galibisové, Krajové, Bakairové a Abiponi; existuje i v některých jihoindických kastách, na Malabarském pobřeží, u Ajnů (Ainů), Nikobarců (domorodců z ostrovů Nikobary), Alafurů, u domorodců na jihomořském ostrově San Cristóbal atd.

Kojení. Je známo, že u přírodních národů kojí matky pravidelně samy a déle, než je tomu u dnešních civilizovaných národů, čímž ze zdravotního hlediska eliminují mnoho chyb a nedostatků, který je vystaveno dítě v primitivních poměrech. Některé přírodní národy však dítěti dávají velmi brzy kromě mateřského mléka i jiné nápoje a pokrm, např. značné množství vody. Wakikuové ve východní Africe dávají dítěti rozžvýkané banány a různé indiánské kmeny také rozžvýkané druhy ovoce, např. Maskakirové *pombé*, na Karolínách zředěné kokosové mléko, Vodáci po dvou až třech měsících i chléb a maso, ale i alkoholický kumys, který prý jejich dětem znamenitě chutná.

Většina přírodních žen začíná kojit až několik dní po porodu. Zdá se, že velmi brzy poznaly rozdíl mezi žlutavou tekutinou odborně nazývanou *colostrum*, která vychází v prvních dnech z prsou a je vlastně nekvalitním mlékem, a mezi řidším, ale pravým mlékem modrobílé barvy.

U některých národů, například na Samoa, bylo zvykem napřed zjišťovat jakost mléka, než rodiče povolili kojit. Kromě toho například Tlingitové na Aljašce a Basutové v Jižní Africe (tedy dva národy geograficky velmi vzdálené, ale s podobnými zdánlivě překvapivými případy jsme se tu už setkali) považovali mléko za nečisté, dokud sama rodička nebyla očištěná. V tomto přechodném období živí některé národy své kojence celkem nevhodnou stravou, zatímco jiné, například Somálci, Svahilci, Etiopané, Basutové, Makalakové, Kalmykové je dávají kojit jiným ženám. Tak to bylo i u starých Římanů a Indů. Jak jsme už řekli, u přírodních národů kojí děti velmi dlouho. Přehled o známějších národech vypadá asi takto, přičemž většinu jmen uvedených národů jsme poznali výše v jiných souvislostech:

méně než rok kojily nebo kojí: Samoánky, Novomeklenburčanky, Kološky, Tlingitky, Hotentotky;

rok kojí: Bugisky a Makasarky na Celebesu, Massaučky;

rok až půl druhého roku: Dakotky, ženy Siusí, loanžské černošky, ostrovanky na Timorlautských ostrovech;

rok až dva roky: Tatarky, Svazijky, Svahilky;

dva roky: Naimarky, Eetky na Filipínách, domorodky na šalomounových ostrovech, Masajky, Vagandky, Wakambky, Waňamwezky, staré Peruánky;

dva až tři roky: Australky, Kalmyčky, Tatarky, Kirgizky, domorodky na Kanárských ostrovech, kamerunské černošky, Mandinžky, Waňamwezky, Basutky, Makalačky, Tlingitky, Apačky, Abiponky v Paraguayi;

tři roky: Todky, Fidžijky, domorodky na ostrovech Luang a Semata, černošky na Zlatonosném pobřeží;

dva až čtyři roky: pennsylvánské indiánky, Loparky;

tři až čtyři roky: Grónky, Irokézky, Varaučky, Kamčadalky (Itelmenky), Mongolky;

dva až pět let: domorodky na Nauru;
tři až pět roků: mnohé brazilské indiánky, Ost'jačky (Chantky), Samoánky;
čtyři až pět roků: oregonské, kalifornské a kanadské indiánky, Australky,
Novokaledoňanky, Havajky, Kalmyčky, domorodky na Guinejském pobřeží;
pět až šest let: Samojedky (Něňky), Todky;
šest let: Australky, Novozélandanky;
šest až sedm let: severoamerické indiánky některých kmenů;
sedm let: Eskymačky (v Grónsku u Smithovy úžiny);
deset let: domorodky na Karolínských ostrovech;
dvanáct let: severoamerické indiánky některých kmenů;
čtrnáct až patnáct let: Eskymačky (na Špicberkách).

Období kojení udávají jednotliví cestovatelé odlišně a nelze rozhodnout o tom, kdo má pravdu, protože jde zřejmě o zvyky různých vrstev nebo o krajní případy. Příčin dlouhého kojení je několik. Některé zprávy hovoří, že děti kojí do té doby, dokud samy chtějí; matky jim jednoduše neumí nic odeprít, což je jim příjemné. Mnohé ženy neodmítají kojení i proto, že jim způsobuje smyslnou rozkoš.

I když četné přírodní národy nedovolují, aby kojící žena měla pohlavní styk, jiné jsou zase toho názoru, že v období kojení může žena souložit bez následků, bez obavy před novým početím. A to je pravděpodobně velmi závažná příčina takového dlouhého kojení. Nakonec neméně závažnou příčinou je okolnost, že mateřské mléko je zadarmo a že znamená jakousi úsporu peněz tam, kde je třeba je neustále počítat. Ačkoliv při velmi dlouhém kojení nemá mléko už pravou hodnotu, přece se zdá výhodným prostředkem k přikrmování dítěte.

I když se kojení prodlužuje na několik let a ve skutečnosti nevylučuje možnost nového početí, stává se, že matka kojí zároveň dvě děti různého věku. Na Samoa viděl cestovatel matku, která střídavě kojila dokonce tři děti různého věku. Není vzácností, že starší děti mumlají střídavě mateřské prso a dýmku či cigaretu. U Eskymáků na Špicberkách viděl cestovatel čtrnáctileté až patnáctileté chlapce, kteří se právě vrátili z lovu, jak sahají po mateřském prsu, aby se napili.

Kojí se způsobem i u nás obvyklým. Někde kojí matka vleže na boku. U afrických národů, v Austrálii a v Chile, kde nosí matka dítě v plachtici na zádech, kojí i v této poloze, jen se trochu obrátí bokem. Když se jí věkem nebo častým kojením značně prodlouží prsa, podává je dítěti pod paží nebo dokonce přes ramena.

Podle cestovatele ze začátku osmnáctého století Hotentotka nesloží dítě ze zad, ale hodí mu prso přes rameno, strčí mu bradavku do úst a nechá ho cumlat, dokud samo chce. Sama si zpřijemňuje život dýmku a vůbec ji netrápí, že jde dým nezřídka i na dítě. Když je dítě už šestiměsíční, jen co pustí prso, dá mu matka do úst dýmku, aby ji dokouřilo. Pokud je dítě připevněné šátkem nebo koženým pruhem na boku koně, jako například u Nam-ňamů a některých jihoamerických indiánů, dostává mléko v této poloze z prsu visícího na té samé straně. Jinde si matka klekne před dítě nebo se skloní nad kolébku a tak kojí. Na ostrově Viti Levu (viz výše) cestovatel viděl, jak náčelníkova žena vzala kojence opatrovníci, zahrála si nad ohništěm ruce, potřela jimí prsa a lehla si k dítěti na zem jako kojící lvice. V téže poloze kojila své dítě i jiná vznešená žena, která k ní přišla na návštěvu.

V prvních dvou až deseti dnech po porodu, když matka ještě nemá kojít, přikrmuje její dítě některá příbuzná, přítelkyně nebo sousedka. Když matka zemře nebo je nemocná, odevzdají dítě (např. u paraguayských indiánů) jiné

ženě, která ho potom kojí a vychovává jako vlastní. Na některých ostrovech Alafurského souostroví odevzdávají takto jiné ženě i jedno z dvojčat. V Africe zase panuje názor, (např. u Wašagů), že pro dítě nemůže být nic horšího, než když ho kojí cizí žena. Takové dítě, když mu zemře matka, musí také zemřít, protože ho žádná žena nechce ze strachu přiložit k prsu. Skutečné kojné nacházíme až u národů s vyšší kulturou.

Domorodci na Kanárských ostrovech, Fellani (Falašové v Etiopii), Havajci, Novozélandané, Basutové, Hotentoti, indiáni v Britské Guayaně nechávají dítě přikrmovat i zvířaty, například kozami nebo ovci, když mu zemře v šestinedělní matka. Kojence položí pod zvíře nebo přiváží k jeho břichu.

Když matka nemůže z nějakého důvodu kojit své dítě nebo pokud zemře, což u přírodních národů není příliš řídký jev, ujme se ho jeho *babička* – žena ve věku šestatřicet až padesát let, tedy u jižních národů skutečně stará. Takové případy jsou známy u Irokézů, jihoamerických indiánů, Aruáků, Bečuanců, Egbů na Nigeru, u Kondů, Kafrů, Javanců, Bataků, Atježanů ze Sumatry atd.

U Xhosa-Kafrů v Kapsku zjistil misionář „nesčíslné množství“ takových případů: byly to prý dokonce ženy ve věku šedesáti až osmdesáti let. Jako příklad uváděl ženu, která při jeho příchodu do Afriky v roce 1845 měla už dvacetileté děti a v roce 1887 ještě kojila pravnuka. Mladé matky totiž po porodu odcházely do města za prací a o děti se musely starat jejich babičky nebo prababičky, které je přikrmovaly kravským mlékem. Také na Jávě je běžným jevem, že staré ženy kojí malé děti. Mladá matka jde do práce a dítě jí přinesou třikrát denně na kojení. Mezitím je pod ochranou babičky nebo staré sousedky. Aby ji dítě co nejméně vyrušovalo při domácí práci, zabalí ho do plachetky a přiváže si ho na obnažené tělo. Od hladu nebo nudy cucá dítě zvadlá prsa opatrovnice, které vlivem ustavičného dráždění začnou pomalu vylučovat sekret podobný mléku. Je to žlutavá tekutina, která má daleko k vlastnostem mateřského mléka. I zde děti přikrmují jinou potravou. Javanci sání mateřského prsu nazývají malajsky *kassi-tetek*, cucání prsu staré ženy *mpeng*. Jeden lékař v Semarangu na Jávě pozoroval pět podobných případů. Z těchto žen byly nejméně čtyři už babičkami ve věku od sedmatřiceti do padesáti let, tedy v období, kdy už Javanky nebývají plodné. Tři nejmladší měly ještě menstruaci, pětatřicetiletá byla v přechodu a padesátiletá už byla po klimakteriu. Ženy před přechodem měly ještě dost mléka, ale ty dvě starší už ne tolik, aby se děti nasýtily, takže je bylo třeba přikrmovat rýžovou kaší.

U kojících babiček šlo tedy o vylučování skutečného mléka, ustavičně udržovaného až do vysokého věku, případně podporovaného nějakými medikamenty, přičemž mléko, i když je ho méně, má určitou kvalitu, nebo šlo o umělé, násilné a mechanické vyvolávání sekretu, které se mléku jen podobá.

Jakousi obdobou kojící babičky je *kojící muž*. Už Charles Darwin upozorňoval, že prsní žlázy u muže nejsou zárodečnými orgány, nejsou zcela vyvinuty, a jejich funkce není v činnosti. Děti mužského pohlaví a často i ženského pohlaví mívají v prvních dnech napučená prsíčka a tvoří se v nich tekutina podobná mléku. To samé se vyskytuje i v období puberty. Mikroskopické zkoušky prokázaly, že zvětšení prsních žláz může být důsledkem rozmnožení skutečné tkáně mléčných žláz a chemickým rozbořením se zjistilo, že žlázy vylučují (i když velmi zřídka) pravé mléko. Tedy možnost kojícího otce není absolutně vyloučena.

Starší spisovatelé píší o mužích, kteří od mládí až do padesátého roku života měli mnoho mléka. Jejich „prsa“ byla „obrovská“ a mléka měli, že z něho dělali tvaroh.

Takoví muži se objevují i v islandské pověsti, v talmudu i v čínských legendách. Alexandr von Humboldt viděl sedláka z vesnice Arenas v Nové Andalusii, který po onemocnění své ženy k vlastnímu velkému překvapení sám odkojil syna, přičemž levé prso dávalo více mléka než pravé. Podle Johna Franklina se stala podobná věc jednomu čipevajskému indiánovi. Vyšel z tábora na lov bobrů v doprovodu své ženy, která byla poprvé těhotná. Najednou dostala bolesti a porodila chlapce, avšak třetí den po porodu zemřela. Aby muž zachránil chlapci život, krmil ho polévkou z jeleního masa a aby utišil jeho křik, přiložil si ho k prsu. Účinek byl překvapující: začalo z něho téct mléko a tak mohl dítě uspokojit. Syn vyrostl, oženil se a měl děti. Levé prso starého indiána zůstalo ještě mnohá léta neobyčejně velké.

Nejvěrohodnější zprávu podal člen berlínské antropologické společnosti, jistý řecký antropolog. V roce 1846 bydlel v námořnickém městečku Galazidi u lodářského mistra Eliáše Kanada, který byl tělesně tak vyvinutý, že se mu v celém Řecku nikdo nevyrovnal. Kdykoliv chybělo mléko jeho malé, slabé a přitom tuberkulózní ženě a její už téměř dvouletý potomek dával najevo svou nespokojenost neustálým pláčem a křikem, podal mu otec s pravou mateřskou něžností své velké prso. Malý křikloun se napil po libosti a uklidnil se. Antropolog byl často svědkem toho, jak si muž musel osušovat prsa pokapaná mlékem.

Přírodní národy však používají různé prostředky k napomáhání vylučování mléka i k zabránění jeho zkažení. I zde hraje velkou roli tabu.

Na Babbberských ostrovech nesmí jíst kojící žena ryby ani maso z podsvinčete, na Eetaru už zmíněné maso a kokosové ořechy, na Keisaru skopové, slepičí maso a kyselé ovoce, má však jíst vařenou rýži a sušené ryby. V Guatemale má jíst jen kukuřici. Na ostrovech Seram a Gorong pily kojící ženy čtyřicet dní odvar z listů dvou léčivých bylin, aby měly dostatek mléka. Když mají ženy na ostrově Viti Levu málo mléka, kladou si na prsa teplé listy rudolistého fíkovníku. Maorky chodí k čarodějovi. Javánky pijí odvar z různých bylin a navíc jim pomáhá i mastičkář. Masajky užívají tekutý ovčí tuk.

Z různých zvyků ještě zaznamenejme domněnku Ušimbarů, že děti, které běhají v deštivém počasí a potom si přijdou k matce pro mléko, zaviňují její hubnutí. Proto starostlivý manžel, když venku prší, přiváže dítě za nohu postele. Když masajská žena může kojit své dítě, dá ho kojit jiné ženě, ale tím ztrácí úctu svého muže a nejednou se stane, že muž zavrhne vlastní ženu a vezme si tu, která ji zastupovala.

Jak jsme už řekli, přírodní národy velmi rychle pochopily význam ženských prsou. Pokud umělecky znázorňovaly ženu, vždy vynikala zejména prsa, zdůrazněná více či méně úspěšně, jako nejcharakterističtější znak ženského pohlaví. Tak ji zobrazovali v rovníkové Africe i na Velikonočních ostrovech, tak je ztvárněna na prehistorických jeskynních kresbách ve Švédsku i na kostěných dokumentech eskymáckých národů. Plastiky ze starého Mexika a z různých částí Afriky znázorňují ženu nebo ženské božstvo jako základ života s rukama zdvihajícími prsa nebo s jednou rukou na prsu a s druhou na pohlaví. Archeologové našli podobné doklady i na Kypru, v Malé Asii, dokonce i v Řecku a po objevení celé řady přechodných tvarů došli až ke známé podobě Medicejské Venuše.

To, co se akademicky vysvětluje jako projev nejvyššího ženského studu – ruka ležící na řadrech a ruka zakrývající lůno – mělo původně a ve skutečnosti právě opačný význam: plastické předchůdkyně Medicejské Venuše se nesnažily těmito gesty svých rukou zakrývat zdroje života, ale naopak je zdůrazňovat. A jako muž

u přírodních národů přísahal na svou bradu nebo orgán plodnosti, tak přísahá žena, například u Jabimů na Nové Guineji, na svá kypící prsa. Když chce žena u Wašaů ve východní Africe dosáhnout splnění své prosby, vezme si do úst obě prsa a cumlá je. Takovou prosbu nesmí žádný muž odmítnout, neboť mu tak žena připomíná svou mateřskou důstojnost.

Matka a dítě. O vztahu přírodní matky k dítěti nelze říci nic pozoruhodného. Viděli jsme, že u přírodních národů byl počet dětí podmíněn funkcí obyvatelstva nebo jinak řečeno – přírodní lidé si regulovali potomstvo podle své potřeby a materiální situace. Na druhé straně však nelze pochybovat o tom, že už i u přírodní ženy byl vyvinut všeobecný živočišný pud, který dítěti zabezpečuje v normálních případech *mateřskou lásku*. I když měla tato věrná oddanost přírodní matky k dítěti sobecký a méně individuální charakter, než je tomu u civilizovaných národů, které prošly školou soukromovlastnického pořádku, přirozený pud se v ní ozýval celkem zřetelně a často až dojemně.

Cestovatelé a vědci hovoří o Australcích, pověstných usmrcováním dětí, že jejich matky s dojemnou láskou lpí na těch dětech, které zůstaly naživu. Indiáni z různých kmenů mají velmi rádi své děti. O grónských domorodcích řekl Norden-skjöld, že jsou ctiteli dětí. „Volnost jejich dětí je téměř neomezená. Nikdy je netrestají, ba ani nekárají tvrdými slovy. Starou evropskou výchovnou metodu považují za nesmírně barbarskou a zastávají stejný názor jako kanadští indiáni, kteří řekli misionářům, když jim vytýkali, že ukrutně trýzní válečné zajatce: „Ale nemučíme je, jako vy své vlastní děti.“ Je třeba přiznat, že vzdor tomuto nepedagogickému způsobu výchovy jsou eskymácké děti ve věku osmi až devíti let dobře vychované.“ Své děti něžně milují i Basutové. Matka malé dítě rozmazluje, holí, natírá rudou pomádou, laskavě a ochotně ho nosí po všech cestách, takže je vidět, že jde o největší matčin poklad.

Mateřská láska a strach před zlými duchy vedou přírodní ženu k tomu, že své dítě, které ještě neumí samo chodit, má neustále u sebe, ve dne i v noci, při práci i odpočinku. V nejprimitivnějších poměrech spí spolu s matkou například na holé zemi nebo na vrstvě trávy, listí, na rohoži nebo kůži, u starých Peruánců v jamce vyhloubené v zemi, u Australců a Hotentotů v teplém popelu. Jiné přírodní národy, s nimiž jsme se tu už setkali, dělají pro děti už různé „kolébky“: například Kalmykové, Kirgizové, Siamci dřevěné truhlice, Lopaři, Giljaci jakási koryta vytesaná z kmene stromu, Čuvašové, Tunguzové vaky z kůry, Kalmykové, Ostjaci (Chantové), Samojedi (Něnci), některé australské kmeny, Papuánci a další používají košíky nebo síťovinu, Papuánci z Nové Guineje pletené sítě. Znamé jsou také rozštípané bambusové kmeny, rámy s volně nataženou látkou, kolébky z rákosu apod.

Většina indiánských žen používá zvláštní nosítka z ploché destičky nebo pletiva. Aby dítě nevypadlo, je na spodním okraji připevněna lišta pro nožičky a na druhém zaokrouhleném konci je natažený kus látky nebo kůže, který zároveň chrání dítě před deštěm a prudkým sluncem. Z obou stran vyčnívají dole kůlky, takže lze nosítka zapíchnout do země. Dítě upevňují zkříženými řemeny. Nosítka je vyplněno měkkým listím, trávou, mechem, plstí a jinou výstelkou, aby se dítěti dobře sedělo a zároveň mu to nahrazovalo plenky. Někde na těchto nosítkách dělají otvory pro odchod moče a výkalů.

Přírodní matky zřídka kdy nosí své děti na rukou. Častěji to dělají jiným způ-

sobem.

Buď sedí dítě matce na krku nebo na ramenou, drží se jí za vlasy, respektive matka drží dítě, jako to dělají Australci, Papuánci, některé kmeny severoamerických indiánů, ale i jihoamerických (brazílských) indiánů Botokudů atd., nebo dítě sedí matce na boku jako na koni, drží se jí, když je větší nebo je upevněno látkou či kůží uvázanou na druhém boku – například u Javánců, Aetů, Papuánců, Karolínců, Samoánců, Apačů aj. Nejrozšířenější je však poloha na zádech nad pasem, přičemž má dítě nožky na matčiných bocích a drží se jí rukama.

Většinou však bývá připevněno šátkem zavázaným na matčiných prsou nebo lýkovou páskou upevněnou na čele matky. Také „kolébky“ nosí matky většinou na zádech.

I přírodní matka často uspává své dítě písničkami, většinou naivními a monotónními. Například Eskymačka mu zpívá: „Svému malému bratrovi nesmíte nic udělat, chce chytat ptáčky, chce se projíždět v kajaku, chce harpunovat a úlovek přinést domů. Učí ho tomu jeho velká sestra, je krátkokrký, tuponosý, je velmi sladký.“ Nebo Hotentotka: „Syn jasnooké matky, dalekozraký, když budeš stopovat, ty, se silnými rukama a nohama, ty, se silnými údý, budeš mít jistou střelu, Herery olupovat a své matce nosit k jídlu jejich tlustý dobytek, dítě otce se silnými stehny, jednou budeš krotit silné voly mezi svými stehny, ty, co máš mocný úd, jak silné a jak mnoho dětí budeš plodit.“ A siouxska indiánka: „Spi, spi, moje dítě, Čipevajové tu ještě nejsou, spi, spi, moje dítě, a buď silné, čeká tě boj, čeká tě boj.“

O krásu, sílu a pružnost svého dítěte se stará přírodní matka tím, že mu celé tělo nebo jednotlivé části tře, natahuje, stlačuje, natřásá apod., aby bylo v pořádku. Dělají to tak Veddky, Minkopy (Andamanky), Australky, Japky, Maorky, Basutky apod. Velkou pozornost věnují zejména lebce, aby měla žádoucí tvar. O tom jsme však už hovořili, podobně jako o jiných „zkrášlovacích“ procedurách různého původu a významu.

Víme už od Nordenskjölda, že dětem přírodních národů ponechávali velkou, téměř úplnou volnost až do pohlavní dospělosti. Tento obyčej má jistě velké výhody u těch kmenů, které jsou od přírody disciplinované vlivem zdravých životních podmínek, přiměřeného zaměstnání a dobré organizace. Samozřejmě, že u zbídačených a zpustlých kmenů má i stinné stránky především z hygienického hlediska. Trestání dětí přírodní národy téměř neznají. Jen někdy ve velké zlosti se otec sem tam oboří na své dítě. Cestovatel o Nových Hebridách (dnes stát Vanuatu, v Melanésii) napsal, že zde způsobuje matce přímo fyzickou bolest, když vidí své dítě plakat, a že jednou se postavily domorodé matky proti bělochovi, který trestal vlastního syna. Na ostrově Bali (v Malých Sundách) viděl jiný cestovatel, že celá rodina se vrhla ohromená do domácí kapličky, když chtěla dát matka svému potomkovi facku: modlitbami a obětí usmířovali bohy, aby od nich kvůli tomu neoděšli. Některé národy jsou však na děti přísné, například Marolongové v jižní Africe, některé západoafrické a indiánské kmeny. Jejich přírodní krutost se projevuje i v trestání dětí. Například Eweové (v záp. Africe) jim sypou koření do očí nebo je strkají do koše s červenými mravenci.

Přírodní národy dávají svým dětem jméno většinou hned nebo krátce po narození. Jakuti a Ostjaci (Chantové) neznali vlastní jména. Děti ženského pohlaví jednoduše oslovovali: žena, manželka, dcera, nebo Ostjaci jen – žena. Andamanové (domorodci z ostrovů Andamany), některé australské kmeny a Samoánci dávají jméno ještě nenarozenému dítěti. Když se nenarodí očekávané pohlaví, jméno změ-

ní. Balendové pojmenují dítě v okamžiku, když mu přerežou pupeční šňůru. Ajnové (Ainové), Mentawajové, Ohňozemci a další dávají dítěti jméno, když začne samo běhat, Vasibové při růstu prvních zubů, indiáni Siusí při odstavení.

Dajakové to ponechávají náhodě: lechtají dítěti sliznici v nose a když kýchne, je vhodný čas k pojmenování, když ne – odloží to. Některé národy pojmenovávají dítě až po určité době, dokonce i po letech, prý proto, aby na něj neupozorňovaly zlé demony, kdyby ho oslovovaly jménem. Z podobného důvodu, aby zlé demony znátli, mění původní jméno později například Malajci a Negriti, hlavně v případě nemoci dítěte nebo po nějakém neštěstí. Goldové (Nanajci) změní jméno dítěte, když se dozvědí, že zemřel člověk stejného jména. Samojedi (Něnci), Mongolové, Siamci, Andamanové, Dajakové, některé australské kmeny, Makuové, Makondové, Mandingové (viz výše) a další dávají dítěti jméno při obřadech spojených s jeho pohlavní dospělostí. Andamanové si mění jméno například po svatbě, ve stáří nebo v případě otcovy smrti.

Pojmenování dítěte je u většiny národů spojeno se slavností celé obce nebo kmene, při níž nechybí ani hostina, tanec a hudba. U Balendů dává dítěti jméno čaroděj tak, že mu na hlavu položí kus stromové kůry, na níž je napsáno jeho

jméno. U Dajaků vynese matka dítě před dům, vykoupe ho, pozdvihne třikrát směrem k západu i k východu, přičemž odřikává žehnající formulky, obětuje kuře, jeho krví pokropí dítě a až potom mu dá jméno.

Alafurové při této příležitosti obětují za chlapce dva kozly, za děvče jednu kozu; hlavu, kůži a paznehty zahrabou. Některé národy vybírají jméno dost náhodně. U Inžibandů pomáhá matce při porodu žena, která vyzpěvuje různá jména. Dítěti dají to jméno, které vysloví žena ve chvíli, kdy se dítě objeví. Také u Kaffičů (Kaffičové, Kaffičo, na území Kaffa, jinak Gómara, v Etiopii) vyzpěvuje matka celou řadu jmen a čeká, při kterém z nich začne dítě sát mléko. Novozélandané drží dítěti u ucha bůžka a opakují přitom určitý počet jmen; dítě dostane to jméno, při němž kychně. U Wagandů dostane, u kterého se zasměje.

Nejednou dají dítěti jméno podle místa, kde žena porodila. Potom se například jmenuje „Narozeno u vody“, „Bez země“, tj. narozeno na vodě, „Cestou“ nebo „Uzlík“, tj. narozeno na cestě. Taková jména dávají například australští Aruntové (viz výše, také další národnosti a kmeny) a Bečuánci. Jindy bývá dítě pojmenováno podle náhodné události, která se stala při porodu: „Narodil se, když se kdosi poranil“, „Když byla válka s Makony“ nebo „Objevil se, když nás přepadl nepřítel“. V Bamumu (město a část Kamerunu v západní Africe) dostane jméno „Sloní kel“, když se narodila v den, kdy ulovili slona se vzácnými kly. Bantuové znají jméno „Bolí mě hlava“, Mandingové „Není tu číše“ nebo „Vezmi lžici“, Basutové „Válka“ nebo „Hlad“. Někdy pojmenují dítě podle jeho charakteristických vlastností v pozdějších letech. Například Samojedi dávají jména „Černý“, „Zbytečný“, „Hloupý“, „Šilhavý“; Batakové „Jemná“, „Spořádaná“, Tahitáné a Makuové „Úsměv“, „Jsi jako smrt“; Makondové „Všechno má těžké“, „Špatně žije“ atd.

U některých kmenů je zvykem odebrat dítě matce krátce po porodu a odevzdat ho někomu jinému. Wagandové (Vagandové, srov. výše) to dělají po odstavení dítěte. Děvčata dávají obyčejně staršímu ženatému bratrovi a zůstávají u něho často až do svatby. Na šalomounových ostrovech dávají děti ve třetím až čtvrtém roce k příbuzným, kteří jim zase svěřují své děti. Je to snad vzdálená ozvěna původní promiskuity.

IX. ZASVĚCENÁ ŽENA, KOUZELNICE, VDOVA, TCHYNĚ; STÁRNOUCÍ ŽENA, STAŘENA U PŘÍRODNÍCH NÁRODŮ; PŘÍRODNÍ ŽENA PO SMRTI

V této kapitole si povíme o některých zvláštních jevech ženského přírodního pohlaví i o tom životním období přírodní ženy, kdy už více méně nežije pohlavím životem, také o smrti přírodní ženy a jejím osudu po ní.

Stará panna a zasvěcená žena. Víme, že přírodní národy dlouho neznaly pojem panenství a nemohly si ho vážít. Až později, kdy se s rozvojem výrobních vztahů a vznikem bohatství zrodil pojem „vlastní žena“ a když se stala soukromým vlast-

nictvím manžela, rozšířila se i kupecká morálka a bohatý muž, který získal ženu koupí, si zvykal i v tomto směru kupovat především „neporušené“ zboží, chtěl dostat za ženu pannu.

Je všeobecně známo, co z pojmu panenství udělalo křesťanství v dějinách lidstva, které přišlo – jak hovoří Reitzenstein – na obdivuhodně komickou myšlenku, že je totiž panenství ctnost. Samozřejmě, že přírodní národy nemohly mít takové nepřirozené představy. Proto u nich byla stará panna velkou výjimkou.

Žena předčasně vadnoucí z nedostatku pohlavního styku je tragický jev nezdavých sociálních vztahů. *Staropenství jako hromadný jev zaniká tam, kde si ženy uvědomují své právo na pohlavní styk i tehdy, když se nemohou nebo nechtějí vdát.* Všechny znaky stárnoucí panny: šednoucí pleť, bledé rty, vrásky a kruhy pod očima, vyhasínající oči, ublížený výraz, ostrý hlas, chloupky na tváři, ztráta tuku z podkožní tkáně, zmenšování prsou, hubený krk, špičatá a hranatá ramena, nervové problémy atd. – to jsou důsledky dobrovolného nebo nedobrovolného asketismu, důsledky vyvolané poruchou celé vnitřní sekrece. Všechno toto lze zastavit, do jisté míry obnovit fyzický rozkvet a vrátit myslí její rovnováhu a veselost, když žena použije jediný účinný a nikdy neselhávající prostředek: zdravý pohlavní styk. Je to však prostředek, který je v dnešních sociálních poměrech spojen s určitými problémy a nebezpečím. Ale o tom si řekneme až později.

Staropenství jako hromadný jev tedy nemohlo u přírodních národů vůbec vzniknout. Viděli jsme, že u většiny z nich vládla volnosnubnost mládeže, že pohlavně zkušená žena byla velmi oblíbená a že dívka, kterou mladíci pohlavně vyhledávali už před svatbou, bylo vzácnější i jako manželka. U těch národů, kde se manželství uzavíralo koupí, se otec velmi staral o to, aby mu doma nezůstala svobodná dcera. A je jen přirozené, že staré panny neznali u těch národů, které si regulovaly počet žen zabíjením novorozeňat, a to způsobem často velmi otřesným.

Výjimečným jevem v etnologii přírodních národů je „vesnická panna“, *taupou*, na ostrovech Samoa (Palauských ostrovech). Bývá to nejoblíbenější náčelníkova dcera. Obvykle ji už v mládí určí za vesnickou pannu a od této chvíle se připravuje na své povinnosti.

Při volbě rozhoduje její půvab a skromnost. Je velmi pečlivě vychovávána a je miláčkem hlavně v okruhu moci svého otce. Jak náčelník, tak i *taupou* dostává nejlepší jídla. I když se zúčastňuje téměř všech ženských prací – při pletení rohoží, výrobě látek z kůry apod. – nemusí vykonávat hrubší práce, snášet banánové listy na vaření a lisy cukrové třtiny na pokrývání chatrčí, sbírat mušle, měkkýše a jiné lahůdky v pobřežní laguně. Proto má světlejší pleť než ostatní děvčata a nazývají ji *sina*, tj. bílá. Má štíhlé pěstované ruce a sametovou pokožku, která je čistá a voňavá díky jemným voňavým olejům připravovaným zvláště pro ni. Ať jde kamkoliv, kupat se, sbírat květiny a vonné listí do lesa, navštívit kamarádky a příbuzné, stále ji doprovází několik starších žen, které se o ni starají a jsou zodpovědné za to, že její panenství zůstane neporušené. Když se stane pohlavně zralou, ostříhá jí vlasy, vyholí podpaždí a chloupky na pohlaví. Od toho dne stojí v čele děvčat své vesnice nebo její části a jako vděčné této dívčí pospolitosti dostane titul vesnická panna, *taupou*.

Její panenství však není důsledkem nějaké morálky, ale představ spojených s pověrami. Když do vesnice přijdou cizí hosté, *taupou* je v popředí slavností jako hostitelka. Proto se stařeny velmi snažily, aby mladou vyvolenou co nejdříve naučily

tančit, aby uněla vyrábět přírodní ozdoby z květin, náhrdelníky a zástěry, a připravovat opojný samoánský nápoj *kavu*, do níž se musí rozžvýkat příslušné látky. Jejím úlohou je přijímat a bavit hosty, když cestující společnost nemá ve svém středu nějakou taupou. Při velkých tancích slavnostech, kterých se zúčastňuje celá obec, především při oslavách na počest titulárních náčelníků, hraje taupou významnou roli: s nesmírně bohatě ozdobenou hlavou, s čelenkou z lastur, s náhrdelníkem z jemně broušených vorvaních zubů, zahalená jemnými rohožemi, ozdobená květinami a natřená voňavými mastnými jde v čele průvodu, který nese různá jídla, mává kyjem, skáče a tancuje. Taupou je velmi vyhledávána jako manželka a má právo se vdát; v tom případě se však musí vzdát své funkce. Náčelník však už předem musí myslet na náhradu pro případ, že se taupou vzdá svého postavení z vlastní vůle nebo z vůle vesnice. Když nemá mladší sestry, hledají náhradu v bližším nebo vzdálenějším příbuzenstvu její rodiny.

Kněžky a mnišky se u skutečných přírodních národů nevyskytovaly; jejich mentalitě a pohlavnímu životu odpovídaly spíše různé „čarodějné báje“ a nám už známé tajné ženské kluby, v nichž je třeba hledat zasvěcené přírodní ženy. Jakési kněžky a mnišky se objevily až později se vznikem složitějších náboženských kultů, případně s vpádem světových náboženství.

Tak například na Jávě prý mohly ženy navštěvovat mohamedánské školy pro kněze. Když školu úspěšně skončí, mohou potom chodit do mešit, do nichž ostatní ženy mají přísný zákaz vstoupit. V Dahomé (dnes Benin) existují jakési kláštery a ženské řády. Jejich příslušnice tak zastrášují rodiče, až jim nakonec svěří své dcery; v útlém věku je zavřou do těchto klášterů a podrobí je infibulaci. I když mají zakázaný styk s muži, přesto se stane, že některá otěhotní. Když se jim narodí dítě mužského pohlaví, nemilosrdně ho usmrtí, pokud porodí děvče, vychovávají ho a zasvěťují do praktik řádu. Mnišky tohoto řádu si na nohách způsobují stále hnísající vředy. Lidé, kteří touží po spolehlivém talismanu, spolknou trochu tohoto hnisu.

Kouzelnice a čarodějky se objevují u přírodních národů v hojné míře hlavně u Araukanců, Kalmyků, Kirgizů, Burjatů, Tunguzů, Goldů (Nanajci) i u jiných sibiřských národů (*šamanky*), na Alafurském souostroví, na ostrovech Luang a Semata, v Ugandě, u Wašagů, Kafrů atd.

Kalmykové je nazývají *udugun*; nelze je zaměňovat za duchovní nebo posvátné osoby. Naopak, jsou nižšího stavu, vzbuzují i odpor a za jejich machinace je nejednou trestají. Čarují prý jen jednou za měsíc, a to v noci, v níž začíná úplněk Měsíce. Nepoužívají čarodějné bubny, ale nechají si přinést misku s vodou, ponoří do ní jakousi bylinu a nejprve vykropí chatrč. Do každé ruky si vezmou jakési kořínky, zapálí je a s roztáhnutýma rukama dělají různé posunky a násilné pohyby. Přitom ustavičně opakují a zpívají slabiky *dši, eje, jo, jo*, až se dostanou do stavu jakési zuřivosti, v níž odpovídají na otázky, pokud jde o ztracené věci nebo o budoucí události.

Jestliže se chce stát šamankou žena u Goldů (Nanajci, viz výše), musí nejstarší šaman vyřezat ze dřeva asi půl metru vysokou ženskou postavu, která představuje onu ženu. Když tuto práci skončí, dosáhla žena šamanské hodnosti. Je tedy na úvaze hlavního šamana, zda přijme nebo nepřijme ženu do šamanského stavu. Když se mu nelíbí, nikdy dřevěnou sošku nedokončí.

Sibiřské čarodějky se dostávají do transu, který připomíná hypnózu prudkými

tělesnými pohyby, jednotvárným zpěvem, hřmotem čarodějnického bubnu a řeh-
tačky.

Když se na ostrovech Buru (viz výše) chce někdo dozvědět, kdo udělal někoho nemocným, nebo se chce podívat do budoucnosti, zavolá dvě věštkyňe, většinou jsou to staré vdovy, domů nebo do lesa pod velký strom. Jedna si sedne na sedadlo určené k tomuto úkonu, druhá za ohlušujícího lomu dělá s mečem divoké skoky, přičemž má vytřeštěné oči a vlající vlasy jako furie. V jakési extázi se dívá nahoru, na boky i do očí druhé ženy a pot jí stéká po těle. Když přestane sekat mečem, sebere ze země kámen, kterým se tak dlouho bije do obnažených prsou, až její sedící družka dostane křeče, ztratí vědomí a dostane se do hypnotického stavu. Po dobu tohoto spánku jí dávají všelijaké otázky a žádají od ní radu.

Jiné ženy se jednoduše přikryjí rohoží a po prudkých křečích usnou. Ve spánku jim může kdokoli dávat otázky. Když se probudí, nemohou si vzpomínout na nic, co se stalo. Tyto ženy prý upadají do několikadenního letargického spánku, když dostanou menstruaci. Jsou také velmi zapomnětlivé, protože je v lese přepadl zlý mužský duch, *ejabat*, s nímž souložily. Tento stav nazývají *sanane* nebo *tanane*, protože se domnívají, že do těla těchto žen vešel pozemský duch z hory Sanane. Nosí jen krátký sarong, který jim sahá od boků po kolena. Při divokých skocích nebo křečích jim sarongy několikrát spadnou a přítomné ženy jim je znovu uvazují.

Víra v čarodějky byla rozšířená i v Grónsku. Když některá žena velmi zestárla, pokládali ji za čarodějkou, což s radostí přijala, neboť z toho měla zisk. Nakonec ji však při nejmenším podezření, že někoho očarovala, ukamenovali, hodili do moře, podřízli nebo rozčtvrtili. Soud s ní byl velmi krátký. Když měla některá stařena pověst, že umí čarovat, už tím byla vinna, protože se zabývala různými kouzly a masticářstvím. Stačilo, aby muži zemřela žena nebo dítě, aby mu šípy netrefily a puška selhávala a hned čarodějník, *angekok*, tuto ubožáčku obvinil a když neměla příbuzné, kteří by ji ochránili, stala se obětí vesnice nebo kmene. Nejednou se stalo, že muž v takovém případě probodl vlastní matku nebo sestru před všemi lidmi v domě bez toho, aby mu to někdo vytýkal. Tato víra v čarodějky se zachovala v Grónsku dodnes.

Nordenskjöld o tom napsal: „I když u Eskymáků nejsou rozšířeny pověry, přece hledají příčiny svých nehod a neštěstí nejčastěji v tom, že je někdo očaroval. Jako ještě nedávno v Evropě, i v Grónsku obviňují z čarování především starší ženy. Takové muže i ženy nazývají *iliseetsok*.“

Vdovy. Přírodní národy, dokonce ani kulturní národy neznaly a ani nemohly znát podstatu smrti a její dosah. Vždyť ještě dnes je představa nesmrtelné lidské duše velmi rozšířená a všechny staré pověry spojené se smrtí člověka se často opakují v učené podobě filozofických spekulací. Primitivní národy nepokládaly smrt za konec individuálního života, ale jen za jeho jakousi změnu, po níž žije individuum novým životem.

Kult předků vznikl z této představy „živých mrtvol“. Zdá se tedy, že přírodní lidé zpočátku vůbec netruchlili pro své zemřelé; přirozená smrt pro ně byla záhadou, zabíté snědli. V minulém století popsal cestovatel poměry v Nové Británii (Birara, ostrov v Bismarckově soustroví): Náčelník uloupil z nepřátelského kmene ženu, jejíhož muže v boji zabili. Snědli ho na svatební hostině, které se pokojně zúčastnila i žena mrtvého. Byl to zřejmě statečný muž a jeho maso jedli s přesvědčením, že i oni nabudou jeho dobrých vlastností. Už jsme řekli, že vdova

bývala mezi prvními, kteří dávala najevo touhu sníst alespoň kousek z jejího popraveného manžela.

Vzdor tomu u většiny přírodních národů byl smutek vdovy v době, kdy jsme je poznali, už běžný.

Kromě hlasitého pláče se projevoval oblečením a zevnějškem vdovy, která ze sebe odkládala všechny šperky a hezké šaty a nahrazovala je hrubým neozdobným oblečením, nedbala o sebe, pomazávala si tělo, zraňovala se nebo se i mrzčila. I naše smuteční zvyky jsou pozůstatkem těchto mravů, které vznikly většinou v období otcovskoprávního zřízení. Tak jako služebnictvo, i daná žena byla v tomto období vlastnictvím zemřelého muže a musela jít do hrobu s ním a na „onen svět“: Tento zvyk byl obvyklý u národů s přísně patriarchálními mravy a zachoval se například u Indů až do nejnovějších dob. Byl rozšířen, jak se zdá, hlavně ve střední Asii, ale i mezi přírodními národy.

Dnes přírodní žena truchlí mírnějším způsobem.

Jako se zahalovala nevěsta, protože v jistém slova smyslu zemřela pro své předky a udělala si z nich odpůrce, tak se zahaluje vdova, která nenásleduje svého muže do hrobu. Je tedy ohrožena jeho duchem, proto se zakrývá, natírá sazemi, odkládá všechny dráždivé prostředky a přináší usmířovací oběť tím, že se mrzáčí. Často zůstává několik dní s mrtvým v jeho hrobu nebo v samostatné chatrči na hrobu.

Čipevavská vdova si natře tvář černou barvou, postí se a celý rok se nesmí zdobit ani česat. U Čoktů měsíc nařiká u otevřeného hrobu a zanedbává svůj zevnějšek. Po měsíci se koná slavnost, při níž hrob uzavřou a vdova „naposledy nařiká“. V dávných dobách ji asi házeli do hrobu. Před rokem 1860 se u siuského (Siusí, srov. výše) mrtvého bojovníka shromažďoval celý kmen. Vdova si pořezala ruce, nohy i tělo křesadlem a ostříhala si vlasy na hlavě. Plačíc několikrát obešla mrtvolu a kolikrát ji obešla, tolik let se nesměla vdát. Potom za všeobecného pláče donesli mrtvolu na dřevěnou plošinu, přičemž si i ostatní truchlící ženy stříhaly vlasy a řezaly si ruce a nohy.

Zraňují se také i truchlící brazilské Bororky, Kaffičanky (viz výše) v Etiopii si bičují břicho pod pupkem šípkovými proutky a holí si vlasy na hlavě.

Čipevavské vdovy projevovaly smutek i jiným způsobem. Vdova sebrala své nejlepší šaty, svinula je, svázala opaskem zemřelého manžela a pokud měl nějaké ozdoby, upevnila je na horní část, kterou ovinula kusem kartounu. To byl „její manžel“ a bez něho se nesměla nikde ukázat. Když vyšla ven, nesla ho s sebou, když seděla v chatrči, položila si ho vedle sebe. Toto znamení vdovství a smutku musela nosit do té doby, dokud rodina zemřelého muže neusoudila, že by její smutek už mohl pominout. Většinou to trvalo rok. Až potom byla zbavena smutku a mohla se znovu vdát. Velikost této loutky (či spíše balíku) byla různá podle množství látky, kterou vdova zdědila. Očekávalo se, že dá na ni to nejlepší a sama bude nosit to nejhorší. Když se rozdělují dary, dostane tento „manžel“ stejný díl, jako kdyby žil.

U Ost'jaků (Chantů na Sibiři, srov. výše) byl v osmáctém století rozšířený zvyk, že ze dřeva vyřezali figurky, které měly představovat významné zemřelé muže, a při hostinách na jejich památku jim předkládaly část jídla. Ženy, které milovaly své nebohé manžele, si kladly tyto figurky do postele, fintili je a při jídle je nikdy nezapomněly krmit.

Indiánské šušvapské vdovy v Britské Kolumbii si zřizovaly u zálivu chatrč na pocení, kde se potily každou noc a v zálivu se pravidelně koupaly. Potom si

drhly těla výhonky ze stromů, které mohly použít jen jednou, a zastrkovaly je do země okolo chatrče. Truchlící vdova směla používat jen vlastní hmeček a kuchyňské nádobí a nesměla se dotknout svého těla. Nesměl se k ní přiblížit žádný love, protože by to přineslo neštěstí. Nesměla dovolit, aby na někoho padl její stín, neboť by dotyčná osoba onemocněla. Postel si obkládala trnám a používala ho i místo podušky, aby tak zahнала ducha mrtvého muže. Vdovy byly tedy tabu a tímto způsobem se chránily před návratem mrtvého.

U Wašagů je obřad vdovina smutku velmi podivný.

Když zemře ženatý muž, vyhledají pro každou jeho ženu muže patřícího k příbuzenstvu, který u ní musí po dobu smutku spát. Čtvrtý den uhasí oheň drny a jakýmsi „božím soudem“ zjišťují, zda nikdo z truchlících nezavinil smrt muže. Duchům obětují kozu a truchlící mohou opustit dům; každé pozůstalé ženě dají prsten vyřezaný z kůže kozí hlavy. V den samý den odejde žena na trh, celou cestu nesmí promluvit, na trhu hodí na zem tašku, hůl a trochu soli a mlčky zase odchází domů. Tak se zbavuje mrtvého. Kdo by zdvihl tyto odhozené věci, přinese do domu smrt. Po návratu domů vezme každá žena výhonky kolokasií, jejichž hlízy spotřebovali při smuteční hostině, a za doprovodu muže, který v těchto dnech u ní spí a „hlídá“ ji, je zasadí v banánovém háji. Vráti se domů a den končí jako obvyčejně. Sedmý den vykopou mrtvému hrob a přinesou první oběť, aby mohl vejít do říše mrtvých.

U Wanigiků (také Vanigiků, Vanigalů) na Nové Guineji se vleče zahalená vdova po smrti svého muže po kolenou do chatrče nejbližšího příbuzného. Vede ji jedno z jejích dětí, které jí ukazuje cestu holí. Se zahalenou tváří musí chodit šest měsíců. Na ostrově Bali v Malých Sundách prý musí vdovy jít do domu, kde odpočívá mrtvola a na znamení smutku třít pohlavní úd zemřelého.

Zvláštní bylo i oblečení vdovy po dobu smutku. Samojedky (Něnký) nosily do smrti třetí vrkoč přes jedno ucho, Dajačky zase zvláštně pletené klobouky nebo bílé šátky, Basutky nosí okolo čela řemínky z kravské kůže, do níž byl mrtvý zahalen; podobnou smuteční pásku nosí vdovy i ve východní Africe. Waporožky (Vaporožky, viz výše) nosí rok okolo krku provaz třikrát nebo čtyřikrát ovinutý, Mentawajky široké pruhy z banánových listů, vdovy na ostrovech Kei rozpuštěné vlasy, na Timorlautu (obě souostroví viz výše) kus rubáše ve vlasech, na ostrovech Leti, Moa, Lakor, Luang, Sermata krátký sarong od boků ke kolenům. Nesmějí se česat do nejbližšího úplňku Měsíce, náramky, které si nemohou sundat, zahalí starým a špinavým kartounem, rok nesmějí navštěvovat okolní vesnice, nikomu odpovídat, s nikým zpívat, zkrátka se musí tvářit jako hluchoněm.

Na Aruských ostrovech (viz výše) opustí vdova byt a kalapovým olejem pomaze každý dům ve vesnici, kam její muž kdysi chodíval. Potom odloží sarong, svůj obvyklý oděv, a vezme si jen bederní pás ze střapatých palmových listů, široký asi pětadvacet centimetrů. Ostříhá si vlasy a okolo hlavy ovine palmové listy. Stuhý z palmového listí má i na ruku, lýtkách i křížem přes prsa. Zadek má zakrytý malou rohoží upevněnou na stuhách. Dřevěným uhlím jí namalují na tělo široké pruhy. Tento kroj si ponechá až do chvíle, kdy z rakve vyndají kosti zemřelého a na pobřeží je očistí. Pak se shromáždí obyvatelé z vesnice – muži s dřevěnou podobou pohlavního údu, *guson*, a ženy s vyřezávanou podobou ženské pohlavní části, *kodu*. Všechny smuteční šaty a znamení smutku společně spálí a za zpěvu různých erotických písní začnou divoce tančit okolo ohně. Muži přitom strkají svůj *guson* nebo *gusing* do kody, kterou jim ženy podávají, a napodobují pohyby

soulože, aby vdovu pohlavně vydráždili a dali jí tímto drastickým způsobem najevo, že se už může znovu vdát. Na slavnosti jsou přítomny i její děti. Vesničané tři dny zpívají a tančí před domem mrtvého na znamení toho, že žena odložila smutek. Když měl zesnulý několik žen, podrobují se tomuto ceremoniálu všechny.

Pokud u nás truchlící vdova někdy nosí v medailonku například pramínek vlasů svého muže, vdovy některých přírodních národů nosí vzpomínku na zemřelého poněkud více trapnější.

U indiánů z bývalého území Mosquitóri na pobřeží Nikaraguy vdova celý rok nařiká na manželově hrobě a když jeho kosti potom z hrobu vyjmou, musí je další rok nosit u sebe. Potom je položí na střechu domu. Podobnou povinnost měly oregonské indiánky Tolkotky, Tolkotinky. Po spálení mrtvoly vdova posbírala větší kosti do krabice z březové kůry, kterou musela celý rok nosit na zádech. Od té chvíle musela všem ženám a dětem otrocky sloužit. Za neposlušnost ji přísně trestaly. Popel jejího manžela vložili do hrobu a vdova musela dbát, aby nikdy nezarostl. Když na něm přece jen vyrostl plevel, musela ho vyhrabávat prsty. Příbuzní manžela nad ní měli dozor a trýznili ji tak, že často až zemřela. Po třech až čtyřech letech, pokud přežila tato muka, ji osvobodili. Vdova přišla s kostmi svého muže na zádech. Složili jí je, uložili do skříňky, tu zamkli a postavili do výšky dvanáct stop. Chování věrné vdovy všichni chválili, některý muž jí nalil na hlavu olej a nasypal ptačí perí. Od této chvíle se mohla opět vdát nebo v klidu žít sama.

Když odvodí Minkopka na Andamanách, nosí u sebe lebku zemřelého. Lebka je k tomuto účelu připravena, je natřena červenou barvou a ozdobená střípci. Visí ženě na pravém rameni a je připevněna stuhou ovinutou okolo krku a levého prsu. Vdova ji musí chránit do té doby, dokud se znovu nevdá.

Jak jsme už řekli, zvyk zabíjet vdovy byl poměrně rozšířen i u přírodních národů a neomezoval se jen na Indii, klasickou a pověstnou půdu tohoto krutého mravu, o kterém si však povíme později. Přírodní národy se nemohly „povznést“ k vzletné křesťanské představě, že se nebožtíci na „onom světě“ nasytí a budou blaženi při pohledu na boží tvář uprostřed andělského sboru, ale domnívaly se, že i v „novém životě“ potřebuje zemřelý jídlo, ženy a své dřívější okolí. Posílali s ním tedy na „onen svět“ i jeho majetek, k němuž v otcovskoprávním zřízení patřila i jeho žena.

Protože celibát jakéhokoli druhu pokládali za něco nepřírozeného, vzal si mrtvý do hrobu vlastní ženu a pokud zemřel svobodný, dostal ženu dodatečně, k čemu mu obětovali mladé děvče. Například některé africké národy při smrti vznešeného muže pobily velký počet jeho otroků a otrokyň, aby se mohl mrtvý na svém novém místě přiměřeně reprezentovat. „Kdo by mu pak na onom světě posluhoval?“ odpovídali bělochům, kteří jim zakazovali lidské oběti. Pozdější úvahy, nepochybně velmi praktické, však některé národy – například Egyptany – přivedly k myšlence, že mrtvým postačí pouhé napodobeniny z hlíny nebo obrázky. Tak kdy si zaživa obětované ženy nahradily hliněnými souložnicemi, o nichž si ještě řekneme.

Cestovatel, který prošel Čínou, vyprávěl (1881), že čtyři kmeny divokých praobyvatelů čínského ostrova Chaj-nan (Hajnan) spalují své mrtvé zakryté hedvábnými plášti nebo koňskými, kravskými, kozími či ovčími kůžemi. Vdovy za živa upálí s jejich zemřelým manželem. Ještě 26. listopadu 1903 přinesly noviny zprávu, že holandsko-indická vláda poslala do Tabananu na ostrově Bali dvě válečné lodě, které měly zabránit rádžovi, aby nedal upálit dvě vdovy svého právě zemřelého předchůdce. Vdovy však přece upálily. Samozřejmě, na Bali jde

už o indickou kulturu.

Na Novém Zélandu kdysi při smrti náčelníka dávali jeho hlavní manželce provaz, na kterém se měla v lese oběsit. Když zemřel náčelník na Šalomounových ostrovech, jeho ženy uškrtili. Bylo by totiž bývalo hanbou pro ně a znesvěcením památky zesnulého, kdyby se později vdaly za muže nižšího stavu. Uškrtili je většinou v době spánku. Takto však skončily i ženy nebo nejbližší příbuzné prostých mužů, protože jak v životě, tak i po smrti je měly obklopoval milující osoby. Většina těchto nešťastnic považovala za svou povinnost ihned následovat mrtvého; onámily se jakýmsi rostlinnými šťávami a oběsily se nedaleko mrtvého.

Na ostrově Viti Levu byl ještě donedávna zvyk, že vdovu po vznešeném muži zaškrtili. Její mrtvolu natvářeli jako na slavnost, napařádili novými střapcovými pásy, vyzdobili hlavu, napudrovali ji a položili vedle zemřelého bojovníka. Když zahynul na moři Ra-Moiti, pýcha Somosomu, usmrtili i jeho sedmáct žen; v Nameně uškrtili v roce 1839 osmdesát žen, aby doprovázely duchy jejich zabitých manželů.

Na Nové Guineji u Kaiů (viz výše) bylo škrcení vdov častým jevem hlavně tehdy, pokud muž a žena žili podle papuánského názoru šťastně. Ženy uškrtili jen na základě jejich vlastního přání. Pozůstali neměli zájem na smrti ženy, nepřáli si ji ani příbuzní zesnulého muže, protože za usmrcenou vdovu museli zaplatit jejím příbuzným. Nijak však vdově nebránili, když si sama přála smrt, protože se báli, že by se jim pomstil duch jejího manžela, kdyby mu ji nedali na cestu. Vdova se dala oholit a potom ji ozdobili nejlepšími zástěrkami a všemi jejími skvosty. Okolo krku jí uvázali lýkový provaz, druhý konec uchopili lidé stojící na verandě domu a vytáhli ji nahoru. Jiní ji zase chytli za nohy a silně táhli dolů. Stačilo trhnutí a mrtvou ženu položili vedle mrtvoly jejího muže. Oba dva pochovali do jednoho hrobu. Uškrcení se dělalo vždy při prvním ženině smutku, nikdy ne po pohřbu. „Když zemřel jistý Jabu, nechaly se uškrtit obě jeho ženy a položili je s ním do hrobu. Jabu byl snaživý muž, který svým ženám vždy horlivě pomáhal na poli a navíc ho pokládaly za obratného lovce. Zde totiž láska žen prochází žaludkem a tak Jabuovy ženy byly velmi oddány svému muži. Když věří, že takoví mrtví usilovně pracují a jsou obratnými lovci i na onom světě, chtěly si ženy tohoto dobrého muže ponechat i po smrti. Rozhodně neměly naději, že se jim na zemi bude dařit lépe než na onom světě vedle jejich muže...” Dnes musí zůstat vdova u Kaiů několik týdnů ve smuteční chatrči, kterou jí narychlo postaví na hrobu. Když uplyne období nejprůsnějšího smutku, vyjde v dlouhé smuteční síti. U oploceného hrobu uspořádají smuteční hostinu. Celý smutek trvá půl až dva roky. Za zemřelou ženu zachovává její muž smutek podobně.

U Basutů bývaly vdovy po pohřbu zemřelého muže usmrceny kyjí na jeho hrobě. Dodejme ještě, že i staří Slované usmrcovali vdovy nebo je zaživa pochovali s mrtvými.

U některých kmenů se udržují zvyky, které lze pokládat za dozvuky někdejšího spalování vdov.

Indiánští Tolkotové či jinak Tolkotinové v Oregonu vystaví mrtvolu na devět dní a vdova musí vedle ní spát. Desátý den za přítomnosti soukmenovců slavnostně zapálí hranici. Když se žena dopustila nevěry nebo zanedbávala zemřelého, hodí ji na hranici, její přátelé ji vytáhnou a pak ji strkají sem a tam, až ztratí vědomí. U indiánů Kwakiutlů v severozápadní Americe musela žena ležet u mrtvoly svého muže, kterého spalovali. Potom ji vytáhli z plamenů spíše mrtvou než živou a když přišla k vědomí, musela sebrat zbytky upáleného muže a nosit je s sebou tři

roky. Když si její soukmenovci mysleli, že netruchlí jak se patří, měli právo ji vyhnat z kmene. U indiánských Babinů v Britské Kolumbii se setkal cestovatel se spalováním ještě v roce 1858. Spalování mrtvol je však dodnes rozšířeno a vdova musí zůstat na hranici u mrtvoly svého muže do té doby, dokud ji neuchvátí plameny. Až potom může opustit hranici.

Existuje velmi mnoho předpisů a zvyků, pokud jde o *nový sňatek vdovy*. Omažky (indiáni Omahové) se například mohly vdát jen do čtyřiceti let svého věku a nejdříve po čtyřech až sedmi letech od smrti manžela. Čipevajky často dostávaly za muže bratra zemřelého manžela. Ceremoniál se konal na hrobu mrtvého a smutek předepsaný pro ženu v tomto případě odpadl. U Masajů, když vdova chce, může přejít k nejstaršímu bratrovi nebo k nevlastnímu bratrovi zesnulého. S nejstarším bratrem může jen žít, ale za nevlastního bratra se může vdát po třech čtyřech měsících. Vdát se nesmějí jen vdovy nebo rozvedené ženy, které mají živé syny; mohou však žít s muži té věkové třídy, k níž patřil jejich manžel. Ani u Wašagů (Vašagů) nemá vdova se živými syny naději, že se vdá, protože synové by prý připravili nevlastního otce o jeho vlastnictví, když dospějí. Vdova u Vapokomů (Wakopomů) na řece Tana ve východní Africe se i s dětmi stává švagrovým vlastnictvím.

Batacká vdova si může vzít pouze mladšího bratra nebohého muže. Manžeství se starším bratrem považovali za krvesmilstvo a takového muže popravili a snědli. U Karo-Karů na východním pobřeží Sumatry se může levirát uzavřít ještě před pohřbem zemřelého. I na Aruských ostrovech má bratr zemřelého právo na švagrovou; pokud nevyužije tohoto práva, může se vdova vdát za kohokoliv jiného, ale švagr dostane cenu za nevěstu, která není menší, než byla její původní cena. Také na Timorlautu v některých kmenech platí zásada, že po smutečním období si švagr dokonce musí vzít vdovu. Je to zpravidla mladší bratr zemřelého, i když je mladší než vdova.

U Čipevajů a indiánů bývalého území Mosquitóri se mohla vdova rok po manželově smrti vdát, za koho chtěla. Když měla děti, chlapce odevzdala příbuzným zemřelého manžela, zatímco s děvčaty se oženil její nový muž zároveň s ní nebo později. Na Admirálských ostrovech se může vdova vdát už po dvou měsících. U Kaiů (viz výše) přítel zesnulého po několika týdnech odejde do smuteční chatrče, v níž se vdova musí zdržovat, odvede si ji domů a vezme si ji za ženu. Když vdova u Amaxhosa-Kafrů neměla se zemřelým děti, mohou ji příbuzní žádat zpět, pokud dědicům vrátí kupní cenu; je to tzv. „smazání domu“ a vdova se může znovu vdát. Mentawajky se mohou vdát už po třech dnech. I když zlý duch zemřelého přijde do svého domu, škrábe ji, bouchá a otřásá chatrčí, někdy prý dokonce štípe lidi, vdova se ho nebojí, protože jeho přítomnost trvá jen tři dny a potom odchází do lesa nebo se vrací k mrtvole.

U každého přírodního národa je úděl vdovy jiný. Irokézka a Delawarka nedělila po svém muži nic, protože příbuzní rozdali všechno jeho šatstvo, aby jim pohled na tyto věci nepřipomínal zemřelého. Ani u Ostjaků (tj. Chantů na Sibiři) nedědí vdova nic. Na Ambonu a Uliášových ostrovech, kde si vdovy s mnoha dětmi velmi váží, může vdova podle libovůle zacházet s movitým i nemovitým majetkem zemřelého. Zbraně, rybářské potřeby a plavidla však mohou s jejím souhlasem rozdělit mezi syny. Pod jejím dozorem zůstanou: dceřin podíl, domácí nářadí, zlaté a stříbrné předměty. Svobodné děti zůstanou u matky, ženaté a vdané nemají právo na dědictví, ale matka se s nimi může

rozdělit o výtěžek z plantáží.

I na Seramu se ženě vede dobře a když zestárne, ochotně jí dávají vše, co potřebuje. U Patalimů (Patalimové, jedna z národností pův. obyvatel Seramu, Ceramu) se pozůstalost dělí a žena ji používá spolu s dětmi; vdané dcery, za které byla řádně zaplacená kupní cena, z toho vyloučily. Když zesnulý děti neměl, patří pozůstalost vdově a mužovým příbuzným. Na Timorlautu (viz výše) chudé vdovy vydrží pokrevní příbuzní zemřelého, jinak všechno děti a jsou poručíky nezletilých dětí. Když se žena znovu vdá, zůstane všechno dětem a druhý manžel je povinen dát jejím rodičům alespoň malý dáreček. Na Babberských ostrovech, na ostrovech Luang a Semata (vše srov. výše) se musí vdova starat sama o sebe a dědí společně s dětmi; když se znovu vdá, její práva přecházejí na nejstaršího syna. Na Seram Lautu a Gorongu se pozůstalost dělí, pokud se chce vdova znovu vdát; když se však chce vdát v období smutku, který trvá sto čtyřicet dní, ztrácí jakékoliv právo na dědictví. Na keisaru se vdovy raději nevdávají, neboť by ztratily právo na dědictví. Na Gilbertových ostrovech užívá žena majetek, dokud nedorostou praví dědicové – děti.

Někde se však vdovy stávaly i společným vlastnictvím mužů nebo skutečnými nevěstkami jednak z chudoby, jednak z donucení, hlavně pokud byly bezdětné nebo se nemohly vdát. Viděli jsme je už jako *repi* v San Cristóbalu, *usangah* u Sandehů i v Atjehu na Sumatře; běžné to bylo i na ostrovech Novém Pomořansku (Bismarckovo souostroví), na melanéském Nissanu, kde byly pod ochranou náčelníka a vykonávaly je na měsíční hody. Celkem bezprávné byly vdovy i u Masajů. Podle zdejšího obyčeje spoutají dobytek určený na porážku a usmrtí ho šipou do krku. Proudící krev zachytávají staří i mladí do kalabas a dychtivě ji pijí. Jen na chudé vdovy nezbude nic. Proto mají Masajové (viz výše) takovouto hádanku: Kdo se tiskne ke stěně chatrče? Odpověď zní: Vdova, která není u toho, když se zabíjí dobytek.

Tchyně. Mezi tchyní ženy, tj. manželovou matkou, a tchyní muže, tj. manželčinou matkou, a mezi jejich rolími v rodině byl od začátku určitý rozdíl, který nezachycuje jazyk mnohých civilizovaných národů. O přírodních národech nevíme v tomto směru nic závažného. „Zlou tchyní“ obojího druhu najdeme až u polokulturních i kulturních národů a později si blíže všimneme příčiny její nevíтанé úlohy v domácnosti. U přírodních národů se však setkáváme s obdivuhodnými předpisy pro styk tchána a tchyně s mladými manželi, který ve všech svých odstínech zřetelně prozrazuje úmysl, co nejvíce oddělit jedno od druhých.

Nesmí společně jíst, vyprávět si, vyslovovat svá jména, dokonce ani slova podobně znějící; u mnohých národů se dokonce nesmí buď dočasně nebo po celý život ani vidět. Tyto obyčeje a zákazy je třeba pokládat za strnulou ozvěnu z dob šířící se *exogamie*.

Na Amboinu a Uliášových ostrovech nesmí jíst zeť spolu s tchyní, u Tobelorců a Galelů v dnešní Indonésii (viz výše) se smí dotknout jídla až po tchyni a tchánovi, ale nesmí přijmout z jejich hmců a misek nápoje a potravu. Na Seram Lautu a Gorongu mohou zeťové v přítomnosti tchána a tchyně sedět, ale jen v uctivé vzdálenosti; na Keisaru pokládají za zvláště neslušné, aby novomanžel seděl v den svatby naproti nevěstiným rodičům; u Tobelorců a Galelů to nesmí udělat vůbec.

Zákaz oslovovat tchána nebo tchyni jménem platí u Dajaků, na Babberském

souostroví, na Aruských ostrovech, Luangu a Sermatu. Považují to za těžkou urážku a nehoráznou hrubost. Na ostrovech Aru nesmí tchán vyslovit jméno svého zetě a Australci nesmějí vyslovit ani podobně znějící slova. U Bogů a Zulů v Africe platí tento zákaz jen pro ženy. Rozhovor se tak stává velmi komplikovaný a těžko srozumitelný, když nesmí vyslovit ani jedno jméno manželova mužského příbuzného. Tento zvyk platí i u Kirgizů. U Amaxhosa-Kafrů hovoří tomuto zvyku *uku-mlonipa* a je to pověřčivý strach před tchánem a tchyněmi. Žena nesmí uvidět svého tchána ani jeho starší příbuzné, nesmí vyslovit jejich jména, byť v jejich přítomnosti. Proto je nucena tvořit nová slova, aby se vyhnula kmenovým slabikám obávaného jména. Také muž se bojí podívat na svou tchyni, vyhýbá se jí a nevyslovuje její jméno. Na její ženské příbuzné se to však nevztahuje.

Také u indiánů Omahů platil kdysi předpis, že muž nesměl přímo hovořit s tchánem a tchyní a jejich rodiči. Mohl si nimi hovořit jen prostřednictvím ženy a dítěte. Ani žena nesměla přímo hovořit se svým tchánem, ale jen prostřednictvím manžela nebo některého svého dítěte. S tchánem mohla hovořit jen tehdy, když nebyl její muž doma. Tento zvyk se prakticky udržel dodnes. Muž hovoří s tchyní nebo její matkou, ptá se jí na radu jen tehdy, když je jeho žena nepřítomná a není nikoho, kdo by se mohl zeptat místo něho.

Velmi rozšířený byl předpis, že tchán s tchyní neměli vidět svého zetě a jeho manželku. V severozápadní Austrálii a na Nové Guineji, dále u Ostjaků (Čan-tů) a Čerkesů se mohou vidět, až když se manželům narodí první dítě, u Kirgizů po třech letech; u Kačinců, západních Indů, Bogů, Somálců a omažských indiánů trvá zákaz po celý život. U Čerkesů se nesmí mladý pár setkat v uvedeném čase ani s tchánem a tchyní jedné či druhé strany, u Australců, Papuánců, Bogů a Somálců se nesmí zeť setkat s matkou manželky. U Kirgizů a Kačinců se nesmí tchán setkat se snachou, u omažských indiánů a Ostjaků platí zákaz pro obě strany.

Když se v australském Port Lincolnu náhodou ukázala manželčina matka, obstoupily ženy mladého muže a upozorňovaly ho, že se blíží. Mladý muž si zakryl rukama tvář a jeho tchyně změnila směr cesty. Jistý misionář vyprávěl, že na Nové Guineji se jeho šestiletý žák po dobu vyučování najednou vrhl pod stůl, protože okolo šla tchyně jeho bratra.

Je pravděpodobné, že takové podivné zvyky se vyvinuly v období přechodu od pohlavní pospolitosti k vlastnímu trvalému manželství. Když rozrůstáním jednotlivých skupin a kmenů vznikaly exogamní snubní řády a platily různé zákazy endogamních snubních styků, objevily se příslušné předpisy, které měly čelit volnosnubným zvyklostem a později se staly tradicí.

Když v tomto zvyku vidí Freud⁶⁹ důkaz strachu před krvesmilstvem, strachu domněle příznačného pro přírodní národy, je to jen jedna z krajností módních psychoanalytiků. Jejich některým objevům však nelze upřít velký význam. Viděli jsme, že přírodní národy velmi dlouho neznaly a ani nemohly znát pojem „krvesmilstvo“, pojem spíše mravně než biologicky odůvodněný, který se svou povahou druhotný a byl důsledkem, a nikoliv příčinou exogamních řádů.

Stárnoucí žena. Dokud má žena pravidelnou menstruaci, nehledě na chorobné změny, není u ní vyloučena možnost oplodnění; pokud přestane mít za normálního stavu menstruaci, všeobecně ji lze pokládat za neschopnou plodit; nastalo u ní

klimakterium, jinak řečeno dostala se do tzv. přechodu nebo „kritického období“. Někdy přichází náhle, častěji však jeho předzvěsti trvají několik měsíců, ba i let, než nastane menstruační pauza, tj. úplné zastavení krvácení.

Toto období je u ženy spojeno s mnohými obtížemi a nenormálními stavy. Fyziologickými průvodními jevy klimakteria jsou návaly krve, bušení srdce, kolísání krevního tlaku, průjem, problémy s močením, chvění končetin, velké pocení a vylučování slin; velká podrážděnost a náládovost, stavy rozčilení a strachu patří k psychickým příznakům, které mohou vyvrcholit až duševním onemocněním. V období přechodu nebo v jeho začátcích lze často u ženy pozorovat zvýšenou pohlavní žádost. Klimakterium a menstruační pauza však nejsou identické a nevyskytují se vždy zároveň. Tzv. menopauza se projevuje zpravidla mírněji než klimakterium a navíc spíše lokálně než všeobecně. Je důsledkem zadržetí látek předmenstruačně nahromaděných (arzeny, vápna, fosforu, glykogenu apod.), které vycházejí ze zdurělé dělohy a projevují se těžkostmi v dolní části těla, silným výtokem, pocitem stahování v nohách. Pouhé vynechání menstruace, i když v přiměřeném věku, také nelze pokládat za rozhodující příznak klimakteria, jako normální menstruační cyklus se nedá považovat vždy za důkaz, že klimakterium ještě nenastalo. Vynechání měsíčků je tedy důležitý, ale nepodstatný symptom klimakteria. Důkazem toho jsou i mnohé případy pozdějšího početí, ale i to, že klimakterické problémy se objevují i u mladších žen, u nichž ještě nelze hovořit o končící funkci vaječníků.

V jednotlivých případech lze tedy jen velmi těžko ohraničit období klimakteria. Zároveň nelze opomenout, že ukončení období plodnosti neznamená konec možnosti a chuti souložit, která trvá dlouho po klimakteriu, často až do šedesáti let.

Klimakterium především souvisí s činností orgánů s vnitřní sekrecí, které dosáhly vrcholu své činnosti a nyní začínají upadat: různé žlázy vnitřní sekrece špatně pracují, u ženy se jedná především o vaječníky. Průběh klimakteria závisí hlavně na individuální konstituci. Každá žena prožívá klimakterium v takové formě, jaká odpovídá její konstituci; jen v nepatrné míře na ni má vliv okamžitý duševní stav nebo vnější vlivy.

Fyziologický průběh klimakteria podstatně nemění zevnějšek ženy a podle nového výzkumu to nelze ztotožňovat se stářím (*senium*). Vlastní projevy přechodu mohou už zmizet, dokonce může žena jaksi nově „rozkvést“, ale její zevnějšek změní staroba. Klimakterium je konečnou důsledkem toho, že přestává funkce vaječníků, že se porušila součinnost hormonálních orgánů v nejširším slova smyslu. Proč se tak děje po čtyřicátém, nejvýše po padesátém roce, není dosud známo a tato otázka není prozkoumána ani u zvířat.

Přechod u našich žen nastává většinou okolo čtyřicátého roku. U Jihoevropanek se objevuje trochu dříve, u Číňanek, Eskymaček a Peruánek prý začíná okolo čtyřicátého roku, u Javánek, Peršanek, Turkyň, Gallek, Somálek, Tunguzek a Ostjaček mezi třicátým a pětatřicátým rokem. Severoamerické indiánky prý měly plodné období mnohem delší, pravidelná menstruace se vyskytovala ještě i po padesátém roce. Mnozí cestovatelé zaznamenali případy, kdy měly indiánky menstruace ještě v pětadesátém, osmdesátém, devadesátém, ba i ve stém roce života. Tyto údaje o mimoevropských národech je však třeba brát s rezervou.

Všeobecně lze říci, že o zastavení menstruace rozhoduje konstituce ženy, dědičné vlastnosti, kdy nastala první menstruace, pohlavní aktivita a samozřejmě i sociální poměry. Slabé, hubené a chudokrevné plavovlásky, které mívají menstruaci vždy slabou a nepravidelnou, ženy po těžkých nemocích, jako je malárie a tyfus

nebo ženy se záněty genitálií, cukrovkou, nadměrně obézní apod. přicházejí do klimakteria dříve než ženy s pravidelnou menstruací nebo temperamentní brunety. Čím dříve dostala žena za normálních okolností menstruaci, tím silněji a déle se u ní projevuje pohlavní činnost; čím silnější je u ní pohlavní pud a čím více dětí bude mít, tím později nastane přechod.

Staré panny a neplodné ženy jsou na tom hůře, ale také předčasný pohlavní styk, častá těhotenství a těžké porody mají za následek předčasné vynechání menstruace, podobně jako velká tělesná námaha, těžká práce, velké starosti a nedostatečná výživa. Chudé a těžce pracující ženy přicházejí do klimakteria dříve než ženy žijící ve větším či menším blahobytu. Když dnes u dobře postavených žen nastává klimakterium dříve než například před sto lety, je to jen důkaz dekadence, fyzického a morálního úpadku této třídy. Opačný důvod fyzického úpadku zaznamenal vědec u žen v jižním Tunisku: v mládí jsou velmi krásné, ale *těžký a bídný způsob života* z nich dělá už ve třiceti letech zvadlé a velmi ošklivé ženy. Toto jejich uvádání se však časově neshoduje s klimakteriem, neboť přechod u nich nastává okolo padesátého roku, některé mají pravidelnou menstruaci ještě i ve čtyřiapadesáti letech života.

Stařena. Kdosi jednou řekl: Žena je to nejkrásnější i nejošklivější v přírodě. Plně to potvrzují přírodní ženy, ale i civilizované Evropanky. Mezi rozkvetlým děvčetem přitahujícím k sobě žádostivé mužské a závistivé ženské pohledy a zvadlou stařenou vzbuzující fyzický odpor i proti naší vůli je skutečně obrovský rozdíl. Vidět pěknou starou ženu s růžovými tvářemi, veselýma očima, slušnou postavou a upraveným zevnějškem je vzácnost.

Doufáme, že tento rozdíl se jednou změní u lidí, kteří se přestanou klanět různým fetišům, a že ho pomůže zmírnit eugenika, dokonalá životospráva, tělesná kultura, rozvoj inteligence a vzdělanosti zbavené bludů a pověr. Samozřejmě, že tyto prostředky a možnosti neměly přírodní národy a v našem civilizovaném světě je nemá téměř celá třída námezdně pracujících. O stařenách přírodních národů můžeme říci, že byly nebo jsou tím ošklivější, čím je jejich rasa primitivnější a životní podmínky těžší.

Všeobecně lze říci, že jak v dětství, tak i ve stáří zastírá příroda rozdíl mezi ženským a mužským pohlavím. Na ženě se projevují pohlavní a rasové znaky jen v tom období života, které je významné z pohlavního hlediska, a jen v něm je obdařena ženskými půvabý a vnaďami. Stará žena ztrácí toto své kouzlo a přijímá mužské rysy: podkožní tukové tkáně se ztrácejí, kůže se stahuje jen nepatrně, takže po těle vznikají hluboké vrásky. Boky a ohanbí se zmenšuje, ale chlupatost vzrůstá, prsa upadají nebo se scvrkávají na pouhé záhyby kůže, objeví se sklon k vousům, hlas zhrubne.

Přírodní národy měly jen malý zájem o stařeny, pokud nebyly čarodějky nebo je nepotřebovaly při různých obřadech a ceremoniálech. Když se nehodily ani na soulož ani na práci, jedly většinou jen „chléb z milosti“. Když bylo potravy málo, mnohé kmeny se zbavovaly nejprve těchto „jedlíků“. Přírodní lidé nezapomínali jako my, byli velmi zapomnětliví, a tak ve stařeně viděli jen neužitečnou věc a nikoliv ženu, která byla kdysi také mladá a těšila svou generaci jako ostatní mladá děvčata.

Indiáni v Argentině obětovali stařeny jako lidské oběti svému bohu. Darwin o domorodcích z Ohňové země napsal toto: „Podle souhlasných, ale zcela nezávis-

lých výpovědí chlapců, které přivedl Mr. Lowe, a zpráv Jemmy Buttona (také mladého domorodce) je prý správné, že když je v zimě trápí hlad, zabijí a snědí raději stařeny, než aby pobili své psy. Když se Mr. Lowe zeptal chlapce, proč to dělají, odpověděl mu: „Psy chytají vydry, stařeny ne.“ Chlapec pak popsal způsob, jak stařeny drží nad kouřem a usmrcují udušením; vesele vyprávěl, jak křičí, a popisoval části těla, které jsou považovány za největší pochoutku. I když je taková smrt z rukou jejich přátel a příbuzných hrozná, ještě trapnější je jen pomýšlení na strach stařen, když začíná doléhat hlad. Dozvěděli jsme se, že často utíkají do hor, ale muži je pronásledují a přivádějí zpět k jejich vlastnímu ohništi, aby je usmtili.“

Lubbock vyprávěl o ostrovech Fidži: „Jednoho dne pozval misionáře Hunta mladý domorodec na pohřeb své matky. Mr. Hunt pozvání vyhověl. Když se pohřební průvod pohnul, ke svému velkému překvapení zjistil, že nikde mrtvou nevidí. Na jeho otázku mu mladý divoch ukázal svou matku, která kráčela vedle něho. Byla také veselá a čilá jako všichni ostatní hosté a jak se zdálo, dobře se bavila. Dodal, že to dělá z lásky ke své matce a že z lásky k ní se ji nyní chystají pochovat a že tuto posvátnou službu prý nemůže a nesmí vykonat nikdo jiný, jen její děti. Je jejich matkou, oni jsou jejími dětmi, a jsou tedy povinni ji zabít. Vykopou asi čtyři stopy hluboký hrob, přátelé a příbuzní spustí žalostný nářek, dojemně se rozloučí s ubohou obětí a zaživa ji pochovávají. Je zajímavé, že Mr. Hunt naproti tomu tvrdí, že Fidžijci mají své rodiče velmi rádi. A právě tento zvyk je toho důkazem, neboť jen vlastní děti mohou pochovat zaživa svou matku. Věřím totiž nejen v budoucí život, ale jsou přesvědčeni i o tom, že na onom světě se probudí takoví, jací odešli z tohoto života. Proto mají vážný důvod k tomu, aby opustili tento svět ještě před úplným zeslábnutím.“

I v Grónsku zaživa pochovávali staré a nemocné vdovy, když neměly bohaté a vážené příbuzné, kteří by je mohli uživit. Jejich děti to nepokládaly za krutost, ale za dobrý skutek, neboť tím ušetřily jejich trýzeň z dlouhého ležení a sebe starostí, zármutku a soucitu. Jak je vidět, přírodní lidé uvažovali velmi prakticky. Podle různých lidových přísloví a pořekadel, ale i podle kriminálních případů hlavně z venkovského prostředí lze usuzovat, že ty vrstvy dnešních civilizovaných národů, které mají nejbližší k drsnému přírodnímu životu, litují, že civilizace nedovoluje zabíjet stařeny a vůbec staré lidi, kteří už nemohou pracovat. Prostí a přírodní lidé jsou přesvědčeni, že polomrtví nemají překážet živým.

Žena sebevrah. Jak se zdá, sebevražda ženy nebyla velkou vzácností ani u přírodních národů. Etnologický výzkum však v tomto směru není dostatečný. Už jsme řekli, že severoamerické indiánky se věšely nebo vrhaly ze skály z nešťastné lásky nebo pro nepatrnou manželskou neshodu; Gallky a Bantujky (ženy skupiny různých kmenů Bantuů, Bantu, srov. výše) si braly život, když jim vnucený manžel nebyl po chuti. Tolkotinky v Oregonu se zabíjely, aby unikly ponížení a trápení spojenému s ovdověním, ženy Siusí v Dakotě se často věšely, když jim zemřelo oblíbené dítě, mundske Kolky v Bengálsku se věšely pro nepatrné příčiny, Dajačky na Borneu používají zase jed, ale ne vždy v potřebné dávce, Jinde si ženy si berou život ze vzteku, aby se pomstily svému muži a připravily ho o část majetku. Na Nové Guineji za to činí některé kmeny zodpovědného muže, který potom musí splácet náhradu jejím příbuzným. Basutky se věší v lesních roklích, aby si nemusely vzít protivného muže, Chevsurky na Kavkaze (viz výše) spáchají sebevraždu obě-

šením nebo zastřelením, když si nedokázaly uchránit svou „počestnost“, v Angole bývá příčinou sebevraždy bezdětnost.

O Javánkách napsal cestovatel ze sedmáctého století: „Když zde zemřel král, jeho mrtvolu spálili a popel uschovali. Pět dní nato šly královny ženy na stejné místo a nejvyšší žena odtud vrhla kouli. Na místo, kde se koule zastavila, přišly všechny ženy, obrátily se tvář k východu slunce, probodly si srdce dýkou, umyly se ve vlastní krvi, padly na zem a zemřely. V Atjehu se sebevražda vyskytuje velmi zřídka u mladých žen a děvčat, které byly svedeny pod slibem manželství a potom opuštěny.“

Žena po smrti. U mnohých přírodních národů, ale i u kulturních národů se liší smutek za ženu a její pohřeb od obyčejů, které jsou obvyklé u smrti muže. Někde jde jen o obřady zřetelně skromnější.

U Ostjáků (Chantů) doprovází mrtvolu muže na pohřebišť, které bývá na vyvýšeném místě, jen muži, mrtvolu ženy jen ženy kromě těch mužů, kteří kopou hrob. Dakotští indiáni pomalovali tvář ženy před očekávanou smrtí nebo krátce po ní rudou barvou a mrtvou uložili do hrobu stejným způsobem jako bojovníky, jenže místo zbraní jí dali kuchyňské nádoby. Zemřelé ženě odstříhli na levé straně hlavy chomáček vlasů, které zabalili do kalika a mušelínu a zavěsili je v jejím domě. Představovaly ducha zemřelé. K tomuto pytlíčku přivázali nádobku a dávali do ní jídlo pro tohoto ducha. Před rokem 1860 si ženy odstříhávaly při smrti své družky nebo dítěte vlasy, kamenem a ostrým dřevem si zraňovaly tělo a nařikaly jako při smrti bojovníka.

V Atjehu na Sumatře nejprve podrobí mrtvolu očištnému umývání v úmrtní místnosti a potom v předsíni umývání rituálnímu. Očištné umývání mrtvých žen dělají jen ženy bez přítomnosti mužů. Rituální umývání mužů dělá vesnický kněz, u žen jeho manželka. Dělá se tak důkladně, že vymyje i pochvu, a při rituálním umývání ji vycpou gafrovanou bavlnou. Hrob je tak hluboký, že vzpřímené ženě sahá až k ramenům; hrob muže sahá k bradavkám stojícího. Domnívají se, že duše zesnulé ženy se zdržuje v rodinném kruhu ještě sto dní a až potom odejde do země duchů. Proto se i o dědictví dělí až po sto dnech.

U Inuitů (Eskymáků) na Yukonu (Aljaška) lze poznat ženskou rakev podle toho, že jsou na ní zavěšeny kotlíky a různé kuchyňské nářadí. Jinak muže a ženy pochovávají stejně. Po smrti ženy platí zákaz rybolovu pro celou vesnici na čtyři dny, po smrti muže na pět dní.

Na Nové Guineji postaví na hrob ženy nádobku na vodu z kokosového ořechu, na hrob muže rotangová oka na kopí, šípy a oštěpy. Cestovatel popisuje velkolepý pohřeb mladé otrokyně, která zemřela na otravu rybím masem. Mrtvole oblékli novou sukni a za hlasitého nářku ji posadili do člunu; protože zemřela venku, nesměli ji přinést do domu, aby do něj nezanesla nějakou nemoc. Po celou noc zpívali monotónní žalmy, občas přerušované náhlým řevem. Druhý den pochovali mrtvolu nedaleko vesnice na malém kousku rovného pobřeží a nad hrobem postavili lehkou stříšku z listů.

Z ostrovů Aru poblíž Nové Guineje existuje fotografie ženského hrobu: je to oplocené místo vedle chatrče a na hůlkách plotu je rozvěšené nářadí a šatstvo zemřelé. Hrob Dusun-Batuačky (viz výše) v Paparu na Borneu je označen malou stříškou z latěk. Sakaika (na Honšú v Japonsku) má na svém hrobu hřebínky, náhrdelník, ozdoby do uší, ovoce a hudební nástroje, které slouží pro potřebu „duše“.

Osetové na Kavkaze pochovávali jen ženy; mrtvolu mužů zašili do buvolí kůže a zavěsili na posvátný strom. Ženy v pohoří Nilgiri (ang. Neilgherry, v Přední Indii) spalovali spolu s hmoždířem na rýži, srpem, sítím, slunečníkem a náušnicemi.

V Brazílii při ústí Amazonky, v povodí řeky Maracá a jinde našli velké hliněné urny aruackých indiánských kmenů. Některé jihoamerické indiánské kmeny znaly zvláštní konzervační metodu na úpravu ryb a masa, a tuto metodu používaly i k mumifikaci mrtvol. Mrtvolu náčelníka upevnily s roztaženými rukama a nohama na látky nebo kůly a nedaleko ní založily oheň. Aby lépe kouřil, přidávaly do něj tabákové listy a živici. Dva indiáni při tom odstraňovali všechnu vlhkost a posouvali oheň stále blíže k mrtvole. Takto vysušenou mumii uložili do hliněné urny. Tuto techniku ještě zdokonalili Irokézové, Huroni, Načezové v Louisianě, Utové v Coloradu, peruánští indiáni, u nichž se našly i zachovalé mumie děvčat a žen. Sušení mrtvol se vyskytovalo i v Austrálii, nepochybně jako důsledek suchého podnebí.

Bylo velmi rozšířeným zvykem, že s matkou, která zemřela při porodu nebo v době kojení, pochovali i její živé nebo zabitě dítě. Když ve středoamerickém indiánském kmenu Dorachů zemřela matka, která ještě kojila, přiložili k jejímu prsu živé dítě a spálili ho spolu s matkou, aby ho mohla v budoucím životě kojit svým mlékem. S podobným zvykem se setkal Lubbock u Eskymáků a Livinstone u Damů (viz výše). V Austrálii dělali to samé, když pro dítě nenašli adoptivní rodiče. Bainingové v Novém Pomořansku (Bismarckovo souostroví, srov. výše) usmrtili dítě, když matka zemřela při porodu nebo nebylo takové ženy, která by se ho chtěla ujmout, kojit je a vychovat. Také to dělali i Křováci na Kalaharu. U Xhosa-Kafrů to bylo také přípustné, ale dítěte se mohl někdo ujmout. Někdy dostávalo mléko z kloboučku na prsní bradavky, vyrobeného z antilopí kůže.

Cestovatel vyprávěl: „Matka v šestinedělí dostala horečku. V den své smrti vstala a řekla ukazujíc na mraky: Dnes přijde bouřka. Lidé se domnívali, že jí někdo očaroval. Odpoledne zemřela. Pochovali s ní i živé dítě, protože si mysleli, že i ono je očarované.“

Mentawajové (viz výše) pochovávají zemřelou šestinedělku i s dítětem, i když zůstalo naživu, v jedné rohoži tak, že matka drží dítě v náručí na pravém boku. Pokud matka při porodu zemře a dítě přijde na svět živé, otec ho usmrtí, přiloží k prsu matce a pochovávají je spolu. Domorodci zabíjejí osiřelé děti tak, že jim stlačí hlavu, zacpou ústa a nos. Své počínání odůvodňují tím, že dítě by nemělo mléko a stejně by tedy zemřelo, a dále i tím, že je nešťastné.

V sev. Barmě spalovaly kdysi některé kmeny osiřelé dítě se šestinedělkou, když zemřela měsíc po porodu a nenašel se nikdo, kdo by dítě adoptoval; otec si nemohl dělat nárok na dítě. Na Madagaskaru pochovali dítě zaživa jako za trest, neboť ho pokládali na vraha matky.

Cestovatelé a misionáři uváděli i Dajaky na Borneu. Když u nich zemřela matka při porodu, muselo zemřít i dítě, neboť bylo příčinou její smrti a nenašla se žena, která by ho kojila nebo opatrovala. Položili ho živé k matce do rakve a spolu s ní pochovali; často ani neuvědomili otce, aby ho mohl zachránit. Nebylo žádné ženy, která by sirotka kojila, protože by to přineslo neštěstí jejím vlastním dětem. Byl zaznamenán případ, kdy žena v nepřítomnosti manžela porodila dvojčata a ihned po porodu zemřela. Na rozkaz děda z otcovy strany obě děti pochovali s matkou.

Jistý misionář se setkal s podobnou událostí: „Jedno z dvojčat zemřelo hned po porodu, ale druhé bylo celkem zdravé. Druhý den přivázali živé dítě k oběma mrtvolám, donesli je na pohřebiště a dohromady pochovali. Bylo slyšet křik malého tvora, když ho po vodě dopravovali k džungli, ale jeho nářek doléhal k hluchým uším a tvrdým srdcím a nenašel se nikdo, kdo by dítě donesl zpět a adoptoval.“

Velké problémy způsobovala přírodním národům žena, která zemřela v době *těhotenství*.

Pro rodinu guinejské černošky je to velká hanba, protože se domnívají, že nemohla родit; její mrtvolu ani nepochovávají, ale odhodí do pole. Batakové na Sumatře zacházejí jinak s mrtvolou těhotné ženy než s mrtvolami ostatních vrstevníků. V každém případě ji spálí a její popel rozptýlí do moře. V sev. Barmě některé kmeny věří, že duše žen, jež zemřely v době těhotenství nebo duše matky a dítěte, když zemřeli do měsíce po porodu, se stanou zlými duchy. Bloudí po horách a mají schopnost vejít do lidí, kteří potom zemřou tou samou smrtí. Pokoušejí se vniknout do domu, v němž se očekává porod, zmocnit se matky a dítěte a tak rozšířit své řady. Mladá děvčata se ze strachu vyhýbají domu, ve kterém zemřela těhotná žena nebo šestinedělka, aby jim zlý duch nepřipravil podobný osud. Aby zničili pokud možno jakýkoliv vztah zlého ducha k pozůstalým, spalují všechny věci mrtvých žen, nejednou i dům, v němž zemřely.

Na ostrově Bali v Malých Sundách (viz výše) nelze mrtvolu ženy zemřelé v době těhotenství ani pochovat ani spálit, ale na důkaz opovržení ji hodí do příkopu nebo do otevřené jámy dvě stopy hluboké, což je podle zdejších představ největší potupa. Platí to pro všechny stavy a kasty i pro kněžské. Na Sumatře si myslí, že žena, která v době těhotenství zemřela, přijde rovnou do nebe. Na karolínském ostrově Mamoluk zase věří, že duše těchto žen nejsou pochuti bohům, protože páchnou, a že se dostanou do vzdálených končin, které se nacházejí tam, kde se zem spojuje s nebem.

Basutové pochovávají těhotné ženy daleko od domu v poli, protože prý jejich mrtvoly odvracejí déšť. Příbuzní to však pokládají za hrozné, že jejich zemřelá je pochovaná na poli, a proto ji v noci nepozorovaně vykopou a znovu pochovají v místních horách. Tato tajná exhumace má však zřejmě jiný důvod. Čaroděj a náčelník totiž číhají na takové mrtvoly. Vyhrabávají je a otvírají jim spodní část těla a dělohu. Do připravených nádob pečlivě zachytí všechnu plodovou vodu a dítě jednoduše odhodí. Plodovou vodu potom nalijí do obrácených volských rohů na náčelníkově domě, aby přitahovala déšť. Ze stejných důvodů sbírají i plodovou vodu rodiček.

Ještě větší hrůzu přírodním národům nahání žena, která zemřela *při porodu*.

Obávali se hlavně toho, že se promění ve zlého ducha, který bude trápit muže

a těhotné ženy. Na Amboinu a Uliášových ostrovech (viz výše) zabodnou takové mrtvé ženě mezi články prstů na rukou a nohách, do kolen, ramen a loktů trny nebo i jehlice, a když ji oblečou, dají jí pod bradu a pod pažďi slepičí a kachní vejce. Mrtvolu nezakryjí sítí, část vlasů nechají venku a víko rakve na tomto místě pevně přibijí. Takto chtějí zadržet mrtvolu v hrobě, aby nemohla vyletět z rakve v podobě ptáka a stát se *buntianou*.

Na Timorlautu (viz výše) si myslí, že se duše žen zemřelých při porodu rády potulují po pobřeží. Pátý den po pohřbu se proto dvě stařeny odeberou na pobřeží vyhledat duši zemřelé, která ještě není zlým duchem, a vezmou s sebou mísu s trochou rýže, vejcem a pisangem. Srdcovoucím hlasem volají duši a s mísou ji přinesou domů, aby mohla nastoupit cestu na onen svět a aby jí přitom nenušili zlí duchové.

Žena, která zemře při porodu, spáchala podle víry domorodců nějaký velký hřích, za který je potrestána. Malajci jsou přesvědčeni, že ženy, které při porodu zemřely, stojí v lese jako sochy a lákají k sobě muže. Když zemře žena při porodu na Malabaru, musí jí rozřezat břicho, vyndat z něj dítě a pochovat ho vedle matky.

Podobně to bylo i se ženami, které zemřely v šestinedělí. Někde je pochovávali jako ženy zemřelé v době těhotenství. Spalovali jejich věci a nejednou i chatrč, v níž zemřely. Při jejich smrti se ptali *tumse* (šamana), které zvíře mají zabít, aby usmířili zlého ducha matky a dítěte. Tums jmenoval zvíře, které zlý duch, *nat*, rád jí, a druhé zvíře, ve které se má proměnit. První zvíře zaživa oběsili za hlavu. Ve směru, který naznačovala jeho hlava ve chvíli porážky, bylo třeba pochovat ženu. Část masa obětovali zlému duchovi, druhou část uvařili a předložili mrtvé. Mrtvolu potom pěkně oblékli, zabalili do rohoží a donesli na pohřebiště. Když ji spustili do hrobu, hodili jí za hlavu trávu a po zasypání hrobu spálili všecek její majetek. Nad hrobem postavili malou chatrč jako bydlíště pro *nata*. Pozůstali se po návratu z pohřbu museli podrobit obvyklým očišťovacím obřadům.

Na Zlatonosném pobřeží ženy, které zemřely v době těhotenství, po porodu nebo v prvním týdnu šestinedělí nejprve vyhodili na cestu a potom do lesa. U Čibců v Nové Granadě (v Kolumbii) musel muž zemřelé šestinedělky jako spoluviník na smrti odstoupit polovinu majetku jejím rodičům; dítě, které přežilo svou matku, vychovávali oni na otcovy útraty. I Varangové (Warangové) na Masajské stepi ve východní Africe měli zřejmě podobný zvyk, protože podle zprávy jednoho cestovatele musel muž zemřelé šestinedělky zaplatit jejímu bratrovi dvěma kusy dobytka a deseti kozami.

X. PŘÍRODNÍ ŽENA A KULTURNÍ ŽIVOT

První a všeobecné vymoženosti lidstva, materiální i duchovní, už společně představují určitý stupeň kultury, která povznáší člověka nad živočišnou říši. I když tato primitivní spodní vrstva všeobecných kulturních prvků ve vztahu k bohaté horní kulturní vrstvě, představované jednotlivými kulturními oblastmi a v nich jednotlivými kulturními národy s jejich zvláštním a složitým vývojem, působí dojem nekulturnosti, přece jen není bezvýznamná.

Protože obsahuje kromě řeči, ohně, zbraní a nástrojů nemálo technik, zvyků a názorů, můžeme hovořit o „kultuře nekulturních“, přičemž myslíme nejen na nám známé nejprimitivnější přírodní národy, ale i na jejich pravěké praotce, kteří začali vytvářet kulturní prvky lidstva, když vzpřímili svá těla z vodorovné polohy.

Kulturní prvky. První vymožeností lidského rodu, jak je dnes všeobecně uznáváno, byla řeč. Její elementární začátky najdeme i u vyšších zvířat: kohout a holub vydávají dvanáct různých zvuků, psi asi patnáct, dobytek dvaadvacet, gorila a šimpanz asi dvacet, které jsou doplněny mnohými posunky. Prostý člověk z lidu používá asi tři sta slov, tedy odlišnost mezi člověkem a zvířetem nebyla po této stránce tak velká a nebylo by mezi nimi zásadního rozdílu, kdyby si člověk neosvojil schopnost, která zvířeti zcela chybí: schopnost tvořit na základě konkrétních představ abstraktní pojmy a obrazy a zacházet s nimi. Zvíře má také jako člověk rozum, paměť, fantazii a soudnost, ale myslet v pojmech bez určitých představ nedokáže.

Druhou vymožeností lidstva byl *nástroj*. V elementární formě se vyskytuje i v živočišné říši. Etnolog Weule píše: „Opice vrhají ze svých pevností na stromech odlomené větve a pichlavé plody na protivníky, vrhají na něho kameny ze svahů, při chůzi se opírají o hole, rozbíjejí kamenem ořechy a jiné skořepinové plody. Velmi mne překvapila absolutní jistota, s jakou malý makak v düsseldorfské zoologické zahradě rozbíjel téměř oblým kamenem lískové oříšky, které mu strážce hodil do klícky jako pochoutku; chybný úder byl zcela vyloučen. Navíc pokaždé udeřil přesně takovou silou, že rozbil jen skořápku, ale jádro zůstalo nepoškozeno. Naše loupání ořechů speciálními kleštěmi mi vedle této obratnosti a jistotě připadalo jen jako ubohý prostředek z nouze, ba téměř jako krok zpět.“ Nakonec nemusíme chodit do tropů za opicemi: naše veverky používají šišky i proti člověku, který je v lese vyplaší. Tedy ani po této stránce není zásadního rozdílu mezi primitivním člověkem a zvířetem.

Příčinu lidského pokroku, pokud jde o nástroj, řeč a rozum, je třeba hledat jedině v tom prostém, i když ne krátkodobém faktu, že lidské tělo se z vodorovné polohy vzpřímilo, že podélná osa lidského těla se obrátila asi o devadesát stupňů. To byl obrat v celém nekonečném vývoji lidstva. Čtyřnožec, i ten nejinteligentnější, nikdy nedosáhne artikulované řeči, protože vodorovné držení těla způsobuje zvláštní stavbu kostry krku a hlavy i svalstva této části těla, která je velmi zatížena. Vyšší stupeň řeči i lidského mozku umožňuje jen lebka, která lehce a bez zvláštního napětí podstatných částí svalstva spočívá nad těžištěm těla.

Dalším důsledkem vzpřímeného člověka je také osvobození předních končetin, čehož nedosáhlo žádné zvíře. Schopnost neomezeně vládnout předními končetinami nemají ani ta zvířata, která dokáží chodit i vzpřímeně, házet kameny a hole, stavět hnízda a chatrče; své „ruce“ však používají jen v jistých případech jinak, než k pohybu, a jejich přední končetiny jsou stejně omezené orgány jako končetiny zadní.

Jakmile člověk proměnil své zadní končetiny, zděděné po předcích a sloužící původně jen k zachycování, na oporu nohy, tedy výhradně pro pohyb těla, udělal nejdůležitější a nejzávažnější krok ke svému dalšímu kulturnímu vývoji, protože od toho okamžiku přestal být otrokem svého okolí. S volnými rukama, které lze použít v každé situaci, získal možnost nahradit starou tělesnou přizpůsobovací nutnost mimotělesnou přizpůsobovací schopností, a to mnohem dokonalejší.

Když se zvíře dostane ze svého prostředí do jiného, udrží se v něm jen tehdy,

pokud může tělesně reagovat; jestliže se před ním objeví noví a neznámí nepřátelé, musí rozvinout svoje přirozené zbraně nebo si pomoci útekem. Když přijde do chladnějšího podnebí, udrží se v něm jen tehdy, když se jeho tělo obalí tukovými polštáři, hustější srstí nebo peřím. Naproti tomu člověk, pokud se setká s nepřítelem, může použít mimotělesné zbraně, které si sám vynalezl; když se má ochránit před nepřítelí počasi, vybuduje si přibýtek nebo si udělá umělý obal – šaty.

V tomto díle se nebudeme podrobně zabývat různými teoriemi, které se snaží popsat a zdůvodnit přechod od čtyřrukého tvora k člověku s dvěma rukama a dvěma nohama. Člověk by původně šplhavec. Čtyřrukost však není výsada tzv. primátů (tj. podle Linného třídy savců zahrnujících netopýry, poloopice, opice a člověka), ale zachováním prastavu. V takzvaném eocénu, tedy ve starších třetihorách, které trvaly několik milionů let a předcházely naší době ledové, byly pětiprsté ruce a nohy ještě všeobecným jevem u kmenových forem savců, nejdříve jedny, druhé nebo oboje končetiny zakrněly nebo se přetvořily, a pětiprsté se dnes vyskytují v původní podobě jen u některých zvířecích skupin.

Ruce člověka jsou konzervativní, ale zadní končetiny se změnil y z rukou na oporu – nohy jedinečného druhu. Bylo by však chybou se domnívat, že naše nohy vznikly vzpřímenou chůzí; naopak, lidské nohy jen dělají člověka schopným vzpřímené chůze, která je následkem a nikoliv předpokladem. Jak se tedy stalo, že si člověk vytvořil pár oporných noh a narovnal si páteř tak, že přesunutí těžiště mu umožnilo vzpřímenou chůzi?

Velmi lákavý je názor, že tato převratná událost v tělesném vývoji člověka se neudála v pralesích a džunglích, kde by byl člověk nikdy neztratil dlouhé opičí ruce, ale v končinách s ojedinělými stromy, které měly hladké a vysoké kmeny, jako je Austrálie, velká část Afriky a jako byla pevnina mezi Afrikou a jihovýchodní Asii-Austrálií, která se propadla do oceánu. Naši živočišní předci zde museli šplhat za kořistí ze stromu na strom a šplhali po jednotlivých kmenech zvláštním způsobem odlišným od evropského. Tento zvláštní způsob je dodnes obvyklý u Australců, černochů v Kamerunu, v Loangu atd.

U nás mají důležitou roli při šplhání kolena, u nich především chodidla: na tenčí kmen se jaksi přisávají k drsné kůře žlábkem mezi bříškem a patou, na silnější kmeny se opírají celou vahou o bříško nohy a ke šplhání používají provazy z lián nebo lýka stromu, o které si případně opírají záda. Tuto chůzi po stromech si usnadňují zářezy, jež poprvé viděl Abel Tasman, když v roce 1642 přistál na pevnině později pojmenované jeho jménem (tj. Tasmánie, jde ovšem o ostrov, patřící dnes k Austrálii). Dodnes je možné se s nimi setkat na jihomořských ostrovech a nápadné jsou i na starých kokosovnících na africkém pobřeží. Na těchto stromech se postupně měnila funkce úchytné nohy na nohu opornou, přičemž se podstatně měnil i trup a ramena. Stálým a silným ohýbáním dozadu se narovnávala páteř člověka a sílilo svalstvo na ramenou i na rukou.

Třetí nejrozhodnější a nejsvráznější vymožeností lidstva je nakonec oheň. Založit oheň nedokáže žádné zvíře a neumí ho ani využít kromě dvou druhů megapodí (megapodius, megapodidae, ptáci podobní bažantovi, se širokým ocasem, žijící hlavně v Austrálii), které používají vulkanické teplo pro svá vejce.

Etnologové vedli dlouhý spor o to, zda lidstvo používalo oheň dřív, než ho dokázalo uměle založit, nebo nejdříve umělo oheň založit a teprve potom poznalo užitek z této novinky. I když nelze na tuto otázku odpovědět s absolutní vědeckou jistotou, celý spor se nám zdá malicherný. Je totiž nepravděpodobné,

že by kočovné kmeny, u nichž zvědavost zvítězila nad strachem, lhotejně chodily okolo ohně, který určitě znaly z bouřek, při sopečné činnosti i lesních požárech nebo které vznikly samy od sebe. Příslušníci těchto kmenů přitom jistě poznali i jeho hřejivou sílu a zkusili, jak chutná pečené maso náhodou upálených zvířat, případně ovoce. Von den Steinen popisuje ve svém známém cestopise, jak se po lesním požáru sběhli na spáleniště všichni dravci a hledali zde spálené mrtvoly a lízali slaný popel.

Pověsti, mýty, tradice, výzkum o pravěku i moderní etnologie – to vše svědčí o prioritě používání ohně a až potom o vynálezu způsobů a nástrojů k jeho založení. Svědčí o tom i zvyky některých kmenů, které udržují a roznášejí oheň, i když k jeho založení mají patřičné nástroje. Jeho udržování je přitom spojeno s jakousi úctou a posvátností.

U Hererů (viz výše) v srdce jihozápadní Afriky stojí v kruhu chatrče náčelníkova kraalu. Uprostřed kruhu je ohrada pro telata – budoucnost nade vše milovaného stáda. Na východ od něj je postavena větší chatrč než ostatní a v ní žije hlavní náčelníkova žena. Mezi její chatrčí a ohradou pro telata, ale blíže k ohradě, vyčnívá suchá větev jako by s prosebně vzhůru trčícími větvíčkami. Je to větev stromu *omumborombonga*, silného posvátného stromu, který Hererové (Here-ro) pokládají za sídlo a představitele svých velkých předků. Vedle něj je navršená hromada popela, *okuruo*, obětní oltář. Okolo něj leží bílé lebky a rohy zabitých volů. Je ráno, rudé slunce právě vyšlo na východě daleko za Kalabarem na nejbližším vrcholku pahorku. U okurua sedí náčelník na leboe vola jako na stoličce. Jeho nejstarší dcera vychází ze svého *pontoku*. V pravé ruce nese podpal z posvátného ohně, který musí v otcově chatrči udržovat. Protože vykonává tuto čestnou a posvátnou službu, nazývají ji *ondangere*. Podpalem každé ráno a večer zapaluje oheň na okuruu. Oheň už plápolá, když z pastviny přicházejí ženy. Čerstvě nadojené mléko slavnostně podávají náčelníkovi, aby ho ochutnal a tak posvětil. Až potom naplňuje mlékem příslušné kalabasy, v nichž se mléko rychle sráží a stává se tak běžnou potravou, *omaere*. Každá posvátná kráva má zvláštní kalabasu jen pro své mléko. Okuruo mezitím zhasne. Štihlá *ondareng* se odměřeným krokem rychle blíží a odnáší zbytky dohořívajícího ohně do otcova *pontoku* a klade je zase na věčný oheň. Bylo by neštěstím pro celý kraal, kdyby tento oheň zhasl. Když se to přece někdy stane, je třeba oheň obnovit. Používají k tomu shnilý kořen stromu *omupandaruua* jako podložku a *ondume* jako vrtací hůlku. I tato hůlka je posvátná a pochází z malých stromčků *omumborombonga*, které vysazují náčelníci ve svém kraalu na počest předků. Když se kraal přestěhuje, posvátný oheň berou s sebou. Menším kraalům a dobytčím stanicím dávají oheň z okurua, hlavního oltáře kmenové spolutnosti.

Jestli někde nepatří k určitému kmeni a požádá náčelníka o oheň, dává se tím do jeho moci a ochrany. Tehdy například řekne: „Mba kambura omuriro ua Kama-herero,“ – přijal jsem oheň Maherera. Když v roce 1880 vypukla válka, říkali Hererové misionářům a Angličanům, kteří jim pomáhali proti Nam-ňamům: „Proč bychom vám dělali něco zlého, když jste udrželi náš oheň?“ Když však vyhasne a nezaloží se nový, příslušný kmen oznámí za vymřelý. Tak se to stalo s menšími kmeny, jako byli Kahičinové, Murgundové, Kačikurové, Murangové a další. Jejich zbytky přijaly oheň Hererů a nakonec v tomto kmeni zanikly⁷⁰.

Porovnejme nyní tento věčný oheň přírodních národů s věčným ohněm ze starověku a středověku. V malém oblém chrámu bohyně Vesty na úpatí Palatinské-

ho pahorku, považovaného za střed starého Říma, stál rodinný krb s věčným ohněm, který byl určen pro státní oběti. Tento věčný oheň udržovaly vestálky. Obnovovaly ho každý rok, vždy 1. března, a to ne právě nejmodernějším způsobem, ale starým vrtacím roznécovačem, který uměli používat jen kněží. Z chrámu potom dostaly oheň i jednotlivé domy. Z tohoto starého věčného ohně se v římské církvi stalo „věčné světlo“. Nezhasínají ho 1. března, ale o Velikonách a kněží jej obnovují umělým způsobem. Hrubou velikonoční svící, která vystřídala prastarý podpal, zapálí potom všechna kostelní světla...

Zdá se, že mnohé přírodní národy vůbec nepoznaly, jak se oheň zakládá uměle. Novodobí vědci k nim počítají například horské obyvatele z vnitřní Nové Guineje, Křováky na horním toku řeky Uele (také Welle, v Zaire) v severní konžské pánvi a trpaslíky u pramenů řeky Čuapy v jižní konžské pánvi. Podle Frobenia⁷¹ prý měli tito trpaslíci smlouvu se sousedy Mongy (Mongové, Monggo, bantuská národnost v Kongu), že jim budou dodávat ulovenou zvěř za zahradní plodiny, hrnce, hroty na šípky a podpaly. Na tuto výměnu si tak zvykli, že nechali zhasnout doutnající stromy, protože si mohli oheň kdykoliv obstarat výměnou. Mezi oběma sousedy však vypuklo nepřátelství. Trpaslíkům se vedlo zle, neboť se museli živit syrovým masem. Proto jednoho dne přepadli nepřátelskou vesnici, zmocnili se ohně a uchýlili se s ním do nepřístupných lesů, kde je bylo možné jen zřídka uvidět. Na různých místech svých lovišť zapálili kmeny stromů, které dlouho doutnají – zřídili si zde jakési ohnivě stanice. K těmto stromům bylo nebezpečné se přibližovat, jelikož trpaslíci, kteří je hlídali, neznali žerty, pokud šlo o jejich oheň.

Starými, pomalu doutnajícími stromy udržují oheň na africkém východu i západu, v amerických lesích a savanách, v australských stepích i na jihomořských ostrovech. Takový suchý strom zasažený ohněm doutná někdy až několik týdnů, ba i měsíců, až do nejmenších větviček, takže z něho zůstane nakonec jakási silueta z bílého popela. Cestovatel ve východní Africe u svých domorodých nosičů pozoroval, jak se po založení tábora rozběhli do porů, řídkého lesa, hledat rozložitý suchý strom určitého druhu, který potom společnými silami přitáhli do tábora. Navenek vypadal netknutý, když zde tak ležel jako mrtvý obr, ve skutečnosti však byl stále kratší a kratší. Večer pokryli jeho spodní část suchou trávou, roštím a větvemi a za chvíli se vesele rozhořel oheň, okolo něhož se muži posadili a povídali si. Když šli spát, oheň pomalu dohasínal; necvičené oko zde vidělo jen popel, ale lesní obr doutnal uvnitř dál, aby večer opět vzplanul.

Trvalý oheň byl běžný i na Novém Zélandu. Maorové pokládali za důkaz zdvořilosti a přátelství, když mohli hosta obdarovat ohněm ze svého krbu. Když cestovatelé z první výpravy Jamese Cooka přišli do maorské rodiny, která seděla venku okolo ohně, pohostili je nejen rybou, ale dali jim i doutnající větev, aby si ji mohli připravit.

Také severoameričtí indiáni s sebou na lovecké výpravy nosili dřevní houbu, která doutnala od rána do večera. Zapálili ji však na domácím ohništi v chatrči, kde *squaw* udržovala oheň. Podle pověsti dostali prý Australci oheň z východu ve stopce žluté stromové lilie (*xanthorrhoea arborea*), a podobně to udělal i obdivovaný Prometheus pro staré Řeky. Podle Proklova a Pliniova svědectví sloužila dřevň *narthexu* (*ferula communis*) obyvatelům jižních oblastí před dvěma tisíci lety k udržení doutnajícího ohně právě tak jako Australcům žlutá stromová lilie. A zřejmě to bylo stejné před čtyřmi tisíci až deseti tisíci lety u toho národa, od něhož

dostali praotcové Helénů trvalý oheň jako něco nového. Dřeň narthexu se dodnes používá jako snadno zápalná látka, troud.

Kdykoliv Řekové zakládali novou kolonii, vždy s sebou do nové osady přinesli oheň z mateřské obce. A kdykoliv museli založit nový oheň, nikdy nepoužili už známá a používaná zapalovadla, ale přinášeli oheň z dálky podle starého zvyku, aby tak zdůraznili dávné tradice. Každý rok vysílal Lemnos loď na ostrov Delos, aby odtud přivezla nový oheň, který udržovali po celý rok. A když spartanský král táhl do boje, doprovázel ho nosič s doutnajícím ohněm z domácího ohniště a po dobu celého tažení mohli použít pouze tento oheň.

Od chvíle, když člověk uviděl oheň, nebylo asi třeba k jeho rozumnému užívání dlouhé doby.

Jak tvrdí von den Steinen, oheň se v tomto případě stal domácím zvířetem, které jaksi samo přiběhlo a bylo domestikováno pouhou vytrvalostí, bez velké námahy. Znamý německý etnolog Oskar Peschel se však mylí, když se domnívá, že nějaký Prometheus doby ledové si oheň vymyslel a pokusy rozřešil otázku jeho umělého zakládání. Podstata různých druhů primitivního zakládání ohně – jejich popis by nás zde zavedl velmi daleko – spočívá většinou v obratnosti, s jakou „divoch“ dokáže proměnit patřičné množství troudu na snadno zápalnou směs. Pro laika to není snadné, ale zkušenému „ohnitvůrci“ to trvá několik sekund, nejvýše jednu či dvě minuty. Zkrátka, přírodnímu člověku šlo nejprve o tuto dřevnatou moučku, kterou využíval k udržení doutnajícího ohně, a až potom poznal, že dřevo dodává troud a troud vydává plamen.

I když udržování ohně nebylo příliš namáhavé, pro primitivního člověka nebylo přesto snadné a dělalo mu velké starosti. Mnozí staří cestovatelé vyprávějí, s jakými potížemi musely karavany udržovat oheň v období dešťů a každé ráno ho znovu rozdmýčovat. Něco podobného zakusili i vojáci první světové války. Na pochodech za deštivého počasí jim nestačilo ani množství zápalek, aby mohli kuchaři rychle založit oheň pod kotlíky nebo vojáci pod svými šálky, když se chtěli posilnit mimořádnou porcí kávy.

Nosiči von den Steinena si pomohli tím, že z mokrých haluzí oloupali kůru, nožikem nastrouhali několik suchých třísek a velmi opatrně je dávali téměř po jedné na dymající uhlík. Aby se oheň dobře rozhořel, bylo třeba ho neustále ovívat a foukat do něj. Určitě trvalo dlouho, než se primitivní člověk naučil rozeznávat vhodné hořlaviny na udržení ohně; ty potom samozřejmě sbíral, schovával a opatroval. Zpočátku to byly zřejmě jen třísky, které získával při výrobě dřevěných zbraní nebo topůrek do kamenných seker. Postupně začal štípat a rozřezávat měkké dřevo, až nakonec zjistil, že nejlepším materiálem k udržení ohně jsou jemné piliny, které vznikaly při vrtání dřeva zubem, lasturou nebo kamenem. Doutnaly mnohem pomaleji a déle než choroš nebo rostlinná dřeň. Karl von den Steinen končí svůj výklad takto: „Kdo tedy byli ti velcí pravěcí géniové, kteří vynalezli umělé zakládání ohně? Bylo to několik chudáků v mokré lese, kterým doutnající troud zhasinal a kteří v té chvíli neměli lasturu, zub nebo kamenný úlomek. Našli si hůl nebo rozlomili tvrdou část křoví; čím bylo dřevo sušší, tím se snadněji dalo zlomit a tím také bylo hořlavější. Usilovně vrtali dřevo dřevem, aby si obstarali dostatek pilin, například Polynésané třeli dřevo o dřevo – způsob závisel na jejich obvyklých pracovních metodách – až s potěšením náhle zjistili, že dřevěná moučka, kterou získali třením dvou dřívek o sebe, je jemnější, dobře doutná a hoří...“

Kulturní inventář primitivního lidstva, pocházející z těchto prvních tří vymože-

ností, měl velkou hodnotu. Kdo nikdy neviděl větší etnologické sbírky, neumí si ani představit, jaké rozmanité zbraně a nástroje používali naši prehistoričtí předci. O vysoké kulturní úrovni přírodních národů zase svědčí bohatství forem těchto sbírek. Přitom nesmíme zapomínat, že z doby kamenné se nám zachovalo jen to, co bylo z těžko zničitelné nebo téměř nezničitelné hmoty – z rohoviny, kosti a kamene, protože všechno ostatní za ta tisíciletí zničil zub času.

Nejstarší lidské nástroje z pazourku byly známy zřejmě už ve třetihorách, od nás vzdálených miliony let, a vrstevníci mamuta, jeskynního medvěda a soba měli už primitivní škrabáky a dláta na rovné, prohloubené i vypouklé plochy, dále vrtáky, nože, klíny, kladiva různých velikostí a jiné nástroje, kterými zabíjeli zvěř a kůži chyceného zvířete zbavovali krve a vaziva, provrtávali tyto své nástroje, štípali kosti, aby se dostali ke kostní dřeni, stehovali hrubé látky, uměli opracovat drsná kopí. Obdivuhodné jsou zejména kresby, které vyrývali do vyhlazených kostí a na stěny jeskyní.

Kromě řeči a ohně byla všeobecným majetkem primitivního lidstva *zbraň*; na nejnižším kulturním stupni je však zbraň a nástroj to samé, stejný produkt primitivní techniky. Není žádné lidské skupiny, u níž by se bývalo nenašlo zařízení na zesílení úderu pěstí nebo tlaku natažené ruky. K primitivní technice všeobecně patřilo *zpracování kamene* úderem a tlakem, později hlazením a vrtáním, a dále *zpracování dřeva* řezáním a štípáním, jeho ohýbání za tepla a přidávání tvrdosti v ohni. U *zpracování kůže* se pračlověk nedostal dále než k mechanickému tření, škrábání a čištění; poznal i natírání kůže tukem. Všeobecně rozšířené bylo zřejmě i *pletení*, zatímto tkát se člověk naučil až mnohem později a ještě ne všude. Rozšířené bylo i *barvení* nanášením přírodních zemních barviv na podklad nebo ponořením látky do přírodních roztoků zemní barvy.

Nakonec ke kulturním prvkům lidstva patří i začátky stavby prvních plavidel. Je málo pravděpodobné, že každá skupina dospěla až k prastaré výrobě člunu z jednoho kmene; je však téměř jisté, že lidé používali proudem nesené kmeny. Když na počátku osmdesátých let minulého století plaval německý badatel Finsch podél severního pobřeží Nové Guineje, veslovali domorodci k jeho lodi „Samoa“ na pahýlech kořenů, protože neměli jiná plavidla a krátké hole používali místo vesel.

Pokud jde o *potravu*, už jsme řekli, jak pomalu se zde množily prostředky a způsoby k jejímu získávání a jak se vyvinula dělba práce mezi oběma pohlavími. Sbíráni všelijakých plodů, drobných živočichů, vajec a mláďat k primitivní obživě zůstávalo stále hlavní úlohou ženy a postupně se rozšířilo o lov a rybolov muže. Všeobecným kulturním prvkem v této oblasti se staly úderné a vrhací zbraně na lovení zvěře, proutěné košíky a kopí k rybolovu. Tuto stránku primitivního života završuje vynález ohně. Žena vynalezla i kuchařství.

Zde však nelze zapomínat, že příprava pokrmů vařením byla vynalezena až později, dokonce některé primitivní národy ji neznaly ani v novější době. Žena dále vynalezla hmcířství, zahradnictví, chatrč k bydlení a stala se strážkyní ohniště, což mělo dalekosáhlé sociálně-organizační důsledky. Poznali jsme ženu jako vynálezkyni *opojných nápojů*. I když všechny přírodní národy neznaly alkohol před vpádem bělochů, kteří ho rozšířili po celém světě spolu s jinými „kulturními vymoženostmi“ stejně „blahodárně“ působícími na člověka a vývoj rasy, sklon k používání obveselovacích prostředků měly všechny národy, i když to byly různé prostředky: u Kamčadalů kaše z muchomůrek, u jihoamerických indiánů čiča, u středoamerických pulku, u jihomořských ostrovanů kava, černoši pili pivo z prosa, kukuřice

a banánů, jinde zase březovou vodu nebo kobyli mléko. Sibiřští Jakuti se opíjeli dokonce máslem, jehož na posezení museli sníst neslýchané množství třiceti liber (téměř sedmáct kilogramů).

K prastarým univerzálním užitkovým předmětům patřily *ozdoby*, ale i lidská obydlí, o kterých jsme už hovořili. Lze říci, že tak jako před mnoha a mnoha tisíci lety, ani dnes nenajdeme lidské bytosti, které by si neuměly postavit jednoduchý útulek, najít cestu k nejbližší jeskyni, vybudovat si z větví nebo křoví střechu nad hlavou.

Posledním kulturním prvkem je *domácí zvíře*. Pes jako domestikovaný přítel člověka se vyskytuje u všech národů. U Australců je dodnes jediným domácím zvířetem.

To byly všeobecné kulturní prvky lidstva po materiální stránce; lze říci, že nikoliv bezvýznamné. Podobné je to i s jejich důsledkem, s „duchovními“ kulturními prvky: v oblasti mravů a obyčejů zasáhly téměř celou činnost člověka od jeho narození až do smrti, rozmohly se v lidských sociálních pudech, objevily se v prvních projevech právního citění kulturních předků. Snad lze za ně pokládat i začátky umění.

Křováci, kteří stojí na nejnižším stupni lidské kultury, Australci a Eskymáci se projeví jako obdivuhodní malíři zvířat i lidí. Prehistorické výzkumy k nim připojily jako znamenité malíře a sochaře i obyvatele jihofrancouzských a španělských říčních údolí a severního podhůří Alp ze starší doby kamenné. A i když je většina přírodních národů dodnes na velmi nízkém stupni, pokud jde o umění, bez uměleckého nadání není žádná část lidského rodu: ani jedné nechybí smysl pro ornament.

O *přínosu ženy kultuře*, a to nejen materiální, ale i o jejím duchovním životě jsme už hovořili v předcházejících kapitolách. Je velmi pravděpodobné, že před objevením čarodějů a knězů byla žena hlavní nositelkou kultu.

Kult ve své nejjednodušší podobě znamená získávat si duchy obklopující člověka dary a úkony, které jsou jim příjemné a podle názoru přírodního člověka i nevyhnutelné. Protože přírodním lidem poskytovalo největší požitky ukojení hladu, žízně a pohlavní žádosti, stejně tak po nich bažili i jejich duchové, náchylní k pomstě a ubližování. Ustavičně je uspokojovat a získávat si je bylo hlavní úlohou ženy sedící u ohně.

I muž obětoval duchům to nejmilejší – teplou krev zabitého zvířete. Ale lovecké štěstí bylo proměnlivé a život lovce byl potulný. Proto domácí kult pěstovala žena jako tvor spíše usazený – vládla ohništi, lůžku i zahradě. Lidský kult není nezištný, chce získat duchy, aby člověka chránili a byli mu k užtku, aby mu prozrazovali skryté a tajemné věci, aby se s ním dělili o své vědomosti a poznatky o dobrém i zlém. Duchové to i dělají, poučují člověka nejen přímo, ale i dohodnutými znameními, dokonce mu vnikají do hlavy a vnukají mu své myšlenky v jeho prospěch. Trvalé styky s duchy udržovala nejprve žena, což bylo její podstatnou úlohou v mateřskoprávním řádu, tedy dřív, než byl muž připoután ke krbu jako sídlu ochranných duchů.

S kultem však velmi úzce souvisely mnohé slavnosti přírodních národů; o některých jsme už hovořili v předcházejících kapitolách. Velmi často končily volnosnubnými orgiemi, milými duchům předků nebo bohům. Kromě obětí a hodování při nich šlo hlavně o *hudbu*, *zpěv* a *tanec*. Úloha ženy při tanci neby-

la druhořadá, jak se domnívá Reitzenstein. Je pravda, že při válečných tancích mužů ženy tvořily zejména doprovod, ale mnohých jiných, hlavně erotických, se aktivně zúčastňovaly.

Rytmické volání, tóny a vábívé pohyby, vůbec radost z aktivity v každé podobě spolu se zkrášlováním se barevnými předměty a pestrými okrasami jsou charakteristické už pro milostný život živočichů. Důležitou roli mají i v pohlavním životě přírodních národů a přispívají k pohlavnímu výběru. Zárodkem tohoto aktivního prvku v primitivním pohlavním životě byly pohyby doprovázející předehru i dohru pohlavního aktu. Rozhodující význam měly hlavně pohyby muže při chůzi, aby tak na sebe upoutal pozornost ženy, kterou spatřil. Pohyby doprovázel i různými vábívými zvuky, ale ty podivuhodné kroky na ženu asi působily nejvíce.

A žena na tuto formu dvoření reagovala podobným způsobem, snad ještě výrazněji a složitěji, ať už se zdráhala nebo nabízela.

Tyto rytmické pohyby před pohlavním aktem měly svou obdobu v rytmických pohybech po pohlavním aktu. Bylo to rytmické sblížování a vzdalování, první forma erotického tance, zárodek všech erotických tanců. Byla to rozkoš z pohybu, v níž se mimovolně projevovala a vybijela prudká síla pudu, později v erotických tancích (v tancích ve dvojici, ve čtyřech) zjemňovaná a zastíraná; v dnešních moderních tancích se znovu rafinovaně objevuje. Také hudbu a volnou řeč erotických písní je třeba pokládat za formy projevu pohlavních popudů k pohybu, kterými je erotický primitivní život prochnutý a které se různým způsobem ozývají při jeho slavnostech a orgiích.

Několik divokých kolových tanců, spojených s volnosnubností, jsme už poznali. Cestovatelé je našly u bengálských pramenů, v malajské oblasti a na Formose (Tchaj-wanu), u Australců a Havajců, na Fidži, Tahiti, na ostrovech Jap, u Hotentotů, černochů v západní Africe, u Kafrů, starých Peruánců a jihoamerických Puríů, u Burjatů atd.

Od Cooka máme nejstarší záznam polynéského tance, jak ho viděl v Ulietei na Tahiti: „Během našeho pochodu jsme se setkali se skupinou tanečníků, která nás zdržela dvě hodiny a celou tu dobu nás dobře bavila. Sbor měl dvě tanečnice a šest mužů s malými bubny. Tupia nám řekl, že patří k nejváženějším lidem na ostrově a

že od diváků neberou honorář, i když putují z místa na místo jako malé potulné sbory z Otaheite. Ženy měly okolo hlavy ovinuto značné množství *tamů* čili vrkočů. Do vlasů měly zastrčené květy kapského jasmínu, což tvořilo skutečně působnou ozdobu. Krk, ramena a ruce měly obnažené, stejně tak prsa. Níže byly zahaleny černou, těsně přiléhající látkou. Na obou stranách prsou, skoro v podpaží, měly připevněny chumáček černého peří asi tak, jako dnes naše dámy nosí kytičky. Na bocích měly kus hustě nabírané látky, která se táhla od prsou a dole přecházela do sukně, zakrývajících jim nohy. V ní se pohybovaly stejně obratně jako naše baletky. Záhyby okolo pasu byly střídavě hnědé a bílé, sukně pod pasem byla zcela bílá. V tomto obleku se pohybovaly odměřenými kroky stranou, přičemž výborně dodržovaly takt bubnů, na které zvukně a živě tloukly. Krátce nato začaly natřásat boky, čímž uvedly nabíranou látku do velmi rychlého pohybu, který udržovaly po dobu celého tance, i když se dostávaly do nejrozmanitějších poloh: jednou stály, potom si sedly, hned se zase opíraly o kolena a lokty, přičemž s neuvěřitelnou rychlostí především pohybovaly prsty. Obratnost tanečnic a zábava diváků spočívaly však v bohatosti poloh a posunků, které lze jen těžko popsat. Mezi tancem

děvčat udělali muži jakousi dramatickou mezíhru spojenou s dialogem a tancem, ale nerozuměli jsme dobře jejich řeči, abychom pochopili, o co šlo."

Steller v roce 1744 popsal tance Kamčadalů (viz výše) takto: „Najednou vstoupilo deset pěkně oblečených mužů a žen – svobodných, vdaných i ženatých – do kruhu a podle taktu zdvíhalo nohy. Každý přednesl několik slov jako heslo a jedna polovina ostatních zopakovala poslední slovo, druhá polovina první slovo. Tak tancovali na jedno heslo asi hodinu, přičemž se kruh stále rozšiřoval, neboť se každý chtěl účastnit tance; přišli dokonce i starci. Zábava trvala od večera do rána. Kromě toho ženy tancovaly zvlášť. Postavily se do dvou řad proti sobě, přednesly své heslo, položily si obě ruce na žaludek a aniž by se pohnuly z místa, zdvíhaly jen paty a ruce. U pravých Itelmenů bylo přece jen trochu více pohybu. Ženy a děvčata seděly v kruhu, najednou jedna z nich – s dlouhými pletenci z měkké trávy *abeu* na prostřednicích – vyskočila a začala zpívat; otáčela se na všechny strany, až se celé její tělo chvělo jako v horečce, a pohybovala se s obdivuhodnou obratností. Ostatní napodobovaly v písniích různé zvířecí hlasy a vydávaly zvláštní hrdelní zvuky."

Na kaferské svatbě trvá zpěv a tanec až do půlnoci. Ženichovi hosté i hosté nevěsty tančí odděleně, jedni za druhými. S přibývajícimi hodinami roste vzrušení a vášně; zpěv, hra svalstva, posunky zpěváků a tanečníků jsou obdivuhodné. Způsob, jakým některý zvlášť vzrušený svatebčan vyskočí občas z řady, vymrští se do vzduchu, vyletí dopředu a stáhne se zpět, je nepopsatelný. Slavnost končí o půlnoci, hosté se rozcházejí většinou v párech, aby se spolu vyspaly.

Kanakové (viz výše) na Havaji tančují tanec *hula-hula*. Tanečnice i hudebníci si nejprve sesednou se zkříženými nohama do dvou řad na zem a začnou střídavě zpívat. Trupem a rukama se pomalu, hned zas rychle a vášnivě houpají sem a tam, přičemž třesou kalabasami naplněnými kameny, takže vzniká obrovský lomoz. Melodie je složitější než u maorského tance *haka* nebo vitijského *meke-meke*. Tanečnice mají okolo kotníků jakousi zvláštní ozdobu a podkasané sukně; kdysi nosily krátkou sukničku, která jim sloužila jen k tomu, aby ji mohly vyhazovat. Za chvilku vyskočí a za divokého křiku a hluku dělají „nanejvýš neslušné“ pohyby pánví. Domorodí diváci se velmi živě zúčastní této zábavy, nadšeně se smějí a také pohybují v bocích.

V Jižní Americe pozorovali cestovatelé noční tanec, v jehož druhé části začaly ženy rychle kroutit pánví a střídavě narážet dopředu a dozadu. I muži předváděli narážecí pohyby, ale jen dopředu.

U Kuangu (Kuangó, také Kvango, Cvango, řeka pramenící v Angole) v západní Africe při tanci co nejrychleji pohybují zadkem; muži a ženy stojí proti sobě, potom se jedna řada několikrát přiblíží k druhé a zase ustoupí a nakonec se obejmou. V objetí chvíli tiše stojí, potom se rozejdou a začnou znovu. V některých vesnicích dělají tyto pohyby přímo v objetí a chvíli tak stojí, předstírajíce únavu. Bakubové (bantuský kmen ve střední Africe, srov. výše) měli tanec *lukengo*; předváděly ho ženy a děvčata, přičemž jejich pohyby se lišily od mužských pohybů. Střídavě se kolébaly na té či oné noze a dokazovaly pružnost boků všemožnými pohyby, přičemž levá ruka směřovala s roztaženými prsty vysoko nad hlavu a pravá naopak přímo dolů. Pohyby prstů a rukou byly v dokonalé souhře s pohyby boků.

Erotický „tanec zamilovaného kačera“ u senegalských Volofů (psáno i Wolofů, bantuská národnost hlavně v Senegalů a v Kamerunu, srov. výše) popsal jistý francouzský vojenský lékař. Tanečník při něm napodobuje pohyby kačera při po-

hlavním aktu, tanečnice si zdvíhá šaty a za erotického zpěvu smyslně pohybuje spodní částí těla dopředu a dozadu. Tento tanec předvádějí veřejně na ulici. Jiný francouzský důstojník popsal další tanec senegalských děvčat a žen takto: „Děvčata s ostříhanými vlasy, mladá děvčata s copy, ženy s vlasy pod směsí živých barev... Všechna tato nahá těla od dvanácti do dvaceti let tvoří taneční kolo, vlnitý a smyslný prstenec žen, uprostřed něhož vyluzují černoši pekelnou hudbu a stařeny schoulené okolo ovívají tanečnice. Tanec se rozbíhá pomalu, ale potom je to sladké víření těl, občas se z kruhu oddělí a vyšvihne žena před svého snoubence či milovaného muže. Svíjí se jako v milostném objetí, vsune si ruku mezi stehna, potom ji vytáhne a ukazuje celou vlhkou od milostné rozkoše.“

Na Nové Kaledonii měli tanec *pilu-pilu*. Tancovali ho muži a ženy a v pomalém rytmu napodobovali soulož všemi pohyby. Na Nových Hebridách doprovázeli podobný tanec údery tamtamů za divokého skákání a křiku žen. Ještě rozpustilejší byl tanec *upa-upa*, který předváděla bohatě vyzdobená mladá děvčata v noci na Tahiti. Tleskala při něm rukama a sborově zpívala smyslné písně, až přišly do extáze. Tanec končil volným snoubením.

Na ostrovech Jap pozorujeme i po této stránce přechod od volnosnubnosti, omezené různými manželskými formami, k prostituci, která přebírá i kulturní prvky volného pohlavního života, jeho umělecké a extatické prvky.

Erotických tanců se už neúčastní všechny ženy a děvčata, ale jen děvčata veřejná, *mongoly* z „mužských domů“. Jeden takový tanec představuje skutečnou choreografickou školu milování, tak rozmanitou a realistickou, že si to lze jen těžko představit.

Jeho obsahem jsou pohyby při souloži ve všech podobách; vsedě, vleče, vestoje, a to v mnohých variacích. Mezitím větší počet tanečnic předvádí masturbační pohyby a tanečnici symbolicky naznačují pohlaví údy velkých rozměrů. Tanec končí divokým křikem *mā-mā*, což na ostrovech Jap znamená soulož. Toto slovo se ve všedním životě zřídka vyslovuje. Přítomná děvčata se tváří lhostejně i při nejsmyslnějších pohybech, kouří cigarety nebo žvýkají betel. Na podobné noční tance před veřejnými domy jsou zřejmě zvyklé. Kromě tohoto tance musí tato děvčata předvést před muži i další erotický tanec, *dafell*. Děvče z „mužského domu“ si sedne do kruhu mezi samé muže. Mírnými pohyby těla a rukama přednáší jakousi píseň výslovně erotické povahy, přičemž se střídá s muži.

Vedle tance se věnovala přírodní žena i hudbě, i když v tomto oboru nevzniklo nic speciálně ženského. Nejprimitivnější způsob hudby je rytmické tleskání a bubnování. Zato u přírodních národů nacházíme množství ženských milostných písní a není třeba pochybovat o tom, že je skládaly ženy samy. S některými jsme se už seznámili, ale je zde ještě jedna ukázka v originálu. Je to černošská píseň mladého děvčete z Kiziby (*jo-ho* = jódlovací výraz smutku):

1. Nkaba ngangire nti: Tindišverua!
- Já, tehdy já, jsem se zdráhala: Nechci se vdát!
2. Tata na mave bant uruunja!
- Otec a matka mě k tomu nutili!
3. Nainje kangie kurenga!
- A tak to jdu zkusit!

Na etnologicky zajímavou milostnou píseň z Velikonočních ostrovů upozorňuje cestovatel Knoche. V překladu zní asi takto: „Kdo má smutek? Renga-a-manu

Hakopa! Červená ratolest z kmene svého otce. Otevři oči, miláčku! Kde je tvůj bratr, miláčku? na slavnosti ve vítací zátoce se sejdem pod péry tvého rodu. Dlouho po tobě toužila. Pošli svého bratra jako posla naší lásky, svého bratra, který nyní přebývá v domě mého otce. Ó, kde je posel naší lásky! Až se bude konat slavnost naplaveného dřeva, sejdem se, abychom se objali." Podle výroku o setkání pod péry kmene lze usoudit, že péra byla rozlišovacím znakem kmenů, které podle starých zpráva byly v častých rozbrojích.

Tato nepřátelství bývala nejednou překážkou pro pohlavní styk a vedla k dohodnému typu Romea a Julie. Otcové zavírali své dcery do jeskyní a chatrčí, aby se nemohly setkat se svými mladíky, i když byl jinak pohlavní styk celkem volný. A právě kvůli těmto překážkám vznikaly roztoužené písničky. Pozoruhodná je též zmínka o „slavnosti naplaveného dřeva“. I když na ostrově dřevo nechybělo, rostly zde například malé stromčky mahute (morus papyrifera) a toromiro (sophora tetraaptera) používané k vyřezávání sošek, naplavené dřevo mělo pro ostrovany velký význam hlavně jako materiál ke stavbě člunů. Pocházelo nepochybně z jižního Chile a přinášel ho Humboldtův proud a pasátové větry, i když není vyloučeno, že se sem dostalo i ze západu.

V předcházejících kapitolách jsme hovořili o primitivním milostném životě i o vztahu přírodní ženy k obyčejům, mravům a pověrám. Žena jako opatrovnice ohně, dříve usazená než muž a svou povahou náchylnější věřit v duchy, v dobré i zlé mocnosti, se stala zakladatelkou a ochránkyní kultu a pronikavý kulturní vliv měla jistě jako bylinkářka, kořenářka, zaslavcovatelka děvčat do pohlavního života, porodní bába, kouzelnice a čarodějka.

Z tohoto postavení ji do jisté míry vytlačil mastickář a čaroděj, který nad ní vynikal chytráctvím. Od těch dob se obracely některé pověřivé zvyky proti ženě jako důsledek panovačného a zistného násilnictví. Muži-čarodějové, kteří navíc těžili z důvěřivosti svých soukmenovců, byli vždy ochotni podezřívat ženu z nebezpečného čarování. Těmto obviněním s oblibou vystavovali ženu v nábožensky smýšlejících kruzích: nejvýraznějším důkazem toho jsou středověké názory na čarodějnice. Poslední hranice, na níž se škařilo tělo ženy na věčnou čest a slávu církve, dohořela v osmáctém století.

Koch-Grünberg popsal konvenční ozvěnu tohoto stavu v Jižní Americe, když muž z kmene Siusí zemřel na zápal plic: „Náhle se ozval ještě hlasitější a ostřejší křik u lůžka mrtvého a rány, stařena se vřítela dovnitř s rozpuštěnými vlasy, pronásledovaná Mandúovým otcem, starým čarodějníkem-mastickářem, který jí zuřivě nadával. Popadl hůl a tvářil se, jako by ji chtěl zabít. V hádce a křiku se mezi sebou dohadovali. Stařec zuřivě křičel: „Pinaka, pinánatsa mítaka, pia matsítame, pína piketsiëna, pínaka natsamítaka, manheniu nújapi... Tvoji příbuzní ho zabili, otrávil ho! Jsi špatná! Proč zemřel, když byl o mnoho let mladší než ty, když tolik pracoval a staral se o nás? Proč jsi nezemřela ty, když už jsi tak stará a k ničemu se nehodíš? Zemřel on, zemřeš i ty!“ Ostatní se ustrašeně dívali, ale nezasáhli. Vtom přišel Mandúův synovec, stařenčin syn, a ještě větší holí se obořil na svého děda. Hrozil mu, že ho udeří, a volal: „Nech starou, ona není na vině! Pracuje pro nás ještě dost. Když ji zabiješ, nabudeme mít co jíst!“ Rozhořčeně spolu zápasili. Mandú, který vešel do chatrče, sotva odtrhl zuřivce od sebe. Už jsem si myslel, že cosi není v pořádku. Byl to však pouze ceremoniál. Stařena se odšourala do kouta na visutou rohož, chvíli vzlykala a mumlala nadávky a potom se uklidnila. Čarodějník si sedl vedle mne, vzal mi z úst cigaretu a kouřil. Jeho vnuk opět přistoupil

k mrtvole, skrčil se k ní a naříkal jako předtím."

Když si v mysli ještě jednou promítneme vše, co přírodní žena vykonala a k čemu dala podnět, musíme bez výhrad uznat její velký význam v začátcích materiální i duchovní kultury. Vůči muži byla konstruktivní až do té doby, dokud se nezmocnil bohatství, jemuž ona dala základy. Bez ženy by byl muž zůstal možná divokým lovcem, lupičem a vojákem.

Až dosud jsme však hovořili jen o přímém kulturním přínosu ženy v primitivních poměrech. Je to však sotva polovina jejího kulturního vlivu: druhou, větší polovinou byl její vliv nepřímý.

Velké kulturní dílo, které ani netušila, vykonala „divoška" už tím, že od muže vymámila větší kus „zástěrky", aby vypadala parádněji. Přírodní žena odepírající muži tabák do té doby, dokud se nepolepšil, přímo působila jako kulturní činitel.

Žena, náročnější než muž, nutila nesoustředěného a líného muže k tvořivějšímu, vynalézavějšímu a tím i vyššímu životu, i když jen pohlavními prostředky.

Kromě potravy myslel muž odjakživa především na ženu. První zachované výtvarné produkty mužů, o nichž jsme se několikrát zmínili, představují zejména lovnou zvěř a ženu s jejími pohlavními atributy. Když je vyrýval do kostí nebo kreslil na skalní stěny, nemyslel na umění, ale na kořist. Žena a lov naplňovaly mysl primitivního muže od samých začátků; kvůli ženě se začal ozdobovat lasturami, slimáčími domečky, zvířecími zuby a zřejmě i pestrými papírky a kousky kůže.

To byl první krok ke kultuře.

Když muži příroda nedala svatební roucho, jako ho dává ptačím samečkům, rybám, ještěrkám i svatojánským muškám, musel se ozdobovat cizím peřím. Zato mu dala touhu po zkrášlování se, a další vývoj člověka mu poskytoval možnost tuto touhu ukájet. Už v začátcích lidstva vznikala i kult ženy, který vzdor všem bludům a neřestem, zaviněným násilím mužské dravosti, pozdvihoval lidskou společnost k vyšší úrovni.

Proto jsou dějiny ženy nejen dějinami její práce a utrpení, jejího pokoření a emancipace, ale zároveň i dějinami jejího neustálého nepřímého kulturního vlivu. Za špatné a neřestné stránky tohoto vlivu je zodpovědný v celém období ženského poddanství především muž jako vládnoucí, panský a „silnější" pohlaví. Jasně to potvrdíme v dalších svazcích.

Končíme tedy dějiny přírodní ženy. Samozřejmě, že dnes už neexistují přírodní národy v pravém slova smyslu. Všechny dnešní lidské kmeny stojí na vyšším stupni kultury a téměř všechny udržují styky se sousedními kulturními národy.

Za přírodní národy dnes pokládáme kmeny, které se zastavily na určitém stupni primitivní kultury nebo se jen pomalu vyvíjejí dál. Národy, které v určitých oblastech všedního života stojí na úrovni národů kulturních, zatímco v jiných oblastech nepokročily, nazýváme polokulturními. Jsou to například středoasijské nomády, které nelze považovat za skutečný kulturní národ pro jejich kočovný způsob života. I v Indonésii existuje všeobecná značně vyvinutá polokultura a zaostávají zde jen některé kmeny. Podobné je to i v Indii, kde je třeba některé jihoindické kmeny počítat k polokulturním kmenům s mnohými primitivními mravy a zvyky, na které nelze zapomínat, pokud hovoříme o přírodních národech. Občas bylo třeba poukázat na některé momenty ze života kulturních národů, které mají kořeny v primitivních představách a jsou mocným pojivem lidstva různých epoch po

stránce kulturní i přírodní.

U nás myslí lidé nejednou způsobem jakéhosi přírodního kmene a všelicos z toho, co se považuje za znamení slušnosti a dobrého vychování, je zbytek pravěké pověry. I mnohé naše zvyky, slavnosti a svátky mají původ v dobách, kdy byli naši předkové na úrovni přírodního národa.

Internacionální evropská civilizace dnes působí rozkladně na přírodní kmeny, za několik desetiletí zničila celé národy s jejich svéráznou kulturou, přičemž jim přinesla jen vnější hodnoty a ziskuchtivě brala bez toho, že by dávala.

Koch-Grünberg končí své krásné dílo „*Dva roky mezi Indiány*“ těmito slovy: „Necelých pět let uplynulo od dob, kdy jsem byl na Caiarí-Uaupésu. Kdo sem zavítá dnes, nenajde už moji idylu... Morový dech falešné civilizace vane nad hnědými lidmi bez jakýchkoliv práv. Nelidské zástupy sběratelů kančuku pronikají dál a dál a všechno ničí jako hejna kobylek. Kolumbijčané se už usadili u ústí Cuduiarí a odhánějí mé přátele daleko do smrtonosných kaučukových lesů. Každodenním jevem jsou zde hrubé násilnosti, týrání a vraždy. Na dolním toku Caiarí dělají Brazilci to samé. Ulice a prostranství pustnou, dmy se mění na popel a plantáže, které opustily pracovitě ruce, znovu pohlcuje prales. Tak ničí silnou rasu, národ s vynikajícími schopnosti. Lidí schopných vývoje vrhá do záhuby surovost moderních kulturních barbarů.“

Tyto řádky napsal Koch-Grünberg před první světovou válkou. Od těch dob se v koloniálních a polokoloniálních zemích všechno ještě zhoršilo. Oficiální průkopníci evropské kultury uplatňují na hospodářském a politickém úseku jen své žraločí choutky. „Přírodním národům,“ hovoří Reitzenstein, „vnucují křesťanství, evropské mravy a zvyky, evropské právo a další věci, ale nikdo si nepoloží otázku, zda se tyto věci hodí i pro postižené nešťastníky. Žádá se od nich monogamie, i když předcházející staletí nevytvořila podmínky pro skutečný milostný život a svobodné vzdělání, které mohou být pro monogamii skutečným základem. Aby však zatlačili nekřesťanskou polygamií, raději trpí prostituci, dílo evropského zákonodárství. A tak s prostitucí pronikají i zhoubné pohlavní nemoci, kterým přírodní národy velmi rychle podléhají. Vnucují jim šaty, protože křesťanství považuje obnažené tělo za neslušné, ale nikdo nebere v úvahu, že celý organismus těchto kmenů tomu není přizpůsoben. Důsledkem jsou plicní nemoci a jiné těžkosti. Je to také jistá zvrácenost, jako kdyby nás, Evropany, někdo žádal, abychom chodili v zimě nazí. V zájmu evropského obchodu a průmyslu jim přinášejí alkohol, který má v tropech strašné účinky, tím více, že tyto národy si na něj postupně nezvykaly. Likvidují jejich domácí výrobu, kterou se zde lidé zabývali, a dávají jim podřadné evropské výrobky a zbraně, a když nemají co dělat a stávají se ruinami, poukazují na ně jako na lenochy; karabáčem a holí je nutí k evropskému zaměstnání a zapomínají, že toto zaměstnání vyžaduje staletý návyk... Když se citlivý Evropan, jehož kultura není pouhým pláštěm nehanebné chamtivosti, žaluje a dovolává se domnělé spravedlnosti vlád, jako to udělal André Gide po své cestě do francouzského Konga, buržoazní tisk o něm řekne, že není vlastencem a jeho hlas je jen hlasem volajícím na poušti.“